Ogledi o informacijskim znanostima

Zbornik radova u čast Tatjane Aparac-Jelušić

Nakladnici

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Sveučilište u Zadru

Za nakladnike

Loretana Farkaš
Dijana Vican

Urednice

Sanjica Faletar Tanacković
Martina Dragija Ivanović

Izvršni urednici

Zoran Velagić
Hannah M. Berkec

Recenzenti

Ivana Hebrang Grgić
Nives Tomašević

Lektor

Goran Tanacković Faletar

Redaktori engleskog teksta

Mirjana Marković
Ivana Varga
Matej Vitković

Redaktura bibliografskih jedinica

Drahomira Cupar

Grafičko-likovna urednica

Josipa Selthofer

Grafičko oblikovanje

Studij nakladništva pri Odsjeku za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku

© Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i autori, Osijek, 2016.

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Knjiga je uvrštena u nakladnički plan Filozofskog fakulteta u Osijeku na 3. sjednici u akademskoj godini 2015./2016. održanoj 16. prosinca 2015. (klasa: 612-10/15-02/9, urbroj 2158-83-02-15-1).
Senat Sveučilišta u Zadru izdao je suglasnost za objavljivanje knjige na 8. redovitoj sjednici u akademskoj godini 2015./2016. održanoj 25. travnja 2016. (klasa: 032-01/15-02/88, urbroj 2198-1-79-12/16-07).

ISBN: 978-953-314-089-6 (Filozofski fakultet u Osijeku)
978-953-331-105-0 (Sveučilište u Zadru)

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 140427068.

Tisak: Denona, Zagreb.

Zbornik radova u čast Tatjane Aparac-Jelušić

Ogledi o informacijskim znanostima





Osijek i Zadar, lipanj 2016.

SADRŽAJ

Predgovor IX

Foreword XI

1. Znanstveni i stručni radovi

Dora Sečić, *Napisi i vijesti o knjižnicama i knjižničarstvu na stranicama časopisa Matice hrvatske „Vijenac" (1869. – 1903.)* 3

Lejla Kodrić Zaimović, *Od baštine ka baštinskim studijama: baštinske studije kao akademska disciplina* 14

Damir Hasenay i Maja Krtalić, *O istraživanju i znanstvenom pristupu zaštiti baštine* 29

Zoran Velagić, *Osvrt na povijest prostora hrvatske tiskane knjige* 39

Marijana Tomić i Marijana Majić-Mazul, *Mogućnosti izobrazbe studenata informacijskih znanosti u području očuvanja kulturne baštine: prikaz projekta uređenja knjižnice Samostana sv. Frane u Zadru* 48

Ante Marić, Zdravka Šilić i Hana Marčetić, *Obnavljanje knjižnice Franjevačkog samostana sv. Petra i Pavla u Mostaru* 57

Sabina Vidanec i Sanjica Faletar Tanacković, *Adaptirane knjižnične zgrade: s posebnim osvrtom na pregled stanja u narodnim knjižnicama u Osječko-baranjskoj županiji* 65

Martina Dragija Ivanović i Franciska Jurišić Bačić, *Specifičnosti poslovanja narodnih knjižnica na otocima* 93

Jelena Lakuš, *Slika hrvatske žene s kraja 19. i početka 20. stoljeća na primjerima odabranih listova* 105

Kristina Feldvari i Kornelija Petr Balog, *Elektroničke knjige u knjižničnim zbirkama: problemi, izazovi i mogućnosti* 118

Boris Badurina, *Što je informacijsko u informacijskom društvu?* 145

Anita Papić, *Neki matematički aspekti edukacije informacijskih stručnjaka*

Drahomira Cupar i Koraljka Golub, *Zastupljenost tema iz područja organizacije informacija u studijskim programima u polju informacijskih znanosti – knjižničarstva u Hrvatskoj: stanje i perspektiva* 155

2. Research papers

David Bawden and Lyn Robinson, *Into the infosphere: theory, literacy and education for new forms of document* 177

Isto Huvila, *Some remarks on the possibility of extending the theory of polyrepresentation to the study of the relevance and qualities of 'things' represented in information collections* 187

Paul Sturges, *Comedy, satire and self censorship* 204

Mirna Willer and Anne J. Gilliland, *Implications of the information multiverse for bibliographic and archival information organization* 217

Elena Maceviciute, *E-books and public libraries in Sweden* 229

Elena Coradini, *Researching preteens' online selection of information: challenges, issues, and opportunities for LIS professionals* 240

Christian Schloegl, *An information literacy course put to the test: the case of "Information Literacy for Business Studies and Economics"* 249

Anna Maria Tammaro, *Internationalisation of LIS education: lesson learned developing a curriculum for digital library* 257

Milijana Mičunović, *Rebuilding and retooling libraries: how new technologies and digital media transform libraries into community hubs of the future* 270

Mirko Duić, *The library neutrality in the collection development* 283

3. O Tatjani, s Tatjanom

Dubravka Kunštek, *Tanja* 295

Tomislav Jakopec, *Složeni višerazinski utjecaj prof. Tatjane Aparac-Jelušić na znanstvene, poslovne i životne procese Tomislava Jakopeca* 297

Boris Bosančić, *LIDA i Tatjana* 300

Darko Lacović, *Iskustvo studija i suradnje s profesoricom Aparac-Jelušić* 304

Josipa Selthofer, *Google, Bowie i Tatjana* 306

Bogdan Trifunović, *Jedno veliko Hvala!* 308

4. Working with Tatjana

Tefko Saracevic, *LIDA* 313

Christine Borgman and Bob Hayes, *Tatjana Aparac-Jelušić, Croatia, and the world of libraries* 326

Carol Collier Kuhlthau, *Festschrift for Tatjana Aparac-Jelušić* 329

Maja Žumer, *Tatjana: colleague, friend, role-model* 333

Blaise Cronin, *Missed connections in Croatia* 334

Marta Mestrovic Deyrup and Erda Lapp, *Libraries in the Digital Age* 335

Emil Levine, *Reuters Outstanding Information Science Teacher Award: American Society for Information Science and Technology 2006: Tatjana Aparac-Jelušić* 339

5. Bibliografija/Bibliography 365

6. Biografija 399

7. Biography 411

Predgovor

Ovaj zbornik radova posvećen je Profesorici/Tatjani/Tanji, kako ju zovu njezini studenti, kolege i prijatelji, dobrom duhu hrvatskog knjižničarstva, kao izraz iskrenog poštovanja i duboke zahvalnosti za njezin višegodišnji znanstvenoistraživački i nastavni rad.

Kao što popis autora i tema obrađenih u ovom zborniku pokazuje, područja interesa i utjecaja profesorice Aparac-Jelušić mnogobrojna su i višestruka. Svoju je nastavničku karijeru Profesorica započela na Sveučilištu u Zagrebu, a nastavila na Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku te potom na Sveučilištu u Zadru. Osječki odsjek i zadarski odjel za informacijske znanosti, sa svojim inovativnim studijskim programima od preddiplomske do doktorske razine, zaživjeli su upravo zahvaljujući njoj, njezinim vizionarskim zamislima i neiscrpnoj energiji. Njezina su nadahnuta predavanja obilježila brojne generacije studenata knjižničarstva i informacijskih znanosti kako u Hrvatskoj tako i u svijetu, gdje je kao gostujući predavač prenosila svoje spoznaje i ideje. Tatjanu u ulozi sveučilišne profesorice trajno obilježava gotovo majčinska briga o svakoj osobi s kojom je dolazila u kontakt, neiscrpna želja za dijeljenjem znanja te nenametljivo usmjeravanje prema samostalnom pronalaženju vlastitog puta ili rješenja problema. O njezinoj iznimnoj brizi za mlađe generacije dovoljno govori popis radova koje je objavila u suautorstvu sa svojim studentima i asistentima.

Iako će se čitatelju na prvi pogled možda učiniti da su prilozi u ovom zborniku tematski prilično nepovezani, njihov je tematski okvir određen istraživačkim interesima profesorice Aparac-Jelušić. Kao što se iz popisanih radova u priloženoj bibliografiji može uočiti, gotovo da nema bitnije teme u području knjižnične i informacijske znanosti kojom se Tatjana nije bavila: teorija informacijskih znanosti, konvergencija baštinskih disciplina, obrazovanje informacijskih stručnjaka, knjižnično poslovanje i upravljanje, vrednovanje knjižničnih službi i usluga, zaštita pisane baštine, knjižnična arhitektura itd. O njezinu pak posebnom interesu za očuvanje i učinkovitu uporabu nacionalne baštine govori podatak da je od 1996. godine bila voditeljica na nekoliko znanstvenoistraživačkih projekata u čijem se središtu interesa nalazila upravo pisana baština. Na praktičnom pak razini, Tatjanin doprinos očuvanju i uporabi hrvatske pisane baštine razvidan je iz niza autorskih projekata obnove i informatizacije samostanskih knjižnica u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Italiji. U tim su aktivnostima, kao i u svim Tatjaninim projektima, uvijek sudjelovali i studenti koji su na taj način proširivali svoja stručna znanja i razvijali ljubav prema pisanoj baštini.

Govoriti o Tatjani, a ne spomenuti konferenciju LIDA (*Libraries In the Digital Age*), bilo bi nedopustivo. Ta je međunarodna konferencija zasigurno dragulj u niski njezinih postignuća. Događaj je to koji je, zahvaljujući Tatjaninim izuzetnim organizacijskim, socijalnim i profesionalnim vještinama, Hrvatsku stavio na kartu svjetske informacijske znanosti. U organizaciju LIDA-e od samih su početaka bili uključeni studenti, koji su za svoj trud bili nagrađivani na najbolji mogući način: prilikom da upoznaju i uživo slušaju izlaganja velikana informacijske znanosti kao što su Bob Hayes, Maurice Line, Tefko Saračević, Eugene Garfield, Jack Meadows, Nick Belkin, Christine Borgman, Michel Menou, Gary Marchionini, Peter Ingwersen, Carol Kuhlthau, Donald Case itd. Na LIDA-i su započete brojne rasprave koje zadiru u samu bit informacijskih znanosti, zabilježene su značajne teorijske spoznaje i sklopljena brojna prijateljstva.

Tatjana je svojim primjerom uvijek iznova dokazivala da je uspjeh moguć jedino uz velik trud i upornost, a svojom pronicljivošću, jednostavnošću i otvorenošću prema novomu s lakoćom je, barem naizgled, rješavala sve poteškoće i izazove. Kao javno priznanje za dugogodišnji rad i značajne rezultate u unapređivanju knjižničarskih djelatnosti, Tatjani je Hrvatsko knjižničarsko društvo 1998. godine dodijelilo *Kukuljevićevu povelju*, a Američko udruženje za informacijsku znanost i tehnologiju (American Society for Information Science and Technology – ASIST) 2006. godine prestižnu međunarodnu nagradu za najboljeg nastavnika informacijskih znanosti. Bilo je to prvi put u povijesti te nagrade da je ona dodijeljena osobi koja nije iz Sjedinjenih Američkih Država.

Ova je publikacija skromni izraz zahvalnosti Tatjani Aparac-Jelušić, profesorici, mentorici, kolegici, prijateljici, za njezin neizmjeran stručni i znanstveni doprinos u području knjižnične i informacijske znanosti te za predan i nadahnjujući rad sa studentima.

Urednice

Foreword

This Festschrift is dedicated to the Professor/Tatjana/Tanja, as she is called by her students, colleagues and friends, the good spirit of Croatian librarianship, as an expression of the deepest respect and gratitude for her years-long scientific work and teaching.

As the list of authors and topics gathered in the Festschrift indicates, the fields of interest and the impact of professor Aparac-Jelušić are many and diverse. Her teaching career started at the University of Zagreb, Croatia. Later on she moved to the University of Osijek, Croatia, and finally to the University of Zadar, Croatia. The departments of librarianship/information science in Osijek and Zadar, and their innovative study programs from undergraduate to postgraduate level, came to life thanks to Tatjana and her visionary ideas and boundless energy. Her inspired teaching marked many generations of students not only in Croatia, but abroad as well. Tatjana, in her role of university professor, exhibited almost a motherly care for every student, a great desire to share knowledge and discreetly directed students toward the independent search of one's own path or the solution to a problem. Her care for younger generations is evidenced in the list of papers published in co-authorship with her students and assistants.

It might seem to the reader that the manuscripts in this Festschrift are thematically unrelated; however their thematic framework has been outlined by the research interests of professor Aparac-Jelušić. Just as her biography shows, she dealt with many relevant themes and topics within the field of library and information science: the theory of information science, the convergence of heritage disciplines, the education of information professionals, library management, the evaluation of library services, the preservation of written heritage, library architecture, etc. Her special interest in preservation and efficient use of written heritage is underlined by the fact that since 1996, she has served as PI in several scientific projects that dealt with these phenomena. At the practical level, Tatjana's contribution to the preservation of Croatian written heritage is evidenced by her projects of renewal and informatization of monastery libraries in Croatia, Bosnia and Herzegovina and Italy. Many students participated in those projects and through their work in these libraries they expanded their professional knowledge and skills, but also developed their love for written heritage.

To talk about Tatjana and not to mention LIDA (*Libraries in the Digital Age*) would be impossible. This international conference is surely the crown jewel among her achievements. It is an event which, thanks to Tatjana's remarkable organizational, social and professional skills, put Croa-

tia on the map of world information science. Her students (including the editors of this volume) have been involved in the organization of LIDA from the very start. And for their effort they have been awarded in the best possible way: they met and listened in person to many giants of information science, such as Bob Hayes, Maurice Line, Tefko Saračević, Eugene Garfield, Jack Meadows, Nick Belkin, Christine Borgman, Michel Menou, Gary Marchionini, Peter Ingwersen, Carol Kuhlthau, Donald Case and many others. At LIDA, many discussions pertaining to the very heart of information science were initiated and many friendships were made.

By her own example, Tatjana has always showed that success is possible only through enormous efforts and persistence, and thanks to her insight and openness, she apparently overcame all difficulties and challenges with ease. Her work and contribution to the advancement of librarianship and information science in Croatia was formally recognized by the Croatian Library Association (1998) and the Croatian National and University Library (2012). In 2006 she was recognized as a Thompson/ISI Outstanding Teacher of Information Science by the American Society for Information Science and Technology – ASIS&T. This was the first time in history that this prestigious award was given to somebody from outside the United States.

This publication is a modest expression of gratitude to Tatjana Aparac-Jelušić, a professor, mentor, colleague and friend, for her professional contribution to research in library and information science and her dedicated and inspiring work with students.

Editors

Znanstveni i stručni radovi

Napisi i vijesti o knjižnicama i knjižničarstvu na stranicama časopisa Matice hrvatske *Vienac* (1869. – 1903.)

Dora Sečić

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku



Sažetak

Nakon uvodnog dijela u kojem su ukratko prikazane kulturne prilike i izdavačka djelatnost malobrojnih književnih časopisa u Hrvatskoj u 2. polovini 19. stoljeća, opisane su okolnosti u kojima je 1869. godine počeo izlaziti najvažniji književni časopis onoga vremena, časopis Matice hrvatske *Vienac*. Potom su prikazani svi prilozi i članci na stranicama toga časopisa u kojima su objavljene vijesti i podaci o knjižnicama i knjižničarstvu. Utvrđeno je da su se u 19. stoljeću vijesti o knjižnicama pojavljivale razmjerno rijetko te da su se prvi pravi članci o knjižničarstvu u *Viencu* pojavili tek prvih godina 20. stoljeća.

Ključne riječi: hrvatska povijest 19. stoljeća, povijest hrvatskih knjižnica, književni časopis *Vienac*.

Uvod

Druga polovina 19. stoljeća bila je u Hrvatskoj bogata događanjima na političkoj i kulturnoj sceni koji su omogućili daljnju modernizaciju hrvatskog društva. Nakon sloma apsolutizma 1860. godine hrvatski jezik najzad je postao službeni jezik u Banskoj Hrvatskoj, a hrvatski Sabor odmah je 1861. godine ponovio sve neispunjene zahtjeve iz 1848. te je, što je također

znakovito, tada uz ostalo donio i osnovu zakonskog članka o hrvatskom sveučilištu. Godine 1867. došlo je do uvođenja dualizma, tj. stvaranja Austro-Ugarske Monarhije, pa su političke prilike jasnije usmjerile daljnju izgradnju političke i kulturne svijesti u Hrvata. U Hrvatskoj i Slavoniji u prvom su planu bile borba protiv podčinjavanja vladajućim snagama Mađarske i obrana autonomije zajamčene Nagodbom, ali nije zanemarena ni borba za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja.

Ilirska čitaonica, koja je tijekom dvanaestogodišnjeg djelovanja prikupila razmjerno bogatu knjižnicu, prestala je s radom 1850. (Malnar 1988), ali je Matica ilirska (danas Matica hrvatska), osnovana od istih pokretača i usko povezana s Čitaonicom, nastavila i nadalje s izdavanjem hrvatskih knjiga. Čak je tijekom godina apsolutizma od 1852. do 1858. izdavala i književni list *Neven*, koji je pri kraju izlaženja iz političkih razloga morala preuzeti Čitaonica riječka. Ali ilirci nisu posustali, te ubrzo bilježimo novi pokušaj izdavanja hrvatskog književnog lista: 1859. godine Ljudevit Vukotinović pokrenuo je almanah *Leptir*, ali je i taj prestao izlaziti već 1862. godine.

Kako je kruti apsolutizam zadao težak udarac mladom hrvatskom nacionalnom pokretu, valjalo je opet mnogo toga ponovno pokrenuti. Književnicima su u pomoć priskočili zagrebački trgovac Mijo Krešić, koji je osigurao izdavanje zabavno-poučnog časopisa *Naše gore list* (izlazio je od 1861. do 1866. godine), karlovački tiskar Abel Lukšić, koji je od 1862. do 1866. u Karlovcu izdavao časopis pod naslovom *Glasonoša*, te požeški političar, književnik i tiskar Miroslav Kraljević, koji je od 1863. do 1865. u Požegi izdavao i uređivao zabavno-poučni časopis *Slavonac*. Bila su to vremena u kojima je malobrojni građanski sloj stanovništva još bio naviknut čitati pretežno časopise na stranim jezicima, a razvoj hrvatskoga školstva i znanosti bio je tek u začetku. Ali ni to, kao ni politički pritisci i nedostatak novca, nisu bile jedine prepreke razvoju kulturnih djelatnosti poput književnosti i knjižničarstva. Možda je najveći problem bilo to što je tada u Hrvatskoj ukupno bilo malo čitatelja jer je velika većina stanovništva bila nepismena. Primjerice popisom stanovništva iz 1870. godine utvrđeno je da je u Hrvatskoj i Slavoniji i Hrvatsko-slavonskoj krajini bilo 14,3% „vještih čitanju i pisanju“, a „vještih samo čitanju“ 1,7%, dok je nepismeno bilo čak 84% stanovnika, što je bilo porazno stanje (Sečić 2008, 17). Zbog toga su i naklade hrvatskih tiskovina u pravilu bile male, a njihovo raspačavanje otežano. Pošto su sva tri navedena naslova književnih časopisa prestala izlaziti, mladi zagrebački pravnik i publicist Đuro Deželić pokrenuo je početkom 1867. poučan i zabavan list pod naslovom *Dragoljub*, koji je polučio do tada najbolji uspjeh kod pretplatnika. Bila je to godina kada je započela s radom i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koja je preuzela izdavačku djelatnost Matice ilirske te je Matica te godine prestala izdavati i svoj znanstveni i književni časopis *Književnik*, koji je izdavala od 1864. godine. Kako su oko *Dragoljuba* bili okupljeni književnici koji

nisu uključeni u Akademiju, ali su bili Matičini djelatnici i suradnici, a Matica ilirska odlučila se na ponovno izdavanje književnog časopisa, ona se obratila Deželiću s prijedlogom da joj povjeri izdavanje svog književnog i poučnog lista. Tako je Deželić sklopio s Akademijom (koja je tada vodila Matičine poslove) ugovor o preuzimanju njegova časopisa te je odlučeno da se od siječnja 1869. pokrene novi časopis Matice ilirske pod imenom *Vienac: zabavi i pouci*. Prvo godište *Vienca* uredio je Deželić, a novi je časopis inicijalno raspačavan pretplatnicima *Dragoljuba*, koji je prestao izlaziti. *Vienac* se s vremenom razvio u središnji hrvatski književni časopis, koji je potom nastavio izlaziti sve do 1903. godine. To je razlog zbog kojeg se ovdje koristi kako bi se dobio uvid u informiranost tadašnje hrvatske kulturne javnosti o knjižničarstvu i knjižnicama. Naime premda mu naklada nije bile velika, *Vienac* je od početka raspačavan diljem hrvatskih zemalja, pa i u drugim krajevima gdje su živjeli i djelovali Hrvati (Mrazović 1876, Stipčević 2008).

Napisi o knjižnicama, knjižničarstvu i povijesti knjige *u Viencu*

Godine 1869., kada je pokrenut *Vienac*, postojala je u Zagrebu samo jedna javna znanstvena knjižnica. Bila je to knjižnica Pravoslovne akademije, koja će po otvaranju Sveučilišta objedinjena s (uglavnom nesređenom) knjižnicom Narodnog muzeja 1875. prerasti u Sveučilišnu knjižnicu (prethodnicu današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice). Knjižnicom Jugoslavenske akademije i Metropolitanskom knjižnicom zagrebačke nadbiskupije mogli su se u ono vrijeme koristiti samo rijetki pojedinci, a narodnih knjižnica tada još nije bilo. Već tijekom prve godine izlaženja doznaje se iz *Vienca* nekoliko pojedinosti o stanju knjižnice Narodnog muzeja, koja se imala urediti u zgradi Muzeja (danas Demetrova 1). Tim je muzejem tada također upravljala novoosnovana Jugoslavenska akademija, koja još nije imala svoju zgradu. U tekstu iz 1869. čitamo: „Dobro uređene zbirke i knjižnica neophodno su potrebite i sveučilištu, koje se imade u Zagrebu otvoriti... U muzeju imade hrpa knjiga, koje se ne mogu urediti, jer niti imade osoblja ustanovljena kod knjižnice zaključkom poslednjeg sabora 1865./7., niti potrebitih ormara. Uopće nam je velika javna knjižnica potrebita kao oko u glavi“ (Vienac 1869). Takvo je upozorenje javnosti bilo korisno, pa je kasnije, kada se počelo raditi na ozbiljnim pripremama za otvaranje Sveučilišta, donesena odluka da Matija Smodek, knjižničar Pravoslovne akademije, stručno popiše i knjige Narodnog muzeja (Sečić 2008, 101).

Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, kada je Hrvatska u području školstva postala autonomna, počeo je 1871. godine s radom i Hrvatski pedagoško-književni zbor, koji je u području organizacije školstva, ali i školskog

knjižničarstva, odigrao razmjerno značajnu ulogu. Zbor je po osnutku preuzeo izdavanje već ranije pokrenutog stručnog pedagoškog časopisa *Napredak*, u kojemu sve češće nalazimo i članke o školskim knjižnicama, kojima se u ono vrijeme obično pridavala i uloga nedostajućih narodnih knjižnica. Truhelka primjerice u svom članku „Kako se najuspješnije razvija naša narodnost u učionicah, i to: 1. gdje je čisto slavensko porieklo, 2. gdje je čisto njemačko i 3. gdje su mješoviti učenici (konferencijalna rasprava)" ističe važnost osnivanja školskih knjižnica i čitaonica, koje bi služile i za obrazovanje puka (1862 – 63). O školskim knjižnicama počinjalo se sustavnije i sve stručnije raspravljati, tako da one nisu više bile isključivo ovisne o inicijativi i sposobnosti pojedinih učitelja. Godine 1872. objavio je i *Vienac* kratak prilog pod naslovom „Pučka knjižnica" (u značenju: knjižnica pučke škole). U tom tekstu čitatelji su obaviješteni kako je te godine bečko Ministarstvo prosvjete naložilo da svaka pučka škola mora imati „školsku knjižnicu, iz koje mogu đaci i drugi seljani uzajmljivati knjige". Uzor je Austriji u tome bila Švicarska, koja je tada već imala dobro ustrojene školske knjižnice. Autor priloga napisao je na kraju još i sljedeće: „trebalo bi da i mi Hrvati počnemo o tom razmišljati, pa već sada raditi bar onoliko koliko se može" (Vienac 1872). Bilo je to dvije godine prije donošenja novog školskog zakona. Naime tek kada je Ivan Mažuranić 1873. godine postao banom, omogućena je napokon moderna školska reforma i otvaranje Sveučilišta u Zagrebu, kao i konstituiranje hrvatske sveučilišne knjižnice. Godine 1874. donesen je prvi *Zakon o pučkim školama i preparandijama* kojim je školstvo, u skladu s načelima građanskog liberalizma, znatno unaprijeđeno, a 1888. i drugi zakon, kojim školski standard, pa tako i školsko knjižničarstvo, dolazi do znatnijeg izražaja.

Godine 1881. *Vienac* je izvijestio o redovitoj godišnjoj skupštini Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, a u izvještaju je objavljeno da „Knjižnica društva iznosi 1.607 svezaka" (Vienac 1881). Kada je 1889. godine otvoren Učiteljski dom u Zagrebu, objavljen je prikaz te ustanove, uz najavu da će imati: „knjižnicu, koja se namjerava učiniti općom učiteljskom knjižnicom za cijelo hrvatsko učiteljstvo, zatim učiteljsku čitaonicu, koja će se otvoriti o novoj godini" (Vienac 1889).

Pregaoci okupljeni oko Matice ilirske brinuli su se napose za istraživanje i očuvanje hrvatske kulturne baštine. Godine 1872. *Vienac* su uređivali liječnik i književnik dr. Ivan Dežman i profesor filozofije dr. Franjo Marković. Kako su tada nasljednici Ljudevita Gaja najavljivali da će prodavati njegovu ostavštinu, pa i knjižnicu, August Šenoa, tada potpredsjednik Matice, objavio je u *Viencu* članak pod naslovom „Ostavština Gajeva", u kojem je napisao i ovo: „Koliko nam je znano, u Gajevoj ostavštini ostala je nakon smrti i lijepa i dragocjena knjižnica". Naglasio je da je ta knjižnica vrlo važna za proučavanje povijesti hrvatske književnosti, jer da u njoj ima mnogo

dragocjenih starih hrvatskih knjiga, od kojih je neke i poimence nabrojao. Sa sjetom je primijetio da „mnogo književnih i historičkih dragocjenosti naše zemlje kiti tuđe muzeje i knjižnice“ te je naglasio kako Gajevu knjižnicu valja otkupiti i sačuvati u domovini (Vienac 1872, 304). Kako znademo, to se kasnije i obistinilo kad je Vlada osigurala sredstva za otkup te knjižnice za Sveučilišnu knjižnicu (Sečić 2008, 148 – 149).

Godine 1875. pak čitamo u *Viencu* kako je znameniti hrvatski povjesničar i akademik Ivan Krstitelj Tkalčić obećao da će svoju knjižnicu pokloniti Knjižnici Narodnog muzeja u Zagrebu (tada već u sklopu Sveučilišne knjižnice) (Vienac 1875, 264). To se međutim nije dogodilo, pa je Tkalčić svoju knjižnicu kasnije oporučno ostavio Jugoslavenskoj akademiji. Urednik *Vienca* bio je tada, pa i sve do svoje prerane smrti, Matičin potpredsjednik i književnik August Šenoa, kojeg se općenito smatra najzaslužnijim i najboljim urednikom toga časopisa. Rubrika „Listak“, u kojoj su obično objavljivani i podaci o knjižnicama, postajala je s vremenom sve opsežnija i kvalitetnija, a kasnije je počela dobivati i podnaslove kao što su „Znanost“, „Književnost“ itd. Godine 1888. u *Viencu* je člankom o vrijednom povjesničaru i akademiku Radoslavu Lopašiću javnost upozorena i na bogatstvo njegove privatne knjižnice sljedećim riječima: „Lopašić je trudom i novcem svojim skupio krasnu biblioteku i zbirku hrvatskih i latinskih isprava“ (Vienac 1888). Kasnije je biskup Strossmayer osigurao Jugoslavenskoj akademiji novce za kupnju te knjižnice za Akademiju.

Kada je otvoreno novo zagrebačko Sveučilište, zabilježio je *Vienac* i imenovanje novoga sveučilišnog knjižničara riječima: „Ivana Kostrenčića, dosad pristava carske dvorske knjižnice u Beču imenovao je svijetli ban knjižničarom združene sveučilišne i muzejske knjižnice. Koliko je trebalo napora da se dođe do toga! Nadamo se da ćemo doživjeti još i to, da će se sve zagrebačke knjižnice spojiti u jednu“ (Vienac 1875, 506). Tijekom prvih nekoliko godina djelovanja Sveučilišne knjižnice *Vienac* je donio nekoliko napisa o njezinu radu. Ovdje valja napomenuti da je uredništvo *Vienca* bilo iz prve ruke informirano o svemu što se događa u toj knjižnici jer je njezin ravnatelj Ivan Kostrenčić tada bio i Matičin tajnik i blagajnik (Sečić 2000, 8–11). Kostrenčić se u Matici mnogo bavio i uredničkim poslovima, ali sam nije objavio nijedan vlastiti tekst, bilo u *Viencu* ili drugdje, dok drugih školovanih knjižničara u Hrvatskoj tada još nije bilo, što je također bio jedan od razloga zbog kojih se o knjižničarstvu tako malo pisalo. Knjižničarstvo se naime u Hrvatskoj tada nije smatralo profesijom koju valja proučavati, već se o knjižnicama pisalo samo usput. Do promjene u poimanju važnosti knjižnica te proučavanja povijesti knjige i knjižnica došlo je nešto kasnije, kada su postali aktivni mlađi Kostrenčićevi suradnici dr. Stjepan Ortner i dr. Velimir Deželić. Njihovu pojavu zabilježio je i *Vienac*, ali o tome kasnije.

Vienac je već prve godine kada je Kostrenčić preuzeo Sveučilišnu knjižnicu objavio podatke o broju njezinih korisnika s opažanjem „Vidi se da se knjižnica prilično marljivo uporabljuje. A još će se i više čim bude definitivno uređena i poraba olakšana“ (Vienac 1875, 716). Sljedeće je godine objavljena vijest o pozivu ravnatelja Kostrenčića pojedincima koji su prethodno posudili knjige iz Narodnog muzeja da ih vrate (Sečić 2008, 107). Poziv objavljen u političkim listovima *Narodne novine*, *Obzor* i *Agramer Zeitung* prenijelo je tako i uredništvo *Vienca*. Iste godine objavljena je još i vijest da je Sveučilišnoj knjižnici odobrena izvanredna dotacija od 10 000 forinti za kupnju knjiga (Sečić 2008, 122). Sljedeći spomen Sveučilišne knjižnice pojavio se u *Viencu* ponovno tek nakon 16 godina (1892.), a u njemu je objavljen samo podatak o veličini fonda Knjižnice (Vienac 1892, 760). Potom je 1897. otisnut u Viencu, tada pod uredništvom Bartola Inhofa, članak pod naslovom „Hrvatska bibliografija“ (Vienac 1897, 760).[1] Potpisao ga je dr. Stjepan Ortner, „kr. pristav sveučilišne biblioteke u Zagrebu“, te je tako kulturna javnost doznala da se u toj knjižnici izrađuje hrvatska bibliografija (Sečić 2004). Radilo se u stvari o Ortnerovu pozivu javnosti, a poimence knjižarima i tiskarima, da jave popise svojih naklada, kao i župnim dvorovima, samostanima i drugim zavodima koji imaju „lijepu knjižnicu“ da mu „svoj popis na ogled pošalju“ te sveučilišnim građanima svih fakulteta, koji bi „ako se posao podijeli na moju uputu, brzo mogli pregledati časopise, iscrpsti članke itd.“. Napisao je kako želi izdati „cjelokupnu hrvatsku bibliografiju od najstarijih vremena do danas“ i da mu je kod sastavljanja hrvatske bibliografije uzor „Novakovićeva srpska bibliografija“, tj. da će bibliografija biti redana kronološki i da će na koncu sadržavati abecedna i stručna kazala itd. U tekstu je naveo da su za dotadašnje popisivanje već korištene Kukuljevićeva i Šafařikova bibliografija, popis Gajeve knjižnice i druga vrela koja je imao na raspolaganju. Premda je kulturna javnost tim pozivom upozorena na važnost izrade hrvatske bibliografije, članak svjedoči o manjkavu znanju samoga autora (ali i ravnatelja Sveučilišne knjižnice Kostrenčića) kakve teškoće donosi organizacija pravog bibliografskog rada, pa je, kako znademo, sve ostalo samo na pokušaju. Pravnik Ortner napustio je 1899. Sveučilišnu knjižnicu i posvetio se odvjetništvu, ali je i nadalje ostao jedan od značajnih promicatelja knjižničarstva u Hrvatskoj.

Stjepan Ortner autor je jedinog pravog članka o knjižničarstvu kasnije objavljena u *Viencu* (Ortner 1902). Radi se o članku koji je pod naslovom

1 Stjepan Ortner (1869. – 1935.), pravni i povijesni pisac, jedan je od značajnih osnivača zagorskih narodnih knjižnica početkom 20. stoljeća. Godine 1903. organizirao je javni skup „sveučilišnih gradjana Zagoraca u mjestima, gdje su osnovane prve pučke knjižnice“, i to u Krapini, Gjurmancu, Zaboku itd. Publikacija koju je potom priredio pod naslovom „Knjiga i narod“ objavljena je u Zagrebu 1903., a 1904. potvrđena su službena pravila Društva za pučku prosvjetu i pučke knjižnice, kojemu je Ortner bio osnovač i koje je potom od 1907. do 1912. izdavalo list *Pučka prosvjeta*.

„Javne knjižnice“ objavljen u dva dijela: u prvome je autor ukratko prikazao javno knjižničarstvo u svijetu, a drugi je posvetio javnim knjižnicama u Hrvata. Člankom se zapravo uključio u javnu raspravu o objedinjavanju Metropolitanske knjižnice sa Sveučilišnom knjižnicom te je na koncu izrazio kako misli da bi bilo bolje da se to ne dogodi. No kako se radi o podužem članku za koji smatramo da je u ono vrijeme bio značajan za obavješćivanje hrvatske javnosti o knjižničarstvu, prikazat ćemo ga pobliže. U uvodnom dijelu Ortner podsjeća da je „žalosna, ali istinita činjenica, da se kod nas Hrvata bez razloga zaostalo u gdjekojim vrlo znatnim stvarima po kulturni razvoj narodni“ te da je „tako i s našim javnim knjižnicama. O njima se vodilo premalo brige i računa, nije im se davala ona vrijednost, koja ih s pravom ide i koju im iskazuju drugi napredni narodi. ... Zato držim, da ne će biti suvišno, ako se u prvom hrvatskom beletrističkom listu *Viencu* progovori koja o javnim knjižnicam uopće, a hrvatskim napose, o njihovoj uredbi i nedostacima. Baš u *Viencu*, koji sa svojih trideset i više godišnjaka može ponajljepše resiti svaku hrvatsku javnu i privatnu knjižnicu, budući da je u njemu pribran ponajbolji duševni rad većine starijih i mlađih književnih radnika.“ U daljnjem tekstu Ortner vrlo kratko upoznaje čitatelja s općom povijesti knjižničarstva, a potom i sa suvremenim postignućima u pojedinim zemljama Europe i SAD-a. U drugom dijelu, koji je naslovio „Osvrt na javne knjižnice u Hrvata“, opisuje knjižnice u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, da bi se potom zadržao na „Knjižnici prvostolne crkve zagrebačke, Knjižnici jugoslavenske akademije i Knjižnici kr. Hrvatskog sveučilišta Franje Josipa I“. Usto je spomenuo da u Zagrebu djeluju još i pojedine školske i specijalne knjižnice ta da neki pojedinci imaju i bogate privatne knjižnice. U posebnom završnom dijelu zadržao se na knjižničarstvu kao znanosti i na profesiji knjižničara. Istaknuo je pritom sljedeće: „Služba knjižničareva dosta se dugo slabo cijenila, jer se držalo, da nauka o knjižničarstvu niti je bila niti će ikada biti znanost. Danas je ovo pitanje u učenom svijetu riješeno, te može samo nastati nepotrebno prepiranje, dali je nauka o knjižničarstu *pomoćna znanost* ili *samostalna disciplina*. Krivo čine oni, koji drže, da je knjižnica utočište za neizučene sveučilišne djake, a služba knjižničareva *sporedna (sinecura)*, uz koju se može vršiti više drugih poslova. Poziv knjižničara samostalne javne knjižnice, koja se ima razvijati u strogo znanstvenom sistemu, veoma je znatno zvanje ne samo s idealne već i s praktične strane“. Potom je citirao misli austrijskih stručnjaka Ferdinanda Eichlera i Salomona Frankfurtera (Zvonar 2003, Sečić 2008)[2] i zaključio: „Priznajmo, da je ono primitivno shvaćanje službe knjižničareve i nešto premali interes za javne knjižnice uopće glavnim razlogom, što u nas Hrvata nema ni jedne moderno uređene javne knjižnice, ni ljudi stručno naobraženih, ni podmlatka, koji bi se zagrijao za idealni poziv zvanja ove struke“. Bilo je to prvi put da je netko u Hrvatskoj javno

2 Drugi Ortnerov citat odnosi se na predavanje S. Frankfurtera pod naslovom „Kvalifikacije za službu u austrijskim državnim knjižnicama“, koje je on održao 1898. na skupu Austrijskog knjižničarskog udruženja (Sečić 2008, 63 – 70).

progovorio o knjižničarskom zvanju. Naime Kostrenčić je o tome u više navrata pisao Vladinu Odjelu za bogoštovlje i nastavu i Sveučilištu, ali nikada nije objavio nijedan tekst kojim bi i širu javnost upoznao s kadrovskim problemima s kojima se borio u Knjižnici (Sečić 2008, 117 – 120, 139, 145).

Druga značajna knjižnica o kojoj se na stranicama *Vienca* doznaju neki podaci bila je knjižnica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Prigodom 25. godišnjice Akademije napisao je 1892. njezin predsjednik Franjo Rački „Osvrt na 25-godišnje djelovanje akademije", u kojemu je o njezinoj knjižnici napisao sljedeće: „Akademijina knjižnica zametnuta kupnjom Kukuljevićeve (1868), a skoro povećana Kušljanovom, Jurjevićevom, Očićevom, Tkalčevom, Vukasovićevom, Kurelčevom, naglo umnožila se što darovi, što nabavom, a osobito zamjenami publikacija s drugimi učenimi društvi, od kojih do stotina izmjenjuju svoja djela u svih jezicih slovjenskih, romanskih i germanskih. U toliko da je ona u njekih strukah, osobito 'in slavicis' najbogatija književna riznica na slavenskom jugu. A zadaća je njezina upravo ta da prikuplja rijetka i strogo znanstvena djela onih struka, kojima se akademija bavi. Te zadaće ne bi mogla preuzeti nijedna druga knjižnica." (Vienac 1892).

Koncem 19. stoljeća počele su pripreme za formalno organiziranje hrvatskih književnika, pa je od 1897. godine u sklopu Matice hrvatske već djelovao Klub hrvatskih književnika, a 1900. osnovano je samostalno Društvo hrvatskih književnika. U tom društvu počela se promicati i potreba za osnivanjem narodnih knjižnica u Hrvatskoj, o čemu je u *Viencu* 1903. priopćeno sljedeće: „Potrebu pučkih knjižnica naglasivala je osobito mlađa generacija, pa je ona u raznim svojim publikacijama i stavljala razne prijedloge. Prigodom proslave Marulićeve četiristogodišnjice izneseno je to pitanje i opet na dnevni red, pa je društvo hrvatskih književnika na svojoj svečanoj sjednici zaključilo poraditi oko osnutka i organizacije pučkih knjižnica. ... Zagorski klub na našem sveučilištu počeo je u velikom broju osnivati pučke knjižnice po Zagorju. Te knjižnice uspjevaju u svakom pogledu, te narod pokazuje za njih osobito zanimanje. Sastancima, na kojima se osnivaju ovakove knjižnice prisustvuje po par stotina seljaka i oni razgrabe začas svu, dosta oskudnu zalihu knjiga. Đaci marljivo rade i putuju, te organizuju cijeli taj pokret, a pomaže im i savjetom i činom i inicijativom g. dr. Ortner. ... Napokon bi primijetili još nešto. Nema smisla osnivati pučke knjižnice u kraju, gdje imade velik broj analfabeta, ako se istodobno ne poradi, da se analfabetizam iskorijeni. Istodobno, kada je društvo hrvatskih književnika zaključilo osnivati pučke knjižnice, zaključilo je i osnivati kurzove za analfabete" (Vienac 1903). Međutim sve je ostalo uglavnom na dobrim zamislima – jedino je Stjepan Ortner sa suradnicima izvršio ono što je namjeravao, no pritom mu nisu pomagali književnici.

Posljednjih godina 19. i prvih godina 20. stoljeća bilježi *Vienac* i djela s područja povijesti knjige, i to najprije 1898. godine kroz obavijest da je Mirko Breyer[3] izdao knjižnicu „Nešto građe o staroj hrvatskoj književnokulturnoj povjesti (Pretiskano iz „Vienca", „Prosvjete" i „Obzora" te novim podatcima i prilozima dopunjeno". Križevac. Tiskom G. Neuberga, 1898.)". Izvjestitelj pritom piše: „Kako se vidi iz napisa knjige g. je pisac sabrao i (dao otisnuti u 100 primjeraka) one članke, što ih je priopćavao u kojem od pomenuta tri lista. Za kritičnu literarnu i kulturnu povjest imadu ovi članci veliku vrijednost, jer se g. pisac uvijek trudio, da iz svoje bogate biblioteke starina prikaže u prvom redu ono, što se tiče zaslužnih Hrvata" (Vienac 1898). Breyer je u *Viencu* 1902. objavio i prikaz knjige Velimira Deželića „Inkunabule (prvotisci) zagrebačke Sveučilišne biblioteke". Napisao i uvodom o inkunabulama u obće popratio dr. Velimir Deželić. U Zagrebu. Tisak C. Albrechta, 1902." U prikazu je Breyer, uz ostalo, napisao: „Knjižica, koju je pod gornjim natpisom netom izdao vrlo simpatički naš pisac i pristav kr. Sveučilišna biblioteke zagrebačke dr. V. Deželić, vrijedna je da se osobito istakne, jer u istinu označuje začetak temeljita bibliografičkog rada u našoj domovini. Napose što se tiče stručnjačkog opisa inkunabula (knjiga štampanih od iznašašća knjigotiskarsta do uključivo 1500.) bit će ovo jamačno prva hrvatska radnja, koja može udovoljiti zahtjevima suvremene nauke" (Vienac 1902). Bilo je to u istom godištu *Vienca* u kojemu je Stjepan Ortner objavio svoj članak o javnim općeznanstvenim knjižnicama. Tako je i *Vienac*, u kojem kroz čitavo razdoblje nalazimo razmjerno skromne napise o knjižnicama, prvih godina 20. stoljeća ipak zabilježio i prve naznake kasnije profesionalizacije hrvatskog knjižničarstva.

Literatura

Malnar, Aleksandra. 1988. „Čitaonica ilirska zagrebska 1838-1850." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 31: 21 – 32.

Ortner, Stjepan. 1902. „Javne knjižnice". *Vienac* 34: 759 – 761, 771 – 774.

Ravlić, Jakša. 1963. „Povijest Matice hrvatske". U *Matica hrvatska 1842-1962*, ur. Jakša Ravlić, 9 – 254. Zagreb: Matica hrvatska.

Sečić, Dora. 2004. „Ishodišta razvoja hrvatske bibliografije u Kr. sveučilišnoj (današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj) knjižnici u Zagrebu". *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 47, 3 – 4: 1 – 24.

Sečić, Dora. 2000. *Ivan Kostrenčić : prvi hrvatski sveučilišni bibliotekar = Der erste kroatische Universitätsbibliothekar = First Croatian University Librarian*. Lokve: Naklada Benja.

Sečić, Dora. 2008. *Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu : razvoj i djelovanje srednjoeuropske knjižnice od 1874. do 1918*. Lokve: Naklada Benja.

3 Mirko Breyer (1863.–1946.), bibliofil, znanstveni antikvar i knjižar.

Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 3 : Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga.

Zvonar, Ivica. 2003. „Austrijski teoretičar knjižničarstva Ferdinand Eichler (1863.-1945.).“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46: 19 – 32.

Izvori

„Izvješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom godine 1889/90“. Zagreb 1892. *Vienac* 24(1892). 46 – 47. (Rubrika: Listak).

„Pučke knjižnice“. *Vienac* 35(1903): 136 (Rubrika: Listak, naslov Smotra).

„Radoslav Lopašić“. Vienac 20(1888): 265+271. (Rubrika: Listak).

„Rembrandtovi bakrorezi u Zagrebu“. *Vienac* 7(1875): 264 (Rubrika: Listak).

Truhelka, Antun. 1862 – 63. „Kako se najuspješnije razvija naša narodnost u učionicah, i to: 1. gdje je čisto slavensko porieklo, 2. gdje je čisto njemačko i 3. gdje su mješoviti učenici (konferencijalna rasprava).“ *Napredak* 4: 82 – 86; 97 – 103.

„Učiteljski dom“. *Vienac* 21(1889): 637 – 639. (Rubrika: Listak).

Vienac 1(1869): 511. (Rubrika: Sitnice).

Vienac 4(1872): 80. (Rubrika: Listak).

Vienac 7(1875): 506.

Vienac 7(1875): 716 (Rubrika: Listak).

Vienac 13(1881): 15, str. 240 (Rubrika: Listak).

Vienac 29(1897): 760 (Rubrika: Listak).

Vienac 24(1892): 789 – 796, 798.

Vienac 30(1898): 220 (Rubrika: Listak, naslov Književnost),

Vienac 34(1902): 718 – 719 (Rubrika: Listak).

Kada me koncem 1982. godine prof. Ljerka Markić-Čučuković pozvala da na Katedri za bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta u Zagrebu na dodiplomskom studiju preuzmem kolegij Informacijska služba, nisam ni sanjala da ću to raditi sljedećih 15 godina. Profesoricu Markić-Čučuković nekoliko godina kasnije naslijedila je Tatjana, te je od tada započela naša suradnja i prijateljstvo koje traje sve do danas. Tatjana i ja susretale smo se u raznim aktivnostima i raznim prilikama. Na njezin poticaj i uz njezino uredništvo dvaput je objavljena moja knjiga Informacijska služba u knjižnici*, a bila mi je i doktorska mentorica te je uredila i moje druge knjige. Prvo izdanje moje prve knjige realizirano je pod Tatjaninom „dirigentskom palicom" i predstavljeno diljem Hrvatske.*

Nekoliko smo puta zajedno bile i na konferencijama IFLA-e, prvi put 1983. godine u Münchenu, i uvijek je to bilo vrlo korisno, uz ugodno druženje.

Osmišljavale smo zajedno s kolegicama i kolegama budućnost hrvatskog knjižničarstva – mnogo je toga uspjelo, a ponešto i nije, no dobro raspoloženje i radni elan nikad nas nisu napuštali.

S Tatjanom sam često surađivala i u Hrvatskom knjižničarskom društvu, kojemu sam neko vrijeme bila predsjednica, kao i urednica Vjesnika bibliotekara Hrvatske.

Kasnije smo ponovno zajedno radile na više projekata te na katedrama u Osijeku i Zadru, a sretale smo se često i na raznim konferencijama, kao i privatno, izvan posla. Sva su sjećanja vrlo lijepa, a sada joj, naravno, želim još mnogo zadovoljstva i uspjeha u budućnosti jer, kako se čini, ni naša suradnja i druženje još nisu završeni.

Od baštine ka baštinskim studijama: baštinske studije kao akademska disciplina

14

Lejla Kodrić Zaimović

Katedra za bibliotekarstvo

Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu



Sažetak

Rad prati razvoj značenja, ideja i definiranja pojma kulture te s njim najuže povezanog pojma kulturna baština, posebice od predindustrijskog i industrijskog, preko postindustrijskog i postmodernog, pa sve do savremenog razumijevanja kulturne baštine u aktualnom digitalnom okruženju. Pritom, posebna pažnja posvećuje se razumijevanju ideje „totaliteta baštine“, a koja, u konačnici, dovodi i do utemeljenja baštinskih studija kao akademske discipline. Nadalje, elaboriraju se odabrani problemi izrastanja baštine u zasebnu akademsku disciplinu te se baštinske studije kao takve komparativno supostavljaju drugim, srodnim, ali ujedno i odvojenim akademskim disciplinama. Na kraju, održivost baštine i baštinskih ustanova u aktualnom digitalnom okruženju prepoznaje se u adekvatnoj i promišljenoj prilagodbi novonastalim društvenim i kulturnim uvjetima, ali i u jačanju zajedničkih teorijskih osnova, kao i stvarnih baštinskih praksi, unutar zajedničke discipline i studija.

Ključne riječi: kulturna baština, digitalna kultura, „totalitet baštine“, baštinske studije kao akademska disciplina, održivost baštine.

Značenje i *ideja kulture* jedni su od najprisutnijih, najispisivanijih, a opet „najneuhvatljivijih" pojmova uopće, a čemu u prilog govori i mnoštvo autorskih opusa posvećenih upravo tom problemu, kao i velik broj kulturno orijentiranih akademskih škola i pravaca. Usto, svaki je od proteklih perioda uspostavljao svoj odnos prema značenju, razumijevanju, a samim time i prema definiranju pojma kulture. Kultura se smatra „jednom od dvije ili tri najkompleksnije riječi u engleskom jeziku" (Williams, prema Tredinnick 2008, 3), a sam pregled rječničkih značenja pojma *kultura* ili s njom usko povezanog pojma *kulturna baština* ukazuje na znatna redefiniranja, tačnije širenja, opsega samoga pojma u posljednjim desetljećima 20. st., što je, svakako, posljedica dubljih konceptualnih promjena u samoj *ideji kulture*, koje se već stoljećima odvijaju. Usložnjavanje ideje kulture i razumijevanja njenog značenja u posljednjim stoljećima, a posebice u prethodnim desetljećima, svakako se manifestira kroz širenje i usložnjavanje opsega pojma i definicija kulture, pa je tako, kako kroz ilustrativan primjer zapaža P. Nora, *Larousseov rječnik* iz 1970. godine još uvijek ograničavao kulturnu baštinu na „imanje koje dolazi od oca ili majke" (Nora 2006, 31), dok već *Petit Robert* iz 1979. godine kulturnu baštinu definira kao „vlasništvo naslijeđeno od predaka, kulturno naslijeđe jedne zemlje". Već je nešto šira *Websterova* definicija kulturne baštine iz 1986., pri čemu je baština viđena kao „nešto što su ostavili ili namrijeli nečiji preci ili ostatak prošlosti, poput značajke, kulture, tradicije i sl." (*Webster's New World Dictionary of American English*, prema Maroević 2004, 33). Stoga se svakako kao iznimno važno čini promisliti o razvoju ideje i definicija kulture, posebice u posljednjim stoljećima i, još važnije, desetljećima, a s obzirom na to da je u aktivnom odnosu prema tim zasadama uspostavljena i ideja digitalne informacijske kulture, u kojoj sudjelujemo i čiji smo svjedoci.

Promjene u razumijevanju ideje i definicija kulture nerijetko svjedoče o brzini promjena društvenog konteksta, a za samu ideju kulture posebno su određujuće promjene unutar industrijskog i postindustrijskog konteksta te njihovo tumačenje svakako pomaže razumijevanju promjena u ideji kulture u digitalnom dobu. Zapravo je nemoguće negirati okupiranost idejom kulture počev od druge polovine 19. st. pa nadalje. Ipak, kako još 1948. godine ustvrđuje T. S. Eliot, „moderne konotacije pojma *kultura* nemaju dugu historiju" (Eliot, prema Tredinnick 2008, 6). Latinska riječ *colere* izvorno se odnosila na rast, razvoj u agrikulturnom smislu, dok je tek 16. st. u pravom smislu donijelo proširenje opsega pojma na *humanum* i na ideju ljudskog progresa i razvoja. I kako koncizno i jasno upućuje L. Tredinnick, moderna ideja kulture postepeno se oblikovala u susretu s neočekivanim društvenim transformacijama: „širenjem znanosti, razvojem gradova, rastom radničke klase, ekspanzijom obrazovanja i pismenosti, mehanizacijom rata i pojavom medija masovne komunikacije" (Tredinnick 2008, 7 – 8). Za M. Arnolda, autora koji se najeksplicitnije oglašava u vezi s idejom kulture koncem 19. st., „kultura je sredstvo suprotstavljanja de-

humanizirajućim utjecajima industrijalizacije" (Arnold, prema Tredinnick 2008, 6). U periodu industrijalizacije kultura je viđena kao suprotstavljena „idolatariji mašinerije" (Arnold, prema Tredinnick 2008, 6). Jasno je da je takva ideja kulture dio liberalno-humanističkog pogleda na svijet i kao takva donekle idealizirana s obzirom na to da, kao ona koja pripada vremenu industrijalizirane štampe u Europi, istovremeno podriva vlastite osnove, ali samim time posve nesvjesno govori o kompleksnosti i ambivalentnosti ideje kulture uopće, kao one koja istovremeno „postaje objekt kritike, ali i prostor borbe za očuvanje identiteta" (Tredinnick 2008, 8). Na općepoznatu i odveć kritiziranu marksističku ideju kulture kao društvene nadgradnje naslanja se i neomarksistička frankfurtska škola, s radovima M. Horkheimera i T. Adorna (usp. Horkheimer i Adorno 1944/2006, 41 – 72), kao najutjecajnijim autorima tog teorijskog i kritičkog pravca. Tu se ideja stvarne djelatne kulture suprotstavlja ideji industrije kulture, prije svega one „generirane medijima masovne komunikacije, a koja zapravo uvlači 'potrošača' u beskrajni svijet lažnih želja koje uporno propušta da zadovolji" (Tredinnick 2008, 9). Doprinos neomarksističkih promišljanja ideje kulture u okviru frankfurtske škole svakako se ogleda i u intenzivnijem suodnošenju pojma kulture spram aktualnog tehnološkog okruženja, a tek je druga polovina 20. st., potaknuta najprije antropološkim, a poslije i strukturalno-semiotičkim istraživanjima, pluralizirala i proširila pojam kulture više nego ikada do tada. Kroz temeljne radove francuskog antropologa C. Lévy-Straussa (usp. Lévy-Strauss 1966, 1968, 1969) aktualizira se značaj krajnje raznolikih kulturnih formi, tradicionalno neprihvaćenih unutar opsega pojma kulture, počev od najraznolikijih arhajskih do savremenih društvenih praksi, pri čemu su svi ravnopravno viđeni kao „simbolički sistemi", iskazani preko „mreže tekstova", odnosno znakovnih sistema. Slijedeći strukturalističke ideje C. Lévy-Straussa, francuska strukturalističko-semiotička škola s R. Barthesom (usp. Barthes 1972, 1977, 1987) kao najreprezentativnijim predstavnikom ustrajala je u prepoznavanju kulturnih formi u raznolikim društvenim praksama, vjerovanjima i običajima kao onima koji definiraju identitete određenih društvenih grupa, čime kultura prestaje biti, u skladu s ranijom idejom kulture, „najbolje od mišljenog i rečenog", kako je to tvrdio M. Arnold. Održanju takve ideje kulture pridonosi i utjecajni britanski neomarksist R. Williams, tvrdeći da je kultura „cjelokupan način života" (usp. Williams 1974, 1976, 1980, 1981). Postmoderna okrenutost aktualizaciji marginaliziranih perspektiva, a samim time i marginaliziranih kulturnih formi, učinila je ideju kulture početkom 21. st. vjerovatno kompleksnijom nego što je to ikada prije bila. U skladu s postmodernističkom sumnjom u konačnost, objektivnost i jedinstvenu istinu, i kultura je danas viđena kao nešto krajnje nedefinirano, otvoreno za značenja koja joj pojedinci pridaju te kao pojam pod stalnom konstrukcijom. Kulturu kao pojam postaje nemoguće do kraja artikulirati, s obzirom na to da je već taj čin privilegiranje izvjesnih diskursa naspram drugih, a što je u suprotnosti s otvorenošću savremene ideje kulture.

Kao što je već spomenuto, složenost ideje i razumijevanja pojma kulture u 21. st. ne jenjava i najčešće se artikulira u mnoštvu radova o suodnošenju pojma kulture i digitalnih tehnologija, odnosno u svojevrsnoj *sociologiji tehnologije*, bivajući na taj način na tragu procesa koji je započeo još koncem 19. st., s razmatranjem transformirajućih efekata industrijalizacije na kulturu u radovima spomenutog M. Arnolda. Nemoguće je zanijekati da su očite promjene društvenih praksi i kulturnih vrijednosti povezane s općim usvajanjem digitalnih tehnologija, te je posve legitimno govoriti o *digitalnoj* ili *digitalnoj informacijskoj* kulturi. Oko činjenice da su se u digitalnom informacijskom okruženju desile krupne promjene društvenih praksi postoji opće slaganje, a pristupi teoretičara uglavnom se razilaze u promišljanju prirode, opsega i posljedica očitih promjena. Ideje kulture za posljednjih nekoliko desetljeća zorno su artikulirane u radovima nekolicine najznačajnijih teoretičara, a posebnosti razumijevanja promjena koje su se dogodile ili se događaju postale su opća mjesta u razumijevanju ideje kulture danas. Neke od najznačajnijih su ideja *šoka budućnosti* (Toffler, prema Tredinnick 2008, 22), *globalnog sela* (McLuhan, prema Tredinnick 2008, 22), *postindustrijskog društva* (Bell, prema Tredinnick 2008, 22), *postmodernog stanja* (Lyotard, prema Tredinnick 2008, 22), *kraja historije* (Fukuyama, prema Tredinnick 2008, 22), *umreženog društva* (Castells, prema Tredinnick 2008, 22), *smrti udaljenosti* (Cairncross, prema Tredinnick 2008, 22), *kulta amatera* (Keen, prema Tredinnick 2008, 22), kao i mnoge druge. Iako međusobno raznolike, ove teorije potvrdile su bitniju transformaciju kulture i načina života u posljednjih nekoliko desetljeća. Zapravo, najčešća su promišljanja utjecaja tehnologije na izmijenjene društvene prakse te alijenirajućih utjecaja tehnologije na životnu svakodnevnicu, odnosno na činjenicu da djelimična reprezentacija, tj. simulacija, sve češće zamjenjuje stvarna ljudska iskustva. U popularnom diskursu o suodnošenju kulture i tehnologije nerijetko se kao paradigmatski primjer evidentnih promjena navodi izmijenjeno iskustvo djetinjstva. „Djetinjstvo je 'zatrovano' kulturom 'junk' hrane, marketinga, video igrica (...). Brz tehnološki napredak i odsustvo interakcije sa 'stvarnim' odraslim ljudima – suprotno računarskom zaslonu – dovodi do povećanog broja djece koja pate od psiholoških problema te problema u ponašanju." (Roberts, prema Tredinnick 2008, 30).

Historija kulture, čini se, pokazuje da je osjećaj straha od opadanja kulturnih i moralnih vrijednosti općenito pratio svaki bitniji tehnološki pomak: pojavu štampe, industrijalizaciju, kinematografiju, televiziju, film, digitalne tehnologije. Jednako kao što se u glasovima pobornika rukopisne knjige naspram štampe čulo da „štampa uništava pamćenje oslobađajući um od prevelikog napora" (Ong, prema Tredinnick 2008, 32), četiri stoljeća poslije N. Postman navodi da „tehnologije kreiraju kulturu bez moralnih osnova" te „podrivaju izvjesne mentalne procese i društvene odnose koji život čine vrijednim življenja" (Postman, prema Tredinnick 2008, 32).

Drugu struju teorijskih pristupa tom problemu čine autori čije se ideje zasnivaju na polazištu da je pogrešno primjenjivati devetnaestostoljetne ideje kulture na razumijevanje kulture u 21. st., odnosno na digitalnu kulturu. Istovremeno se čuju stavovi koji ističu ambivalentan odnos kulture i tehnologije na način da se taj odnos vidi i kao poticajan i kao deklinirajući. Na sličnu ideju upućuje i S. Freud vjerujući da „tehnologija često rješava probleme koje sama proizvodi" (Freud, prema Tredinnick 2008, 32). Ipak, u radovima mnogih teoretičara sociologije tehnologije, kakvi su i već spomenuti A. Toffler, F. Fukuyama, kao i mnogi drugi, pokušava se ukazati na progresivnu prirodu tehnološkog razvoja, nerijetko kroz argumente da tehnologija mijenja, ali i proširuje ljudsko iskustvo, dokida strah od izoliranosti i daje drukčije, ali ipak stvarno, značenje životu. Pritom, argument oslobađanja od ograničenja koja postoje u fizičkom svijetu zahvaljujući digitalnoj tehnologiji te, samim tim, poboljšavanja kvalitete života svakako je najglasniji.

Kao posljedica navedenih promjena u poimanju ideje kulture i sam opseg ovog pojma, a uz njega i kulturne baštine, u posljednjim desetljećima, a nakon višestoljetne tradicije oponiranja „visoke" naspram „niske" kulture, širi se na način da, kako smatraju B. Fielden i J. Jokilehto, u koncept kulturne baštine mogu stati „svi znakovi koji služe kao pokazatelji ljudske djelatnosti i dostignuća u određenom vremenskom periodu" (Fielden i Jokilehto, prema Kajberg i Lørring 2005, 41). Na sličan način o opsegu pojma kulturne baštine, a opet potvrđujući da je to pojam koji je u posljednjim desetljećima doživio svojevrsno probijanje vlastitih granica razumijevanja, promišlja i P. Howard u monografiji pod naslovom *Baština: upravljanje, interpretacija, identitet* kazujući da „baštinu podrazumijeva sve što ljudi žele sačuvati, počev od čistog zraka do plesa *morris*, uključujući materijalnu kulturu i prirodu" (Howard 2003, 1).

O probijanju granica pojma kulturne baštine svjedoči i UNESCO-va definicija kulture, koja, u jednu ruku, očito prevazilazi restriktivne i sužene definicije kulture u prethodnim periodima, ali, ipak, u određenoj mjeri izdvaja izvjesne kulturne diskurse na račun drugih. Kako se navodi u UNESCO-voj *Univerzalnoj deklaraciji o kulturnoj raznolikosti* iz 2001. godine, kultura je „skup duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih distinktivnih obilježja društva ili društvene skupine koja, uz književnost i umjetnost, obuhvata način života i suživota, vrednosne sustave, tradicije i vjerovanja" (UNESCO 2001). Iako navedena definicija očito zrcali opće trendove prevazilaženja tradicionalne opozicije „visoka"/„niska" kultura i znatno proširuje opseg pojma kulture razumijevajući pod njim i forme svakodnevnog života i tzv. „popularnu" kulturu te iako se svi ti oblici kulture u definiciji pojavljuju kao bitni, ipak su predstavljeni kao „dodatak" umjetnosti i književnosti kao privilegiranim diskursima „prave" kulture, a ne, recimo, filmu, arhitekturi ili formama digitalne baštine. Takvo što, zapravo, poka-

zuje da je proces usvajanja izvjesnih značajki i obilježja kao „kulturnih" nešto složeniji i duži nego njihovo nominalno određenje, a sam proces razumijevanja kulture još uvijek duboko uvjetovan, prije svega evropocentričkim konceptima i idejama kulture iz prethodnih stoljeća. Jedna od njih je i ideja da je koncept kulturne baštine inherentno povezan s prošlošću i da je protok vremena jedini proces kroz koji se izvjesna obilježja konstituiraju u objekte kulturne baštine. Takvo stajalište zanemaruje mnogostrukost uloga baštinskih ustanova i njihov svakodnevni angažman na trajnom očuvanju izvjesnih savremenih jedinica građe, prvenstveno kroz zakonski regulirane prakse očuvanja jedinica od nacionalnog i lokalnog značaja, a u vidu – recimo – zakona o obaveznom primjerku. Dakle, jedna od uloga baštinskih ustanova jeste i prepoznavanje i očuvanje kulturnih produkata sadašnjosti, pa se time koncept baštine proširuje i na „ono što bismo željeli proslijediti u budućnost" (Deacon et al. 2010), a proces očuvanja postaje i proces selektiranja i vrednovanja kulturnih objekata sadašnjosti kako bi stekli status objekata baštine. Probijanje tradicionalnog opsega pojma kulturne baštine na način dovođenja u vezu tog pojma ne samo s tradicionalno prihvaćenim konceptima kulture već i sa svakodnevnim društvenim praksama, uvjerenjima i vjerovanjima nastavlja se i u kasnijim UNESCO-vim definiranjima kulture. Kulturna sekcija UNESCO-a sažima dugi razvojni put od *Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine* (UNESCO-va *Konvencija o svjetskoj baštini*) iz 1972. godine, u kojoj se koncept baštine uglavnom vidi kroz spomeničko i prirodno nasljeđe, do razumijevanja kulturne baštine kao koncepta koji postepeno u sebe uključuje „nematerijalno", etnografsko i industrijsko nasljeđe, odnosno koncepta baštine koji je otvoren i na taj način da se odnosi na živuće kulture jednako kao i na one koje pripadaju prošlosti.

Prepoznavanje aktualnog ili naslijeđenog skupa vrijednosti u onome što je donedavno definirano kao trivijalno u pejorativnom smislu karakterizira razumijevanje, a samim tim i definiranje, pojmova *kultura*, *kulturna baština* ili samo *baština* u posljednjih nekoliko desetljeća. Uz proširenje opsega pojma baštine, prihvaćeni su i novi mediji i načini reprezentiranja i medijacije značajki baštine, pa se i tipologija baštine ili podjela na vrste baštine usložnila. Ipak, kako ispravno primjećuje I. Maroević, samo značenje ili suština baštine prepoznaje se u nematerijalnom aspektu baštine, bez obzira na to što je ona uvijek nužno iskazana kroz izvjesnu materijalnost, odnosno „vrijednosti baštine mogu se posredovati materijalnim sredstvima, ali joj je srž značenja u onome što je nematerijalno u materijalnom" (Maroević 2004, 33).

Posljednja desetljeća donijela su svojevrsno usložnjavanje ideje, definicija, mogućih medija/nositelja, a samim tim i mogućnosti taksativnog nabrajanja i razlikovanja baštine viđene kao jedinstveno i cjelokupno ljudsko dobro u pojedinačne, posve zasebne kategorije. Takvo što nerijetko se čini

nužno ograničenim pokušajem iz cijelog niza razloga. Jedan od njih je i opći poststrukturalistički i postmoderni trend djelimičnog relativiziranja svih disciplinarnih granica, pa u skladu s tim i očitijeg zbližavanja disciplina, područja ljudskog interesa i pojmova, a što je u sektoru baštine posljedovalo zbližavanjem ne samo onih sektora koji gotovo svugdje, bar na neformalnom nivou, kroz protekla stoljeća ostvaruju saradnju (kakvi su npr. bibliotečki, arhivski i muzejski), već i tradicionalno dugo razjedinjenih sektora unutar baštine, odnosno zbližavanjem „kulturnog" (engl. *cultural heritage*) i „prirodnog" (engl. *natural heritage*) baštinskog sektora. Svojevrsna defragmentacija u pristupu objektima baštine i izgradnja odnosa prema kojem je baština u cijelosti određena kao predmet interesa raznolikih baštinskih stručnjaka, kojima su možda drugačiji formalno i cjeloživotno obrazovanje i prakse, ali ciljevi i poslanje zasigurno ne, utjecala je i na mogućnosti izgradnje zajedničke baštinske discipline. Namjesto fragmentarnog i u sebe zatvorenog pristupa fenomenima i objektima baštine, javlja se poticaj promišljanju mogućnosti zajedničkog upravljanja raznolikim objektima baštine, dok tradicionalno insistiranje na taksonomiji objekata baštine gubi svoj dosadašnji značaj. Tomu je svakako pridonijelo i upravljanje baštinom uz iskorištavanje mogućnosti informacijsko-komunikacijskih tehnologija, čime su se tradicionalno razjedinjeni sektori baštine okupili oko zajedničkih, a nerijetko i kompleksnih pitanja upravljanja digitalnom/digitaliziranom baštinom. Dakle, umjesto radikalnog razlikovanja pojedinih polja upravljanja baštinom, počinje dominirati stajalište, a koje je u skladu s općim savremenim strujanjima u znanosti te promišljanjima o ljudskoj djelatnosti uopće, da razlike između oblasti ljudskog znanja nisu tako dramatične kako bi se na prvi pogled moglo pomisliti i da prepoznavanje zajedničkog u odnosu prema baštini kao izvjesnom *totalitetu* može posljedovati unapređenjem upravljanja baštinom. Konvergencija „kulturnog" i „prirodnog" sektora unutar zajedničkog baštinskog totaliteta posljedica je, dakle, općeg relativiziranja granice između kulture i prirode, odnosno umjetnosti i znanosti. Tradicionalno, na upravljanju kulturnom baštinom angažirani su znanstvenici iz društveno-humanističkih disciplina, a na upravljanju prirodnom baštinom znanstvenici s prirodnjačkim obrazovanjem. Posljednja stoljeća potvrdila su da su odluka i koncept očuvanja prirode uvjetovani čovjekovim potrebama i željama, pa je preovladala ideja *all natural is cultural*. Na tragu takvog promišljanja kustos muzeja, upravitelj nacionalnog parka ili arheološkog lokaliteta imaju više zajedničkog no što bi se u prvi mah dalo pomisliti. Što je još značajnije, nerijetko je *in situ* nužna njihova saradnja kako bi se integriranim baštinskim lokalitetom dalo uspješno upravljati. Ideja da se priroda sve više konstruira i prilagođava čovjekovima potrebama te da je i prirodna baština u konačnici „kulturna", dakle oblikovana i upravljana od strane čovjeka i po mjeri čovjeka, jedna je od onih koje utječu na zbližavanje spomenutih sektora.

Mogućnosti konačne tipologizacije baštine ograničene su i činjenicom da postoje objekti baštine koje je vrlo teško, ako ne i nemoguće, smjestiti u samo jednu baštinsku skupinu, odnosno uopće ih nije moguće podvesti pod jednu zaokruženu i krajnje definiranu kategoriju. Usto, ne treba zaboraviti da je proces konstruiranja ili izrastanja objekta u objekt baštine vrlo kompleksan proces, uvijek i emocionalno obojen, pri čemu su ljudi oni koji, pridajući izvjesnu emocionalnu vrijednost, konstruiraju izvjesna *mjesta pamćenja*. Na neki način, to znači da u koncept baštine hipotetički može ući sve, iako, naravno, sve nije baština, a što ovisi o složenim odnosima transformacije objekta u objekt baštine, pri čemu i emocionalni odnos, a zapravo odnos izvjesnog *prepoznavanja* pojava i predmeta kao bitnih ili identitarnih, igra veliku ulogu. Bihevioralna istraživanja pokazuju da je čovjek po svom najdubljem, nepatvorenom nagonu „očuvatelj, ne uništitelj" (Howard 2003, 53), pa se i ideja totaliteta baštine i zajedničkog angažmana na njenu očuvanju čini kao posve prirodan i zajednički cilj za sve, bez obzira na to radi li se o kulturnoj ili prirodnoj baštini. Mogućnosti univerzalne i konačne tipologije baštine onemogućuje i činjenica da je sam koncept baštine, pa i njena tipologizacija, nužno lokalni, nacionalni, a zapravo kulturalni konstrukt. Takvo što posebno se jasno očituje u razlikama u poimanju i doživljavanju baštine između civilizacija istočnog i zapadnog kruga. Suvišno je pritom i napominjati da je dominantni konsenzus o baštini, posredovan preko međunarodnih organizacija koje skrbe za svjetsku kulturnu baštinu, s vodstvom UNESCO-a, uglavnom obojen zapadnoevropskim poimanjem kulture i baštine, iako se u posljednje vrijeme osvješćuje ovaj mehanizam dominacije / subordinacije u definiranju i poimanju kulture, te se odnosi moći pokušavaju relativizirati.

Očito, baština se tradicionalno uglavnom proučavala ne kao oblast znanja po sebi, već prvenstveno u vezi s konkretnim baštinskim pojavnim oblicima ili njihovim skupinama, odnosno kao interes vezan za posve raznolike discipline i oblasti ljudskog djelovanja, a unutar kojih su se proučavali predmeti i pojave okarakterizirani kao oni od značaja za kulturnu baštinu. Stoga nije neobično da su se baštinske studije (engl. *heritage studies*) kao zaokruženi, predmetom, metodologijom i vlastitim metajezikom definirani akademski programi, razvile relativno kasno, u posljednjim desetljećima 20. st., i to nerijetko iz disciplina ili u kombinaciji s disciplinama unutar kojih su tradicionalno proučavani izvjesni baštinski problemi – informacijske znanosti, potom historija, historija umjetnosti i dizajna, kulturne studije, studije turizma i sl. Mnoštvo je područja ljudskog interesa implicitno ili eksplicitno zainteresirano za propitivanje izvjesnih elemenata baštine te se baština samim time pojavljuje i kao predmet od centralnog značaja u mnogima od njih, ali tek pojava samostalnih baštinskih studija i s njima povezan razvoj teorije kulturne baštine zahvaćaju fenomen baštine u cijelosti. Naime, druga polovina 20. st., s općom postmodernom idejom pomjeranja i relativiziranja svih granica, utjecala je i na pojačan interes

za prepoznavanje svojevrsnog baštinskog *totaliteta* u mnoštvu raznolikih pojavnih oblika baštine, odnosno interes za zajedničke probleme upravljanja objektima baštine, neovisno o specifičnostima baštinskih objekata ponaosob. Problem medijacije značenja objekta baštine uopće pritom postaje pitanje od centralnog značaja za baštinske studije, preko čega se ova disciplina odvaja od disciplina koje proučavaju samo izdvojene baštinske fenomene i počinje se posmatrati kao disciplina koja se baštinom bavi kao fenomenom *per se*, neovisno o raznolikosti njenih pojavnih oblika. Time pitanje baštine prestaje biti samo jedan mogući aspekt proučavanja unutar već definiranih i „stabilnih" disciplina kakve su historija, historija umjetnosti, kulturne studije, informacijske znanosti, arheologija, geografija, ekologija i dr. Ono što po P. Howardu, uz činjenicu da su još uvijek u fazi definiranja temeljnih koncepata, baštinske studije razlikuje u odnosu na prethodno spomenute discipline, jeste da se preko interesa za stvarne probleme upravljanja baštinskim objektima pojavljuju prvenstveno kao „primijenjena humanistička disciplina" (engl. *applied humanities*) (Howard 2003, 14) u odnosu na, recimo, historiju, koja je jednim dijelom također zainteresirana za fenomen baštine, istina na nešto drugačiji način, ali se fenomenom baštine bavi na način „pravih", „čistih" humanističkih disciplina (engl. *pure humanities*). U prilog razvoju baštinskih studija *per se* te u prevazilaženju pojave proučavanja fenomena baštine isključivo unutar pojedinih disciplina, a samim time i kao fragmentiranog fenomena, u odnosu na izazovne mogućnosti „krovne" baštinske discipline, ide i, sad već više desetljeća stara, pojava visokorecenziranih međunarodnih akademskih časopisa iz oblasti baštinskih studija, kakvi su npr. *The International Journal of Heritage Studies* (u izdanju eminentnog Routledgea), zatim *The Journal of Cultural Heritage* (Elsevier), ali i mnogi drugi. Iako i koncept i struktura navedenih časopisa pokazuju da se baštinske studije još uvijek teško diferenciraju u odnosu na srodne im discipline kao što su npr. informacijske znanosti, kao i u odnosu na arheologiju, historiju umjetnosti i sl., ipak je ideja usustavljenja discipline za koju baština nije predmet interesa *posredno*, već *primarno* i *eksplicitno*, sve jača. Arhivistika i bibliotekarstvo, recimo, poput muzeologije „nisu imune na sustavno proširivanje koncepta i sadržaja svog temeljnog pojma, čime polagano ostvaruju idejnu konvergenciju između istih te stvarajući jednu novu strukturu i fokusirajući se na taj novi pojam (baštinu), ponekad i nesvjesno, utiru put novoj znanosti. Komunikologija i javni mediji, sociološke ruralne, urbane i regionalne studije, geografija, pa donekle i ekonomija, prije svega kroz upravljanje i marketing (posebice branding), na osobit način dodiruju i istražuju sadržaj baštine i identiteta, i daju razvoju osobiti prilog" (Babić 2009, 58 – 59). Ta ideja svakako ne promovira napuštanje njegovanja složenih odnosa međusobnog djelovanja svih instanci zainteresiranih za baštinu, ali se zalaže za utemeljenje discipline čiji je predmet interesa upravo baština u svojoj cijelosti, i to kao koherentni, nefragmentirani baštinski totalitet za koji, bez obzira na potencijalnu baštinsku raznolikost, postoje mogućnosti izgradnje zajedničkog disciplinarnog okvira.

Takvo što čini se nemogućim bez svojevrsne zajedničke teorije kulturne baštine, a koju je T. Šola, ukazujući ispravno na opća strujanja u baštinskom sektoru i neminovne promjene koje će se dogoditi, još 1982. godine prepoznao kao „središnji koncept" ili „zajedničku filozofiju tih različitih, a srodnih institucija, sa zajedničkim teorijskim nazivnikom" (Šola 2003, 37), nazvavši je *heritologijom* i u nešto modificiranom kasnijem razumijevanju *mnemozofijom*, 1989. godine. Spomenuta strujanja zajedničkog interesa za baštinu i svojevrsna konvergencija disciplina negdje su se realizirali kao ustustavljenje informacijskih znanosti u zasebnu disciplinu čije središte predstavljaju arhivistika, bibliotekarstvo i muzeologija, a negdje i kao izrastanje baštinskih studija u disciplinu koja se prema svim navedenim trajno referira, ali općeniti fenomen baštine pokušava razmatrati kao svoj temeljni interes. Pritom, utjecaj digitalnih tehnologija na baštinu uopće otvorio je i pitanje još složenije teorije kulturne baštine, a to je ona koja se u vremenu koje je pred nama realizira kao *teorija digitalne kulturne baštine*.

Baštinske studije, kao one koje su prvenstveno zainteresirane za stvarne probleme upravljanja objektima baštine, za njihovu transmisiju i interpretiranje, potom za pitanja konzervacije, restauracije te očuvanja uopće, u složenim su odnosima s mnoštvom srodnih disciplina, a složenost tog odnosa manifestira se npr. kroz zajednički predmet interesa, odnosno skupinu baštinskih objekata od zajedničkog interesa, a nerijetko i kroz zajedničke akademske programe, što se posebno odnosi na – danas sve prisutnije – studijske programe kakvi su *Kulturne i baštinske studije* (*Cultural and Heritage Studies*) (usp. School of Arts and Cultures, Newcastle University 2015), *Muzejske i baštinske studije* (*Museum and Heritage Studies*) (usp. Victoria University of Wellington 2015), *Primijenjene historijske i baštinske studije* (*Applied History and Heritage Studies*) (usp. The School of History, Philosophy Religion and Classics, The University of Queensland 2015), *Okolišne i baštinske studije* (*Environment and Heritage Studies*) (usp. UHI Millenium Institute, Orkney College 2015), *Arheologija i baštinske studije* (*Archaeology and Heritage Studies*) (usp. University of Worcester 2015) i dr., uz sve intenzivniji razvoj samostalnih baštinskih studija (usp. Arkansas State University, University of Maryland, University of Minnesota, VU University Amsterdam 2015). Baštinskim studijama srodne discipline, poput informacijskih znanosti, kulturnih studija, historije, historije umjetnosti, dizajna, arhitekture, arheologije, geografije, ekologije, studija turizma, pa čak i teatra, jesu područja iz kojih se kao baštinski stručnjaci razvijaju i pojedini znanstvenici. Pritom, dok je za pojedine među navedenim disciplinama odnos prema baštinskim studijama jasan i nedvosmislen, neke druge, opet, s njima uspostavljaju nadasve zanimljive i, u prvi mah, ne tako jednostavno prepoznatljive veze.

Recimo, kako je generiranje *iskustva* baštine u području njene žive interpretacije danas postalo opći trend u predstavljanju baštinskih objekata korisnicima, baštinske ustanove, a time i baštinske studije, zainteresirale su se i za teatar i teatarski prikaz kao način prenošenja izvjesnog baštinskog iskustva, doživljavajući pritom svoju „kazališnu fazu" (Kotler i Kotler, prema Šola 2001, 39), a u prilog čemu govore nebrojene savremene muzejske i *theme-park* postave.

Također, u prvi se mah veza baštinskih i kulturnih studija čini sasvim jasnom i uobičajenom, bar u dijelu koji se odnosi na skupinu baštinskih fenomena koji nisu prirodni po svome porijeklu, ali je zapravo temeljna razlika među njima ta što kulturne studije imaju jaku teorijsku osnovu, s uklonom ka književnoj teoriji, sociologiji i filozofiji, dok su baštinske studije, u skladu sa svojim interesom ka upravljanju baštinskim resursima kroz sve elemente procesualnog baštinskog lanca, više realizirane kao primijenjena disciplina.

Na isti je način u prvi mah podrazumijevajuća, a u stvarnosti ipak vrlo složena, veza baštinskih studija i historije. I jedna i druga disciplina okrenute su fenomenu ostavštine, odnosno prošlosti, a sve to zarad boljeg razumijevanja sadašnjosti te, samim time, djelovanja u budućnosti, ali je bitna razlika između baštinskih studija i historije u tome „što je veliki broj baštinskih jedinica od malog ili nikakvog interesa za historičare" (Howard 2003, 20), dok je predmet interesa baštinskih studija sve ono što ljudi žele sačuvati. Usto, kako upozorava P. Howard, „baštinske prezentacije ponekad se razumijevaju kao 'loša historija'" (2003, 20). Ne negirajući da postoji mogućnost, kao i konkretni pojedinačni slučajevi korištenja baštinske prezentacije u svrhu prikazivanja prošlosti na neadekvatan način, jasno je da baštinske prezentacije, iako nemaju obavezu iscrpnog prikazivanja prošlosti na način historijskih prikaza, odnosno mogu kombinirati elemente prošlosti kako bi u vidu novog znanja generirale izvjesno baštinsko iskustvo, ipak ne mogu prihvatiti „licencu za laži" (Howard 2003, 20) niti su nužno manje pouzdane, a samim time i manje vrijedne u odnosu na tekst historije. Uostalom, 20. st. s postmodernim razotkrivanjem upitne pouzdanosti svih *velikih priča* i samu je historiju kao diskurs, uza sve ostale diskurse, vratilo njenom narativnom kontekstu, razobličujući je kao onu koju čini korpus radova što su ih napisali historičari, a što nužno ne podrazumijeva to da je upravo takvo što ono što se dogodilo u prošlosti.

Uvijek iznova plodno referirani P. Howard upućuje i na promišljanje o vezi baštinskih studija s disciplinom koja se rijetko eksplicitno dovodi s njima u vezu, a to je geografija (Howard 2003, 26). Spomenuti autor u samom *ethosu* tih disciplina prepoznaje bitne sličnosti, a one se ogledaju najprije u zajedničkom ravnopravnom interesu kako za prirodne tako i za kulturne fenomene (kao i za njihova međusobna uvjetovanja), a potom i u činjenici

da oba polja imaju sasvim jasne praktične aplikacije u skladu s potrebama sadašnjosti, ali i u tome što je za obje discipline vrlo teško definitivno odrediti njihov predmet. Ipak, ono što te dvije discipline razlikuje, uz već u prvi mah jasne elemente, jeste odnos prema pojmu mjesta. Dok je geografija kao disciplina najuže vezana uz pojam mjesta, unutar baštinskih studija pojam mjesta danas postaje labaviji i manipulativniji nego ikada prije. Iako objekti baštine pomažu u kreiranju i kontinuiranju identiteta jedne lokalne zajednice, dakle mjesta, a što se odnosi i na zbirke arhivske, bibliotečke i muzejske građe, velik dio baštine, zapravo, nije mjesno usmjeren. Jasni primjeri te činjenice jesu baštinske ustanove kakva je npr. Britanski muzej u Londonu, baštinska ustanova koja, zahvaljujući svom prikazu baštinskih objekata cijeloga svijeta, jeste „svijet u malom". Ne samo da je velik dio baštine svjetskog, a ne isključivo lokalnog značaja, već se, u skladu s novim načinima reprezentiranja kulture uz iskorištavanje mogućnosti digitalnih tehnologija, intenzivno redefinira pojam mjesta, a pitanje *odakle potječe jedinica* postaje irelevantno.

Dakle, modeli poslovanja baštinskih ustanova u naporu su prilagodbe novom okruženju te alatima i sredstvima koja postepeno prerastaju ulogu komunikacijskog kanala te postaju izmijenjeni kulturnobaštinski i uopće društveni prostor. Time postaje jasno da promišljanja o suodnošenju usluga baštinskih ustanova i informacijsko-komunikacijske tehnologije „imaju smisao jedino kao 'metanoia' – nov način razmišljanja: tek tada oslobađaju svoj potencijal. I doista, svi koji su te tehnologije koristili da bi stare koncepte radili novim sredstvima, samo su stvarali nepotrebne troškove i zabune. IT ne omogućuje transdisciplinarnost, nego je podrazumijeva. IT ne popunjava nedostatke fizičkog svijeta, nego taj svijet mijenja i nadograđuje novim." (Šola 2001, 124). Ako je sklonost konceptualizaciji, odnosno odustajanje od pomalo radikalizirane materijalističke koncepcije unutar baštinskog sektora danas opća pojava, a čime i digitalni/digitalizirani objekt baštine ostvaruje svoj baštinski status, onda je nužno redefiniranje baštinskih teorijskih i praktičnih modela s obzirom na to da „tehnologija može inovirati do određene mjere, a da nakon toga inovacija prerasta u novu kvalitetu" (Šola 2001, 128). Proces redefiniranja temeljnih entiteta unutar baštinskih ustanova uveliko će ovisiti o prepoznavanju značaja zajedničkih poslovnih modela raznolikih pojavnih oblika ustanova baštine danas, ali i o ispravnom te cjelovitom razumijevanju digitalnih informacijskih usluga ustanova baštine kao dijela javnih usluga u sveopćem digitalnom okruženju.

Ono što je trajna poveznica između nadasve raznolikih pojavnih oblika ustanova baštine te ono što ih razlikuje u odnosu na pojavne oblike danas vrlo razvijenog sektora industrije baštine (engl. *heritage industry*) jesu trajna, zajednička baštinska poslanja. Ona se poglavito odnose na nastojanje *kontinuiranja trajnih vrijednosti na kojima počiva identitet*, i to *pro*

bono publico. Jasno je da proces prepoznavanja izvjesnih vrijednosti kao trajnih vrijednosti nije mahinalan proces te da, među mnoštvom instanci uključenih u taj proces, baštinske ustanove igraju značajnu ulogu. One će također diseminirati korisniku stvarno iskustvo baštine te time činiti „*delectari et prodesse*" (Šola 2001, 62), naspram pukog pružanja zadovoljstva unutar sve razvijenijih oblika industrije baštine. U sveopćoj akulturalizaciji i globalizaciji svijeta čini se da je trajna poslanja ustanova baštine sve teže ostvariti. Kako upućuje T. Šola, evidentan porast broja baštinskih ustanova u svijetu nužno ne znači i njihov kvalitativni napredak, a često je samo pokazatelj duboke identitarne i koncepcijske krize, jer muzeji, pa i ustanove baštine uopće, sve više počinju ličiti na „pacemakere koji se postavljaju na umiruća srca baštine (...), a njihov rast predstavlja stoga neposredan odgovor, specifičan za našu kulturu, povećanom nestajanju onih obilježja koja označavaju ili čine ma koji identitet, bilo da je riječ o nekom posebnom identitetu u zajednici ili pak u prirodnoj okolini" (Šola 2003, 19).

Na poslanje baštinskih ustanova, dakle, utječu i globalni procesi kakav je pojava *komodifikacije kulture*, kao i pojava *kulturne industrije*, a čije su začetke već početkom 20. st. prepoznali i već spominjani T. Adorno i M. Horkheimer. Objekt baštine postaje proizvod namijenjen potrošnji kao i svaki drugi, a tehnologije, uključujući i digitalne tehnologije i internet, jesu alat kojim se „prodaja kulture" vrlo jednostavno postiže. Pojava pretvaranja kulture u robu, dakle, postoji već duži period, ali su razmjeri i kanali realizacije tog procesa danas sve očitiji, jer je „postmoderni konzumerizam konačno posegnuo i za simboličkim i konceptualnim kao svojom robom" (Šola 2001, 9). Time postaje jasno da je baštinskim ustanovama kao onima koje se na tržištu informacija pojavljuju kao samo jedna od instanci sve teže ostvariti svoja trajna poslanja. Bez prihvatanja činjenice da se i baštinske ustanove kao neprofitne ustanove imaju sve intenzivnije pozabaviti pitanjem kompetitivnosti te pitanjem ekonomskih modela poslovanja, a posebice onih koji su prilagođeni poslovanju i opstanku javnih, neprofitnih ustanova u društvu koje njeguje *kulturu potrošnje*, a što ga nužno ne čini i kulturnim društvom, baštinske ustanove pod rizikom su neadekvatne izmjene svojih trajnih poslanja. Stoga je njihov aktivan i promišljen odnos prema globalnim pojavama kakve su konzumerizam te opća implementacija digitalnih tehnologija jamac njihove trajnosti u savremenom svijetu.

Literatura

Archaeology and Heritage Studies. University of Worcester. http://www.worcestershire.gov.uk/home/wcc-arch-info-heritage.

Babić, Darko. 2009. „O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini." U *Ivi Maroeviću: baštinici u spomen*, uredili Žarka Vujić, Marko Špikić, 43 – 60. Zagreb: Zavod za informacijske studije.

Barthes, Roland. 1972. *Mythologies*. New York: Hill and Wang.

Barthes, Roland. 1976. *The Pleasure of the Text*. New York: Hill and Wang.

Barthes, Roland. 1977. *Roland Barthes by Roland Barthes*. New York: Hill and Wang.

Barthes, Roland. 1987. *Criticism and Truth*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Centre for Applied History and Heritage Studies. The School of History, Philosophy Religion and Classics. The University of Queensland. http://www.uq.edu.au/hprc/?page=21725.

Centre for Heritage Resource Studies (CHRS). Department of Anthropology. University of Maryland. http://www.heritage.umd.edu/.

Centre for World Heritage Studies. University of Minnesota. http://worldheritage.cdes.umn.edu/.

Deacon, Harriet, Luvuyo Dondolo, Mbulelo Mrubata, Sandra Prosalendis. 2005. *The Subtle Power of Intangible Heritage: Legal and Financial Instruments for Safeguarding Intangible Heritage*. Cape Town: HSRC Press. http://www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/databases/creative_heritage/docs/subtle_power.pdf.

Environment and Heritage Studies. UHI Millenium Institute. Orkney College. http://www.orkney.uhi.ac.uk/courses/science/bsc-hons-environment-and-heritage-studies.

Heritage Studies. The Faculty of Arts. VU University Amsterdam. http://www.vu.nl/en/programmes/masters-in-dutch/programmes/d-h/heritage-studies-ma/index.asp.

Heritage Studies Ph.D. Program. College of Humanities and Social Sciences. Arkansas State University. http://www.clt.astate.edu/heritagestudies/.

Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno. (1944) 2006. „The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception." U *Media and Cultural Studies Keyworks,* ur. Meedakshi Gigi Durham, Douglas Kellner, str. 41-72. Malden and Oxford: Blackwell Publishing.

Howard, Peter. 2003. *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. London; New York: Continuum.

International Centre for Cultural and Heritage Studies (ICCHS). School of Arts & Cultures. Newcastle University. http://www.ncl.ac.uk/sacs/icchs/

Kajberg, Leif; Leif Lørring. 2005. *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education*. Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science.

Lévy-Strauss, Claude. 1966. *The Savage Mind*. London: Weidenfeld & Nicholson.

Lévy-Strauss, Claude. 1968. *Structural Anthropology*. London: Allen Lane.

Lévy-Strauss, Claude. 1969. *The Row and the Cooked*. New York: Harper & Row.

Maroević, Ivo. 2004. *Baštinom u svijet: muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura*. Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak.

Museum and Heritage Studies. Victoria University of Wellington. 26. 8. 2015. http://www.victoria.ac.nz/museum-heritage/.

Nora, Pierre. 2006. „Između pamćenja i historije." U *Kultura pamćenja i historija*, uredile Maja Brkljačić i Sanja Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Šola, Tomislav. 2003. *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.

Šola, Tomislav. 2001. *Marketing u muzejima ili O vrlini i kako je obznaniti*. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo.

The International Journal of Heritage Studies. http://www.tandf.co.uk/journals/routledge/13527258.html.

The Journal of Cultural Heritage. http://www.journals.elsevier.com/journal-of-cultural-heritage/.

Tredinnick, Luke. 2008. *Digital Information Culture: The Individual and Society in the Digital Age*. Oxford: Chandos Publishing.

UNESCO. 1972. „UNESCO World Heritage Convention." 2015. http://whc.unesco.org/en/conventiontext/.

UNESCO. 2001. „UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity." http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

Williams, Raymond. 1974. *Television: Technology and Cultural Form*. London: Fontana and Collins.

Williams, Raymond. 1976. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. London: Fontana.

Williams, Raymond. 1980. *Problems in Materialism and Culture: Selected Essays*. London: Verso.

Williams, Raymond. 1981. *Culture*. London: Fontana.

Williams, Raymond. 1984. *Writing in Society*. London: Verso.

Druženje s knjigama i radovima prof. dr. sc. Tatjane Aparac-Jelušić započelo je dugo prije našeg stvarnog, kratkotrajnog poznanstva. Nadahnuće bavljenja srodnim temama otad je dodatno obojeno nesvakidašnjim primjerom profesionalnog puta koji potiče, nadahnjuje i ohrabruje.

O istraživanju i znanstvenom pristupu zaštiti baštine

Damir Hasenay

Maja Krtalić

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku





Sažetak

U radu su predstavljene i opisane osnovne pretpostavke za sustavan i sveobuhvatan znanstveni pristup istraživanju i proučavanju zaštite baštine. Naglasak je stavljen na zaštitu pisane baštine te znanstveni i stručni doprinos prof. dr. sc. Tatjane Aparac-Jelušić koja je, surađujući s autorima ovog rada, stvarala pretpostavke za uspostavu kontinuiteta u izgradnji sveobuhvatnog i učinkovitog sustava zaštite pisane baštine na ovim prostorima. Uz pregled nekih od novijih trendova i dostignuća u zaštiti pisane baštine autori donose (re)evaluaciju vlastitih radova iz područja zaštite pisane baštine u zadnjih desetak godina i razmatraju kontekst u kojem su oni nastajali. Poseban naglasak stavljen je i na doprinos prof. dr. sc. Tatjane Aparac-Jelušić u području edukacije što je snažno obilježilo generacije njenih studenata i suradnika. Gledajući u budućnost, a s obzirom na to da digitalna građa i digitalne usluge odavno više nisu novost već svakodnevica informacijskog društva, u radu se navode i neki od novih profesionalnih izazova koji stoje, ne samo pred baštinskim ustanovama već i pred znanstvenicima i istraživačima koji se bave ovom problematikom. Zaključno autori ističu zahvalnost prof. dr. sc. Tatjani Aparac-Jelušić za inspiraciju i motivaciju u dugogodišnjoj profesionalnoj i osobnoj suradnji i odaju priznanje njenom radu te znanstvenim, akademskim i profesionalnim postignućima u brojnim tematskim područjima unutar informacijskih znanosti od kojih je zaštita baštine tek jedan mali, ali iznimno važan dio.

Ključne riječi: istraživanja u zaštiti baštine, metode zaštite baštine, novi trendovi u zaštiti baštine, Tatjana Aparac-Jelušić, upravljanje zaštitom baštine, zaštita pisane baštine.

Zaštita baštine jedno je od temeljnih polazišta u radu mnogih informacijskih (baštinskih) ustanova. Unutar korpusa baštine (kao čimbenika koji u velikoj mjeri oblikuje identitet jednog prostora) značajno mjesto zauzima pisana baština koja je pretežno pohranjena u arhivima, knjižnicama i muzejima. Dakle zaštita pisane baštine (tj. informacijskih objekata koji ju čine) koja se u raznovrsnim oblicima, u vidu zbirki ili pak pojedinačno, nalazi pohranjena u arhivima (gdje se naziva gradivo), knjižnicama (građa) i muzejima (muzejski predmeti, artefakti, muzealni tiskopisi i sl.) imperativ je očuvanja identiteta jednog prostora sa svim njegovim značajkama. Ovih nekoliko uvodnih redaka, s jedne strane vrlo načelno, a s druge pak strane prilično jednoznačno, daje na važnosti razmatranju, (znanstvenom) proučavanju, a u konačnici i primjeni učinkovitih i sustavnih mjera zaštite pisane baštine. To ipak nije uvijek tako, čemu smo svjedoci na ovim prostorima. S velikom sigurnošću moguće je utvrditi da u nas (misli se prvenstveno na prostor Republike Hrvatske, ali primjenjivo i na šire okruženje) vrlo rijetko susrećemo inicijative koje vode k primjeni učinkovitih (pod time se prvenstveno misli na ekonomsku opravdanost, potvrđenost u praksi i znanstvenu utemeljenost) aktivnosti koje doista pridonose zaštiti konkretnih zbirki ili pojedinačnih informacijskih objekata. O sustavnosti pak primjene tih mjera i aktivnosti nema ni govora, već su inicijative najčešće prepuštene afinitetima (a ponekad, nažalost, i animozitetima) pojedinih lokacija unutar sustava. Te lokacije mogu se prepoznati kao pojedinci, veće ili manje (interesne) skupine, više ili manje dobro organizirane lokalne zajednice i sl. S druge pak strane sustav djeluje poprilično organizirano, jer su u formalnom smislu donesene sve potrebne legislativne mjere, formalno su ustrojena tijela koja su zadužena za više ili manje operativnu provedbu mjera zaštite i izdvaja se (čini se, značajan) iznos financijskih sredstava koji se usmjerava u zaštitu baštine, pa onda i pisane baštine kao njezina dijela. U takvu okruženju doista se nije dalo očekivati pojavu znanstvenog pristupa problematici zaštite pisane baštine, pogotovo ne u okruženju akademske zajednice koja također nosi svoje „specifičnosti“ u vidu sustava napredovanja, autonomije sveučilišta, sustava financiranja i sl. Stoga je i logična posljedica da u znanstvenoj i stručnoj literaturi možemo sporadično naći vrlo malo, tj. tek nekoliko, više ili manje međunarodno zapaženih autora koji su objavljivali radove iz djelokruga svog rada (poput T. Puškadija-Ribkin i T. Mušnjak) više kao plod osobnih afiniteta i zainteresiranosti za problematiku zaštite nego kao rezultat sustavnog rada i sustava koji ga potiče. Ipak, unutar takva sustava postojali su, i još uvijek postoje, pojedinci koji vide dalje od ostalih, koji razumiju bit problema i koji su spremni poduzeti sve što je u njihovoj moći da provedu zamisli u djela i da nakon njih svijet bude (zvuči kao ideal i utopija, ali u svojoj biti nije ni jedno ni drugo) organiziraniji i bolji. Jedna od takvih osoba svakako je Tatjana Aparac-Jelušić, koja je početkom prošlog desetljeća, prepoznavši njihove afinitete i kapacitete, skupini svojih suradnika pružila nesebičnu stručnu, znanstvenu, formalnu i osobnu podršku na putu

sustavnijeg znanstvenog bavljenja problematikom zaštite pisane baštine. Među te suradnike skromno bismo mogli ubrojiti i autore ovoga priloga, koji za cilj ima predstaviti neke od ideja za utemeljenje sustavnog i znanstvenog pristupa zaštiti pisane baštine na ovim prostorima te, posljedično, stvaranja učinkovitog sustava zaštite. Kroz pregled nekih novijih trendova i dostignuća u području zaštite pisane baštine pokušat ćemo dati kontekst i (re)evaluaciju radova iz područja zaštite pisane baštine u posljednjih nepunih desetak godina otkad se sustavnije bavimo tom problematikom.

Tatjana Aparac-Jelušić jedan dio svoga rada posvetila je vođenju znanstvenog programa „Organizacija, interpretacija i očuvanje hrvatske pisane baštine". U jednom intervjuu na postavljeno pitanje koliko bavljenje zaštitom na znanstvenoj razini može doprinijeti cjelokupnom kontekstu dobrobiti baštine u hrvatskim okvirima odgovara: „Može jako puno, ali mi se još uvijek ne bavimo time znanstveno. Mi tek stvaramo pretpostavke za znanstveno bavljenje. Tek kada to napravimo, onda ćemo moći zaista se baviti *znanstveno* problemima pojedinog segmenta zaštite." Upravo na tragu stvaranja tih temeljnih pretpostavki nastao je niz radova o kojima će biti više riječi.

Nesustavnost u pristupu zaštiti baštine u nas je poprilično vidljiva i ponajprije se očituje u jeziku stručne komunikacije, tj. u terminološkom određenju pojmova koji se razmjenjuju između odgovornih čimbenika u, kako je već ranije spomenuto, formalno dobro uređenu sustavu zaštite baštine. Čak i najjednostavniji pojmovi, koji su naoko razumljivi sami po sebi, mogu biti različito tumačeni i shvaćeni te, što je u praktičnom smislu vrlo nepovoljno, različito korišteni za opis određenih aktivnosti u zaštiti. Stoga smo se već u samim počecima sustavnijeg rada pozabavili pitanjima terminološkog određenja pojmova koji se pojavljuju u jeziku komunikacije raznovrsnih razina uključenih u formalni sustav zaštite. U radu *Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe* (2008) nastojalo se približiti ususta vljenju terminologije, i to ne samo kroz značenjska određenja termina (pojmova) već i kroz uspostavljanje tzv. hijerarhijske ljestvice termina u kojoj su oni svrstani prema nivou (razini) sveobuhvatnosti i složenosti aktivnostî koje u sebi uključuju i podrazumijevaju. Tako npr. valja razlikovati terminološki nivo koji opisuje koncept zaštite, a potom slijede različiti nivoi koji uključuju pristupe zaštiti, potom raznovrsne metode, tehnike i postupke zaštite. U istom radu razmatrana su i neka metodološka određenja unutar problematike zaštite pisane baštine pri čemu se, nastojeći slijediti sustavnost u pristupu, dolazi do pojma upravljanje zaštitom koji u svojem aktivnom obliku predstavlja ključ uspješne i učinkovite provedbe aktivnosti mjera zaštite. U radu se navode ključni elementi koji čine sveobuhvatnim upravljanje zaštitom, a to su strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni elementi. Ta postavka u razmatranju pojma

upravljanja zaštitom kasnije je razrađena detaljnije u suradnji s Tatjanom Aparac-Jelušić u radu *Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke* (2011) te je potkrijepljena primjerima koji se nastoje potvrditi u praksi. Danas to i dalje predstavlja osnovicu modela koji je moguće primijeniti na različite vrste informacijskih ustanova i daljnji je izazov u istraživanju. Nadalje, metodološka pitanja detaljnije su razmatrana u radu *Overview of qualitative and quantitative methods in the field of library material preservation* (2013) u kojem se nastojao dati sustavan pregled (znanstvenoistraživačkih) metoda s kojima se susrećemo istražujući problematiku zaštite pisane baštine, i to u okviru svih ranije navedenih elemenata. Već iz samo površnog uvida u raznovrsnost elemenata u upravljanju zaštitom vidljivo je da metodološki pristupi mogu biti vrlo različiti i vrlo je teško dati egzaktno i konačno određenje metodološkog okvira. Stoga smo nastojali, na tragu sustavnog pristupa, razmotriti i grupirati istraživačke metode prema pojedinim elementima s posebnim naglaskom na njihovoj primjenjivosti kako u kvantitativnom tako i u kvalitativnom smislu. Jedna od, možda ključnih, činjenica koje idu u prilog tezi da formalno uspostavljen sustav zaštite nužno treba reorganizirati te ga učiniti učinkovitim jest da u nas ne postoji cjelovit pregled kvantitativnog i kvalitativnog stanja (baštinskih) zbirki te da zapravo ni ne znamo što sve imamo niti znamo u kakvom je to stanju. Stoga je bilo nužno na samim se počecima sustavnijega rada u proučavanju problematike zaštite pozabaviti i tim pitanjem. Već u ranijim radovima navedenu činjenicu spominjemo kao „neuralgičnu“ točku u sustavu zaštite pisane baštine i naglašavamo važnost izučavanja te problematike, a nešto sveobuhvatniji pristup tomu nalazimo u radu *Uloga ispitivanja stanja fonda u zaštiti knjižničnih zbirki* (2011). U tom radu iznosi se prijedlog metodologije opisa stanja zbirki te se na primjeru opisa stanja u jednoj knjižnici daju prijedlozi za prikaz i analizu rezultata. U okvirima te teme još uvijek ima dosta prostora za sveobuhvatnija istraživanja i kvalitetna (tehnička) rješenja (kvantitativnog i kvalitativnog) opisa stanja zbirki, no svakako valja zaključiti da po tom pitanju već i mali napori i pomaci mogu pridonijeti velikim koracima u zaštiti pisane baštine pohranjene u ranije spomenutim informacijskim ustanovama. U svojoj biti, učinkovit sustav zaštite proizlazi iz dobre organizacije aktivnosti vezanih uz pitanja zaštite, a organizacijske pretpostavke takva sustava razmatrane su u radu *Dostupnost i očuvanje informacija – što znači pouzdano i dugoročno?* (2009) te je navedena problematika i dalje u našem fokusu interesa, a ogleda se u suradnji s raznim informacijskim ustanovama, pri čemu smo u samom početku, kao i danas, imali veliku podršku Tatjane Aparac-Jelušić. Suradnja informacijskih (baštinskih) ustanova po pitanjima srodnih aktivnosti u okviru specifičnosti svake pojedine ustanove nužna je i poželjna aktivnost. Shvaćajući važnost toga, pripremamo rad *Mogućnosti suradnje arhiva, knjižnica i muzeja u zaštiti baštine* (2011) u kojem se nastojalo razmotriti mogućnosti suradnje arhiva, knjižnica i muzeja u zaštiti baštine te inovativnim pristupom naglasiti

važnost te suradnje. U radu su svojevrsnim i jednostavnim matematičkim pristupom s jedne strane naglašena područja koja su otvorena i poželjna za suradnju, a s druge su pak strane istaknute aktivnosti u području zaštite koje su zajedničke unatoč brojnim specifičnostima koje posjeduje svaka pojedina informacijska (baštinska) ustanova. Ostaje nada da je ovaj rad barem malo utjecao na odgovorne u spomenutim ustanovama i otvorio neke perspektive njihove suradnje. Jedna od osnovnih pretpostavki, koju smo postavili već u samim počecima sustavnog bavljenja problematikom zaštite pisane baštine, jest međunarodna prepoznatljivost našeg rada, a u tome smo imali poticaj i nesebičnu Tatjaninu podršku.

Pored svega ostalog, u ovom pogledu treba izdvojiti dva rada objavljena u uglednim stranim časopisima *Journal of Library and Information Science* i *Journal of Documentation*. U tim radovima nastojalo se pridonijeti teorijskim razmatranjima izučavane problematike, ali i istaknuti specifičnosti u okvirima formalnog sustava zaštite pisane baštine kakav je u nas postavljen. Tako je u prvom radu *Preservation of newspapers: Theoretical approaches and practical achievements* (2010) razmatrana problematika zaštite novinske građe. U tom radu razrađeni su temeljni koncepti zaštite novinske građe i osnovne pretpostavke za projektno organiziranje zaštite novina. Također, u radu se daje i pregled stanja u zaštiti novinske građe u Hrvatskoj te se nastoji ocrtati kontekst tog stanja u odnosu na teorijsko razmatranje i slične primjere dobre prakse u svijetu. U drugom pak radu, *Exploring a framework for comprehensive and successful preservation management in libraries* (2012), nastojalo se istražiti i prezentirati teorijski i metodološki okvir upravljanja zaštitom u knjižnicama. U tom radu stanje na području zaštite i formalni sustav zaštite uspostavljen u nas služe kao predmet svojevrsne studije slučaja kroz koju su potom prema pojedinim elementima razmatrani kako nedostatci tako i dobre strane. Pritom su se nastojale prepoznati i temeljne pretpostavke za poboljšanja, što je prezentirano u vidu tabličnog prikaza s vrlo jasno naznačenim obilježjima postojećeg stanja i pretpostavkama za postizanje željenog stanja zaštite pisane baštine u knjižnicama. Postavljajući i razvijajući sveobuhvatni model zaštite pisane baštine u knjižnicama, pred sebe smo postavili i cilj provedbe svojevrsnih testiranja tog modela u smislu razmatranja i potvrde njegove sveobuhvatnosti i, u konačnici, primjene na različite vrste informacijskih ustanova, a ne samo na knjižnice, koje već i same po sebi mogu biti vrlo raznolike. Tako se npr. u radu *Zaštita knjižnične građe u školskim knjižnicama* (2014) mogu naći razmatranja o temeljnim postavkama zaštite knjižnične građe u školskim knjižnicama kao specifičnoj vrsti knjižnice u smislu građe koju posjeduje, ali i u smislu njezinih korisnika. Na tom tragu svakako treba izdvojiti i rad *Organizacijske pretpostavke zaštite knjižne baštine u samostanskim knjižnicama* (2010). U radu se donosi analiza pravnog i institucionalnog okvira djelovanja samostanskih knjižnica te projekata zaštite građe pohranjene u njima, a provedene su i dubinske analize stanja

u tri studije slučaja knjižnica franjevačkih samostana u Mostaru, Požegi i Zadru, intervjui s njihovim voditeljima te intervju s ispitanikom u Hrvatskom zavodu za knjižničarstvo. Ovdje svakako valja istaknuti rad i poticaje Tatjane Aparac-Jelušić koja je, prepoznajući važnost samostanskih knjižnica i vrijednu građu koju one sadrže, zajedno s nama aktivno sudjelovala u aktivnostima organizacije i uređenja više samostanskih knjižnica u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Iskustva te suradnje svakako su bila dragocjen temelj i poticaj za pisanje ovoga rada.

Popriličan dio našeg znanstvenog i stručnog interesa povezan sa zaštitom baštine u slučaju prirodnih i drugih katastrofa pretočio se u nekoliko radova i publikacija (*Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa : utjecaj ratnih iskustava na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama* (2012) i prijevod publikacije *IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa*). Time smo nastojali, na neki način, sustavnije pomoći stručnoj zajednici da se ne ponavljaju greške iz nedavne ratne prošlosti, ali i da se poveća spremnost i organiziranost u našim knjižnicama kada su u pitanju mjere pripravnosti za najčešće teško predvidljive opasnosti.

Znanstveni i stručni doprinos Tatjane Aparac-Jelušić na području edukacije snažno je obilježio generacije njezinih studenata i suradnika, pa u tom smislu nisu ostali neokrznuti ni njezini suradnici koji pišu ovaj rad. S problematikom edukacije studenata susrećemo se gotovo svakodnevno u svome radu, no razmatrajući sustavnije problematiku zaštite, dolazi se do potrebe za razmatranjem edukacije čitavog niza čimbenika u sustavu zaštite (korisnici, operativno osoblje u knjižnicama, ravnatelji ustanova i sl.). U tom smislu smatramo dragocjene Tatjanine doprinose jednim od temelja našeg rada u akademskom, znanstvenom i stručnom okruženju, a iz svakodnevne prakse proizlazi čitav niz novih iskustava i poticaja. U tom području naše djelatnosti valja izdvojiti dva rada. U radu *Obrazovanje studenata informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine – temeljna znanja i njihov prijenos u praksu* (2011) bavili smo se problematikom obrazovanja studenata informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine te njihovim temeljnim znanjima s posebnim naglaskom na prijenosu tih znanja u praksu. Posebno interesantne teme i inspirativne primjere moguće je pronaći u radu *Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri* (2011/2012) u kojem se kroz načela i primjere bavimo temom edukacije korisnika o zaštiti knjižnične građe. U radu se pokazuje da putevi edukacije korisnika ne moraju uvijek nužno biti složeni i kompliciranі procesi te se već vrlo jednostavnim i kreativnim koracima mogu postići veliki učinci, uz napomenu da je na svakoj knjižnici inspirativan zadatak osmišljavanja aktivnosti edukacije korisnika sukladno profilu i obimu korisnika te specifičnom poslanju.

Čisto iskustveno, možemo posvjedočiti koliko je dugotrajan i trnovit put do uspostavljanja sveobuhvatnog i učinkovitog sustava zaštite pisane baštine te se i nakon niza godina napora u tom smjeru često osjećamo kao da

smo na samom početku. U tom nizu godina svakako bismo mogli izdvojiti jednu konstantu, a to je nesebična profesionalna i osobna podrška Tatjane Aparac-Jelušić, na čemu smo joj iznimno zahvalni i kao njezini bliski suradnici odajemo priznanje njezinu radu te znanstvenim, akademskim i profesionalnim postignućima u brojnim tematskim područjima unutar informacijskih znanosti od kojih je zaštita baštine tek jedan mali, ali iznimno važan dio. Na samom kraju, nastojeći se kloniti svake patetike, možemo zaključiti da smo (kao patuljci) stajali na ramenima diva i zajedno s njim mogli smo vidjeti dalje i više nego da smo bili sami, a valja ostaviti vremenu da pokaže rezultate i dosege našeg rada i napora te da (što je možda i najvažnije) nakon svega uspostavi kontinuitet izgradnje sveobuhvatnog i učinkovitog sustava zaštite pisane baštine na ovim prostorima. Za sada, u zalog tomu možemo ostaviti gore spomenuto i ono možda nespomenuto, izostavljeno ili zaboravljeno, ali sigurno i ono što dolazi u vidu novih profesionalnih izazova.

***

Iako prethodna rečenica zaključuje pregled dosadašnjih aktivnosti u znanstvenom bavljenju problematikom zaštite baštine, ujedno otvara pitanje koje treba neprestano iznova postavljati – što su novi profesionalni izazovi i koje se područje djelovanja i istraživanja otvara, kada je u pitanju zaštita baštine, ne samo pred baštinskim ustanovama već i pred znanstvenicima i istraživačima koji se bave tom problematikom? Zaštita je oduvijek bila područje interdisciplinarnog karaktera u kojem su mnoge struke nalazile svoj interes. Danas je to posebno uočljivo kada se potreba za zaštitom digitalnih podataka i dokumenata najraznovrsnijih sadržajnih i formalnih karakteristika pojavljuje gotovo u svim sustavima gdje se takvi podaci i dokumenti proizvode i koriste. Digitalna građa i digitalne usluge odavno više nisu novost, već svakodnevica informacijskog društva. Ipak, koliko se god počelo podrazumijevati da pretražujemo, čitamo, komuniciramo i, u najširem smislu, stvaramo u digitalnom svijetu, očuvanje i trajnost sveukupne digitalne produkcije daleko su od područja uhodanog, sigurnog ili riješenog. Ako pogledamo samo mali dio umreženog i slojevitog digitalnog svijeta u kojem nastaje suvremena kulturna produkcija – nešto za što se podrazumijeva da će imati kulturnu vrijednost u budućnosti – možemo ostati zapanjeni količinom, brzinom i jednostavnošću kojom nastaju digitalni sadržaji. Davno se u stručnoj literaturi počeo koristiti termin *osjećaj profesionalne nemoći* kojim se opisivalo stanje do kojega bi dolazili stručnjaci stojeći pred nizovima polica s građom koja propada nalazeći se u procjepu želje da se zaštiti i očuva baš sve i nemogućnosti da se to stvarno učini. Ako je postojao „osjećaj“ profesionalne nemoći u tzv. tiskanom svijetu, u digitalnom on je još izraženiji, ali je, nažalost, nevidljiv i moguće ga je zavarati idejom da „virtualna“ spremišta mogu primiti (gotovo) sve i da digitalna građa traje i može preživjeti igrom slučaja, kao što je često preživljavala tiskana građa u proteklim stoljećima.

Ako se usporedi razvoj područja zaštite kao dijela struke od 1950-ih do danas, uočljivi su obrasci po kojima se prvo razvijaju pojedinačne metode kojima se pokušava odgovoriti na pojedinačni problem, a zatim nastaje svijest o opsegu i složenosti problematike te potreba za sustavnim pristupom koji se temelji na upravljanju, jasnim kriterijima odabira, edukaciji i suradnji. Ista se stvar dogodila i sa zaštitom digitalnih dokumenata kao područjem struke. Od razvoja metoda i tehnika zaštite, fokus se s vremenom preusmjerio na upravljanje procesom zaštite u institucionalnom i nacionalnom kontekstu. Informacijske ustanove tu imaju znatno iskustvo, iako se može smatrati da su (barem u hrvatskom kontekstu) dosta kasno prihvatile zaštitu digitalnih dokumenata kao dio svoje svakodnevice i odgovornosti. Pojavom e-knjiga te vrlo živom i aktualnom raspravom koja je uslijedila u profesionalnom svijetu, izazvanom tzv. sukobom nakladnika i knjižnica, a vezano uz pristup i korištenje te građe u knjižnicama, pozornost se skrenula i na njihovu zaštitu. U trenutku kada dugoročno čuvanje e-knjiga nije bilo u potpunosti u rukama knjižnica (čime im je bila oduzeta jedna od njihovih temeljnih funkcija), kao da se intenzivirala svijest da se zaštita baštine ne može događati bez snažne prisutnosti ustanova koje tu građu prikupljaju, čuvaju i daju na korištenje.

Jedan je ispitanik u nedavnom istraživanju upotrijebio termin „digitalno sazviježđe“ govoreći o prostoru u kojem se stvaraju i koriste digitalni dokumenti. Igrajući se riječima, možemo upotrijebiti navedenu analogiju kako bismo ilustrirali ulogu baštinskih ustanova danas u očuvanju digitalne baštine. Sazviježđa koja vidimo tek su neznatan dio svemira i vidimo ih ovisno o položaju na kojem se nalazimo. Pogled na digitalnu baštinu iz perspektive baštinskih ustanova često je sličan – vidimo ono što smo naviknuli vidjeti i prepoznavati iz jedne prilično stabilne i fiksne perspektive. Neupitno je iskustvo koje baštinske ustanove imaju kada je u pitanju zaštita građe – poznavanje zahtjeva građe, poznavanje zahtjeva i potreba korisnika, razvoj kriterija odabira, predviđanje životnog vijeka građe i preventivno djelovanje. Jedna bitna razlika u očuvanju digitalne građe u odnosu na analognu (nije u vrsti građe, ni u načinu njezina korištenja, ni u metodama zaštite, ni u bilo čemu sličnom) leži u činjenici da su baštinske ustanove do sada mogle čekati da im građa koju trebaju čuvati dođe tradicionalnim kanalima nabave. Danas se te ustanove moraju otisnuti u digitalni svijet i nametnuti se kao nezaobilazne u mentalnim sklopovima svih koji su postali dio digitalnog kulturnog krajolika.

Što to zapravo znači? Dva značajna fenomena koji danas izranjaju jesu tzv. alternativna baština i paradigmatski pomak s kolektivnog na osobno. Imajući to u vidu, treba biti svjestan da postoji kontekst u kojem podaci i dokumenti danas nastaju i da je taj kontekst isto tako dio baštine. Nije samo objavljeno književno djelo ili gotova umjetnička slika nešto što treba sačuvati. Kao i oduvijek, oni imaju život prije i poslije objave, no današnje vrijeme omogućuje da se taj kontekst sačuva. Blogovi, postovi, dijelovi tekstova koji su prethodili njegovu nastajanju, interakcija čitatelja i pisca, snimljen proces stvaranja umjetničkog djela, njegova recepcija od strane

publike – sve je to kontekst koji daje značenje. Takvih je primjera mnogo. Treba spomenuti znanstvenu zajednicu unutar koje nastaju istraživački podaci, tumačenja znanstvenih djela, rasprave i interakciju znanstvenika. Posebno su, zatim, zanimljivi legati, digitalne ostavštine te koncept organizacije i čuvanja osobnih podataka. O svakom od spomenutih i nizu drugih „dijelova" slagalice digitalne baštine mogu se ispisati još stranice. Spomenuti su ovdje kao pokušaj kratkog odgovora na pitanje što su novi profesionalni izazovi i koje se područje djelovanja i istraživanja, kada je u pitanju zaštita baštine, otvara pred baštinskim ustanovama te pred znanstvenicima i istraživačima koji se bave tom problematikom. Odgovor, dakako, ne može biti ni jednostavan ni jednoznačan, ali treba se osloniti na sljedeće tri stavke: 1. promjenu perspektive gledanja na ono što baština danas jest (ne nužno načina rada), 2. zauzimanje aktivne uloge u prikupljanju i zaštiti konteksta u kojem baština nastaje te 3. zamjenu „osjećaja profesionalne nemoći" pred količinom i problemima zaštite baštine „osjećajem kontrole i nadzora" koji može izrasti temeljen na dugogodišnjim standardima struke.

Zvuči kao borba s vjetrenjačama? Jedan je student u svojoj zadaći, osvrćući se na problem digitalne zaštite, napisao: „Unatoč tomu, za mene je borba s vjetrenjačama vrlo često pravi i možda jedini pristup problemu." Profesorica Tatjana Aparac-Jelušić oduvijek nas je učila da od borbi s vjetrenjačama ne treba zazirati. Veliko joj hvala za inspiraciju i motivaciju u dugogodišnjoj profesionalnoj i osobnoj suradnji.

Literatura

Hasenay, Damir i Maja Krtalić. 2008. „Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe." *Libellarium* 1, 2: 203 – 220.

Hasenay, Damir i Maja Krtalić. 2009. „Dostupnost i očuvanje informacija – što znači pouzdano i dugoročno?" U 12. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredila Sanjica Faletar Tanacković, 1 – 10. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Hasenay, Damir i Maja Krtalić. 2010. „Preservation of newspapers: Theoretical approaches and practical achievements." *Journal of Librarianship and Information Science* 42, 4: 245 – 255. http://lis.sagepub.com/content/42/4/245.full.pdf+html

Hasenay, Damir, Maja Krtalić i Zrinka Šimunić. 2011. „Obrazovanje studenata informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine – temeljna znanja i njihov prijenos u praksu." Život i škola 25, 1: 61 – 75.

Hasenay, Damir, Maja Krtalić, Davor Babić, Filip Delač, Tanja Grašić i Zoran Gvozdenović. 2007–2008, objavljeno 2011. *Uloga ispitivanja stanja fonda u zaštiti knjižničnih zbirki*. Knjižničarstvo 1 – 2: 83 – 95.

Klobučar, Tihomira; Damir Hasenay i Maja Krtalić. 2014. „Zaštita knjižnične građe u školskim knjižnicama." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 57, 4: 239 – 257.

Krtalić, Maja i Damir Hasenay, 2011/2012. „Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri.“ *Knjižničarstvo* 15 – 16, 1 – 2 : 9 – 19. http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/09/196_Krtalic_Hasenay_2011-2012_1-2.pdf

Krtalić, Maja i Damir Hasenay. 2013. Overview of qualitative and quantitative methods in the field of library material preservation. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries: an International Journal of Library and Information Science* 2 March: 59 – 69. http://www.qqml.net/papers/March_2013_Issue/217QQML_Journal_2013_Krtalic_et_al_1.59-69.pdf

Krtalić, Maja i Damir Hasenay. 2012. „Exploring a framework for comprehensive and successful preservation management in libraries.“ *Journal of Documentation* 68, 3: 353 – 377. http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=68&issue=3&articleid=17030676&show=pdf

Krtalić, Maja, Damir Hasenay i Kristina Kiš. 2012. „Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa : Utjecaj ratnih iskustava na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 3/4: 103 – 118.

Krtalić, Maja, Damir Hasenay, Tatjana Aparac-Jelušić. 2011. „Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 1/2: 1 – 36.

Krtalić, Maja, Marija Bugarski i Damir Hasenay. 2011. „Mogućnosti suradnje arhiva, knjižnica i muzeja u zaštiti baštine.“ U 14. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredili Sanjica Faletar Tanacković i Damir Hasenay, 211 – 227. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Krtalić, Maja, Tihomira Čop i Damir Hasenay. 2010, objavljeno 2012. „Organizacijske pretpostavke zaštite knjižne baštine u samostanskim knjižnicama.“ Libellarium 3, 2 : 113 – 134. http://ozk.unizd.hr/libellarium/index.php/libellarium/article/view/39/37

Tatjanu Aparac-Jelušić poznajem od 1998. godine. Bila je moja profesorica na Dodiplomskom studiju knjižničarstva na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Osijeku te na poslijediplomskim studijima prilikom stjecanja magisterija znanosti na Sveučilištu u Zagrebu i doktorata znanosti na Sveučilištu u Zadru. Kada sam se kao znanstveni novak 2004. godine zaposlila na Katedri za knjižničarstvo, postala sam njezina suradnica u nastavnom i znanstvenom radu. Svojim načinom rada i vrijednostima koje je zagovarala obilježila je cijeli moj profesionalni život, ali i velik dio osobnoga. (Maja Krtalić)

Osvrt na povijest prostora hrvatske tiskane knjige

Zoran Velagić
Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku



Sažetak

Cilj je rada skicirati mogući pristup povijesti hrvatske tiskane knjige do sredine 19. stoljeća, koji naglašava važnost prostornog konteksta i prostorne povezanosti, odnosno razjedinjenosti. Iako je povijest knjige bogato zastupljeno područje u hrvatskoj znanosti, stječe se dojam da brojne obrađene teme nisu povezane u koherentnu cjelinu. Ovaj rad, naglašavajući fragmentarnost prostora hrvatske knjige, nemogućnost razvojnog kontinuiteta i izostanak snažnog tiskarskog središta na nacionalnim prostorima, ukazuje na razloge takve nepovezanosti, ističe jedinstvo i snagu početnog žarišta glagoljaškog tiskarstva (prostor sjevernog i sjeveroistočnog Jadrana) i naposljetku ukazuje na tri prostorno i vremenski neujednačena razdoblja razvoja tiskarstva od sredine 16. do sredine 19. stoljeća.

Ključne riječi: povijest knjige, Hrvatska, tiskarstvo, glagoljica.

Uvod

Povijest knjige multidisciplinarno je istraživačko područje u kojem dominiraju povijest, književna kritika i povijest književnosti te bibliografija (Howsam 2006). Budući da prve biobibliografije hrvatskih knjiga i književnika datiraju iz druge polovice 18. stoljeća, a najopsežnija je *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum* Alexiusa Horányija tiskana u tri sveska od 1775. do 1777., može se reći da je povijest knjige u nacionalnim okvirima stara disciplina, koja je tijekom 19. i

20. stoljeća jačala i sazrijevala jer su istraživači s različitih područja pisali o hrvatskoj književnosti, knjigama i autorima. Popis je reprezentativan: Josip Badalić, Rafo Bogišić, Josip Bösendorfer, Josip Bratulić, Velimir Deželić, Antun Djamić, Vladoje Dukat, Dunja Fališevac, Franjo Fancev, Ivo Frangeš, Vatroslav Frkin, Ivan Fuček, Franjo Galinec, Krešimir Georgijević, László Hadrovics, Franjo Emanuel Hoško, Stjepan Hranjec, Dubravko Jelčić, Slavko Ježić, Alojz Jembrih, Josip Jurić, Vjekoslav Klaić, Juraj Kolarić, Mihovil Kombol, Mijo Korade, Vlado Košić, Stjepan Krivošić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Marija Malbaša, Tomo Maretić, Stanislav Marjanović, Tomo Matić, Milan Moguš, Matko Peić, Tatjana Puškadija Ribkin, Ante Sekulić, Rudolf Strohal, Miroslav Šicel, Olga Šojat, Đuro Šurmin, Ivan Tkalčić, Miroslav Vanino, Branko Vodnik, Josip Vončina, Željko Vegh i mnogi, mnogi drugi. U prvom desetljeću 21. stoljeća u 17 je časopisa objavljeno 177 radova iz područja povijesti knjige (Tingle 2012), a trosveščana monografija Aleksandra Stipčevića (2004, 2008) *Socijalna povijest knjige u Hrvata* tiskana između 2004. i 2008. sintetizirala je postojeća otkrića i znanja.

Zašto se, unatoč mnoštvu radova, stječe dojam da slika prvih 350-ak godina povijesti hrvatske tiskane knjige – od početaka do hrvatskoga narodnog preporoda – nije cjelovita? Kao da je mnoštvo istraženih tema – autora, tiskara, knjigoveža i knjižara, ulomaka, rukopisa, tiskanih knjiga i stranica, ilustracija, tipografija, uveza i korica, oblikovnih rješenja, biblioteka, projekata i mecena – tek niz fragmenata koji ne tvore jedinstvenu cjelinu. Dijelom stoga što je povijest hrvatske knjige uvijek bila povijest *knjige*, mnogo manje povijest nakladništva i knjižarstva, a još manje povijest društvenog konteksta, sa svim poticajnim i otegotnim uvjetima kako autorskog stvaranja tako i proizvodnje i distribucije *nakladničkog proizvoda* – knjige. Još više stoga što teritorijalno rascjepkan i geostrateški nestabilan hrvatski prostor nije mogao imati jedno početno žarište iz kojeg bi se umijeće proizvodnje knjige širilo, gotovo poput koncentričnih krugova, kao u njemačkom slučaju, niti je imao snažno središte poput Venecije ili Antwerpena koje bi kontinuirano, kroz stoljeća ranoga novog vijeka, omogućavalo i redovito snabdijevanje rukopisima, i tiskarskim potrepštinama, i obučenim radnicima te koje bi usto stvorilo tržište kupaca knjiga. Stoga je očito da je povijest hrvatske tiskane knjige počela na prostorima sjevernog i sjeveroistočnog Jadrana, pri čemu je posve irelevantno *gdje točno*, jer povijest procesa ne počinje ni na jednom mjestu ni u jednom trenutku, kao što je posve očito da ta povijest nema ni prostorni ni vremenski kontinuitet i da je prostorni pluralizam izvorišta i žarišta među njezinim temeljnim obilježjima. Ovaj je kratki prilog tek pokušaj promišljanja o mogućem pristupu koji naglašava važnost prostornog konteksta i prostorne povezanosti, odnosno razjedinjenosti, jer takav kontekst može biti vezivo koje će hrvatske knjige, njihove pisce, tiskare, izdavače, čitatelje itd. povezati u koherentniju cjelinu.

Početna žarišta

Počeci hrvatskog tiskarstva vezani su uz kompleksni prostor sjeveroistočnog Jadrana, na kojem se tijekom srednjovjekovlja razvila višeslojna, iznimno složena, podjednako internacionalna i autohtona pisana kultura. S jedne je strane intenzivni trgovački promet cijelu istočnojadransku obalu izložio kulturološkim i intelektualnim utjecajima s talijanskih prostora, a od početka 15. do kraja 18. stoljeća ona je bila i pod političkom vlašću Mletačke Republike. S druge je strane potpora domaćeg svećenstva i dijela plemstva, ponajprije na području poluotoka Istre, otoka Krka, grada Senja i njegova šireg zaleđa, omogućila stvaranje autohtone glagoljaške pisane kulture koja je do kraja 15. stoljeća, kroz službenu korespondenciju, pravne, vjerske i sl. pisane spomenike, glagoljsko pismo etablirala kao jednakovrijedno onodobnoj dominantnoj latinskoj kulturi.

U doba pojave tiska taj je prostor stoga bio kulturološki višeslojan: u uporabi su bili latinično i glagoljsko pismo, a na jugu (područje od Splita do Dubrovnika) i zapadni oblik ćirilice, tzv. bosančica, o čijoj tradiciji također svjedoče brojni službeni i književni tekstovi. Uz tri pisma, koristila su se i tri jezika: latinski, narodni hrvatski i crkvenoslavenski korišten u bogoslužju. Takvo srednjovjekovno naslijeđe izravno se odrazilo na početke hrvatskog tiskarstva, koje stoga nije moguće prikazati kroz jednoobrazan i linearan razvojni smjer. Razvidna su dva dominantna toka koja su uvjetovala sudjelovanje na dvije različite razine: jednoj, obilježenoj uklapanjem u internacionalne procese i drugoj, autohtonoj, iz koje su proizašli prvi projekti nacionalnog tiskarstva.

Za obje je razine iznimnu važnost imala blizina Italije, a posebice Venecije. Općenito, to je razvijeno tiskarsko središte bilo ključno za upoznavanje hrvatskih prostora s ranim tiskarskim proizvodima. Zastupljenost inkunabula u Hrvatskoj – njih 75% tiskano je u talijanskim radionicama, a polovica od toga u Veneciji – svjedoči da su se stanovnici istočnojadranske obale kroz intenzivan kulturni promet s gradom na lagunama upoznali s novom tehnikom proizvodnje knjige. U talijanskim su tiskarama otisnute i prve knjige pisaca s istočne obale Jadrana – prvom se smatra *Oratio in funere Reverendissimi domini B. Petri Cardinalis sancti Sixti (...)* biskupa Nikole Modruškog tiskana u Rimu 1474. Venecija je bila mjesto učenja prvih tiskara podrijetlom s hrvatskih prostora, poput Andrije Paltašića (Andreas de Paltasichis) i Dobrića Dobričevića (Boninus de Boninis), koji su karijeru nastavili u inozemstvu.

S obzirom na autohtonu razinu i početke tiska hrvatskim jezikom, uloga Venecije još se uvijek propituje, čemu je temeljni uzrok nedostatak povijesnih izvora. Sve sigurne spoznaje o prvim hrvatskim tiskanim knjigama

temelje se na podacima iz incipita i kolofona sačuvanih djela, a u dvjema prvim hrvatskim knjigama otisnutim glagoljicom, *Misalu po zakonu Rimskog dvora* iz 1483. i *Brevijaru* sačuvanu u fragmentima i tiskanu najvjerojatnije 1491., mjesto tiska nije navedeno. Treća glagoljička inkunabula s uputama za ispovjednike (tiskana 1492.) nije ni sačuvana, pa o njoj svjedoči tek kasniji prijepis. Početkom devedesetih godina 15. stoljeća latiničnim pismom i hrvatskim jezikom otisnute su i tri inkunabule, za koje se također nije utvrdilo ni gdje ni kada su tiskane.

Prva dekada tiska hrvatskim jezikom stoga, s obzirom na tematiku djela, strukturu teksta, obilježja tipografije i sl., omogućuje rekonstrukciju šireg konteksta pokretanja hrvatskog tiskarstva, jer je tisak obimnih djela poput misala i brevijara nelatinskom tipografijom na nacionalnom jeziku mogao biti realiziran samo kroz angažman glagoljaškog pisarskog kruga. Izbor tekstova, procesi izrade slova (najvjerojatnije je kao predložak poslužio rukopisni *Misal* iz 1368.), slaganja i redigiranja teksta, morali su imati uporište u rukopisnoj tradiciji i morali su biti odrađeni od strane ljudi vještih i nelatinskom jeziku i nelatiničnom pismu. S druge strane, pitanja pojedinaca i mikrolokacija s obzirom na tisak tih knjiga ostaju otvorena. Tek od sredine devedesetih godina 15. stoljeća podaci postaju obilniji i omogućuju sigurne zaključke. Poznato je da je 1493. u venecijanskoj tiskari Andree Torresanija otisnut novi glagoljički *Brevijar* u čijoj je izradi sudjelovao Blaž Baromić, predstavnik glagoljaških krugova, koji je iza sebe imao golemo iskustvo: u incipitu rukopisnog *Mavrova brevijara* iz 1460. naveden je kao pisar, što znači da je prije rada na tiskanom brevijaru stekao najmanje 30 godina iskustva u proizvodnji knjige. Pisar angažiran na *Brevijaru* iz 1493. godine potkrepljuje pretpostavku da se početke tiskarstva na glagoljici može vezati uz poluotok Istru, otok Krk i grad Senj, područja koja se u nacionalnoj literaturi nazivaju kolijevkom glagoljice, koja su prostorno bliska Veneciji, na kojima je postojalo dostatno znanje i iskustvo i na kojima je pisana kultura bila onoliko snažna koliko je bilo potrebno za realizaciju prvih projekata hrvatskoga glagoljskog tiskarstva.

Dvije godine poslije Baromićeva *Brevijara* u Veneciji je otisnut *Lekcionar Bernardina Splićanina*, prva datirana latinična knjiga tiskana hrvatskim jezikom, a 1512. *Oficij s molitvama Bogorodici*, prva knjiga tiskana zapadnom ćirilicom (bosančicom) i hrvatskim jezikom, također u Veneciji. Tim je djelima srednjovjekovno naslijeđe triju pisama iz rukopisne u cijelosti pretočenu u tiskarsku tradiciju u kojoj će se, kada je riječ o tisku vjerskih djela, intenzivnije zadržati još dva stoljeća.

Nakon otiskivanja *Brevijara* 1493. godine Blaž Baromić vratio se u grad Senj, gdje je 1494. otisnut *Senjski glagoljski misal* – prva inkunabula sigurno tiskana na hrvatskom tlu. Odakle je i kako ta hrvatska tiskara nabav-

ljala slova, papir i drugu opremu, kako je u njoj bio organiziran posao i sl., ostaje nepoznato. Baromićev je utjecaj i u *Brevijaru* iz 1493. i u *Misalu* iz 1494. razvidan u lijevanju kako cijelih slova tako i dijelova pojedinih slova (tzv. tehnika lomljenih ligatura) – od dijelova su se mogle slagati ligaturne grupe slova, dvočlane i tročlane ligature, što je izvorni doprinos tog majstora povijesti europske tipografije. U Senju je od 1494. do 1508. godine tiskano sedam glagoljskih knjiga vjerskog sadržaja; budući da povijesna vrela o radu tiskare nisu pronađena, incipiti i kolofoni i u ovom su slučaju jedini izvori za rekonstrukciju njezina rada.

Tiskanje glagoljičkih knjiga povezano s istim kulturnim krugovima koji su inicirali i početke hrvatskog tiskarstva intenzivnije je nastavljeno do 30-ih godina 16. stoljeća. Posljednja knjiga otisnuta u Senju datirana je u 1508., nakon čega su dvije glagoljičke knjige tiskane u Veneciji, da bi 1530. proradila nova tiskara na hrvatskom tlu, otvorena u Rijeci zalaganjem biskupa Šimuna Kožičića Benje. U dvije godine rada ondje je otisnuto šest glagoljskih knjiga, pet vjerskog i jedna povijesnog sadržaja.

S obzirom na pojavu tiska u Hrvatskoj, može se stoga zaključiti da njegove početke karakterizira šest važnijih obilježja:

a) internacionalnost s jedne i autohtonost s druge strane kao dva dominantna razvojna smjera

b) blizina Italije, a posebice Venecije, u kojoj prvi hrvatski tiskari stječu praktična znanja

c) s obzirom na autohtoni smjer, znanje i iskustvo srednjovjekovnih pisara koji prihvaćaju novu tehnologiju proizvodnje knjiga i postaju pokretači hrvatskog glagoljskog tiskarstva

d) naslijeđe srednjovjekovnog pluralizma korištenih jezika i sustava pisanja koji iz rukopisne prelaze u tiskanu kulturu

e) početna dominacija glagoljskog pisma kojim je otisnuto najviše inkunabula na hrvatskom jeziku i

f) dominacija vjerske književnosti.

Razvidan je kontinuitet tradicije proizvodnje knjige, pri čemu se tisak nametnuo kao prihvatljiva nova tehnologija, koju su prepoznali i iskoristili upravo oni društveni krugovi koji su i u prethodnim razdobljima skrbili o umnažanju pisane riječi. Usporedno se nastavilo i s rukopisnom proizvodnjom knjige te je, kao i u ostatku Europe, tisak i u Hrvatskoj još dugo supostojao s rukopisnom knjigom, pri čemu su uočljivi utjecaji u oba smjera.

Stoljeća diskontinuiteta

Zatvaranjem riječke tiskare počinje dugotrajna stagnacija hrvatskog tiskarstva obilježena prostornim i vremenskim diskontinuitetima koja će trajati do sredine 19. stoljeća. Prostorni je diskontinuitet posljedica geopolitičkog položaja hrvatskih prostora koji su tijekom ranoga novog vijeka postali granična zona triju velesila: Mletačke Republike, Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Iste 1493. kada je Baromić u Veneciji stjecao iskustvo u tiskarskom poslu, u Bitci na Krbavskom polju Turci su uništili obrambenu moć hrvatske srednjovjekovne plemićke vojske. Tim događajem počinje dugi rat ispunjen kontinuiranim sukobima manjeg i srednjeg intenziteta, pa se golemi dio Hrvatske pretvara u prostor stalnih sukoba, kontinuirane nesigurnosti i susljednih migracija prema sjeveru i zapadu. Nakon uspostave mira 1683. godine sukobi prestaju, ali hrvatski prostor ostaje politički razjedinjen: jadranski će prostor, uz iznimku neovisnog Dubrovnika, do kraja 18. stoljeća biti dijelom Mletačke Republike, a sjeverni dio zemlje, koji je tijekom srednjeg vijeka priznavao vlast mađarskih kraljeva, a od 1527. Habsburga, pod austrijskim je i mađarskim političkim i kulturnim utjecajima.

Stoga je od sredine 16. do sredine 19. stoljeća moguće razlikovati tri prostorno i vremenski neujednačena razdoblja razvoja tiskarstva:

- u prvom, koje je na sjeveru trajalo do kraja 17., a na jadranskim prostorima do kraja 18. stoljeća, hrvatske su knjige tiskane isključivo u inozemstvu
- u drugom, koje se odnosi samo na sjeverni dio zemlje, a traje do kraja 18. stoljeća, tiskarstvo se „vratilo“ na hrvatske prostore, ali je intenzivnije zaživjelo u samo dva grada – Zagrebu i Osijeku
- u trećem, koje počinje krajem 18. stoljeća, tiskare se otvaraju i u dalmatinskim gradovima te tek tada započinje kontinuirani razvoj tiskarstva na svim hrvatskim prostorima.

U prvom razdoblju proizvodnja knjiga hrvatskih pisaca u cijelosti se preselila na talijanske, austrijske i njemačke prostore. Jadranski će prostor u cijelosti biti usmjeren prema Veneciji (pojedini su se tiskari, primjerice Bartolo Occhi, doslovce specijalizirali za tiskanje i distribuciju hrvatskih knjiga) i manjim dijelom prema drugim gradovima Italije (primjerice Rimu i Anconi). Pisci sa sjevera najčešće tiskaju u austrijskim središtima, Grazu i Beču.

U drugom razdoblju tiskarstvo se „vratilo“ na hrvatske prostore, krajem 17. stoljeća u Zagreb, a sredinom 18. stoljeća u Osijek, no hrvatske se knjige

i u tom razdoblju u golemom broju tiskaju u inozemstvu, sada najčešće u talijanskim i mađarskim (Pešta, Budim, Kaloča, Pečuh) tiskarama.

Dok su se u početnom, glagoljaškom razdoblju hrvatskog tiskarstva uglavnom tiskala vjerska djela, u sljedeća je dva razdoblja, iako sporo, rasla žanrovska raznolikost. Na jadranskom je prostoru iznimno zastupljena renesansna i barokna književnost, a na oba prostora nastaju veća jezikoslovna djela (ponajprije rječnici). Od kraja 17. stoljeća u Zagrebu se tiskaju i popularna djela, najčešće pučki kalendari, a u drugoj polovici 18. stoljeća raste broj gospodarskih, medicinskih i povijesnih djela.

Oprema knjige tiskane na hrvatskim prostorima u tim je razdobljima bila iznimno skromna, te se stječe dojam da su zagrebački i osječki tiskari izbjegavali sve što bi poskupljivalo postupak proizvodnje: vrlo je malo ilustriranih ili višebojno otisnutih knjiga, tipografiji i tiskarskim ukrasima nije se pridavala posebna pozornost, *folio*-formati iznimno su rijetki i korišteni su samo u slučaju tiskanja latinskih djela. Zahtjevnija ilustrirana djela, poput kartografskih, botaničkih ili zooloških, nisu tiskana. Iznimno je zanimljiv podatak da je još 1878. godine, kada je u Zagrebu tiskano djelo *Prirodni zemljopis hrvatske*, karta kao litografija posebno tiskana u Beču. Rijetki su bili i ilustrirani kalendari, koji se povremeno tiskaju i u Zagrebu i u Osijeku. Prve novine tiskane su u Zagrebu od 70-ih godina 18. stoljeća, ali na latinskom i njemačkom jeziku, što jasno svjedoči da razvijeno tržište za tiskovine na nacionalnom jeziku nije postojalo. Hrvatski je sve do sredine 19. stoljeća bio „drugi" jezik: međunarodna se znanstvena komunikacija odvijala na latinskom, a diplomatska uz njega i na jezicima političkih središta: talijanskom, njemačkom i mađarskom. Kulturne i intelektualne elite koristile su te jezike i imale su na dispoziciji literaturu uvezenu iz inozemstva, o čemu svjedoče sačuvani prodajni katalozi zagrebačkih knjižara s kraja 18. stoljeća, u kojima dominira njemačka literatura, a lokalni su se tiskari morali usmjeriti na tisak vjerskih djela na narodnom jeziku i tisak visokoškolskih priručnika i tezarija na latinskom, što im je osiguravalo kakvo-takvo poslovanje.

Tek će krajem 18. stoljeća započeti novo razdoblje, kada će se početi razvijati mreža tiskara u većim hrvatskim urbanim središtima, uključujući i dalmatinski prostor. U posljednjoj četvrtini 18. stoljeća otvaranjem tiskara u Dubrovniku, Zadru i Rijeci prekinut je diskontinuitet tiskarstva na istočnojadranskom prostoru koji je trajao preko 250 godina. Tek će se u tom, trećem, razdoblju započeti s tiskanjem novina na hrvatskom jeziku: prve su tiskane u Zadru od 1806. do 1810., ali će se tek od 30-ih godina, s razdobljem hrvatskog narodnog preporoda, periodičke publikacije objavljivati redovito. Također, 30-ih će se godina 19. stoljeća početi razvijati žanrovski pluralitet, što se posebice odnosi na tisak književnih djela, a nacionalno će tiskarstvo i nakladništvo steći osnove za daljnji razvoj na komercijalnim principima.

Zaključak

Nakon zatvaranja riječke tiskare nestao je izvorni kulturni krug koji je pokrenuo hrvatsko tiskarstvo, pa time i glagoljica gubi primat: u narednim je razdobljima hrvatskim tiskarstvom dominiralo latinično pismo. Međutim i glagoljica i zapadna ćirilica zadržale su se u tisku vjerskih djela zahvaljujući dvama velikim vjerskim pokretima – reformaciji i katoličkoj obnovi.

Budući da rad na nacionalnoj retrospektivnoj bibliografiji još uvijek traje, točan broj knjiga otisnut u hrvatskim tiskarama u navedenim razdobljima nije moguće utvrditi. Hrvatskim je jezikom otisnuto devet inkunabula, pet glagoljicom, a četiri latinicom. Dvije su glagoljske inkunabule sigurno tiskane na hrvatskim prostorima, u Baromićevoj tiskari u Senju. Za otprilike 45 inkunabula tiskanih latinskim i talijanskim jezikom najčešće u Italiji utvrđeno je da su im autori ili priređivači s hrvatskih prostora, što svjedoči o dominantnosti internacionalnog smjera u ranom hrvatskom tiskarstvu. Za sljedeća razdoblja podaci su manjkavi i neprecizni, ali svjedoče o iznimno malenu broju knjiga otisnutih na hrvatskim prostorima. Tijekom 18. stoljeća u Zagrebu je otisnuto oko 350, a u Osijeku približno 160 naslova na hrvatskom, latinskom, njemačkom i mađarskom jeziku. Naposljetku, zaokružena aproksimativna brojka govori o 2605 knjiga tiskanih hrvatskim jezikom do 1860. godine: riječ je o knjigama tiskanim i u hrvatskim tiskarama i u inozemstvu. Iako nijedan od navedenih podataka nije potpuno pouzdan, i oni svjedoče o temeljnom obilježju povijesti hrvatskog tiskarstva, koje je nakon početnog uzleta obilježeno dugim razdobljem stagnacije i diskontinuiteta.

Literatura

Badalić, Josip. 1952. Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Bučar, Franjo. 1910. Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Zagreb: Matica hrvatska.

Jurić, Šime. 1984. „Hrvatske inkunabule". *Slovo* 34: 81 – 90.

Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1860. Bibliografia hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige. Zagreb: Dragutin Albrecht.

Malbaša, Marija. 1978. Povijest tiskarstva u Slavoniji. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Stipčević, Aleksandar. 2004 – 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga I – III*. Zagreb: Školska knjiga.

Tingle, Jasna. 2012. „Istraživanja povijesti knjige u hrvatskim časopisima u razdoblju od 2001. do 2010." *Libellarium* V, 1: 1–13.

Gdje sam upoznao Tatjanu? U Kavkazu, uobičajenom zalazištu urednika iz Školske knjige, nekog ranoproljetnog prijepodneva 2005. Tjedan-dva ranije upoznao sam Srećka. Telefonski se najavio za sastanak i bio sam prilično siguran da će mi doći s još jednim, iz svoje autorske perspektive neodoljivim rukopisom. No taj nije nudio rukopis nego suradnju – u Osijeku kreće novi studij Informatologije, nedostaje predavač koji bi mogao pokriti povijest knjige i nakladništvo, pa ako sam zainteresiran... Detalje mi je tjedan-dva kasnije, u Kavkazu, ispričala Tatjana.

Mjesec-dva kasnije opet je zvonio telefon, okolnosti su se u međuvremenu promijenile, pa bi bilo dobro da se ponovno nađemo. Taj put nije mi nuđen ni rukopis niti suradnja nego zaposlenje. I što sam trebao odgovoriti? Otprilike: „najljepša Vam hvala na ponudi, ljubazno Vas molim dajte mi dan-dva da razmislim, godi mi Vaše povjerenje, no jasno Vam je da su to važne odluke" i tako dalje. Nakon desetak minuta javio sam supruzi da mijenjam posao.

Mogućnosti izobrazbe studenata informacijskih znanosti u području očuvanja kulturne baštine:

prikaz projekta uređenja knjižnice Samostana sv. Frane u Zadru[1]

Marijana Tomić

Odjel za informacijske znanosti

Sveučilište u Zadru

Marijana Majić-Mazul

Sveučilišna knjižnica

Sveučilište u Zadru





Sažetak

Svrha je rada istaknuti teme iz područja baštine koje se podučavaju na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru te prikazati način na koji se izobrazba studenata u području baštine provodi i na praktičnoj razini, odnosno putem studentskih projekata. Kao studija slučaja odabran je projekt uređenja knjižnice Samostana sv. Frane u Zadru u kojem su sudjelovali nastavnici i studenti Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta, a iz kojeg je proizašao i model uređenja knjižnica u sklopu studentskih projekata. Projekt je inicirala, osmislila i tijekom izvedbe nadzirala prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić, a voditelj projekta bio je izv. prof. dr. sc. Zoran Velagić s Odsjeka za informacijske znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Ključne riječi: izobrazba studenata informacijskih znanosti, studentski projekti, baština.

1 Rad se temelji na diplomskom radu koji je pod mentorstvom prof. dr. sc. Tatjane Aparac-Jelušić i doc. dr. sc. Marijane Tomić napisala mag. bibl. Marijana Majić-Mazul i u kojem je donesen Model uređenja knjižnica vjerskih zajednica u sklopu studentskih projekata. Projekt prikazan kao studija slučaja inicirala je, osmislila i nadzirala prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić, prenoseći na mlađe kolege i studente ideje o potrebi i svrsi te nacionalnoj važnosti uređenja knjižnica vjerskih ustanova i nastavljajući time niz praktičnih projekata usmjerenih prema uređenju takvih knjižnica koje je pokrenula i vodila u sklopu Odsjeka za informacijske znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru. Prof. dr. sc. Tatjani Aparac-Jelušić zahvaljujemo ne samo na pokretanju takvih projekata, čime je ostvaren konkretan prinos očuvanju, popisivanju i zaštiti najvrjednije hrvatske pisane baštine, nego i na uključivanju i izobrazbi mlađih kolega i studenata informacijskih znanosti u tome području. Praktična i teorijska znanja stečena radom na ovome i sličnim projektima pridonose širenju svijesti o potrebi dublje i temeljitije brige za zaštitom kulturne baštine te stvaraju zamjetan broj stručnjaka koji takve ciljeve mogu provoditi stručno i znalački.

1. Uvod

Očuvanje kulturne baštine jedna je od bitnih odrednica studijskog programa Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru te se teme vezane uz očuvanje baštine podučavaju kroz niz kolegija na preddiplomskoj, diplomskoj i doktorskoj razini. Studentima je omogućeno i to da u sklopu stručne prakse i terenskog rada sudjeluju na projektima uređenja knjižnica vjerskih ustanova, koje posjeduju zbirke stare i rijetke građe u kojima su neki od najstarijih i najvrjednijih predmeta hrvatske pisane baštine. Riječ je o projektima koje je inicirala i osmislila prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić, a čija je funkcija dvojaka: (1) pridonose praktičnoj izobrazbi studenata informacijskih znanosti Sveučilišta u Zadru u području baštinskih zbirki, njihova uređenja i registracije te (2) predstavljaju iskorak Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru prema zajednici u kojoj djeluje, na način da stručnim i praktičnim radom sudjeluje u uređenju i zaštiti te vidljivosti osobito vrijednih baštinskih zbirki smještenih u knjižnicama vjerskih ustanova.

2. Izobrazba studenata informacijskih znanosti za rad u zbirkama stare i rijetke građe

Specijalne zbirke, među kojima su i zbirke stare i rijetke građe, osobito one u knjižnicama vjerskih ustanova, često su najvrjednije zbirke u kojima je pohranjena građa od posebne nacionalne i kulturne važnosti. Njihovo očuvanje, popisivanje, zaštita i registracija predstavljaju prioritet, no izobrazba u području baštine često je zanemarena. Obrazovanje knjižničara za rad u zbirkama stare i rijetke građe vrlo je rijetko obrađivano u literaturi, osobito u Hrvatskoj, unatoč značajnom broju radova iz područja obrade stare i rijetke građe te aktivnom sudjelovanju hrvatskih knjižničara u području međunarodne standardizacije obrade stare i rijetke građe. Ipak, Odjel za informacijske znanosti[2] Sveučilišta u Zadru od svoga osnivanja kroz program studija na svim studijskim razinama – preddiplomskoj, diplomskoj i doktorskoj – nudi kolegije i sadržaje vezane upravo uz takve zbirke.

2 Odjel za knjižničarstvo na Sveučilištu u Zadru osnovan je godine 2004. kao sastavnica integriranog Sveučilišta u Zadru te se ondje izvodio predbolonjski studijski program u polju informacijskih znanosti, grana knjižničarstvo, a godine 2005. u primjenu ulaze novi preddiplomski i diplomski studijski programi Informacijske znanosti – knjižničarstvo prema bolonjskom programu. Prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić pročelnica je Odjela od godine 2007., kada je imenovana za v. d. pročelnika, do godine 2012. Više o tome vidjeti u Odjel za informacijske znanosti. 2014. Samoanaliza. Str. 11. Pristupljeno 25. rujna 2015. http://iz.unizd.hr/Portals/70/docs_stari_web/sa_starog_weba_ZG/SAMOANALIZA_OIZ_FIN_potpis.pdf

Nastojanja da studijski program odražava i važan cilj zadarskog studija, a to je briga za baštinu, baštinske zbirke i njihovu obradu, zaštitu i komuniciranje baštine, vidljiva su u Elaboratu diplomskog studijskog programa Informacijskih znanosti[3] gdje je izrijekom istaknuto da je u Hrvatskoj nedostatan broj stručnjaka za rad na sređivanju zapuštenih zbirki (mahom u samostanskim knjižnicama i arhivima) u kojima je pohranjeno zavidno kulturno blago te da bi se povećanjem broja takvih stručnjaka osigurala obrada, otvaranje, zaštita i korištenje pisane baštine uz primjenu novih digitalnih tehnologija (Elaborat o studijskom programu Informacijske znanosti, diplomski program 2015). Briga o pisanoj baštini, njezinu očuvanju i komuniciranju jasno je istaknuta i u ciljevima Doktorskog studija Društvo znanja i prijenos informacija[4], među kojima je istaknuto „produbljivanje znanja i ovladavanje naprednim vještinama potrebnim za razumijevanje okolnosti nastanka, organizacije, očuvanja i uporabe pisane baštine, a osobito utjecaja novih tehnologija na razvoj društva znanja i prijenos informacija“ (Program Doktorskog studija 2014).

Navedeni su ciljevi sustavno provođeni na način da su na svim razinama studija bili izvođeni kolegiji, bilo kao obvezni ili izborni, u sklopu kojih su se na teorijskoj i praktičnoj razini podučavale teme iz područja obrade, zaštite i komuniciranja baštine te povijesti pisma i knjige, pri čemu su neki kolegiji tim temama bili posvećeni u cijelosti, a neki dijelom (npr. Obrada stare i rijetke građe, Osnove usmene i pisane kulture, Zaštita građe i podataka, Organizacija informacija I i II, Organizacija i poslovanje informacijskih ustanova, Uvod u studije o korisnicima informacija, Uvod u kulturalne studije na preddiplomskoj razini, Digitalna humanistika i Teorija i praksa organizacije informacija na diplomskoj razini te modul Organizacija, očuvanje i uporaba pisane baštine na Doktorskom studiju koji je svojim najvećim dijelom posvećen problemima baštine).

Budući da u Hrvatskoj ne postoje slične smjernice, studijski programi koji se provode na Odjelu za informacijske znanosti, odnosno oni dijelovi koji se tiču bilo kojeg segmenta stare i rijetke građe, postavljeni su za potrebe ovog rada u odnos prema smjernicama za kompetencije za specijalne zbirke koje je objavila Sekcija za rijetke knjige i rukopise koja djeluje u okviru Američkog knjižničarskog društva (ALA) (Guidelines: Competences for Special Collections Professionals 2008). Ostavljajući detaljnu razradu do-

3 Diplomski studij Knjižničarstvo na Sveučilištu u Zadru akreditiran je godine 2005., a prva generacija upisana je 2008./2009. Usto, Odjel za knjižničarstvo izvodio je i združeni studij Pisana baština u digitalnom okruženju koji je akreditiran 2008., a prvu generaciju upisao je 2009./2010., no nije zaživio zbog neodgovarajuće legislativne i financijske podloge združenim programima na nacionalnoj razini. Više o tome vidjeti u Odjel za informacijske znanosti. 2015. Elaborat o studijskom programu Informacijske znanosti, diplomski program. Pristupljeno 25. rujna 2015. http://iz.unizd.hr/Portals/70/docs_stari_web/Diplomski_revidirani_program_informacijske_znanosti_2015-16_HRV.pdf

4 Izvođač studija jest Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru, a u izvedbi sudjeluju partnerske ustanove iz Hrvatske, Slovenije i Sjedinjenih Američkih Država te pozvani predavači iz Ujedinjenog Kraljevstva, Švedske, Danske i Austrije.

kumenta za druge radove, u ovome radu nismo uzeli u obzir općenitu razradu na 16 temeljnih kompetencija kako ih navedene smjernice navode, nego osam dodatnih specijalnih kompetencija, i to (1) izgradnja zbirke s osobitim težištem na zbirke stare i rijetke građe, (2) informacijska tehnologija s težištem na poznavanju metoda digitalizacije stare i rijetke građe, izgradnje digitalnih zbirki, portala i praćenju zahtjeva korisnika u tome području, (3) upravljanje zbirkom rijetkosti, (4) zaštita i konzervacija zbirke stare i rijetke građe, (5) obrada i katalogizacija stare i rijetke građe, (6) promocija i komuniciranje zbirke široj javnosti, (7) usluge javnosti, (8) poučavanje i istraživanje, odnosno potpora istraživačima zbirke. Popis kompetencija svakako bi trebalo nadopuniti na temelju pet teza o budućnosti specijalnih zbirki kako ih navodi J. Overholt, koje se odnose na poziciju specijalnih zbirki u digitalnom okruženju (Overholt 2013).

Kada se navedene kompetencije stave u odnos prema kolegijima iz programa studija informacijskih znanosti na svim razinama, kako se izvode na Odjelu za informacijske znanosti u Zadru, vidljivo je da je gotovo sve kompetencije moguće steći postojećim programom, odnosno da su obuhvaćene u svom najvećem dijelu, posebno u području obrade i katalogizacije stare i rijetke građe, zaštite građe, izgradnje i upravljanja zbirkom te digitalizacije, metapodataka i izgradnje digitalnih zbirki, istraživanja korisničkih potreba, a djelomično i u pitanjima promocije i komuniciranja zbirke.

Dakle Odjel za informacijske znanosti svojim programom omogućuje stjecanje navedenih kompetencija, no valja istaknuti da se one odnose i na praktična znanja koja se stječu u sklopu studentskih projekata uređenja knjižnica crkvenih ustanova. Provedba takvih projekata ima višestruke ciljeve, od kojih ovdje valja istaknuti iskorak Sveučilišta u Zadru prema zajednici te uspostavu svojevrsnog poligona za studente informacijskih znanosti koji time stječu znanja i vještine iz područja inventarizacije i katalogizacije stare i rijetke, ali i nove građe, zaštite građe, registracije građe, upravljanja zbirkom i digitalizacije. Osim toga, studenti se upoznaju s problemima zbirki koje se nalaze u okviru vjerskih ustanova, a u kojima je kao kulturno dobro pohranjena izuzetno vrijedna, no često nepopisana i neregistrirana građa. Radom u takvim knjižnicama studenti pridonose tomu da se projekti odvijaju brže, dok s druge strane stječu osobit senzibilitet prema tim zbirkama kulturne baštine i potrebna znanja za identificiranje, obradu i organizaciju te digitalizaciju takvih zbirki. Upravo je takve projekte inicirala prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić, a u ovom će radu biti predstavljen jedan od njih.

3. Projekt uređenja knjižnice Samostana sv. Frane u Zadru

3.1. Samostan sv. Frane u Zadru

Samostan sv. Frane u Zadru pripada Franjevačkoj provinciji sv. Jeronima koja se proteže na području Dalmacije i Istre, sa svojim samostanima u priobalju i na otocima (od Rovinja do Kotora) (Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri). Franjevci u Zadru u dokumentima se prvi put spominju godine 1222., a prisutnost franjevaca na dalmatinskoj obali najstarija je u franjevačkom redu izvan Italije. U mnogim spisima navodi se da je sam sv. Franjo boravio u to vrijeme u predjelima Dalmacije (Škunca 1999: 17).

Od samih početaka u samostanu je bila razvijena nastavna aktivnost te su se u njemu razvijale i organizirale knjižnice. U današnje vrijeme knjižnica posjeduje vrijednu knjižničnu zbirku, ponajprije zbirku stare i rijetke građe, u okviru koje valja istaknuti vrijednu zbirku inkunabula (Jurić 1985: 11). U knjižnici je pohranjena zbirka *Franciscana*, osobne zbirke uglednih pripadnika franjevačkog reda, zbirka periodike, referentna zbirka te prijevodi teoloških tekstova. Prema dosadašnjim podacima, u knjižnici se nalazi oko 10 000 jedinica knjižnične građe koja pripada zbirci stare i rijetke građe.[5] Pretpostavlja se da u knjižnici danas ima oko 80 000 jedinica građe.

3.2. Uređenje knjižnice Samostana sv. Frane u Zadru

Prepoznajući vrijednost svoje knjižnične zbirke, godine 2008. fratri Samostana sv. Frane obratili su se za pomoć tadašnjem Odjelu za knjižničarstvo u Zadru zbog njezina uređenja. Pregledom knjižnice utvrđeno je da je ondje pohranjena vrijedna građa, da ne postoji inventarna knjiga koja bi odgovarala pravom stanju u knjižnici te da knjižnica nije registrirana kao kulturno dobro. Zaključeno je da je građu potrebno popisati, temeljito očistiti, presložiti i katalogizirati te registrirati knjižnicu. Budući da knjižnica nije ostvarivala preduvjete za primjerenu zaštitu zbirke stare i rijetke građe u postojećim prostorima, odlučeno je da će se sva građa izmjestiti iz postojeće prostorije knjižnice u zamjensku prostoriju te da će se prostor knjižnice građevinski urediti, nakon čega će se građa vratiti i po povratu smjestiti na način da se stara građa odvoji od nove te da se na police složi

5 Podaci o zbirkama i broju knjiga izvedeni su prilikom radova na poslovima uređenja knjižnice Samostana sv. Frane.

prema formatu. Za voditelja projekta postavljen je doc. dr. sc. Zoran Velagić s Odsjeka za informacijske znanosti Sveučilišta u Osijeku, za koordinatoricu studenata i izvedbu projekta asistentica Marijana Tomić, a u ime Samostana sv. Frane radove je nadzirao fra Tomislav Ćurić. S Konzervatorskim zavodom u Zadru koordinirali su se poslovi vezani uz preventivnu zaštitu i registraciju zbirke stare građe. Svi su se poslovi odvijali u skladu sa Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara 1999.) i Zakonom o knjižnicama iz 1997. (Zakon o knjižnicama 1997.).

Studenti i nastavnici radili su u okviru projekta na poslovima (1) prenošenja i čišćenja građe, (2) inventarizacije i revizije, (3) odvajanja građe u zbirke, (4) katalogizacije, (5) digitalizacije i (6) zaštite građe. Projekt je predstavljen radovima u suradnji studenata i nastavnika na više međunarodnih i hrvatskih konferencija, a studenti su o radu u knjižnici snimili film koji je bio prikazan na konferenciji LIDA 2009. Na Odjelu za informacijske znanosti obranjen je niz završnih i diplomskih radova čije su teme proizašle iz rada na projektu uređenja te knjižnice.

Projekt je rezultirao inventarnom knjigom knjižnične građe. Izdvojena je inventarna knjiga stare i rijetke građe te je u suradnji s Konzervatorskim zavodom u Zadru dobiveno Rješenje o preventivnoj zaštiti zbirke stare i rijetke građe. Sva je građa očišćena, prostorija knjižnice građevinski je uređena, a građa je vraćena i složena po formatu. Građa je signirana te su signature upisane u inventarnu knjigu koja, budući da je elektronička, može poslužiti za pretraživanje zbirke dok se ne izradi *online* katalog.

Posebno vrijedan rezultat odnosi se na studente koji su radom na projektu stekli znanja i vještine potrebne za upravljanje zbirkama stare i rijetke građe, njezinu katalogizaciju, inventarizaciju, registraciju i digitalizaciju te sudjelovali u radovima na međunarodnim i hrvatskim konferencijama. Studenti su kroz rad osvješćivali probleme vezane uz knjižnice vjerskih ustanova i baštinske zbirke te usvojili načine rješavanja tih problema kroz obradu, zaštitu i prezentaciju takvih zbirki.

Na temelju rada na ovom studentskom projektu izrađen je Model uređenja knjižnica vjerskih zajednica u sklopu studentskih projekata koji se može primijeniti na uređenje bilo koje knjižnice vjerskih zajednica u okviru studentskih projekata. Model je prikazan u tablici 1.

Tablica 1. Model uređenja knjižnica vjerskih zajednica u sklopu studentskih projekata

Vrsta poslova	Uključene aktivnosti	Izvođač
1. Utvrđivanje stanja knjižnice	Pregled knjižnice	Nastavnici, vlasnici knjižnice i knjižničar
	Pisanje izvješća o stanju knjižnice	
2. Planiranje izvedbe projekta	Utvrđivanje svrhe, ciljeva i očekivanih rezultata projekta	Nastavnici, vlasnici knjižnice i knjižničar[6]
	Popis svih poslova koje je potrebno provesti u sklopu projekta u skladu s potrebama knjižnice, zahtjevima vlasnika te pravilima knjižničarske struke, a u skladu sa zakonskim okvirom	Nastavnici, vlasnici knjižnice i knjižničar
	Izrada terminskog plana aktivnosti s istaknutim podacima o broju knjižničara/nastavnika/studenata koje je potrebno uključiti u pojedinu aktivnost	Nastavnici, knjižničar
	Utvrđivanje uvjeta rada studenata, knjižničara i nastavnika, radnog vremena, vremena za odmor i sl.	Nastavnici, vlasnici knjižnice i knjižničar
	Utvrđivanje načina nadzora nad radom studenata	Nastavnici, vlasnici knjižnice i knjižničar
	Planiranje opreme potrebne za izvođenje projekta (računalna oprema, uredski pribor, stručna literatura)	Nastavnici, knjižničar
3. Planiranje stručnih aktivnosti	Odluka o smještaju knjiga u prostoriji/prostorijama i na policama (zadržavanje postojećeg smještaja ili uvođenje novog)	Nastavnici, vlasnici knjižnice
	Odluka o postupcima zaštite građe	Nastavnici, vlasnici knjižnice
	Suradnja s Konzervatorskim zavodom u svrhu registracije knjižnice pri Ministarstvu kulture RH	Nastavnici, vlasnici knjižnice
	Odluka o načinu inventarizacije (vrsta inventarne knjige)	Nastavnici, knjižničar
	Odluka o načinu katalogizacije (vrsta kataloga, razina kataložnog zapisa, autorizirani podaci)	Nastavnici, knjižničar
	Odluka o uporabi klasifikacijskih i/ili predmetnih oznaka te izrada prikladnih tezaurusa za predmetnu obradu ili preuzimanje postojećih	Nastavnici, knjižničar
	Odluka o načinu signiranja građe	Nastavnici, knjižničar
	Odluka o načinu izvođenja inventarizacije, katalogizacije, signiranja i čišćenja građe te njezina slaganja na police	Nastavnici, knjižničar
	Odluka o digitalizaciji građe (razlozi, način izvedbe, metapodaci, način povezivanja digitalnog objekta s kataložnim zapisom)	Nastavnici, knjižničar
4. Određivanje i osiguravanje knjižničnog sustava za izvedbu projekta	Odabir najprikladnijeg knjižničnog sustava za provedbu svih etapa projekta	Nastavnici, knjižničar

5. Određivanje načina dokumentacije projekta	Pisanje izvješća i dokumentacije potrebne za prijavu projekta za financiranje	Nastavnici
6. Izvedba projekta	Inventarizacija građe, katalogizacija građe, signiranje građe, čišćenje i drugi oblici zaštite građe, smještaj građe na police, digitalizacija, prezentacija građe	Nastavnici, knjižničar, studenti
7. Nastavna aktivnost	Uključivanje studenata u rad na projektu u okviru stručne prakse, volontiranja i terenske nastave	Nastavnici, knjižničar, studenti
8. Prezentacija poslova obuhvaćenih projektom	Pisanje stručnih i znanstvenih članaka i prikaza projekta, sudjelovanje na konferencijama i seminarima, predstavljanje projekta na Sveučilištu u Zadru u sklopu nastave ili stručnih kolokvija, predstavljanje projekta u drugim ustanovama, tisku i medijima	Nastavnici, knjižničar, studenti

4. Zaključak

Pregledom studijskih programa Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru utvrđeno je da se njima u velikoj mjeri stječu kompetencije potrebne za rad s baštinskim zbirkama. Tomu u prilog govori uključivanje nastavnih sadržaja namijenjenih izobrazbi studenata u svim područjima pisane baštine, bilo kroz cjelovite kolegije ili dijelove pojedinih kolegija, kao i provedba studentskih projekata uređenja knjižnica vjerskih ustanova, kojima studenti stječu praktična znanja i razvijaju senzibilitet prema zbirkama stare i rijetke građe. Riječ je o projektima koje je inicirala i pratila prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić.

Literatura

Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri. Pristupljeno 25. rujna 2015. http://www.ofm-sv-jeronim.hr/tko-smo-mi/pastoralno-djelovanje-2/

Guidelines: Competences for SpecialCollectionsProfessionals / preparedbytheRareBooksandManuscriptsSection, ACRL/ALA, TaskForce on Core Competencies for SpecialCollectionsProfessionals. Approved by the ACRL Bord, July 1, 2008. Dostupno na http://www.ala.org/acrl/standards/comp4specollect

Jurić, Š. 1985. *Inkunabule u zadarskim knjižnicama*. Zadar: Društvo bibliotekara Zadar; Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

6 Ako u knjižnici nije zaposlen knjižničar, tada njegove poslove preuzimaju nastavnici Odjela za informacijske znanosti.

Odjel za informacijske znanosti. 2014. „Samoanaliza“. http://iz.unizd.hr/Portals/70/docs_stari_web/sa_starog_weba_ZG/SAMOANALIZA_OIZ_FIN_potpis.pdf

Odjel za informacijske znanosti. 2014. Program doktorskog studija. http://iz.unizd.hr/Portals/70/docs_stari_web/doktorski_studij_programi/Program_veljaca_2014.pdf

Odjel za informacijske znanosti. 2015. Elaborat o studijskom programu Informacijske znanosti, diplomski program. http://iz.unizd.hr/Portals/70/docs_stari_web/Diplomski_revidirani_program_informacijske_znanosti_2015-16_HRV.pdf

Overholt, John H. 2013. „Five theses on the future of special collections.“ *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage* 14: 15 – 20.

Škunca, S. J. 1999. *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri*. Split: Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri.

Zakon o knjižnicama. 1997. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/267274.html

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. 1999. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/271022.html

Otkako sam kao studentica ušla u svijet knjižničarstva, prof. Tatjana Aparac-Jelušić u njemu je zauzela važnu ulogu. Na sve nas mlađe kolege nesebično je prenosila savjete iz struke, ali i svih drugih područja. Osobito nas je bodrila kada bi bilo tko od nas posumnjao u ostvarenje kojeg od zacrtanih ciljeva jer se na tom putu ispriječilo nešto što se činilo nepremostivim. Našla bi tada prave riječi kako bi nam pomogla da prevladamo krize i ustrajemo, učeći nas neprestano da je važan jedino uporan i marljiv rad koji se uvijek isplati i donosi plodove. Upravo joj na tome osobito zahvaljujem. (Marijana Tomić)

Obnavljanje knjižnice Franjevačkog samostana sv. Petra i Pavla u Mostaru

Ante Marić

Franjevački samostan u Mostaru

Zdravka Šilić

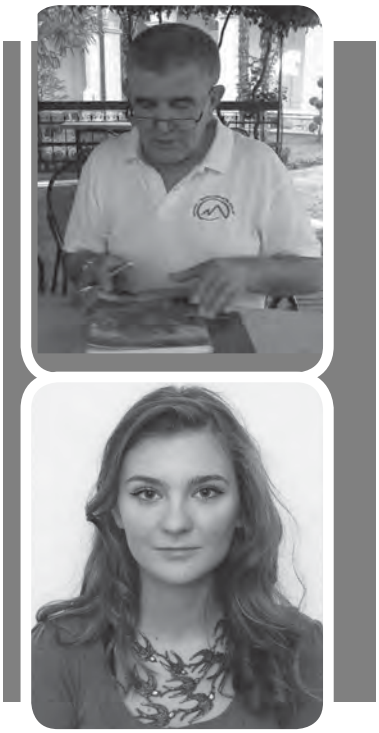
Knjižnica Franjevačkog samostana u Mostaru

Hana Marčetić

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku



Sažetak

Više od deset godina traje suradnja između Franjevačke knjižnice u Mostaru i Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku. Ta činjenica, kao i oduševljenje i dojmovi studenata koji svake godine odlaze onamo odrađivati praksu i volontirati, svjedoče o kvaliteti ovog projekta kojemu je od samih početaka profesorica Tatjana Aparac-Jelušić jedna od pokretačkih snaga. Nakon izrade plana obnove i nabave odgovarajuće opreme, provođenja edukacije i pripreme prostora, studenti su svake godine obavljali stručne poslove koji su uključivali kronološko izdvajanje građe, pripremu građe za obradu, klasifikaciju, katalošku obradu, poslove tehničke obrade građe, rad s korisnicima te sve druge potrebne poslove koji su se tijekom godina javljali. Tekst u kratkim crtama govori o razvoju spomenute suradnje te o značaju koji ona ima za sve koji imaju privilegiju biti njezinim dijelom.

Ključne riječi: obnova knjižnice, Franjevačka knjižnica Mostar, Odsjek za informacijske znanosti u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku.

Franjevci su od svoga dolaska na prostore Bosne i Hercegovine u 13. st., uz temeljnu ulogu širenja i očuvanja vjere, skrbili i o egzistencijalnim i prosvjetno-kulturnim potrebama puka. Upravo je svijest o vrijednosti kulturno-povijesnih dobara i potrebi njihove zaštite i čuvanja potaknula fratre Hercegovačke franjevačke provincije i Franjevačkoga samostana Mostar da nakon izgradnje crkve i uz obnovu samostana započnu i s obnovom Franjevačke knjižnice. Knjižnica je i prije Domovinskoga rata bila poznata na širim prostorima, a po bogatstvu i raznovrsnosti knjižnoga fonda već je tada više odgovarala znanstvenoj ili sveučilišnoj negoli samostanskoj knjižnici. Njezinoj afirmaciji i povećanju knjižnoga fonda osobito je pridonio njezin dugogodišnji knjižničar fra Andrija Nikić. Za vrijeme rata fratri su uspjeli sačuvati knjižni fond, ali mu je zbog smještaja u neodgovarajućim prostorijama prijetila opasnost od posvemašnjega propadanja i oštećenja knjiga. Stoga se može reći da je obnova knjižnice i restauracija započela u posljednji čas.

Hercegovačka franjevačka provincija donosi kapitularnu odluku o obnovi Franjevačke knjižnice Mostar 2005. godine. U tu je svrhu za voditelja Knjižnice imenovala fra Antu Marića, koji u samostan dolazi 10. svibnja 2005. Posredstvom tadašnjega provincijala fra Slavka Solde i fra Ivana Ševe mr. Ivan Pehar, voditelj Gradske knjižnice Zadar, poziva prof. dr. sc. Tatjanu Aparac-Jelušić, voditeljicu Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, a ona je sa svojim suradnicima pregledala stanje Knjižnice te u pismenom obliku (na 12 stranica) dala aproksimativni plan obnove Franjevačke knjižnice Mostar: OBNOVA FRANJEVAČKE KNJIŽNICE U MOSTARU – IZVEDBENI PROJEKT. Profesorica Aparac-Jelušić u uvodu naglašava: „U ovome se dokumentu navode bitne pretpostavke za pristupanje i ostvarivanje projekta Obnove Franjevačke knjižnice u Mostaru pa je njegova svrha da bude programska osnova Izvedbenom projektu Obnove u dijelu koji se odnosi na planiranje i stručne postupke vezane uz organizaciju, zaštitu i uporabu građe u fondu Knjižnice.“ Cijeli se ovaj dokument sastoji od sljedećih dijelova: I. Preduvjeti za pristupanje izvedbi stručnog knjižničarsko-informacijskog dijela projekta; II. Pripremni radovi; III. Terminski plan; IV. Stručna osnova; V. Zaključak.

Projekt obnove knjižnice, koji vodi fra Ante Marić, bio je u početku vrlo opsežan i jednim se dijelom odnosio na obnovu i uređenje prostorija knjižnice u prizemlju i podrumskom dijelu istočnog krila samostana, a drugim na izmještanje knjižnoga fonda na više katove, razvrstavanje i stručnu obradbu. Poslove vezane uz premještanje i stručnu obradbu knjiga započela je mr. Jadranka Lisek, knjižničarka Fakulteta elektronike i računarstva iz Zagreba, sa skupinom studenata Knjižničarstva s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Osijeku i nekoliko volontera. Nakon prijenosa knjiga i periodike na više katove samostana, skupine studenata razvrstavale su knjige po starosti, jezicima i osnovnim UDK-skupinama.

Usporedno s razvrstavanjem knjiga započela je i stručna obradba knjiga po računalnom programu koji je bio prva inačica Biblio.NET-a. U kolovozu 2005. Provincija je zaposlila dipl. knjižničarku Zdravku Šilić, koja je početkom ak. god. 2005./2006., kad su se mentori i gđa Lisek vratili svojim redovitim obvezama, ostala jedina stručna osoba na svim knjižničarskim poslovima te je, uz ostalo, tijekom protekloga razdoblja podučavala osnovama katalogizacije i knjižničnoga poslovanja honorarne djelatnike i vodila praksu za studente Knjižničarstva i Informatologije s osječkoga sveučilišta.

U poslovima razvrstavanja knjiga te pregleda starih i rijetkih knjiga studente su predvodili i stručno im pomagali profesori dr. sc. Marina Vinaj i dr. sc. Franjo Pehar, a smjernice za popis i sređivanje periodike dala je dr. Ivanka Kuić, knjižničarka Sveučilišne knjižnice u Splitu.

U prvoj softverskoj inačici moglo se računalno katalogizirati, stručiti i inventarizirati. No ubrzo se softversko rješenje pokazalo manjkavim, najviše za katalogizaciju. Prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić, mr. sc. Ivan Pehar i prof. dr. sc. Kornelija Petr razmotrili su teškoće koje je donijela primjena prihvaćenog programa i odlučili da se softver doradi ili da se napravi nova inačica te da se omogući konverzija svih postojećih zapisa. Rezultat je tih dogovora program Biblio.NET, koji je i danas u primjeni. Program je kreiran u sučelju *Windows* i *Web* i ima niz prednosti kako za knjižničare tako i korisnike *online* kataloga. Svi podaci unutar polja, kao i redoslijed polja i potpolja, mogu se lako ispravljati i dopunjavati, baza se može pretraživati po dosta parametara, zapisi se mogu sortirati na više načina te postoje pomoćni registri i pregledi. Struktura zapisa prati UNIMARC-format. Program se može dalje razvijati i konvertirati u bilo koji od MARC-formata. Među ostalim, može se s pravom reći da se Biblio.NET razvijao u Franjevačkoj knjižnici Mostar.

Prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić kao nositelj projekta djelovala je najprije na temelju velikoga iskustva i stručnoga znanja o radu knjižnica. Pri pokretanju projekta pokazalo se da je on opsežniji i zahtjevniji nego što je to pokazao prvi uvid u stanje knjižnice, no prof. Aparac-Jelušić kao glavna mentorica bila je uvijek dostupna za sve upite vezane uz bilo koji knjižničarski posao ili vid knjižničnoga poslovanja i spremna pomoći u bilo kojem dijelu realizacije projekta obnove.

Fond Franjevačke knjižnice procjenjuje se na preko 100 000 svezaka. Dosad je obrađeno oko 34 100 naslova (44 400 svezaka) monografskih publikacija i 3 300 naslova periodike. Knjižni je fond podijeljen na sljedeće zbirke: Rara (knjige izdane do 1835.), Vetustiora (knjige od 1836. do 1900.), Nove knjige (izdane poslije 1900.) i Zavičajna zbirka. Stare i rijetke knjige iz zbirke Rara (869 svezaka) nalaze se na restauraciji u Hrvatskom

državnom arhivu. Iznimno vrijedan i prijeko potreban postupak restauracije ostvaruje se zahvaljujući pomoći koju Vlada Republike Hrvatske niz godina pruža u sklopu potpore za kulturne i znanstvene projekte Hrvata izvan Republike Hrvatske. U zbirci Vetustiora dosad su obrađena 4 684 sveska. Prof. dr. sc. Damir Hasenay i doc. dr. sc. Maja Krtalić napravili su stručnu analizu određenoga broja knjiga s obzirom na fizička i mehanička oštećenja i zatečeno stanje prezentirali u sklopu elaborata o zaštiti knjižne građe.

Prostorije knjižnice ispunjavaju sve propisane uvjete za smještaj i čuvanje knjiga. Prostorija čitaonice vrlo je reprezentativna i opremljena je unikatnim drvenim vitrinama za smještaj knjiga, ostalim potrebnim namještajem i računalnom mrežom. U spremištu knjiga i periodike postavljene su standardne metalne klizne police (kompaktusi). Održavaju se preporučene vrijednosti temperature i vlažnosti zraka, a osigurana je i protuprovalna i protupožarna zaštita. Iako je prioritet obnova i stručna obradba knjiga, svaki se dan povećava broj korisnika. Većinom su to profesori i studenti sa Sveučilišta u Mostaru, ali i s drugih sveučilišta iz Hrvatske, kao i drugi znanstveni i kulturni djelatnici. Brojni znanstveni i stručni radovi i članci, kao i doktorske disertacije, izrađeni su upravo zahvaljujući knjižnom blagu Franjevačke knjižnice.



Slika 1. Prostor knjižnice, kompaktusi u spremištu

S više od 100 000 jedinica knjižne građe i preko 3 500 naslova periodike ova je knjižnica, iako trenutno još nije službeno otvorena za javnost, mjesto provođenja znanstvenih istraživanja i pisanja znanstvenih radova. Više od polovice knjižne građe i cjelokupna periodika evidentirani su u bazi podataka, a u tome nastavljaju sudjelovati i studenti koji dolaze s Odsjeka za informacijske znanosti u Osijeku. No stanje nije bilo takvo 2005. godine, kada je Odsjek, pod tadašnjim vodstvom profesorice Aparac-Jelušić, ušao u ovu suradnju.



Slika 2. Knjižnica na samim počecima suradnje

Knjižnica postoji od 1895. godine. Najstariji rukopisi koje posjeduje datiraju još iz 15. stoljeća, a po tematici fonda knjižnica je uspoređivana sa sveučilišnim knjižnicama (Nikić 1981, 35). Kroz povijest je pretrpjela poplavljivanje i premještanje, ratove i propadanje uzrokovano prolaskom vremena. Prema mišljenju koje je dala profesorica Aparac-Jelušić, dijelovi vrijednog fonda, a tu spadaju zbirke Rara i Vetustiora, prije deset godina bili su ugroženi i bilo im je potrebno pružiti primjerenu zaštitu, unatoč tomu što su franjevci kontinuirano ulagali napore da ga očuvaju i nastojali se o njemu brinuti što primjerenije. Tako su od Ministarstva vanjskih poslova RH odobrena sredstva, a uz stručnu pomoć i u suradnji franjevaca koji su prihvatili brigu o studentima ta se knjižnica lagano počela obnavljati. Prvih godina suradnje studentska je praksa obilovala fizičkim poslovima, maskama za zaštitu od prašine, ali i vrijednim otkrićima. Danas tamo studenti odlaze na stručnu praksu i obavljaju poslove katalogizacije, rade s posjetiteljima knjižnice te stječu vrijedno iskustvo i znanja koja im prenose knjižničari Zdravka Šilić i fra Ante Marić. Da su 2005. postavljeni dobri temelji za suradnju Franjevačke knjižnice i Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta u Osijeku, svjedoči i podatak kako ona traje punih deset godina te se i dalje nastavlja.



Slika 3. Knjižnica danas. Na slici: Zdravka Šilić i fra Ante Marić

U knjižnici u Mostaru kroz te godine izmijenile su se generacije studenata koje tamo volontiraju ili obavljaju praksu. Okruženje je to u kojem se stječu iskustva i radne vještine, ali se još više ostvaruju prijateljstva i lijepa sjećanja te susreti s općim ljudskim vrijednostima. Neprocjenjiv je to način da se radi na izgradnji vlastite osobe i stručnih znanja istovremeno, te se svi koji su imali priliku sudjelovati u ovoj suradnji jednoglasno slažu po pitanju velikog značaja koji ona ima. Tako posebnu priču morali su pokrenuti posebni ljudi. Nije pretjerano reći da su dosegnuti te se nastavljaju dosezati postavljeni ciljevi i da su plodovi rada na ovoj knjižnici koja postoji od 1890. godine očiti i vidljivi. No ono što će sve osobe koje su imale priliku sudjelovati u obnovi, ponovnom postavljanju na noge i osuvremenjavanju ove samostanske knjižnice posebno isticati jesu ugodno ozračje za rad te međuljudski odnosi i prijateljstva koja se tamo izgrađuju. Prof. Krtalić opisala je svoje iskustvo u ovoj suradnji kao „jedno od onih koja ostavljaju traga zauvijek“ (Krtalić 2015, 3), a mnoštvo jednako oduševljenih komentara i dojmova izrečeno je povodom obilježavanja deset godina postojanja ove suradnje na Filozofskom fakultetu Osijek u ožujku 2015. godine. Atmosfera i dojam susreta svakako su vjerno pokazali koliko ta suradnja znači Odsjeku za informacijske znanosti i Knjižnici Franjevačkog samostana u Mostaru, ali i osobno studentima i profesorima koji su tijekom godina bili njezin dio.

Ono što se prilikom tog događaja moglo čuti svjedoči o tome koliko je suradnja utjecala na profesionalni razvoj mnogih sadašnjih i bivših studenata Informacijskih znanosti te kako je u mnogima potaknula ljubav prema knjigama i knjižnicama. Istovremeno se moglo doživjeti osjećaj prijateljstva među sudionicima koji su s pravom ponosni na svoje uloge u ovoj priči. Jedna bivša studentica koja je u ranijim godinama obavljala praksu u

Mostaru, u nesumnjivo težim uvjetima no što su sada, kada je knjižnica već u odličnom stanju, kaže: „A poseban osjećaj bio je nekoliko godina kasnije, kada sam u turističkom prolasku kroz Mostar naišla u posjet Knjižnici, susrela se s našim domaćinom fra Antom Maričem i vidjela obnovljenu knjižnicu, s novim policama, obrađenom građom, postavljenom izložbom. Izuzetno mi je drago bilo da sam i ja sudjelovala u početcima obnove knjižnice i da sam ipak na jedan način pratila razvoj/obnovu jedne knjižnice od početaka.“ (Špoljarić Kizivat 2015, 14). Njezin kolega izjavio je da su mu to bili „možda i najljepši studentski dani“ (Marojević 2015, 19). Svi sudionici spominju isti osjećaj zahvalnosti na neprocjenjivu iskustvu koje predstavlja odrađivanje prakse u ovoj knjižnici – sudjelovanje u projektu koji je nastao zahvaljujući suradnji pod vodstvom prof. Aparac-Jelušić. Franjevačka knjižica u Mostaru povezala je i okupila velik broj iznimnih, zanimljivih i, prije svega, dragih i dobrih ljudi.



Slika 4. Fra Ante Marić, prof. Maja Krtalić i bivši studenti s profesoricom Aparac-Jelušić na desetoj obljetnici suradnje

Nije pretjerano tvrditi kako bi se većina sudionika složila da način na koji je tekla naša suradnja, koja nastavlja trajati, naprosto oduševljava. Sve to omogućeno je zahvaljujući skupini ljudi koji su na početcima, prije deset godina, odlučili obnoviti ovu samostansku knjižnicu. Uloženi trud i vještine donijeli su Knjižnici u Mostaru ostvarenje cilja predstavljanja hrvatske i bosansko-hercegovačke kulturne baštine i vidljivost u mrežnome okruženju te omogućili da se vrijedna pisana baština koja se tu nalazi znanstveno istražuje. „Franjevačka knjižnica Mostar zacijelo je institucija koja je gradu Mostaru podizala značenje i ugled. Tomu će i ubuduće tako biti“, rekao je knjižničar fra Ante Marić (Marić 2008, 120). Stoga sredina u kojoj se nalazi knjižnica, a i šire, kao i svi sudionici u ovom projektu, već više od desetljeća profitira od toga što je profesorica Aparac-Jelušić sa skupinom

entuzijasta tada napisala ovaj projekt, čvrstog uvjerenja da se rad isplati i da je vrijedno uložiti vrijeme i trud u kulturu te razvoj knjižnica i knjižničarstva. Riječima još jedne bivše studentice: „Iskustvo je to koje ti se usadi i trajno budi lijepe uspomene." (Benić Lazić 2015, 33).

Literatura

Nikić, Andrija. 1981. *Franjevačka knjižnica*. Mostar: Franjevačka knjižnica Mostar.

Krtalić, Maja et al. 2015. Most do Mostara: *10 godina suradnje Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku i Knjižnice Franjevačkog samostana u Mostaru*, 2 – 3. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.

Marić, Ante. 2008. „Franjevačka knjižnica Mostar". *Suvremena pitanja* 5: 116 – 120. Pristupljeno 7. 8. 2015. http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=9ce9b693-bbcc-44b3-ad84-c7d3e26a8bc2

Fra Ante Marić svećenik je, redovnik OFM, član Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM, rođen u Mostaru 1952. godine. Od 2005. je i knjižničar Franjevačke knjižnice Mostar u Franjevačkom samostanu u Mostaru. Autor je mnogih objavljenih djela te piše u više listova i časopisa. Od najranijih početaka suradnje na obnovi knjižnice Franjevačkog samostana sv. Petra i Pavla surađuje svojom ulogom knjižničara te predanim radom i zalaganjem za promicanje značaja koji ona ima za zajednicu.

Zdravka Šilić, dipl. komparatistica i dipl. knjižničark, u Franjevačkoj knjižnici Mostar zaposlena je od 2005. kao jedina stručna osoba iz područja knjižničarstva. Po sustavu UDK klasificirala je (ostručila) gotovo cjelokupan dosad obrađeni knjižnični fond, katalogizirala velik dio knjiga te gotovo sve časopise i novine. Uz obavljanje stručnih poslova, vodi posudbu i radi s korisnicima. Mentorica je studentima informacijskih znanosti koji praksu obavljaju u Franjevačkoj knjižnici Mostar. Adresa e-pošte: fraknjmo@gmail.com.

Hana Marčetić rođena je 1991. godine, diplomirala je na Informatologiji Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Godine 2014. provela je dva tjedna radeći u Samostanskoj knjižnici u Mostaru, zahvaljujući suradnji Sveučilišta i Samostana koja se izgradila i razvila uz vodstvo i sveobuhvatnu pomoć profesorice Aparac-Jelušić. Sudjelovala je u organizaciji obilježavanja desete godišnjice suradnje Odsjeka za informacijske znanosti u Osijeku i Franjevačke knjižnice Mostar.

Adaptirane knjižnične zgrade:
s posebnim osvrtom na pregled stanja u narodnim knjižnicama u Osječko-baranjskoj županiji

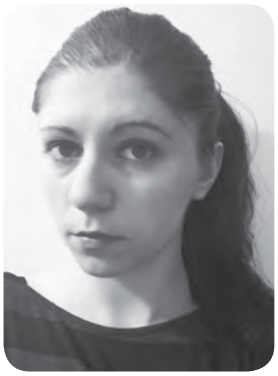
Sabina Vidanec

Sanjica Faletar Tanacković

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku





Sažetak

U radu se predstavlja fenomen adaptiranih knjižničnih zgrada, opisuju tipovi zgrada pogodnih za adaptaciju te analiziraju prednosti i nedostaci smještanja knjižnica u nenamjenske zgrade. U drugom se dijelu rada predstavljaju rezultati istraživanja čiji je cilj bio odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja: Kakve su prostorne i arhitektonske odlike zgrada u kojima su smještene narodne knjižnice Osječko-baranjske županije?, Odgovaraju li postojeće knjižnične zgrade i prostori knjižničnim potrebama? te S kojim se izazovima narodne knjižnice Osječko-baranjske županije susreću, s obzirom na prostore u kojima djeluju?. Podaci prikupljeni metodom triangulacije (*online* upitnik, intervju, promatranje s fotografiranjem) pokazuju da su knjižnice u ovoj županiji mahom smještene u zgrade koje nisu namjenski građene za knjižnice te da se u svom svakodnevnom radu susreću s nizom izazova uvjetovanih prostornim i arhitektonskim nedostacima, kao što su manjak prostora za građu, osoblje i korisnika, nefunkcionalnost i loša organiziranost prostora, neprilagođen pristup osobama s invaliditetom i nemogućnost nadogradnje/renoviranja zbog zakonskih propisa.

Ključne riječi: knjižnična arhitektura, adaptirane zgrade, narodne knjižnice, Osječko-baranjska županija, istraživanje.

1. Uvod

Nakon Drugog svjetskog rata, u razvijenim i nerazvijenim zemljama diljem svijeta, velik se broj zgrada adaptira za potrebe knjižnične djelatnosti (Thompson 1977, 193; Atuti, 2001). Adaptacija odnosno prenamjena zgrade u tom se kontekstu može definirati kao postupak pronalaženja nove svrhe za postojeću zgradu, odnosno kao proces kojim se strukturalno zdrave zgrade prilagođavaju za ekonomski održive nove uporabe (Cantell 2002). Rezultat je to s jedne strane teške financijske situacije (visoke cijene zemljišta, goriva i materijala), općeg podizanja svijesti o potrebi brige za okoliš te sve razvijenije svijesti o potrebi očuvanja starih, kulturno-povijesnih i industrijskih zgrada (Thompson 1977, 195). Iako se knjižnice često smještaju u nenamjenske zgrade zbog objektivnog nedostatka odgovarajućih lokacija za novogradnju i visokih troškova izgradnje nove zgrade, u knjižničarskoj je zajednici dugo vremena prevladavao relativno negativan stav prema nenamjenskim prostorima. Razlog tomu je često bila činjenica da se u praksi prilikom adaptacije više pažnje posvećivalo očuvanju postojeće zgrade nego stvaranju uvjeta za ostvarenje kvalitetnih knjižničnih usluga (Aparac-Gazivoda 1978 – 1979, 123) i što su funkcionalne potrebe knjižnice bile podređene postojećoj strukturi i izgledu zgrade (Thompson 1977, 196). U tom kontekstu, ne iznenađuje što su pojedini autori javno upozoravali da „knjižničar nikada ne smije prihvatiti staru zgradu koja je ranije imala drugu namjenu“ (Papp 1987, 58). U novije se pak vrijeme adaptirane knjižnične zgrade promatraju s pomiješanim osjećajima. Knjižničari i arhitekti pristupaju tom zadatku promišljeno i pažljivo odmjeravajući prednosti i nedostatke konkretnih zgrada koje bi trebale poprimiti knjižničnu funkciju. Istovremeno, prenamjena se zgrada u knjižnične svrhe sve češće stavlja u kontekst održivog planiranja i razvijanja ekološke svijesti o potrebi ponovne uporabe predmeta, materijala i objekata, a sve s ciljem smanjivanja knjižničnog ekološkog otiska (Hauke i Werner 2011).

2. O adaptiranim knjižničnim zgradama

Kada se knjižnice suoče s problemom neadekvatnog prostora, bilo da se radi o premalom prostoru, njegovoj lošoj organizaciji ili neodgovarajućem stanju, a kao alternativa novoj knjižničnoj zgradi, ovisno o dostupnim resursima, knjižničari obično mogu birati između nekoliko rješenja. Ukoliko veličina postojeće knjižnične zgrade i organizacija prostora nisu problematični, moguće je osvježiti knjižnične prostore, promijeniti njihov izgled i doživljaj. To je moguće učiniti uz relativno niske troškove, na način da se promijeni osvjetljenje i korištene boje, poboljša signalizacija, zamijeni ili obnovi dio namještaja, naprave neke promjene u rasporedu namještaja i

sl. S druge pak strane, postojeću knjižničnu zgradu s lošom organizacijom prostora, moguće je preobraziti ulaganjem u manje ili veće strukturalne zahvate, reorganizaciju prostora uklanjanjem ili dodavanjem pregradnih zidova i otvora na vanjskoj ovojnici, dodavanjem galerija i slično (Dewe 2006, 133 – 136). Kada se pak knjižnica suočava s nedostatkom prostora za obavljanje svoje djelatnosti, jedno od mogućih rješenja predstavlja proširenje. Ukoliko postoji slobodan odgovarajući okolišni prostor, zadovoljavajući tehnički uvjeti te zakonska regulativa koja to dozvoljava, knjižnica se može proširiti nadogradnjom. Horizontalno proširivanje (npr. nadogradnjom krila u prizemlju, na nultoj etaži) jednostavnije je od vertikalnog proširenja, budući da je dograđivanje bilo u gornjim dijelovima zgrade, bilo pod zemljom, bitno zahtjevniji postupak. No, jeftiniji i često pogodniji način proširenja je onaj koji se pruža nakon preseljenja određenih, nebibliotečnih službi iz zgrade u kojoj je smještena i knjižnica jer oslobađa prostor za proširenje same knjižnice (Aparac-Gazivoda 1978 – 1979, 124). Iako ovakvi postupci rijetko zahtijevaju značajne strukturalne zahvate, potrebno je ipak izdvojiti značajna sredstva za nabavu namještaja i opreme te se mora voditi računa o smještaju i uređenju novog ulaza, obnovi podova, razmještaju rasvjete itd. (Thompson 1977, 196). Valja ovdje istaknuti da knjižnice često preuređuju, obnavljaju i nadograđuju svoje prostore smatrajući to privremenim rješenjem, dok se ne pojavi odgovarajuća zgrada ili se ne osiguraju uvjeti (zemljište, financijska sredstva itd.) za gradnju nove knjižnične zgrade (Papp 1987).

Puno je složeniji, u pravilu financijski zahtjevniji i dugotrajniji postupak adaptacije kada se postojeća zgrada, koja je izgrađena s drugom namjenom, adaptira za potrebe knjižnice. Općenito, među zgradama koje su građene s drugom namjenom, a koje se preuređuju za potrebe čuvanja pisane baštine odnosno u koju se smještaju knjižnice, razlikujemo zgrade koje same po sebi nemaju neko osobito povijesno-kulturno značenje i koje se mogu adaptirati prema potrebama, te zgrade koje imaju spomeničku vrijednost i čija se adaptacija smatra konzervatorsko-restauratorskim zahvatom pri kojem treba voditi računa o pravilima konzervatorsko-restauratorske struke (Mušnjak 2001, 185).

Prema dostupnim izvorima nekoliko je vrsta zgrada koje danas najčešće postaju knjižnice, s jasno prepoznatim prednostima i nedostacima takvih prostora (Thompson 1977, 198 – 200; Aparac-Gazivoda 1978 – 1979, 124 – 125; Romero 2007, 223 – 225; Cantell 2005, 3 – 4; Faulkner-Brown 1987, 21 – 22.):

- Palače i dvorci – obično se nalaze na atraktivnim lokacijama, u strogim gradskim središtima ili pak na perifernim područjima ali okruženi parkovima i zelenim površinama što ih čini atraktivnim i pogodnim za proširenje. Njihove prostrane

unutrašnje prostorije pogodne su za knjižničnu djelatnost jer omogućavaju fleksibilno korištenje prostora.

- Crkve – najčešće se nalaze u središtu stambenih četvrti i posjeduju velike prostore bez unutrašnjih podjela. Njihov su nedostatak manjak prirodnog svjetla, neproporcionalnost prostora te visina središnjeg broda, koja može biti problem za klimatizaciju i stvaranje atmosfere pogodne za učenje i rad. Crkve mogu odgovarati potrebama manjih, znanstvenih knjižnica gdje je dobrodošla „gotička" atmosfera.
- Trgovine – vrlo su često smještene na središnjim gradskim lokacijama, imaju velike prostore bez unutrašnjih podjela, zadovoljavajuću unutrašnju visinu koja omogućuje dodavanje novih katova, strukturalne elemente s odgovarajućom nosivosti i fleksibilnosti te dobro, prirodno osvjetljenje.
- Škole, bolnice i samostani – često su smješteni u središnjim gradskim područjima i imaju velika dvorišta. To su velike zgrade s prostorima pogodnima za različitu upotrebu, s dobrim prirodnim osvjetljenjem, dobrom prostornom organizacijom i strukturom te velikim centralnim prolazima i prostorijama.
- Obiteljske kuće – najčešće se radi o manjim prostorima, fragmentiranim i distribuiranim na više katova što predstavlja problem za neometanu komunikaciju građe i osoba. Mogu biti pogodne za specijalne knjižnice s manjim brojem korisnika.
- Industrijske zgrade – pogodne su za knjižničnu djelatnost jer se radi o prostranim zgradama koje su izvorno namijenjene da ih istovremeno koristi velik broj ljudi. Unutrašnja je visina ovih zgrada pogodna za dodavanje katova, a strukturalni elementi zadovoljavaju uvjet nosivosti i omogućuju fleksibilnost. Njihove fasade i krovovi obično imaju velike otvore koji omogućuju dobar protok prirodnog svjetla, a često imaju i ugrađene potrebne tehničke instalacije kao što su liftovi i klimatizacija. Također, industrijske su zgrade ponekad izvrsni primjeri arhitektonske baštine koje su projektirali renomirani arhitekti, a odlikuje ih praktičnost građenja u smislu sigurnosti zaposlenika, produktivnosti i efikasnosti.
- Stara skladišta – iznimno su pogodna za prenamjenu za knjižničnu djelatnost. Nalaze se blizu stambenih četvrti, odgovarajuće su nosivosti i imaju velike unutrašnje prostore koji nisu pregrađeni zidovima. Ponekad gornji katovi imaju niže stropove, što je pogodno za smještaj radnih prostorija za osoblje. Vanjski estetski izgled skladišta moguće je lako izmijeniti jer su zidovi najčešće građeni od kamena ili cigle.

Nadalje, korišteni građevni materijali (kamen i cigla) u tim zgradama imaju vrlo dobre akustičke i protupožarne osobine, krovna konstrukcija najčešće je drvena i dobro očuvana, a zidovi su često nedovršeni ili samo okrečeni, što omogućuje jednostavnu obradbu.

- Tržnice i slični prostori – prikladne su jer se obično nalaze u središtu mjesta, posjeduju velike prostore bez unutarnjih podjela, visinu stropa koja omogućava dodavanje katova, nosive i fleksibilne strukturne elemente i dobro prirodno osvjetljenje (obično krovno).
- Uredski prostor – prikladni su za adaptaciju jer su obično na dobroj lokaciji, zahtijevaju minimalnu prilagodljivost, imaju široke ulaze, opremljeni su dovoljnim brojem liftova, toaleta i stubišta. Ponekad problem može predstavljati neodgovarajuća nosivost takvih zdanja i njihova fragmentiranost (male prostorije) pa su takvi prostori prikladniji za manje knjižnice, npr. ogranke narodnih knjižnica.
- Višekatne garaže – iznimno su prikladne za velike knjižnice jer im podovi imaju potrebnu nosivost, opremljene su stepeništima i liftovima, no nemaju odgovarajuće toalete i visinu te zahtijevaju značajnu doradu zidova, koji su najčešće bez prozora i izolacije.

Kada se razmišlja o preuređivanju i adaptaciji (pogodnih) zgrada za potrebe knjižnica potrebno je voditi računa o njihovim dobrim stranama, ali i o mogućim poteškoćama i izazovima koje donose takve zgrade (Kroller 1987, 13 – 16; Romero 2004, 85 – 86; Romero 2007, 219 – 220). Među prednosti adaptiranih zgrada najčešće se ubraja sljedeće:

- Stare su zgrade vrlo često smještene na dobrim lokacijama, u središtu mjesta, gdje više nema slobodnih parcela i gdje je zemljište iznimno skupo. Nalaze se u blizini drugih kulturnih i obrazovnih sadržaja, dobro su prometno povezane i često im pripadaju veliki okolišni slobodni prostori koji omogućuju kasnija horizontalna proširenja ali i organizaciju atraktivnih knjižničnih usluga na otvorenom (npr. igraonice, radionice, čitaonice, knjižnični kafić).
- Adaptacijom će se stare zgrade (lokalna arhitektonska baština) očuvati i zaštiti od fizičkog propadanja, a nova će im uporaba dati novu vrijednost.
- Stare zgrade često su arhitektonski zanimljive i imaju posebnu spomeničku i simboličku vrijednost koja pridonosi pozitivnom imidžu knjižnice u javnosti.

- Spomeničke zgrade pridonose stvaranju osjećaja pripadanja i kulturnog identiteta. Adaptacija spomeničke i arhitektonske baštine može pridonijeti očuvanju „genius loci“, oživljavanju i obnovi urbanog identiteta i lokaliteta.
- Iako troškovi adaptacija zgrada mogu biti iznimno visoki, ovisno o stanju stare zgrade i radovima koje je potrebno poduzeti, troškovi adaptacije mogu biti i do 30% niži u odnosu na troškove izgradnje nove zgrade.
- Dobra mikroklima za čuvanje pisane baštine budući da stare zgrade često imaju debele zidove za koje nije potrebna dodatna toplinska izolacija te koriste prirodne materijale (cigla, glineni crijep, drveni pod, kamen) koji osiguravaju očuvanje pogodnih unutrašnjih klimatskih uvjeta.
- Korisnike je lakše uključiti u postupak planiranja i adaptacije postojeće zgrade nego u izgradnju nove knjižnične zgrade jer zgrada (okvir) već postoji pa im je lakše zamisliti što bi se moglo/trebalo napraviti.
- Ušteda energije, oživljavanje starih obrta i smanjivanje ekološkog otiska knjižnice. Kod adaptacije, zagađivanje prirode koje bi bilo nužno za proizvodnju novih sirovina, svedeno je na minimum, a vrijedni stari materijali, koji se danas često više ne mogu proizvesti u istoj količini i kvaliteti, ne uništavaju se nego se iznova koriste.
- Adaptacija obično traje kraće od izgradnje nove zgrade.

Iako adaptacija odnosno prenamjena zgrada za knjižničnu djelatnost ima svojih prednosti, postoji niz tehničkih, funkcionalnih, financijskih i estetskih izazova koji ovise o tipu odnosno izvornoj namjeni zgrade koja se adaptira te o kojima treba posebno voditi računa (Romero 2004, 86 – 87, Romero 2007, 220 – 221):

- Ovisno o vrsti zgrade koja se adaptira, veličina i prostorni plan zgrade mogu predstavljati problem. Primjerice, raspodjela i stroga organizacija prostora, premali, prevelik ili nepravilan prostor, arhitektonske prepreke i nefleksibilnost stare zgrade mogu ozbiljno otežavati racionalnu organizaciju knjižnične djelatnosti.
- Nemogućnost proširenja. Neke je spomeničke zgrade jednostavno nemoguće prilagoditi knjižničnim potrebama (reorganizacija prostora, proširenje).
- Spomeničke zgrade rijetko imaju potrebnu nosivost od 500 kg/m² pa ih je potrebno dodatno konsolidirati ili u potpunosti zamijeniti postojeću strukturu.

- Identitet postojeće zgrade može predstavljati problem jer neki prostorni planovi ne omogućuju jednostavnu prenamjenu u knjižnične prostore.
- Složenost zahvata i ograničavajući pravni propisi. S obzirom na stanje i status zgrade (npr. zaštićeno kulturno dobro) mora se voditi računa o tehničkim, prostornim i financijskim komplikacijama.
- Stare zgrade najčešće su nepristupačne i imaju neadekvatan pristup za osobe s invaliditetom.
- Troškovi. U velikoj većini slučajeva troškovi adaptiranja su znatni, pa čak i veći nego kod izgradnje novih zgrada.

U stručnoj se literaturi ističe da u fazu priprema i planiranja adaptacije neke zgrade za knjižničnu djelatnost treba uložiti isto toliko pažnje i truda kao i kod planiranja nove zgrade (Aparac 1978 – 1979, 123). Neophodno je, prije svega, identificirati konkretne zadaće knjižnice i vrste aktivnosti koje će se u njoj odvijati, predvidjeti vrstu i količinu gradiva koje će se u njoj pohraniti, te utvrditi broj potencijalnih korisnika. Još u fazi planiranja potrebno je analizirati sve povijesne, arhitektonske, tehničke i financijske aspekte kako bi se usporedile tražene karakteristike nove zgrade i mogućnosti adaptacije postojeće zgrade, procijenio opseg i složenost potrebnih zahvata te utvrdila potrebna financijska sredstva. U detaljnoj analizi zgrade koja se planira adaptirati potrebno je utvrditi odgovara li potrebama knjižnične djelatnosti (lokacija i okolišni prostor, dimenzije i prostorna organizacija), identificirati u kakvom je fizičkom stanju (krovište, fasada, zidovi, korišteni građevinski materijali, statika i strukturna nosivost, visina, instalacije – voda, struja, kanalizacija itd., informacijski i telekomunikacijski sustavi, energetska učinkovitost, izolacija, sigurnosni sustav, zaštita od požara, akustika, pristupačnost, horizontalna i vertikalna povezanost itd.) te se upoznati sa zakonskim propisima ukoliko se radi o spomeničkoj zgradi (Romero 2007, 226; Dean 2002, 10). U konačnici, adaptacija nenamjenski građene zgrade za potrebe knjižnice preporuča se kada se predložena zgrada odgovarajućih arhitektonskih obilježja nalazi na zadovoljavajućoj lokaciji, kada analiza stanja predložene građevine pokazuje da je u dobrom fizičkom stanju i pogodna za potrebne građevinske zahvate, kada postoji urbani, arhitektonski i društveni interes za njezinu prenamjenu, ukoliko su dostupni stručnjaci iz različitih disciplina te ukoliko je osiguran odgovarajući budžet. Ipak, Romero upozorava da knjižničari od početka postupka adaptacije moraju biti svjesni da adaptirana zgrada vrlo vjerojatno neće nikada biti idealna (u prostornom smislu) kao što su to nove zgrade jer se u ovom slučaju nova djelatnost (knjižnična) treba prilagoditi postojećoj zgradi, a ne obrnuto (Romero 2007, 227). Stoga je izuzetno bitno da knjižničari aktivno surađuju s arhitektima koji mogu različitim rješenjima (rekonstrukcijama povijesnih elemenata, modernim intervencijama, metodama i tehnikama) staroj zgradi dati novi izgled i funkciju.

3. Istraživanje

3.1. Narodne knjižnice Osječko-baranjske županije: kratki opis

Kako bi se bolje razumjeli rezultati dobiveni provedenim istraživanjem, u ovom se poglavlju ukratko donose osnovni podaci o narodnim knjižnicama koje djeluju na području Osječko-baranjske županije i koje su bile uključene u istraživanje. Za svaku se knjižnicu daju osnovni podaci o lokaciji, broju zaposlenika, korisnika i jedinica građe, radnom vremenu i osnovnim prostornim elementima.

Gradska knjižnica Beli Manastir

Gradska knjižnica Beli Manastir (GKBM) smještena je na trgu, u samom centru grada, a u neposrednoj blizini nalaze se kino, turistička zajednica, pošta i autobusni kolodvor. Knjižnica broji 4381 članova, od čega je 1275 odraslih, 144 mladih i 2962 djece. U knjižnici je uposleno devet osoba (stručni djelatnici – 6, administrativno osoblje – 1, pomoćno osoblje – 2). Površina knjižnice iznosi 414 m², od čega zatvoreno spremište zauzima 103 m², prostor za korisnike 253 m² i uredi knjižničara 58 m². Knjižnične su prostorije raspoređene u podrumu i prizemlju zgrade (Slika 1). U podrumu zgrade nalazi se spremište dok se u prizemlju nalaze posudbeni odjel, odjel za djecu i mlade (Slika 2), mediateka, uredi, čitaonica i izložbeni prostor. Knjižnica posjeduje sedam sjedećih mjesta u čitaonici i jedno računalo za korisnike. Knjižnica posjeduje 49290 svezaka knjižne građe te 2852 jedinice AV i multimedijalne građe. Knjižnica je za korisnike otvorena 44 sata tjedno.



Slika 1. Gradska knjižnica Beli Manastir



Slika 2. Odjel za djecu i mlade

Gradska knjižnica i čitaonica Belišće

Zgrada Gradske knjižnice i čitaonice Belišće (GKČB) smještena je na velikoj zelenoj površini uz glavnu cestu u novoizgrađenoj zgradi koju dijeli s Gradskom upravom (Slika 3). U neposrednoj blizini nalaze se autobusni kolodvor te nekoliko kulturnih i edukacijskih ustanova (osnovna škola, muzej, kazalište). Knjižnica broji 519 članova, od čega 330 odraslih, 69 mladih i 120 djece. U knjižnici rade tri osobe (stručni djelatnici – 2, pomoćno osoblje – 1). Površina knjižnice iznosi 485 m², od čega zatvoreno spremište zauzima 17,68 m², prostor za korisnike 442,55 m² i uredi knjižničara 16,70 m². Knjižnične su prostorije raspoređene u prizemlju i na drugom katu zgrade. U prizemlju su smješteni toaleti, izložbeni prostor, zajednička multifunkcionalna dvorana (Slika 4), posudbeni odjel, dječji odjel, čitaonica dnevnog tiska i studijska čitaonica, dok se na drugom katu nalaze spremište i ured ravnatelja. Knjižnica ima sveukupno 30 sjedećih mjesta u čitaonicama i dva računala za korisnike. Knjižnica posjeduje 34000 svezaka knjižne građe, 10 naslova periodike i 200 igračaka. Knjižnica je za korisnike otvorena 58 sati tjedno.



Slika 3. Zgrad GKČ Belišće



Slika 4. Multifunkcionalna dvorana

Centar za kulturu Čepin – Knjižnica

Zgrada knjižnice nalazi se u samom centru mjesta, a okružena je kulturnim, rekreacijskim i zdravstvenim ustanovama (osnovna škola, vrtić, Općina Čepin, stadion, Dom zdravlja). U produžetku zgrade nalazi se caffe bar s terasom. Knjižnica djeluje u sastavu Centra za kulturu Čepin (Slika 5) i broji 527 članova, od čega 400 odraslih i 127 djece. U knjižnici su uposlene tri osobe (stručni djelatnici – 2, pomoćno osoblje – 1). Površina knjižnice iznosi 170 m², od čega zatvoreno spremište zauzima 44 m², a korisnički prostor zauzima 126 m². Knjižnični su prostori raspoređeni

na prvom katu zgrade (Slika 5), dok je u prizemlju smješten zajednički toalet. Na prvom se katu nalaze čitaonica, posudbeni pult (Slika 6), radni prostori osoblja, odjel za djecu i mlade, odjel za odrasle, izložbeni prostor i spremište. Knjižnica ima 16 sjedećih mjesta u čitaonici i dva računala za korisnike. Knjižnica posjeduje 25884 svezaka knjižne građe te 19 naslova periodike, dok se AV i multimedijalna građa još uvijek obrađuje. Radno vrijeme za korisnike iznosi 32,5 sata tjedno.



Slika 5.Knjižnica u Čepinu



Slika 6. Posudbeni pult

Narodna knjižnica Dalj

Narodna knjižnica Dalj smještena je u dijelu prizemlja Doma kulture (Slika 7), u samom centru mjesta. Unatoč lošoj vidljivosti, knjižnica je okružena kulturnim ustanovama te malom zelenom površinom u samom dvorištu zgrade, što ju čini privlačnom za lokalno stanovništvo. Knjižnica broji 1005 članova, od čega 475 odraslih, 185 mladih i 345 djece. U knjižnici je uposlena jedna stručna djelatnica. Površina knjižnice iznosi 104 m², od čega na zatvoreno spremište otpada 5 m², a na ured knjižničara 5 m². U prizemlju su zgrade smješteni čitaonica (Slika 8), posudbeni odjel, izložbeni prostor i ured, a na prvom se katu nalazi spremište. Knjižnica raspolaže sa 16 sjedećih mjesta u čitaonici i dva računala za korisnike. Knjižnica posjeduje 16153 svezaka knjižne građe te 98 jedinica AV i multimedijalne građe. Knjižnica je za korisnike otvorena 40 sati tjedno.



Slika 7. Narodna knjižnica Dalj



Slika 8. Čitaonica

Narodna knjižnica grada Donjeg Miholjca

Knjižnica se nalazi u centru grada, u neposrednoj blizini osnovne i srednje škole, dječjeg vrtića, Doma zdravlja, pošte te Dvorca Prandau-Mailath s perivojem. U sklopu zgrade nalazi se caffe bar s terasom (Slika 9). Knjižnica broji 436 članova, od čega 294 odraslih i 142 djece. U knjižnici su uposlena dva stručna djelatnika. Površina knjižnice iznosi 268 m², od čega na prostor za korisnike odlazi 235 m². Knjižnične su prostorije raspoređene u prizemlju, gdje se nalaze čitaonica, posudbeni odjel (Slika 10) i ured za knjižničare. Knjižnica ima 18 sjedećih mjesta u čitaonici. Knjižnica posjeduje 34330 svezaka građe. Knjižnica je za korisnike otvorena 40 sati tjedno.



Slika 9. Narodna knjižnica grada Donjeg Miholjca



Slika 10. Posudbeni odjel

Hrvatska knjižnica i čitaonica Đurđenovac

Zgrada Hrvatske knjižnice i čitaonice Đurđenovac udaljena je od centra mjesta, a samim time i drugih kulturnih ustanova. Udaljenost od glavne prometnice te nedostatak vizualnih oznaka dodatno umanjuju vidljivost knjižnice. Hrvatska knjižnica i čitaonica Đurđenovac (HKČĐ) smještena je u zgradi osnovne škole (Slika 11) i broji 199 članova, od čega 118 odraslih i 81 djece. U knjižnici je uposlena jedna stručna djelatnica. Površina knjižnice iznosi 174 m². U prostoriji u prizemlju smještena je čitaonica (Slika 12) te posudbeni odjel. Knjižnica ima 18 sjedećih mjesta u čitaonici i jedno računalo za korisnike. Knjižnica posjeduje 13760 svezaka knjižne građe. Knjižnica je za korisnike otvorena 34 sata tjedno.



Slika 11. Zgrada HKČ Đurđenovac



Slika 12. Čitaonica

Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice

Knjižnica je smještena u dvorcu grofa Pejačevića u samom centru grada (Slika 13) kojeg dijeli sa Zavičajnim muzejom Našice. U neposrednoj blizini nalaze se nekoliko kulturnih ustanova, banka, pošta te željeznički i autobusni kolodvor. Zgrada je okružena velikim perivojem. Knjižnica broji oko 1100 članova, od čega 600 odraslih, 160 mladih i 350 djece. U knjižnici je uposleno osam osoba (stručni djelatnici – 6, administrativno osoblje – 1, pomoćno osoblje – 1). Površina knjižnice iznosi 208 m². Sve su knjižnične prostorije raspoređene u prizemlju zgrade: posudbeni odjel, dječji odjel (Slika 14), čitaonica, studijski odjel, sanitarni čvor, odjel referentne i zavičajne zbirke, ured ravnateljice i spremište. Knjižnica posjeduje oko 20 sjedećih mjesta u čitaonici i četiri računala za korisnike. Knjižnica posjeduje oko 60 000 svezaka knjižne građe, oko 30 naslova periodike te oko 600 jedinice AV i multimedijalne građe. Knjižnica je za korisnike otvorena 60 sati tjedno.



Slika 13. Knjižnična zgrada



Slika 14. Dječji odjel

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek smještena je u samom centru grada. Okružena je s nekoliko parkova, a u neposrednoj blizini nalaze se sve veće kulturne i edukacijske ustanove (muzej, galerija, arhiv, kino, osnovne i srednje škole, fakulteti), te pošta, banka, Dom zdravlja, autobusni i željeznički kolodvor. Središnja knjižnica smještena je od 1957. godine u kući Gillming (Slika 15), gradskoj vili izgrađenoj početkom 20. stoljeća. Knjižnica broji 13936 članova, od čega 7118 odraslih, 1606 djece te 5215 obiteljskih članarina. U knjižnici je uposleno 48 osoba (stručni djelatnici – 38, administrativno osoblje – 5, pomoćno osoblje – 5). Površina knjižnice iznosi 3436 m², od čega na prostor za korisnike odlazi 1979 m². Prostorije su raspoređene u podrumu, prizemlju, na prvom katu i u potkrovlju. U podrumu se nalaze mediateka, klub za mlade, knjigovežnica i spremište periodike. U prizemlju su smješteni dječji odjel, posudbeni odjel za odrasle (Slika 16), služba nabave i odjel obrade te izložbeni prostor, dok se na prvom katu nalaze Austrijska čitaonica, studijska čitaonica, odjel periodike, spremišni prostor i uredi. U potkrovlju je smješteno spremište građe. Knjižnica ima oko 50 sjedećih mjesta u čitaonici i 14 računala za korisnike. Knjižnica posjeduje 492448 svezaka knjižne građe, 16226 jedinica AV i multimedijalne građe te oko 300 igračaka. Knjižnica je za korisnike otvorena 62 sata tjedno.



Slika 15. Zgrada knjižnice



Slika 16. Posudbeni odjel za odrasle

Gradska knjižnica i čitaonica Valpovo

Gradska knjižnica i čitaonica Valpovo smještena je u blizini centra i drugih kulturnih i obrazovnih ustanova u mjestu, nedaleko od autobusnog kolodvora, Doma zdravlja i Dvorca Prandau-Normann s perivojem (Slika 17). Zgrada knjižnice ima prostrano dvorište uređeno za odmor i razne aktivnosti (Slika 18). Knjižnica broji 407 članova, od čega 242 odraslih i 165 djece. U knjižnici je uposleno sedam osoba (stručni djelatnici – 2, administrativno osoblje – 3, pomoćno osoblje – 2). Površina knjižnice iznosi 474 m^2. Knjižnične su prostorije raspoređene u prizemlju i na prvom katu zgrade. U prizemlju se nalaze posudbeni odjel za odrasle, toaleti, dnevna čitaonica i dječji odjel s igraonicom. Na prvom su katu smještene višenamjenska dvorana, odjel nabave i uprave, tinejdžerski odjel, kuhinja, studijska čitaonica i pismohrana/fotokopiraonica. Knjižnica posjeduje šest sjedećih mjesta u čitaonici i jedno računalo za korisnike. Knjižnica posjeduje 38354 svezaka knjižne, 52 naslova periodike te oko 50 jedinice AV i multimedijalne građe. Knjižnica je za korisnike otvorena 44 sata tjedno.



Slika 17. Zgrada knjižnice



Slika 18. Dvorište knjižnice

3.2. Istraživanje

Osnovna je svrha istraživanja bila prikupiti i kritički analizirati podatke o zgradama narodnih knjižnica u Osječko-baranjskoj županiji. Cilj je istraživanja bio saznati u kakvim se zgradama nalaze narodne knjižnice Osječko-baranjske županije te utvrditi koliko knjižnični prostori odgovaraju stvarnim potrebama knjižnica. Budući da je od ranije bilo poznato da se većina knjižnica nalazi u adaptiranim zgradama, koje nisu namjenski građene za knjižnice, poseban je naglaskom stavljen na identificiranje prednosti i nedostataka adaptiranih knjižničnih zgrada. Istraživanjem se željelo odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Kakve su prostorne i arhitektonske odlike zgrada u kojima su smještene narodne knjižnice Osječko-baranjske županije?

2. Odgovaraju li postojeće knjižnične zgrade i prostori knjižničnim potrebama?

3. S kojim se izazovima knjižnice susreću, s obzirom na zgrade i prostore u kojima djeluju?

Metodologija

Od ukupno deset narodnih knjižnica koje se nalaze na prostoru Osječko-baranjske županije, devet ih je pristalo sudjelovati u istraživanju. Istraživanje je provedeno u lipnju 2013. godine metodom triangulacije (*online* upitnik, strukturirani intervju te promatranje s fotografiranjem). Ispitanici su prvo odgovarali na šest pitanja u kratkom *online* upitniku kojima se pokušalo utvrditi osnovne statističke podatke o knjižnicama: broj zaposlenih, broj korisnika, broj jedinica građe, broj sjedećih mjesta za korisnike, računalna oprema za korisnike, broj i raspored knjižničnih prostorija/odjela u zgradi). Nakon toga, svim su ispitanicima elektroničkom poštom dostavljena okvirna pitanja za intervju kako bi se mogli kvalitetno pripremiti za razgovor. Pitanja na koja su ispitanici odgovarali mogu se svrstati u sljedeće tematske skupine:

- (povijesni) podatci o zgradi u kojoj se knjižnica nalazi (godina izgradnje, arhitekt, prvotna namjena, postupak adaptacije zgrade, knjižnična zgrada kao zaštićeno kulturno dobro itd.),
- sadašnje stanje knjižnične zgrade i prostora (površina, raspored prostorija/odjela, osnovni i prateći prostori, obilježja knjižničnih prostora – pristupačnost, proširivost, fleksibilnost, sigurnost, energetska učinkovitost itd.) te
- prednosti i nedostaci adaptiranih knjižničnih zgrada.

S ispitanicima (voditeljima/ravnateljima knjižnica) razgovaralo se osobno, u prostorima njihovih knjižnica. Intervjui su trajali od 10 do 45 minuta. Svi su razgovori bili snimljeni, uz dopuštenje ispitanika, i potom transkribirani te obrađeni (predmetno kodiranje i sadržajna analiza). Knjižnični prostori su, uz dopuštenje ispitanika, fotografirani.

Rezultati istraživanja

Od ukupno devet ispitanih knjižnica, osam ih je smješteno u adaptiranim zgradama. Samo je jedna knjižnica (K2) smještena u prostoru koji je namjenski izgrađen za knjižnicu. Većina je zgrada u kojima se ispitane knjižnice nalaze izgrađena u prvoj polovici 20. stoljeća (K1, K3, K4, K5, K8). Jedna je zgrada izgrađena početkom 19. stoljeća (K7), a jedna 2009. godine (K2). Dva su ispitanika odgovorila da im podaci o godini izgradnji zgrade u kojoj se knjižnica nalazi nisu poznati (K6, K9). Samo je jedna ispitanica bila upoznata s imenom arhitekta zgrade u kojoj se knjižnica nalazi (K8).

Odgovarajući na pitanje o prvotnoj namjeni zgrade u kojoj se knjižnica nalazi, ispitanici su naveli da su knjižnice smještene u zgradama različitih namjena: banka (K1), narodno sveučilište (K3), društveni dom (K4), sportska dvorana (K5), zgrada osnovne škole (K6), grofovski dvorac (K7), gradska vila (K8) i zgrada osiguravajućeg društva (K9). Zanimljivo je pritom istaknuti kako knjižnični prostori često i danas svjedoče o prvotnoj namjeni prostora, kao što je vidljivo iz Slika 19 i 20 koje prikazuju kamin, trenutno nefunkcionalan, i ukrasne zidne ornamente koji se nalaze u prostoru knjižnica i svjedoče o ranijim namjenama knjižničnog prostora.



Slika 19. Kamin



Slika 20. Ukrasni ornamenti

Ispitanici su potom odgovarali na pitanje o tome dijeli li knjižnica zgradu s drugom ustanovom te ukoliko dijeli, da opišu prednosti i nedostatke dijeljenja zgrade. Većina je ispitanika izjavila da njihova knjižnica dijeli zgradu s nekom drugom ustanovom/organizacijom. Knjižnice dijele zgrade s raznim ustanovama i organizacijama, kao što su Centar za kulturu

(K1, K3, K9), gradska uprava (K2), kulturno-umjetničko društvo (K3, K7), političke stranke (K3, K4), Gradska glazba (K6, K7), udruga HVIDRA (K3, K6), udruga umirovljenika (K3, K6), kafić (K3, K5), umjetnička škola (K1), Crveni križ (K3), radio klub (K3), plesni klub (K3), komunalno poduzeće (K4), osiguranje (K4), udruga žena (K4) i muzej (K7). Kao prednosti dijeljenja zgrade s drugim ustanovama ističu se suradnja s tim ustanovama (K1, K3, K4, K7), dopiranje do različitih korisničkih skupina koje dolaze u zgradu zbog te druge djelatnosti (K4, K6), zajedničko pomoćno, knjigovodstveno, pravno i tehničko osoblje (K2, K9), podjela plaćanja najma (K5) i zajedničko korištenje opreme (K2). Među nedostacima takve koegzistencije ispitanici ističu manjak prostora odnosno nemogućnost fizičkog proširenja knjižnice na dio zgrade u kojoj se nalazi druga ustanova (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K9) te buka koja dolazi iz susjednih prostorija (K3, K4, K6).Na Slici 21 prikazan je zanimljiv primjer koegzistencije knjižnice (lijevi ulaz) i kafića (desno).



Slika 21. Koegzistencija knjižnice i kafića

Sljedeće se pitanje odnosilo na razloge smještanja odnosno preseljenja knjižnice u trenutnu zgradu. Ispitanici su pojašnjavali da su se knjižnice u sadašnje prostore smještale iz različitih razloga kao što su: ruševnost stare zgrade (K2, K4, K8), nedostatak prostora u dotadašnjem smještaju (K2, K5, K9), društveno-političke prilike (K6, K7), neadekvatnost dotadašnje zgrade (K9) i razmještenost fonda (K9). Jedna ispitanica izjavila je da su joj razlozi preseljenja knjižnice u zgradu u kojoj se trenutno nalazi nepoznati (K1). Ispitanici su potom odgovarali na pitanje o tome zašto se nije gradila nova zgrada za knjižnicu. Većina ispitanika smatra da se nova knjižnična zgrada nije gradila zbog nedostatka financijskih sredstava (K4, K5, K6, K7, K9), ali i zbog nedostatka volje i interesa (K3, K7) te ratnih prilika (K3). Jedna ispitanica izjavila je kako ne zna zašto se nije gradila nova zgrada za knjižnicu (K1).

Ispitanici su potom upitani je li prostorni problem knjižnice dugoročno riješen preseljenjem u trenutnu zgradu. I dok većina ispitanika, uključu-

jući i voditeljicu knjižnice smještene u novoizgrađenu zgradu, smatra da prostorni problem njihove knjižnice nije dugoročno riješen (K2, K3, K4, K6, K7, K8), manji je dio ispitanika izjavio da je njihov prostorni problem dugoročno riješen (K1) odnosno da je riješen za sljedećih deset (K5) odnosno 20 godina (K9).

> „Po našem mišljenju, nije ništa riješeno. Možda na godinu dana... Nije riješeno, ali ne možemo se žaliti kad smo dobili sad ovu novu zgradu.“ (K2)

Sljedeće se pitanje odnosilo na vlasništvo zgrade u kojoj se knjižnica nalazi i pripadajuće financijske obveze. U najvećem broju slučajeva, vlasnici zgrada u kojima su smještene knjižnice su gradovi (K1, K2, K5, K7) i općine (K3, K4, K6), a potom sveučilište (K8) i Ustanova za kulturne djelatnosti (K9). Svih devet ispitanika izjavilo je da knjižnica ne plaća najam za smještaj.

U sljedećih nekoliko pitanja pokušalo se saznati više o samom procesu adaptacije postojeće nenamjenske knjižnične zgrade za knjižnične potrebe: koliko je dugo trajala, tko je sve u njoj sudjelovao te kolika su sredstva bila u nju uložena. Vremensko razdoblje u kojemu su se odvijali procesi prenamjene i adaptacije zgrade za svaku je knjižnicu različito. Jedna ispitanica ističe kako je prostor zgrade adaptiran u dva navrata, s pauzom od 10 godina između obje intervencije (K3), a ostali ispitanici ističu razdoblje od tri mjeseca (K5), jedne godine (K4) i pet godina (K9), dok jedna od ispitanica ističe kako nije bilo nikakve adaptacije već da su u današnju zgradu knjižnice (koja nije bila građena za knjižnicu) samo postavljene police s knjigama (K6). Jedna ispitanica, nadalje, ističe kako je proces adaptacije zgrade za knjižnične potrebe kontinuiran proces te da su imali već niz adaptacija i preuređivanja (K8). Troškovi adaptacije zgrade odnosno prostora za potrebe knjižnice poznati su samo manjem broju ispitanika, i međusobno se jako razlikuju: od cca 1.000.000,00 kn (K9) do 300.000,00 kuna (K4) odnosno 200.000,00 kuna (K5). Prema saznanjima ispitanika, u financiranju adaptacije pojedinih knjižničnih zgrada/prostora sudjelovali su Ministarstvo kulture (K3, K4, K8, K9), grad (K5, K7), općina (K6) i sama knjižnica (K8). Budući da se u literaturi o knjižničnoj arhitekturi ističe da je u procesu planiranja i oblikovanja knjižnice neophodno sudjelovanje knjižničara, zanimalo nas je jesu li knjižnice odnosno knjižničari na neki način bili uključeni u taj proces adaptacije. Iako je jedna ispitanica izjavila kako knjižničari nisu sudjelovali u adaptaciji zgrade (K5), većina je ispitanika izjavila da je njihova knjižnica aktivno sudjelovala u tom procesu (K3, K4, K8). Neočekivano je da pri planiranju i izgradnji jedinog knjižničnog prostora koji je namjenski izgrađen za knjižnicu (2009. godine) nisu bili konzultirani knjižničari (K2) što je rezultiralo relativno nefunkcionalnim prostorom, kao što se može vidjeti iz Slike 22.

„Oni su sve to sami napravili, nisu ništa pitali tako da je to i bio problem jer oni su postavili kak' su oni mislili da treba postaviti police i sve živo. I onda je trebalo to sve poslije micati... Nama su velike arhitektonske prepreke što recimo ima previše prozora pa ne možemo police stavit' na prozor." (K2)



Slika 22. Nefunkcionalan prostor novoizgrađene knjižnice

Ipak ispitanica među prednosti te novoizgrađene zgrade ističe lokaciju u centru grada, uređen urbani okoliš knjižnice, jedinstveni arhitektonski oblik (trokutasti oblik zgrade), dobro osvjetljenje, niske troškove grijanja i hlađenja te sigurnost osoblja i korisnika. Također veliku prednost knjižnične zgrade predstavlja prilagođenost same zgrade osobama s invaliditetom: zgrada ima označena parkirna mjesta za osobe s invaliditetom, pristupnu rampu na ulaznim vratima, automatska vrata, rukohvate uz stepenice, prilagođenu visinu polica, toalet prilagođen osobama s invaliditetom, vidljiv i čujan požarni alarm te dizalo.

Sljedećim se pitanjem pokušalo saznati jesu li zgrade u koje su smještene knjižnice zaštićena kulturna dobra te koje su prednosti odnosno nedostaci tog statusa. Samo su dvije ispitanice navele da su zgrade u kojima se knjižnice nalaze zaštićena kulturna dobra (K7, K8). Kao prednosti zgrada koje su zaštićeno kulturno dobro istaknule su lijep i atraktivan prostor (K7), nasljedstvo prethodnih stanara (K7), prepoznatljivost (K8) i smještaj u centru grada (K8), a među nedostacima navele su nefunkcionalnost prostora (K7, K8), nemogućnost nadogradnje i renoviranja zbog strogih zakonskih propisa (K7, K8) te nedostatak prostora odnosno nemogućnost proširenja (K7).

Sljedećim su se pitanjima prikupili podaci o osnovnim i pratećim prostorima te servisnim sustavima u ispitanim knjižnicama. Od osnovnih prostora u svim knjižnicama postoje prostor za posudbu i prostor za studijski rad korisnika, odnosno čitaonica. Većina knjižnica posjeduje i odjel za odrasle (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9), spremišni prostor (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9) i prostor za rad stručnog osoblja (K1, K4, K5, K7, K8, K9).

Manji dio ispitanih knjižnica navodi i prostor za rad administrativnog i upravnog osoblja (K1, K8, K9), prostor za specijalne zbirke (K1, K2, K8, K9), prostor za informativnu službu/informatore (K1, K8), dječji odjel s igraonicom (K7, K8), odjel za mladež (K8, K9), mediateku (K1, K8), knjigovežnicu (K8) i prostor za kataloge (K8). Spremišni se prostori u većini knjižnica svode na niz kutija pohranjen na neprikladnom mjestu (Slika 23 i 24), pa tako jedna od ispitanica opisuje spremišni prostor na sljedeći način:

> „U potkrovlju je spremište. Posvuda imamo (knjižničnu građu i kutije, op.a.), u svim hodnicima, podrumu, tavanu, gdje god hoćete.“ (K8)



Slika 23. Knjige pohranjene u kutijama



Slika 24. Spremište

Jedna ispitanica ističe kako knjižnica nema ni spremišni prostor niti izdvojeni odjel za odrasle, već zajednički odjel za odrasle, djecu i mlade (K6). Tri ispitanika ističu kako knjižnica nema prostor za rad stručnog osoblja (K2, K3, K6). Dva ispitanika navode da knjižnica ima zajednički odjel za djecu i mlade (K1, K3), a isto toliko ih upozorava da njihova knjižnica uopće nema zaseban odjel za djecu i/ili mlade (K4, K5).

> „Ako ovaj mali stol, ne vidi se sad od knjiga, ako to može biti odjel, onda da, imamo odjel za djecu.“ (K2)

Od pratećih prostora u ispitanim knjižnicama najčešće postoje izložbeni prostor (K1, K2, K4, K5, K6, K8, K9), toalet za korisnike (K2, K3, K4, K7, K8, K9), čajna kuhinja za osoblje (K1, K7, K8, K9), garderoba za korisnike (K1, K9), servisni sklop (K8, K9), multifunkcionalna dvorana (K2, K9) i prostorije za rad u malim/velikim grupama (K9). Čak tri knjižnice nemaju toalet za korisnike (K1, K5, K6), a tri od četiri knjižnice čije su prostorije smještene i na katu nemaju dizalo (K3, K8, K9). Također, niti jedna od knjižnica nema prostor za osvježenje korisnika niti računalnu učionicu. Od servisnih sustava u svim knjižnicama postoje sustavi za grijanje i protupožarni sustavi, a polovica ispitanika navodi i sustav za klimatizaciju (K1, K2, K3, K7, K9) i protuprovalni sustav (K1, K3, K7, K8). Među ostalim

odgovorima ističu se još i sustav za transportiranje knjiga (K3, K8), sustav za zaštitu od krađe na ulazu (K8) i ovlaživači/osvježivači zraka (K7). Niti jedna knjižnica nema sustav za samozaduživanje i samopovrat građe, iako ga jedna od ispitanih knjižnica planira nabaviti u skoroj budućnosti (K3).

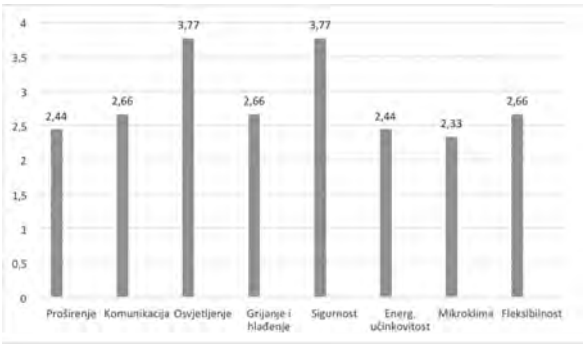
Ispitanici su potom odgovarali na nekoliko pitanja vezanih uz fizičku pristupačnost knjižnične zgrade osobama s invaliditetom. Iako većina ispitanika smatra da njihove knjižnice nisu prilagođene za pristup osoba s invaliditetom (K3, K5, K7, K8, K9), tri ispitanika smatraju da je njihova knjižnica pristupačna osobama s invaliditetom, prvenstveno zato što je smještena u prizemlju zgrade (K1, K2, K4). To naravno ne mora biti slučaj jer i prostori smješteni u prizemlju mogu sadržavati niz prepreka (stepenice na ulazu, pod na više razina itd.) koje otežavaju ili onemogućavaju osobama s invaliditetom da ih koriste, kao što je vidljivo iz Slike 25.



Slika 25. Neprilagođeni ulaz u knjižnicu

Jedna ispitanica smatra da je njezina knjižnica pristupačna osobama s blažim oblicima invaliditeta (K6). Dvije knjižnice imaju pristupnu rampu na ulaznim vratima (K1, K2). Samo jedna knjižnica ima dizalo za korisnike (K2), četiri knjižnice imaju rukohvate uz stepenice (K2, K3, K8, K9), a niti jedna stepenice u kontrastnim bojama što bi olakšalo kretanje osobama s invaliditetom. Svi ispitanici smatraju kako su ulazna vrata knjižnice dovoljno široka za prolaz invalidskih kolica, no samo pet ispitanika smatraju da je prolaz između polica s knjigama dovoljno širok za prolaz invalidskih kolica (K2, K4, K5, K6, K9). Samo tri ispitanika ističu kako knjižnica ima vidljiv i čujan požarni alarm (K1, K3, K8). Dvije ispitane knjižnice imaju prilagođenu visinu polica za osobe s invaliditetom (K2, K5). Samo jedna knjižnica ima označena parkirna mjesta za osobe s invaliditetom (K2) i toalet prilagođen osobama s invaliditetom (K2).

Ispitanici su u sljedećem pitanju ocjenama od 1 (jako loše) do 5 (jako dobro) procjenjivali svoje knjižnične zgrade u odnosu na sljedeće elemente: mogućnost proširenja i/ili nadogradnje knjižnice, neometanost komunikacije (osoblja, korisnika, građe) među prostorijama, kvaliteta osvjetljenja, troškovi grijanja i hlađenja, sigurnost korisnika i osoblja, energetska učinkovitost, mikroklima za čuvanje građe te fleksibilnost knjižničnog prostora i namještaja u svojoj knjižnici. Prikaz svih vrijednosti dan je na Slici 26.



Slika 26. Obilježja knjižničnih zgrada



Slika 27. Vlažni zidovi

Ispitanici su najboljim ocjenama procijenili osvjetljenje (srednja vrijednost 3,77) te sigurnost građe, korisnika i stručnog osoblja u knjižnici. Potom slijede mogućnost neometane komunikacije građe, osoblja i korisnika u knjižničnim prostorijama (srednja vrijednost 2,66), troškovi grijanja i hlađenja (srednja vrijednost 2,66) te fleksibilnost prostora i namještaja (srednja vrijednost 2,66). Jedna ispitanica ističe važnost fleksibilnosti namještaja i opreme na sljedeći način:

> „... trudit ćemo se ubuduće kod kupovine i nabavljanja (namještaja i opreme) redovito paziti da je multifunkcionalan, fleksibilan i po mogućnosti na kotačićima. Da si olakšamo svako premještanje i prilagođavanje potrebama." (K3)

Nažalost, čak i ispitanica iz novoizgrađene knjižnične zgrade upozorava na problem nefleksibilnosti knjižnične zgrade i prostora:

> „Taj trokutasti oblik je nezgodan za knjižnicu. Nema pravih kutova pa se teško police namještaju. Sve je nešto u ćoškovima. Čak i u okruglo još uspiješ nešto smjestiti, ali kad imaš trokut..." (K2)

Nešto nižim ocjenama ispitanici su ocijenili energetsku učinkovitost (srednja vrijednost 2,44) i mogućnost nadogradnje i/ili proširenja postojeće knjižnične zgrade (srednja vrijednost 2,44). Najnižu su pak ocjenu dobili mikroklimatski uvjeti za očuvanje građe (srednja vrijednost 2,33). O lošim mikroklimatskim uvjetima, koji rezultiraju nepovoljnim utjecajem na knjižničnu građu, svjedoči i situacija na terenu (Slika 27).

Iako se iz predočenih vrijednosti dade zaključiti da su ispitanici jedino manje-više zadovoljni osvjetljenjem i sigurnošću svojih zgrada i prostorija, pojedini ispitanici ukazuju na izuzetno velike probleme vezane upravo uz sigurnosti u njihovim zgradama (i izvan njih) koji su uzrokovani otežanim odnosno složenim i skupim intervencijama na zgradama koje imaju status zaštićenog kulturnog dobra (Slika 28).



Slika 28. Dotrajalost knjižnične fasade

S obzirom na to da je većina zgrada u kojima se knjižnice nalaze starija od 50 godina, moguće je zaključiti kako sve imaju problem sličan onomu kojeg jedna od ispitanica opisuje na sljedeći način:

> „Koliko mi možemo, trudimo se da ta mikroklima bude onakva kakva treba biti, ali naravno starost same zgrade utječe na to da ona i nije idealna…“ (K3)

U sljedeća su dva pitanja ispitanici navodili prednosti i nedostatke smještaja knjižnice u adaptirane zgrade. Kao prednosti smještaja knjižnice u adaptiranu zgradu, odnosno zgradu koja nije namjenski izgrađena za knjižnicu većina ispitanika navodi lokaciju u centru grada/mjesta (K1, K3, K4, K5, K7, K8, K9), uređen okoliš knjižnice (K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9) te prostrane i visoke prostorije (K3, K4, K5, K6, K8, K9). Dio ispitanika ističe i jedinstvene arhitektonske oblike (K7, K8), povijesnu i umjetničku vrijednost zgrade (K7, K8), veličinu zgrade (K7, K9), blizinu ostalih gradskih sadržaja (K5), mirno okruženje (K6) te dvorište i mogućnost organizacije određenih aktivnosti na otvorenom (K9). Kao nedostaci smještaja knjižnice u adaptiranu zgradu, odnosno zgradu koja nije namjenski izgrađena za knjižnicu ističe se najčešće nedostatak prostora za smještaj građe (K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8) i rad korisnika (K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8), neprilagođenost zgrade osobama s invaliditetom (K3, K5, K6, K7, K8, K9), nedostatak prostora za rad knjižničnog osoblja (K3, K4, K5, K6, K7, K8), problem vlage i prašine (K3, K4, K6, K7, K8, K9), problem klimatizacije (K1, K4, K5, K6, K7, K8), nedostatak parkirnih mjesta (K1, K5, K6, K7,

K8), problemi osvjetljenja (K3, K5, K7, K8, K9), dotrajalost fasade (K3, K4, K7, K8) te dotrajalost podova/stropova (K3, K5, K7, K8). Manji dio ispitanika ističe i zastarjelost vodovodnih cijevi (K3, K7, K9), nepostojanje protupožarnih sustava (K4, K6, K9), nepostojanje protuprovalnih sustava (K4, K6, K9), problem otežanog kretanja korisnika, osoblja i građe (K1, K7, K8), loše stanje zgrade (K3, K7, K8), arhitektonske prepreke (K1, K7, K8), nefleksibilnost prostora (K6, K7, K8) i nemogućnost nadogradnje/renoviranja zbog zakonskih propisa (K7, K8). Po jedan ispitanik navodi među nedostacima lokaciju knjižnice izvan centra mjesta (K6), fasadu zgrade koja nije u skladu s okolinom (K3), izgled zgrade koji nije u skladu s djelovanjem knjižnice (K4), neadekvatnu podnu nosivost (K7), neefikasnu upotrebu prostora (K7) i nedostatak parkirnih mjesta (K9). Iako samo jedan od ispitanika ističe kako izgled zgrade nije u skladu s djelovanjem knjižnice te da „...sa ceste vam ništa ne pokazuje da je tu knjižnica dok ne skrenete ovamo“ (K4), većina knjižnica nema oznake na samoj zgradi koji bi bili vidljivi s veće udaljenosti, a koji bi uputili korisnika do knjižnične zgrade (Slika 29).



Slika 29. Neuočljiv ulaz u knjižnicu

Ispitanici su u sljedećem pitanju trebali procijeniti koliko knjižnična zgrada odgovara stvarnim potrebama njihove knjižnice. Većina ispitanika smatra da knjižnična zgrada niti odgovara niti ne odgovara stvarnim potrebama knjižnice (K3, K4, K5, K6, K8). Dvije ispitanice smatraju da knjižnična zgrada odgovara stvarnim potrebama knjižnice (K2, K9), a isto toliko ih smatra da trenutna knjižnična zgrada uopće ne odgovara stvarnim potrebama njihove knjižnice (K1, K7).

Zadnje pitanje odnosilo se na planove ispitanika vezane uz zgradu ili prostore knjižnice u skoroj budućnosti. Gotovo svi su ispitanici izjavili da se planiraju manje ili više obimni zahvati koji bi knjižnične prostore trebali učiniti funkcionalnijim, sigurnijim i kvalitetnijim. Primjerice, četiri su ispitanika izjavila kako postoji plan preseljenja knjižnice u neku drugu (opet

nenamjensku) zgradu (K3, K4, K6, K8). Jedna je ispitanica istaknula kako je do nje došla informacija da će se jedna druga zgrada adaptirati za potrebe knjižnice, no da knjižnica nažalost nije uključena u proces planiranja:

> „Teško mi je bilo što reći kad jednostavno osnivač sa mnom ne kontaktira.“ (K6)

Dvije su ispitanice izjavile kako je moguće da će se knjižnica u budućnosti preseliti u novu zgradu, no da još nema konkretnih planova (K1, K7). Četvero je ispitanika izjavilo kako postoje planovi za preuređenje postojeće knjižnične zgrade i prostora, i to na način da se postave nove police u knjižnici (K1), sanira krovište i proširi čitaonica ili uredi dvorana (K3), uredi dječji odjel i izgrade balkoni/galerije (K5) te potpuno iskoristi prostor dvorišta, napravi spremišni prostor, vidljivije označi zgradu knjižnice te modernizira i prilagodi ulaz u zgradu osobama s invaliditetom (K9).

4. Zaključak

Kvalitativnim istraživanjem kojim je bilo obuhvaćeno devet od ukupno deset narodnih knjižnica u Osječko-baranjskoj županiji pokušalo se saznati u kakvim su zgradama i prostorima smještene analizirane knjižnice te utvrditi s kojim se arhitektonskim i prostornim izazovima ispitane knjižnice svakodnevno nose. Rezultati su pokazali da je samo jedna narodna knjižnica u Osječko-baranjskoj županiji smještena u zgradi koja je namjenski izgrađena za potrebe knjižnice (2009.), a osam ih se nalazi u nenamjenskim, adaptiranim zgradama. Te su knjižnice smještene u zgradama koje su izvorno imale različite namjene: banka, dvorac, sveučilište, osnovna škola, osiguravajuće društvo, obiteljska kuća, sportska dvorana i društveni dom, i mahom su starije od 50 godina. Trajanje postupka adaptacije tih zgrada razlikuje se od knjižnice do knjižnice, pri čemu je najkraća adaptacija trajala 3 mjeseca, a najduža 5 godina. Jedna ispitanica, primjerice, ističe da se zgrada u kojoj je smještena njihova knjižnica trajno prilagođava i uređuje za knjižnične potrebe.

Među najznačajnije prednosti adaptiranih knjižničnih zgrada ispitanici ubrajaju središnju lokaciju u mjestu, ugodan i lijepo uređen okoliš te prostrane i visoke prostorije. Najučestaliji su pak nedostaci adaptiranih knjižničnih zgrada nemogućnost proširenja i nedostatak prostora, kako za smještaj građe tako i za rad korisnika i osoblja, neprilagođenost osobama s posebnim potrebama, dotrajalost fasada, podova i stropova te loši mikroklimatski uvjeti (problem vlage i prašine). Dvije adaptirane zgrade u kojima su analizirane knjižnice smještene zaštićeno su kulturno dobro. Iako ispitanici smještaj knjižnica u zgrade visokog umjetničkog i arhitektonskog značaja općenito smatraju prednošću, u razgovoru su se iskrista-

lizirala i dva temeljna nedostatka takvih zgrada: izrazita nefunkcionalnost takvih prostora i nemogućnost odnosno otežana nadogradnja i/ili renoviranje zbog strogih zakonskih propisa. Također, zanimljivo je istaknuti da samo jedna od devet analiziranih knjižnica samostalno djeluje u zasebnoj knjižničnoj zgradi, dok ostalih osam knjižnica dijeli zgradu s različitim ustanovama i organizacijama, kulturnog, obrazovnog, komercijalnog ili zabavnog karaktera. S obzirom na ovu fizičku koegzistenciju, ispitanici navode niz prednosti (veći broj korisnika, dijeljenje opreme te tehničkog i pomoćnog osoblja), ali i niz nedostataka koji su izazvani prije svega nekompatibilnim sustanarima (npr. buka koja dolazi iz susjednih kafića).

Od osnovnih funkcionalnih prostora sve knjižnice imaju prostor za korisnike (slobodan pristup građi za posudbu i prostor za studijski rad korisnika). Nažalost, dio knjižnica ukazuje na probleme izazvane neadekvatnim prostorom namijenjenim za stručni rad djelatnika i smještaj građe, pa čak i njegovim potpunim izostankom. Dobar dio analiziranih knjižnica zbog kroničnog nedostatka prostora nije u mogućnosti izdvojiti zasebne odjele za djecu i mlade. Tri analizirane knjižnice nemaju sanitarni čvor za korisnike, a niti jedna nema prostor za osvježenje korisnika niti računalnu učionicu u pravom smislu te riječi. Iako je većina knjižnica smještena u prizemlju zgrada, kod dijela analiziranih knjižnica odjeli su razmješteni na više etaža. Nažalost, većina ispitanika ističe da njihove zgrade i prostori nisu prilagođeni za osobe s invaliditetom: nemaju prilazne rampe, automatska vrata, korisničke liftove, prilagođene toalete, visinu polica za knjige ili parkirna mjesta itd. Procjenjujući različita obilježja svojih knjižničnih zgrada, ispitanici su iskazali svoje nezadovoljstvo postojećim knjižničnim prostorima, pri čemu se posebno ističu nemogućnost nadogradnje i proširenja zgrade, energetska neučinkovitost zgrade, loši mikroklimatski uvjeti, otežana komunikacija građe, korisnika i osoblja u knjižničnim prostorima te nefleksibilnost knjižničnih prostora i namještaja (srednja vrijednost za sve varijable iznosi ispod 3,00).

Kratki pregled dostupne stručne literature na temu adaptiranih knjižničnih zgrada pokazao je da se i u razvijenim i nerazvijenim zemljama svijeta podjednako knjižnice smještaju u raznovrsne kulturno-povijesne i industrijske zgrade pri čemu se postojeći prostori manje ili više uspješno prilagođavaju novoj svrsi. Prenamjena postojećih zgrada za knjižničnu djelatnost zasigurno neće ni u buduće jenjavati budući da se u novije vrijeme postupak adaptacije starih zgrada ne promatra samo u svjetlu financijskih ušteda i zaštite arhitektonske baštine nego i u kontekstu zaštite okoliša i energetske učinkovitosti. Kako bi pak rezultat složenih arhitektonskih i građevinskih postupaka bio uspješan, a obnovljeni prostor što bolje zadovoljavao potrebe i očekivanja knjižničara i krajnjih korisnika, nužno je voditi računa o prednostima i nedostacima adaptiranih zgrada općenito te o specifičnostima konkretnih prostora u koje se knjižnica planira use-

liti. Financijeri, arhitekti i knjižničari trebali bi se postupku planiranja i provedbe adaptacije nenamjenske zgrade posvetiti jednako pažljivo kao i izgradnji nove zgrade, a sama adaptacija nikako ne bi smjela biti shvaćena kao „jeftina zamjena za neki važan kreativan projekt“ (Thompson 1977, 161).

Literatura

Atuti, R. M. 2001. „Managing adaptation of buildings to library use: a case study of community libraries in Kenya.“ *Library Review* 50(5): 231 – 236.

Aparac-Gazivoda, T. 1978-1979. „Adaptacija zgrada za potrebe knjižnica.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 24: 123 – 129.

Cantell, S. F. 2005. The adaptive reuse of historic industrial buildings: regulation barriers, best practices and case studies. Virginia Polytechnic Institute and State University. http://sig.urbanismosevilla.org/Sevilla.art/SevLab/r001US1_files/r001_US_1.pdf (2015-05-16)

Dean, E. M. 2002. Renovation or a new library: a planning process. Libris Design. http://www.librisdesign.org/docs/RenovatevsNewLibrary.pdf (2015-05-16)

Dewe, M. 2006. Planning public library buildings: concepts and issues for the librarian. Burlington: Ashgate Publishing Limited.

Faulkner-Brown, H. 1987. „Feasibility studies before adaptation.“ U: Adaptation of buildings to library use: proceedings of the seminar, held in Budapest, June 3-7, 1985, ur. Michael Dewe, 17 – 33. Muenchen [etc.] : K. G. Saur.

Kroller, F. 1987. „Adaptation of buildings to library use : an overview.“ U: Adaptation of buildings to library use: proceedings of the seminar, held in Budapest, June 3-7, 1985, ur. Michael Dewe, 13 – 16. Muenchen [etc.] : K. G. Saur.

Mušnjak, T. 2001. „Uloga zgrade u preventivnoj zaštiti pisane baštine. “ *Arhivski vjesnik* 44: 183-193. http://hrcak.srce.hr/file/14573 (2015-05-16)

Papp, I. 1987. „Can a librarian accept an old building? “ U: Adaptation of buildings to library use: proceedings of the seminar, held in Budapest, June 3-7, 1985, ur. Michael Dewe, 58 – 71. Muenchen [etc.] : K. G. Saur.

Romero, S. 2004. „Libraries in historic buildings.“ U: Library architecture: recommendations for a comprehensive research project, 85 – 90. Barcelona: Collegi d’Arquitectes de Catalunya.

Romero, S. 2007. „A Library Project from an Architect’s Point of View“ U: IFLA library building guidelines: developments & reflections, ur. Karen Latimer & Hellen Niegaard, 172-202. München: K. G. Saur.

Thompson, G. 1977. „Extensions and conversions.“ U: Planning and design of library buildings, 193 – 200. London ; New York : Architectural Press.

Tatjana me poput dobrog duha prati već gotovo dvadeset godina i iznimno mi je teško u jednom kratkom paragrafu nabrojati sve zajedničke projekte, istraživanja, konferencije, predavanja, radove, putovanja i susrete koji su mi ostali u predivnom sjećanju. Svojim je izvanrednim osjećajem za druge, iskrenošću, vedrim duhom, vizionarstvom, razboritošću i praktičnošću olakšala bezbrojne izazove s kojima sam se tijekom godina susretala kako u privatnom tako i u profesionalnom životu.

Duboko sam uvjerena da će u godinama koje dolaze Tatjana znati, kao i uvijek, u svom 48-satnom danu pronaći vremena za znanstveni i stručni rad, ali i za sve drugo što je podjednako važno: putovanja kamperom s dragim ljudima, jedrenje i duge šetnje s prijateljima, popodnevni odmor uz dnevni tisak, dobre filmove i lijepe knjige, posjet Metropolitanu, vikend s unučicama i pripremu ukusnih božićnih kolača... (Sanjica Faletar Tanacković)

Specifičnosti poslovanja narodnih knjižnica na otocima

Martina Dragija Ivanović
Odjel za informacijske znanosti
Sveučilište u Zadru

Franciska Jurišić Bačić
Narodna knjižnica Blato





Sažetak

Narodne knjižnice, kako u Hrvatskoj tako i u inozemstvu, svoje poslovanje i djelovanje baziraju na zakonima, smjernicama i standardima s ciljem zadovoljavanja korisničkih potreba, koje se često razlikuju s obzirom na specifičnosti područja u kojem knjižnice djeluju.

S obzirom na različite kampanje koje se baziraju na osvješćivanju javnosti o važnosti narodnih knjižnica u radu smo ukazale na specifičnosti poslovanja narodnih knjižnica na otocima u Republici Hrvatskoj. I to na poslovanje i posebnosti dviju narodnih knjižnica: Hrvatske knjižnice i čitaonice Sali na Dugom otoku i Narodne knjižnice Blato na otoku Korčuli u mjestu Blato. Svojim djelovanjem knjižnice nastoje postati informacijski i kulturni centri zajednice u kojoj djeluju, a istovremeno „osluškujući" potrebe te zajednice i pokretači različitih događanja.

Ključne riječi: narodne knjižnice, ruralne zajednice, otočke knjižnice, poslovanje knjižnice.

1. Uvod

U većini dokumenata koji govore o narodnim knjižnicama u popisu zadaća i aktivnosti koje provodi narodna knjižnica ističe se njezina važnost za lokalnu zajednicu. Rasprava o tome je li važnije imati narodnu knjižnicu u predgrađu grada ili u seoskoj sredini na otoku suvišna je. Narodna knjižnica u bilo kojoj zajednici, bez obzira na veličinu i rasprostranjenost te zajednice, jedna je od važnijih neprofitnih institucija. Danas kad se u inozemstvu zatvaraju knjižnice (Koontz, Jue i Bishop 2009, 84) i kad jačaju kampanje za osvješćivanje javnosti o važnosti narodnih knjižnica za život lokalne zajednice, pa se pokreću kampanje kao što je *The Library Campaign* smatramo da je potrebno dodatno ukazati na važnost narodnih knjižnica u manjim ruralnim sredinama. Ruralna se sredina odlikuje socijalnim vezama i načinom života koji je drugačiji nego u urbanim sredinama, a kultura i kulturne potrebe također imaju svoje posebnosti. U sredini koja funkcionira po specifičnim zakonitostima samo poslovanje narodnih knjižnica također se odlikuje specifičnostima o kojima ćemo detaljnije govoriti u nastavku teksta.

Istraživači kao što su Vavrek (1995a, 1995b) i Real, Bertot i Jaeger (2014) u svojim tekstovima ukazuju na važnost razumijevanja konteksta u kojem posluju narodne knjižnice u manjim i ruralnim sredinama. U Hrvatskoj do sada nije napravljena detaljna analiza poslovanja knjižnica u manjim i ruralnim sredinama ali sve je veći broj praktičara i istraživača koji se zanimaju za ovu problematiku pa je za očekivati da će se u skorije vrijeme pojaviti sve veći broj relevantnih članaka na ovu temu i na hrvatskom jeziku. U zemlji kao što je Hrvatska, koja je većinom ruralna[1], izuzetno je važno financijerima i donositeljima odluka ukazati na veliku važnost narodnih knjižnica u takvim sredinama (Vavrek 1995b).

Za bolje razumijevanje problematike narodnih knjižnica u ruralnim područjima koristiti ćemo Župančićevu (1998, 55) definiciju „ruralnog". On smatra da ruralno definiraju geografski i ekološki elementi (naselje, gustoća naseljenosti), prostorno-pejzažne karakteristike rurisa (poljoprivredne i pašnjačke površine, šume), način ekonomske valorizacije prostora (poljoprivreda i srodne djelatnosti), socijalne organizacije (male grupe i kolektiviteti), način života i kultura u najširem smislu (društvo međusobnog poznavanja, solidarnosti primarnih grupa, lokalna tradicija) ili međuodnos seoskih kolektiviteta i globalnog društva (autonomija i ekonomska autarkija). Problemi s kojima se susreću ruralne zajednice u Hrvatskoj, a to su depopulacija, promjena strukture stanovništva, promjena radnih navika

1 „Struktura ruralnog stanovništva," http://www.agroklub.com/agropedija/ruralno-stanovnistvo-struktura-obrazovanje/struktura-ruralnog-stanovnistva-24/ (2015-08-30).

ruralnog stanovništva direktno utječu na poslovanje narodne knjižnice. Knjižnica mora reagirati na navedene promjene i na vrijeme prilagoditi svoje usluge i poslovanje. Istaknule bismo Vavrekovu tezu da osim novih tehnologija, koje su imale velik utjecaj na promjenu, ruralne knjižnice moraju svoje napore usmjeriti prema problemu preživljavanja vlastite zajednice (Vavrek 1995b, 25). Autori koji proučavaju poslovanje narodnih knjižnica u manjim i ruralnim sredinama većinom ukazuju na njihovu tešku poziciju. Osim problema smanjenja sredstava za rad s kojim se susreće većina knjižnica bez obzira na zemlju u kojoj djeluju, autori naglašavaju važnu ulogu narodnih knjižnica u manjim i ruralnim sredinama. Zatvaranje institucija u takvim sredinama, promjena strukture stanovništva, migracije i iseljavanje stanovništva, promjena radnih mjesta, radnih navika i potreba jasnije su izražene u zatvorenijim sustavima kao što su ruralne i manje zajednice.

2. Specifičnosti rada narodne knjižnice u manjim ruralnim sredinama: pregled djelatnosti

Vavrek već dugi niz godina prati narodne knjižnice u manjim i ruralnim sredinama u Sjedinjenim Američkim Državama. U svojim radovima, ukazuje na trendove koji imaju veliki utjecaj na poslovanje knjižnica. To su na primjer individualizirani pristup korisniku i promjena odnosa korisnik-knjižničar, pritisak na personalizaciju usluga; promjena strukture stanovništva; problem u sporoj promjeni percepcije knjižničara *o knjižnici kao „mjestu" u knjižnicu kao „uslugu"*; nedovoljna osviještenost javnosti *o knjižnici kao informacijskom središtu, a ne isključivo kao mjestu za „posudbu knjiga"*, problem financiranja, a kao poseban problem ističe problem kadroviranja i usavršavanja knjižničara (Vavrek 1995a, 6).

Detaljnu analizu poslovanja knjižnica u ruralnim dijelovima Amerike napravili su Swan, Grimes i Owens (2013) u članku *The state of small and rural libraries in the United States*. Ovo istraživanje istaknule bismo zbog dva razloga: zbog rasprave o definiciji što je to „mala knjižnica", „što je to ruralna knjižnica" i zbog pregleda djelatnosti knjižnica. Oba navedena razloga zanimljiva su nam zbog metodologije koja je korištena i koja se može koristiti u daljnjim istraživanjima u Hrvatskoj. Rezultati provedenog istraživanja ukazali su na povećanje korištenja narodnih knjižnica u ruralnim sredinama, visoki postotak korištenja e-građe i pristupa internetu kao i preuzimanje „vođenja" usluga i aktivnosti koje nisu primarno povezane s narodnom knjižnicom.

Ta polivalentnost narodne knjižnice u manjim i ruralnim knjižnicama jedna je od njezinih najvažnijih karakteristika. McClure (usp. Wigg 1995, 43) smatra da knjižnice u ruralnoj zajednici *mogu* „igrati različite uloge". Stajališta smo da knjižnice u takvim sredinama nemaju mogućnosti izbora – one *moraju* poslovati na način da obavljaju raznolike poslove koji su povezani s ispunjenjem različitih uloga. Neke od uloga koje McClure navodi su: lokalni centar za aktivnosti, informacijski centar, podrška formalnom obrazovanju, mjesto za posudbu građe, centar za aktivnosti koje su usmjerene na predškolce, mjesto za istraživanja. Ovdje je svakako potrebno istaknuti jednu od aktivnosti koja je posebno važna za knjižnice u manjim ruralnim sredinama, a to je da su knjižnice često jedine kulturne institucije i javni prostori. Knjižnice u takvom okruženju često se posjećuju bez posebnog razloga, samo zbog potrebe za interakcijom, druženjem. Važnost knjižnice kao trećeg mjesta u manjim ruralnim sredinama jako je izražena.

Problem polivalentnosti narodne knjižnice očituje se u organizaciji i obavljanju posla u knjižnicama gdje radi jedan do dva djelatnika. Sve navedene uloge ne mogu biti kvalitetno odigrane ukoliko nema dovoljno osoblja. Međutim, jasnom vizijom o tome što knjižnica može ponuditi zajednici u svrhu poboljšanja kvalitete života u zajednici i dobro osmišljenim realnim programima knjižnica može osigurati programe i aktivnosti velikom broju korisnika i potencijalnih korisnika knjižnice. Možemo zaključiti da je uloga narodne knjižnice u zajednici višestruka – knjižnica je mjesto za susret, inicijator je događanja koja su većinom kulturna, ali i drugih sadržaja koji bi mogli biti zanimljivi za zajednicu, povezuje pojedince i grupe u interesne skupine, pomaže u izgradnji mreže između udruga i pojedinaca.

Za uspjeh knjižnice, osim financijske podrške osnivača potreban je kvalitetan stručni kadar. Problemi u odabiru kvalitetnog stručnog kadra predmetom su interesa mnogih istraživača. Holt (1995), Vavrek (1995), Baron (1995) i Leary (1991) upozoravaju na loše kadrovsko stanje u ruralnim knjižnicama u Sjedinjenim Američkim Državama. U Hrvatskoj, Zakonom o knjižnicama propisano je da osoba koja se zaposli u knjižnici mora imati završeni studij knjižničarstva ili informacijskih znanosti što se u praksi pokazalo kao važan faktor za uspostavu kvalitetne knjižnične mreže. O osobnim i stručnim karakteristikama knjižničara u manjim zajednicama mogla bi se napisati posebna studija. Takozvani „idealni" solo knjižničar u ruralnoj zajednici bila bi osoba koja vješto komunicira sa zajednicom, osigurava knjižnici važno mjesto unutar zajednice, prepoznaje potrebe korisnika koje najčešće osobno poznaje, aktivno sudjeluje u aktivnostima koje se događaju u zajednici. U želji da korisnicima osiguraju što bolju uslugu knjižnice često surađuju sa volonterima koji su jedna od najvažnijih karika u uspjehu poslovanja knjižnice u manjim ruralnim sredinama. Bez volontera nemoguće je organizirati i održavati usluge i aktivnosti koje su potrebne u zajednici s obzirom na mali broj stručnih djelatnika.

3. Poslovanje knjižnica na otocima: primjer knjižnica na Dugom otoku i Korčuli

Poslovanje knjižnica u ruralnim sredinama razlikuje se od poslovanja knjižnica u urbanim središtima, međutim poslovanja knjižnice u otočnim ruralnim sredinama još su posebnija od onih u kontinentalnim krajevima. U ovom radu predstaviti ćemo rad dviju otočkih knjižnica, knjižnice na Dugom otoku u mjestu Sali i knjižnice na Korčuli u mjestu Blato. Cilj ovog pregleda poslovanja nije benchmarking analiza već pregled djelatnosti koji će nam poslužiti kao okvir za potvrdu teze o specifičnosti poslovanja knjižnice u ruralnim otočkim sredinama. Ove knjižnice izabrane su na temelju kvalitetnih programa koje knjižnice provode kao i na temelju osobnog iskustva autorica u tom području. U radu se koriste dijelovi intervjua provedenog s ekspertima iz područja knjižničarstva 2011. i 2012. godine za potrebe izrade doktorske disertacije, a kojima su bili obuhvaćeni knjižničari otočkih knjižnica (Sali i Kolan), voditeljica matične službe za narodne knjižnice Zadarske županije, savjetnica za narodne knjižnice pri Zavodu za knjižničarstvo i koordinatorica za narodne knjižnice pri Ministarstvu kulture. Djelatnost knjižnice na otoku Korčuli, mjesto Blato predstaviti ćemo kroz najvažnije aktivnosti i intervjue provedene s ravnateljicom dječjeg vrtića Blato (I1) i predsjednikom Viteškog udruženja Kumpanjija (I2).

U svojim istraživanjima Babić, Lajić i Podgorelec (2004, 122) opisuju otoke kao specifična područja, odvojena od kopna koja imaju otežan pristup kvalitetnijim i bogatijim kulturno-zabavnim sadržajima. Narodne knjižnice imaju veliku odgovornost u tom kontekstu jer stanovništvu moraju osigurati aktivnosti koje će ih potaknuti na aktivnije i svrsishodnije korištenje slobodnog vremena, podići kvalitetu života na način da osiguraju pristup informacijama i građi, aktivno se uključiti u neformalne oblike cjeloživotnog obrazovanja. U nastavku teksta ukazati ćemo na neke od navedenih specifičnosti.

3.1. Obilježja knjižnice na otoku: hrvatska perspektiva

Kao što je istaknuto u teorijskom dijelu rada, knjižnice u manjim ruralnim sredinama imaju značajnu ulogu u životu zajednice. Usluge knjižnice formiraju se na temelju poznavanja zajednicu u kojoj knjižnica djeluje, korisničke strukture i potreba korisnika i potencijalnih korisnika. Koja će od uloga koju knjižnica preuzima na sebe biti dominantna, najjače izražena, ovisi o karakteristikama zajednice, mještanima, korisnicima knjižnice te osobnostima i znanju knjižničara. Bez obzira što se obje knjižnice koje ćemo predstaviti u nastavku teksta nalaze na otoku, nisu identične u načinu poslovanja i aktivnostima koje provode. Knjižničari aktivnosti, rad-

no vrijeme i usluge prilagođavaju specifičnostima zajednice. Za uspješno poslovanje knjižnice potrebna je stabilna financijska potpora i kvalitetan stručni kadar. U praksi je primjetno da knjižnice koje imaju aktivne knjižničare imaju i veći broj kvalitetnih usluga. Jedna od ispitanica (I1) koja pripada grupi eksperata ovako je opisala problem usluga u knjižnicama u ruralnim sredinama:

> I1: ...to znači da je program rada, (...) da je značaj određene knjižnice zapravo projekcija osobnosti knjižničara odnosno osobe koja je vodi... možda najkonkretnije imamo situacije gdje je knjižnica informacijski punkt, možda nedovoljno širok informacijski punkt, gdje je knjižnica ostala na nivou onog najklasičnijeg poimanja knjižnice djelatnosti i knjižnice poput nekih naših svijetlih primjera kao što je knjižnica u Salima koja je doista jedan punkt središta zajednice.

Jedna od ispitanica (I2) koja pripada grupi donositelja odluka na nacionalnoj razini promišlja o knjižničarima na otocima kao posebno važnim osobama:

> I2: „Pokazalo se da (su) knjižničar(i), vrlo često i animatori kulture. Privatno, službeno, u neradno vrijeme, u radno vrijeme, ali u svakom slučaju su se uspjeli nametnuti kao osobe i kao kulturni djelatnici. I to je vrlo, vrlo važno... Jer oni privlače sve što ima vezano uz kulturu, zapravo privlače i stvaraju."

Međutim, ispitanica osim uloge knjižnice kao kulturne institucije upozorava na važnost „proširenja" promišljanja o uslugama knjižnice u manjim mjestima pa zato govori o knjižnici kao instituciji sa širokim rasponom zadaća:

> I1: „Kažem, gdje nema niti jedne druge ustanove i gdje jedino knjižnica ima internet i može pomoći ljudima da nešto vide, nauče, ispune formular, onda knjižnica tu mora (op.a. pripomoći) – mada to nije kao kulturni posao.. naime, ..., mi smo, dosta smo kroz NAPLE surađivali s različitim zemljama i oni kažu, izrijekom im je rečeno, knjižnice više nisu kulturne ustanove i ne možemo ih smatrati ustanovama za razbibrigu i slobodno vrijeme. Nego su to mjesta (...), gdje svatko može doći po svaku vrstu pomoći."

Ova tri citata najbolje opisuju što znači raditi u maloj otočkoj knjižnici. Ispitanici upućuju na sljedeće: to su knjižnice koje nisu fokusirane isključivo na jednu grupu korisnika već je njihov raspon poslova izuzetno širok; knjižničar je najvažnija karika u uspješnom poslovanju knjižnice; uspostava „nestandardnih" knjižničarskih usluga i aktivnosti.

3.1.1. Ukratko o Hrvatskoj knjižnici i čitaonici Sali

Hrvatska knjižnica i čitaonica Sali ima status općinske knjižnice. Nalazi se u mjestu Sali koje je općinsko i administrativno središte Dugog otoka i mjesto je s najviše stanovnika (740). To je jedina narodna knjižnica na Dugom otoku. Ukupni prostor knjižnice od 2007. godine do danas nije promijenjen – knjižnica se nalazi na 46 m² i nema odvojene odjele, već se svi odjeli nalaze u jedinstvenom knjižničnom prostoru. Bez obzira ne nemogućnost organizacije odvojenih odjela, knjižnica je osigurala maksimalan broj sjedećih mjesta za čitanje i/ili druženje. Knjižnica nema ogranka ili stacionara u drugim mjestima na Dugom otoku. Što se tiče knjižničnog poslovanja, obavlja redovito stručne poslove. Dio je sustava umreženih knjižnica Zadarske županije. Knjižnica je u potpunosti opremljena: ima fotokopirni stroj za korisnike, TV, glazbenu liniju i pisač, a kao posebnost izdvojili bismo da knjižnica ima klavir i teleskop. Stanovnici otoka ne plaćaju članarinu. Korisnici imaju na raspolaganju sljedeće usluge: posudbu knjiga, čitanje časopisa i novina, igranje društvenih igara, korištenje računala za posao, školu ili razonodu, posudbu glazbenih CD-a i filmskih DVD-a. Korisnici imaju na raspolaganju besplatan internet. U cijeloj knjižnici osiguran je bežični internet. Kao jednu od posebnosti knjižnice istaknuli bismo otvorenost knjižničnog prostora. Naime knjižnica zbog skučenog prostora jedan dio aktivnosti obavlja ispred same knjižnice. Knjižnica se nalazi na jako dobrom položaju, na samoj rivi. Svi koji idu u poštu, ljekarnu, trgovinu ili na brod moraju proći pored knjižnice. Preko puta knjižnice nalaze se i vezovi za brodove. Ispred knjižnice nalaze se stolice, fotelje i stolovi pa možemo reći da je knjižnica i zbog toga aktivan dionik javnog prostora. U knjižnici radi jedan djelatnik koji ima formalno knjižničarsko obrazovanje na puno radno vrijeme i jedan djelatnik na pola radnog vremena. Knjižnica aktivno sudjeluje u kulturno-animacijskim aktivnostima u mjestu. Za vrijeme turističke sezone knjižnica je posvećena posebnim aktivnostima u koje uključuje i turiste. Aktivnosti knjižnice medijski su adekvatno popraćene. S obzirom da se kompletan kulturni život zajednice odvija u knjižnici, teško je pobrojati točan broj događanja. Knjižničar (IK) ovako opisuje usluge svoje knjižnice:

> IK: Provodimo različite programe, neki programi korespondiraju s mentalitetom, a neki žele biti ispred toga. Neki žele biti edukativni, neki žele biti zabavni. Variramo od jednog do drugog... U nekima stvarno želimo biti korak ispred, avangarda, a u nekima – stvari koje njeguju tradiciju.
>
> IK: U jednom kratkom krokiju reći ću ovo: Ideja ove knjižnice je da nađe barem dio onog što ga interesira, a ne može nigdje drugdje naći. Druga ideja je da kad netko uđe u ovu knjižnicu da otkrije lijepi dio sebe, da mu ona pomogne bilo svojim interijerom, bilo

> knjigama, bilo sadržajima, dio sebe koji nigdje drugdje ne može otkriti. Treća stvar je razvijati u ljudima ponos, jedan plemeniti ponos se najbolje razvija iz kulture. Meni je fascinantno kad novinari pišu, nabrajaju što u Salima ima, knjižnica je uvijek tu negdje pri vrhu, kao nešto dobro, kvalitetno, otkačeno, potrebno.

Potrebno je naglasiti da je knjižnica aktivna u provođenju programa tijekom cijele godine. To je posebno važno zbog održavanja kontinuiteta aktivnosti za one korisnike koji se na otoku nalaze tijekom cijele godine ili većinom godine. Knjižnica ima kazališnu, filmsku i astronomsku sekciju. Sve navedeno ne bi bilo moguće organizirati bez velike pomoći volontera. S obzirom na često nedostatna sredstava za nabavu i svakodnevno poslovanje, veliki broj događanja organizira se na volonterskoj bazi. Volonteri su i inače vitalna snaga knjižnice. Djeca i mladi najčešće se izjašnjavaju kao volonteri međutim i ostalo stanovništvo aktivno se uključuje u organizaciju događanja.

Knjižnica u Salima ispunjava osnovnu bit narodnog knjižničarstva – knjižnica za sve, knjižnica za svakoga. Otvorena prema novim idejama, stalno u procesu pronalaženja aktivnosti i uvođenje usluga kojima se podiže kvaliteta života lokalnog stanovništva.

3.1.2. Ukratko o Narodnoj knjižnici Blato

Knjižnica djeluje na području Općine Blato (prema Popisu stanovništva iz 2011. godine na području Općine živi 3583 stanovnika), stoga prema Standardima pripada VII. tipu narodne knjižnice. Knjižnica je osnovana 1880. godine, a status samostalne knjižnice dobiva 2011. godine i ima dvije stručne djelatnice zaposlene na puno radno vrijeme. Djeluje na prostoru od 133 m² i nema odvojene odjele. Trenutačni prostor nije dostatan za obavljanje svih potrebnih aktivnosti, ali unatoč tome knjižnica je dobro opremljena. U 2014. godini imala je 495 članova, a članarina je minimalna i najmanja na otoku (u odnosu na narodne knjižnice u Vela Luci i Korčuli). Za djecu i mlade je simbolična, a korisnici socijalne iskaznice imaju besplatan upis. Na raspolaganju korisnici imaju sljedeće usluge: posudbu knjiga, čitanje časopisa, igranje društvenih igara i korištenje računala. Unatoč tome što korisnici imaju na raspolaganju samo jedno računalo internetu mogu pristupiti besplatno i putem bežične mreže, a na raspolaganju im je i fotokopirni uređaj. U knjižnici je od 2014. godine otvoren *Australian corner* (u suradnji s Australskim veleposlanstvom u Zagrebu), a knjižnica u suradnji s dva dječja vrtića koja djeluju na području Općine održava dva programa za poticanje čitanja: *Bajkovita srijeda* i *Pričaonica petkom*.

Jedna od suradnica knjižnice, ravnateljica Dječjeg vrtića Blato (R) suradnju s knjižnicom opisuje:

> R: Narodna knjižnica Blato već je duže vrijeme naš veliki prijatelj. Često s djecom svih uzrasta idemo „tamo gdje priče žive". Uočavamo razlike u debljini, težini, boji i mirisu knjiga; razlikujemo enciklopedije od slikovnica, a tete iz knjižnice nam nesebično pomažu u tome.
>
> Najsretniji smo kad nama najdražu slikovnicu pročitaju uz zidnu projekciju. Na taj način, osim što realiziramo planiranu suradnju s društvenom zajednicom, potičemo djecu da stvaraju naviku čitanja i posuđivanja knjiga.

Osim s vrtićima knjižnica surađuje i s drugim udrugama, organizacijama i institucijama na području Općine Blato poput Viteškog udruženja Kumpanija. Predsjednik Viteškog udruženja Kumpanjija (IP) suradnju s knjižnicom opisuje:

> IP: Viteško udruženje Kumpanjija Blato od svog osnutka 1927. godine surađuje sa Narodnom knjižnicom Blato na očuvanju i prezentiranju nematerijalne kulturne baštine Blata.
>
> Kroz štrade i šorove zadnji je zajednički projekt Kumpanije i knjižnice u kojem smo promovirali pisanu riječ Blata i Požege, te kroz izložbe tradicionalnih nošnji i starih razglednica grada Požege povezali dvije različite kulturne sredine otočnu i kontinentalnu.

Knjižnica je uspostavila suradnju i s raznim institucijama iz Požege i Zagreba.

Izostanak raznih kulturnih institucija poput kazališta i muzeja, prometna izoliranost (osobito u zimskim mjesecima) te visoki troškovi gostovanja autora s kopna najčešći su razlozi suradnje među knjižnicama na otoku. Tako, knjižnica ostvaruje vrlo dobru suradnju s ostale dvije narodne knjižnice na otoku, s Narodnom knjižnicom Šime Vučetić Vela Luka i Gradskom knjižnicom Ivan Vidali Korčula i to najčešće putem međuknjižnične posudbe kao i putem organiziranja raznih događanja na način da se kod organizacije predstavljanja knjiga često dijele troškovi održavanja susreta. U malim otočnim knjižnicama poput knjižnice u Blatu, od velike su pomoći i volonteri koji obogaćuju i proširuju postojeće knjižnične programe. Jedan od primjera dobre suradnja s volonterima je suradnja Knjižnice s Tigrenom Csik koja vodi lutkarsku družinu unutar knjižnice. Knjižnica se aktivno uključuje u sve aspekte života u Blatu kroz organizaciju raznih događanja. Knjižnica na otoku mora brzo reagirati na događanja u svojem mjestu ili na cijelom otoku. Na primjer, u lipnju 2013. godine ugostila je Hrvatsku nogometnu reprezentaciju (U-20) koja je bila na pripremama u Blatu. Tom su prilikom mladi nogometaši promicali čitanje kod mladih korisnika knjižnice. Knjižnica tijekom godine organizira mnoštvo različitih događanja – od promocija knjiga i izložbi do predavanja iz područja astronomije, zdravstva i slično, ali je važno istaknuti da naglasak stavlja na mje-

sece, od listopada do ožujka, u kojima nema puno događanja na području Općine. Na taj način želi obogatiti kulturni život stanovnika ne samo svoje Općine već cijelog otoka Korčule. Vodeći se zakonima, smjernicama i standardima iz područja knjižničarstva, Narodna knjižnica Blato nastoji kvalitetno obavljati svoju djelatnost i kulturnu zadaću – poslovanje knjižnice u velikoj je mjeri informatizirano. Postojanje mrežne stranice omogućava korisnicima pregled aktivnosti i događanja – tako se bilten prinova redovito objavljuje na Facebook stranici knjižnice koja ujedno omogućava produživanje i rezervaciju građe.

Kad gledamo malu otočku knjižnicu poput knjižnice u Blatu i neke druge velike knjižnice na kontinetnu, razlika, ali i posebnosti je mnogo. Tako korisnici nisu samo broj, knjižničari imaju često jako prisan odnos s korisnicima, poslovi nisu podijeljeni po odjelima i po timovima već zaposlenici ili najčešće samo jedan zaposlenik rade sve od posudbe, obrade i narudžbe građe do organizacije događanja i komunikacije s korisnicima. Međutim, ta polivalentnost posla, poseban odnos s korisnicima i zajednicom dodana je vrijednost posla u maloj otočkoj knjižnici.

4. Zaključak

Način kako će knjižnica poslovati u zajednici uvjetuje nekoliko faktora: financijska moć osnivača, osobnost knjižničara, edukacija knjižničara, karakteristike zajednice i intenzitet suradnje s institucijama koje osiguravaju stručnu pomoć. Knjižnice u manjim ruralnim sredinama svoje poslovanje usmjeravaju prema specifičnostima zajednice u kojoj djeluju. U maloj zajednici, socijalne veze su intenzivne i odnosi među akterima su jasniji. Narodna knjižnica po svojoj svrsi postojanja ne bi nikada smjela biti izdvojeni organizam od zajednice u kojoj djeluje. Na otocima često nedostaje kulturnih sadržaja i knjižnica ima veliku odgovornost u organizaciji kulturnog života mjesta. Međutim, usluge i aktivnosti knjižnice izlaze iz uobičajenog okvira organizacije kulturnih događanja i aktivnosti koje se prvenstveno povezuju uz posudbu građe. Narodne knjižnice imaju veliku informacijsku ulogu u zajednici. Osim pružanja informacija koje su potrebne za školovanje, knjižnice često postaju glavni pokretači u nastajanju i organiziranju različitih aktivnosti. Knjižnice koje smo predstavile u ovom radu možemo nazvati „knjižnicama-pokretačima“ jer potiču niz aktivnosti u mjestu, njihova proaktivna uloga vidljiva je u nizu usluga i aktivnosti koje izlaze iz popisa uobičajenih poslova manjih knjižnica. Knjižničari zaposleni u ovim knjižnicama posvećeni su najbrojnijim korisničkim skupinama, a to su djeca i mladi. U otočkim sredinama, a napose u manjim otočkim sredinama nedostaje prostora za druženje i slobodne aktivnosti djece i mladih.

Knjižnica je u oba mjesta, Sali i Blato, ustanova koja osigurava najmlađim korisnicima provođenje kvalitetnog slobodnog vremena u prostoru koji nema komercijalni karakter što je za razvoj zajednice izuzetno važno.

Literatura

Babić, Dragutin, Ivan Lajić i Sonja Podgorelec. 2004. *Otoci dviju generacija*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Barron, Daniel D. 1995. „Staffing rural public libraries: the need to invest in intellectual capital." *Library trends* 44, 1: 80.

Holt, Glen E. 2009. „A viable future for small and rural libraries." *Public library quarterly* 28: 287 – 294.

Holt, Glen E. 1995. „Pathways to tomorrow's service: the future of rural libraries." *Library trends* 44, 1: 192.

Koontz, C.; Jue, D.; Bishop, B.W. 2009. „Public library facility closure: An investigation of reasons for closure and effects on geographic market areas". *Library & Information Science Research* 31, 2: 84 – 91.

Leary, James. 1991. „Library services for isolated communities: a Western New South Wales perspective." *Australasian public libraries and information services* 4, 3: 150 – 154.

Rela, Brian, Carlo John Bertot i Paul T. Jaeger. 2004. „Rural Public Libraries and digital inclusion: issues and challenges." *Information technology and libraries* March: 6 – 24.

„Struktura ruralnog stanovništva," Accessed 2015-08-30 http://www.agroklub.com/agropedija/ruralno-stanovnistvo-struktura-obrazovanje/struktura-ruralnog-stanovnistva-24/.

Swan, Deanne W., Justine Grimes i Timothy Owens. 2013. „The State of Small and Rural Libraries in the United States." *Research* Brief No. 5*www.imls.gov/assets/1/AssetManager/Brief2013_05.pdf*

Vavrek, Bernard. 1995a. *Rural and small libraries: providers for lifelong learning*. Washington : National Institute on Postsecondary Education, Libraries and Lifelong Learning, http://eric.ed.gov/?id=ED385254

Vavrek, Bernard. 1995b. „Rural information needs and the role of the public library." *Library trends* 44, 1: 21 – 48.

Wigg, Cristina. 1995. „Across towns and across times: library services to young people in rural libraries." *Library trends* 44, 1: 93.

Župančić, Milan. 1998. „Seoska modernizacija i tranzicija". *Sociologija sela* 36, 1/4 (139/142): 55.

Profesoricu Aparac-Jelušić upoznala sam 1998. godine kao studentica knjižničarstva na Odsjeku za informacijske znanosti u Zagrebu. Nisam sigurna ima li dovoljno mjesta za nabrajanje svih aktivnosti, projekata, zamisli, događanja na kojima smo od tada pa sve do današnjih dana surađivale. Kao mentorica pratila me od diplomskog do doktorskog rada, vodila me od početničkih satova na izvanrednom studiju sve do postavljanja samostalnih kolegija. Imala je veliki utjecaj na moj istraživački interes, odnos prema nastavi, prema studentima. I uza sve navedeno, koje ovako posloženo izgleda suhoparno i uopće nije toliko životno i živahno kakva je Profesorica, uvijek je bila velika prijateljica, velika potpora u najtežim životnim trenucima. Kako uopće opisati osobu koja mi je otvorila oči za toliko lijepih stvari na ovom svijetu. Ovo je jedno veliko hvala za sve one šetnje uz more i rasprave o životu, beskonačne razgovore o temama koje samo ona i ja znamo izabrati, brigu koju je pokazala za mene i moju obitelj. Hvala za torte koje je napravila kao prava baka za moje dječake i što nikada nije odustala od misije da im priča i čita priče. Moja Profesorica postala je dio moje obitelji. (Martina Dragija Ivanović)

Teško je izdvojiti tek nešto po čemu mi je profesorica Aparac-Jelušić ostala u lijepom sjećanju – jer je toga mnogo. Danas se najčešće sjetim sljedećeg: prilikom izlaganja rekla nam je da ne trebamo imati tremu jer smo se za izlaganje pripremali i sigurno o određenoj temi znamo više nego oni što nas slušaju. Uvijek je bila na raspolaganju studentima i poticala njihov rad tijekom studija, ali i kasnije. Ukratko, usporedila bih ju s dobrom susjedom, s kojom priželjkujete dobre odnose jer zna mnogo toga i na nju se uvijek možete osloniti.

Želim joj mirnu mirovinu, da pročita sve što dosad nije stigla i da nas, svoje bivše studente, i dalje ohrabruje svojim znanstvenim radom. (Franciska Jurišić Bačić)

Slika hrvatske žene s kraja 19. i početka 20. stoljeća na primjerima odabranih listova



Jelena Lakuš
Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Sažetak

Rad donosi sliku hrvatske žene u odabranim pedagoško-didaktičkim listovima s kraja 19. i početka 20. stoljeća, koji su obilovali prilozima o ženama i ponajprije njima bili namijenjeni. Sadržajna je analiza pokazala da u svim listovima dominira patrijarhalna retorika, što znači da se žena još u velikoj mjeri sagledavala u tradicionalnim okvirima – kao marljiva kućanica, dobra i vjerna supruga te požrtvovna majka koju ponajprije mora resiti domoljublje kako bi u tom duhu odgajala i svoju djecu. Ipak, zamjetni su i nagovještaji novog doba, vidljivi, među ostalim, u stjecanju prava na visoko obrazovanje, praćenju vijesti o ženskom pokretu i uspješnim sveučilišno obrazovanim ženama, što svjedoči o početku jednog novog vremena u kojem se žena ne javlja samo u svojim tradicionalnim ulogama u patrijarhalnom kontekstu već postaje i nositeljica novih društvenih uloga, izlazeći iz privatne u javnu sferu.

Ključne riječi: žene, Hrvatska, 19. stoljeće, tisak, obrazovanje.

1. Uvod

Na hrvatskom su povijesnom prostoru žene tijekom 19. stoljeća još uvijek podlijegale pravnim, ekonomskim i obrazovnim ograničenjima. Nisu imale građanska i politička prava, nisu mogle raspolagati obiteljskom imovinom ni stjecati formalno obrazovanje više od osnovnog, premda su pripadnice plemićkih i viših građanskih slojeva ipak stjecale stanovito više

(neformalno) obrazovanje kod kuće, najčešće od strane unajmljenih guvernanti i kućnih učitelja (Župan 2001, 436 – 452; Jagić 2008, 77 – 100; Župan 2009, 232 – 256). Tek se od 1868. godine počinju osnivati prve više državne djevojačke škole koje su pohađale uglavnom djevojke iz srednje građanske klase (Župan 2005, 366 – 383; Župan 2008, 123 – 142). Sve do 1892. godine, kada je s radom započeo Privremeni ženski licej, prva ženska gimnazija u Hrvatskoj, djevojkama nije bio dopušten pristup višem formalnom obrazovanju (Ograjšek Gorenjak 2006, 147 – 176). Godine 1895. djevojkama je odobreno da budu izvanredne slušateljice Mudroslovnog (Filozofskog) fakulteta u Zagrebu, ali su dozvolu za redovni studij dobile tek 1901. godine, nedugo nakon što su i neka europska sveučilišta otvorila svoja vrata ženama (Luetić 2002, 167 – 208). Na ostale su fakultete žene u nas dobile pravo upisa tek nakon Prvog svjetskog rata (Ograjšek Gorenjak 2004, 157 – 179). Društvo dakle još uvijek nije bilo sklono širem obrazovanju žena, smatrajući da one nisu sposobne za jednake mentalne napore kao muškarci. Štoviše, smatralo se da predugo sjedenje i učenje kod djevojaka može izazvati niz bolesti, kao što su histerija, živčane bolesti, epilepsija, kratkovidnost, bolesti pluća i želuca i mnoge druge, odnosno da može loše djelovati na njihov normalan psihofizički razvoj (Selak, „Što slabi naše živce“, *Dom i sviet* (1888), 9, 139 – 141). Prihvatljiv nije bio ni ženski rad jer se smatralo da se time prekoračuje „granica ženstva“ (Jagić 2008, 85). Ženama je tako bilo onemogućeno svako javno djelovanje. Javna sfera bila je rezervirana isključivo za muškarce, dok su žene bile smještene u privatnost svoga doma i obitelji, osuđene na „nevidljivost“ (Gross 1993, 56 – 64; Rumenjak 2001, 4 – 6). Jedini javni posao koji su mogle raditi bio je posao učiteljice, i to samo ako su bile neudane, jer je od 1888. godine novim školskim zakonom udanim učiteljicama bio onemogućen rad u školama. Ipak, potkraj 19. stoljeća sve su izrazitije rasprave o potrebi reformiranja i unapređivanja ženskog obrazovanja, potaknute ponajprije Mažuranićevom reformom školstva (1874.). No dok su jedni smatrali da je školovanje žena društveno opasan fenomen koji bi mogao rezultirati potkapanjem temelja društvenog poretka te uzdrmati stabilnost ekonomskog sustava, te su se stoga zalagali za osnivanje stručnih škola koje bi učenice obrazovale samo za zanimanja nekonkurentna muškoj radnoj snazi, drugi su držali da se djevojke trebaju obrazovati, ali u svrhu unapređenja njihove društvene uloge supruga, kućanica i majki, te su stoga bili za to da se djevojke ponajprije potkuju u teorijskim predmetima, bez namjere zapošljavanja po završetku obrazovanja (Ograjšek Gorenjak 2006, 152 – 154). Iako je Mažuranićevom reformom školstva položaj žena bio bitno poboljšan jer je četverogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje postalo obvezno i besplatno za sve, bez obzira na spol, a plaće su učiteljica izjednačene s plaćama učitelja, broj djevojčica koje su pohađale školu bio je još uvijek manji od broja dječaka. Osim toga, djevojčicama je sve do potkraj 19. stoljeća bilo nedostupno srednjoškolsko obrazovanje. Naposljetku, učiteljice su još uvijek bile malobrojnije od učitelja, pri čemu se Khuenovim zakonom o škol-

stvu iz 1888. godine dokinuo njihov prilično liberalan položaj zagarantiran Mažuranićevim zakonom, jer od tada učiteljice više nisu smjele biti udane (Gross 1992, 402 – 414; Župan 2002, 277 – 292). Sve su zastupljenije i vijesti o ženskom pokretu, koji je upravo tada uzimao maha u svijetu, promičući obrazovanje kao bitan korak u stjecanju političkih prava žena. Razdoblje je to razvoja pokreta sufražetkinja koji se iz Velike Britanije vrlo brzo proširio diljem Europe i izazvao stvaranje mnogih ženskih organizacija u cilju borbe za jednako pravo glasa muškaraca i žena. U nekim europskim državama (Švedska, Finska) to su pravo žene ostvarile već početkom 20. stoljeća. Hrvatske će žene međutim na to pravo ipak morati pričekati sve do kraja Drugog svjetskog rata. U nas naime organizirani ženski pokret još uvijek nije postojao. Društveno-politička i gospodarska situacija u Hrvatskoj (još uvijek izrazito agrarno društvo, slab industrijski razvoj, periferan položaj Hrvatske u Austro-Ugarskoj, gospodarska kriza koja je Hrvatsku zahvatila 1873. godine i zadržala se puna dva desetljeća, činjenica da je u vrijeme Khuena Héderváryja pravo glasa bilo nedostižno čak i većem dijelu muškaraca, kao i još uvijek tradicionalno i patrijarhalno društvo) nisu pogodovale razvoju ženskog pokreta. Iako početkom 19. stoljeća bilježimo neka pojedinačna nastojanja, ženski se pokret u Hrvatskoj počinje polako razvijati tek istupanjem Marije Fabković[1] i Marije Jambrišak[2] na I. učiteljskoj skupštini 1871. godine, pa tako glavninu borbe za ženska prava na sebe preuzimaju upravo učiteljice. One su međutim bile uglavnom orijentirane na područje obrazovanja, dok se, barem u početku, borba za politička prava i povoljniji pravni položaj žena rijetko spominju. No kako se 19. stoljeće približavalo svome kraju, takve su vijesti sve učestalije, iako su uglavnom dolazile iz Europe (Ograjšek Gorenjak 2004, 160).

Rasprave o „ženskom pitanju“ našle su se u području interesa mnogih – školskih vlasti, pedagoga, psihologa, filozofa. U nizu obiteljskih i zabavnopoučnih, ali i stručnih pedagoških časopisa, pronalazimo pregršt članaka upravo o toj problematici. Cilj je ovoga rada analizirati upravo medijski prostor posvećen ženama tijekom druge polovine 19. i početkom 20. stoljeća. U tu su svrhu odabrana i na sadržajnoj razini analizirana četiri lista. Prvi je od njih polumjesečnik *Napredak* (1859. – 1919.), pedagoški časopis za učitelje i odgojitelje, kojim je započeo pokret za reformu hrvatskoga školstva, koje se željelo ne samo osloboditi utjecaja bečkog središta i Katoličke crkve već i izboriti za podizanje svoje kvalitete i dostupnosti, kao i za poboljšanje radnih uvjeta učitelja (Hays 1996, 89). Drugi analizirani list

1 Marija Fabković (1833. – 1915.) hrvatska je učiteljica i pedagoginja češkog podrijetla. Bila je u Austriji 1873. godine prva žena koja je položila ispit za nastavnicu građanske škole. Jedna je od trinaestero utemeljitelja Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora iz 1871. godine. Bila je pokretačica i urednica *Ženske biblioteke* (1872.).

2 Marija Jambrišak (1847. – 1937.) jedna je od prvih hrvatskih pedagoških djelatnica s kraja 19. stoljeća. Služila je kao učiteljica kod uršulinki u Varaždinu, u Krapini, u Zagrebu na Višoj djevojačkoj školi i u Privremenom ženskom liceju. Polazila je *Pedagogium* u Beču kao prva žena iz Austro-Ugarske Monarhije. Njezinim zalaganjem žene su dobile dozvolu za studiranje na Sveučilištu u Zagrebu.

je tjednik *Naše gore list* (1861. – 1866.), prvi izrazito obiteljski zabavnik, čiji je cilj bio „uz laganu zabavu širiti ljubav k narodnomu jeziku, te potom stupajuć korak po korak napred s vremenom oteti tudjinstvu nezasluženo mjesto, pa u njegovo utaknuti domaće“ (*Naše gore list* 1 (1861), 35: 1). Treći analizirani list je list *Dom i sviet* (1888. – 1919.), prve hrvatske zabavne ilustrirane novine. Naposljetku, četvrti analizirani list je mjesečnik *Na domaćem ognjištu*, odnosno kasnije *Domaće ognjište* (1900. – 1914.), koji je izdavao Hrvatski pedagoško-književni zbor u Zagrebu, najstarije učiteljsko književno društvo utemeljeno 1871. godine. Iako je list ponajprije bio namijenjen ženama, uredništvo se ograđuje od njegova kvalificiranja kao strogo „feminističkog“ te ističe da mu je glavna zadaća da u ženama budi ljubav prema knjizi i umnom napretku te da ih upoznaje s radom ženskog svijeta kod naprednijih naroda (*Domaće ognjište* 5 (1905), 10: 189). Sve analizirane listove povezuje činjenica da su bili pedagoško-didaktičke naravi te da su bili namijenjeni i zabavi i pouci. Također, iako izrijekom to ne navode svi, ciljali su ponajprije na žensku čitateljsku publiku, mahom iz plemićkih i građanskih krugova, jer su seljačke žene u to doba bile uglavnom nepismene. Naposljetku, svi su obilovali prilozima o ženama iz kojih su vidljive tri dominantne „naravne“ uloge namijenjene ženama toga vremena – uloga marljive kućanice, uloga dobre supruge i uloga požrtvovne majke.

2. „Naravna“ uloga žena kao kućanica, supruga i majki

2.1. „Valjana domaćica“

Od žene se ponajprije očekivalo da bude „valjana domaćica“, drugim riječima, dobra kućanica na kojoj počiva cijela kuća, kao što ističe Marija Jambrišak (Jambrišak, “Kako valja udesiti ženski uzgoj, da što koristniji bude po naš obiteljski život“, *Napredak* 33 (1892), 29: 481 – 488), a to je podrazumijevalo ne samo da je okretna i radišna već i da je štedljiva i uredna. Od nje se nadalje očekivalo i da bude pobožna, prostodušna, čedna, krotka, sramežljiva i šutljiva (Kreković, „Djevojka: obrazivanje ženskoga spola“, *Napredak* 34 (1893), 18: 273 – 277; F., „Dobra kućanica“, *Napredak* 21 (1880), 20: 317 – 318). Sve je te osobine trebala prenijeti i na svoje kćeri (Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj“, *Napredak* 33 (1892), 29: 481 – 488). Bilo je naime važno odmalena djevojčice uputiti u ulogu koja im je namijenjena u društvu, a tomu ih se poučavalo i u višim djevojačkim školama koje su djevojke, uglavnom one iz srednjih građanskih slojeva, pohađale nakon završene četverogodišnje pučke škole. Priprema djevojaka za njihovu „žensku ulogu“ u društvu bila je vidljiva i u novom nastavnom

programu za više djevojačke škole iz 1883. godine, koji je, nakon prigovora da je nastavni program iz 1875. godine neprimjeren djevojčicama te da usmjerava premalo pozornosti na razvoj vještina jedne buduće kućanice, smanjio broj sati iz teorijskih predmeta kao što su hrvatski jezik, zemljopis, povijest, računstvo i prirodoslovlje, a povećao broj sati iz praktičnih predmeta kao što je ženski ručni rad, pri čemu je samo obilježavanje toga predmeta sa ženski, kako ističe Dinko Župan, impliciralo da se njime trebaju baviti upravo žene (Župan 2009, 236). Uz ženski ručni rad, u osmom je razredu uveden i novi predmet – kućanstvo. Škole su se tako trebale staviti u funkciju „proizvodnje budućih dobrih kućanica". Djevojke se čak upozoravalo da mogu lako oboljeti na živce pokaže li se nakon udaje da su nedorasle ulozi dobre kućanice koja je u stanju skrbiti o svom domaćinstvu i suprugu (Selak, „Što slabi naše živce", *Dom i sviet* (1888), 9: 139 – 141). Naposljetku, dobra kućanica preduvjet je, smatralo se, kulturnog napredovanja naroda (F., „Dobra kućanica", *Napredak* 21 (1880), 20: 317 – 318), o čemu je u istoimenoj knjizi *Dobra kućanica* (1880.), uz pregršt kućanskih savjeta te isticanja poželjnih znanja, vještina i osobina dobre kućanice, pisao istaknuti pedagog i učitelj toga vremena Davorin Trstenjak. Knjiga je inače do 1906. godine doživjela čak pet izdanja, što svjedoči o njezinoj ogromnoj popularnosti.

2.2. „Vjerna drugarica"

Jednako se važnom smatrala i ženina uloga supruge i čuvarice obiteljskog ognjišta (Kreković, „Djevojka: obrazivanje ženskoga spola", *Napredak* 34 (1893), 18: 273 – 277). Žena bi svome suprugu trebala biti „vjerna drugarica" (Z., Z. „Žena", *Naše gore list* 6 (1866), 2: 14), najbolja prijateljica (Selak, „Što slabi naše živce", *Dom i sviet* (1888), 9: 139 – 141; Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj", *Napredak* 33 (1892), 29: 481 – 488), najsigurniji oslonac (Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj", *Napredak* 33 (1892), 29: 481 – 488), „spasonosno sidro" (Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj, da što koristniji bude po naš obiteljski život", *Napredak* 33 (1892), 28: 465 – 467), dijeliti s njim lijepe i manje lijepe životne trenutke (Kreković, „Djevojka: obrazivanje ženskoga spola", *Napredak* 34 (1893), 18: 273 – 277., Z., Z. „Žena", *Naše gore list* 6 (1866), 2: 14). No da bi mogla biti vrijedna i dostojna životna suputnica svome suprugu, morala je biti i primjereno obrazovana (J.[ambrišak], „Ženski život od dječije sobe do vlastitoga ognjišta", *Domaće ognjište* 1 (1901), 6: 5 – 6). Primjereno će ju obrazovanje, smatralo se, udaljiti od ispraznih zabava, povođenja za modom, rasipništva i taštine, osobinama koje su smatrane tipično ženskim (Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj, da što koristniji bude po naš obiteljski život", *Napredak* 33 (1892), 30: 501 – 505). Takvima su ih držale i same žene, pa je tako primjerice Marija Kuničić u svom izlaganju „Od ničesa nije u djevojaka zazirati toliko, koliko od taštine", održanom

na XVI. učiteljskoj skupštini hvarskoga kotara u Dalmaciji, tvrdila da je upravo taština temeljna odlika naravi ženskoga roda kojoj su žene sklone od najranije dobi pa sve do starosti i koja ih može lako dovesti do toga da im uništi obiteljsku sreću (Kuničić, „Kako treba da se udesi uzgajanje ženskoga naraštaja prema onoj Fenelonovoj: „Od ničesa nije u djevojaka zazirati toliko, koliko od taštine“, *Napredak* 35 (1894), 31: 489 – 491).

2.3. „Prva učiteljica djeteta“

No možda je najvažnija ženina uloga u društvu bila ona majke i odgojiteljice. „Žena je svećenica, kojoj je sagraditi žrtvenik straha božjega u obiteljskom hramu; ona je, koja taj žrtvenik resi cvijećem ćudorednosti, poslenosti i reda; ona je vestalinka, koja na tom žrtveniku uzdržaje vječiti plamen obiteljske sreće; ona je djeci svojoj ono, što je oživljujuće i ogrjevajuće svjetlo sunašca bilju; na njezinom srcu ogrijevaju se djeca i uzplamćuje za svim onim, što je Bogu milo, a ljudima plemenito. Sretan narod, koji takih majka ima“, pisala je Marija Jambrišak 1892. godine (Jambrišak, „Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti, da što koristniji bude po naš obiteljski, družtveni i narodni život“, *Napredak* 33 (1892), 29: 481 – 488). Višestruka je bila uloga majke. Majke su ponajprije imale zadatak da svoje kćeri odgajaju za brak (J.[ambrišak], „Ženski život: od dječije sobe do vlastitog ognjišta“, *Domaće ognjište* 1 – 6, (1900/1901): 5 – 6, 29 – 31, 58 – 59, 82 – 85, 109 – 111, 138 – 139). No jednako je tako o njima ovisio ne samo opstanak i reprodukcija nacije već i njezin napredak. Majke su naime imale zadatak da svojoj djeci usade ljubav prema domovini, narodnom jeziku, običajima i povijesti, pripovijedajući im narodne priče i bajke i pjevušeći im narodne pjesme (Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj, da što koristniji bude po naš obiteljski život“, *Napredak* 33 (1892), 31: 517 – 525), jer, kontinuirano se isticalo, domoljublje se najbolje „upija […] s majčinim mlijekom“ (Stojanović, „Pedagogičke iskrice“, *Napredak* 4 (1863), 25: 395 – 403; „Čitajmo i kupujmo naše knjige“, *Na domaćem ognjištu* 2 (1901), 1: 8).

U to se vrijeme čak i samo pitanje obrazovanja žena sve više stavljalo u službu nacionalne ideologije, jer jedino obrazovana majka, smatralo se, može shvatiti svoju dužnost prema domovini te važnost koju u odgoju imaju materinski jezik i osjećaj nacionalne pripadnosti (Jagić 2008, 83 – 84). No mnoge obrazovane žene, uglavnom podrijetlom iz plemićkih i građanskih obitelji, navedenu ulogu nisu prepoznavale jer su se školovale u inozemstvu ili su im pak znanje prenosile strane guvernante, pa su nerijetko njemački bolje poznavale no svoj materinski hrvatski jezik. To im se često zamjeralo. Tako ih se primjerice na stranicama časopisa *Naše gore list* 1864. godine upozorava da bi se trebale ugledati na Mađarice koje su izvrsno poznavale svoj materinski jezik. Naime časopis prenosi vijest iz bečkih novina u kojima se navodi da je austrijska carica i ugarsko-hrvatska

kraljica Elizabeta I., supruga cara Franje Josipa I., objavila natječaj u kojemu traži za sebe družbenicu mađarske nacionalnosti iz plemićkih krugova, s kojom bi svakodnevno vježbala mađarski jezik. Na natječaj se prijavilo čak pet stotina Mađarica koje su bile voljne postati kraljičine družbenice i koje su očito jako dobro poznavale svoj jezik. Prenoseći tu vijest, autor se članka pita koliko bi se hrvatskih djevojaka odazvalo na natječaj da kraljica poželi učiti hrvatski jezik, razočarano zaključujući da bi njihov broj bio zasigurno vrlo malen jer rijetke su one koje ga dobro znaju („Viestnik", *Naše gore list* 4 (1864), 35: 283).

Žene se stoga pozivalo da se okrenu čitanju knjiga na narodnom jeziku (Karakašević, „Što treba da čini škola, e da narod svoju knjigu što više zavoli", *Napredak* 34 (1893), 16: 241 – 244; Klobučar, „Što bi mogla učiniti škola, da narod knjigu što više zavoli?", *Napredak* 34 (1893), 29: 449 – 455; Dvorniković, „Uzgojni dojam lijepe knjige", *Napredak* 34 (1893), 30 – 31, 32 – 36: 465 – 469, 481 – 484, 513 – 516, 529 – 532, 545 – 548, 561 – 564; Kršnjavi, „Nešto o odnošaju ženskog svijeta spram naše lijepe književnosti", *Domaće ognjište* 1 (1901), 4: 62 – 63; Špicer, „O djevojačkim štivima", *Domaće ognjište* 4 (1904), 3: 53 – 55) te da tako odgajaju i svoju djecu, ponajprije kćeri, koje su posezale za, kako se smatralo, štetnim francuskim i njemačkim romanima (Lakuš 2013, 103 – 127). „Neka naše djevojke čitaju dobre, poučne, neka čitaju hrvatske knjige", upozoravala je Marija Jambrišak na III. skupštini Saveza hrvatskih učiteljskih društava, uoči otvaranja prvog ženskog liceja 1892. godine u Zagrebu (Jambrišak, „Kako valja udesiti ženski uzgoj, da što koristniji bude po naš družtveni život", *Napredak* 33 (1892), 30: 487 – 488). Djevojkama u ruke treba dati „domaće hrane, priređene na domaćoj grudi, nadahnute hrvatskim rođenim duhom, opojenim mirisom narodnoga nam smilja i bosilja", isticala je Jagoda Truhelka[3] (Truhelka, „Što da čitaju naše mlade djevojke", *Napredak* 34 (1893), 11: 163 – 168).

Prigovaralo im se i zbog povođenja za francuskom modom, koja je uvelike, smatralo se, slabila domoljublje jer narodi se „razlikuju kako jezikom, tako i odielom, i da kako jedno, tako i drugo sačinjava individualitet naroda" (Šafar, „Mila prošnja našim domorodkinjam", *Naše gore list* 2 (1862), 15: 117). Stoga „treba nam se čvrsto držati i jezika i nošnje svoje", a upravo su žene te koje bi svojim primjerom trebale biti uzor svima ostalima („Moda i naša narodna nošnja", *Naše gore list* 1 (1861), 4: 30 – 31). No nošenje hrvatske narodne nošnje nije zaživjelo. Žene su surke najprije počele nositi ispod kaputa, a potom gotovo posve prihvatile zapadnoeuropsku modu

3 Jagoda Truhelka (1864. – 1957.) bila je poznata pedagoginja i književnica za djecu i mladež. Bila je učiteljica u djevojačkim školama u Osijeku, Zagrebu i Gospiću, ravnateljica u Banja Luci i Sarajevu. Početkom devedesetih godina 19. stoljeća suradnica je zagrebačkog *Vijenca* i sarajevske *Nade*, pišući pripovijetke na temu žena i odnosa među spolovima, što je bila njezina vječna literarna inspiracija. Cijelog je života bila nadahnuta prosvjetiteljskom zadaćom učiteljskoga zvanja.

(„Viestnik“, *Naše gore list* 5 (1865), 12: 97). Osamdesetih se godina 19. stoljeća surka zadržala još jedino u selima (P., M. „Moda i sport“, *Dom i sviet* 1 (1888), 1: 16). No početkom 20. stoljeća i seoske djevojke, poput gradskih djevojaka i gospođa, počinju naručivati fine tkanine iz inozemstva i pratiti stranu modu, gotovo u potpunosti zanemarujući domaće sukno, o čemu se opširno piše 1902. godine (Sarinić, „Iščezavanje narodne nošnje“, *Domaće ognjište* 4 (1902), 4: 76).

3. Nagovještaj novog doba

Kao što je spomenuto, obrazovanje djevojaka ponajprije se podupiralo zato da bi se djevojka dobro pripremila za „žensku ulogu u društvu“ koja joj predstoji, onu kućanice, supruge i majke. No bilo je i onih koji su smatrali da bi se djevojka trebala obrazovati kako bi svojim radom mogla privređivati i uzdržavati se ukaže li se za to potreba, odnosno ako se ne uda. „Neka se [djevojka] odgoji tako, da će biti danas sutra dobra supruga, majka i domaćica; a za slučaj, ako ju mine ta naravna odredba, neka je vješta ma u kojoj struci, te će se moći svojim trudom u svijetu probijati“, isticala je Marija Jambrišak (Jambrišak, „Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti, da što koristniji bude po naš obiteljski, družtveni i narodni život“, *Napredak* 33 (1892), 27: 445 – 449). Bila je to alternativa mnogim djevojkama koje u brak nisu stupale iz ljubavi, već kako bi imale od čega živjeti. Stoga je potreba za unapređivanjem ženskog obrazovanja sve izrazitija pa se, kao što je spomenuto, od šezdesetih godina 19. stoljeća počinju osnivati prve više djevojačke škole, a 1892. godine otvoren je i prvi ženski licej. Mudroslovni (Filozofski) fakultet u Zagrebu svoja je vrata po prvi put otvorio djevojkama 1901. godine. I u analiziranim listovima pronalazimo brojne vijesti iz Europe o uspjesima sveučilišno obrazovanih žena. Te su vijesti, doduše, bile predstavljene više „kao kurioziteti nego kao cilj kojemu se stremi“, jer učiteljsko je zvanje još uvijek bilo jedino društveno prihvatljivo zvanje za žene (Ograjšek Gorenjak 2006, 148). U listu *Domaće ognjište* postojala je zasebna rubrika „Od svega pomalo“ koja je upravo donosila vijesti toga tipa, pripremajući samo teren za buduću pojavu pobornica ženskih prava, jer je teško tvrditi, smatra Šilović-Karić, da su žene okupljene oko toga lista bile feministkinje, premda neke naznake borbe za ženska prava i slobode postoje (Šilović-Karić 2004: 189 – 190). Tako primjerice pronalazimo vijest o otvaranju ženskog sveučilišta u Carigradu, po uzoru na američke koledže onoga doba, koje su pohađale djevojke iz Grčke, Rumunjske, Bugarske, Rusije, Egipta, Sirije i drugih zemalja. Nastavni je jezik bio engleski, a predavačice su bile uglavnom Amerikanke. Godine 1900., kada je sveučilište bilo otvoreno, bilo je sveukupno 160 slušačica („Od svega pomalo: iz ženskoga svijeta“, *Na domaćem ognjištu* 1 (1900), 1: 26). Također, čitamo vijesti o otvaranju vrata sveučilišta u Pragu, Poljskoj i drugdje ženama i

djevojkama („Od svega pomalo: iz ženskoga svijeta“, *Na domaćem ognjištu* 1 (1900), 1: 26), kao i, primjerice, podatke o broju diplomiranih liječnica, odvjetnica i ljekarnica. Navedimo samo primjer „London School of Medicine for Women“ na kojoj su 1899. godine diplomirale čak 254 žene, što svjedoči o tome da je potreba za ženskim liječnicama postojala („Od svega pomalo: iz ženskog svijeta, Na medicinskoj ženskoj školi u Londonu“, *Na domaćem ognjištu* 1 (1900), 2: 48). U listu *Dom i sviet* pronalazimo slike niza poznatih žena koje su u svom životu ostvarile bogatu karijeru, poput hrvatske glumice Marije Ružički Strozzi, Marije Freudenreichove, također glumice i pjevačice (*Dom i sviet* 1 (1888), 10: 148), Klementine Pleschner, operne pjevačice Hrvatskog zemaljskog kazališta (*Dom i sviet*, 13 (1900), 1: 1), itd. Ne zaboravimo, vrijeme je to i prvih klica pokreta za emancipaciju žena u Europi, koje će početkom 20. stoljeća rezultirati prvim političkim pravima žena. No na njih će, kao što znamo, Hrvatice morati pričekati sve do kraja Drugog svjetskog rata.

4. Zaključna razmatranja

Odabrani listovi druge polovine 19. i početka 20. stoljeća ženama su posvećivali velik medijski prostor, no u svima je njima dominantna patrijarhalna retorika. Žena se u nas još u velikoj mjeri sagledavala u tradicionalnim okvirima – kao kućanica, životna suputnica svoga supruga i odgajateljica njihove djece. Naime „atmosfera opće nesigurnosti koja je zahvatila hrvatsko društvo krajem 19. stoljeća uslijed neriješenih političkih prilika nagodbene Hrvatske, zatim prodora modernizacijskih tokova, početaka industrijalizacije i formiranja građanskog društva, a koji su nužno značili i rušenje sistema starih vrijednosti, još jače je učvrstila koncepciju moralnog obiteljskog života kao najbolje obrane od vanjskih faktora. Svijet je postao tako neprijateljsko okruženje, a dom sigurna luka i utočište. Unutar tog koncepta još jače se naglašavala potreba ženske vezanosti za dom …“ (Jagić 2008, 84). Zanimljivo je međutim da su i same žene nerijetko podupirale takvu retoriku. Iako se potreba za njihovim obrazovanjem više nije osporavala, prevladavalo je mišljenje da je jedina njegova svrha odgojiti djevojke na način da mogu uspješno ispuniti ulogu koju im je društvo namijenilo. Postojali su, dakako, i oni koji su u obrazovanju vidjeli svojevrsnu alternativu udaji – u slučaju da se žena ne uda i na taj način stekne financijsku sigurnost, stečeno će joj obrazovanje omogućiti da samostalno privređuje. Iako žene nisu imale građanska i politička prava, nitko nije osporavao njihovu važnu ulogu u razvijanju i njegovanju domoljubnog duha, očuvanju narodnoga jezika i baštine te tradicionalnih obiteljskih vrijednosti. Štoviše, u svim listovima ta je uloga bila izrazito naglašavana, nerijetko i kroz primjere uzornog ženskog domoljublja (Filipović, „Junačka Slavonka“, *Naše gore lis*t 1 (1861), 16: 126 – 127; „Domorodka: poljska pri-

povijetka“, *Naše gore list* 2 (1862), 10: 77 – 78; N., N. „Božena Němcova, spisateljica češka“, *Naše gore list* 2 (1862), 15: 115 – 117).

Zanimljivo je da, unatoč tomu što su svi analizirani časopisi pedagoško-didaktičke i obiteljske naravi, nigdje ne pronalazimo primjerice upute o odgoju dječaka, osim katkada u kontekstu naglašavanja različitosti odgoja sinova i kćeri. Nema ni uputa o tome što bi dječaci trebali čitati ili pak upozorenja o opasnostima koje na njih vrebaju, kao što se primjerice upozoravalo djevojčice i njihove majke na opasnost od čitanja romana, a poglavito onih na stranim jezicima. Dok svi listovi jasno ukazuju na to što žena treba činiti kako bi bila idealna supruga svom suprugu, samo sporadično pronalazimo slične upute koje bi bile namijenjene muškarcu kao suprugu, „radniku” i „skrbniku”, kao što je bila primjerice sljedeća: „Muškarac koji nisko misli i postupa sa ženom sramoti svoju majku, sumnjiči ju, da nije zaslužila il da je izgubila sinovo štovanje, jer valjano odgojen muškarac u ženi poštiva onu koja mu život dala, pa je savjestan i onda kad se radi o drugoj ženi“ (Ć. „Zamišljajmo se“, *Domaće ognjište* 2 (1901), 1: 12). Također, dok su žene vrlo često prikazivane u negativnom kontekstu – kao površne, nepromišljene, rastrošne, tašte osobe, sličnih osobina ne nalazimo kod muškaraca, pa čak ni u onim listovima koje su uređivale žene ili su pak bile njihove glavne suradnice. Štoviše, muškarci su uvijek prikazivani u izrazito pozitivnom svjetlu – tjelesno su jači, njihov je duh po naravi „djelatniji”, rade „u znoju svoga lica”, sposobni su promišljati apstraktno, prkose lošoj sudbini kada je to potrebno, a čak se i nagla narav, bučnost i požuda opraštaju jer se smatraju muškim osobinama za koje se opravdanje može pronaći u samoj njihovoj naravi (Kreković, „Djevojka: obrazovanje ženskoga spola“, *Napredak* 34 (1893), 23: 361 – 366).

Naposljetku, treba reći da se nagovještaj novog doba ipak osjećao. U Europi, koja potkraj 19. stoljeća svjedoči prvim pokretima za emancipaciju žena, otvaranju vrata sveučilišta ženama, kao i prvim političkim pravima žena početkom 20. stoljeća, svijet u kojem su dominirali muškarci nalazio se na svojoj prekretnici. Iako će na ostvarenje političkih prava Hrvatice morati pričekati sve do kraja Drugog svjetskog rata (visoko obrazovanje postaje im dostupno početkom 20. stoljeća), vijesti koje su stizale iz Europe, a osobito one o uspješnim sveučilišno obrazovanim ženama te ženama koje su ostvarile uspješne profesionalne karijere, svjedoče o početku novog vremena u kojem se žena ne javlja samo u svojim tradicionalnim ulogama u patrijarhalnom kontekstu već postaje i nositeljica novih društvenih uloga, izlazeći iz privatne u javnu sferu.

Literatura

Gross, Mirjana. 1992. *Prema hrvatskom građanskom društvu*. Zagreb: Globus Nakladni zavod.

Gross, Mirjana. 1993. „'Nevidljive' žene". *Erasmus* 3: 56 – 64.

Hays, Meghan. 1996. „'Valjane majke' i 'blage kćeri': odgoj i izobrazba žena u nacionalnom duhu u Hrvatskoj 19. stoljeća". *Otium* 4, 1/2: 86 – 96.

Jagić, Suzana. 2008. „'Jer kad žene budu žene prave...': uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće". *Povijest u nastavi* 6, 11 (1): 77 – 100.

Lakuš, Jelena. 2013. „Čuvari javnog ćudoređa: crkveno-vjerska i pedagoška nastojanja oko oblikovanja čitateljskih navika hrvatske mladeži 19. stoljeća", *Croatica Christiana Periodica* 71: 103 – 127.

Luetić, Tihana. 2002. „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu". *Povijesni prilozi* 22, 22: 167 – 208.

Ograjšek Gorenjak, Ida. 2004. „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje – pitanje obrazovanja žena sjeverne Hrvatske". U Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest, ur. Andrea Feldman, 157 – 79. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac".

Ograjšek Gorenjak, Ida. 2006. „Otvaranje Ženskog liceja u Zagrebu". *Povijest u nastavi* 6, 8 (2): 147 – 76.

Rumenjak, Nives. 2001. „Još uvijek nevidljive – ali priznate!". *Kruh & ruže*, 15: 4 – 6.

Šilović-Karić, Danja. 2004. „Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj". U Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest, ur. Andrea Feldman, 181 – 90. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac".

Župan, Dinko. 2001. „Uzor djevojke: obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj tijekom II. polovine 19. stoljeća". *Časopis za suvremenu povijest* 33, 2: 436 – 52.

Župan, Dinko. 2002. „Utjecaj Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.)". *Scrinia Slavonica* 2, 1: 277 – 92.

Župan, Dinko. 2005. „Viša djevojačka škola u Osijeku (1892.-1900.)". *Scrinia Slavonica* 5, 1: 366 – 83.

Župan, Dinko. 2008. „Više djevojačke škole u Požegi, Đakovu i Osijeku (1876. –1900.)". *Anali za povijest odgoja* 7: 123 – 42.

Župan, Dinko. 2009. „Dobre kućanice: obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća". *Scrinia Slavonica* 9, 1: 232 – 56.

Izvori

„Čitajmo i kupujmo naše knjige“. *Na domaćem ognjištu* 2 (1901), 1: 8.

Ć., A. „Zamišljajmo se“. *Domaće ognjište* 2 (1901), 1: 12.

Dom i sviet 1 (1888), 10: 148.

Dom i sviet 13 (1900), 1: 1.

„Domorodka: poljska pripovijetka“. *Naše gore list* 2 (1862), 10: 77 – 78.

Dvorniković, Lj. „Uzgojni dojam lijepe knjige“. *Napredak* 34 (1893), 30 – 31, 32 – 36: 465 – 469, 481 – 484, 513 – 516, 529 – 532, 545 – 548, 561 – 564., *Naše gore list* 1 (1861), 35: 1.

F., I. „Dobra kućanica“. *Napredak* 21 (1880), 20: 317 – 318.

Filipović, Ferdo. „Junačka Slavonka“. *Naše gore list* 1 (1861), 16: 126 – 127.

Jambrišak, Marija. „Kako valja udesiti ženski uzgoj, da što koristniji bude po naš obiteljski život“. *Napredak* 33 (1892), 27 – 31: 445 – 449, 465 – 467, 481 – 488, 501 – 505, 517 – 525.

J.[ambrišak], M.[arija]. „Ženski život: od dječije sobe do vlastitog ognjišta“. *Domaće ognjište* 1 – 6, (1900/1901): 5 – 6, 29 – 31, 58 – 59, 82 – 85, 109 – 111, 138 – 139.

Karakašević, Emil. „Što treba da čini škola, e da narod svoju knjigu što više zavoli“. *Napredak* 34 (1893), 16: 241 – 244.

Klobučar, Dragutin. „Što bi mogla učiniti škola, da narod knjigu što više zavoli?“. *Napredak* 34 (1893), 29: 449 – 455

Kreković, Blaž. „Djevojka: obrazivanje ženskoga spola“. *Napredak* 34 (1893), 18, 23: 273 – 277, 361 – 366.

Kršnjavi, Izidor. „Nešto o odnošaju ženskog svijeta spram naše lijepe književnosti“. *Domaće ognjište* 1 (1901), 4: 62 – 63.

Kuničić, Marija. „Kako treba da se udesi uzgajanje ženskoga naraštaja prema onoj Fenelonovoj: „Od ničesa nije u djevojaka zazirati toliko, koliko od taštine“. *Napredak* 35 (1894), 31: 489 – 491.

„Moda i naša narodna nošnja“. *Naše gore list* 1 (1861), 4: 30 – 31.

N., N. „Božena Němcova, spisateljica češka“. *Naše gore list* 2 (1862), 15: 115 – 117.

„Našim čitačima“. *Domaće ognjište* 5 (1905), 10: 189.

„Od svega pomalo: iz ženskoga svijeta“. *Na domaćem ognjištu* 1 (1900), 1: 26.

„Od svega pomalo: iz ženskog svijeta, Na medicinskoj ženskoj školi u Londonu“. *Na domaćem ognjištu* 1 (1900), 2: 48.

P., M. „Moda i sport“. *Dom i sviet* 1 (1888), 1: 16.

Sarinić, Ilija. „Iščezavanje narodne nošnje“. *Domaće ognjište* 4 (1902), 4: 76.

Selak, N. „Što slabi naše živce“. *Dom i sviet* (1888), 9: 139 – 141.

Stojanović, Mijat. „Pedagogičke iskrice“. *Napredak* 4 (1863), 25: 395 – 403.

Šafar, Filip. „Mila prošnja našim domorodkinjam“. *Naše gore list* 2 (1862), 15: 117.

Špicer, Mavro. „O djevojačkim štivima“. *Domaće ognjište* 4 (1904), 3: 53 – 55.

Truhelka, Jagoda. „Što da čitaju naše mlade djevojke“. *Napredak* 34 (1893), 11: 163 – 168.

„Viestnik“. *Naše gore list* 4 (1864), 35: 283.

„Viestnik“. *Naše gore list* 5 (1865), 12: 97.

Z., Z. „Žena“. *Naše gore list* 6 (1866), 2: 14.

Hvala Tatjani što mi je otvorila vrata informacijskih znanosti.

Elektroničke knjige u knjižničnim zbirkama:

problemi, izazovi i mogućnosti

Kristina Feldvari
Kornelija Petr Balog
Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku





Sažetak

Elektroničke su knjige prisutne na tržištu već neko vrijeme, no za knjižnice, posebice hrvatske, one predstavljaju prilično velik izazov, a s njihovim uvrštavanjem u knjižnične zbirke povezane su brojne nedoumice i nepoznanice. U radu se problematiziraju brojni aspekti vezani uz elektroničke knjige, poput pitanja upravljanja vlasničkim pravima (*Digital Rights Management*), licenciranja, korištenja i drugog. Rad donosi rezultate istraživanja provedenog u ožujku 2015. na odabranom uzorku hrvatskih knjižnica. Rezultati istraživanja pokazuju da hrvatske knjižnice još uvijek relativno rijetko uvrštavaju elektroničke knjige u svoje zbirke, a kada to čine, to su u pravilu besplatni naslovi. Jedini napredak koji se primijetio u odnosu na ranija istraživanja hrvatskih knjižnica jest to što u većoj mjeri nego ranije kroz svoje kataloge obavještavaju o elektroničkim knjigama u svojim zbirkama.

Ključne riječi: elektroničke knjige, knjižnične zbirke, upravljanje vlasničkim pravima.

1. Uvodna razmatranja

Znanstveni elektronički časopisi već su dulje vrijeme važan dio knjižničnih zbirki, posebice onih u visokoškolskim i znanstvenim ustanovama. No danas je u knjižnicama sve prisutnija i elektronička knjiga (ili e-knjiga) koja, za razliku od znanstvenih elektroničkih časopisa, svoje mjesto, osim u visokoškolskim i znanstvenim, sve češće nalazi i u narodnim knjižnicama (Dearnley, McKnight i Morris 2004). Postoje različite definicije elektroničke knjige, no mi ćemo ovdje upotrijebiti IFLA-inu, prema kojoj je to digitalna verzija nekog teksta koja je javno dostupna (uz plaćanje ili bez njega) kao zasebno djelo (IFLA 2014). Nadalje, isti izvor pojašnjava da elektroničku knjigu može posjedovati pojedinac ili knjižnica, no puno je češća situacija u kojoj se ta građa licencira (posuđuje) od nakladnika/dobavljača[1]; elektronička knjiga može biti i dio čitave zbirke elektroničkih knjiga koje se predstavljaju i oglašavaju kao jedna cjelina; elektroničke knjige mogu biti popraćene audio-vizualnim ili nekim drugim podacima poput Globalnog pozicijskog sustava (GPS) ili imati poveznice na neke druge datoteke; mogu imati svoju tiskanu inačicu ili postojati jedino kao digitalni entitet; mogu biti preuzete na neki čitač ili uživo prenošene (engl. *streaming)*, što zahtijeva stalnu internetsku vezu kad god se djelo čita; može ih proizvesti komercijalni nakladnik, ali isto tako mogu biti proizvedene u vlastitoj nakladi ili ih pak može proizvesti kakav znanstveni nakladnik ili stručna udruga poput sveučilišnih nakladnika ili stručnih organizacija. Digitalne audioinačice tekstnih djela smatraju se elektroničkim knjigama, no istovremeno digitalne inačice časopisa i novina to nisu (IFLA 2014, 1).

U naprednijim zemljama elektroničke su knjige izuzetno zastupljene u knjižničnim zbirkama visokoškolskih knjižnica[2], no mora se istaknuti da su narodne knjižnice i u tim zemljama veći interes za ovaj sadržaj pokazale tek pojavom iPad-a u travnju 2010. godine (Lund 2011, 122). Drugim riječima, tek kad je došlo do masovnije nabave uređaja na kojima je bilo moguće čitati formate elektroničke knjige, a time se stekla i povećana potražnja za tim sadržajima (posebice u SAD-u), narodne su knjižnice počele nabavljati tu vrstu građe[3]. Jer narodne knjižnice, u pravilu, nisu slijedile raniju praksu visokoškolskih knjižnica koje su, osim elektroničkog sadržaja, svojim korisnicima nudile na posudbu i različite e-čitače (Tees 2010). Osim u visokoškolskim knjižnicama, taj je trend zabilježen i u knjižnicama osnovnih i srednjih škola (Doiron 2011).

1 To znači da pojedinac ili knjižnica ne posjeduju to djelo, nego su dobili određena ograničena prava na njegovo korištenje.

2 Primjerice istraživanje naslovljeno *2011 Ebook Penetration and Use in U.S. Libraries Survey* u SAD-u donosi podatak da je 2011. godine 95% visokoškolskih knjižnica nudilo pristup elektroničkim knjigama (Miller 2011).

3 Kao ilustraciju porasta popularnosti elektroničkih knjiga donosimo primjer mreže narodnih knjižnica u Massachusettsu, SAD, gdje je u vremenu između 2005. i 2012. potražnja porasla za vrtoglavih 5000%.

Međutim s većom uključenošću elektroničkih knjiga u knjižnične zbirke pojavili su se i brojni problemi tehničke, pravne, pa čak i strateške naravi. Stoga je IFLA 2012. godine osnovala radnu skupinu koja je posebno proučila problematiku korištenja elektroničkih knjiga u knjižnicama (IFLA 2012). U svome izvještaju iz 2012. godine radna je skupina detaljno opisala razloge zbog kojih je rukovanje elektroničkim knjigama u knjižnicama posebno složeno: postoje velike razlike u poslovanju nakladničkog i knjižničnog sektora u različitim zemljama; digitalne su zbirke u mnogim zemljama nerazvijene, a korisnici nemaju ni pristup e-čitačima i tabletima, kao ni elektroničkim knjigama; na tržištu postoji jako velik broj različitih platformi i formata u kojima se objavljuju elektronički sadržaji, a koji su često nekompatibilni; različite vrste knjižnica imaju različite zahtjeve od elektroničkog sadržaja (ovdje se posebice misli na dihotomiju visokoškolske/znanstvene knjižnice – narodne knjižnice); znanstveno nakladništvo s jedne strane i komercijalno nakladništvo s druge strane imaju temeljno različite pristupe i poslovne modele prodaje digitalnog sadržaja knjižnicama; tranzicija s tiskanog medija na digitalni sa sobom povlači nove probleme i pitanja, posebice u domeni zaštite autorskih prava, ali i mogućnosti da knjižnice ostvare svoju temeljnu funkciju – posudbe građe u digitalnom okruženju; naposljetku, digitalno poslovanje pruža knjižnicama mogućnost da prikupljaju i pohranjuju razne vrste informacija vezanih uz čitateljske navike svojih korisnika, što predstavlja veliku opasnost za narušavanje privatnosti korisnika (IFLA 2012, 1).

Što se tiče geografske zastupljenosti elektroničkih knjiga, tržišta koja su rano „otkrila“ elektroničku knjigu sada počinju bilježiti usporen rast ili čak pad prodaje. Tako primjerice brojke o prodaji Udruge američkih nakladnika svjedoče da je 2010. zabilježen rast prodaje elektroničkih knjiga od čak 252%, da bi se svake naredne godine zabilježio manji porast, u 2013. godini imali su rast prodaje od svega 5% (IFLA 2014, 4). S druge strane, zemlje koje su kasnije prihvatile elektroničku knjigu sada bilježe veći porast prodaje. Tako naprimjer ePubDirect, najveći europski dobavljač elektroničkih knjiga, navodi da je u 2013. godini plasirao elektroničke knjige na trećinu više novih tržišta nego u 2012. (Cuddy 2014). Osim Europe, porast prodaje elektroničkih knjiga bilježe još i Južna Amerika, Japan, Njemačka, Francuska, Danska, Norveška, Švicarska i Belgija (IFLA 2014, 4). U Republici Hrvatskoj udio elektroničkih knjiga u izdavačkoj djelatnosti još je uvijek izuzetno malen, toliko malen da još nije prepoznat kao kategorija u Statističkom ljetopisu Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske. Prema podacima Centra za istraživanje tržišta GFK, Hrvatska se kreće oko 50% po broju onih koji su u godinu dana pročitali barem jednu knjigu (u 2011. 56%, 2013. 48%, a u 2014. 53%) (Kraus 2015). Usporedbe radi, u SAD-u je u 2014. godini 69% stanovnika pročitalo barem jednu (tiskanu) knjigu (Zickuhr i Rainie 2014). S obzirom na lošu situaciju s čitanjem općenito, ne možemo puno bolje rezultate

očekivati ni u slučaju čitanja i prodaje elektroničkih knjiga, posebice ako se u obzir uzme da za njih treba imati i e-čitač. Tako prema istom izvoru elektroničke čitače u 2014. godini posjeduje tek 1% populacije u Hrvatskoj, a svega 2% ispitanika iz 2015. godine izjavljuje da elektroničke knjige čita i kupuje (n=724). Istovremeno, moramo istaknuti da prema rezultatima GFK-a čitanost elektroničkih knjiga raste (2011. – 7%; 2014. – 12%; 2015. – 12%), no čitaju se uglavnom besplatne elektroničke knjige jer kupovina elektroničkih naslova varira između 0% i 2% (promatrano je razdoblje od 2011. do 2015. godine). S obzirom na postojeće stanje, dva velika nakladnika elektroničkih knjiga, Vipova e-knjižara i T-HT-ov Planet devet, posluju s izuzetno velikim poteškoćama i teško je predvidjeti koliko će se dugo uspjeti održati na tržištu. Trenutačno dobro posluje jedino privatni portal TookBook koji svojim inovativnim pristupom oponaša knjižničnu praksu i za mjesečnu članarinu korisniku nudi čitanje neograničenog broja naslova (Zajović 2015).

2. Značajke elektroničkih knjiga i knjižnice: mogućnosti i ograničenja

Elektroničke knjige, kao i bilo koji drugi digitalni objekt, imaju brojne pozitivne značajke koje su knjižnicama izuzetno zanimljive. Među ostalim, elektroničke knjige mogu biti dostupne bez ikakvih ograničenja (radnog vremena i sl.) i s bilo kojeg mjesta, moguć im je višestruk pristup, a pronalazak informacija o toj građi jamči i istovremeni pristup sadržaju[4] (Lloret Romero 2011). Mogu biti financijski isplativije budući da, pored činjenice da jednom naslovu može pristupati neograničen broj korisnika, štede prostor u knjižnici, nema oštećenja ili gubitaka zbog krađe, a nema ni kazni zbog prekoračenja roka posudbe budući da knjiga po isteku posudbenog roka naprosto „iščezne“ s korisnikova uređaja. Pored toga, njihova je velika prednost i to što omogućuju pretraživanje, podcrtavanje, dodavanje bilježaka, korištenje rječnika i sl. (Bennett and Landoni 2005), a nije nevažna ni njihova prilagodljivost osobama s posebnim potrebama (Tedd 2005). Osim tih pozitivnih značajki elektroničkih knjiga, moramo spomenuti i neke njihove nedostatke. Kao prvo, osoba koja želi čitati elektroničku knjigu mora imati elektronički čitač, a potreban je i pristup internetu. Osim toga, postoji velik broj različitih formata u kojima se isporučuje sadržaj, a pojedini elektronički čitači prepoznaju samo određene formate. Primjera radi, na Wikipediji se može pronaći informacija o postojanju dvadesetak

4 Kod analogne građe to nije slučaj. Ako u knjižničnom (*online*) katalogu korisnik pronađe informaciju o traženoj jedinici građe, to još uvijek ne znači da će moći doći do sadržaja. Ta jedinica građe može biti zagubljena, posuđena ili pak na uvezu. U najboljem slučaju, ako i može doći do sadržaja, mora fizički otići u knjižnicu, tj. ne može mu pristupiti iz svoga doma.

različitih formata u kojima se objavljuje elektronički sadržaj te tridesetak različitih platformi elektroničkih čitača (Wikipedia 2015). Unatoč svemu, otvoreni format EPUB ističe se kao format koji počinje prepoznavati većina uređaja, pa čak i Amazonov Kindle Fire. Pored tih hardverskih i softverskih nedostataka, elektroničkim se knjigama (odnosno cjelokupnom elektroničkom sadržaju koji se čita s ekrana) pripisuju i neki kognitivni i ergonomski nedostaci. Kod istraživanja zadataka koji su se trebali izvršiti na papiru i onih koji su se trebali napraviti uz pomoć računalnog ekrana, znanstvenici su došli do brojnih spoznaja koje idu u prilog papiru. Primjerice još 1992. godine pojavila se informacija da čitanje informacija s ekrana traje 20 do 30% dulje od čitanja s papira (Dillon 1992). Osim na brzinu čitanja, čitanje s ekrana utječe i na razinu stresa i napora kod čitatelja. Noyes i Garland (2008, 1361) tako su ustanovili da čitanje s ekrana kod čitatelja izaziva povećanu razinu stresa i iscrpljuje ga te zahtijeva više napora nego čitanje s papira. Osim toga, kritikama čitanja teksta s ekrana dodaje se i slabije pamćenje pročitanog (Szalavitz 2012). Jedno od mogućih objašnjenja za potonje jest da kod čitanja elektroničke knjige naš mozak nema vezu s fizičkim objektom (tiskanom knjigom) te na taj način cjelokupan doživljaj čitanja postaje nerealan (Howell 2014, 8). Svima koji se više zanimaju za prednosti i nedostatke elektroničkih knjiga predlažemo da pročitaju članak Ivane Pažur objavljen 2013.

Pored navedenih prednosti i nedostataka elektroničkih knjiga, moramo svakako spomenuti i problematičan odnos nakladnika/dobavljača i knjižničara te činjenicu da, u pravilu, nitko tko kupi neku elektroničku knjigu (bilo da se radi o pojedincu ili nekoj organizaciji poput knjižnice) tu knjigu ne posjeduje. Tom se kupovinom stječe dozvola (licenca) da se pristupi sadržaju. Naime već ranije spomenuta svojstva elektroničkih knjiga navela su nakladnike/dobavljače da počnu promišljati o kreiranju posebno složenih pravila za korištenje elektroničkog sadržaja koji proizvode i prodaju, kojima štite autorska, ali još više vlasnička, prava nad tim sadržajem. Ta posebna pravila, poznata pod engleskim nazivom *Digital Rights Management* (DRM), knjižnicama vrlo često onemogućavaju da obavljaju svoju osnovnu djelatnost. U načelu, upravljanje vlasničkim pravima ili DRM u pravilu ne mora nužno označavati nešto loše. DRM označava bilo kakav sustav tehnološke zaštite digitalnog sadržaja od strane proizvođača ili nakladnika/dobavljača čija je svrha osigurati pristup i korištenje građe te onemogućiti umnažanje, dijeljenje, reformatiranje ili mijenjanje medija, što je u skladu s uputama o zaštiti autorskih prava (ALA 2012). Međutim DRM se može zlorabiti i upotrebljavati na načine kojima se knjižnicama onemogućava normalno poslovanje. Ukoliko upravljanje vlasničkim pravima nije kreirano s mjerom, ono može ograničiti knjižnice, odnosno obrazovne ustanove u zadovoljavanju informacijskih potreba njihovih korisnika, i to na nekoliko načina (ALA). Prvi od njih jest onemogućavanje daljnje posudbe korisnicima nakon kupovine određenog naslova (takozva-

na „doktrina prve kupovine“ kojom svatko tko kupi određeno djelo ima pravo to djelo pokloniti, posuditi ili čak prodati nekom drugom). Zasad se elektroničke knjige tretiraju kao usluga i na njih se to ne može primijeniti, pa čak ni za posudbu. Nadalje, postoji opasnost da prevlada poslovni model diseminacije informacija prema kojem se informacije daju samo onima koji za njih plate (engl. *pay-per-use*), što može dovesti do velikih nejednakosti u pristupu informacijama. Osim toga, DRM može u nekim slučajevima, kada određeni sadržaj nestane s uređaja nakon nekog vremena ili opetovanog korištenja ili jer mu je onemogućena migracija na neki drugi medij ili format, spriječiti knjižnice u njihovoj zadaći čuvanja i zaštite nabavljenog sadržaja. I naposljetku, DRM može onemogućiti korištenje teksta ili njegovih dijelova u obrazovne svrhe.

U nakladničkoj industriji svi se ugledaju i prate primjere takozvanih „pet velikih nakladnika“ (*The Big Five Publishers*) u koje spadaju Penguin Random House, Harper Collins, Simon and Schuster, Hachette Book Group, i MacMillan[5]. Primjera radi, poznati su slučajevi u kojima nakladnici ograničavaju broj posudbi (npr. Harper Collins dopustio je da se u godinu dana djelo smije posuditi samo 26 puta, a nakon toga se naslov mora ponovno kupiti, odnosno obnoviti licenca) ili neko djelo knjižnicama (posebice to važi za popularne naslove) prodaju po višestruko većim cijenama od normalne maloprodajne cijene (tu praksu imaju Penguin Random House i Hachette). Primjerice za tiskano izdanje popularnog romana Justina Cronina *The Twelve* knjižnice su trebale izdvojiti $15.51, cijena njegova elektroničkog izdanja na Amazonu bila je $9.99, da bi knjižnice to isto elektroničko izdanje morale platiti $84 (nakladnici to opravdavaju time što knjižnice jednom kupljen naslov posuđuju drugima, pa nakladnici gube moguće kupce). Američke knjižnice to vide kao velik problem budući da velik broj narodnih knjižnica nabavlja upravo popularne naslove, a s obzirom na (neopravdano) veliku cijenu elektroničkih izdanja, knjižnice u konačnici nabavljaju manje naslova nego da kupuju tiskanu građu (Vinjamuri 2012). Usto većina nakladnika ne dopušta ni međuknjižničnu posudbu, što je uobičajen način nadopunjavanja knjižničnih zbirki.

Dakako, ima i pozitivnih primjera među nakladnicima, a tu bismo svakako željeli istaknuti Springer Verlag koji je izuzetno fleksibilan u definiranju DRM-sustava, pa tako taj nakladnik dopušta višestruk pristup sadržaju, tiskanje i slanje elektroničkom poštom, preuzimanje na neki drugi sustav te međuknjižničnu posudbu prinovljenih naslova (Velde i Ernst 2009, 573).

5 Do 1. srpnja 2013. godine bilo ih je šest (*The Big Six*). Naime tada su se dva velika nakladnika, Random House i Penguin, spojila i nastala je nova nakladničku kuća pod nazivom Penguin Random House (Ciabattari 2013).

3. Elektroničke knjige u hrvatskim knjižnicama

U hrvatskoj knjižničnoj zajednici već neko vrijeme postoji pojačan interes za elektroničkim knjigama te se organiziraju brojni skupovi na kojima se problematizira njihova tematika i spremnost hrvatskih knjižnica da ih uvrste u svoje zbirke. Taj interes formalni je oblik rasprave poprimio 2011. u okviru Informativne srijede, stalnog oblika stručnog usavršavanja knjižničara informativno-posudbenih odjela Knjižnica grada Zagreba, da bi se nastavio interdisciplinarnim stručnim skupom na temu „Knjiga i književnost na novim medijima" (Split, 2011), a 38. skupština Hrvatskog knjižničarskog društva (Osijek, 2012.) jedan je okrugli stol posvetila upravo elektroničkim knjigama. Također, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu od 2011. godine održava godišnji Festival hrvatskih digitalizacijskih projekata (Dfest) koji redovito problematizira teme koje su vezane uz elektroničke knjige.

O toj je temi objavljeno i nekoliko radova u hrvatskoj stručnoj knjižničarskoj literaturi. U jednom od ranijih radova Marica Šapro-Ficović opisuje projekte masovne digitalizacije knjiga (Gutenberg, MillionBook i Google Book) te razmatra njihov značaj za knjižnice i knjižnične zbirke (2011). Iste te godine, na ranije spomenutom skupu održanom u Splitu 2011. pod naslovom „Knjiga i književnost na novim medijima", nekoliko je autora proučavalo fenomen elektroničke knjige i hiperteksta (Hromadžić 2013; Strpić 2013), dok je jedan rad analizirao problematiku organizacije, korištenja i vrednovanja elektroničkih knjiga s knjižničarskog aspekta (Petr Balog 2013). O upravljanju vlasničkim pravima ili DRM-u govori se u radu prezentiranom na 38. skupštini iz 2012. godine (Petr Balog i Feldvari 2013), dok je Ivana Pažur na istom skupu govorila o rezultatima svoga istraživanja zastupljenosti elektroničkih knjiga u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Republici Hrvatskoj (2013). Godinu dana kasnije u slovenskoj reviji *Knjižnica* objavljen je rad dviju hrvatskih autorica koje su analizirale tržišne trendove elektroničke knjige u Sjevernoj Americi i Europi (Zubac i Tominac 2014).

U nastavku donosimo rezultate istraživanja provedenog u travnju 2015. godine na odabranom uzorku hrvatskih knjižnica.

4. Istraživanje

4.1. Cilj i svrha istraživanja

Cilj i svrha ovog istraživanja jest utvrditi u kojoj su mjeri elektroničke knjige zastupljene u javnim kulturnim i znanstvenim ustanovama, koji su modeli i načini nabave i korištenja elektroničkih knjiga u hrvatskim knjiž-

nicama te koje oblike zaštite vlasničkih prava nakladnici/dobavljači primjenjuju. Istraživanje je pošlo od pretpostavke da su elektroničke knjige u hrvatskim knjižnicama još uvijek iznimka. Ta pretpostavka temeljila se na postupku pregledavanja mrežnih stranica knjižnica provedenom prije provođenja samog istraživanja, odnosno pri traženju i utvrđivanju uzorka za istraživanje. Navedenoj pretpostavci u prilog ide i istraživanje iz 2012. godine autorice Pažur[6] (2013), ali i drugi radovi izloženi na ranije spomenutoj Skupštini Hrvatskog knjižničarskog društva[7] održanoj iste godine u Osijeku.

4.2. Metodologija istraživanja, instrument i uzorak

Istraživanje je kombinacija kvantitativnih i kvalitativnih metoda, i to anketnog upitnika koji se sastojao od 26 pitanja te esejskog dijela upitnika koji se sastojao od ukupno osam pitanja otvorenog tipa. U prvom dijelu anketnog upitnika ispitanici su, pored uobičajenih općih podataka poput vrste knjižnice, odjela te pozicije na kojoj rade u knjižnici, odgovarali na pitanja podijeljena u nekoliko skupina. Prva skupina pitanja odnosila se na duljinu posjedovanja zbirke elektroničkih knjiga, broj naslova i vrste elektroničkih knjiga koje knjižnica posjeduje, kao i na zahtjeve i zanimanje korisnika za njih. Druga skupina pitanja odnosila se na načine i modele nabave elektroničkih knjiga od domaćih i/ili stranih nakladnika te uređaje i formate koje knjižnica posjeduje i koristi za čitanje elektroničkih knjiga. Posljednja skupina pitanja u prvom dijelu anketnog upitnika odnosila se na uvjete korištenja, pristupa i posudbe elektroničkih knjiga te na moguće oblike zaštite vlasničkih prava koje nakladnici/dobavljači primjenjuju. Kao što je već spomenuto, drugi dio anketnog upitnika esejskoga je tipa te se njime kroz pitanja otvorenoga tipa nastojao dobiti opis načina odvijanja posudbe elektroničkih knjiga u svakoj pojedinoj knjižnici iz uzorka. Također, ispitanici su dali vlastita mišljenja i stavove o trenutnom i budućem stanju elektroničkih knjiga, o odlukama vezanim uz nabavu novih elektroničkih knjiga te utjecaju zaštite vlasničkih prava (DRM) na kvalitetu njihova korištenja.

6 Uzorak ovog istraživanja obuhvatio je fakultetske (59 knjižnica), nacionalnu i sveučilišne knjižnice (6 knjižnica), općeznanstvene (6 knjižnica) i specijalne knjižnice – instituti i zavodi (23 knjižnice), a cilj autorica bio je utvrditi u kojoj su mjeri elektroničke knjige zastupljene u hrvatskim visokoškolskim i srodnim knjižnicama pregledavanjem njihovih mrežnih stranica. Nastojalo se utvrditi nude li one korisnicima poveznice na elektroničke knjige, jesu li elektroničke knjige zastupljene u katalogu tiskane građe i nude li se elektroničke knjige putem repozitorija matične ustanove. Istraživanje je pokazalo kako poveznice na elektroničke knjige na mrežnim stranicama nudi 26% knjižnica, tek 5% knjižnica inkorporiralo je elektroničke knjige u nekoj mjeri u katalog tiskane građe, dok 4% knjižnica ima elektroničke knjige zastupljene u institucijskom repozitoriju (Pažur 2013).

7 Tema stručnog dijela Skupštine bila je *Knjižnice – ukorak s promjenama*, dok je jedna od podtema obuhvaćala elektroničke knjige i elektroničke usluge.

U razdoblju od 16. do 23. ožujka 2015. pregledane su mrežne stranice hrvatskih knjižnica s ciljem utvrđivanja uzorka knjižnica kojima će putem elektroničke pošte biti poslan anketni upitnik. Kriteriji za odabir uzorka bili su postojanje poveznica na nabavljene elektroničke knjige i/ili elektroničke zbirke, dostupnost elektroničkih knjiga u katalogu tiskane građe ili repozitoriju knjižnice te moguće posjedovanje elektroničkog čitača. Nakon utvrđivanja knjižnica koje zadovoljavaju prva dva kriterija odabira uzorka, zamijećeno je da je dosta knjižnica u sklopu projekta *E-Readers at Your Fingertips*[8] američke Ambasade dobilo elektroničke čitače na dar. Stoga je nabavljen popis svih knjižnica koje su sudjelovale u tom projektu te su one također uključene u odabrani uzorak prema trećem navedenom kriteriju. Konačan uzorak knjižnica kojima su se poslali anketni upitnici stoga je obuhvaćao 26 knjižnica uključenih u projekt Američkog veleposlanstva, 4 narodne knjižnice izvan projekta koje posjeduju elektronički čitač ili više njih, 30 visokoškolskih knjižnica, 6 knjižnica instituta i 2 specijalne (bolničke) knjižnice. Od ukupno 68 poslanih upitnika, odziv je iznosio 31%, odnosno dobiveno je 14 ispunjenih upitnika koji su obrađeni i analizirani za potrebe istraživanja te 7 elektroničkih poruka o neposjedovanju elektroničkih zbirki. Prvi dio anketnog upitnika analiziran je metodom deskriptivne statistike, dok je esejski dio analiziran metodom sadržajne analize. Dio rezultata istraživanja predstavljen je na 5. festivalu digitalizacijskih projekata održanom u travnju 2015. godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a prikaz cjelokupnih rezultata donosimo u nastavku rada.

4.3. Rezultati istraživanja

4.3.1. Prvi dio: upitnik

Što se tiče vrsta knjižnica u uzorku, odnosno onih koje su popunile upitnik (ukupno njih 14), najviše je visokoškolskih knjižnica, odnosno njih osam. Iza njih slijede četiri narodne knjižnice, dok su knjižnice s dvojnom funkcijom i specijalne knjižnice u uzorku zastupljene po jednom.

Drugo pitanje u upitniku odnosilo se na duljinu posjedovanja zbirke elektroničkih knjiga. Kao što se vidi iz tablice 1, jedna knjižnica iz uzorka posjeduje zbirku elektroničkih knjiga manje od šest mjeseci, a isti je broj knjižnica koje posjeduju elektroničke knjige od tri do pet godina. Jednak

8 U sklopu kampanje informatičkog opismenjavanja mladih, a u cilju popularizacije čitanja elektroničkih knjiga, Američko veleposlanstvo hrvatskim je narodnim knjižnicama poklonilo određen broj e-čitača. U vremenu od 2013. do 2015. godine 27 hrvatskih narodnih knjižnica dobilo je e-čitače na dar. Vidi: Embassyofthe United States. Programs and Events. http://zagreb.usembassy.gov/https/croatia2/programs_and_events/2013_october.html (24-8-2015)

broj knjižnica, njih po tri, odnosi se na one koje uopće ne posjeduju zbirku elektroničkih knjiga, one koje ju posjeduju od šest do dvanaest mjeseci, dvije godine te dulje od pet godina.

Tablica 1. Duljina posjedovanja e-zbirke

Razdoblje	N
dulje od 5 godina	3
2 godine	3
6 – 12 mjeseci	3
manje od 6 mjeseci	1
3 – 5 godina	1
ne posjeduje zbirku e-knjiga	3
ukupno	14

Najveći broj knjižnica u uzorku, njih tri, posjeduje manje od 100 elektroničkih knjiga, dok 5000 i više elektroničkih knjiga posjeduju dvije knjižnice iz uzorka (tablica 2). Točnije, jedna knjižnica navodi brojku 17 500, a druga 14 500 elektroničkih knjiga koje posjeduje. Istovremeno, isti broj knjižnica, njih dvije, izjašnjava se da ne posjeduje elektroničke knjige, dok dva ispitanika ne znaju koliko elektroničkih knjiga knjižnica točno posjeduje.

Tablica 2. Veličina zbirke

Broj e-knjiga u zbirci	N
manje od 100	3
100 – 200	2
250 – 499	1
500 – 999	1
1000 – 2499	1
5000 i više	2
ne znam	2
ne posjeduje e-knjige	2
ukupno	14

Što se tiče vrste elektroničkih knjiga koje knjižnice najčešće posjeduju, osam knjižnica iz uzorka navodi da su to beletristika te znanstvena i stručna literatura, dok samo jedna knjižnica navodi visokoškolske udžbenike i lektire (tablica 3). Istovremeno, prema odgovorima troje knjižničara, najviše zahtjeva i interesa korisnika bilježi se za beletristiku te znanstvenu i stručnu literaturu. Potom slijede udžbenici (dvije knjižnice) te znanstvena i stručna literatura na engleskom jeziku (dvije knjižnice), dok za lektiru bilježe niske interese (samo jedna knjižnica).

Tablica 3. Struktura zbirke elektroničkih knjiga prema zahtjevima/interesima korisnika

Struktura zbirke		Zahtjevi/interesi korisnika	
vrsta građe	N	vrsta građe	N
znanstvena i stručna literatura	8	znanstvena i stručna literatura	3
beletristika	8	beletristika	3
dječja literatura	4	udžbenici	2
referentna građa	3	znanstvena i stručna literatura na engleskom	2
visokoškolski udžbenici i lektira	1	lektira	1
ne posjeduju e-knjige	3	ne posjeduju e-knjige	3

Najzastupljeniji jezici elektroničkih knjiga u uzorku su svakako hrvatski (osam knjižnica) i engleski (sedam knjižnica), dok su u manjem broju zastupljene elektroničke knjige na njemačkom (dvije knjižnice) i talijanskom jeziku (jedna knjižnica). Dvije knjižnice nisu odgovorile na to pitanje.

Analizom upitnika utvrđeno je da jedanaest knjižnica iz uzorka ne nudi, a samo tri knjižnice nude poveznice na besplatno dostupne elektroničke knjige (naprimjer Project Gutenberg, FreeBooks4Doctors i slično) na mrežnim stranicama svoje knjižnice.

Najzastupljeniji način nabave elektroničkih knjiga jest omogućavanje pristupa elektroničkim knjigama u slobodnom pristupu (deset knjižnica). Knjižnice podjednako nabavljaju elektroničke knjige kupnjom te pristupom iz vlastite naklade (šest knjižnica), dok su nabava putem zamjene, pretplate na *online* baze podataka od strane Ministarstva i dar najmanje zastupljeni (po jedna knjižnica) (tablica 4). Tri knjižnice nisu odgovorile na to pitanje.

Tablica 4. Način nabave elektroničkih knjiga u uzorku

Način nabave	N
slobodni pristup	10
vlastita naklada	6
kupovina	6
pretplata na *online* baze podataka (MZOS)	1
dar	1
zamjena	1

Što se pak tiče pitanja o modelima nabave elektroničkih knjiga, na njega je odgovor dalo samo sedam knjižnica. Najzastupljeniji je i dalje model otvorenog pristupa (četiri knjižnice), dok se isti broj knjižnica iz uzorka odlučuje za ostale modele poput pretplate, nabave na zahtjev korisnika (P.D.A.), iznajmljivanje pristupa, godišnje pakete i model *pay-per-use*

(po dvije knjižnice). Najmanje zastupljen model nabave prema odgovorima ispitanika jest osiguravanje stalnog pristupa elektroničkim knjigama (jedna knjižnica) (tablica 5).

Tablica 5. Modeli nabave elektroničkih knjiga u uzorku

Model	N
otvoreni pristup	5
pay-per-use	2
godišnji paket	2
iznajmljivanje pristupa (*leasing*)	2
nabava na zahtjev (P.D.A.)	2
pretplata	2
osiguravanje stalnog pristupa (*perpetual access*)	1

U slučaju da kupuju elektroničke knjige, sedam knjižnica koje su odgovorile na to pitanje kao najčešći vid kupnje navode kupnju pojedinačnih naslova (pet knjižnica), dok su kupovina zbirki naslova (dvije knjižnice) te pretplata na elektroničke knjižare (jedna knjižnica) manje zastupljeni načini kupnje

Analizom upitnika utvrđeno je da od ukupno sedam knjižnica njih četiri ne nabavljaju knjige od domaćih nakladnika/dobavljača, dok je jedini hrvatski nakladnik kojeg spominju preostala tri ispitanika elektronička knjižara tvrtke Lamaro d.o.o. – TookBook. Što se pak tiče nabave elektroničkih knjiga od stranih komercijalnih nakladnika/dobavljača, najveći postotak ispitanika (tri knjižnice) navodi kako ne nabavlja knjige od stranih komercijalnih nakladnika/dobavljača, a od ostalih se najviše spominju EBSCO host (nekadašnji NetLibrary) (dvije knjižnice) te Amazon.com, Springer, Ebrary, Barnes & Noble i Media library shop (po jedna knjižnica) (tablica 6).

Tablica 6. Nabava elektroničkih knjiga od stranih komercijalnih nakladnika/dobavljača

Nakladnik/dobavljač	N
EBSCO HOST	2
MEDIALIBRARY SHOP	1
BARNES & NOBLE	1
EBRARY	1
SPRINGER	1
AMAZON.COM	1
NE NABAVLJAMO OD STRANIH KOMERCIJALNIH NAKLADNIKA	3

Od formata za čitanje elektroničkih knjiga najviše se koristi PDF-format (deset knjižnica), potom ePub (sedam knjižnica) i formati optimalizirani za određene uređaje (naprimjer Kindle, Nook i slično) (pet knjižnica).

Podjednako se koristi HTML-ov cjeloviti tekst te formati optimizirani za mobilne uređaje (naprimjer pametni telefon) (po tri knjižnice) (tablica 7). Na ovo pitanje nisu odgovorile tri knjižnice.

Tablica 7. Formati za čitanje elektroničkih knjiga u uzorku

Formati	N
PDF	10
EPUB	7
format optimaliziran za određeni e-čitač (npr. Kindle, Nook)	5
format optimaliziran za mobilne uređaje (npr. pametni telefon)	3
HTML-ov cjeloviti tekst	3

Uređaji koje knjižnice trenutno posjeduju, odnosno pomoću kojih se najviše čitaju elektroničke knjige, jesu: PC (sedam knjižnica), određeni elektronički čitač (naprimjer Sony Reader, Kindle, Nook, Kobo Reader i slično) (šest knjižnica), tablet (četiri knjižnice) i laptop (tri knjižnice). Najveći broj tableta (naprimjer Apple iPad, NOOK Tablet i slično) na raspolaganju korisnicima zabilježen je samo u knjižnici s dvojnom funkcijom (gradska i sveučilišna knjižnica), i to 11 tableta. Kao što je vidljivo iz tablice 8, pametni se telefoni u najmanjoj mjeri koriste za čitanje elektroničkih knjiga (dvije knjižnice). Na pitanje o posudbi navedenih uređaja za čitanje elektroničkih knjiga zajedno s elektroničkom knjigom korisniku, četvero ispitanika odgovara potvrdno, tj. sedam knjižnica ne posuđuje navedene uređaje, dok tri ispitanika nisu odgovorila na to pitanje.

Tablica 8. Uređaji za čitanje elektroničkih knjiga u uzorku

Uređaj	N
PC	7
određeni e-čitač	6
tablet	4
laptop	3
pametni telefon	2

Knjižnica svoje korisnike obavještava o posjedovanju i posudbi elektroničkih knjiga putem informacija na stranici knjižnice s poveznicom na elektroničku zbirku (šest knjižnica), putem kataložnog opisa svakog naslova elektroničke knjige u OPAC-u (pet knjižnica) te putem opcije pretraživanja OPAC-a po kategoriji „elektroničke knjige“ (tri knjižnice). Od ostalih načina obavještavanja (pet knjižnica) navode se plakati u knjižnici, osobni kontakt s korisnicima, bilteni prinova za elektroničku građu, usluga „Novo u knjižnici“, Facebook-stranica knjižnice te obavijesti putem službe za otkrivanje (tablica 9).

Tablica 9. Načini obavješćivanja korisnika o postojanju elektroničkih naslova u fondu

Načini	N
informacije na stranici knjižnice s poveznicom na e-zbirku	6
kataložni opis svakog naslova u OPAC-u	5
opcija pretraživanja OPAC-a po kategoriji „e-knjige“	3
neki drugi način	5

Na pitanje o mogućnosti nabavljanja tiskane inačice naslova čiji elektroničke primjerak već posjeduju, i to po nižoj cijeni, četvero ispitanika nije dalo odgovor, tri ispitanika navode da to nije moguće, dok sedam ispitanika navodi da ne zna postoji li ta mogućnost. Elektroničke zvučne knjige u svojoj knjižnici posjeduju četiri ispitanika, a osam ih ispitanika ne posjeduje.

Analizom upitnika utvrđeno je da četiri knjižnice posuđuju elektroničke knjige korisnicima van knjižnice, dok njih tri daju elektroničke knjige na korištenje samo u okviru knjižnice. Da su elektroničke knjige korisnicima dostupne kroz pretplatu MZOS-a putem IP-adrese ili korisničkog računa (u knjižnici i van nje), odgovaraju također tri ispitanika. Četvero ispitanika nije dalo odgovor na to pitanje.

Korisnici pak najčešće posuđuju elektroničke knjige ili im pristupaju pomoću uređaja za čitanje elektroničkih knjiga (osam knjižnica), pomoću mrežnih stranica knjižnice (šest knjižnica), pomoću platforme izdavača/agregatora regulirane IP-adresom ili korisničkim računom (pet knjižnica) te kroz digitalni repozitorij ustanove (naprimjer stare i rijetke knjige, ispitna literatura, izdanja ustanove) (jedna knjižnica) (tablica 10).

Tablica 10. Načini korisničkog pristupa i posudbe elektroničkih knjiga

Načini pristupa i posudbe	N
uređaj za čitanje e-knjiga	8
mrežne stranice knjižnice	6
platforma nakladnika (IP-adresa ili korisnički račun)	5
digitalni repozitorij ustanove	1

Posljednja dva pitanja prvog dijela anketnog upitnika odnosila su se na oblike zaštite vlasničkih prava (DRM) koje nakladnici/dobavljači koriste te na daljnje korištenje jednom nabavljene elektroničke knjige. Analizom upitnika utvrđeno je kako nakladnici/dobavljači podjednako koriste kriptiranje sadržaja, vezivanje sadržaja uz određeni uređaj te označivanje sadržaja[9] (tri knjižnice) kao neke od oblika zaštite vlasničkih prava. Od ostalih

9 Označivanje sadržaja podrazumijeva umetanje takozvanih žigova. Oznaka na digitalnom sadržaju može ukazivati na to da je sadržaj zaštićen zakonom o autorskom pravu (naprimjer „Zabranjeno umnažanje“) ili određivati na koji se način može rukovati tim sadržajem (naprimjer „Dopuštena samo jedna kopija“).

načina zaštite (tri knjižnice) navodi se pristup uz vjerodajnice[10], definiranje kategorija korisnika kojoj se smije dopustiti pristup putem ugovora, DRM Adobe[11] i Social DRM[12] (tablica 11).

Tablica 11. Oblici zaštite vlasničkih prava (DRM) u uzorku

Oblici zaštite	N
kriptiranje sadržaja	3
vezivanje sadržaja uz određeni uređaj	3
označivanje sadržaja	3
neki drugi način	1
ne znam	1

Što se tiče daljnjeg korištenja jednom nabavljene elektroničke knjige, od ukupno 14 ispunjenih upitnika, samo sedam ispitanika odgovorilo je na to pitanje. Knjižnice najčešće dobivaju samo licencu, ali ne i potpuno vlasništvo nad kupljenom elektroničkom knjigom (četiri knjižnice). Neograničen broj pregleda elektroničke knjige zastupljen je u tri knjižnice, a doživotan pristup kupljenoj knjizi, međuknjižnična posudba, zabrana tiskanja elektroničke knjige, preuzimanje/korištenje naslova od strane više korisnika istovremeno, tiskanje te posudba naslova samo jednom korisniku u dvije knjižnice. Po jedan ispitanik navodi kako je dopušteno neograničeno preuzimanje kupljene elektroničke knjige te njezino ograničeno preuzimanje/korištenje (tablica 12).

Tablica 12. Daljnji način korištenja elektroničkih knjiga u uzorku

Način korištenja	N
samo licenca, bez vlasništva	4
neograničen broj pregleda	3
doživotan pristup	2
dopušteno tiskanje	2
dopuštena MKP	2
više korisnika istovremeno	2
samo jedan korisnik	2
neograničeno preuzimanje	1
ograničeno preuzimanje	1

10 Vjerodajnica podrazumijeva dobivanje korisničkog imena i lozinke od knjižnice koje korisnik potom koristi za prijavu na mrežno mjesto elektroničke knjižnice, gdje potom može posuditi medije.

11 Adobe DRM jest format upravljanja vlasničkim pravima koji nakladnicima omogućuje da ograniče širenje elektroničkih sadržaja koje prodaju te definiraju postavke kojima reguliraju uvjete njihova korištenja. Naslovi koji su opremljeni Adobe DRM-om preuzimaju se s mrežne stranice nakladnika/dobavljača prvo kao datoteke URL-poveznica, a tek nakon autorizacije dobiva se pristup zbirci digitalnih tekstova.

12 Social DRM (ili društveni DRM) noviji je oblik manje nametljivog i neugodnog oblika upravljanja vlasničkim pravima. U pravilu se kod te vrste DRM-a u elektronički sadržaj umeće informacija o vlasništvu (obično u obliku vodenog žiga), tako da se prilikom preuzimanja elektroničkog sadržaja uvijek saznaje i informacija o vlasništvu, no istovremeno se ne onemogućuje nesmetano širenje i korištenje tog sadržaja.

4.3.2 Drugi dio: esejska pitanja

Kao što je ranije navedeno, drugi dio anketnog upitnika bio je esejskog tipa, odnosno sadržavao je osam pitanja otvorenog tipa. Na pitanje o načinu odvijanja posudbe elektroničkih knjiga korisniku, četiri ispitanika (I3, I9, I10, I7) navode kako se elektroničke knjige u njihovoj knjižnici ne posuđuju. Ispitanik I1 koji radi u visokoškolskoj knjižnici navodi kako je elektroničku knjigu moguće koristiti na dva načina: *online* i *offline*. U *online* načinu rada, unutar mrežnog sučelja dobavljača, svaku elektroničku knjigu može istovremeno koristiti neograničen broj korisnika koje sustav poznaje kao korisnike knjižnice. Prepoznavanje se odvija putem IP-adrese, preko *proxy* servera ili osobnom prijavom. U *offline* načinu rada svaki korisnik može imati maksimalno 10 posuđenih knjiga u roku od 14 dana. Dok se knjiga ne vrati ili ne prođe vremensko ograničenje, drugi korisnici ne mogu ju koristiti u *offline* načinu rada, no to ne utječe na stalni pristup knjigama u *online* načinu rada. Slične uvjete posudbe navodi i ispitanik I13 koji radi u visokoškolskoj knjižnici te kaže kako korisnici otvaraju vlastiti račun na internetskoj stranici ustanove te se putem *online* formulara prijavljuju za korištenje elektroničke knjižnice. Nakon što dobiju svoj registracijski kôd, mogu pristupiti stranicama elektroničke knjižnice i posuditi željeni naslov. Jedan naslov može posuditi samo jedan korisnik, s tim da su neke elektroničke knjige na raspolaganju u više primjeraka. Elektroničke knjige posuđuju se na rok od 14 dana (I13, I14). Ispitanik I14 koji radi u narodnoj knjižnici pak navodi kako svaki korisnik može posuditi do dvije knjige mjesečno te kako od svakog naslova ima (zasad) po jedan primjerak za posudbu, a ukoliko naslov nije dostupan putem platforme, korisnik dobiva uvid do kada su pojedini primjerci posuđeni. Nakon isteka vremena posudbe korisnik jednostavno više nema pristup mediju, a posudba se ne može produljiti (I4, I13, I14). Ispitanik I4 (narodna knjižnica) navodi dulje vrijeme posudbe od 21 dana, pri čemu dva korisnika mogu posuditi isti naslov s obzirom da posjeduju dva Kindle-uređaja s istim naslovima. Ispitanik I2 (narodna knjižnica) navodi kako je vrijeme posudbe uvjetovano vremenom posudbe uređaja (tableta i elektroničkog čitača), dok I6 (knjižnica s dvojnom funkcijom) navodi kako se građa posuđuje isključivo u čitaonici po načelu „jedan korisnik – jedan uređaj – jedan naslov".

U drugom pitanju ispitanici su zamoljeni da daju mišljenje o utjecaju uvođenja elektroničkih knjiga na privlačenje novih korisnika. Većina ispitanika (I1 – I6, I8, I9, I13, I14) smatra kako bi uvođenje elektroničkih knjiga privuklo nove korisnike, dok samo jedan ispitanik (I12, visokoškolska knjižnica) smatra da ne bi. Ispitanik I13 (visokoškolska knjižnica) dodaje kako je uvođenje elektroničke posudbe privuklo velik broj novih korisnika, osobito onih koji ne stanuju u mjestu gdje se nalazi knjižnica. Ispitanik I2 (narodna knjižnica) smatra da je bitno da knjižnica nudi tu uslugu jer

njome privlači i korisnike koji ne koriste njezine druge usluge. Ispitanik I7 (visokoškolska knjižnica) također misli da bi uvođenje elektroničkih knjiga privuklo nove korisnike, ali da to ne bi bilo dugog vijeka, dok ispitanik I10 (knjižnica s dvojnom funkcijom) navodi da to ovisi o načinu pristupa.

Kao prednosti elektroničke knjige ispitanici navode: mogućnost pretplate na tematsku zbirku (I1), pretraživanje cjelovitog teksta (I1, I2, I4, I6), mogućnost kombiniranja udžbeničke literature po poglavljima (I1), velik broj jedinica građe dostupan na jednom uređaju, pri čemu se štedi prostor (I2, I4 – I6, I12, I14), lakšu mobilnost, dostupnost i raspoloživost (I2 – I4, I6, I12, I14), mogućnost korištenja elektroničke knjige od strane više korisnika istovremeno (I3, I5), umnažanje bez gubitka kvalitete (I4), prilagodljivost korištenja teksta i fonta (I4, I5), neovisnost o radnom vremenu knjižnice/knjižare (I4) te otpornost na oštećenja (14). S druge strane, nedostaci elektroničke knjige prema našim su ispitanicima sljedeći: duljina trajanja baterije za korištenje uređaja (I2), umaranje očiju prilikom čitanja s monitora (I3, I12), ovisnost o hardveru i softveru te mogući tehnički problemi (I4, I5, I12, I14), nepostojanje standarda (I4), brojna ograničenja korištenja (DRM) (I5), potrebe za ulaganjem u opremu za čitanje i/ili softver za upravljanje sadržajem (I5, I14), jezične barijere (I9), iznos PDV-a na elektroničke knjige (I9) te cijena elektroničkih knjiga (I14).

U kontekstu pitanja o pokretanju konzorcijske nabave elektroničkih knjiga, šestero ispitanika (I1, I3 – I6, I12) kaže kako je razmišljalo o pokretanju takve nabave, dok jedan ispitanik (I9) nije razmišljao o tome. Ispitanici I13 (visokoškolska knjižnica) i I14 (narodna knjižnica) navode kako njihove knjižnice elektroničke knjige već nabavljaju u sklopu regionalnog konzorcija. Pritom ispitanik I14 navodi kako platformi pristupa putem središnje knjižnice koja trenutno sama snosi troškove nabave elektroničkih knjiga, no da i njegova knjižnica u budućnosti planira sudjelovati u troškovima nabave i usluga korištenja elektroničkih knjiga. Dva ispitanika iz visokoškolskih knjižnica, I1 i I7, već su to pokušali, no nijedna inicijativa pokretanja konzorcija nije bila uspješna. Ispitanik I2 smatra da konzorcijska nabava elektroničkih knjiga i, općenito, razvoj usluge posudbe elektroničkih knjiga u Hrvatskoj trebaju biti organizirani od strane Hrvatskog knjižničarskog društva (HKD) kao krovne organizacije i pokretača takve inicijative te da bi se takav projekt trebao pravno i organizacijski regulirati preko Ministarstva kulture i HKD-a.

Što se tiče porasta u zahtjevima korisnika za elektroničkim knjigama unatrag pet godina, sedmero ispitanika (I1, I2, I6, I8 – I10, I13) zamijetilo je porast u zahtjevima korisnika, dok četvero ispitanika isto nije zamijetilo (I3, I5, I7, I12). Sva četiri ispitanika kod kojih zahtjeva za elektroničkim knjigama nije bilo rade u visokoškolskim knjižnicama. Pritom valja reći kako ispitanik I7 izričito navodi da zahtjeva uopće nema. Ispitanik I12 vje-

ruje da su sada korisnici (naročito studenti) otvoreniji prema ideji nabave elektroničkih knjiga (posebno ako su knjige prilagođene za pametne telefone). Ispitanik I13 (visokoškolska knjižnica) vidi veći porast interesa za elektroničkim knjigama nakon što je knjižnica počela nuditi posudbu elektroničkih knjiga – zahtjeva prije ponude u njegovoj knjižnici uopće nije bilo.

O budućnosti elektroničkih knjiga u svojim knjižnicama u narednih pet godina većina ispitanika govori pozitivno. Ispitanici I1, I2 i I9 smatraju da će se ponude elektroničkih izvora proširiti, dok troje ispitanika (I1, I4, I9) smatra da će porasti broj naslova te posudbi elektroničkih knjiga i uređaja. Ispitanik I6 slaže se, no pretpostavlja da će se povećati ponuda elektroničkih knjiga na hrvatskom jeziku. Ispitanici I5 i I12 nadaju se da će se elektroničke knjige početi koristiti, dok jedino ispitanik I7 (visokoškolska knjižnica), upravo suprotno, smatra da elektroničke knjige nikada neće zaživjeti u knjižnici. Ispitanik I2 smatra da će se posudba elektroničkih knjiga regulirati na nacionalnoj razini te da će se urediti položaj elektroničke knjige u knjižnicama, dok ispitanik I3 vjeruje da će sve više knjiga biti u otvorenom pristupu i nada se formiranju repozitorija u koji će se uvrstiti elektroničke knjige. Ispitanici I13 i I14 pretpostavljaju da će broj i interes korisnika rasti, no ispitanik I13 dodaje da o strateškim odlukama ustanove ovisi kako će taj porast utjecati na fizički fond same knjižnice.

Kao čimbenike koji utječu na odluke vezane uz nabavu novih elektroničkih knjiga u njihovim knjižnicama, ispitanici navode financije i budžet (I5, I6, I8, I9, I12, I13), statistiku korištenja te potražnje (I1, I12, I7), zadovoljstvo i interes korisnika trenutnom pretplatom i platformama (I1, I14), nepostojanje nacionalne strategije o pristupu elektroničkim knjigama za knjižnice te neisplativost financiranja nabave elektroničkih knjiga (I2), neodgovarajuće trenutne uvjete nabave i posudbe elektroničkih knjiga (nemogućnost korištenja teksta elektroničke knjige, nemogućnost učenja u grupi, mali broj naslova) (I3, I6), reguliranje pitanja autorskih prava u slučaju elektroničke knjige u Hrvatskoj (I4, I5, I10), tehnička pitanja vezana uz realizaciju posudbe udaljenim pristupom, odnosno upravljanja fondom elektroničkih knjiga i posudbom integriranom s knjižničnim programima (I4) te regionalnu strategiju (I13).

Posljednje pitanje odnosilo se na mogući utjecaj trenutačnih oblika zaštite vlasničkih prava (DRM) na kvalitetu korištenja elektroničke knjige. U vezi s tim pitanjem ispitanici I9 i I12 navode kako nisu dovoljno upoznati s oblicima zaštite vlasničkih prava. Petero ispitanika (I3 – I5, I7, I10) smatra da trenutačni oblici zaštite vlasničkih prava (DRM) kod elektroničkih knjiga utječu na kvalitetu njihova korištenja. Pritom ispitanici I1 i I5 smatraju kako je problem što izdavači postavljaju razne uvjete koji otežavaju korištenje elektroničkih knjiga te što knjižnica nije uvijek vlasnik kuplje-

ne elektroničke knjige, što znači da ne može regulirati način korištenja i posudbe. Ispitanici I3 i I4 smatraju da DRM smanjuje fleksibilnost kod korištenja i učenja iz elektroničkih knjiga. Ispitanici I4 i I6 smatraju kako sustav DRM-zaštite mora postojati da bi se zaštitila autorska prava u digitalnom okruženju, ali ispitanik I6 pritom navodi kako bi knjižnice trebale imati povlašten status. Ispitanik I10 dodaje kako u Hrvatskoj knjižnice nisu razvile aplikacije kojima mogu virtualno oponašati posudbu te je samim time korištenje puno teže, za razliku od stranih knjižnica. S druge strane, ispitanici I1, I13 i I14 smatraju da trenutačni oblici DRM-a kod elektroničkih knjiga ne utječu značajno na kvalitetu njihova korištenja. Ispitanik I1 pritom navodi kako su elektroničke knjige s DRM-zaštitom nešto jeftinije bez obzira o kojoj se platformi i načinu kupnje radi. Smatra da korisnici nisu zakinuti za kvalitetu usluge ukoliko platforma nudi mogućnost djelomičnog kopiranja, ispisa, pristupa svim knjigama putem interneta i unutar mrežnog sučelja bez ograničenja, a da pritom izdavač štiti svoj interes. Također navodi kako izdavači koji nemaju DRM-zaštitu na knjigama, a daju ih na korištenje u formatima koji se lako dalje prenose na druge uređaje, u pravilu to i naplaćuju. Ispitanik I13 navodi kako je sasvim jasno da je način korištenja elektroničkog medija drukčiji od načina korištenja tiskanih medija, pa su korisnici spremni zanemariti neke nedostatke. Pružatelj usluga elektroničkih knjiga u knjižnici u kojoj radi ispitanik I13 kontinuirano radi na poboljšavanju usluga i pojednostavljivanju načina korištenja elektroničkih medija. Ispitanik I14 pak smatra da ugovori između izdavača i autora daleko više utječu na kvalitetu naslova (rokovi, ugovoreni broj naslova, izdavačke želje vođene zakonom tržišta) od samog DRM-a.

4.4. Rasprava

Naše istraživanje, koje je provedeno na odabranom uzorku knjižnica za koje je, prema ranije pojašnjenim kriterijima, pretpostavljeno da bi mogle imati elektroničke knjige u svojim zbirkama, potvrdilo je pretpostavku kako su elektroničke knjige u hrvatskim knjižnicama još uvijek iznimka te kako su uz njihovu nabavu i korištenje vezane brojne nedoumice i problemi. Prema postignutom odzivu, odnosno u slučajevima knjižnica koje su ispunile anketni upitnik, možemo zaključiti kako po zastupljenosti elektroničkih knjiga među hrvatskim knjižnicama prednjače visokoškolske knjižnice. Međutim i dalje najveći postotak knjižnica iz uzorka posjeduje relativno mali broj elektroničkih knjiga u svojoj zbirci (manje od 100). Razlog tomu može biti nedovoljno poznavanje načina nabave i korištenja elektroničkih knjiga, ali, dakako, i manjak materijalnih sredstava koja knjižnica može uložiti u nabavu. No prema iskustvima naših zapadnih kolega, posebice američkih knjižničara, vrlo je vjerojatno da je najvažniji razlog zbog kojega elektroničke knjige nisu toliko zastupljene u našim knjižnicama, posebice narodnim, upravo to što još uvijek izuzetno mali broj građana posjeduje

elektroničke čitače, pa shodno tomu nema ni velike potražnje za tom vrstom građe. Vezano uz navedeno, dojam koji smo stekli prilikom provedbe istraživanja, a koji su pojačale kolege iz američke Ambasade koja je određenim knjižnicama u sklopu projekta *E-Readers at Your Fingertips* poklonila Kindle-uređaje, jest da knjižnice ne rade previše na promoviranju elektroničkih knjiga. Naime neke knjižnice iz uzorka posjeduju elektroničke čitače i elektroničke knjige, ali ih korisnici jako rijetko koriste. Štoviše, na temelju javljanja nekih ispitanika iz našeg istraživanja kojima je upitnik upućen zato što su kroz projekt američke Ambasade dobile elektronički čitač Kindle zaključili smo da jedan dio knjižnica u Hrvatskoj već neko vrijeme posjeduje elektroničke čitače, ali još uvijek nije počelo raditi ništa po pitanju uvođenja novih usluga i korištenja tih čitača.

Što se pak tiče vrste elektroničkih knjiga koje knjižnice trenutno posjeduju te interesa korisnika, oni se podudaraju. Knjižnice najviše elektroničkih knjiga posjeduju iz područja beletristike te stručne i znanstvene literature, a korisnici najviše interesa pokazuju upravo prema toj vrsti elektroničkih knjiga. Iz toga možemo zaključiti da, iako nabavljaju relativno mali broj elektroničkih knjiga za svoju zbirku, knjižnice ipak osluškuju želje i interese korisnika te nabavu vrše u skladu s tim. Istraživanje je također pokazalo kako je najzastupljeniji način nabave (91%) i model nabave (57%) elektroničkih knjiga u hrvatskim knjižnicama omogućavanje korištenja elektroničkih knjiga u slobodnom pristupu. S tim u vezi dobili smo i malo bolje rezultate od onih iz istraživanja provedena u 2012. koje navodi da to čini 26% knjižnica (Pažur 2013, 188). Potom su najzastupljeniji načini kupnja te pristup iz vlastite naklade, dok su nabava putem zamjene, pretplate na *online* baze podataka od stane Ministarstva i dar najmanje zastupljeni načini nabave. Pokazatelji koji se odnose na pristup elektroničkim knjigama putem pretplate Ministarstva pomalo su začuđujući budući da u našem uzorku prednjače visokoškolske knjižnice (57%), a uz njih, tu se nalaze i knjižnice s dvojnom funkcijom (7%) (kojima je druga funkcija sveučilišna, odnosno visokoškolska) te sve one imaju jednak pristup svim sadržajima u pretplati Ministarstva, a ipak samo 9% ispitanika navodi da elektroničke knjige nabavlja putem pretplate Ministarstva, što svjedoči o niskoj razini informiranosti i/ili interesa za tu vrstu građe kod naših knjižničara. Također, s obzirom na preskakanje pojedinih pitanja u upitniku (ponegdje smo odgovore dobili samo od 50% uzorka) možemo zaključiti da se u nekim stvarima naši ispitanici nisu snalazili ili nisu znali odgovor na postavljeno pitanje.

Što se tiče modela nabave elektroničkih knjiga, najzastupljeniji je i dalje model otvorenog pristupa, dok se jednak broj knjižnica iz uzorka odlučuje za ostale modele poput pretplate, nabave na zahtjev korisnika (P.D.A.), iznajmljivanje pristupa, godišnje pakete i model *pay-per-use*. Najmanje zastupljen model nabave jest osiguravanje stalnog pristupa elektroničkim

knjigama, što je i logično s obzirom da taj model nabave iziskuje najveće troškove. To je najvjerojatnije i razlog zbog kojeg knjižnice najčešće kupuju pojedinačne naslove elektroničkih knjiga, dok su kupovina zbirki naslova te pretplata na elektroničke knjižare manje zastupljeni načini kupnje. Od formata za čitanje elektroničkih knjiga knjižnice najviše koriste PDF-format, potom ePub i formate optimalizirane za određene elektroničke uređaje (naprimjer Kindle, Nook i slično). S obzirom da su PDF-format i ePub-format podržani od strane gotovo svih elektroničkih uređaja (otprilike u 90% slučajeva), jasan je i takav odabir knjižnica. Uređaji koje knjižnice trenutno posjeduju, odnosno pomoću kojih se najviše čitaju elektroničke knjige, jesu PC, određeni elektronički čitači, tablet i laptop, dok se za čitanje elektroničkih knjiga najmanje koristi pametni telefon. Polovica knjižnica iz uzorka navedene uređaje ne posuđuje korisnicima izvan prostorija knjižnice, dok druga polovica ipak navodi kako posuđuje elektroničke knjige korisnicima izvan knjižnice ili su pak elektroničke knjige korisnicima dostupne kroz pretplatu MZOS-a putem IP-adrese ili korisničkog računa (u knjižnici i izvan nje). S druge strane, korisnici pristupaju i/ili posuđuju elektroničke knjige najčešće pomoću uređaja za čitanje elektroničkih knjiga, potom pomoću mrežnih stranica knjižnice, pomoću platforme izdavača/agregatora regulirane IP-adresom ili korisničkim računom te kroz digitalni repozitorij ustanove. S obzirom da polovica knjižnica elektroničke uređaje ne posuđuje izvan knjižnice, a da je korisnicima taj pristup očito najomiljeniji, bilo bi dobro kad bi knjižnice razmislile i napravile plan i modele posudbe elektroničkog uređaja zajedno s elektroničkom knjigom. Što se tiče zaštite vlasničkih prava (DRM), utvrđeno je kako nakladnici/dobavljači podjednako koriste kriptiranje sadržaja, vezivanje sadržaja uz određeni uređaj te označavanje sadržaja kao neke od oblika zaštite vlasničkih prava. Od ostalih načina zaštite ispitanici su naveli pristup uz vjerodajnice, definiranje kategorija korisnika kojoj se smije dopustiti pristup putem ugovora, DRM Adobe i Social DRM. Što se tiče daljnjeg korištenja jednom nabavljene elektroničke knjige, knjižnice najčešće dobivaju samo licencu, ali ne i potpuno vlasništvo nad kupljenom elektroničkom knjigom, dok relativno mali broj ispitanika (14%) navodi kako je omogućeno neograničeno preuzimanje kupljene elektroničke knjige. Knjižnice navode kako svoje korisnike obavještavaju o posjedovanju i posudbi elektroničkih knjiga putem informacija na stranici knjižnice s poveznicom na elektroničku zbirku, putem kataložnog opisa svakog naslova elektroničke knjige u OPAC-u te putem opcije pretraživanja OPAC-a po kategoriji „elektroničke knjige“. Ovdje moramo istaknuti da je došlo do pomaka nabolje vezanog uz uključivanje opisa elektroničkih knjiga u katalog u odnosu na istraživanje iz 2012. U 2012. godini samo 5% knjižnica u uzorku imalo je navedene informacije o elektroničkim knjigama u katalogu (Pažur 2013, 188), dok je kod nas 45% knjižnica u svome katalogu opisivalo pojedinačne naslove elektroničkih izdanja, a 27% je kod pretraživanja OPAC-a nudilo pretraživanje po opciji „elektroničke knjige“. Od ostalih

načina informiranja, odnosno svojevrsne promocije elektroničke knjige, navode se plakati u knjižnici, osobni kontakt s korisnicima, bilteni prinova za elektroničku građu, usluga „Novo u knjižnici“, Facebook-stranica knjižnice te obavijesti putem službe za otkrivanje. Valja ipak naglasiti kako oko 80% knjižnica iz uzorka ne nudi poveznice na besplatno dostupne elektroničke knjige na mrežnim stranicama svoje knjižnice. Stoga možemo zaključiti kako je potreban veći angažman knjižnica u promociji usluge elektroničke knjige. Angažman je potrebno ostvariti na dvije razine. Prva je razina nabavljanje što većeg broja elektroničkih knjiga, pa barem i samo onih u slobodnom pristupu. To se naročito odnosi na one knjižnice koje su elektroničke čitače dobile na poklon, pa ih potom stavile „u zapećak“. Druga razina odnosila bi se na one knjižnice koje imaju dosta elektroničkih knjiga, ali nisku razinu njihova korištenja. Te knjižnice trebale bi više promovirati i reklamirati tu uslugu.

Analiza esejskog dijela anketnog upitnika, kojim su se nastojali utvrditi stavovi i mišljenja knjižničara, pokazala je kako knjižnice u vezi s odvijanjem i načinom posudbe elektroničkih knjiga oponašaju način i vrijeme posudbe tiskanih knjiga, najvjerojatnije zbog poštivanja vlasničkih prava (DRM). Iz navedenog možemo zaključiti kako elektronički medij u ovom slučaju sam po sebi nema nikakvih prednosti. Većina ispitanika smatra kako bi uvođenje elektroničkih knjiga privuklo nove korisnike, dok samo jedan ispitanik koji radi u visokoškolskoj knjižnici smatra da ne bi. Što se tiče prednosti elektroničkih knjiga, ispitanici uglavnom navode one uobičajene, koje se habitualno spominju, dok kod nedostataka svakako treba izdvojiti probleme poput vremena trajanja baterije za korištenje uređaja, umaranje očiju prilikom čitanja s monitora, ograničenja vezana uz DRM, jezičnih barijera i iznosa PDV-a na elektroničke knjige. Nepostojanje konzorcijske nabave za hrvatske knjižnice, koja bi omogućila jednostavniju i povoljniju kupnju zbirki elektroničkih knjiga, također je jedan od problema. Samo dvoje ispitanika, od kojih jedan radi u visokoškolskoj, a drugi u narodnoj knjižnici, navodi kako ostvaruje uspješnu regionalnu konzorcijsku nabavu. U vezi sa zahtjevima korisnika, većina knjižničara navodi kako je zamijećen porast interesa. Zanimljiv je podatak da sva četiri ispitanika koji navode kako porast interesa korisnika nije zamijećen rade u visokoškolskoj knjižnici, a pritom jedan od njih i izričito navodi kako zahtjeva uopće nema. Ovdje treba naglasiti da je očito kako je potrebna jača reklama i marketing usluge elektroničkih knjiga. Jedan ispitanik iz visokoškolske knjižnice pak smatra kako je jako dobro za percepciju kvalitete ukoliko knjižnica ponudi uslugu koju još nitko nije ni zatražio. Na taj način knjižnica uvođenjem nove usluge ima i edukativni karakter, ali i anticipira zahtjeve i očekivanja korisnika. O budućnosti elektroničkih knjiga većina ispitanika govori pozitivno te smatraju kako će ponuda elektroničkih izvora, broj naslova i posudbi elektroničkih knjiga i uređaja, kao i interes korisnika, porasti. Kao najčešće čimbenike i ograničenja koji utječu na odluke vezane uz nabavu

novih elektroničkih knjiga u njihovim knjižnicama ispitanici navode financije i budžet, statistiku korištenja te potražnju, reguliranje pitanja autorskih prava, neodgovarajuće trenutne uvjete nabave i posudbe elektroničke knjige, nepostojanje nacionalne strategije o pristupu elektroničkim knjigama za knjižnice te neisplativost financiranja nabave. U vezi s utjecajima trenutačnih oblika zaštite autorskih prava (DRM) na kvalitetu korištenja elektroničke knjige, dvoje ispitanika navodi kako nisu dovoljno upoznati s DRM-om, dok većina ispitanika smatra da DRM utječe na kvalitetu korištenja i pritom naglašava kako je jedan od problema to što izdavači postavljaju razne uvjete koji otežavaju korištenje elektroničkih knjiga te što knjižnica nije uvijek vlasnik kupljene elektroničke knjige, što znači da ne može regulirati način njezina korištenja i posudbe. Također smatraju da DRM smanjuje fleksibilnost korištenja i učenja iz elektroničkih knjiga. Ipak, troje ispitanika smatra da trenutačni oblici DRM-a ne utječu značajno na kvalitetu njihova korištenja, pri čemu navode kako su elektroničke knjige s DRM-zaštitom nešto jeftinije bez obzira o kojoj se platformi i načinu kupnje radi te da korisnici nisu zakinuti za kvalitetu usluge ukoliko platforma nudi mogućnost djelomičnog kopiranja, ispisa, pristupa svim knjigama putem interneta i unutar web-sučelja bez ograničenja, a da pritom izdavač štitit svoj interes. Također, navode kako izdavači koji nemaju DRM-zaštitu na knjigama, a daju ih na korištenje u formatima koji se dalje lako prenose na druge uređaje, u pravilu to i naplaćuju. Ipak, valja istaknuti kako je DRM ipak napredovao (u pozitivnom smislu) u odnosu na ograničenja u samom početku, kad su se nakladnici panično bojali da će izgubiti svoj profit.

5. Zaključak

Ovaj je rad izložio rezultate istraživanja čiji je cilj bio utvrditi u kojoj su mjeri elektroničke knjige zastupljene u javnim kulturnim i znanstvenim ustanovama, koji su modeli i načini nabave i korištenja elektroničkih knjiga u hrvatskim knjižnicama te koje oblike zaštite vlasničkih prava nakladnici/dobavljači primjenjuju. U istraživanju smo pošli od pretpostavke kako su elektroničke knjige u hrvatskim knjižnicama još uvijek iznimka, što je naše istraživanje i potvrdilo. Doduše, iako 79% knjižnica u uzorku navodi da „posjeduje“ elektroničke knjige, u pravilu se tu radi o osiguravanju pristupa besplatnim naslovima. I premda novca u hrvatskom knjižničarstvu nema previše (a nikada ga nije ni bilo), potencijala za poboljšavanje trenutačne situacije definitivno ima. Primjera radi, u našem istraživanju samo 9% (visokoškolskih) knjižnica u uzorku priznaje da elektroničke knjige dobiva putem pretplate Ministarstva, a potencijalno ih je barem 64%, što znači da gotovo 55% knjižnica nije iskoristilo tu priliku. Isto tako, iako na internetu postoje brojni vrlo kvalitetni elektronički tekstovi u slobodnom

pristupu, samo oko 20% svih knjižnica iz uzorka nudi poveznice na takve sadržaje sa svojih mrežnih stranica. Što je razlog tomu – nedostatak vremena, nezainteresiranost ili pak neznanje? Nedostatak vremena, odnosno „kroničan" manjak djelatnika u hrvatskim knjižnicama, dobro je poznat problem i svakako je velikim dijelom moguć uzrok takve situacije. No da je i „neznanje" jedan od mogućih problema, zaključili smo čak i prilikom provođenja istraživanja, jer se po odgovorima moglo zaključiti kako su neka pitanja za jedan dio knjižničara bila „previše tehnička" i nerazumljiva.

Nadalje, s obzirom na postojanje istraživanja iz 2012. godine (iako se ono fokusiralo uglavnom na visokoškolske knjižnice), ipak je moguća određena razina usporedbe te na temelju naših rezultata možemo zaključiti kako nema velikih odstupanja ili napretka u odnosu na to istraživanje. Neki manji pomaci eventualno se naziru u domeni informiranja korisnika o naslovima elektroničkih knjiga putem knjižničnog kataloga. Takva istraživanja svakako treba periodično ponavljati, a nadamo se da će u budućnosti situacija vezana uz zastupljenost elektroničkih knjiga u knjižnicama biti bolja, barem u domeni korištenja besplatno dostupnih naslova.

Vezano uz visokoškolske knjižnice u našem uzorku, odgovori ispitanika uvelike se razlikuju od iskustava npr. američkih kolega. Naime u SAD-u su upravo visokoškolske knjižnice te koje su prije svih ostalih reagirale i prepoznale elektroničke knjige i elektroničke čitače kao atraktivan medij za obrazovanje, pa su daleko prije narodnih knjižnica pribavljale tu građu za svoje korisnike. U našem se uzorku visokoškolske knjižnice po svojim odgovorima ne razlikuju previše od ostalih, a zanimljivo je i to što smatraju da njihovi korisnici nemaju previše interesa za tu vrstu medija.

Što se tiče upravljanja vlasničkim pravima (DRM), ona svakako ograničavaju uporabu i slobodno korištenje elektroničkih knjiga, što dokazuje i sama činjenica da je u našem uzorku primjerice najčešći način posudbe građe vođen modelom jedna knjiga – jedan korisnik. Unatoč tomu, dio ispitanika ne smatra da je DRM nužno loš i čak ga pozdravljaju jer smatraju da pomaže u zaštiti vlasničkih i autorskih prava, ali i znatno smanjuje cijenu elektroničkih naslova. Analize pokazuju da se nakladnici i dobavljači sada ipak pomalo opuštaju i ne strepe više toliko kao u početku nad gubitkom svoje zarade, pa su počeli razgovarati i pregovarati s knjižničnom zajednicom i postali su fleksibilniji. No prostora za unapređenje svakako ima i knjižnična zajednica mora nastaviti s dogovorima i suradnjom s nakladnicima po pitanju elektroničke knjige.

Literatura

ALA. „Digital Rights Management (DRM) & Libraries." Pristupljeno 13. kolovoza 2015. http://www.ala.org/advocacy/copyright/digitalrights

ALA. 2012. „Digital Rights Management Tip Sheet: An Informal Resource from the Digital Content and Libraries Working Group ofthe American Library Association." Pristupljeno 13. kolovoza 2015. http://connect.ala.org/files/94226/DRM%20Library%20Education%20Tip%20Sheet_DEFINITIVE_7_11_12.pdf

Bennett, Linda i Monica Landoni. 2005. „E-Books in Academic Libraries." *Electronic Library* 1, 23: 9–16.

Ciabattari, Jane. 2015. „Now There Are Five." *Library Journal*, September 3. Pristupljeno 13. kolovoza 2015. http://lj.libraryjournal.com/2013/09/publishing/now-there-are-5/#_

Cuddy, Gareth. 2014. „Five Reasons the Worldwide Ebook Market Saw Huge Growth in 2013." January 9. Pristupljeno 11. kolovoza 2015. http://www.digitalbookworld.com/2014/five-reasons-the-worldwide-ebook-market-saw-huge-growth-in-2013/

Dearnley, James, Cliff McKnight, i Anne Morris. 2004. „Electronic Book Usage in Public Libraries: a Study of User and Staff Reactions to a PDA-Based Collection." *Journal of Librarianship and Information Science* 36: 175 – 82.

Dillon, Andrew. 1992. „Reading From Paper Vs. Screens: a Critical Review of the Empirical Literature." *Ergonomics* 10, 35: 1297-1326. Pristupljeno 12. kolovoza 2015. https://www.ischool.utexas.edu/~adillon/Journals/Reading.htm

Doiron, Ray. 2011. „Using e-Booksand e-Readers to Promote Reading in School Libraries: Lessons From The Field." Paper presented at the 2011 IFLA conference in Puerto Rico, 13-18 August. Pristupljeno 10. kolovoza 2015. http://lms.obertapublishing.com/wp-edicio-digital/wp-content/uploads/2014/07/Doiron_Using-E-Books-and-E-Readers-to-Promote-Reading-in-School-Libraries_2011.pdf

Embassy of the United States. „Programs and Events." Pristupljeno 24. kolovoza 2015. http://zagreb.usembassy.gov/https/croatia2/programs_and_events/2013_october.html

Howell, Vessela. 2014. „E-books and Reading Experience." *The Journal of Publishing Culture* 2: 1–18. Pristupljeno 12. kolovoza 2015. http://journalpublishingculture.weebly.com/uploads/1/6/8/4/16842954/howell.pdf

Hromadžić, Hajrudin. 2013. „Hipertekstualne književne forme: nova kultura čitanja i pisanja?" U *Interdisciplinarni stručni skup Knjiga i književnost na novim medijima,* Split, Gradska knjižnica Marka Marulića, 12. prosinca 2011.: zbornik radova, 8 – 20. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića.

IFLA. 2012. „IFLA E-Lending Background Paper.“ Pristupljeno 11. kolovoza 2015. http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf

IFLA. 2014. „IFLA 2014 eLending Background Paper.“ Pristupljeno 11. kolovoza 2015. http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf

Kraus, Tamara. 2015. „Istraživanje tržišta knjiga u RH: GFK Hrvatska.“. Zagreb, 23. travnja. Pristupljeno 11. kolovoza 2015. http://nocknjige.hr/Prezentacija%2023.04.2015.pptx

Lloret Romero, Nuria. 2011. „The Management of E-Book Collections and Their Implication on the Economic Management of the Library.“ *The Bottom Line: Managing Library Finances* 3, 24: 173 – 9.

Lund, James R.. 2011. „E-books: Little Use So Far.“ *The Bottom Line: Managing Library Finances* 24: 122 – 4.

Miller, Rebecca. 2011. „Dramatic Growth: LJ's Second Annual Ebook Survey.“ *Library Journal*, October 12. Pristupljeno 11. kolovoza 2015. http://www.thedigitalshift.com/2011/10/ebooks/dramatic-growth-ljs-second-annual-ebook-survey/

Pažur, Ivana. 2013. „Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1/2, 56: 171 – 192.

Petr Balog, Kornelija. 2013. „Izazovi organizacije, korištenja i vrednovanja elektroničkih knjiga u knjižničnim zbirkama.“ U *Interdisciplinarni stručni skup Knjiga i književnost na novim medijima,* Split, Gradska knjižnica Marka Marulića, 12. prosinca 2011.: zbornik radova, 35 – 51. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića.

Petr Balog, Kornelija i Kristina Feldvari. 2013. „Nabava elektroničkih knjiga u knjižnicama: s posebnim naglaskom na upravljanje vlasničkim pravima.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1/2, 56: 79 – 106.

Strpić, Ognjen. 2013. „Elektronička knjiga: pismo, svijet i uređaj (skica).“ U *Interdisciplinarni stručni skup Knjiga i književnost na novim medijima,* Split, Gradska knjižnica Marka Marulića, 12. prosinca 2011.: zbornik radova, 32 – 34. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića.

Szalavitz, Maia. 2012. „Do E-Books Make It Harder to Remember What You Just Read?“ *Time,* March 14. Pristupljeno 12. kolovoza 2015. http://healthland.time.com/2012/03/14/do-e-books-impair-memory/

Šapro-Ficović, Marica 2011. „Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1/2, 54: 216 – 250.

Tedd, Lucy A. 2005. „E-Books in Academic Libraries: an International Review.“ *New Review of Academic Librarianship* 1, 11: 57 – 79.

Tees, Tracy. 2010. „Ereaders In Academic Libraries: A Literature Review.“ *Australian Library Journal* 4, 59: 180 – 6.

Velde, Wouter van der i Olaf Ernst. 2009. „The Future ofeBooks? Will Print Disappear?: An End-User Perspective.“ *Library Hi-Tech* 4, 27: 570 – 583.

Vinjamuri, David. 2012. „The Wrong War Over Books: Publishers vs. Libraries.“ *Forbes*, 12. November. Pristupljeno 12. kolovoza 2015. http://www.forbes.com/sites/davidvinjamuri/2012/12/11/the-wrong-war-over-ebooks-publishers-vs-libraries/

Wikipedia. 2015. „Comparison of E-Book Formats.“ August 5. Pristupljeno 12. kolovoza 2015. https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_formats

Zajović, Milena. 2015. „U Hrvatskoj umire e-knjiga: korisnici ih nisu navikli plaćati, a i ponuda je loša.“ *Večernji list* 1. 6. Pristupljeno 11. kolovoza 2015. http://www.vecernji.hr/knjige/u-hrvatskoj-umire-e-knjiga-korisnici-ih-nisu-navikli-placati-a-i-ponuda-je-losa-1008279

Zickuhr, Kathryn i Lee Rainie. 2014. „E-Reading Rises as Device Ownership Jumps.“ *Pew Research Center*, January 16. Pristupljeno 13. kolovoza 2015. http://www.pewinternet.org/2014/01/16/e-reading-rises-as-device-ownership-jumps/

Zubac, Andreja i Andreja Tominac. 2014. „A Research of E-Book Market Trends: North America and the European Community.“ *Revija Knjižnica* 1/2, 58: 123 – 150.

Tatjanu Aparac-Jelušić prvi sam put upoznala kao dobrohotnu ispitivačicu na stručnim ispitima davne 1994. godine. Zbog tadašnje silne uzrujanosti više se ne sjećam što me točno pitala, no sjećam se da je bila izuzetno ljubazna i svojim je potpitanjima i osmjehom razbijala tremu kandidatâ. Kasnije mi je držala predavanja na poslijediplomskom studiju, gdje je prvo bila moja mentorica pri izradi magistarske radnje, a zatim i disertacije.

Sudbina je htjela da se na Filozofskom fakultetu u Osijeku osnuje Katedra za knjižničarstvo, gdje sam se prvo ja zaposlila u svojstvu asistentice, a zatim je na Katedru prešla i Tatjana u svojstvu redovite profesorice. Tu je zapravo započela naša bliska suradnja i odnos mentorice i doktorske kandidatkinje. Od Tatjane sam naučila mnogošto, no prije svega to kako raditi svoj posao i ne tražiti da ga odrađuju asistenti. Isto tako, naučila me odgovornosti, kao i tomu kako se trebamo brinuti za mlade te im pomagati pri pisanju i objavljivanju radova. Sada, kad sam i sama u zvanju redovite profesorice, otkrivam da još uvijek imam što naučiti od svoje mentorice te da obje uživamo u suradnji na zajedničkim projektima. (Kornelija Petr Balog)

Što je informacijsko u informacijskom društvu?

Boris Badurina

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku



Sažetak

Informacijsko društvo predstavlja jedan od naziva za fenomen suvremenog društva. Razni teoretičari isti fenomen nazivaju različitim imenima, pri čemu se za korištenje različitih naziva koriste razni argumenti, no fenomen je uvijek isti. Istovremeno, rijetko se kada samim pojmovima informacije i znanja pridaje velika pažnja. U radu se pokušavaju ukratko ispitati značenja koja leže iza pojmova informacijsko društvo i društvo znanja.

Ključne riječi: informacijsko društvo, društvo znanja, informacija, znanje.

1. Uvod

Već niz godina, ako ne i desetljeća, koristimo razne pojmove kako bismo opisali promjene u društvu, odnosno opisali novo društvo koje tim promjenama nastaje. Najčešće su korišteni pojmovi informacijsko društvo, postindustrijsko ili postmoderno društvo, društvo znanja, umreženo društvo. Svi se ti pojmovi više ili manje oslanjaju na pojam informacije – informacijsko društvo već samim svojim nazivom, a ostali u ključnim aspektima. Ideja društva znanja na prvi se pogled koristi drugim, no ipak vrlo bliskim i, u konačnici, jednako nedefiniranim ključnim konceptom. U ovom radu pokušat ćemo raščlaniti spomenute pojmove i ispitati što oni zapravo znače. Odakle uopće dolazi naziv informacijsko društvo?

INFORMACIJSKA I KOMUNIKACIJSKA ZNANOSTI

2. Izvori pojmova

Sintagma *informacijsko društvo* javlja se u Japanu početkom 60-ih godina prošlog stoljeća, kao *joho (ili johoka) shakai,* isprva u javnoj polemici između dva protagonista tijekom 1961. godine (Karvalics 2007). Prvi je tada poznati arhitekt Kisho Kurokaw, a drugi jednako poznati povjesničar i antropolog Tudao Umesao. Prvi se put u pisanom obliku javlja tri godine kasnije, 1964. godine. Autor je Jiro Kamishima, no naslov u kojem se informacijsko društvo spominje formirao je urednik Michiko Igarashi. Yoneji Masuda i Konichi Kohyma 1968. godine izdaju knjigu pod naslovom *Uvod u informacijsko društvo* (*Joho Shakai Nyumon*), a 1971. godine javlja se već i *Rječnik informacijskih društava* (*Johoka Shakai Jiten*). Sve to, naravno, ne govori skoro ništa o samom pojmu, no nije zanemarivo da mu je izvor baš u Japanu, i to u vrijeme njegova ubrzanog tehnološkog razvoja. Prvo spominjanje pojma u engleskom jeziku bilježimo 1970. godine, no i to od strane već spomenutog Yonejia Masude. Drugim riječima, japanski autori bili su prvi koji su evidentne tehnološke i društvene promjene izravno povezali s pojmom informacije. Potrebno je naglasiti kako pojam *informacijsko društvo* nije izravan prijevod japanskog izraza *johoka shakai*. U japanskom *johoka shakai* znači viši stadij društvenog razvoja. Masuda, kada govori o društvenoj promjeni koju naziva tim pojmom, govori o promjeni analognoj industrijskoj revoluciji. Kako je parni stroj zamijenio čovjeka i njegov fizički rad, tako, prema Masudi, računalna tehnologija potpomognuta komunikacijskom tehnologijom mijenja čovjeka i njegov mentalni rad naglašavajući time ubrzani razvoj računalâ i njihove sposobnosti pohranjivanja, ali i prenošenja – informacija. Masuda taj novi stadij društva naziva *informacijsko doba*. Kasnije će Manuel Castells svoju poznatu trilogiju nazvati istim imenom.

Naravno, nisu samo japanski autori uvidjeli promjenu koja se događa, samo su im nazivi bili drukčiji. Postindustrijsko društvo jedna je od prvih kovanica koje su se pojavile. Sam pojam javlja se još početkom 20. stoljeća, ali onako kako ga danas shvaćamo, među prvima ga spominje Daniel Bell u svojim radovima 70-ih godina. U samom nazivu nema informacije, no ideja koju Bell razrađuje bazira se na informacijskim djelatnostima i informacijskim tokovima. Slično Masudi, Bell (1999) temelj društvene promjene vidi u promjeni naravi života prosječnog pojedinca, odnosno onoga što radi kako bi zaradio za život. Podijelivši povijesne epohe na tri dijela, onu prije industrijske, industrijsku i onu poslije nje, Bell kaže kako predindustrijsko doba karakterizira igra protiv prirode, gdje prosječan pojedinac snagom svojih mišića mijenja prirodu i stvara proizvod od kojeg živi. Industrijsko doba karakterizira igra protiv „proizvedene“ prirode i korištenje strojeva za stvaranje proizvoda. U postindustrijskom dobu mijenja se ne samo karakter igre, koju Bell sada naziva igrom među ljudima, nego dolazi

i do promjene karaktera proizvoda. Dominantan proizvod postaje usluga, a do nje se ne dolazi snagom mišića ili strojeva, nego informacijom. Frank Webster (1995) kasnije takve ideje, koje informacijsko društvo definiraju prema dominantnoj kategoriji djelatnosti, svrstava u tzv. *profesionalni* kriterij definiranja informacijskog društva. Ipak, sam Bell zapravo eksplicitno ne spominje informacijske djelatnosti. On govori o sektoru usluga i poslovima bijelog ovratnika koji nadvladavaju nad poslovima plavih ovratnika te preuzima ideju sektora znanja od Fritza Machlupa, da bi tek kasnije od Marca Porata preuzeo ideju informacijskih aktivnosti. I jedno i drugo zapravo je pokušaj da se definiraju djelatnosti bijelih ovratnika i na ovom nam je mjestu zapravo nevažno što prva ili druga kategorizacija obuhvaća. Ni jedna ni druga nisu izdržale test vremena, a ono što nam je interesantno jest miješanje termina informacije i znanja. Osim dominantne kategorije djelatnosti, Bell navodi još jednu ključnu karakteristiku postindustrijskog društva, a to je korištenje teorijskog znanja. Argumentira kako se industrijsko društvo razvija empirijskim otkrićima baziranim na metodi pokušaja i pogreške, dok u postindustrijskom društvu dolazi do prelaska na korištenje teorijskog znanja, a sve je to potpomognuto komunikacijskom infrastrukturom. Već je Masuda zaključio kako informacijska tehnologija, odnosno tehnologija pohranjivanja informacija nema smisla bez tehnologije prenošenja te da uz nju mora postojati i komunikacijski kanal. Današnja kratica IKT (ili ICT u engleskom izvorniku) upravo govori o njihovoj nerazdvojivosti. Bell te kanale naziva informacijskim tokovima. Dakle, dominacija teorijskog znanja omogućena je informacijskim tokovima. Takav zaključak zvuči dosta samorazumljivo i Bell donosi svoju definiciju pojmova informacija i znanje ne bi li ih dodatno pojasnio. Znanje definira na sljedeći način:

„Znanje: skup organiziranih izjava o činjenicama ili idejama koji predstavlja promišljeni sud ili rezultat eksperimenta, koji se drugima prenosi putem nekog medija komunikacije u nekom sustavnom obliku.“ (Bell 1999, 240 – 241)

Informaciju pak definira preko pojma podatka:

„Za početak, podatak možemo definirati kao niz događaja ili statistiku u nekom povezanom obliku poput izvještaja o cijenama proizvoda ili bruto domaćem proizvodu ili strukture DNA ili periodnog sustava elemenata.

Informacija ima značenje – vijesti, događaji i podaci – kada možemo uspostaviti kontekst koji uspostavlja relacije među njima i prezentirati ih kao organizirane teme.“ (Bell 1999, 52)

Takva definicija dodatno potkrepljuje prethodni zaključak. Informacijski tokovi medijski su kanali kojima informacije dolaze do pojedinaca koji ih pretvaraju u znanje i koriste u svojoj djelatnosti.

No treba li te djelatnosti onda nazivati sektorom znanja ili informacijskim sektorom? Kada Bell preuzima kategorizaciju, on prvo od Machlupa, a zatim od Porata preuzima i nazive, bez jasne povezanosti sa svojom definicijom informacije ili znanja. Na kraju svega Duff (1998) će se zapitati govori li Bell o informacijskom društvu ili društvu znanja. Čini se da Bellu ta distinkcija naprosto nije bila pretjerano važna, odnosno da ju je percipirao kao različite aspekte istog fenomena, no nikad ju nije eksplicitno razjasnio.

3. Informacijski tokovi

Danas, otprilike 30 godina kasnije, distinkcija je i dalje nejasna. Često se pojmovi informacijskog društva i društva znanja koriste kao sinonimi, dok neki teoretičari poput Webstera (1995) te Lor i Britz (2007) rade jasnu distinkciju, a u dnevnopolitičkom govoru vlada potpuni kaos. Dio razloga za takvu situaciju zasigurno leži i u ne potpuno jasno definiranim pojmovima informacije i znanja te, u toj priči nezaobilaznom, pojmu podatka. Ipak, prije nego što prijeđemo na problematiku definiranja informacije, ne možemo ne spomenuti Manuela Castellsa. Castells je kao možda i najveći teoretičar informacijskog društva vrlo elegantno zaobišao ovaj problem time što je to postindustrijsko informacijsko društvo znanja nazvao potpuno novim imenom – umreženo društvo. Castells (2000) se izravno nadovezuje na Bellovu ideju informacijskih tokova, razvija ih i kaže kako oni zapravo čine mrežu koja ima toliki utjecaj da razvija vlastiti prostor i vlastitu realnost. Taj novi prostor koji nastaje razvojem mreže naziva prostorom tokova, za koji kaže da posjeduje stvarnu virtualnost parafrazirajući tako pojam virtualne stvarnosti, želeći naglasiti da stvarnost prostora mreže, iako je virtualna, nije ništa manje stvarna. Tri su ključna procesa koji dovode do umrežavanja društva: informacijska revolucija, ekonomska kriza kapitalizma i etatizma te procvat društvenih kulturnih pokreta. Posljednja nam dva ovdje nisu toliko važna, dok prvi zapravo predstavlja nagli razvoj informacijske i komunikacijske tehnologije koja čini temelj za izgradnju mreže, odnosno prostora tokova. S obzirom na virtualnost tog prostora, jasno je kako ipak nije mogao zaobići pojam informacije, jer odmah se postavlja pitanje što teče virtualnim tokovima. Obje definicije Castells daje na početku prvog toma svoje trilogije, ali tek u fusnoti. Definiciju znanja u potpunosti preuzima od Bella, a definiciju informacije od Porata:

„Informacije su organizirani podaci preneseni komunikacijom." (Castells 2000, 52)

Ako su informacije sve što se organizirano prenosi komunikacijom, dakle putem komunikacijskih kanala, onda je umreženo društvo zapravo samo drugi naziv za informacijsko društvo.

Castells čak (također u fusnoti) navodi razliku između engleskih pojmova *information society* i *informational society* (2000, 56), a tu nastaje zbrka kada prevoditelj (s punim pravom) pojam *information society* prevodi kao *društvo informacija,* a *informational society* kao *informacijsko društvo*. Castells kaže kako sva ljudska društva kroz povijest možemo nazvati društvima informacija jer nijedno nije bez informacija moglo funkcionirati, ali u današnjim društvima generiranje, obrada i prenošenje informacija postaju osnovni izvor produktivnosti i moći, što naziva pojmom *informational*. U konačnici, kako bi izbjegao zbrku, a u skladu sa svojom definicijom informacije, društvo naziva umreženim. Ostaje još pitanje što je sa znanjem. U istoj fusnoti u kojoj objašnjava razliku između „informacijskog" i „informacionalnog", Castels kaže kako je informacija *komunikacija znanja*. Dakle ako je informacija istovremeno organizirani podatak prenesen komunikacijom i komunikacija znanja, onda zapravo Castells kaže kako je informacija svojevrsni most između podatka i znanja, dok je komunikacija, odnosno izgradnja i korištenje komunikacijskih kanala odlika današnjeg umreženog društva.

4. Informacija i znanje

Na ovom mjestu moramo se osvrnuti na pojmove podatka, informacije i znanja. Najčešće korištena definicija jest ona koja proizlazi iz DIK-hijerarhije – *data-information-knowledge* – (ili DIKW, ako se hijerarhiji dodaje pojam mudrosti, engl. *wisdom*) prema kojoj su podaci, najjednostavnije rečeno, činjenice o svijetu, informacija je podatak stavljen u kontekst ili organizirani podaci stavljeni u kontekst, a znanje su informacije koje za primatelja imaju neko značenje i koje mu omogućavaju neki oblik djelovanja. To je, naravno, pojednostavljen prikaz te postoji niz finesa i mogućih kritika takve definicije, kao i generalna kritika na cijeli DIK(W)-prikaz, no to je otprilike razina na kojoj informaciju definiraju teoretičari poput Bella i Castellsa, koji se zapravo ne bave informacijom, već njezinim društvenim posljedicama. Različitih pristupa teoriji informacije ima previše da bismo ih sve i spomenuli u ovom radu, no većina ih koristi pojmove podatka, informacije i znanja, pri čemu su podaci i znanje više-manje stabilni elementi, a informacija je ta oko koje se stvaraju teorijski pristupi. Dakle od različitih alternativnih pristupa spomenut ćemo jedan koji na informaciju gleda kao na proces, odnosno kao na tok. Bosančić (2015) navodi sljedeće zagovornike takva pristupa: Bateson (1969) informaciju definira kao „razliku koja čini razliku" i zapravo kaže kako informacija ne može postojati bez činjenja, tj. procesa, i bez nečega što će time nastati. Možemo reći da će podaci biti materijal, a znanje proizvod tog procesa. Buckland (1991) će taj proces nazvati „akcijom informiranja", a Barwise i Seligman (1997) uvode pojam informacijskog toka kao svojevrstan kontekst u kojem se proces odvija. Pitanje je može li se ta ideja informacijskog toka proizašla iz teorije informacije poistovjetiti s identičnim pojmom iz teorije informaci-

jskog društva. Čini se kako je Castells upravo na tom tragu kada kaže da je informacija komunikacija znanja koja se odvija u prostoru tokova, dok je cijeli taj proces nešto što je inherentno našem društvu, a ne njegova specijalnost.

5. Društvo

Ako dakle informaciju ne shvatimo kao podatak određenih karakteristika koji dodavanjem nekih drugih karakteristika postaje znanje, nego kao proces koji pretvara podatak u znanje, a koji može teći i u suprotnom smjeru, moramo se vratiti na pitanje zašto društvo zovemo informacijskim ili pak društvom znanja. Koju god definiciju uzeli, jasno je kako nema znanja bez informacije, i to bez obzira definiramo li informaciju kao kontekstualizirani podatak ili proces pretvorbe. Pitanje je zapravo hoćemo li se fokusirati na komunikacijske kanale, informacijske tokove ili na rezultat komunikacije. U prvom slučaju društvo je informacijsko, u drugom je ono društvo znanja, a zapravo govorimo o istom fenomenu. Spomenuli smo Castellsovo razlikovanje pojma „informacijsko“ i „informacionalno“. On u toj argumentaciji ističe kako nijedno društvo u povijesti nije moglo funkcionirati bez informacija. U trenutku kada društvo nadrasta okvire zajednice (prema Tönniesovoj kategorizaciji zajednice i društva), ono prestaje biti sposobno funkcionirati bez sposobnosti proizvodnje, pohrane i prenošenja informacija, a posljedično tomu i znanja. Dodajmo tomu i teoriju kognitivne revolucije. Znanost voli dijeliti povijest na epohe i ključne momente nazivati revolucijama. Oko informacijske revolucije još nema jasna konsenzusa, no svi će se složiti oko dvije prethodne, industrijske revolucije i neolitske ili agrarne revolucije. Harari (2015) donosi ideju još jedne revolucije, kognitivne revolucije, koja prethodi svima i događa se u razdoblju između 70000 i 30000 godina prije nove ere te zapravo predstavlja posljednju veliku evolucijsku stepenicu u razvoju čovjeka. Prema Harariju, tri su glavne promjene koje ona donosi ljudskoj vrsti:

1. sposobnost prenošenja veće količine informacija o okolnom svijetu
2. sposobnost prenošenja veće količine informacija o društvenim odnosima
3. sposobnost prenošenja veće količine informacija o nečemu što stvarno ne postoji.

Aristotel je nazvao čovjeka političkom životinjom, Harari ga naziva informacijskom životinjom. Drugim riječima, sposobnost proizvodnje, organizacije i skladištenja informacija jest ono što nas čini ljudima i sva društva koja smo razvili ovisila su o toj sposobnosti. Što je onda različito u ovome današnjem? Vratimo se na informaciju kao proces, odnosno kao informacijski tok. Prvo, sintagmu sposobnost proizvodnje, organizacije i skladištenja informacija trebali bismo preoblikovati u sposobnost proiz-

vodnje, organizacije i skladištenja podataka te informacijskim tokovima pretvaranja istih u znanje. Drugo, kada govorimo o informacijskom toku, ne možemo zaobići prostor i vrijeme. Povijesno gledano, koliko je vremena prosječnom pojedincu trebalo da njegov informacijski tok svlada jedinicu prostora? Koliko je znanja mogao prikupiti o svijetu oko sebe? Pojavom tiska vrijeme se skratilo, a prostor povećao. Pojavom današnje informacijsko-komunikacijske tehnologije, s naglaskom na komunikacijskom dijelu, vrijeme je nestalo, a prostor je postao virtualan, dok je najveću promjenu doživjela mogućnost pristupa informacijskom toku i, posljedično, sposobnosti dohvaćanja podataka i stvaranja znanja. Bell će reći kako je za današnje društvo karakteristično korištenje teorijskog znanja. Odakle dolazi to znanje? Je li inovator iz vremena industrijske revolucije temeljio svoja otkrića na pokušaju i pogrešci zato što nije imao strpljenja proučavati teoriju ili naprosto zato što je vrlo brzo iscrpio teoriju kojoj je, zbog ograničenog informacijskog toka, imao pristup? I obrnuto, hoće li današnji inovator „otkrivati toplu vodu" ako mu je teorija široko dostupna? Bez obzira hoćemo li to što je dostupno nazvati informacijskim tokom, prostorom tokova ili kako drukčije, njegova širina (kako kvantificirati veličinu ili količinu nečega virtualnog) i mogućnost pristupa ključne su karakteristike današnjeg društva. Koji ćemo termin koristiti za opis tog društva, ovisit će na kraju ipak samo o njegovu aspektu koji želimo naglasiti.

Literatura

Bell, Daniel. 1999. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting by Daniel Bell*. New York: Basic Books.

Bosančić, Boris. 2015. „Information in the knowledge aquisition process." *Journal of documentation* (u tisku).

Castells, Manuel. 2000. *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.

Duff, AS. 1998. „Daniel Bell's theory of the information society." *Journal of information science* 24 (6): 373–393.

Harari, Yuval Noah. 2015. *Sapiens : Kratka povijest čovječanstva*. Zagreb: Fokus.

Karvalics, László Z. 2007. „Information Society–what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression)." Information Society. From theory to political practice: 29–46.

Lor, Peter Johan, and Johannes J. Britz. 2007. „Is a knowledge society possible without freedom of access to information?" *Journal of information science* 33, 4: 387–397.

Webster, Frank. 1995. *Theories of the information society*. London and New York: Routledge.

Zbog Tatjane sam tu gdje jesam!

Neki matematički aspekti edukacije informacijskih stručnjaka

Anita Papić

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku



Sažetak

U radu se iznose mogući pravci edukacije informacijskih stručnjaka s uporištima u matematičkoj logici, matematičkom modeliranju, diskretnoj matematici te u kontroverznoj i interdisciplinarnoj disciplini umjetne inteligencije. S matematičkog aspekta ocrtavaju se obrisi edukacije suvremenog informacijskog stručnjaka. Rad donosi skraćen pregled matematičkih kompetencija potrebnih današnjim informacijskim stručnjacima u svrhu boljeg razumijevanja informacijske tehnologije. Primarni je cilj rada istaknuti važnost kvalitativnog unapređenja informacijskih stručnjaka uvođenjem dodatnih znanja i vještina koje se temelje na univerzalnom jeziku matematike, koji je nedvojbeno u podlozi strelovitoga razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije.

Ključne riječi: algoritmi, edukacija, informacijski stručnjaci, matematika, umjetna inteligencija.

Matematika kao egzaktna znanost proučava matematičke strukture i počiva na matematičkoj logici te kao takva predstavlja moćan aparat neophodan informacijskim stručnjacima za shvaćanje i recepciju kvantitativnih aspekata znanja u informacijskim znanostima. Sposobnost izražavanja matematičkim jezikom, razvoj apstraktnog mišljenja i logičkog rasuđivanja samo su neke od matematičkih kompetencija koje su potrebne današnjim informacijskim stručnjacima. Matematika informacijske stručnjake prvenstveno priprema na algoritamski način razmišljanja kako bi mogli pratiti brz razvoj i prodornost informacijsko-komunikacijske tehnologije te im pruža znanje na temelju kojega će moći rješavati probleme vezane uz primjenu algoritama u informacijskim znanostima. Iako se pojam algoritma često koristi od izuma računala, taj pojam nastao je mnogo ranije, i to u matematici. Prvi algoritam, poznat kao Euklidov algoritam, a

nazvan po grčkom matematičaru Euklidu koji ga je opisao u svojoj knjizi *Elementi*, i danas se koristi. Algoritam je intuitivan pojam koji je teško striktno definirati, unatoč tomu što je zabilježen niz pokušaja njegove formalizacije. Algoritam možemo definirati kao konačan niz naredbi, od kojih svaka ima jasno značenje i može se izvršiti u konačnom vremenu. Tako su primjerice pretraživanje i sortiranje nizova elemenata problemi izrazito prisutni u domeni informacijsko-komunikacijske tehnologije te gotovo da i nema računalnog programa koji u nekom svom dijelu ne sortira podatke ili ih ne pretražuje, pa stoga algoritme sortiranja i algoritme pretraživanja ubrajamo u fundamentalne algoritme suvremene informacijske tehnologije. Razumijevanje algoritama važno je informacijskim stručnjacima i zbog toga što su različite inačice algoritama rasprostranjene pri informacijskom pretraživanju. Tako primjerice možemo izdvojiti tri osnovne klase takvih algoritama: (1) algoritmi pretraživanja – ekstrahiraju informacije iz tekstualnih baza podataka, (2) algoritmi filtriranja – transformiraju tekst u njegovu filtriranu inačicu; primjerice rangiraju riječi, automatski ekstrahiraju ključne riječi itd. i (3) algoritmi indeksiranja – grade strukturu podataka koja omogućuje brzo pretraživanje teksta (Cormen 2009, 26). Također, u izrazito je bliskoj vezi s informacijskim pretraživanjem i rudarenje podataka kao jedna od tehnika šire discipline umjetne inteligencije. Naime rudarenje podataka proces je ekstrahiranja uzoraka iz podataka, odnosno alat za transformiranje podataka u informacije. Rudarenje podataka obuhvaća: (1) klasifikaciju – raspoređivanje podataka u unaprijed definirane skupine, primjerice stabla odlučivanja, algoritmi pronalaska najbližeg susjeda itd., (2) klasteriranje – raspoređivanje podataka u skupine koje nisu unaprijed definirane, primjerice prema sličnosti te (3) regresiju – statistička metoda koja nastoji iznaći funkciju koja modelira podatke uz najmanju moguću grešku, primjerice linearna regresija i višestruka linearna regresija. Sve je važnija uloga računalnog modeliranja i simboličkih matematičkih eksperimenata te matematičkih i statističkih metoda jer pri procesu istraživanja nerijetko koristimo modele. Model kao pojednostavljena inačica dijela svijeta koji promatramo ima za svrhu olakšati istraživanje i predviđanje. Matematika se može smatrati univerzalnim jezikom, pa tako matematički model predstavlja matematički opis nekog fenomena ili procesa, a sadrži pojavu ili proces iz realnog svijeta koji se želi modelirati, apstraktnu matematičku strukturu i veze između tih elemenata. Preciznije rečeno, matematički model sadrži ulazne i izlazne varijable te parametre, odnosno konstante. Matematika se često bavi proučavanjem uzoraka kao što su numerički uzorci, uzorci oblika, uzorci gibanja, uzorci ponašanja, izborni uzorci, uzorci slučajnih događaja itd. (Divjak i Lovrenčić 2005, 57). Matematika kao egzaktna znanost koja počiva na strogim pravilima matematičke logike neophodno je oruđe znanstvenika, pa tako i svakog informacijskog stručnjaka. Naime još je Aristotel napisao knjigu o logici koju je nazvao *Organon*, što znači oruđe, implicirajući logiku kao glavno oruđe znanstvenika, odnosno alat koji mu omogućuje rad. Na temeljima diskretne matematike, grane matematike koja proučava probleme koji

uključuju konačne i prebrojivo beskonačne skupove, počivaju računalna geometrija, programiranje, algoritmi i strukture podataka, ekspertni sustavi itd. Ekspertni sustavi rješavaju jednostavne probleme jednako dobro kao i ljudi koji su stručnjaci u određenom području, a sastoje se od baze znanja, mehanizma za zaključivanje te korisničkog sučelja koje služi za komunikaciju između čovjeka i stroja. U današnje vrijeme nastaje, razvija se i proučava velik broj sustava koji pokazuju određene značajke ljudske inteligencije, kao što su razumijevanje i obrada prirodnog jezika, automatsko zaključivanje, učenje, pa čak i izražavanje osjećaja. Umjetna inteligencija bavi se proučavanjem i oblikovanjem računalnih sustava koji pokazuju neki oblik inteligencije – inteligentnih sustava. Naime, to su sustavi koji mogu učiti nove koncepte, sustavi koji mogu zaključivati i donositi uporabne zaključke o svijetu koji ih okružuje, sustavi koji mogu razumjeti prirodni jezik ili spoznati i tumačiti složene vizualne scene te sustavi koji mogu posjedovati i druge vrste vještina koje zahtijevaju čovjekovu inteligenciju (Luger 2009, 15). Područje umjetne inteligencije nastoji replicirati sva svojstva ljudske inteligencije, a ima čvrsta uporišta u matematičkoj logici i svakako je nezaobilazno za svakog informacijskog stručnjaka, iako je prijeporno hoće li ikada umjetni računalni sustav moći dostići inteligenciju ljudskog mozga kao najviši stupanj inteligencije koji smo dosad spoznali.

Literatura

Cormen, Thomas H. et al. 2009. Introduction to Algorithms. 3rd ed.. Cambridge: The MIT Press.

Divjak, Blaženka i Alen Lovrenčić. 2005. Diskretna matematika s teorijom grafova. Varaždin: TIVA-FOI.

Luger, George F. 2009. Artifical intelligence: structures and strategies for complex problem solving. 6th ed. Boston: Pearson Addison Wesley.

Poštovanoj profesorici Tatjani Aparac-Jelušić, od koje sam naučila da stručnjak ne treba biti zatvoren i skučen isključivo u svojoj struci, što je vrlo čest slučaj u tradicionalnim disciplinama kao što je primjerice matematika, već otvoren prema horizontima različitih disciplina, možda naizgled nespojivih, kako bi tako obogaćen sagledao stvari na nov i originalan način…

Zastupljenost tema iz područja organizacije informacija u studijskim programima u polju informacijskih znanosti – knjižničarstva u Hrvatskoj:

stanje i perspektiva

Drahomira Cupar

Odjel za informacijske znanosti

Filozofski fakultet
Sveučilište u Zadru

Koraljka Golub

Katedra za bibliotekarstvo

Odjel za kulturalne znanosti
Sveučilište Linnaeus, Švedska





Sažetak

Ovaj rad analizira sadržaje kolegija iz područja organizacije informacija u studijskim programima preddiplomskih i diplomskih studija iz informacijskih znanosti koji se podučavaju na odsjecima/odjelima triju hrvatskih sveučilišta: Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeku za informacijske znanosti pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku te Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 20 kolegija koji se djelomično ili potpuno bave temama iz područja organizacije informacija. U radu je korištena metoda analize sadržaja izvedbenih planova kolegija. Svakom opisu kolegija dodijeljena je jedna do dvije oznake predmetnog područja koje pokriva te su ukupni rezultati međusobno uspoređeni i analizirani. Rezultati su uspoređeni s vanjskim istraživanjima te se predlažu mogućnosti uključivanja suvremenih tema iz područja organizacije informacija u studijske programe hrvatskih sveučilišta.

Ključne riječi: istraživanje studijskih programa, organizacija informacija, katalogizacija, klasifikacija, sustavi za označivanje i pretraživanje.

1. Uvod

Organizacija informacija (engl. *information organization*) danas obuhvaća sve veći broj koncepata: tradicionalno su to primjerice katalogizacija, klasifikacija i ostali sustavi za predmetno označivanje pretežno tiskanih knjiga, a u novije vrijeme, među ostalim, i metapodaci, semantički web, društveno označivanje, brojni novi standardi i vrste građe poput znanstvenih podataka, predmeta u muzejima i mrežnih stranica, da spomenemo samo neke iz šarolikog digitalnog krajolika. Zbog brzih izmjena informacijskog okruženja neophodno je sveučilišnim nastavnim programima obuhvatiti nova znanja i omogućiti stjecanje novih vještina koje se nadograđuju na tradicionalno podučavane.

Svrha ovoga istraživanja jest utvrditi tematiku i pokrivenost tema u organizaciji informacija hrvatskih sveučilišnih programa u polju informacijskih znanosti – knjižničarstva radi eventualnih preporuka za daljnji razvoj. Cilj je obuhvatiti tri najstarija programa, identificirati pojedinačne teme u relevantnim kolegijima te ih usporediti s rezultatima sličnih istraživanja objavljenih u drugim državama i preporukama stručnjaka.

Ostatak rada obuhvaća sljedeće dijelove: 2. Studijski programi u polju informacijskih znanosti u Hrvatskoj, gdje se predstavljaju tri najstarija programa; 3. Dosadašnja istraživanja, gdje se daje opći pregled objavljenih znanstvenih radova na tu temu; 4. Metodologija, u okviru koje se ukratko opisuje primijenjena metodologija; 5. Rezultati, gdje se iznose i analiziraju dobiveni podaci; 6. Zaključne misli, dio koji donosi završne napomene i smjernice za buduća istraživanja.

2. Studijski programi u polju informacijskih znanosti u Hrvatskoj

Temom obrazovanja u području informacijskih znanosti u Hrvatskoj bavi se mali broj autora. Nezaobilazna autorica u ovome području ujedno je i osnivačica njegovih dvaju studija – studija Informatologije (ranije Knjižničarstva) u Osijeku te studija Informacijskih znanosti (ranije Knjižničarstva) u Zadru. Riječ je o Tatjani Aparac-Jelušić, profesorici u području informacijskih znanosti. T. Aparac-Jelušić u više je navrata pisala o akademskom obrazovanju informacijskih stručnjaka, pri čemu je uvijek uzimala u obzir napredak i razvoj informacijskih službi i usluga, ali i tehnologije. K. Petr i T. Aparac-Jelušić, govoreći o ulozi sveučilišnih knjižnica u novim pristupima akademskom obrazovanju, napominju da studenti lako mogu pronaći relevantnu literaturu putem tražilica, ali da imaju poteškoća u ovladavanju „analitičkim vještinama višeg stupnja

složenosti koje bi im mogle pomoći da pronađu, pročitaju, analiziraju, evaluiraju i sintetiziraju informacije koje pronalaze na internetu“ (Petr i Aparac-Jelušić 2002, 161). Oslanjajući se na prethodno rečeno, možemo zaključiti da su gotovo sve spomenute vještine nužne za područje organizacije informacija. Obrazovanjem u području informacijskih znanosti bavile su se J. Lasić-Lazić i A. Slavić (2000, 2002) naglašavajući razlike koje se mogu uočiti u hrvatskom i američkom obrazovnom sustavu, pri čemu se u Hrvatskoj informacijski stručnjaci – knjižničari obrazuju na sveučilištu, dok se programi američkih visokih škola akreditiraju od strane strukovnih udruženja. Lasić-Lazić i Slavić (2002, 154 – 155) navode da su tradicionalna znanja i vještine u pružanju informacija u digitalnom okruženju dobili na značaju i vrijednosti, a da je potrebno posvetiti pažnju novim kompetencijama nužnima za upravljanje i organizaciju informacija. Otvorenim pristupom informacijama organizacija informacija prelazi u područje potrebno svima, a ne samo knjižnicama. Osiguravanje pristupa informacijama važno je u različitim područjima ljudske djelatnosti za koja su potrebne mnoge tradicionalne knjižničarske, ali i nove, vještine. „Najdragocjeniji dio tih vještina jesu upravo vještine vezane uz organizaciju informacija i sadržajnu analizu, klasifikaciju, indeksiranje (predmetno označivanje), pronalaženje i prezentiranje informacija“ (Lasić-Lazić, Slavić 2002, 155). Upravo u prethodnoj rečenici očituje se važnost istraživanja predstavljenog u ovome radu.

Studijski programi u polju informacijskih znanosti u Hrvatskoj nude se na tri sveučilišta: u Zagrebu, Osijeku i Zadru. Sva tri sveučilišta nude studijske programe na preddiplomskoj i diplomskoj razini, a Zagreb i Zadar i na poslijediplomskoj razini u polju informacijskih znanosti. Iako sva tri sveučilišta, odnosno Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti u Zagrebu, Odsjek za informacijske znanosti u Osijeku i Odjel za informacijske znanosti u Zadru, obrazuju buduće stručnjake u polju informacijskih znanosti, svaki studijski program ima svoje specifičnosti koje ćemo u radu nastojati istaknuti. Razlog odabira studijskih programa navedenih odsjeka/odjela leži u činjenici da oni obrazuju studente na sve tri studijske razine (preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj), svoje programe nude u kontinuitetu najmanje deset godina i izgradili su reputaciju na kvaliteti studenata koji završavaju studij i zapošljavaju se u struci te studijskim programima koji nastoje kontinuirano pratiti razvoj polja informacijskih znanosti dodavanjem novih sadržaja. Potrebno je spomenuti da je do 2015. pri Filozofskom fakultetu u Rijeci u ponudi bio izvanredni diplomski studij smjera knjižničarstvo koji se izostavlja iz ovog istraživanja jer ne postoji na preddiplomskoj i diplomskoj razini redovnog studija, a nudio se u kombinaciji s programom hrvatskog jezika i književnosti te se 2015. godine prestao izvoditi (Filozofski fakultet u Rijeci 2015). Također, pri Odjelu za kulturologiju u Osijeku postoji knjižničarstvo kao jedan od triju smjerova sveučilišnog interdisciplinarnog preddiplomskog i diplomskog

studija Kulturologije. Kako se ne radi isključivo o području informacijskih znanosti, i taj je studijski program izostavljen iz istraživanja (Odjel za kulturologiju 2015).

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu nudi studij informacijskih znanosti na preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj razini i najstariji je odsjek koji nudi studije u području informacijskih znanosti u Hrvatskoj. „Studiji na Odsjeku za informacijske znanosti izvode se na Filozofskom fakultetu od ak. god. 1986./87. kao četverogodišnji studij Informatologije sa smjerovima: arhivistika, bibliotekarstvo, muzeologija i opća informatologija te kao dvogodišnji dopunski studiji arhivistike, bibliotekarstva, muzeologije i informatike. [...] Pri utemeljenju četverogodišnji studij zamišljen je kao zajednički na prve dvije godine, a treća i četvrta godina bile su organizirane kao zasebni smjerovi. Zajednička jezgra studija bila je informatologija i zamišljeno je da kroz niz predmeta vezanih uz zajedničku teoriju informacijske znanosti i informacijske tehnologije, baze podataka, obradu građe, obradu jezika i zaštitu građe svi studenti dobiju znanja koja su im potrebna za razvoj područja, te primjenu i razvoj informacijskih sustava u kulturnim i informacijskim institucijama“ (Odsjek za informacijske znanosti Zagreb 2015). Uvođenjem bolonjskog načina obrazovanja u Hrvatsku studiji informacijskih znanosti prilagodili su se svojim programima novonastalom obrazovnom sustavu. Tako je zagrebački Odsjek 2005. godine predložio jedan preddiplomski studij u trajanju od 3 godine na preddiplomskoj razini te nekoliko diplomskih studija u trajanju od 2 godine. Odabirom izbornih predmeta na preddiplomskoj razini studenti se mogu usmjeravati prema budućem diplomskom studiju. Nakon preddiplomskog studija stječe se naziv prvostupnik/prvostupnica informacijskih znanosti. Na diplomskoj razini studenti mogu birati između diplomskih jednopredmetnih i dvopredmetnih studija iz područja arhivistike, bibliotekarstva, muzeologije i informatike – istraživački i nastavnički smjer – te dvopredmetnog studija informatologije. Po završetku pojedinog diplomskog studija stječe se naziv magistar/magistra odabranog područja/smjera. Za potrebe ovog istraživanja odabrani su preddiplomski i diplomski studij bibliotekarstva, dok se drugi smjerovi nisu analizirali.

Povijest Odsjeka za informacijske znanosti pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku započinje 1998./1999. akademske godine kada se ustanovljuje studij Knjižničarstva kao dodiplomski dvopredmetni (četverogodišnji) studij. Katedra za knjižničarstvo ustrojena je 30. rujna 1998. godine, a nekoliko godina kasnije, 1. ožujka 2005. godine, Katedra prerasta u Odsjek za informacijske znanosti. Do danas Odsjek izvodi nastavu na preddiplomskoj i diplomskoj razini. Na preddiplomskoj razini izvodi se jednopredmetni studij Informatologije te se stječe naziv prvostupnika/prvostupnice informatologije. Na diplomskoj razini do aka-

demske godine 2014./2015. izvodio se studijski program jednopredmetnoga studija Informatologije te se stjecao naziv magistra informatologije. Od akademske godine 2015./2016. na Odsjeku za informacijske znanosti u Osijeku na diplomskoj razini izvode se novi studijski programi, dvopredmetni diplomski studij Informacijske tehnologije i studij Nakladništva, te će se na njima ubuduće stjecati naziv magistar/magistra informacijske tehnologije, odnosno magistar/magistra nakladništva. Studijski program diplomskog studija Informatologije postaje dvopredmetni te se po njegovu završetku stječe naziv magistar/magistra informatologije. Odsjek za informacijske znanosti u Osijeku svoje izmjene u studijskim programima na diplomskom studiju obrazlaže na sljedeći način: „Konačni cilj izmjena studijskih programa je obrazovati stručnjake koji će kombinacijom studija Informatologije, Nakladništva i Informacijske tehnologije postajati informacijski stručnjaci koji mogu tradicionalne vještine rada u informacijskom okruženju kompetentno iskoristiti kreirajući i primjenjujući sve prednosti informacijske tehnologije te time biti atraktivniji na tržištu rada“ (Odsjek za informacijske znanosti Osijek 2015). U istraživanje je uključen studij Informatologije na preddiplomskoj i diplomskoj razini.

Odjel za informacijske znanosti (do 2011. Odjel za knjižničarstvo) Sveučilišta u Zadru osnovan je 2004. godine te prvo izvodi predbolonjski studijski program u polju informacijskih znanosti, grana knjižničarstvo. Sljedeće godine u primjenu ulaze novi preddiplomski i diplomski studijski programi Informacijske znanosti – knjižničarstvo (prema bolonjskom programu) (Odjel za informacijske znanosti 2014). U prvoj godini izvođenja (po starom programu) studij je bio dvopredmetni – Knjižničarstvo i kakav drugi četverogodišnji studijski program iz ponude Sveučilišta u Zadru. Prelaskom na bolonjski program studij Informacijske znanosti – knjižničarstvo postaje jednopredmetni i izvodi se na preddiplomskoj razini u trajanju od 3 godine te na diplomskoj razini u trajanju od 2 godine, a takav ostaje do danas. Nakon preddiplomskog studija studenti do 2015. godine stječu naziv prvostupnik/prvostupnica knjižničarstva, a od akademske godine 2015./2016. stječe se naziv prvostupnik/prvostupnica informacijskih znanosti. Na diplomskoj razini izvodi se studij u području informacijskih znanosti – knjižničarstva i po završetku se stječe naziv magistar/magistra knjižničarstva. Godine 2015. Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru počinje izvoditi studijski program u području informacijskih znanosti te se na preddiplomskoj razini stječe naziv prvostupnika informacijskih znanosti, a na diplomskoj se razini uz knjižničarstvo uvode usmjerenja iz područja arhivistike i nakladništva te se po završetku programa stječe naziv magistar/magistra informacijskih znanosti. U istraživanje su uključeni programi preddiplomskog i diplomskog studija informacijskih znanosti – knjižničarstva.

Svi spomenuti studiji prošli su kroz veće ili manje promjene tijekom posljednjih desetak godina. Te su promjene uzrokovane prvenstveno raz-

vojem informacijskih znanosti i popratne tehnologije, zatim promjenom i napredovanjem stručnjaka u području te praćenjem novih spoznaja i dostignuća kroz popise obvezne literature u pojedinačnim kolegijima koji se svake godine osuvremenjuju kako bi bili u skladu sa zahtjevima vremena i tržišta rada. Zbog tih i drugih okolnosti pojedini predmeti na razini izvedbe mogu se značajno razlikovati u odnosu na polazišne studijske programe. Kako ne bismo ulazili u analize izmjena, ovo istraživanje obuhvatilo je kolegije koji su podučavani u ak. godini 2014./2015. te su analize provedene na razini naziva kolegija, pripadnosti preddiplomskoj ili diplomskoj razini te opisa kolegija iz važećeg izvedbenog plana, odnosno studijskog programa. S obzirom da se sadržaj kolegija u važećim studijskim programima i izvedbenim planovima mijenja samo uz dopuštenje najvišeg tijela sveučilišta i te su promjene ograničene, može se reći da je u istraživanju analizirano recentno stanje studijskih programa. Element kolegija koji je najčešće podložan promjenama jest popis literature, pa taj dio nije uključen u ovo istraživanje.

3. Dosadašnja istraživanja

Gorman (2002) u svom članku pod naslovom „Zašto podučavati o katalogizaciji i klasifikaciji?" naglašava univerzalnost katalogizacije i predmetne obrade te smatra da studenti knjižnične i informacijske znanosti ne stječu dovoljno obrazovanja za kvalitetan rad u knjižnici. Smatra da su uzrok tomu neinformirani voditelji knjižnica, znanstvenici u polju informacijskih znanosti te „guglofili" koji smatraju da pretraživanje temeljeno na ključnim riječima predstavlja panaceu svim problemima pronalaženja informacija. Gorman smatra da su katalogizacija i predmetna obrada intelektualna osnova knjižničarstva te da svi knjižničari trebaju razumjeti te procese zbog njihove univerzalnosti. On poziva na osmišljavanje i provođenje nacionalnog kurikuluma u Sjedinjenim Američkim Državama koji bi vratio katalogizaciju i predmetnu obradu na središnje mjesto u knjižničnom obrazovanju.

Zbog svjetskog ekonomskog pada knjižnice danas često moraju obavljati više zadataka s manje resursa, a istodobno trebaju obuhvaćati nove vrste informacijskih izvora i nove zadatke, primjerice one vezane uz integraciju s katalozima ustanova poput muzeja i arhiva, kao dio raznih digitalnih inicijativa. Nadalje, razvijaju se i usvajaju novi modeli i standardi za razne nove vrste informacijskih izvora poput FRBR-a, RDF-a, BIBFRAME-a itd.

Mnogi drugi autori potvrđuju važnost područja organizacije informacija empirijskim istraživanjima o vještinama potrebnim za rad u knjižnici, uključujući neophodne prilagodbe novom okruženju poput integracije s

ostalim vrstama metapodataka. Hsieh-Yee (2004) napominje kako se knjižničari sve više moraju baviti digitalnim informacijskim izvorima i shemama metapodataka koje ne dolaze iz knjižnične zajednice te su im potrebna znanja o tehnologijama za organizaciju digitalnih informacijskih izvora i osiguravanje pristupa istima.

Joudrey (2008) te Joudrey i McGinnis (2014) također navode primjere objavljenih istraživanja koji svjedoče o potrebi za većim udjelom prakse u podučavanju tih tema jer rezultati upućuju na nedovoljnu pripremljenost novozaposlenih za poslove katalogizacije i predmetne obrade. Nadalje zaključuju kako objavljena istraživanja ukazuju na činjenicu da je nastavno osoblje suglasno da će organizacija informacija i dalje imati ključnu ulogu u knjižnicama i informacijskim centrima te će se nastaviti razvijati usprkos postojećim pogrešnim shvaćanjima i stereotipima vezanim uz tradicionalnu katalogizaciju i predmetnu obradu. U nastavku navode da se u znanstvenoj literaturi težište stavlja na nove kurikularne modele i nove pedagoške pristupe kako bi se osiguralo primjerenije obrazovanje stručnjaka za budućnost.

Pattuellina (2010) analiza 59 uvodnih kolegija iz programa američkih i kanadskih škola u području organizacije informacija svjedoči o važnosti tradicionalne katalogizacije i predmetne obrade jer su one temelj kolegija u organizaciji informacija, no istodobno kolegiji obuhvaćaju sve veći broj novih koncepata, primjerice metapodataka, informacijske arhitekture, označiteljskih jezika i semantičkog weba. Joudrey i McGinnis (2014) uočavaju istosmjernost članaka u kojima se naglašava potreba za uključivanjem novih koncepata u kurikulum s jedne strane te uočene promjene u kurikulumu s druge. Naime oni, kao i Pattuelli (2010), uočavaju da se kolegiji koji se bave katalogizacijom i predmetnom obradom i koji su bili temeljni u kurikulumu sve više zamjenjuju panoramskim uvodnim kolegijima u području organizacije informacija.

Joudrey i McGinnis (2014) navode sljedeće ALA-ine temeljne vještine na diplomskoj razini na području organizacije informacija: načela u organizaciji i prikazu zabilježenog znanja i informacijskih izvora; razvojne, opisne, i evaluacijske vještine potrebne za organizaciju zabilježenog znanja i informacijskih izvora; sustave za katalogizaciju, metapodatake, označivanje, klasifikaciju te standarde i metode za organizaciju zabilježenog znanja i informacijskih izvora. Hsieh-Yee (2008) dodaje i sljedeće: predmetnu analizu, normativni nadzor, jezike za označivanje (kontrolirane rječnike), metode za pohranjivanje i pronalaženje metapodataka, označiteljske jezike, mrežne tražilice, korisnička sučelja, podršku pri pretraživanju i prebiranju te podršku pri oblikovanju upita za pretraživanje. (Pre)velika količina koncepata i vještina čije se svladavanje preporučuje predstavlja potencijalni rizik da ti kolegiji postanu previše temeljni i da se studente neće moći dovoljno pripremiti za rad na knjižnično-informacijskim zadacima u tom

području (Mugridge 2009), istodobno predstavljajući stres za nastavnike u pripremi i odabiru prikladnih tema. Hudon (2010) također naglašava tenziju između podučavanja starijih koncepata paralelno s novijima, no knjižničarstvo danas obuhvaća i organizaciju fizičke građe i osiguravanje predmetnog pristupa digitalnim informacijskim izvorima. Jedna od posljedica toga jest da studenti koji se namjeravaju baviti obradom građe trebaju dodatnu izobrazbu za svoja buduća radna mjesta.

Joudrey (2008) upućuje i na nedostatak doktorskih studenata na području organizacije informacija te smatra da je to jedna od realnih prijetnji obrazovanju na tom području. Ta prijetnja jasno je vidljiva i u Hrvatskoj, gdje se razmjerno mali broj doktorskih studenata odlučuje za izradu doktorskog rada u okviru organizacije informacija.

U nastavku navodimo tri istraživanja kolegija iz organizacije informacija koji se podučavaju na visokim školama sjeveroameričkog kontinenta (SAD i Kanada) (Joudrey 2008, Joudrey i McGinnis 2014, Pattuelli 2010).

1. Joudrey (2008) predstavlja drugi dio svog longitudinalnog istraživanja, pri čemu je prvi dio započeo 2000., dok se drugi odnosi na akademsku godinu 2005./2006. Istraživanjem je obuhvatio kolegije na diplomskoj razini s ukupno 56 odsjeka (engl. *schools*) za knjižnične i informacijske znanosti u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi koji imaju ALA-inu akreditaciju (ALA: *American Library Association* – Američko knjižnično udruženje). U članku se analizira odnos ponuđenih i održanih kolegija na području katalogizacije i sadržajne obrade građe te rezultata prethodnih studija. U odnosu na četiri prethodne studije, općenito postoji porast kolegija u području organizacije informacija; u odnosu na godinu 2000., najznačajnije su promjene u porastu broja kolegija u organizaciji informacija i metapodacima: broj kolegija u organizaciji informacija porastao je s 30 u godini 2000. na 41 u 2005. te sa 7 kolegija o metapodacima na njih 22. Glavni zaključak jest da se obvezni kolegiji iz katalogizacije i predmetne obrade sve više zamjenjuju općenitim kolegijima iz organizacije informacija, koji pokrivaju osnove deskriptivnih metapodataka, jezike za označivanje (kontrolirane rječnike), kategorizaciju te ostale široke koncepte organizacije informacija. Autor smatra da su takvi kolegiji dostatni za one studente koji se namjeravaju zaposliti na radnim mjestima koja ne obuhvaćaju katalogizaciju i predmetnu obradu, a da je za sve neophodno da dobiju dobre temelje iz područja organizacije informacija.

Identificirani kolegiji na području organizacije informacija, redoslijedom od najčešćih prema najrjeđima, jesu sljedeći: osnove katalogizacije (43 ustanove), organizacija informacija (40 ustanova), označivanje i sažimanje (32 ustanove), napredna katalogizacija (24 ustanove), metapodaci (18 ustanova), predmetna obrada (18 ustanova), tehničke službe i usluge (14 ustanova), deskriptivna katalogizacija (11 ustanova), izrada tezaurusa (7 ustanova), klasifikacija (7 ustanova), posebne teme (6 ustanova), katalo-

gizacija neknjižne građe (3 ustanove), katalogizacija i predmetna obrada u školskoj knjižnici (2 ustanove).

Od 56 ustanova, njih 47 (84%) imalo je jedan obvezan kolegij na području organizacije informacija, najčešće u osnovama katalogizacije ili organizaciji. Šest ustanova (11%) imalo je dva obvezna kolegija, a jedna, sa specijalizacijom u knjižničnoj znanosti, četiri. Dvije ustanove nisu imale nijedan obvezan kolegij u području organizacije informacija.

2. Joudrey i McGinnis (2014) u trećem dijelu longitudinalne studije obuhvaćaju 58 ALA-inih akreditiranih diplomskih programa iz područja knjižnične i informacijske znanosti u 2012. godini. Autori smatraju da je jedan od najvažnijih i najviše zabrinjavajućih zaključaka činjenica da je u odnosu na 2005., kada je održano 84% od svih ponuđenih kolegija iz organizacije informacija, taj udio u 2012. pao na 80%. Iako pad nije veći od 5%, autori taj trend shvaćaju ozbiljno i upućuju voditelje programa i nastavnike da rade na tome da se situacija preokrene.

U odnosu na 2005. održavaju se svi ili gotovo svi ponuđeni kolegiji o organizaciji informacija, osnovama katalogizacije, katalogizaciji u školskim knjižnicama i metapodacima. Slično je i s kolegijima o naprednoj katalogizaciji (85%) te deskriptivnoj katalogizaciji (80%), no sljedeći kolegiji zauzimaju manji udio: predmetna obrada, katalogizacija neknjižne građe, klasifikacija, izrada tezaurusa, posebne teme, označivanje i tehničke službe i usluge. Autori smatraju da to predstavlja problem za one koji se žele baviti katalogizacijom i predmetnom obradom. Predmetna obrada jedan je od najvažnijih koncepata koje studenti trebaju dobro svladati jer predstavlja veći izazov u odnosu na deskriptivnu katalogizaciju i bitna je za veći broj poslova u struci.

U odnosu na 2005. 50% više ustanova nema obvezne kolegije na području organizacije informacija – ukupno četiri od njih 58, što je zabrinjavajuće, kao i činjenica da tri ustanove, u odnosu na jednu ustanovu u 2005., imaju jedini obvezni kolegij koji je kombinacija organizacije informacija i pretraživanja informacija. S obzirom na broj novih tema koje se moraju obuhvatiti, spajanje s još jednim područjem znači dodatno smanjenu mogućnost za prikladno predstavljanje važnih tema.

Najveća promjena u odnosu na 2005. jest porast od 91% u kolegijima o metapodacima, što je sukladno promjenama u praksi, gdje je prisutan pomak s fokusa na knjigu prema nizu novih informacijskih izvora i standarda. Uočen je i porast u izbornim kolegijima, što je ohrabrujući podatak u skladu s uočenom potrebom za kurikularnom promjenom te naprednim temama u području organizacije informacija.

3. Pattuelli (2010) je u svom istraživanju analizirala sadržaje kolegija koji se podučavaju na 36 odsjeka u području knjižnične i informacijske

znanosti (od 57, koliko ih je bilo uključeno u istraživanje) u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Svi odabrani kolegiji uvršteni su u odobrene/akreditirane LIS-programe koje odobrava ALA. Analizirani su samo uvodni kolegiji iz područja organizacije informacija. Autorica odgovara na pitanja koji se sadržaji obrađuju na kolegijima iz područja organizacije informacija te do koje su mjere/dubine ti sadržaji pokriveni. Prikupljeni su silabusi svih kolegija te su njihovi sadržaji analizirani s posebnim osvrtom na popise obvezne literature. Ukupan uzorak činila su 63 silabusa, od kojih je 59 uključeno u istraživanje jer je odgovaralo parametrima istraživanja. Svakoj jedinici s popisa literature dodijeljeni su pojmovi koji su najbolje označivali teme, odnosno predmetna područja koja pokriva analizirana literatura. Izdvojena su ukupno 43 pojma koji su kasnije normalizirani i, kad god je to bilo moguće, podijeljeni na ukupno 15 predmetnih područja preuzetih iz ASIS&T-ova tezaurusa (tablica 1).

Tablica 1. Popis predmetnih područja prema Pattuelli (2010, 816)

Predmetno područje (hrvatski)	**Subject area (engleski)**
arhivi	archives
bibliografska kontrola	bibliographic control
klasifikacija	classification
digitalne knjižnice	digital libraries
informacijska arhitektura	information architecture
organizacija informacija	information organization
informacijsko pretraživanje i pronalaženje	information retrieval
teorija informacija	information theory
upravljanje znanjem	knowledge management
prikaz znanja	knowledge representation
metapodaci	metadata
semantički web	semantic web
predmetni pristup i kontrolirani rječnici	subject access and vocabulary control
ponašanje korisnika	user behaviour
web 2.0	web 2.0

U zaključcima svoga istraživanja Pattuelli (210, 816 – 818) navodi da su tradicionalne teme kao bibliografske metode i sustavi (op. a. katalogizacija i klasifikacija, od AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules 2) do RDA (Resource Descriptionand Access) te podatkovni modeli poput FRBR) ostale temeljne u uvodnim kolegijima iz organizacije informacija, ali i da su metapodaci zauzeli središnje mjesto u kolegijima koji se bave tim područjem. Preciznije, bibliografsku kontrolu u najširem smislu pokriva 23% kolegija, zatim slijede predmetni pristup i kontrolirani rječnici (18%) te klasifikacija (14%). Metapodaci se obrađuju na 11% kolegija, a informacijsko pretraživanje i pronalaženje na 9% kolegija, čime oni zauzimaju visoko četvrto, odnosno peto mjesto unutar područja koje pokrivaju istraženi kolegiji. Organizacija informacija zastupljena je na 4% proma-

tranih kolegija, kao i teorija informacija. Web 2.0 podučava se na svega 3% kolegija, a predmetna područja upravljanje znanjem, digitalne knjižnice, ponašanje korisnika te semantički web na 2% kolegija. Informacijska arhitektura i arhivi javljaju se na samo 1% kolegija. S obzirom da je Pattuelli (2010) u svome istraživanju analizu provela na većem uzorku (59 kolegija) te je uključila i analizu propisane literature uz pojedini kolegij, ostali rezultati kojima su razrađene teme unutar pojedinog područja nisu relevantni za ovo istraživanje. No spomenut ćemo samo da se analizom tematskih područja dobilo uvid u nove teme uvrštene u kolegije, poput informacijske infrastrukture, označiteljskih jezika i semantičkog weba.

4. Metodologija

4.1. Svrha i cilj

Svrha ovoga istraživanja jest utvrditi zastupljenost tema u organizaciji informacija hrvatskih sveučilišnih programa u polju informacijskih znanosti – knjižničarstva radi eventualnih preporuka za daljnji razvoj. Cilj je identificirati pojedinačne teme zastupljene u relevantnim kolegijima na trima najstarijim programima informacijskih znanosti na hrvatskim sveučilištima te ih usporediti s rezultatima sličnih objavljenih istraživanja iz drugih država te stručnim i znanstvenim preporukama.

4.2. Uzorak

Istraživanje u ovome radu provedeno je analizom triju programa preddiplomskih i diplomskih studija u području informacijskih znanosti – knjižničarstva na trima hrvatskim sveučilištima: Sveučilištu u Zagrebu, Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti, Sveučilištu u Osijeku, Odsjeku za informacijske znanosti te Sveučilištu u Zadru, Odjelu za informacijske znanosti. Zbog specifične organizacije studija na Odsjeku za informacijske znanosti u Zagrebu, za potrebe ovog istraživanja na diplomskoj je razini odabran samo studij Bibliotekarstva, dok se drugi smjerovi nisu analizirali. Ovo istraživanje obuhvatilo je kolegije koji su podučavani u ak. godini 2014./2015. te su analize načinjene na razini naziva kolegija, pripadnosti preddiplomskoj ili diplomskoj razini te opisu kolegija iz važećih silabusa, odnosno studijskih programa.

Na trima sveučilištima nastava se odvija na preddiplomskom i diplomskom studiju. U Zagrebu i Zadru postoji još i doktorska razina studija u području informacijskih znanosti, ali ta se razina nije istraživala.

4.3. Metoda

Ovaj rad primjenjuje prilagođenu metodologiju predloženu u Pattuellinu (2010) istraživanju. Kako je istraživanje obujmom manje od polazišnog, za potrebe ovog istraživanja preskočeni su koraci koji su Pattuelli vodili do popisa termina za označivanje. U ovom istraživanju odabrani su termini koji se odnose na predmetno područje (engl. *subject area*) i koji su preuzeti iz ASIS&T-ova tezaurusa. Terminima koje je odabrala Pattuelli (2010) označeni su opisi, tj. sadržaji kolegija koji su neposredno ili posredno vezani uz područje organizacija informacija. Za razliku od Pattuellina istraživanja, ovo istraživanje obuhvatilo je samo sadržaje kolegija, a ne i propisanu literaturu za svaki kolegij. Popisi literature bit će temom budućeg istraživanja.

Pregledom studijskih programa dostupnih na mrežnim stranicama hrvatskih sveučilišta koja nude studijske programe u polju informacijskih znanosti popisani su kolegiji koji se odnose na područje organizacije informacija. Nakon izrade popisa, silabusi/izvedbeni planovi pronađeni su na mrežnim stranicama odsjeka/odjela ili su zatraženi od nositelja kolegija putem elektroničke pošte. Nakon preuzimanja silabusa, u tablici su izdvojeni popisi kolegija prema razini studija – preddiplomska i diplomska – te opisi, odnosno sadržaji kolegija dostupni u silabusima. Svakom kolegiju dodijeljene su dvije oznake iz popisa predmetnih područja koje je izdvojila Pattuelli (2010) u svom istraživanju (tablica 1). Oznake su samostalno dodjeljivale dvije osobe, nakon čega su one usuglašene. Nakon usuglašavanja oznaka izvršena je analiza rezultata. Rezultati su prikazani u tablicama i naknadno analizirani.

4.4. Ograničenja

S obzirom da su svi programi tijekom godina prolazili kroz različite promjene, ovo istraživanje ima i svoja ograničenja. Odabrani programi važeći su s manjim izmjenama na svim studijima u akademskoj godini 2014./2015. Akademska godina 2015./2016. značajna je po mnogočemu. Studijski programi na svim studijima prošli su kroz značajne promjene. Izvanredni studij u Rijeci od te se godine više ne izvodi te je stoga otpočetka isključen iz istraživanja. U Zadru se pokreće diplomski studij Informacijskih znanosti s usmjerenjima iz nakladništva i arhivistike, a u Osijeku se pokreću dva nova diplomska studija: Informatologija – Informacijska tehnologija te Nakladništvo – Informacijska tehnologija. U programe osječkog studija uključeni su predmeti poput Tehnologije semantičkog weba I i II, u kojima se podučava implementacija tehnologija semantičkog weba u informacijskim sustavima organizacija i informacijskih ustanova s posebnim naglaskom na povezanim podacima (engl. *linked data*). U Zadru su u revidiranu inačicu

programa na preddiplomskom studiju uvršteni sljedeći predmeti: Sustavi za predmetno označivanje i pretraživanje kao obvezni te Označivanje i izrada kazala kao izborni predmet na preddiplomskoj razini. No ne smijemo izostaviti ni specijalizirane predmete koji se izvode jedino u Zadru, poput Obrade stare i rijetke građe, koja svojim sadržajem pokriva i katalogizaciju i sadržajnu obradu, te nove kolegije poput Obrade glazbene građe i Obrade filmske građe, koji će se kroz obradu pojedine vrste građe baviti i njezinom zaštitom, pohranom, ali i opisom i (sadržajnim) pristupom.

5. Rezultati

Kao što je vidljivo iz tablice 2, pregledom svih postojećih kolegija u istraživanim studijskim programima uočeno je da na preddiplomskoj razini u Zagrebu postoji 4 od ukupno 58 kolegija u području organizacije informacija (6,89%), u Osijeku 3 od 71 (4,23%), a u Zadru 3 od 49 (6,13%). Na diplomskoj razini, koja traje dvije godine i sadrži znatno manje kolegija, u Zagrebu je to 5 od 23 (21,74%), a u Osijeku i Zadru omjer je jednak i radi se o 3 od ukupno 27 kolegija, tj. 11,11% njih obuhvaća teme iz područja organizacije informacija.

Tablica 2. Omjer ukupnog broja kolegija i kolegija u području organizacije informacija (OI)

	Razina studija					
	Preddiplomski			**Diplomski**		
Sveučilište	**Ukupno**	**OI**	**Udio tema iz OI (%)**	**Ukupno**	**OI**	**Udio tema iz OI (%)**
Zagreb	58	4	6,89%	23	5	21,74%
Osijek	71	3	4,23%	27	3	11,11%
Zadar	49	3	6,13%	27	3	11,11%

Temeljni, odnosno uvodni kolegiji iz informacijskih znanosti, kojih na preddiplomskom studiju u Zagrebu ima 2, a u Osijeku i Zadru po 1, nisu uključeni u detaljniju analizu u ovome istraživanju, ali ih je važno spomenuti jer se kroz nekoliko predavanja dotiču tema poput organizacije informacija, klasifikacije te sadržajnog označivanja. To su sljedeći kolegiji: Uvod u informacijske znanosti (Zagreb), Teorija informacijske znanosti (Zagreb), Uvod u knjižničnu i informacijsku znanost (Osijek), Uvod u teoriju informacijskih znanosti (Zadar).

Tablica 3 prikazuje broj kolegija koji obuhvaćaju pojedino predmetno područje prema kategorijama koje je u svome istraživanju predložila Pattuelli (2010). Kolegiji su raspoređeni na sveučilišne studije u pojedinim gradovima (Zagreb, Osijek i Zadar) te su razvrstani prema razini studija: preddiplomski i diplomski.

Tablica 3. Broj kolegija koji obuhvaćaju pojedino predmetno područje

Sveučilišni studij	Zagreb	Osijek	Zadar	Zagreb	Osijek	Zadar
	Razina studija					
Predmetno područje	**Preddiplomski**			**diplomski**		
arhivi	-	-	-	-	-	-
bibliografska kontrola	1	1	2	1	1	1
klasifikacija	1	-	1	1	-	-
digitalne knjižnice	-	-	-	-	-	-
informacijska arhitektura	-	-	-	-	-	-
organizacija informacija	1	-	-	1	-	-
informacijsko pretraživanje i pronalaženje	1	-	-	1	1	1
upravljanje znanjem	-	-	-	-	-	-
prikaz znanja	1	-	-	-	-	-
metapodaci	-	1	1	-	-	-
semantički web	-	-	-	-	-	-
predmetni pristup i kontrolirani rječnici	-	2	1	2	-	1
ponašanje korisnika	-	-	-	-	-	-
web 2.0	-	-	-	-	-	-

Detaljnom analizom i uvidom u rezultate prema predmetnom području koje obuhvaćaju pojedini kolegiji, možemo utvrditi da je bibliografska kontrola zastupljena u cijelosti na jednom kolegiju u programima svih triju studija na preddiplomskoj i diplomskoj razini. Na preddiplomskom studiju u Zadru postoje dva kolegija koji se bave bibliografskom kontrolom. Klasifikacijom se bavi po jedan kolegij na preddiplomskoj razini u Zagrebu i Zadru te na diplomskoj razini u Zagrebu. Također, pojedini kolegiji iz bibliografske kontrole obuhvaćaju i teme iz klasifikacije, pa tako npr. Organizacija informacija I u Zadru djelomično obuhvaća i klasifikaciju. Područje organizacije informacija zastupljeno je na po jednom kolegiju preddiplomskog i diplomskog studija u Zagrebu. Informacijsko pretraživanje i pronalaženje javlja se na jednom kolegiju na preddiplomskoj razini u Zagrebu te na jednom kolegiju na diplomskoj razini svih triju studija u Zagrebu, Osijeku i Zadru. Prikaz znanja obrađuje se na jednom kolegiju na preddiplomskom studiju u Zagrebu. Metapodacima se bavi jedan kolegij na preddiplomskom studiju u Osijeku i jedan u Zadru. Širim područjem okupljenim pod nazivom predmetni pristup i kontrolirani rječnici bave se dva kolegija na preddiplomskom studiju u Osijeku i jedan u Zadru. Na diplomskom studiju u Zagrebu tim se područjem bave dva kolegija, a u Zadru jedan kolegij.

Područja kao što su arhivi, digitalne knjižnice, informacijska arhitektura, upravljanje znanjem, semantički web, ponašanje korisnika i web 2.0 nisu zastupljena u cijelosti ni u jednom kolegiju. Te teme javljaju se unutar pojedinih kolegija na razini općih informacija, ali se ne razlažu dubinski.

Usporedbom tema koje pokrivaju pojedini studijski programi možemo utvrditi da se na preddiplomskoj razini studij u Zagrebu bavi područjima bibliografske kontrole (1), klasifikacije (1), organizacije informacija (1), informacijskog pretraživanja i pronalaženja (1) te prikaza znanja (1). U programu preddiplomskog studija u Osijeku prepoznata je zastupljenost tema iz područja bibliografske kontrole (1), metapodataka (1) te predmetnog pristupa i kontroliranih rječnika (2). U Zadru je riječ o temama iz područja bibliografske kontrole (2), klasifikacije (1), metapodataka (1) te predmetnog pristupa i kontroliranih rječnika (1). Možemo primijetiti da je u Zagrebu zbog široke pokrivenosti polja informacijskih znanosti u kolegije uključeno više tema.

Na diplomskoj razni udio je tema iz područja organizacije informacija manji jer je i ukupan broj kolegij na diplomskim studijima znatno manji. Na diplomskom studiju u Zagrebu zastupljena su područja bibliografska kontrola (1), klasifikacija (1), informacijsko pretraživanje i pronalaženje (1) te predmetni pristup i kontrolirani rječnici (2). Na diplomskom studiju u Osijeku podučavaju se područje bibliografske kontrole (1), klasifikacija (1) te informacijsko pretraživanje i pronalaženje (1). U Zadru su to područje bibliografske kontrole (1), informacijsko pretraživanje i pronalaženje (1) te predmetni pristup i kontrolirani rječnici (1). Na diplomskoj razini u programima svih triju studija mali se broj kolegija bavi temama iz područja organizacije informacija u odnosu na njihov ukupan broj.

U tablici 4 može se vidjeti popis predmetnih područja i pripadajućih kolegija razvrstanih prema predmetnom području kojem pripadaju te omjer/postotak koji čini broj kolegija u ukupnom uzorku kolegija svih triju sveučilišta. Predmetno područje određeno je usuglašavanjem tijekom istraživanja. Neki kolegiji podjednako pokrivaju dva predmetna područja, pa su svrstani u oba.

Prema rezultatima prikazanim u tablici 4 možemo zaključiti da su u kolegijima hrvatskih sveučilišta najzastupljenije teme iz područja bibliografske kontrole (ukupno 7 kolegija, odnosno 2,7% u svim trima programima na preddiplomskoj i diplomskoj razini). Drugo mjesto po zastupljenosti zauzima predmetni pristup i kontrolirani rječnici s ukupno 5 kolegija, odnosno 2% ukupnih sadržaja. Područje informacijskog pretraživanja i pronalaženja obuhvaćaju 4 kolegija, odnosno 1,6% u ukupnom omjeru kolegija. Klasifikacija i teorija informacija pokrivene su kroz ukupno 3 kolegija, odnosno 1,2% u ukupnom omjeru. Organizacija informacija, prikaz znanja te metapodaci obrađuju se na po 2 kolegija, odnosno svako područje pokriva 0,8% sadržaja svih kolegija.

Tablica 4. Popis predmetnih područja i pripadajućih kolegija: učestalost i omjer u ukupnom broju kolegija

Predmetno područje	Broj kolegija	Omjer u ukupnom broju kolegija	Kolegij koji pokriva predmetno područje
bibliografska kontrola	7	2,7%	Bibliografska organizacija I (Zagreb), Bibliografska organizacija II (Zagreb), Organizacija informacija I (Osijek), Teorija i praksa organizacije informacija (Osijek), Organizacija informacija I (Zadar), Organizacija informacija II (Zadar), Teorija i praksa organizacije informacija (Zadar)
predmetni pristup i kontrolirani rječnici	5	2,0%	Sustavi za označivanje i pretraživanje II (Zagreb), Sustavi za organizaciju znanja (Zagreb), Organizacija informacija I (Osijek), Organizacija informacija II (Osijek), Predmetno označivanje i pretraživanje (Zadar)
informacijsko pretraživanje i pronalaženje	4	1,6%	Pretraživanje obavijesti i obrada prirodnog jezika (Zagreb), Sustavi za označivanje i pretraživanje I (Zagreb), Principi informacijskog pretraživanja (Osijek), Principi informacijskog pretraživanja (Zadar)
klasifikacija	3	1,2%	Klasifikacijski sustavi (Zagreb), Seminar iz UDK (Zagreb), Organizacija informacija I (Zadar)
teorija informacija	3	1,2%	Teorija informacijske znanosti (Zagreb), Uvod u knjižničnu i informacijsku znanost (Osijek), Uvod u teoriju informacijskih znanosti (Zadar)
organizacija informacija	2	0,8%	Organizacija znanja (Zagreb), Sustavi za označivanje i pretraživanje I (Zagreb),
prikaz znanja	2	0,8%	Uvod u informacijske znanosti (Zagreb), Organizacija znanja (Zagreb)
metapodaci	2	0,8%	Metapodatci i identifikatori (Osijek), Metapodaci i identifikatori (Zadar)
ponašanje korisnika	-	-	
web 2.0	-	-	
arhivi	-	-	
digitalne knjižnice	-	-	
informacijska arhitektura	-	-	
upravljanje znanjem	-	-	
semantički web	-	-	

U nastavku analize donosimo usporedbu s trima istraživanjima kolegija iz organizacije informacija koja su izdvojena kao najrelevantnija za rezultate provedenog istraživanja. Riječ je o istraživanjima koje su proveli Joudrey (2008), Joudrey i McGinnis (2014) te Pattuelli (2010), na čiju smo se metodologiju najviše oslanjale u ovome radu.

Joudrey (2008) i Joudrey i McGinnis (2014) zaključuju da se obavezni kolegiji iz katalogizacije i predmetne obrade sve više zamjenjuju općenitim kolegijima iz organizacije informacija, koji pokrivaju osnove deskriptivnih metapodataka, jezike za označivanje (kontrolirane rječnike), kategorizaciju te ostale široke koncepte organizacije informacija. Takvi primjeri vidljivi su i u studijskim programima hrvatskih sveučilišta. Kolegiji poput Organizacije informacija i Teorije i prakse organizacije informacija pokrivaju široke koncepte organizacije informacija, no kolegiji iz katalogizacije i predmetne obrade i dalje su prisutni.

Usporedbom s istraživanjem koje je provela Pattuelli (2010) možemo utvrditi da su prva dva mjesta prema zastupljenosti jednaka u studijskim programima SAD-a i Kanade te Hrvatske. Prvo mjesto zauzima predmetno područje bibliografske kontrole kao i u Hrvatskoj, a na drugom je mjestu područje predmetnog pristupa i kontroliranih rječnika, također kao u Hrvatskoj. Na trećem je mjestu kod Pattuelli područje klasifikacije, dok je u hrvatskim programima klasifikacija na četvrtom mjestu, no i to je puno bolje od njezina desetoga mjesta prema Joudrey (2008) i Joudrey i McGinnis (2014).

Razlika je prisutna i u području informacijskog pretraživanja i pronalaženja, koje se nalazi na trećem mjestu po zastupljenosti u hrvatskim programima, dok je kod Pattuelli na petom mjestu. Šesto i sedmo mjesto na Pattuellinoj ljestvici zastupljenosti zauzimaju organizacija informacija i prikaz znanja, slično kao i u hrvatskim programima.

Najbitnija je razlika u području metapodataka, koji kod Pattuelli po zastupljenosti zauzimaju četvrto mjesto, dok je to područje u hrvatskim programima na šestom mjestu, jednako kao i organizacija informacija i prikaz znanja. I Joudrey (2008) i Joudrey i McGinnis (2014) navode da je područje metapodataka zastupljenije nego što je to slučaj u Hrvatskoj, a njihova je važnost u današnjem raznolikom globalnom informacijskom okruženju sve značajnija. Također, u Pattuellinu istraživanju teme kao što su arhivi, digitalne knjižnice, informacijska arhitektura, upravljanje znanjem, semantički web, ponašanje korisnika i web 2.0 zastupljene su u znatnijem omjeru nego u hrvatskim programima.

Kako ne bi došlo do pogrešnih interpretacija rezultata, potrebno je naglasiti da se pojedina područja koja su navedena u tablicama 3 i 4 podučavaju u svim istraživanim studijskim programima u Hrvatskoj u nekom obliku, ali nisu neposredno ili posredno vezana uz organizaciju informacija kao što je to izrazila Pattuelli u svome istraživanju, pa se nisu smatrala dijelom

ovog istraživanja. Primjer su takvih tema digitalne knjižnice, koje se kao zasebna tema ne podučavaju u programima na hrvatskim sveučilištima, ali postoje u kolegijima poput Oblikovanja sadržaja za digitalnu knjižnicu (Zadar) koji podrazumijevaju bavljenje digitalnim knjižnicama i digitalnim zbirkama. Također, postoje i kolegiji poput Prava i potreba korisnika (Zadar) koji se posredno bave i ponašanjem korisnika i studijama korisnika, ali ne čine to u potpunosti, pa nisu bili uključeni u ovo istraživanje. Slični primjeri postoje i u programima studija u Osijeku i Zagrebu.

6. Zaključne misli

Preporuke u objavljenoj svjetskoj literaturi naglašavaju potrebu za obrazovanjem knjižnično-informacijskih stručnjaka koji mogu djelovati u širem informacijskom okruženju, koji poznaju koncepte organizacije informacija te standarde i alate koji se nalaze u raznolikim informacijskim okruženjima čiji su knjižnice samo jedan dio, koji mogu prepoznavati i nositi se s različitim standardima metapodataka i zapisima u njima te koji prate tekuće promjene u organizaciji znanja. U tom smislu ovo je istraživanje pokazalo da hrvatski programi trebaju obuhvatnije sagledati područje organizacije informacija. U vremenima kada je sadržajni pristup informacijama možda i najvažniji segment organizacije informacija, ta područja u Hrvatskoj pokriva zabrinjavajuće mali broj sadržaja kolegija. Primjerice društvenim se označivanjem ne bavi nijedan kolegij, bilo djelomično ili potpuno, tj.tih se tema kolegiji dotiču samo usputno. Tehnologijama semantičkog weba i povezanim podacima bavi se tek jedan kolegij, i to samo kroz nekoliko predavanja. Jedan od problema zasigurno leži i u nedostatku doktorskih studenata u području organizacije informacija, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj.

Kako bi se ukazalo na detaljnije sadržaje koje se podučavaju unutar tih i drugih kolegija koji nisu obuhvaćeni ovim istraživanjem, u planu je provođenje obuhvatnijega istraživanja koje će uključiti i istraživanje propisane literature u okvirima pojedinih kolegija. To istraživanje pružit će bolju sliku i uvid u sadržaje kako pojedinog kolegija tako i cjelokupnih znanja i vještina koje se stječu po završetku pojedinog studijskog programa u polju informacijskih znanosti u Hrvatskoj.

Zahvale

Zahvaljujemo svim kolegama nastavnicima koji su nam poslali svoje izvedbene planove koji su upotrijebljeni u istraživanju.

Literatura

Davis, Jane M. 2008. „A survey of cataloging education: are library schools listening?“ Cataloging & Classification Quarterly 46, 2: 182-200. DOI: 10.1080/01639370802177604

Filozofski fakultet u Rijeci. Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti (jednopredmetni studij). http://www.ffri.uniri.hr/hr/fakultet-i-studiji/studijski-programi/2-uncategorised/251-diplhjkkjs.html

Gorman, Michael. 2002. „Why teach cataloguing and classification?“ Cataloging & Classification Quarterly 34, 1–2: 1-13. DOI: 10.1300/J104v34n01_01

Hsieh-Yee, Ingrid. 2004. „Cataloging and metadata education in North American LIS programs.” Library Resources & Technical Services48, 1: 59–68.

Hsieh-Yee, Ingrid. 2008. „Educating cataloging professionals in a changing information environment.” Journal of Education for Library and Information Science 49, 2: 97 – 98.

Hudon, Michèle. 2010. „Teaching classification, 1990–2010.“ Cataloging & Classification Quarterly 48, 1: 64–82. DOI: 10.1080/01639370903356370

Hudon, Michèle. 2011. „Teaching Classification in the 21st Century.“ Knowledge Organization 38: 342 – 51.

Joudrey, Daniel N. 2002. „A New Look at US Graduate Courses in Bibliographic Control.“ Cataloging & Classification Quarterly 34, 1 – 2.

Joudrey, Daniel N. 2008. „Another look at graduate education for cataloging and the organization of information.“ Cataloging & Classification Quarterly 46, 2: 137 – 181. DOI: 10.1080/01639370802177588

Joudrey, Daniel N. i Ryan McGinnis. 2014. „Graduate education for information organization.“ Cataloging, and Metadata, Cataloging & Classification Quarterly 52, 5: 506 – 550. DOI: 10.1080/01639374.2014.91123

Lasić-Lazić, Jadranka i Aida Slavić. 2002. „Obrazovanje informacijskih stručnjaka za globalni informacijski prostor.“ U Zbornik radova „Težakovi dani“, uredili Jadranka Lasić-Lazić i Slavko Tkalec, 151 – 158. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Lasić-Lazić, Jadranka; Aida Slavić i Mihaela Banek Zorica. 2004. „Razvoj kurikuluma iz predmeta organizacije znanja.“ U Odabrana poglavlja iz organizacije znanja, uredila Jadranka Lasić-Lazić, 129 – 141. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Mugridge, Rebecca L. 2009. „Experiences of newly-graduated cataloging librarians.” Cataloging & Classification Quarterly 45, 3: 61 – 79.

Odjel za informacijske znanosti. 2014. Samoanaliza Odjela za informacijske znanosti za razdoblje od akademske godine 2008./2009. do 2012./2013. Sveučilište u Zadru. http://iz.unizd.hr/Portals/70/docs_stari_web/sa_starog_weba_ZG/SAMOANALIZA_OIZ_FIN_potpis.pdf

Odjel za kulturologiju, http://kulturologija.unios.hr/?w=5

Odsjek za informacijske znanosti Osijek. Studijski programi kao rezultati bolonjskog procesa. http://www.ffos.unios.hr/infoznanosti/studijski-programi-kao-rezultati-bolonjskog-procesa

Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku. http://www.ffos.unios.hr/infoznanosti

Odsjek za informacijske znanosti. 1984. „Program studija : nastavni planovi.“ U Vodič kroz studij. Zagreb : Filozofski fakultet. http://inf.ffzg.unizg.hr/index.php/hr/9-nastava

Pattuelli. Cristina M. 2010. „Knowledge organization landscape: A content analysis of introductory courses.“ Journal of Information Science 36:6: 812–822. http://eprints.rclis.org/17352/1/jis-1239-v2.pdf

Petr, Kornelija i Tatjana Aparac-Jelušić. 2002. „Uloga sveučilišnih knjižnica u novim pristupima akademskom obrazovanju.“ U Zbornik radova „Težakovi dani“, uredili Jadranka Lasić-Lazić, Slavko Tkalec, 159–171. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Sveučilište u Zadru – Odjel za informacijske znanosti. http://iz.unizd.hr/

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti. http://inf.ffzg.unizg.hr/index.php/hr/

Taylor, Arlene G. i Daniel N. Joudrey. 2002 „On teaching subject cataloging“, Cataloging & Classification Quarterly 34, 1/2: 223 – 32.

Profesoricu Tatjanu Aparac-Jelušić upoznala sam 2001. godine kada sam upisala studij u Osijeku. Otada je Profesorica nezaobilazna osoba u mome životu. Naučila me da nema glupih pitanja, pomogla mi je u slanju prvog „službenog“ maila i bila podrška na svakom koraku mog profesionalnog života. Danas, nakon obranjenog doktorata u području informacijskih znanosti, profesorica Tatjana Aparac-Jelušić ostala je jedina profesorica umjesto čijeg imena možemo upotrijebiti samo riječ Profesorica – pisanu velikim slovom – jer oni koji ju poznaju dobro znaju o kome se govori. Zahvalna sam joj na podršci i prilikama koje sam njezinom zaslugom i poticajima dobivala tijekom studija, ali i nakon njega. (Drahomira Cupar)

As a student of information sciences in the early 1990s I met few as inspiring teachers as Tatjana: her love of library science made me choose this path myself. And from that point it just got amazing. Taking part in her conferences, research projects, translating books. Quite a few of us are now university lecturers and researchers themselves little of this could have happened without her providing all the opportunities. Now, 25years later, I have not had the privilege to know and work with anybody else of that caliber: a visionary who was able to fightwindmills at numerous levels and succeed so that others today can enjoy the benefits of LIS education, researchand practice, both in Croatia and worldwide. (Koraljka Golub)

Research papers

Into the infosphere: theory, literacy and education for new forms of document

David Bawden
Lyn Robinson
Department of Library and Information Science
City University London





Abstract

Coming changes in the information environment, particularly the infosphere and immersive documents are briefly reviewed, and their significance for library/information science considered, with a focus on topics addressed in the writings of Tatjana Aparac-Jelušić. Issues analysed include the nature of these new developments, new models of information behaviour and information literacy, consequences for education and professional training, and the relation between theory and practice.

Keywords: infosphere, immersive documents, library/information education, continuing professional development, theory and practice.

1. Introduction

In this paper we will outline two new developments likely to have a strong effect on the discipline and practice of library and information science (LIS) over the next decade. These are the development of the 'infosphere', a radically new information environment grounded in pervasive digital information, and the introduction of a new generation of immersive documents. These changes will require both new theoretical approaches to analyse and comprehend them, new models of information behaviour and information literacy to enable good use to be made of them, and changes in LIS education and continuing professional development (CPD) to equip the profes-

sion to make use of them. These concerns reflect Tatjana Aparac-Jelušić's contributions to theoretical and educational developments in information science, but also her concerns with links between theory and practice.

2. New developments

It is a truism to point out that great changes have occurred to the information environment over the past three decades, since the introduction of the personal computer and the origins of what would become the Internet. It is equally a truism to note that all commentators expect equally great changes to occur in the near- and medium-term future. These changes have provided both challenges and opportunities for the LIS disciplines and professions, and may be expected to continue to do so. Here we focus on two of these developments: the emergence of a new digital environment and the first indications of a new type of document within it.

2.1. The infosphere

The first conception of a totally new form of information environment, resulting from the spread of networked interactive computer systems, was *cyberspace*. The term was first used in fictional writings by William Gibson, and later gained widespread use to denote the influence of digital information, and the Internet in particular, on all aspects of life. Analysing this idea from an information science perspective, Rafael Capurro argues that cyberspace is not separated or independent from the physical world, but on the contrary, is present in all areas of life (Treude 2015). It is part of the everyday life of millions of people and integrated into their bodily existence, bringing great changes in spatio-temporal social experience, and moving participants further and further away from their familiar 'lifeworld' (Capurro 2010).

This concept has been developed by the philosopher Luciano Floridi into the idea of the 'infosphere', an all-encompassing information environment in which people are seen as informationally embodied organisms, 'inforgs', mutually connected and embedded in the infosphere, which we share with both natural and artificial informational agents. In the infosphere, the boundaries between online and offline environments merge, so that we live in a manner termed 'onlife' (Floridi 2012, 2013, 2014; Martens 2015). "The infosphere," writes Floridi (2013, 10), "will not be a virtual environment supported by a genuinely 'material' world behind; rather it will be the world itself that will be increasingly interpreted and understood informationally, as part of the infosphere." Reality and unreality will blend.

Capurro and Floridi remind us that this new, and fully digital, environment, brings new questions: practical, conceptual and ethical. There is a need for good theoretical analysis here, in order to develop the conceptual foundations of the information sciences, so that they may make an effective contribution. Tatjana Aparac-Jelušić has drawn attention over a long period to the importance of the developing theory for LIS (see, for example, Aparac-Jelušić 1997), and the need for this is clearly as great as ever.

2.2. Immersive documents

Both Capurro and Floridi remind us that, in an environment such as the infosphere, there is a need for careful analysis of what is real, and what 'real' actually means.

While these considerations may seem entirely theoretical, it is likely that they will impinge on some very practical concerns for LIS in the near future. One example of this are the consequences for LIS of the emergence of 'immersive documents'. As the digital environment develops towards the infosphere, and as ubiquitous media systems become commonplace, confluence of technologies becomes important. We will see a combination of: pervasive information technologies; fully multimedia and multisensory interfaces; and systems offering full participation rather than just interaction. As these three trends develop and overlap, the feeling of being enveloped in information which is provided by a pervasive information environment, involving multi-sensory input, delivering a participative text, provides what may reasonably be described an immersive experience, going well beyond the current ideas of virtual reality. The record of such experiences is an immersive document. Both the 'raw' text, and each experience of it, may be considered as a document, posing interesting issues for the organization, retrieval and management of such documents (Robinson 2015a, 2015b, 2015c).

These documents will become the concern of LIS, as has each new form of document from when writing began. They have been foreshadowed by futurologists such as Shuman (1989, 1997), with his scenarios of libraries as 'experience parlours' or 'ExperienCybraries', providing interactive experiences in the same way that today's libraries loan books or DVDs. One example which perhaps points to future possibilities is that of an American college library, whose annual 'Harry Potter night' uses games and simulations to create an "emotionally immersive [and] multisensory experience" (Broussard 2013). Developments in LIS theory and practice will be needed to deal with them, as they have for digital documents over past decades (Aparac-Jelušić 1997), and we can see this a natural extension of the need for a "theory of information organization and retrieval in [the] digital en-

vironment as a base for future research," which Tatjana Aparac-Jelušić advocated in an ASIS&T panel session discussion (Aparac-Jelušić, Ibekwe-SanJuan, Huvila, Ma, Jimenez and Warner 2013).

3. Information behaviour and information literacy

As novel information environments and documents of this kind emerge, they are likely to generate new forms of information behaviour, which it turns out will require new forms of information or digital literacy if people are to make effective and safe use of such developments. It is likely we may see radical changes in information behaviour, as information access becomes increasingly more pervasive, multi-sensory and, in particular, participative, in the same way that unexpected behaviours were identified in early uses of the World Wide Web (Nicholas, Huntington, Williams and Dobrowolski 2004). Investigations of such new behaviour, at the earliest possible stage as the new immersive environments and documents develop, are highly desirable (Robinson 2015b).

Information literacy, and ways of effectively promoting it, have also been a topic on which Tatjana Aparac-Jelušić has contributed. New forms of behaviour with immersive documents will require new forms of information and digital literacy on the part of their users, which we may term "immersive literacy." While this idea cannot yet be described in detail, we can already see some of its features.

There are previous examples of new information environments leading to new forms of information literacy. For example, Paul Gilster's original concept of *digital literacy* was devised in the 1990s, in response to the emergence of digital information in general, and of the internet in particular (Gilster 1997). In the same way, *metaliteracy* was devised as a response to the social media environment (Mackey and Jacobsen 2014).

Some concepts have foreshadowed, in parts, the idea of immersive literacy. For example, the term *transliteracy* has been used to denote the knowledge and competences needed for effective reading, writing and interacting across a variety of media and formats (Lehmans and Cordier 2015). Špiranec and Banek Zorica (2010) have remarked on the changes needed in information to cope with the hybrid and transient nature of information in a digital environment, while Karvalics (2015) has referred to the *hyperpeople literacies* required for the coming hyperconnected information world.

The idea of immersive literacy differs significantly from all prior information literacies, however, since it must include novel aspects such as multisensory transliteracy, the understanding of immersive narratives and digital storytelling, and the organising and accessing of immersive documents. An understanding of the information world is of great importance in the complex immersive environment, with its elements of unreality. This has been described as *information fluency*, an ability to cope with complexity and adapt to changing information technologies, environments, and contexts, and deal with all forms and formats information within those environments (Bawden 2014).

An appreciation of the new information behaviours and literacies will be essential if LIS practitioners are to play a full part in the new information environment. This implies an increasing important role for CPD, as noted below, and as Tatjana Aparac-Jelušić has emphasised in other contexts (Petr and Aparac-Jelušić 2002; Aparac, Vrana, Badurina and Dragija 2001).

4. The information science discipline

Ever since the subject became established as an academic discipline in the mid-twentieth century, there have been continuing doubts and debates as to the nature of library and information science, and of its two constituent areas, library science and information science; see, for example, Vakkari (1994) and Dillon (2007). Most commentators have stressed its variety and diversity, seeing it as a broad field of study, a meta-discipline, an interdiscipline, etc.; see, for example, Bawden and Robinson (2012, chap. 1) and Ibekwe-SanJuan et al. (2014).

This in turn means that LIS has to adopt a wide variety of theoretical perspectives and empirical research methods, and indeed there have been a number of over-arching paradigms: the systems paradigm, focusing on quantitative assessment of the operation of library and information systems; the cognitive paradigm, focusing on the individual and his or her state of knowledge; the socio-cognitive paradigm, focusing on the shared information practices in social groups; and others. These have been accompanied by a plethora of research methods, quantitative and qualitative, positivist, realist, constructivist and interpretivist (Bawden and Robinson 2012, chap. 3 and 4).

In some respects this plurality is a strength, but the criticism has been made that LIS does not have a strong theoretical base of its own, and is too reliant on borrowing techniques and perspectives from a variety of other disciplines. This viewpoint seems to be changing, as there is evidence

that other disciplines, particularly in the social and cultural sciences, are adopting some of the methods, results and theoretical perspectives of LIS (Bawden and Robinson 2016). However, this concern has led to suggestions that LIS needs to be more focused in its concerns and methods.

Tatjana Aparac-Jelušić has been among those arguing for the wider vision of LIS, suggesting that "interdisciplinarity is a desired strength," and that new frameworks of disciplinary theory are most likely to emerge from studies with the wider communication professions, in libraries, archives and museums (Aparac-Jelušić, Ibekwe-SanJuan, Huvila, Ma, Jimenez and Warner 2013). This fits well with the idea, expressed by several authors, that LIS should be seen as the discipline which studies the information communication chain: all aspects of the creation, organization, management, communication and use of recorded information, supporting the professional activities of the collection disciplines, including information management, librarianship, archiving and records management (Robinson 2009; Bawden and Robinson 2016). This leads to a broad conception of LIS, not tied to limited or traditional issues, but still with a clear focus, and hence well equipped to deal with the challenges of the new information environments.

5. LIS education and CPD

As with the nature of the discipline, a long-standing debate has been conducted about the appropriate preparation required for library/information professionals, and in particular about the balance to be struck between initial formal professional education and career-long CPD.

Tatjana Aparac-Jelušić's commitment to formal university-level education in LIS, and her success in establishing the academic environment in which it may flourish, is too well-known to require elaboration here, though her particular contributions to education for digital libraries (Casarosa, Tammaro, Aparac-Jelušić, Gradman, Saračević and Larsen 2009) and for digital heritage (Manžuch, Huvila and Aparac-Jelušić 2005) may be noted. It is also worth mentioning her strong commitment to CPD, so that LIS professionals may be kept up-to-date with the knowledge and skills which they need to remain effective as the information environment changes (Petr and Aparac-Jelušić 2002; Aparac, Vrana, Badurina and Dragija 2001).

This seems to us to be in accordance with what is needed if LIS professionals are to deal with new technologies, new forms of document, and new information behaviours and literacies. An initial formal education, based around principles and concepts and illustrated with currently relevant examples and skills, must be supplemented by continuing CPD, to show how

the principles are applied in new contexts. Both are essential if the LIS profession is to remain relevant in the new information environments.

6. Theory and practice

Another debate within the LIS discipline has been the relative importance of theory and practice, with the alleged gap between research and practice much lamented over many years (Bawden 2015). Views range from those who believe that it should be a primarily academic discipline with limited connections to its associated practical professions, to those who argue that it is primarily a vocational and skills-based discipline, with little room of theoretical analysis and research.

As will be clear from above, we regard the place of theory and research in LIS as centrally important, if the discipline is to thrive in the future. Equally however, we recognise that this should be rooted in, and contribute to, practice; there should be no mismatch, still less conflict between the two. This has certainly been the view of Tatjana Aparac-Jelušić, who has argued for the need for good theory in the LIS discipline (Aparac-Jelušić 1997), but who has also been involved in analysis and evaluation of issues of practice over a long period; see, for example, Aparac (1997) and Petr Balog, Aparac-Jelušić and Matošić (2015). A better integration of theory, research and practice is clearly an essential requirement if LIS is to play an effective part in designing and managing emerging information environments. This does not simply mean that researchers must pay attention to practice, but that practitioners should become more involved in research. And there are indications that immersive information environments may provide a good opportunity for them to do so; Hahn (2012), writing of augmented reality systems, a precursor of immersive documents, suggests that "The twenty-first century library is a laboratory of experimentation and prototyping." This is certainly a positive and encouraging thought.

7. Conclusions

The vision which emerges from this short analysis of the LIS literature, informed by a focus on topics addressed by Tatjana Aparac-Jelušić, is one of a LIS discipline and profession facing, as it has done for some decades now, major changes in the kind of information environments and documents with which it will have to deal. This challenge can best be met by a broad discipline with a strong base of research and theory, interacting with practice, and with sound formal education supported by continuing CPD. With these conditions in pace, we believe that LIS has a bright future.

References

Aparac, T. 1997. "The National and University Library is Zagreb: new building, old problems." *Alexandria* 9(3): 185-199.

Aparac, T., R. Vrana, B. Badurina, and M. Dragija. 2001. "How graduate library and information science professionals cope with constant need for updating their knowledge and skills: a Croatian case." In *Delivering lifelong continuing professional education acriss space and time (IFLA Publications No. 98)*, edited by B. Woolls and B.E. Sheldon, 164-172. München: K.G. Saur.

Aparac-Jelušić, T. 1997. "The library science in the last decade of the twentieth century." [English translation] *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1/2: 139-152.

Aparac-Jelušić, T., F. Ibekwe-SanJuan, I. Huvila, L. Ma, V.O. Jimenez, and J. Warner. 2013. "Crossing the boundaries in information science: perspectives on interdisciplinary." In *Proceedings of the American Society for Information Science* 50(1): 1-3.

Bawden, D. 2014. "Being fluent and keeping looking." In *Information literacy: lifelong learning and digital citizenship in the 21st century. Communications in Computer and Information Science no. 482,* edited by S. Kurbanoglu, S. Špiranec, E. Grassian, D. Mizrachi, and Catts R., 13-18. Berlin: Springer.

Bawden, D. 2015. "Research and practice revisited." *Journal of Documentation* 71(3): 241-242.

Bawden, D., and L. Robinson. 2012. *Introduction to Information Science*. London: Facet.

Bawden, D., and L. Robinson. 2016. "Library and Information science." In *International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, edited by K.B. Jensen and R.T. Craig. New York: Wiley. [In press]

Broussard, M.J.S. 2013. No muggles in the library tonight! Harry Potter night at an academic library. *Library Trends* 61(4): 814-824.

Capurro, R. 2010. "Digital hermeneutics: an outline." *AI and Society* 25(1): 35-42.

Casarosa, V., A.M. Tammaro, T. Aparac-Jelušić, S. Gradman, T. Saračević, and R. Larsen. 2009. "DL education in the EU and in the US: where are we? where are we going?" Paper presented at 13th European Conference on Research and Advanced Technology for Digital Libraries, Corfu, September 2009.

Dillon, A. 2007. "LIS as a research domain: Problems and prospects." *Information Research 12*(4), paper colis03. Available at http://InformationR.net/ir/12-4/colis/colis03.html.

Floridi, L. 2012. "Turing's three philosophical lessons and the philosophy of information." *Philosophical transactions. Series A, 370(no. 1971), 3536-3542*.

Floridi, L. 2013. *The ethics of information*. Oxford: Oxford University Press.

Floridi, L. 2014. *The fourth revolution: how the infosphere is reshaping human reality*. Oxford: Oxford University Press

Gilster, P. 1997. *Digital Literacy*. New York NY: Wiley, New York

Hahn, J. 2012. "Mobile augmented reality applications for library services." *New Library World* 113(9/10): 429-438.

Ibekwe-SanJuan, F., S. Arafat, M. Buckland, M. Feinberg, R. Shaw, and J. Warner. 2014. "Pluri-, multi-, trans-, meta- and interdisciplinary nature of LIS. Does it really matter?" Panel session, Association of Information Science and Technology 2014 Annual Meeting, Seattle WA.

Karvalics, L. Z. 2015. "Emerging new information literacies – a conceptual outlook." In *Information literacy: lifelong learning and digital citizenship in the 21st century. Communications in Computer and Information Science no. 482.,* edited by S. Kurbanoglu, S. Špiranec, E. Grassian, D. Mizrachi, and Catts R., 37-46. Berlin: Springer.

Lehmans, A., and A. Cordier. 2015. "Transliteracy and knowledge formats." In *Information literacy: lifelong learning and digital citizenship in the 21st century. Communications in Computer and Information Science no. 482.,* edited by S. Kurbanoglu, S. Špiranec, E. Grassian, D. Mizrachi, and Catts R., 118-127. Berlin: Springer.

Mackey, T. P., and T. E. Jacobsen. 2014. *Metaliteracy: reinventing information literacy to empower learners*. London: Facet.

Manžuch, Z., I. Huvila, and T. Aparac-Jelušić. 2005. "Digitization of cultural heritage." In *European curriculum reflections on library and information science*. edited by L. Kajberg, and L. Lørring, 37-64. Copenhagen: Royal School of Librarianship and Information Science.

Martens, B. V. 2015. "An illustrated introduction to the Infosphere." *Library Trends* 63(3): 317-361.

Nicholas, D., P. Huntington, P. Williams, and T. Dobrowolski. 2004. "Re-appraising information seeking behaviour in a digital environment: bouncers, Checkers, returnees and the like." *Journal of Documentation* 60(1): 24-43.

Petr, K., and T. Aparac-Jelušić. 2002. "Public perception of the role and tasks of library and information science professionals in Croatia: an overview of recent activities." *New Library World* 103(10): 364-375.

Petr Balog, K., T. Aparac-Jelušić, and M. Matošić. 2015. "Quality assurance practices in Croatian academic libraries: two case studies." Paper presented at the 34th International Conference on Organizational Science Development, Portorož, Slovenia, March 2015.

Robinson, L. 2009. "Information science: Communication chain and domain analysis." *Journal of Documentation 65*(4): 578–591.

Robinson, L. 2015a. "Multisensory, pervasive, immersive: towards a new generation of documents." *Journal of the Association for Information Science and Technology*. [In press]

Robinson, L. 2015b. "Immersive information behaviour: using the documents of the future." *New Library World* 116(3/4): 112-121.

Robinson, L. 2015c. "Beyond the word: the future of documents." Paper presented at INFORUM2015, Prague, May 2015. Online proceedings. http://www.inforum.cz/pdf/2015/robinson-lyn-1.pdf. Accessed 14 August 2015.

Shuman, B. A. 1989. *The library of the future: alternative scenarios for the information profession*. Englewood CO: Libraries Unlimited.

Shuman, B. A. 1997. *Beyond the library of the future: more alternative futures for the public library*. Englewood CO: Libraries Unlimited.

Špiranec, S., and M. Banek Zorica. 2010. "Information Literacy 2.0: hype or discourse refinement?" *Journal of Documentation* 66(1): 140-153

Treude, L. 2015. "Information literacies. Understanding the digital age: a dialogue with Rafael Capurro." In *Life, Information and New Technologies*, edited by Gonzalez, M.E.Q., and de Moraes, J.A. Preprint. http://www.capurro.de/moraes.html. Accessed 15 August 2015. [Forthcoming]

Vakkari, P. 1994. "Library and information science: Its content and scope." *Advances in Librarianship* 18: 1-55.

Like many members of the library and information science community, we have known Tatjana particularly through the LIDA conferences, where her efficiency and kindness stands out, and also through her contributions to curriculum development in LIS Europe-wide. She is also a valued member of the editorial boards of the journals which we edit (Journal of Documentation and Alexandria).

Some remarks on the possibility of extending the theory of polyrepresentation to the study of the relevance and qualities of 'things' represented in information collections



Isto Huvila
Department of ALM
Uppsala University

Abstract

This chapter explores some possible directions of future research on the contextual aspects of the phenomenon of polyrepresentation and the usability of the notion to understand the nature and scope of relevance of informative 'things' held at diverse collections and the nature of the collections. The eventual relevance of the proposed approach relates to bringing together contextual information from across the broad spectrum of general and specialised information collections and institutions including libraries, museums, archives and a broad range of public and commercial web services and thus contribute to understanding of the premises of the interoperability of information collections.

Keywords: polyrepresentation, information collections, scopes of relevance.

1. Introduction

The polyrepresentation theory posits that when multiple different types of representations both in the cognitive space of the user and the information space consisting of information objects point to a particular set of information objects, it is probable that these objects are relevant (Ingwersen

1996). The theory is based on three hypotheses. The first assumption is that the diverse representations in an information space and in the cognitive space of users can be matched. Secondly, it is assumed that more overlap between these representations pointing to one information object implies that the object is more likely to be 'relevant' (Ingwersen 1994). Thirdly, it has been suggested that if the overlapping representations are functionally different, the likelihood of the relevance of the information object is higher (Ingwersen and Järvelin 2005, 206-209). The theory itself suggests of higher relevance potential of (basically) any information object with different overlapping cognitive and functional representations (Ingwersen and Järvelin 2005, 351), but so far the focus of research on polyrepresentation has been on journal articles instead of other information objects. Besides focusing on particular types of information objects, polyrepresentation research has explored very little of the specific characteristics of different types of 'representations' and their relation to the resulting relevance. The question of the diversity of information objects is especially focal with crowdsourced forms of information that differ considerably from the relatively homogeneous and well-structured information objects like journal articles.

The aim of this chapter is to explore some possible directions of future research on the contextual aspects of the phenomenon of polyrepresentation and to discuss whether and how the patterns of the co-occurrence of the representations of information objects (or *referents*) are related to the contexts of the perceived relevance of their referents. The central question is whether the patterns of polyrepresentation (co-occurrence) might be indicative both of the 'amount' (degree of polyrepresentation) and the scope of relevance (the combination of systems/descriptors in which the polyrepresentation occurs) of the referents. Abbasi and Frommholz (2015) have shown that it is possible to use clustering to form partitions of representations and at least in principle to improve search performance by guiding users to focus on specific partitions instead of the total cognitive overlap. The question remains, however, whether the patterns of polyrepresentation can be used to characterise the scopes of relevance of naturalistic clusters of referents occurring in the wild and the contexts of their origin in order to understand the nature of the referents, the clusters and their contexts of origin and how, why and when they might be relevant for different users. The proposals discussed are (Q1) whether it is possible to detect polyrepresentation overlap between topics in knowledge organisation systems, (Q2) what kinds of referents express polyrepresentation (for example), (Q3) is it possible to identify *scopes of relevance*, and (Q4) what their characteristics are. In contrast to the earlier empathetically information retrieval oriented research in polyrepresentation theory the focus of the present study is on investigating the applicability of polyrepresentation theory to shed light on qualitative aspects of representational over-

laps and asking whether the notion of polyrepresentation and the scopes of relevance are usable in eliciting and bringing together contextual information from various types of knowledge organisation systems. Eventually this type of an approach can be useful in bringing together contextual information from across the broad spectrum of general and specialised information collections and institutions including libraries, museums, archives and a broad range of public and commercial web services and thus contribute to the understanding of the premises of the interoperability, convergence and divergence of information collections. As a first step, instead of attempting to present a comprehensive empirical validation of the explored proposals, the present chapter discusses some of the premises for developing such studies in the context of social knowledge organisation (SKO) systems.

2. Polyrepresentation

The theory of polyrepresentation has been developed from the early 1990s onwards mainly by Ingwersen together with his colleagues. The theory is based on observations made on earlier studies of information needs and information retrieval on the redundancy of representations and that a combination of different types of representations of same information objects tends to produce better information retrieval results than when only single type of representations is used (Ingwersen 1994). The theory stems from the cognitive viewpoint of information science and an assumed potential value of matching the variety of representations existing in information objects and in the cognitive space of individuals (Ingwersen 1994). In practice, a combination of overlapping representations with different sources and functions (e.g. author assigned article titles and indexer assigned metadata) would be a sign of greater relevance of an information object. The theory builds on the idea of cognitive overlaps and the significance of the cases when the number of overlaps increases (Larsen and Ingwersen 2002; Ingwersen 1994). Extending the earlier work, Lioma et al. (2010) proposed a formalisation of the theory using Subjective Logic to model the different representations of information needs as *beliefs* with degrees of *uncertainty*. The preliminary model and the practical applicability of the concepts of beliefs and uncertainty were tested in practice by Lioma et al. (2012). Another line of research with the broad aim of operationalising polyrepresentation theory in the IR context relates to explorations of the relation of polyrepresentation and quantum logic-based IR (Zellhöfer and Schmitt 2011).

The theory of polyrepresentation has been tested in and supported by several studies (e.g. Skov et al. 2008; Schaer et al. 2012). Pao (1994) investigated intersections of citations, indexer chosen terms and author created

text. Skov et al. (2004; 2006; 2008) have tested the theory with the Cystic Fibrosis test collection with positive results. The use of references (representations, or at least cues of behavioural practices) seems to improve retrieval performance whereas measures like the number of citations do not (Ingwersen 2012b). Functionally different overlapping representations seemed to improve precision (Skov et al. 2006). The polyrepresentation seems to function, but only with a limited number (3-4) of overlapping representations. Increasing the number of representations seems to decrease the precision of searches (Skov et al. 2004, 2006). The observation is supported also by Lund et al. (2006). Recently, Abbasi and Frommholz have applied the theory in cluster-based browsing (Frommholz and Abbasi 2014; Abbasi and Frommholz 2015).

Although the polyrepresentation has been shown to work best in highly structured contexts, Larsen and Ingwersen (2005) have identified a continuum of polyrepresentation from structured to unstructured solutions. Skov et al. (2006) suggest, however, that natural language is too weakly structured to reveal and support the real sense of polyrepresentation.

Hjørland (2006) has made critical remarks on the polyrepresentation theory and especially on how it has been based on the cognitive viewpoint of information science with a consequent lack of emphasis on other theoretical underpinnings of information science and more practically oriented studies that discuss the topic of representation. Hjørland notes that the variation and origin of representations can be explained by other viewpoints than the cognitive one. In this respect the overlap may be designated as domain-specific, socio-cognitive, cultural or socio-cultural instead of cognitive. His proposal of a domain-oriented theory of polyrepresentation underlines the variability of representations in information space. Indexing research has demonstrated the variability of language used to describe information objects and that the rate of cross-indexer agreement tends to be notably low. In practice, however, in spite of the fundamental theoretical differences between the approaches suggested by Ingwersen et al. and Hjørland, the question of polyrepresentation and the theory is about the overlap of representations in document space and user space and its implications.

3. Hypothesis

In spite of the suggestions of its potentially broader scope, the extents and possible contexts of the explanatory power of the polyrepresentation theory have not been studied a lot. Larsen, Ingwersen and Kekäläinen (2006) list five different types of representations that may overlap in journal articles. The differences depend on cognitive factors, function and style of

the representations. Ingwersen and Järvelin (2005, 342) suggest that all media types have their own polyrepresentative models and give music as an example. Secondly, they suggest that the representations can refer to document contents beyond subject matter (Ingwersen and Järvelin 2005, 351). Representations can be in form of colour, structural elements, links and metadata elements. Following the same line of reasoning, it may be reasonably assumed that the phenomenon of polyrepresentation does not need to be confined to overlapping representations of traditional types of media such as journal articles, images or music. It is therefore hypothesised that overlap of *any* functionally different representations residing in user space and information space may be assumed to be related to the potentially higher 'relevance' of *any* object of representation (referent, e.g. document, but also a concept or topic). This topical approach assumes that polyrepresentation theory might be used to make inferences on the relevance of 'things' on a much broader level than only on the relevance of information objects *par excellence*. The apparent question that remains is how to identify different unorthodox types of references.

Besides the overlapping of 'what', a central aspect of polyrepresentation is the match between different types of representations. Larsen and Ingwersen (2005) discuss the matching of different types of representations in the context of the notion of polyrepresentation continuum and distinct different approaches to match representations in structured and unstructured contexts. The interest of polyrepresentation continuum approach is, however, focused on the techniques of determining matching and non-matching representations. As suggested in the introduction, we hypothesise that the overlap of representations might be indicative of the context of relevance of a particular referent. If a referent is represented in multiple functionally different contexts (e.g. certain documents, knowledge organisation systems), it may be assumed that the degree of polyrepresentation and the shared characteristics of the contexts of representation are indicative of the scope of relevance of the referent. Abbasi and Frommholz (2015) have shown that certain kinds of 'fields' (or partitions of total cognitive overlap) can be constructed using clustering and published results that effectiveness of the utilisation of cluster-based polyrepresentation in helping users to browse a collection. From the IR perspective, the finding that search effectiveness can be improved using the method is interesting. From a more general information science perspective, it is also interesting whether these fields correspond with fields identified, named and discussed by individuals i.e. whether they correspond with social categories. We hypothesise that this is the case at least to a certain degree.

Another implication of the hypothesis is that the intersections of representations might be indicative of the scope (and context) of relevance of the referent. That is, using a simple example, if a user types a query 'nice dog',

but has in the past uploaded a photo of a dog (a beagle) to a dog owners' discussion forum, tagged a large number of URLs with 'dog' and 'beagle' on a particular social bookmarking service and in a social cataloguing site has catalogued a book called "A story of a nice beagle," then it is likely that a relevant result for the query is something related to beagles. The example may also be generalised. If a large functionally diverse group of representations of a referent (beagle) occurs in contexts characterised by frequent use of adjective 'nice' (a representation of nicety), it may be assumed that beagles tend to be considered nice (in these particular contexts and contexts closely related to them). Following the reasoning of the polyrepresentation theory, beagles are more likely to be nice (or, considered to be, within a particular context and situation) if the functional variety of representations is broader.

We assume that the shared characteristics of represented topics determine the *scope of relevance* of the systems. In the example, the nicety of beagles forms one possible scope of relevance that connects the search system, discussion forum, bookmarking site and social catalogue. A shared scope of relevance makes particular systems a relevant context for information interactions related to a particular context shared by the SKO systems. For instance, if the representations of topics are related then X..X are related in collections. A and B, the systems are likely to form a relevant context for interacting with information about the topics. Consequently, also the cognitive authority of the systems A and B is higher concerning the topics X..X.

The practical relevance of the presented hypotheses is that by mining publicly available document collections and knowledge repositories including both formal information collections held by information and heritage institutions and crowdsourcing based SKOs, it is possible to harvest large amounts of representational data and to match that with digital information from user contexts in order to construct advanced (poly)representational profiles of different referents and their contexts to benefit both management and retrieval of information. Similarly, the profiles can be used to elicit further information on the nature and relation of the collections and eventually how they overlap, converge and differ.

4. Towards an empirical study

A possible approach to empirically test the validation of the hypothesis could be to retrieve representations (i.e. objects) related to two sets of referents from social indexing services. The approach was chosen for the sake of simplicity of obtaining a corpus of useful data for the first experiment.

In future studies, the investigation should be extended to other types of data. In this context representation should be defined, as in (Larsen and Ingwersen 2005), as "any tangible and recordable entity that has occurred as the result of a transformation of knowledge structures of a cognitive agent." In practice, an existing Wikipedia article, a set of retrieved objects in other services, are considered to be representations. A topic is expected to be "well-defined" (Miller 1999) i.e. confidently distinguishable and identifiable. Such topics could be based, for instance, on LCSH terms, because of the relative comprehensiveness and universal scope of the thesaurus. Because LCSH is based on the literary warrant (Olson 2000), LCSH terms can be expected to represent well-defined topics that exist with certainty.

The study was conducted by automatic matching of two systematic samples of topics and information objects from eight SKO systems. A PHP tool was developed to get a systematic 100th term sample of the LCSH data (version July 16, 2010). In case of the Answers.com data, a set of 733 questions was scraped from the Answers.com list of recent questions on March 2, 2010 (similar methods used in Vakkari, 2010). Both LCSH terms and Q&A data were cleaned of stop-words and non alpha-numeric characters. LCSH terms were also cleaned of subdivisions (subterms), because initial trials showed that the complexity of the terms (as also suggested in Lin et al., 2006) caused a dramatic decrease of recall rate in SKO systems. The topics that returned hits from multiple SKO systems were compiled to a list and a random sample of 100 items (referents) with 2-6 polyrepresentations was subjected to an exploratory qualitative analysis. The purpose of the analysis was to find indications of possible polyrepresentation rather than to make definite inferences of its quantitative characteristics. The items were classified in topical groups (e.g. current affairs related topics tended to appear more often in YouTube and Technorati) using the constant comparative method (Glaser and Strauss 1967) to reach an adequate level of validity and reliability for the purposes of the present study. The representations of each topic were checked visually (downloaded and read/watched) in order to detect apparent similarities in the representations of referent in different SKO systems.

When interpreting the findings it is important to take into account that the data gathering method has severe limitations. First, even if two different methods of constructing topics were used, the resulting bags of words are unlikely to match with the patterns of how topics are constructed and expressed in different SKO systems. Secondly, considering the differences between search functions available in individual SKO services and the automatic procedure of constructing the bags of words, the data set is at best a very crude (and most likely a highly inexact) approximation of the topics represented in the SKO systems. However, in spite of the limitations, the dataset contains a diverse set of representations with varying origins on a

broad sample of topics that makes it possible to look at their intersections, i.e. polyrepresentation of the represented and unrepresented topics, and to find evidence on the plausibility of the presented hypotheses. Investigation of the quantities of polyrepresentation, user studies and testing the effect on the performance of information retrieval is left intentionally for future research.

5. Results

(Q1) Is there a polyrepresentation overlap between topics represented by LCSH, Answers.com and the SKO data?

The data suggests that the overlap of representations in different SKO systems varies (Table 1.), but that all SKO systems overlap with each other to a degree. The performance of individual social web services seemed to vary between referents although Technorati seemed to be clearly the best and Twitter and Bibsonomy tend to be the worst performing SKO systems. Because of the crude extraction and comparison method, the presented percentages and data have, however, only indicative value. A plausible conclusion is that there is a polyrepresentative overlap but its degree and variation between different data sources requires further investigation.

Table 1. Overlap of referents in SKO systems

	Bibsonomy	Delicious	Faves	Flickr	Technorati	Twitter	YouTube
LCSH	18,56% (636/3426)	26.82% (919/3426)	52.66% (1804/3426)	29,57% (1316/3426)	98.83% (3386/3426)	5.87% (201/3426)	72.03% (2468/3426)
Q&A	6.94% (50/720)	5.13% (37/720)	23.19% (167/720)	1.11% (8/720)	n/a	5.69% (41/720)	n/a

The qualitative analysis of the randomly selected 100 referents gave further indication of the reality of the phenomenon (polyrepresentation). For instance, referent 'Acacia' was represented by images and web pages relating to Acacia tree. In contrast to the Yi and Chan (2009) study, the social SKOs do not map as well to LCSH. The difference can be explained by differences in the approach of the studies. Yi and Chan compared individual tags to LCSH tree while the present study set out to identify similarity of referents represented by LCSH headings and the bulk content of the social SKOs. The rough method used in the present study may be refined in future studies to incorporate more elaborate means to adapt to different spellings, wordings and synonyms. The downside of inclusiveness is, however, the increasing amount of noise created by completely or nearly homonymous, but unrelated, topics.

(Q2) What kinds of referents express polyrepresentation and in what services?

Part of the good overall performance of Technorati can be explained rather confidently by the broad scope of blogs indexed in the service and by the length of an average post compared to considerably shorter textual content available in other SKOs. Even if no quantitative comparison was performed on Wikipedia data, a qualitative analysis of randomly selected 100 topics showed potential for an even higher and more precise overlap.

The qualitative analysis revealed that polyrepresentation seems to be strongest with referents sharing following characteristics. Referent

1. Is comprehensibly represented by a "name" formed by a low number of unambiguous words (e.g. Korea, Serb, softball)
2. Is of general interest i.e. belongs to "general knowledge" (e.g. sunflowers vs. agape or alloys)
3. Is concrete vs. abstract (e.g. animals, places vs. philosophical terms or emotions)
4. Is not specific to an epoch (due to the variation of expressing dates and epochs) (e.g. history vs. history of a specific region or epoch)
5. Has both current and long-term relevance (e.g. George Washington vs. new popular culture icons or forgotten authors)
6. Has both broader and personal frames of interest (e.g. country and place names and other topics that occur in both news items and personal notes and photographs).

In addition, the polyrepresentation showed clear variation between several SKOs. Following the face-value logic, the referents with easily conceivable and concrete visual representations tended to have representations in image related social SKOs. It seemed, however, that the 'visuality' of a referent might also increase polyrepresentation in other services. Both preliminary observations need to be tested further.

(Q3) Is it possible to identify *scopes of relevance* in the present data?

It seems to be so. The qualitative analysis revealed characteristics that can be used to explain the polyrepresentation of topics in SKO systems. In LCSH data, as indicated in the Figure 1, polyrepresentation was strongest between Technorati and YouTube. Both Faves and Flickr were strongly connected to the two. Twitter had clearly the least of polyrepresentations. With Answers.com data (without Technorati) the graph is similar although Twitter has relatively more representations while Flickr has notably less.

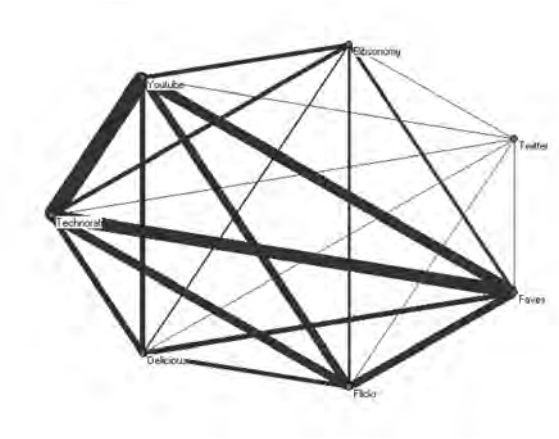


Figure 1. A network graph of LCSH based polyrepresentations (line widths indicate the number of common representations) computed with Pajek (Kamada-Kawai algorithm, Kamada and Kawai 1989).

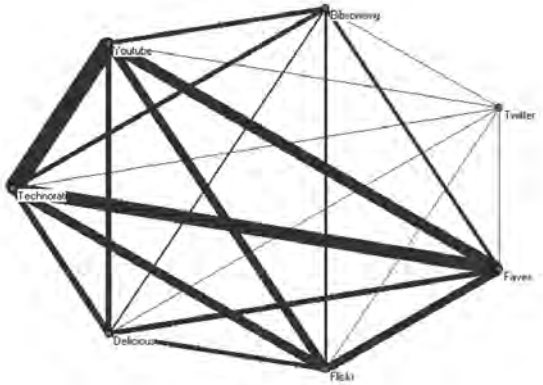


Figure 2. A network graph of Answers.com based polyrepresentations (line widths indicate the number of common representations) computed with Pajek (Kamada-Kawai algorithm, Kamada and Kawai, 1989).

(Q4) What are their characteristics?

The data gives some indication of the existence of scopes of relevance. The overlaps may be partly explained by interlinking (especially Faves and Youtube) the similarities in the structural characteristics of the SKO systems. Social KOSs share an easily identifiable scope of interest related to *current affairs* that is strongest in Twitter and the blogosphere. In contrast, Wikipedia and Flickr share a *documentary* scope with inclination to form referents of longer term interest. Image and visual material related services

share a *visual* scope of significance. Twitter, Technorati and Flickr share a *particularist* scope of significance. The contexts relate to individual cases of phenomenon while in other services the contexts are represented on a higher level. Flickr and Wikipedia also form a *geographic* scope of interest. Table 2. presents examples of identified scopes of relevance.

If the topic consisted of only one (relatively) common word (e.g. abdomen, acacia) the polyrepresentation tended to extent to all SKO systems. However, even very specific terms were occasionally polyrepresented in the majority of the systems (e.g. Adenosylmethionine).

Table 2: Homogeneous scopes of relevance (topic has similar representations in all SKO systems). Examples illustrate the referent, but do not necessarily polyrepresent in all or only in the indicated SKO systems. * B=Bibsonomy, De=Delicious, F=Faves, Fl=Flickr, Te=Technorati, Tw=Twitter, Y=Youtube. Systems in parenthesis refer to less frequent polyrepresentation.

Scopes of relevance	**SKO systems***	**Example**
Personal matters	Y, D, Fv, (Tw), (Fl), Te	abusive parents, anger in children
Professional settings	(B), Fv, De, Y, (T)	academic libraries, academic medical centres
How things work	Y, Te, F/De	Air bag restraint systems, APRS Telecommunication
News items	Tw, Y	Atlantic puffin
Geographical locations (small, specific)	Y, Fl, (De)	Anderson Ranch Dam Idaho, Ankobra River Ghana, Antioch Dunes California

In some cases topics get parallel meanings in some SKO systems. “Angels in art” returned “angel and art” related hits, but at the time of this study, in Twitter and Technorati, fashion related representations were more common in contrast to other services. The qualitative analysis of the randomly selected 100 referents indicated that it is possible to identify some tentative patterns of how different types of representations are polyrepresented in different SKO systems. Examples of the patterns are presented in Table 2.

6. Discussion

Apart from giving indications of the polyrepresentation that occurs between LCSH and Answers.com, and SKO data, the analysis suggests that it seems to be possible to elicit and capture information about the scopes of the referents contained in the different systems and the contexts of the information behaviour of their users by identifying common characteris-

tics of information objects. The third major observation is that polyrepresentation theory appears to be usable in making at least limited inferences on the 'relevance' (in the general sense of the term Cosijn and Ingwersen 2000) of non-documentary (in the chapter, other types of objects than traditional structured documents such as journal articles and their metadata) information objects such as the ones represented by LCSH terms and the data harvested from the questions posted to Answers.com. What is the nature and scope of this 'relevance' requires further investigation similarly to how it is best explained either in the context of cognitive or other, for instance, domain-analytic or practice-oriented theories, or what are the practical applications of this observation.

The polyrepresentation theory is based on the assumption that a combination of overlapping representations with different sources and functions (e.g. author assigned article titles and indexer assigned metadata) would be a sign of greater relevance of an information object (Ingwersen 1994). In case of SKO systems and non-documentary referents, it is apparent that the sources and functions of the systems differ from each other in many respects. Flickr is a photosharing service, Wikipedia an online encyclopaedia and Delicious a social bookmarking service. The variety of their users is equally easy to spot. The variety was also confirmed in the qualitative analysis by the functional differences of the overlapping representations (i.e. when overlapping representations are used to refer to a group membership and encyclopaedic representation of a topic).

Like Ingwersen and Järvelin (Ingwersen and Järvelin 2005, 342) have suggested, the present study indicates that different 'media types' (i.e. in this study, SKO systems and their principal media forms) appear to have their own polyrepresentative models. Secondly, they suggest that the representations can refer to document contents beyond subject matter (Ingwersen and Järvelin 2005, 351). The structural differences between the discussed SKO services are considerable and the different media types represented in different services did apparently skew the patterns of polyrepresentation. There are also a number of functional and style (Ingwersen and Järvelin 2005, 208) related differences. Flickr tags have been found out to be mainly sourced by the authors of the photographs (Rafferty and Hidderley 2007). The data from Technorati is from the texts of the blogs indexed by the service. It may be suggested that the differences in the representation of different topics in the indexing services owe to the *different (cognitive) interpretations* of same topic (Ingwersen and Järvelin 2005, 277) and indexed representations of that particular topic. The same topic is represented in different SKO systems (i.e. services) with different domains and databases (Ingwersen and Järvelin 2005, 277), but also different media types. In the context of multimedia information retrieval, Zellhöfer and Schmitt (Zellhöfer and Schmitt 2011) have suggested that a quantum-logic based query model based on the exploitation of the non-simultaneous relevance of the different qualities of multimedia documents can be useful in

improving retrieval outcomes. In this perspective, Ingwersen's suggestion (Ingwersen 2012a) that intermediate models of polyrepresentation may be more effective than total polyrepresentation seems to be applicable even in the present context of applying the polyrepresentation theory. Removing less-well performing representational combinations could improve the understanding of the contextual relevance and qualities of things both in the context of SKO systems and other information collections. The results of the present study do not provide means to make inferences about the precise characteristics of the polyrepresentative models of the investigated systems, but suggest that this could be a fruitful area of future research.

In the context of the polyrepresentation of web documents, Ingwersen and Järvelin (Ingwersen and Järvelin 2005, 213) suggest that "the Web information providers are not following the principle of polyrepresentation" and that "the additional types of representations [other than outlinks and inlinks from and to web pages] are simply applied in pragmatic and often obscure ways." This may be the case with documents and on the level of conscious activity, but according to the present findings it seems that even though the web information providers are not explicitly following the principle, polyrepresentation exists on the web and functions on the level of topical representations even if the categorisation of individual documents and their relevance might be disturbed by noise caused by pragmatic and obscure representations.

In spite of the promising results, major reservations are necessary when the polyrepresentation of documents and referents are compared, because the phenomena are different albeit closely related. The results of the present study seem to indicate that a higher degree of polyrepresentation in different types of SKO systems is related to a higher relevance (or at least notability/popularity) of the referents. This seems to follow the face-value logic that more popular and in the general sense relevant referents get a higher number of mentions and the theoretical assumptions of the polyrepresentation theory. In comparison to a generic trend analysis based on occurrence of keywords, the polyrepresentation based approach provides a theoretical framework to conceptualise the phenomenon of co-occurrence and to contextualise the co-occurring representations in the functional contexts of the SKO systems. It seems plausible to assume that similar patterns of polyrepresentation may be detected in formal collections of non-documentary objects.

However, when interpreting the results, it is necessary to consider the several limitations of the empirical approach assumed in the present study. All findings should be considered as indications of potential future areas of study rather than as evidence of the reality and relevance of the preliminarily observed phenomena. More sophisticated content harvesting methods would be likely to provide more detailed and better contextualised sets of referents and representations in contrast to the rather sim-

plistic approach assumed in the present study. The validity and reliability of contextual classifications was controlled by using constant comparative method, but in future studies, more robust methods of ensuring validity of the results could be used. In spite of its limitations, we argue that the assumed exploratory approach was adequate for the modest purposes of this first study.

7. Conclusions

The central question of this study was whether polyrepresentation (co-occurrence) might be indicative both of the 'amount' (degree of polyrepresentation) and the scope of relevance (indicated by the combination of systems/descriptors in which the polyrepresentation occurs) and, in broader sense, of the qualities of naturalistic clusters of arbitrary referents occurring in the wild and of the contexts of their origin and whether the characterisation would be helpful in understanding the nature of the referents, the clusters and their contexts of origin and how, why and when they might be relevant for different users. On the basis of the present results it may be hypothesised that if the scope of relevance of the retrieved information objects can be approximated, at least in principle it can be used to select a set of better performing overlapping representations, and consequently, to better understand the 'nature' (or how it is perceived and expressed by individuals) of the referents for the purposes managing and searching relevant information. The overlapping representations form a context for information interactions with a higher likelihood of significance. This could be applied, at least in principle, to combinations of references from any types and combinations of referents. Considering the earlier reservations on the applicability of weakly structured references (e.g. Skov et al. 2006), it is apparent that there are several practical issues to solve. The present study identified tentative scopes of relevance such as general information, photographs, current affairs (Technorati) and technical resources (Delicious). These particular scopes might not be highly useful in practice but we assume that by developing the methods of identifying scopes in future studies, it might be possible to identify scopes with more direct practical relevance. It is also possible to speculate that the polyrepresentative patterns of things can further be used to understand other aspects (than their scopes of relevance) of their referents from their perceived (cognitive and other forms of) authority, context (of use) and role that would open up for broader questions on the 'informativeness' of things held in diverse collections at institutions like libraries, archives and museums and beyond, and eventually contribute to the comprehensive understanding of the prospects of bringing together assets held by these institutions.

References

Abbasi, Muhammad Kamran, and Ingo Frommholz. 2015. "Cluster-based polyrepresentation as science modelling approach for information retrieval." Scientometrics 102, 3: 2301–2322. http://dx.doi.org/10.1007/s11192-014-1478-1.

Cosijn, Erica, and Peter Ingwersen. 2000. "Dimensions of relevance." Information Processing and Management 36, 4: 533-550.

Frommholz, Ingo, and Muhammad Kamran Abbasi. 2014. "On Clustering and Polyrepresentation." In Lecture Notes in Computer Science, edited by Maarten de Rijke, Tom Kenter, Arjen P. de Vries, ChengXiang Zhai, Franciska de Jong, Kira Radinsky, and Katja Hofmann, volume 8416, 618–623. Springer International Publishing.

Glaser, B. G., and A. L. Strauss. 1967. The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Hawthorne: Aldine.

Hjørland, Birger. 2006. Lifeboat of Knowledge Organization, Copenhagen, chap. Polyrepresentation. http://www.db.dk/bh/lifeboat_ko/CONCEPTS/polyrepresentation.htm.

Ingwersen, P. 1994. "Polyrepresentation of information needs and semantic entities: elements of a cognitive theory for information retrieval interaction." In Proceedings of the 17th annual international ACM SIGIR conference on Research and development in information retrieval, 101–110. New York: Springer.

Ingwersen, P. 1996. "Cognitive Perspectives Of Information Retrieval Interaction: Elements Of A Cognitive IR Theory." Journal of Documentation 52, 1: 3-50.

Ingwersen, P. 2012a. Scientometric Indicators and Webometrics – and the Polyrepresentation Principle, volume 28 of Sarada Ranganathan Endowment Lectures. New Delhi; Bangalore: ESS Publications.

Ingwersen, P. 2012b. "Citations and References As Keys to Relevance Ranking in Interactive IR." In Proceedings of the 4th Information Interaction in Context Symposium. New York, NY, USA: ACM, IIIX '12, 1–1. http://doi.acm.org/10.1145/2362724.2362726.

Ingwersen, Peter, and Järvelin, Kalervo. 2005. The Turn: Integration of Information Seeking and Retrieval in Context. Berlin: Springer.

Kamada, T., and S. Kawai. 1989. "An algorithm for drawing general undirected graphs." Information Processing Letters 31, 1: 7–15.

Larsen, Birger, and Ingwersen, Peter. 2002. "The boomerang effect: retrieving scientific documents via the network of references and citations." In SIGIR '02: Proceedings of the 25th annual international ACM SIGIR conference on Research and development in information retrieval, 397–398. New York, NY, USA: ACM.

Larsen, Birger, and Ingwersen, Peter. 2005. "Cognitive Overlaps along the Polyrepresentation Continuum." In New Directions in Cognitive Information Retrieval, 43–60. Springer Netherlands, volume 19 of The Information Retrieval Series. http://www.springerlink.com/content/qn68220536xm31xt/.

Larsen, Birger, Ingwersen, Peter and Kekäläinen, Jaana. 2006. "The polyrepresentation continuum in IR." In IIiX: Proceedings of the 1st international conference on Information interaction in context, 88–96. New York, NY, USA: ACM.

Lin, X., Beaudoin, J.E., Bui, Y., and Desai, K. 2006. "Exploring characteristics of social classification." In Proceedings 17th Workshop of the American Society for Information Science and Technology Special Interest Group in Classification Research, volume 17.

Lioma, Christina, Larsen, Birger, and Ingwersen, Peter. 2012. "Preliminary Experiments Using Subjective Logic for the Polyrepresentation of Information Needs." In Proceedings of the 4th Information Interaction in Context Symposium,174–183. New York, NY, USA: ACM, IIIX '12. http://doi.acm.org/10.1145/2362724.2362755.

Lioma, Christina, Larsen, Birger, Schuetze, Hinrich, and Ingwersen, Peter. 2010. "A Subjective Logic Formalisation of the Principle of Polyrepresentation for Information Needs." In Proceedings of the Third Symposium on Information Interaction in Context, 125–134. New York, NY, USA: ACM, IIiX '10. http://doi.acm.org/10.1145/1840784.1840804.

Lund, B., Schneider, J.W., and Ingwersen, P. 2006. "Impact of relevance intensity in test topics on IR performance in polyrepresentative exploratory search systems." In EESS 2006: Proceedings of the ACM SIGIR 2006 Workshop on Evaluating Exploratory Search Systems, 42–46.

Miller, George A. 1999. "On Knowing a Word." Annual Review of Psychology 50, 1: 1–19. http://arjournals.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.psych.50.1.1.

Olson, H.A. 2000. "Difference, culture and change: The untapped potential of LCSH." The Cataloging & Classification Quarterly 29, 1/2: 53–71.

Pao, Miranda Lee. 1994. "Relevance odds of retrieval overlaps from seven search fields." Information Processing & Management 30, 3: 305 – 314. http://www.sciencedirect.com/science/article/B6VC8-469V2FJ-3R/2/9b2ae54861abe25a6c5d05fe391069aa.

Rafferty, Pauline, and Hidderley, Rob. 2007. "Flickr and Democratic Indexing: dialogic approaches to indexing." Aslib Proceedings 59, 4/5: 397–410.

Schaer, Philipp, Mayr,Philipp, and Lüke,Thomas. 2012. "Extending Term Suggestion with Author Names." In Lecture Notes in Computer Science, edited by Panayiotis Zaphiris, George Buchanan, Edie Rasmussen, and Fernando Loizides, 317–322. Springer Berlin Heidelberg, vol. 7489.

Skov, M., Pedersen, H., Larsen, B. and Ingwersen, P. 2004. "Testing the principle of polyrepresentation." In ACM SIGIR 2004 Workshop on Information Retrieval in Context, 47–49.

Skov, Mette, Larsen, Birger, and Ingwersen, Peter. 2006. "Inter and intra-document contexts applied in polyrepresentation." In IIiX: Proceedings of the 1st international conference on Information interaction in context, 97–101. New York, NY, USA: ACM.

Skov, Mette, Larsen, Birger, and Ingwersen, Peter. 2008. "Inter and intra-document contexts applied in polyrepresentation for best match IR." Informa-

tion Processing & Management 44, 5: 1673 – 1683. http://www.sciencedirect.com/science/article/B6VC8-4T083DM-1/2/0dc3bfaca401b03ba9131c6e1bce4a41.

Vakkari, Pertti. 2010. "How specific thesauri and a general thesaurus cover lay persons´ vocabularies concerning health, nutrition and social services." In Paradigms and conceptual systems in knowledge organization: Proceedings of the Eleventh International ISKO Conference, edited by C. Gnoli, and F. Mazzocchi, 299–307. Würzburg: Ergon.

Yi, Kwan, and Mai Chan, Lois. 2009. "Linking folksonomy to Library of Congress subject headings: an exploratory study." Journal of Documentation 65, 6: 872 – 900.

Zellhöfer, David, and Schmitt, Ingo. 2011. "A User Interaction Model Based on the Principle of Polyrepresentation." In Proceedings of the 4th Workshop on Workshop for Ph.D. Students in Information; Knowledge Management, 3–10. New York, NY, USA: ACM, , PIKM '11. http://doi.acm.org/10.1145/2065003.2065007.

Zellhöfer, David, and Schmitt, Ingo. 2011. "Approaching Multimedia Retrieval from a Polyrepresentative Perspective." In Lecture Notes in Computer Science, edited by Marcin Detyniecki, Peter Knees, Andreas Nürnberger, Markus Schedl, and Sebastian Stober, 46–60. Berlin & Heidelberg: Springer, vol. 6817.

I first met Tatjana in Copenhagen in 2005 at a European project meeting on curriculum development in the field of library and information science. We both sat in a group on digitisation of cultural heritage, apparently one of the major interests for both of us. As a result of this first meeting, I somehow noticed that ever since I found myself travelling to Croatia almost on an annual basis, working and talking with Tatjana on numerous things, from the fundamentals of library and information science to cultural heritage, doctoral supervision and a wealth of other things.

Comedy, satire and self-censorship

Paul Sturges
Loughborough University



Abstract

Comedy is entertainment, but at its best it makes serious points. The kind of points that comedy makes has always included satire on those who hold power, whether through religion, politics, commerce or sheer brutal force. However, an investigation of stand-up comedians and their views on their work carried out in 2008 in the English Midlands revealed a range of largely unspoken constraints amounting to self-censorship.

Keywords: joke, performance, politics, offensiveness.

1. Introduction

Comedy is sometimes treated as if were inconsequential; a means of amusement, merely merriment. The contention here is that the preponderant bulk of comic expression, possibly even the most whimsical and light hearted, is actually a highly necessary commentary on life. Comedy begins with personal reflections on the oddities and anomalies of life in which any individual indulges, but it takes on a broader, and even universal, significance when a writer, performer or visual artist structures that reflection into a comic form. It is arguably in political satire that comedy performs its most valuable social function. Satire has a noble history of contributions to political change and the tradition of satirical comedy in Britain is a rich one, rooted in the country's long and largely unquestioned tradition of free speech (Grayling 2007). It might be expected that in an age (the first decade of the twenty first century) and a country (Britain) when comedy is perhaps the most popular and fashionable form of entertainment that there would be significant satirical content. So the question that will be addressed here is 'Does the present flowering of stand-up comedy in the UK include a body of satirical comment on politics and if not, is this a consequence of censorship or self-censorship?'

2. Definitions and context

Definitions are very much necessary with something as ubiquitous and embedded in the culture as comedy. One way of approaching it is first of all to identify a broad domain of humour. This is the area of the funny or amusing in life, whether accidental or deliberately contrived, whereby a smile or laugh might be provoked. Thus, on the one hand, kittens playing in their entirely uncontrived way may be humorous, whilst on the other, so is an elaborate mime by Marcel Marceau (allegedly). Comedy can then be seen as the sub domain of the humorous in which humour is turned into art by mime artists, dramatists, television writers, cartoonists, music hall singers, stand-up comedians and many others, including millions of 'funny people' who bring comedy into everyday life. Not all writers on the topic make this distinction and it is quite common to find the term humour used in the way that comedy is here – to mean the contrived aspects of humour. The chief vehicle through which comedy is communicated is the joke.

A working comedian's thoughts on the joke can be found in Carr and Greeves (2006). This is very definitely not a scholarly work, but it makes its points with hundreds of good jokes. Holt (2008)'s elegant essay on jokes also illustrates the form very effectively. Freud (2002) is still probably the most quoted authority on the joke. He called the joke a combination of [comic] technique and [humorous] thought. Though this sounds banal, it works. The thought is a perception of something arguably humorous (the sort of verbal coincidence that makes a pun, someone who walks in a strange way, a relationship that functions badly, or even a gross political or social injustice). The technique is the presentation of this perception in a way that points up its comic quality. The technique may be physical (a pose or a rolled eye), is most commonly verbal, but can be graphic or musical; there is no real restriction. The joke is usually regarded as a discrete comic structure that can stand independently, but it can be embedded in an extended comic performance, the related elements of which can sometimes be referred to together as a joke. Lee (2010)'s remarkable analysis of transcripts of his own somewhat joke-free comedy routines illustrates the way in which comedy can puzzle and offend as much as it amuses and delights. Jokes are usually regarded as existing in a realm not wholly governed by the everyday requirements of tact and consideration for others but Freud himself, as Willis (2005) points out, distinguished between innocent and contentious jokes. Satire is part of the realm of the contentious joke.

The satirical potential of a joke or comedy more generally is considerable and this is the focus of our attention here. The reason for this lies in the content of perhaps the most central strand of comedy, which is the carnivalesque celebration of disrespect and contempt for the usual restraints

and icons of polite life. True, there is purely playful comedy: puns and other wordplay, gentle whimsy and the less aggressive manifestations of physical comedy, or slapstick. But Jacobson (1997, 137) draws our attention to the dangerous side of comedy and suggests a role for it:

In hostility and aggression is our beginning. Comedy cannot hope to change that. But by making a play of our incorrigible combativeness, it propitiates it, harmonizes us with it. And more than that, reminds us of our inexhaustible capacity to evade the burden of sympathy and the compulsion to suffer.

Bakhtin (1968, 319)'s analysis of carnival identifies a space granted by civil and religious authority in the medieval and early modern period in which this aggression was temporarily given license. At carnival time people feasted and drank and participated in comic celebration in which "the body copulates, defecates, overeats, and men's speech is flooded with genitals, bellies, defecations, urine, disease, noses, mouths and dismembered parts." This is still the central core of uninhibited comedy and it is, in itself, offensive to those who hold authority and to members of polite society who deny their own earthy origins and needs as much as they are able.

As Henkle (1980, 13) puts it: "Comic works characteristically expose pomposity and smug self-deception, and undermine dull and inhuman mores. By toppling those authorities comedy encourages us to understand what is masked by rigorous, sombre approaches to human behaviour." The problem is the virtual certainty that unrestrained comedy will sooner or later give specific offence and produce outraged reaction from individuals, groups and civil and religious authorities. Some comedians will claim that there is both a right and a necessity to offend. Rowan Atkinson, in commenting on the schedule in the UK Serious Organised Crime and Police Bill of 2004 that sought to outlaw speech, publication or performance that would incite religious or racial hatred, claimed that "the right to offend is far more important than any right not to be offended" (Left and Happold 2004). Roy 'Chubby' Brown, a performer whose material is seldom, if ever, broadcast, but whose live performances are a tumultuous rally of powerful feelings that cannot usually be given voice, sings a song (not a very good song, but a significant one) called *The Right to Offend*. Medhurst (2007) says of him that his importance is that "He gives a voice to people who don't have one. He sticks up two fingers at the liberal-progressive consensus, and stands up for the white, predominantly northern working class." The Italian comedian Sabina Guzzanti, threatened with prosecution in 2008 for insulting the Pope, defended satire, saying "I believe that in a democracy there is no right not to be offended. I think that anyone ought to be free to say whatever he or she likes at any moment" (Hooper 2008).

Guzzanti is right to draw attention to the significance of satire in democracy. Political and social change depends on criticism of existing circumstances and satire has a significant role in that criticism. Satire seeks to shame those with power and influence through humour that ridicules their faults and omissions. Satirical writing and performance can be traced back to the civilisations of Greece and Rome, but in the UK it has flourished strongly since the pamphleteering of the seventeenth century. In the eighteenth century great writers like Swift, Defoe and Johnson wrote satirically and cartoonists like Rowlandson produced visual satire. The role of satire in British political change is not capable of being measured, but it has certainly contributed significantly. Surveys and accounts of satire are too numerous to list, but works by Highet (1962), Connery and Combe (1995) and Hodgart (2010) can serve as example. Stand-up comedy in Britain in the '70s and '80s was usually regarded as driven by satirical intent and on television, programmes such as Mock the Week, and Have I Got News for You still adopt a scornful view of the politics of the day. Yet comedians in the clubs still ask the same question as Lockyer and Pickering (2005, 5) who say, "So how do we negotiate the perilous terrain that lies between humour and offensiveness, or free speech and cultural respect, in a pluralist society?" The question is important, because in trying to provide an acceptable answer comedians risk taking steps in a direction that compromises the satirical edge of their material.

3. Methodology

This small study is based on four sources: the literature of comedy, news reportage of specific controversies, observation of comedians in performance, and interviews with comedians. The literature of comedy is vast and growing. Medhurst (2007) is a recent work that builds on a good selection from this wealth of choice. Works by Legman (1968), Moreall (1983), Palmer (1994) and Billig (2005) are worth mentioning as providing particularly relevant context. As comedy is a national preoccupation in Britain, coverage of comedians and their clashes with those who would restrict them are common in the press and significant stories occurring while this study was in progress have been taken into account. The number of comedians appearing at regular comedy clubs and giving solo performances in major public halls is too great for a small exploratory exercise such as the present one. The enormous sales of DVDs of live performance can be a very substantial source of income to successful comedians. The quantity of comedy transmitted on television or available via the Internet is also enormous, but recorded and broadcast comedy has been largely ignored here because of the role of editors and producers in making it less of an individual art form.

During the first half of 2008, a selection of comedians was observed at several venues in the English Midlands, but mainly at the Derby Funhouse Comedy. Interviews and short conversations were obtained with a number of comedians (12 in total, plus an interview with the promoter and compere Spiky Mike). The interviews were informal, allowing the interviewees to express their own thoughts on two questions: what restrictions they perceived to their comedy, and what they identified as the sources of these restrictions. The interviewees included both male and female comedians, experienced performers and beginners, comedians with national profiles and others with mainly regional exposure. Interview notes were taken and written up within 24 hours in each case, but this means that there are no verbatim quotes in this article: it is reported speech only. The results were published in a detailed narrative (Sturges, 2010), so only a curtailed version of some of the more relevant evidence is given here. Most of the comedians are not referred to by name, with the exception of Dave Longley, Sarah Millican and Rhod Gilbert, who made particularly interesting comments to the author.

4. Areas of controversy

Although there is a body of law in the UK that could be used to investigate and prosecute on charges such as obscenity, blasphemy and defamation, comedians show no interest in it at all and clearly regard it as defunct. Furthermore, political satire is not prohibited by law and court cases over the years effectively reaffirm the freedom to satirise. In the absence of strong legal controls, the comedians interviewed for this study certainly seemed to find it a little difficult to see their work in terms of limitations. This section draws attention to the kind of jokes that one might have heard performers delivering in small comedy venues with a predominantly young audience, in the English Midlands in the year 2008. The important thing is not whether it is entirely typical (it may not be), but that it definitely shows comedians choosing their material on the basis of some kind of reflection on what they want to say, and the possible limits that might apply to that. Censorship, as such, is not one of those limits. The observation and interviews showed a process of self-censorship in operation, but the mechanics of this are not immediately apparent.

Religion was a frequent topic, possibly, it seemed, because the idea of a god and a body of faith was considered inherently comic in unbelieving Britain. There was also a powerful sense that religion was not a force for good, and that its leaders, priests, practices and beliefs ought to be subject to deserved ridicule. The most obvious target was the Catholic Church, but despite the comparatively large number of its adherents in relation to

other denominations and religions in an otherwise unbelieving Britain, it does not actually seem a subject of urgent interest to comedy club audiences. Tirades against Mother Teresa and the Pope appeared to be merely amusing to the audience. One comedian's gentle satire on Christ's Ascension, discussing it in terms of space travel, produced a similar response. His scathing assault on Christian belief, including Creationism ('magic,' in the words of the comedian) was happily received, although Islam was treated more warily by the same comedian.

In contrast, the human body was both celebrated and deplored. Jokes that target people for distinctive features of their appearance, for instance, red haired people (gingers), are in wide circulation and appeared in the performances observed. Taunts at ugly people were common, despite the risk that audience members might have found them deeply wounding. Drunkenness was both celebrated and used as a route to comedy of discomfort. Gluttony, another classic element of carnival-type comedy, was a rather less frequent subject. Its consequences were, however, present in many comedians' material. One comedian who was observed has built a highly successful career on an incontinent stream of scatological material. Jibes at fat people are frequent. The jokes are cruel and the real responses underlying the laughter of the many overweight people in comedy audiences would be interesting to obtain.

Disablement was also a target that many of the comedians were unable to resist. The story of a comedian with cerebral palsy who caused an audience member with the same condition to walk out is instructive. Despite their shared difficulties, she was not amused by his material. One comedian found that some material on a one-armed person was softened by making the character his grandfather. Disease, particularly cancer, which almost everyone seems to encounter directly or indirectly, is regarded as a risky area, but one comedian interviewed pointed out that cancer-sufferers themselves often use black humour about their condition. The comedians found this a delicate line to tread, but, interestingly, AIDS was regarded as sufficiently far from most audience members' experience to make it an occasional subject of jokes.

In contrast, the healthy body was celebrated by all the comedians and sex dominated their content. The comedy club audience is young and they clearly welcome very explicit comedy on the whole spectrum of what people do for sexual gratification. When pressed, young female audience members admitted to owning and using vibrators. The comedians talked freely about masturbation, usually making no secret that it was their own experience that they were describing. Homosexuality was not handled very sympathetically and the audiences seemed to accept derogatory references to gay people. This was not always the case, however, and one magnificent-

ly comic routine comparing homophobia to arachnophobia was a superb example of delicate handling of the topic. (Darling, there's a homosexual in the bath, please could you get rid of it for me).

The aspect of sex that was considered most problematic was rape. Some comedians admitted that they quite consciously steered completely clear of it, and one reported having decided not to use a rape joke that was otherwise 'good' in terms of its structure and effectiveness. A female comedian recounted an occasion when a woman who had just suffered an incidence of sexual violence and had been brought out 'to cheer her up' was distressed by some material with a rape theme. She was not happy about this, but felt confident that if the woman had been able to listen more closely, she would have realised that what was said came from a solidly feminist perspective. At the same time, some comedians appear to celebrate rape in parts of their material. It is true that this could be read as commentary on the blanket distrust of men, and a related view of women as automatically candidates for victim status, that is current in some circles. Male audience members might not have perceived this subtext.

Interestingly, paedophilia was an area of sexuality which occurred frequently in the material observed. Spiky Mike as a promoter confessed that he finds this inexplicable. One comedian observed was obviously intrigued to discover in an exchange with an audience member that she openly objected to a disparaging joke about Community Police Support Officers (because she valued their work) but (as a mother of three) let material on paedophilia pass without objection. In conversation with the author after this she said the difference was that the paedophilia material seemed less real, more distant. Another comedian used a joke linking paedophilia to the high profile news case of the abduction of Madeleine McCann. He regarded this as risky, but possible because of the 'screwed up' comic persona from which it emerged. Dave Longley's reference to the same case, which caused a press controversy, will be discussed later.

Possibly the most consistent message that the comedians offered was that they regarded race as a topic that must be touched on with sensitivity and offence avoided. One comedian's deliberately chosen status as a defiler of taboos did lead him into the area of racism, but his material is seldom vicious and sometimes even almost affectionate. On gender the field is more open. Many of the comedians observed built substantial parts of their performance on commentary on their relationship with an often imaginary or re-imagined partner or ex-partner. The comment was usually mordant and full of explicit detail on sexual and relationship matters that obviously struck chords with audiences because of their essential truthfulness. Some of the comedians' material could be classified as sexism, though possibly an ironic commentary on sexism. Stereotypes were played with in a way

that challenged the audience, but in terms of disparaging the opposite sex, female comedians were clearly licensed to go rather further than men might.

All of which still leaves the question 'Where was the political satire?' unanswered. Politics, in the sense of commentary on parties, government and policy was almost entirely absent, but the comedians scarcely saw fit to mention this in the interviews. This seems to represent a cynical feeling that politics is beyond a joke. It is in sharp contrast to the perception that comedians should have a political message, which was prevalent in the 'alternative' comedy of the Thatcher years (broadly the 1980s). In 2008 the comedy club material observed in this study more or less entirely lacked the kind of engagement that produces political satire. Comedians seldom felt it worthwhile even to introduce personal abuse towards politicians. Social comment with political implications was also not particularly apparent. Commentators actually detect a tendency towards abuse of the underprivileged and disaffected, often referred to as 'chavs' (Williams 2008). Issues with political resonance, such as homelessness and domestic abuse were largely ignored, and more than one of the comedians interviewed agreed that this was usually too risky an area for comedy. Global warming and environmental issues were also more or less absent and Russell (2008) quotes the comedian Marcus Brigstock to the effect that audiences can positively reject this type of material. It would not be too strong to suggest that British stand-up comedy is thoroughly apolitical.

5. The sources of limitation

When given time to think about the material they performed (as characterised above) in terms of restriction rather than freedom, the comedians had pertinent thoughts. As noted earlier, their initial reaction to the topic of limitations was to ask 'What limitations?'. The point was that they did not feel themselves censored: the restrictions were internalised and seen as part of their judgement of what was successful comedy. They judged whether what they might say in performance was funny and would therefore prove acceptable to an audience. Whether this is as true in the period after the Brand/Ross controversy of late 2008 is a matter for speculation. Comedians Russell Brand and Jonathan Ross left 'prank' phone messages on the actor Andrew Sachs's answering service. BBC radio broadcast these taunting phone calls. He protested and the publicity resulted in the broadcaster receiving approximately 42,000 complaints against Brand, Ross and the BBC itself for permitting the broadcast (Chancellor 2008). Ross was subsequently suspended from his contract and Brand resigned. This case may well have altered the balance between performers and audiences that applied during the course of this study.

When interviewed in the first half of 2008, some of the comedians denied that their material had much significance beyond amusement. One was quite categorical that comedy was not 'educational.' To her it was personal, and her relationship-based material was intended to amuse. Nevertheless, she made it clear that she intended her material to have the potential to arouse deeper emotions (the tragedy that comedy can expose). A contrary view is that of Omid Djalili, who suggests that "There is a responsibility to be something a bit more than just funny. You have to be entertaining, educating and enlightening" (Djalili 2005, 107). Several comedians agreed that while they deliberately sought to shock, they intended to stop short of giving offence. Others suggested that jokes must be true to the persona that the comedian presented to the audience and that this could be the basis of acceptability for 'dark' material. But they were clear that they believed it was possible to go too far, alienate an audience, and no longer be comic. The audience has to be assessed, understood and addressed in ways which it will accept, even if that acceptance sometimes involves a thrill of horror.

This can be seen as an amoral approach, based on giving the audience what it wants. But what the audience wants is definitely not bland. Audience response in comedy clubs clearly suggests that they get what they are looking for. They roar with laughter and applaud when a telling blow has been struck against taboos and those who support or seek to enforce them. Their audible intake of breath at something almost too daring indicates recognition of thoughts they might have had, but scarcely like to admit. Comedy definitely exposes and permits sharing of the most dangerous and disturbing feelings. As Jacobson (1997, 137) puts it when describing a 1994 performance by Roy 'Chubby' Brown in Blackpool, "After an hour and a half of unremitting filth we go back out quietly into the rain and vinegar and bingo calls, touched miraculously by a beneficence."

What we observe is a moral dialogue between the audience and the comedian in progress. Medhurst (2007, 33) says that "The bond of belonging that unites comic performers and comedy consumers is very much one of tacit codes and knowledgeable, locatable voices." Spiky Mike, as a promoter, wants to feel that the audience will be divided between those happy with what they hear and those likely to be offended on no more than a 90/10 ratio, but is prepared to accept 80/20, or even 70/30. How the comedian receives and handles messages or the anticipation of messages from the audience is another matter. Sarah Millican uses a test of both the effectiveness of comic material and its acceptability to audiences by which if a joke is successful three times out of five, she will keep it in her act. Other performers may not actually use a formula to test their material, but they are constantly alert to audience reaction. So, understanding that the comedians are intensely aware of the response they evoke, what else do we discover when we ask them to talk about this?

Dave Longley's experience of comedy that misfired makes an instructive case study. At a gig in Liverpool he was annoyed by an indifferent and unresponsive audience and made an ostensibly comic remark about the Madeleine McCann kidnapping (McCann's mother is from Liverpool). Although this did not arouse too much anger at the time, there was a fairly intense flurry of press interest and suggestions that he had caused extreme offence. Longley is a comedian who deliberately risks offence in his material, but the delicacy with which he subsequently handled the experience is instructive. He examined what had happened very carefully and in later stage appearances gave an account of it that was distinctly apologetic. His explanation is that he came to realise that his remark was essentially an expression of anger at the audience and had no comedic intent. In his own words, "Anyone can say anything on stage, but being deliberately offensive is comedically lazy" (Email to author). This distinction between what has comedic intent and what is merely offensive is important, but its effect is to place the emphasis overwhelmingly on audience response.

In fact he asks of any attempt at comedy: 'What percentage of people should laugh at it to make it a joke?'. His own response is that some laughter rather than much laughter is acceptable. The tentative formula that this implies could be reversed to form the question: 'What percentage of people should object to it for it not to be a joke?'. This question could then be applied to the 42,000 protests received by the BBC on the Brand/Ross controversy. Whilst this was a massive and almost unprecedented level of protest, it threw no light on what percentage of the audience of millions actually accepted the broadcast calls as a joke. There is the strong presumption that we could indeed call this material a joke, even though it had an appearance of gratuitous offence about it. Few comedians would go as far as Lee (2010), who says he is not interested in audience members who do not find his comedy acceptable and quite happy for them to protest out loud or leave the venue. He is, however, a veteran target of protest and his Jerry Springer: The Opera attracted more messages of objection (65,000) than did Brand and Ross.

The point is that Dave Longley and Stewart Lee are in a minority amongst the comedians. We can then take into account a comment made by Rhod Gilbert. He observed that what is acceptable to a small self-selected audience in a comedy club may well not attract the same response when exposed to a much wider audience. He was not referring to TV or radio, where editors and producers create a buffer between the comedian and the audience: a buffer which effectively slips into censorship on occasion (Preston 2008). He was talking about the Internet, where YouTube and other forums allow video clips to be seen, commented on, and possibly given a hostile response to by an audience of thousands and hundreds of thousands. The distinction seems obvious, but no less important for that.

What Gilbert's observation does is to point us towards the traditional distinction between free speech (made to an audience notionally in earshot of the speaker) and a more general free expression (disseminated through the press, broadcast media and interactive media) (Sturges 2006). What has been accepted by society and its institutions in free speech has always tended to be much broader than in free expression via the media. This is both an issue of the size of the audience and the homogeneity of the audience. This interesting, though unremarkable, finding does not, however, completely illuminate the almost total shunning of the political by the comedians.

6. Conclusions

The important (tentative) finding of this study is that, even within their usual forums (mainly the comedy clubs), stand-up comedians only accept the opportunity to exercise free expression with certain (largely self-imposed) limitations. Whilst they do not easily surrender to the arguments of tact and decorum that tend to moderate both social and artistic expression (Palmer 2005), there are considerations which they allow to limit their potential for political commentary. They are willing to take a good deal of risk with dangerous or dark material in front of a small audience of a predictably sympathetic character, although rather more wary in the face of a mass, much less homogenous audience, which might fail to give their broadcasts positive ratings or to buy their DVDs. What they seem completely unwilling to risk in either context is political satire, not because it is dangerous, but because it bores and alienates audiences.

The complicity with their audiences remarked upon earlier is the source of this wariness, but it is compounded by the commercial considerations that they hardly referred to in the interviews. Spiky Mike is probably typical of comedy promoters in that, although he will risk comedy that offends part of the audience, he prefers not to book comedians (such as Longley) who are likely to exceed his notional limits. What is more, no promoter will deliberately book a boring comedian, and a political comedian seems to be regarded as a boring comedian. The practice of calculating the effect of their material on audiences is tacitly encouraged by promoters and media companies and politics is abandoned in the face of these considerations. In their role as judicious observers of audience reaction, the comedians avoid politics and opportunities to use satirical material. Political self-censorship is thus an unintended consequence of artistic and commercial considerations. Audiences get what they want; promoters feel comfortable; comedians maximise their career opportunities; and an entertainment that is far from bland, but at the same time politically unengaged, results.

In the process, a significant and influential form of political commentary is left unexploited in times when it is much needed.

References

Bakhtin, M. 1968. *Rabelais and his World*. Cambridge Mass.: MIT Press.

Billig, M. 2005. "Comic racism and violence." In *Beyond a Joke: the Limits of Humour*, edited by S. Lockyer, and M. Pickering, 25-44. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Carr, J., and L. Greeves. 2006. *The Naked Jape: Uncovering the Hidden World of Jokes*. London: Penguin.

Chancellor, A. 2008. "The Brand-Ross affair is a chance for the BBC to end the culture of cruelty that permeates its comedy." *Guardian*, October 31.

Connery, B. and K. Combe. 1995. *Theorising Satire*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Djalili, O. 2005. Interview. In *Beyond a Joke: the Limits of Humour*, edited by S. Lockyer, and M. Pickering, 107. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Freud, S. 2002. *The joke and its relation to the unconscious*. Translation by J. Cook. London: Penguin.

Grayling, A.C. 2007. *Towards the Light: the Story of the Struggles for Liberty and Rights that made the Modern West*. London: Bloomsbury.

Henkle, R. 1980. *Comedy and Culture: England 1820-1900*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Highet, G. 1962. *The Anatomy of Satire*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Hodgart, M. 2010. *Satire: Origins and Principles*. New Brunswick NJ: Transaction Publishers.

Holt, J. 2008. *Stop me if you've heard this: a History and Philosophy of Jokes*. London: Profile Books.

Hooper, J. 2008. "Dangerously funny." *Guardian*, September 29.

Jacobson, H. 1997. *Seriously Funny: from the Ridiculous to the Sublime*. London: Viking.

Lee, S. 2010. *How I Escaped my Certain Fate: the Life and Deaths of a Stand-up Comedian*. London: Faber and Faber.

Left, S. and T. Happold. 2004. "Tories not amused by Blunkett's Bill." *Guardian*, December 6.

Legman, G. 1968. *Rationale of the Dirty Joke*. Secaucus, NJ: Castle Books.

Lockyer, S. and M. Pickering, eds. 2005. *Beyond a Joke: the Limits of Humour*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Medhurst, A. 2007. *A National Joke: Popular Comedy and English Cultural Identities*. London: Routledge.

Moreall, J. 1983. *Taking Laughter Seriously*. Albany: State University of New York.

Palmer, J. 1994. *Taking Humour Seriously*. London: Routledge.

Palmer, J. 2005. "Parody and decorum: permission to mock." In *Beyond a Joke: the Limits of Humour*, edited by S. Lockyer, and M. Pickering, 79-97. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Preston, P. 2008. "Making us imbeciles." *Guardian*, July 7.

Russell, J. 2008. "Climate change? You're having a laugh." *Guardian,* May 8.

Sturges, P. 2006. "Limits to freedom of Expression? Considerations arising from the Danish cartoons affair." *IFLA Journal* 32, 3: 181-188.

Sturges, P. 2010. "Comedy as freedom of expression." *Journal of Documentation* 66, 2: 279-293.

Williams, Z. 2008. "The chavs and the chav-nots." *Guardian*, July 16.

Willis, K. 2005. "Merry hell: humour competence and social incompetence." In *Beyond a Joke: the Limits of Humour*, edited by S. Lockyer, and M. Pickering, 126-145. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Quite early in my long love affair with Croatia (which began in 1989) I met and enjoyed the professional fellowship of Tatjana, and later Srećko. Tatjana is exceptionally fertile of ideas and projects and I have the utmost respect for the way she has worked so tirelessly to build LIS research and education in Croatia to its present impressive levels. But the best thing about working with her is that it has always been fun. Therefore I don't hesitate to dedicate to her an essay on comedy that came out of my expansive definition of what is relevant to LIS.

Implications of the information multiverse for bibliographic and archival information organization[1]





Anne J. Gilliland
Department of Information Studies
University of California Los Angeles

Mirna Willer
Department of Information Sciences
University of Zadar

Abstract

Our ongoing research extends and broadens recent expositions of the Archival Multiverse first by focusing on the critical role that archival information organization plays in promoting multiverse awareness and approaches, especially in a networked digital world; and second by applying the concept also to bibliographic information organization within the Information Multiverse. Our research, therefore, involves articulating requirements for, and then modelling an Information Multiverse approach to descriptive metadata as well as contemplating how this might break down walls between information fields. Moreover, it seeks to advance the conceptualization of the Semantic Web by arguing that legacy metadata based on these established principles and practices should be carried further into the new technological environment of linked open data, lossless as to the information provided.

Keywords: Archival Multiverse, Information Multiverse, Bibliographic information organization, Archival information organization, Semantic Web.

1 The paper is an extension of the poster presentation: Gilliland, Anne J.; Mirna Willer. Metadata for the Information Multiverse. // iConference 2014: Breaking down Walls - culture – context - computing, Berlin, March 4-7, 2014, https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/45869, https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/47330/396_ready.pdf?sequence=2

Introduction to the key arguments for the Information Multiverse

The Archival Multiverse was proposed in 2011 by an international group of scholars in archival studies as an overarching framework within which twenty-first-century archival practice and scholarship should be situated. The Archival Multiverse is simultaneously locally and globally oriented and encompasses "the plurality of evidentiary texts (records in multiple forms and cultural contexts), memory-keeping practices and institutions, bureaucratic and personal motivations, community perspectives and needs, and cultural and legal constructs" (Pluralizing the Archival Curriculum Group 2011). Since then, the concept has been explicated further within the interacting contexts of research in archival studies (McKemmish and Gilliland 2012; Gilliland, McKemmish and Lau, 2015 in press), and culturally sensitive archival education and the archival role in social justice agendas (Caswell and Lau 2012).

It has also been prominent in calls for re-thinking archival information organization (a.k.a. archival description) and other relevant forms of metadata in order to address ethical concerns, rights *in* as well as *to* archival information (a.k.a. records, personal papers, testimonies and other forms of primary sources or evidentiary texts) in all forms and media, and how to mitigate power differentials (Gilliland 2012; Gilliland and McKemmish 2012; Gilliland and McKemmish 2015 in press). Adding further complexity to these discussions is the increasingly fragmented, granular and social nature of the digital archival information being created in our networked world. No longer tangible in the same way, it has become harder to discern the boundaries of archival information, thus making it more difficult for a single archival institution to capture, manage, preserve and describe. Systematic linking and compilation of both the information itself and its accompanying or native metadata within and across institutions has become essential in order to make both the information and its relationships visible, 'contextualisable' and traceable by archivists and users alike. Gilliland proposes and provides examples of several potential conceptualizations of "networked records," both instantiated and latent: *the multi-provenance bureaucratic record* and *the record created by the crowd; the metadata record; the extra-institutional record*, *the transinstitutional* and the *transjurisdictional record,* and *the mobile* or *itinerant record; the stitched-together record; the mined*, *mapped* and *compiled record;* and *the implied* or *inferred record* (Gilliland 2014b). At the same time, the archival field has yet to rise to such challenges presented by these new manifestations of archival information by developing robust supra-institutional and meta-archival practices on a global scale (Gilliland 2016 in press).

Although these recent arguments have emanated out of the archival field, we can extrapolate from them several key considerations that need to be more consciously factored into broader discussions about the nature and future development of the networked digital world, as well as into the scope and responsibilities of the information professions practicing within an overarching framework of the Information Multiverse. Building on the definition of the Archival Multiverse, we understand the Information Multiverse to be the plurality of information and memory texts, practices and institutions; human and organizational motivations; creator and user community perspectives, semantics and needs; and legal and cultural constructs present within and across local, national and transnational contexts. The considerations that need to be brought into broader discussions are the following:

- *Distinct societal and professional roles have emerged for particular information fields as a result of diverse and dynamic needs, cultures, technological developments, and political and intellectual trends*. Some aspects of these roles continue to remain essential while important new aspects continually emerge that must be conceptualized and engaged.
- *Power differentials and inequities are at work in every aspect and context of information creation, organization, access and use*. Developers of metadata and metadata infrastructures must more directly acknowledge and address the negative consequences of such power dimensions, and actively support emancipatory information structures and practices.
- *The need for rich context becomes increasingly important*. The volume of content online not only multiplies but is also fragmented and diffused as a result of both networked creation and use, and diverse users wishing to read that content, both "along" and "against" the grain for a broad range of purposes.
- *Pluralism and complexity are defining, and arguably the richest and most emancipatory, characteristics of the Information Multiverse*. Professional information practices and infrastructures, however, tend to encourage homogenization, assimilation and decomplexification.
- *Information organization must be responsive to empowerment and equity issues and balance competing considerations at and between local, community and global levels*. Radically reconceptualised information priorities, practices, policies and infrastructures are needed to address the Information Multiverse to the fullest extent possible.

This article focuses on the new conceptual work by the authors that applies these arguments to the bibliographic as well as to the archival realm, and

situates them within the framework of the Information Multiverse. Specifically this work considers the implications for metadata development and use within both professional fields, including how professionally-generated metadata supports and interfaces with the Semantic Web. It addresses the question: *what kinds of metadata and metadata infrastructures might best address the juridical legacy, cultural memory, societal engagement, and community aspects of information creation, organization, use and reuse in the Information Multiverse?* And subsequently, *by simultaneously applying fundamental archival and bibliographic principles, can the information fields generate Multiverse-aware metadata that systematically identifies, collocates, educates, contextualizes and authenticates in new ways that enfranchise underempowered and niche users/uses?*

Simplifying and reducing vs. complexifying

In today's Information Multiverse there are pressing societal, ethical and educational, as well as intellectual reasons why, rather than simplifying and reducing or streamlining, the archival and library professions should actually be complexifying and increasing their efforts to generate metadata that identifies, collocates, contextualizes, authenticates and *enfranchises*. Such metadata should not only draw upon, but should also simultaneously incorporate re-thinking of fundamental and long-established bibliographic and archival principles in light of the plural and increasingly post-physical nature of the Information Multiverse. Specifically, the three fundamental purposes of bibliographic information organization are to find, collocate and educate. In archival information organization the primacy of provenance and of hierarchical and collective archival description serves to contextualize and authenticate. Taken together, these principles represent powerful, yet still underexploited approaches for the generation of metadata capable of the above functions. We posit, therefore, that:

1. *The existing and potential scope of each of the long-standing archival and bibliographic principles should be identified and re-articulated within a twenty-first century metadata context as well as in response to critiques that have emerged from or regarding underempowered or disenfranchised communities, e.g. complexifying the concept and implementation of provenance, provision of additional and related access points to the description of a bibliographic resource.*

These critiques assert that bibliographic and archival descriptive standards express and propagate dominant cultures and values, and privilege prevailing concepts of users' needs (Knowlton 2005; Russell 2006; Duff and Harris 2007; Flinn et al. 2009). An example of critical developments

in archival information organization would be the various proposals to expand the principle of provenance. In part due to the networked creation of bureaucratic records and in part because of a movement to include and acknowledge more voices within the archive, the concept of provenance, often presented as a monolithic principle, has been deconstructed and problematized to acknowledge the complexities of authorship that were always present in records as well as those resulting from the kinds of relationships and collaborations made possible by networking and encouraged by globalization. Both *functional provenance* and *multi-provenance* have been applied to address practically how digital records are being created in and across organizations and research endeavours, while *co-creatorship* and the closely related constructs of *multiple simultaneous* and *parallel provenance* have arisen out of archival theorizing (particularly in records continuum and postcolonial and gender studies research) about the genesis of records and how this should best be described (Hurley 2005a and 2005b). These propositions argue that traditional notions of provenance are oversimplified. With their emphasis on a single creating entity, those notions fail to acknowledge that multiple parties with different types of relationships to each other can be involved in the genesis of records. The propositions maintain, for example, that subjects as well as creators of records should be acknowledged as participants in that genesis and that archivists have an ethical imperative to pursue descriptive mechanisms for representing both creator and co-creator worldviews (Gilliland 2012 and 2014a; Gilliland and McKemmish 2015 in press).

Traditionally, the axiom of the organization of the library author-title catalogue is author's name, personal or corporate body one; the author is being defined as an intellectual or spiritual creator of his or her work, with the extension of the intellectual responsibility for the work's expression and/or manifestation. Such a view complies with the principles that govern the design of a bibliographic language or code of rules which are recognized as the principle of sufficient reason and the principle of parsimony (economy) (general rules), and, among others, the principle of sufficiency and necessity (a specific rule) (Svenonius 2000). That would mean that if there is a recognized author of the resource, his or her name would be made the one and only access point to the record by which the user would be able to retrieve it. Since the 1980s, Online Public Access Catalogues (OPACs and WebPACs) have extended the possibilities of retrieval to other elements of the record, such as to the title of an authored work. The axiom is retained, however: the author's name is perceived as the only responsibility that is considered relevant for retrieval. In 2009 IFLA (the International Federation of Library Associations) published the *Statement of International Cataloguing Principles* – a redefinition of the traditional principles internationally adopted in 1961 which builds on the principles described by Svenonius. The Statement, based on practices observed particularly in

special collections cataloguing but also on technological capacities, opens up the possibility of adding any access point to the record that is "deemed important for finding and identifying the bibliographic resource being described" and also includes a provision that "Additional access may be made through names of related entities" (IFLA. Statement 2009: 6.2.2. and 6.2.4.). Specific instructions are given as to what constitutes Essential Access Points for searching and they extend the "author axiom" concept to a certain extent, for example to the name of the creator, the work, year(s) of publication or issuance, standard numbers, identifiers, and 'key titles'. The instructions for Additional Access Points, however, extend these search capabilities even further, for example to names of persons, families, or corporate bodies in roles other than creator, variant titles, series title, language of the expression, place of publication, content and carrier type (IFLA. Statement 2009: 7). Implementation of the Statement's allowances to enrich the resource description as "deemed important for finding and identifying the bibliographic resource" depends on the nature of the resource as such, the user requirements and the receptivity of information professionals to identifying the need for building the concept of the Information Multiverse into the current or newly designed code of rules.[2]

2. Information professionals should make strategic decisions about when or under what circumstances there might be a compelling need to create rich or even alternate descriptions to address specific identified needs of particular communities.

This can be accomplished through the use of pluralized access points, complex authority files that address co-creator roles, and multilingual description. In other cases a higher-level approach, potentially supported by linked data might suffice. Gilliland has proposed a set of rights in an archival description with a human and civil rights-oriented platform in mind that is based around a set of "ethical acts" and that include the right to:

- Have one's role vis-à-vis archival description or content acknowledged (e.g. creator/author, co-creator, community of origin), and to be consulted as the creator, co-creator or subject (or their descendants).
- Describe or name oneself/self-identify in any archival description.
- Not to have descriptive information about oneself disseminated beyond the local or specified archive.
- Exercise one's belief systems through archival descriptive practices.
- Protect one's traditional cultural expressions through archival de-

2 Note that IFLA Cataloguing Section is in the process of revising the Statement, see http://www.ifla.org/node/9542?og=54.

scriptive practices (Gilliland and McKemmish 2015 in press).

The proposed set of rights in archival description should be scrutinized for relevance by library professionals: as discussed above, some of them are consciously practiced, such as expanding on co-creator roles or multilingual or multi-terminological descriptions, but they are more usually "taken for granted" in a particular catalogue than is their potential fully explored.

3. In devising standards, best practices, regulations, and terminology for international implementation, developers need to focus less on getting everyone to do things the same way, and more on how to inter-relate diverse community practices and ontologies.

In her recent research, Willer has explored the bi-directional relationship that existed between the library conceptual data model (*FRAD: Functional Requirements for Authority Data*) and the international archival standard for name authority data (*ISAAR(CPF): International Standard Archive Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families*, first and second edition) in the course of their development between 1996 and 2009 by IFLA and the International Council on Archives (ICA)'s respective committees, and the possible impact of that relationship on their functional interoperability (Willer 2015). After drawing upon the working documents and final publications of the two committees in order to reconstruct the influences that the standards had upon each other in the course of their development, Willer concludes that "the communication between the library and archival communities was less fruitful at the level of recognizing the same data element set or adopting some elements from each other's documents, than it was at the level of recognizing the differences to bear in mind while building services based on the potential functional interoperability of library and archival authority data"(Willer 2015, 338). Her research also points to several aspects needing further consideration:

- To ensure full future compatibility between the two international standards, both groups may need to address and reconcile the archivist's need for extended information about provenance in the authority record and the librarian's emphasis on an economical method of access points control.
- IFLA [should] allow the preservation of national or rule-based differences in authorized forms for access points to be used in catalogues that best meet the language and cultural needs of the users; and to define essential elements (a core set) for international sharing.
- [IFLA:] "the entities associated with library authority records differ from those associated with archival authority records in that

> the former are bibliographic constructs and reflect specific library practice, whereas the latter will tend to be "real" individuals and legal entities"; [there is] "the potential for asymmetric relationships between the entities on which library authority records are centred and those on which records created in other sectors [archives] are centred. Where those asymmetric relationships exist, there is, in turn, the potential for assuming that a specific instance of an entity recognized in one sector is the same as a specific instance of a similar entity recognized in another sector when in fact it is not." (Willer 2015, 338-339).

Our proposed solution is, therefore, to promote a principled and rights-driven, culturally-responsive, strategically/selectively granular approach to the development of heterogeneous, multi-level metadata infrastructures for the Information Multiverse (Gilliland and McKemmish 2015 in press).

Interoperability vs. linking: opportunities of the new technological environment

In order to best support the Information Multiverse, these principles and propositions should be conceived of as a unified set that should underlie our conceptualization of metadata infrastructures for local, specific community and global use. The bibliographic and archival fields can and ethically should do niche descriptions. These fields can in turn rely on high-level metadata such as dublincore.org and schema.org to "dumb up" access and bridge between different metadata sets or practices of different fields or on more sophisticated rules of functionally interoperable metadata models and standards in a particular field.

For example, in the archival context that would mean consciously developing more hierarchical approaches to metadata infrastructure development based upon the relative richness of different kinds of metadata and the role that each kind is intended to play or the audience it targets. As is already embedded in archival descriptive principles, there would be no need to describe every item or collection in the same way or to the same depth or level. Instead it would be essential to understand the needs of specific categories of users to locate, collate, trust and understand specific information or information resources and then to address those needs through rich authority files, access points and even custom metadata-based multilingual, historical or community-oriented interfaces or visualizations.

4. By identifying ways in which these principles, rights and proposals in support of the Information Multiverse can be embedded in local, com-

munity and global (i.e. web) metadata infrastructures, their underlying reference to common concepts opens the possibility of functional interoperability and re-use, and, outside the silos of professional/information fields, of linking and navigation.

Such an approach not only breaks down walls between information fields, it also provides a way to address power differentials and inequities across cultures and communities, and supports enhanced technological access provision. Moreover it advances the conceptualization of the Semantic Web by arguing that the legacy metadata based on these established principles and practices should be carried further into the new technological environment of linked open data, lossless as to the information provided.

Strategies and methods for doing so, as well as enabling "dumbing-up" to simpler or less granular statements in order to support the interoperability of data content have already been researched and some solutions proposed (Dunsire 2012; Dunsire et al. 2012). The inclusion of "the local in the global" with the research of the potentials of meeting such requirements within the concept of the Universal Bibliographic Control (but "from the bottom up" in the environment of the Semantic Web and linked data) was discussed by Dunsire and Willer. The position they take regarding describing the interrelation or alignments of bibliographic standards and models namespaces (published in RDF: Resource Description Framework) is the following:

> "'Local' and 'global' are completely relative to one another, with 'regional' lying in between. Therefore a fine-grained approach is needed to accommodate local variation in metadata schemas and also be consistent with global perspectives. This must be more granular than the bibliographic record. The record-level unit of current schema is too broad and inflexible: local applications may not require all data elements; local sources may not supply content for 'mandatory' elements". (Dunsire and Willer 2014, 4).

Research in and publishing of bibliographic standards and conceptual models in RDF (Resource Description Framework) has shown that the current ways of representing them for humans to read should be transformed so that machines will also be able to process and infer the meaning of metadata that result from applying them (Willer and Dunsire 2013). This process opens up the platform to reconceptualise the prevailing bibliographic and archival principles and concepts with the aim of meeting the plural and increasingly post-physical nature of the Information Multiverse.

Conclusion

The authors fully acknowledge that the ideas and proposals presented in this article on the implications of the Information Multiverse for bibliographic and archival information organization constitute a highly ambitious agenda, and one that also will go up against a number of established interests. However, this agenda fits within post-modern and post-colonial frameworks as well as addressing growing social justice, equity and ethical concerns within both professions. At a more applied level, it builds upon existing stores of metadata and, rather than making them obsolete, by exposing and juxtaposing them, it also helps to provide alternate views of the same material that may be very important to users, repositories and nations, practically, politically and affectively.

References

Caswell, M. and A. J Lau. 2012. "Editors' Note." In *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies* 8, 2.

Duff, W. M. and V. Harris. 2007. "Stories and names: Archival description as narrating records and constructing meanings." In Harris, V. *Archives and justice: A South African perspective,* 131-156. Chicago, IL: Society of American Archivists.

Dunsire, G. 2012. "Shrinking the silo boundary: data and schema in the Semantic Web." Accessed January 8, 2015 http://gordondunsire.com/pubs/docs/ShrinkingSiloBoundary.pdf

Dunsire, G., C. Harper, D. Hillmann and J. Phipps. 2012. "Linked data vocabulary management: infrastructure support, data integration, and interoperability." *Information Standards Quarterly* 24, 2/3 (Spring/Summer). Accessed January 8, 2015 http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/9411/FE_Dunsire-etal_VocabMgmt_isqv24no2-3.pdf

Dunsire, G. and M. Willer. 2014. "The local in the global: universal bibliographic control from the bottom up." Paper presented at *80th IFLA General Conference and Assembly, 16-22 August 2014, Lyon, France, Session: Universal Control in the Digital Age: Golden Opportunity or Paradise Lost?* Accessed January 8, 2015 http://library.ifla.org/817/1/086-dunsire-en.pdf

Flinn, A., M. Stevens and E. Shepherd. 2009. "Whose memories, whose Archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream." *Archival Science* 9: 71-86.

Gilliland, A. J. 2012. "Contemplating Co-creator Rights in Archival Description." *Knowledge Organization* 39, 5: 340-346.

Gilliland, A. J. 2014a. *Conceptualizing Twenty-first-century Archives*. Chicago, IL: Society of American Archivists.

Gilliland, A. J. 2014b. "Reconceptualizing Records, the Archive and Archival Roles and Requirements in a Networked Society." *Knygotyra*. 63: 17-34.

Gilliland, A. J. 2016. "Permeable Binaries, Societal Grand Challenges, and the Roles of the Twenty-first-century Archival and Recordkeeping Profession." *Archifacts*. [In press]

Gilliland, A. J. and S. McKemmish. 2012. "Recordkeeping Metadata, the Archival Multiverse, and Societal Grand Challenges." In *Proceedings of the International Conference on Dublin Core and Metadata Applications 2012,* Kuching, Malaysia, September 2012, 106-115. Accessed January 8, 2015 http://dcpapers.dublincore.org/pubs/article/view/3661.

Gilliland, A. J. and S. McKemmish. 2015. "Rights in Records as a Platform for Participative Archiving." In *Studies in Archival Education and Research: Selected Papers from the 2014 AERI Conference,* edited by R. J. Cox, A. Langmead and E. Mattern. *Sacramento, CA:* Litwin Books. [In press]

Gilliland, A. J., S. McKemmish and A. J Lau, eds. 2015. *Research in the Archival Multiverse*. Melbourne: Monash University Press. [In press]

Hurley, C. 2005a. "Parallel provenance: (1) What, If Anything, Is Archival Description?" *Archives and Manuscripts* 33, 1: 110-45.

Hurley, C. 2005b. "Parallel Provenance: (2) When Something Is *Not* Related to Everything Else." *Archives and Manuscripts* 33, 2: 52-91.

IFLA: International Federation of Library Associations 2009. *Statement of International Cataloguing Principles*. Accessed January 8, 2015 http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf

Knowlton, S. A. 2005. "Three decades since *Prejudices and Antipathies*: A study of changes in the Library of Congress Subject Headings." *Cataloguing & Classification Quarterly* 40, 2: 123-145.

McKemmish, S. and A. J. Gilliland. 2012. "Archival and Recordkeeping Research: Past, Present and Future." In. *Research Methods: Information Management, Systems, and Contexts*, edited by K. Williamson and G. Johanson, 80-112. Prahan, Vic: Tilde University Press.

Pluralizing the Archival Curriculum Group (PACG). 2011. "The Archival Education and Research Institute (AERI) (2011). Educating for the Archival Multiverse." *The American Archivist* 74: 69-102.

Russell, L. 2006. "Indigenous records and archives: Mutual obligations and building trust." *Archives and Manuscripts* 34: 32-43

Svenonius, E. 2000. *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, Mass. / London: MIT Press.

Willer, M. 2015. "Library and Archival Name Authority Data: The Possibilities for Functional Interoperability." In: *Records, Archives and Memory: Selected Papers from the Conference and School on Records, Archives and Memory Studies, University of Zadar, Croatia, 2013*., edited by M. Willer, A. J. Gilliland, and M. Tomić. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Willer, M. and G. Dunsire 2013. *Bibliographic information organization in the Semantic Web*. Oxford: Chandos Publishing.

I worked from 1980 to 2007 as a systems librarian, standards officer and senior researcher at the National and University Library in Zagreb, Croatia. Both of these years connect me to Tatjana. In the 1980s I first met her as a colleague in the then Research and Development Department where she was charged with consulting research and university libraries. After a short time she moved on to the Faculty of Philosophy, University of Zagreb where her academic career started, but we kept in contact and were informed of each other's professional work. The result of that were my contribution to the CoLIS and LIDA conferences she was organizing, and her contribution to the AKM: Archives, Libraries, Museum seminars I was organizing. Year 2007 marks the beginning of my personal academic career, first in Osijek and Zadar, and then in Zadar alone to which Tatjana and Srećko invited me. That invitation gave me the opportunity to realize a number of my ideas and projects I don't think I would have been able to do without such an arrangement.

Thank you, Tatjana and Srećko! (Mirna Willer)

E-books and public libraries in Sweden

Elena Maceviciute
University of Borås



Abstract

This paper deals with the role of public libraries in the provision of e-books. In the introductory section, the author describes the context, in particular by focusing on e-books in the Swedish cultural policy, copyright protection and pricing models as related to e-books. In the second part of the paper, the author presents the results of the study about the position of e-books in Swedish public libraries and an in-depth case study of one public library in Sweden regarding e-book provision and usage, licencing and pricing models. In the paper the author sparingly referred to the works of Tatjana Aparac-Jelušić and concluded that both the author and professor Aparac-Jelušić are guided by similar professional values and principles in their research.

Keywords: e-books, public libraries, e-book loans, pricing models, Sweden.

Introduction

The author is aware that one person usually has his preferred research topic and direction. But one still belongs to a larger research area governed by common principles. Thus the author was curious to explore if Tatjana Aparac-Jelušić, a leading Croatian library and information science investigator, can be referred to in a text dealing with e-books in Swedish public libraries. Hopefully, we can prove that there are not only "centrifugal," but also "centripetal" forces operating in our research field (Aparac-Jelušić et al. 2013, 1). Another goal of this paper is to present the initial results of our exploration about the impact of e-book usage conditions on Swedish public libraries and e-book loans. The text is based on the Master's thesis by Holmstedt and Topelius (2015) and the survey conducted by Wilson and Maceviciute (2012).

Setting the context

The traditional task of public libraries is to serve the users and manage literature required by the community. In Sweden the format of the cultural or information products does not matter, public libraries should provide access to all formats free of charge (SFS 2013, 801, 9§). The law also embraces digitally published literature and makes provision that public libraries should offer a whole range of media (SFS 2013, 801, 6§). Thus a library that does not loan digital media is breaking the law.

For this reason, public libraries also have to serve their users on the web and work with this challenge continually. The digital space includes not only the technical skills, but also new ways of meeting the user through other forms, like blogs or social media. They also require enhanced digital competence on the part of the user that may be necessary to take part in, for example, digital reading circles.

The new situation raises the issue of the role and tasks of public libraries and their relation to e-books, their producers and distributors.

The most important actor on the Swedish e-book market is the Elib – a distributor of e-books, which started the activity in Sweden in 2000. It distributes books also to Finland, Norway and Denmark. Till 2014 the Elib used the well-known price model for e-books. All the books available to public libraries for loans had the same price of 20 crowns. Roughly half of it constituted the distribution fee and the rest belonged to the publisher (Petrén 2014b). This model functioned well while the demand for e-books was very low. But when the demand and loans started growing both libraries and publishers started criticizing it from different perspectives. In 2012 the Swedish Library Association and the Publishers' Association tried to find a new model, but could not agree on the main principles so the negotiation failed (Riksdagen 2013). By the autumn of 2014 a new agreement between the Elib and libraries was finally achieved. It allows libraries to choose different loan models for different titles. The access model permits unlimited loans through the library paying an agreed sum for each loan, which can be much lower than 20 crowns for older titles, but up to 100 crowns for some of the new ones (Delin 2014). The "item licence" (*stycklicens*) allows the library to loan a book a specified number of times at a time to a single reader paying the agreed price once. In this case the loan of an item mimics the loan of a physical document. The new contract allows libraries to control their e-book collections and integrate e-books into the library's website. Comparison of the prices of e-books shows that libraries pay almost the same price per loan of a title as a private person pays for buying it. For example, ten most frequently bought books in May of 2015 cost between 47 and 160 crowns (with the average of 108.5 crowns) (Adlibris 2015), while public libraries pay 80-100 crowns per each loan. There were big hopes that the new agreement would provide access to many more books for the users, but the actual e-book collection has grown only by 300 titles and reached 11600 (Petrén 2014b).

Each publisher within the Elib sets his own prices and composes the collection offered. In November 2014 the publisher *Natur & Kultur* has reached an agreement with the Swedish Association of Local Authorities and Regions (SKL) and made all its books available as e-books for libraries. They offer an access based model and divide their books in three different price categories. New books cost 30-70 crowns per loan, those older than two years cost 13 crowns per loan and ones older than that can cost even lower (Cederskog 2014).

This model is regarded as benefiting both the publishers and the libraries. It is expected that other publishers will join it, though so far there are only two publishers using it. The agreements took away the embargo time for new books; therefore public libraries have access to them directly after release. The price for the loan of the new books is not as high as before, thus libraries can give access to them immediately. However, libraries choose the price limit. For example, Stockholm City Library has limited the loans for the books that cost no more than 20 crowns. Anything that costs more cannot be accessed through the library (Petrén 2014a).

The Swedish media have discussed the e-book conflict between the libraries and publishers quite actively. Their focus has been mainly on the price setting by publishers for e-book licenses to libraries. They have especially noted that many libraries stopped loaning e-books in 2014 because of the growing costs (Delin 2014; Viksten 2014).

Some library managers declare that publishers' prices and embargo periods are the biggest barriers to e-book loans. Mikael Petrén who works in Stockholm's City Library comments the new agreement pointing out that high prices for new books works as an embargo period as in practise libraries cannot afford to loan these books. He criticises the item licensing model, too, as in this case the library has to pay a high price for lending a book so many times without actually knowing the demand for it (Petrén 2014b).

At the same time Elib's leader Johan Greiff states: "libraries are extremely important for book publishers" (Cederskog 2014). Some publishers have pointed out that high VAT levels (25%) in comparison with the VAT for printed books (6%) pose a big problem for the development of e-books. The authors and publishers have launched a campaign against the decision of the Court of the European Union against the application of lower VAT for electronic services, such as e-books (Haggren 2015).

In March of 2015 IT company Axiell Group has bought 70% of the Elib from Swedish book publishers (Axiell 2015). It remains to be seen how this will affect the relations between libraries, the Elib and e-book distribution in Sweden.

E-books and copyright protection

It would also be useful to make a distinction between e-books using copyright protection means and other e-books. Technology used by publishers and producers to limit, manage and control the market for digital materials and protect copyright (DRM – digital rights management) is not unique to e-books, though they may look differently for different types of media, e.g. CCS for DVDs (OECD 2012).

E-books have several types of DRM protection from different producers. Amazon, Apple and Barnes & Noble use encryption that prevents dissemination of e-books. It even locks the files into their own reading equipment (OECD 2012). Adobe has its own encryption that is used for many Elib's books loaned to the users (Elibs.d.). Therefore, readers have to download a programme, such as Adobe DigitalEditions (Pc/Mac), Bluefire Reader (iOS) or Aldiko (Android) to get access to the book. The Elib also protects many commercial books by using watermarking instead of encryption. The item is marked by the buyer's code so the buyer is responsible for the book. The illegal spread can be detected back to the initial source. This protection actually means that the user is not buying an e-book, but renting or borrowing it according to the special contract with the seller. Different sellers have different contracts. Another consequence is that consumers are sort of chained to one bookseller and can use only certain products. It can also mean that there will be different contracts in different countries (even with the same bookseller) and that certain material can be inaccessible in different places, even when it is available on the computer network (OECD, 2012). Seeing as the e-books are licensed to libraries, the DRM systems do not allow them the same management of their collections as with physical books. Jenkins (2014) writes about the situation when all materials are licensed and nothing is owned. It may be very alien to those who grew up with the right to own books and music. The ownership allows us to share and loan our books without being observed. Lack of ownership threatens the library collection that can be changed over several minutes. It has already happened that books have disappeared from Kindles because the seller had no proper rights to license them. "Imagine cultural usage entirely dependent on the person writing the license" (Jenkins 2014, 75). In this case libraries and users lose their independence of deciding what is important to keep and how to use the material.

E-books in Swedish cultural policy

The main factors shaping the functioning of libraries in modern society (be they academic or public) are the changes in the systems in which they function, "development of information technology and the processes in overall social and political environment" (Petrak and Aparac-Jelušić 2005, 13).

The Swedish cultural political structure influences the e-book situation on the home market to a great extent, especially the e-book loans through public libraries. In 2011 the responsibility for the libraries in municipalities and regions was transferred to the National Library. This includes the organization and development of digital services in public libraries (Almerud 2014). This change required new structures and responsibilities for different groups and structures in the National Library. However, the responsibility for e-books in public libraries is not yet clarified. The National Library has conducted a pilot study of this area and by doing so has laid the foundation for the idea of the common platform for e-literature that is free of copyright. The Ministry of Culture (Kulturdepartamentet) has given the task to the National Library of reporting on the potential of promoting non-copyright material in cooperation between Libris (the union catalogue of Swedish libraries), Litteraturbanken, Stockholms universitetbibliotek and the National Library. The final report was produced in 2015 (Stjernvall 2015). The prototype of the platform has been tested by public libraries in Gothenburg, Malmo, Mjolby, Norkoping, Stockholm and Umea and has received positive feedback. This system will be developed in the nearest future.

The responsibility for the work with e-books in public libraries also rests with the Swedish Union of municipalities and regions. They negotiate the e-book agreement with publishers and distributors for public libraries (Kungliga biblioteket 2013).

Another important issue is the new legal deposit law relating to the e-documents that came into force on the 31st of December, 2014. It complements the earlier legal deposit law and includes e-books into e-legal deposit. Everything that is published digitally within the professional publishing organizations should reach the National Library within three months of the date of publishing. Basically, it included only the material that "concerns Swedish conditions." The main goal is to preserve the digital cultural heritage for research, but it is not yet clear how the material will be made accessible to the users (Larsson, 2015). As Aparac-Jelušić has observed in relation to digitised heritage, the issues of the usage of any cultural heritage preserved in digital formats depend on copyright laws in many countries (Aparac-Jelušić 2000, 118-119).

Survey of public libraries in 2012

To establish the position of e-books, we have conducted a survey in October, 2012 of all public libraries in Sweden. A total of 291 questionnaires were sent out and 185 have been fully completed, which is an effective response rate, after three follow-up messages, of 63.6%. The percentages reported below are the percentages of people responding to a specific question.

Ninety-five per cent of libraries indicated that they offered an e-book service to their users; however, only 19 or 9.6% of those that answered the question (i.e. 197) claimed to have a formally documented policy underpinning the e-book service. Seventy percent (14) of those who did have a policy declared that it was publicly available and nine respondents indicated a Website address as the location of the policy while one sent a document file to the investigators. In most cases, however, the *policy* was simply a statement of the availability of e-books and the rules governing their lending.

When asked what factors determined the decision to offer e-books, the respondents commented on the demand from readers, the need to develop services appropriate in the twenty first century, the fact that an e-book is simply another medium and should be offered just as print books are offered, and, more importantly for some, the opportunity was offered to participate in county-wide collaborations in the provision of e-books. A number of respondents also commented that the service was a way of attracting new readers to the library. A typical response was:

> The library will of course provide all kinds of media formats; Complement to the printed book, allowing more borrowers to read the book at the same time, no queues; Meet borrowers' requirements that we offer new technology, new media formats; Give borrowers the opportunity to test new ways of reading.

The librarians have felt very strongly that this mode of provision does not enable them to perform their normal professional responsibilities for the selection of material for their readers: they can only accept what the Elib chooses to make available. Furthermore, popular titles may not be made available in the e-book format until months after the initial release, if at all, and titles may be withdrawn from the catalogue without notice. The librarians made comments such as:

> We cannot decide what we want to buy, what literature we want to promote and offer to borrowers. It feels awful to be dependent on the vendor.

Librarians have expressed great dissatisfaction with the present pricing model for e-books. Almost 86% of respondents said that there was a need for a library consortium to be created to supply e-books. Sixty-nine per cent of respondents felt that the means for the supply of e-books in Swedish was less than satisfactory and when asked what should be done to improve things, said, in effect, that ways should be found to overcome the limitations of the current system. Suggestions included:

> National agreement on different pricing model, state aid.
>
> A wider range from the publishers' side, digitization of older titles, no waiting period for new titles...

> Abolish the waiting period for new books in Swedish. Get an agreement that enables even translated titles to be offered.

However, no one suggested stopping the e-book loans in libraries, though the budget constraints often demand that some libraries use this measure, especially at the end of the year.

Despite the mutual dissatisfaction experienced by librarians and publishers, there seems to be a need to find a compromise on both sides. The best results can be achieved in cooperation, while one has to admit that as in many other cases "the cooperation and even effective communication between these professions is possible only if they know, understand and respect each other's differences" (Faletar Tanacković and Aparac-Jelušić 2010, 202).

Case study of a public library in 2015

The in-depth study of one public library in Sweden three years later has shown a similar picture from the point of view of librarians in spite of the changes in the conditions of agreements between public libraries and the Elib (Holmstedt and Topelius). The library that research was conducted on has a contract with the Elib and has chosen an item license model, but also buys e-books without limitation to the number of loans and has access to the whole collection that the Elib offers. The e-books can be downloaded in EPUB format by users who have a library card in this particular library. Though the library card is only issued during a personal visit to the library, later the users can borrow books using the e-service on the web. The library card is offered to anyone (regardless where they live) for three years and has to be renewed after this period.

The case was selected because the library on which the research was conducted has received funds from the municipality (500 000 crowns) to abolish the limit to the prices of e-book loans. This means that the library has allowed its users to borrow any e-book regardless of what it costs for the library, while earlier only the books costing no more than 20 crowns could be borrowed. The limit of borrowing no more than two e-books per week stayed in place. The possibility was widely advertised by the library, including the website, local press, and library premises.

The cost of e-book loans for different price ranges (lower than 20 crowns per loan, 20 crowns per loan, over 20 crowns per loan) was researched. Another issue related to the titles that were loaned most often comparing the situation in December 2014 (when the limitation was in power) and March 2015 (when it was taken down). This was done by grouping e-books into the following genres: adult fiction, adult detective stories, adult non-fiction, and fiction for children.

From December 2014 the e-book loans grew over 300% and the costs increased at the same rate (see Table 1.).

Table 1. Number of loans and costs of e-books and e-audio books from the Elib from December 2014 to March 2015

Month	Total of loans	Total costs (in full crowns)
December	512	13 093
January	1574	40 303
February	1670	48 109
March	2102	55 799

Among the 20 most frequently borrowed e-books adult fiction and detectives are the genres that were the most popular (Fig. 1). But children's literature is also a relatively large part of the loans (over one third). Some titles of children's books were borrowed between 40-50 times, much more than any adult title.

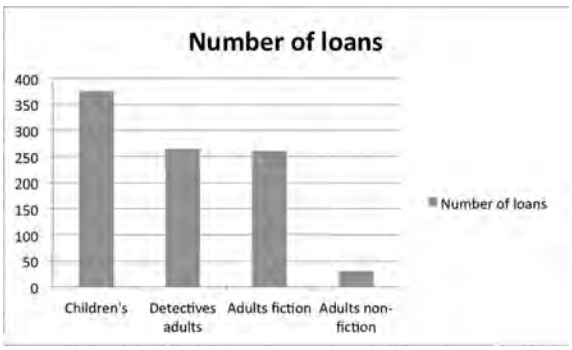


Fig.1. The 20 most borrowed e-books and e-audio books from December 2014 till March 2015 according to the genres.

These numbers pertain only to the titles that were borrowed most frequently, but the majority of e-book loans consist of the titles that were borrowed only a couple or several times per month. The non-fiction is only a fraction of the books that are borrowed most often, but there may be many more non-fiction e-books that are not borrowed so often. The library keeps the summary with links to e-books divided by subject headings. These numbers cannot be exact as some books may be indexed by more than one subject, and some may not have a subject indicated at all. But these data show that there is not a big difference between the books borrowed in relation to the subjects. The users have borrowed approximately 3300 e-books with fiction subject headings and 3600 e-books with subject headings for non-fiction (only adult literature). As there are fewer books available for children, only 1300 borrowed e-books are indexed with children's and young adults' subject headings. It is clear from this that there is a gap between the availability of adult and children's e-books, despite the high demand for children's e-books.

Table 2. Number of loans and total costs for e-books between December 2014 and March 2015 (price intervals: 0-20 crowns, 20 crowns, 20-77 crowns)

Price interval (Swedish crowns)	Number of loans	Total cost (Swedish crowns)
0-19	1523	22 060
20	2925	28 500
21-77	1436	77 961

The usual price for a loan in the library was 20 crowns, but over 1400 loans cost more than that (Table 2). So limiting the choice of the users to a lower price diminishes the loans almost by one fourth. But in addition, a slightly higher amount of loans fall on the books that cost less than 20 crowns (older literature, niche publications or books from smaller publishers).

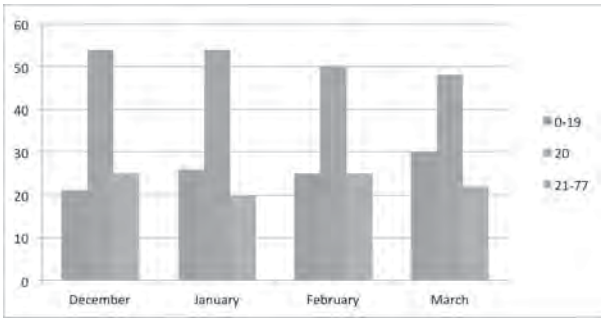


Fig.2 The percentage of loans in different price ranges (0-19 SEK, 20 SEK, 21-77 SEK). Note: In December the books in the price range 21-77 were only requested by readers, who actually got access to them in January.

The distribution of the loans over price ranges comparing month by month was relatively equal (Fig. 2). Though this period is short, one can see that taking away the cost limit actually increased the loans in the lowest price range by 9 percent over four months, while the loans of the highest price range e-books have remained the same (or fluctuated around the same level). It seems that the freedom of choice without limitations can increase the choice for all books, not only for the newest and most expensive titles. However, the loans of the books in a higher price range are driving the library expenditure up significantly (Table 2).

In conclusion

The main motive of Swedish public librarians to provide the e-books is not only because of following the law or the development of technology. They are willing to attract and reach new readers who could benefit from library services. Together with the initiatives of the government it addresses the need to provide equal access to information and culture in the remotest parts of the country, which is a universal right and need of all people (Aparac-Jelušić 2004). The legal and economic models of selling

e-books and using them through libraries are just starting to develop and raise many questions in the countries where the reading public is limited by small numbers of language speakers. Nevertheless, e-books are definitely finding their readers and libraries can exploit the potential of access to new as well as old titles for the benefit of their communities. The discontent with existing models drives the search for new opportunities. This is important as seemingly, the freedom of choice and access drives up usage of all books, not only of the most popular new ones.

As for my other aim in writing this text, I have tried to use the quotes from Tatjana's writings sparingly. Despite the language and topic barrier, I found the quotes that fit comfortably into the context. But I felt even more affinity with Tatjana's writings while reading. We are clearly guided by similar professional values and principles wherever we live and whatever we research.

References

Adlibris. 2015. "Webbshop". Accessed August 5, 2015. http://www.adlibris.com/se

Almerud, P. 1999. "Elektronisk publicering och distribution - nya vägar för boken". *Human IT,* 4. Accessed August 5, 2015. http://etjanst.hb.se/bhs/ith/4-99/pa.htm [2015-04-06].

Almerud, P. 2014. *Från inflytandestruktur till samverkanstruktur - en rapport om KB:s inflytandestruktur 237-KB 229-2014.* Stockholm: Kungliga biblioteket.

Aparac-Jelušić, T. 2000. "Digitalna baština u nacionalnim programima zaštite baštine" In *Arhivi, knjižnici, muzeji*, edited by Mirna Willer and Tinka Katić, 112-122. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2000. Accessed August 29, 2015. http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/aparac_1997_2.htm

Aparac-Jelušić, T. 2004. "The internet in island communities in Croatia: between government strategies and reality". *International Journal for Information Ethics,* 2. Accessed August 28, 2015. http://www.i-r-i-e.net/inhalt/002/ijie_002_02_aparac.pdf

Aparac-Jelušić, T., Ibekwe-SanJuan, F., Huvila, I., Ma, L., Ortiz-Repiso Jimenez, V., and Warner, J. 2013. "Crossing the boundaries of information science: perspectives on interdisciplinarity." Panel presented at the annual meeting of ASIST 2013, November 1-6, Montreal, Quebec, Canada.

Cederskog, G. 2014. "Väntetiden bort på lån av nya eböcker". *Dagens Nyheter,* Kulturdelen,7 november. Accessed September 1, 2015.http://www.dn.se/dnbok/vantetiden-bort-pa-lanavnya-e-bocker/ [2015-04-15].

Delin, M. 2014. "Dyrare utlåning hotar e-böcker". *Dagens Nyheter*, Kulturdelen, 23 augusti. Accessed August 5, 2015. http://www.dn.se/nyheter/sverige/dyrare-utlaning-hotar-e-bocker/

Faletar Tanacković, S. and Aparac-Jelušić, T. 2010. "Ishodišta za proučavanje međuodnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja". *Libellarium*, 3(2): 183-206.

Haggren, G. 2015. "Hög moms hindrar e-boken". *Dagens nyheter,* 6 april, Kulturdelen. Accessed September 1, 2015. http://www.dn.se/dnbok/hog-moms-hindrar-e-boken/

Holmstedt, L. and Toppelius, S. 2015. *E-böckernas vilkor: en fallstudie av biblioteken i Sollentuna*. Borås: University of Borås.

Jenkins, J. 2014. *Last sale? Libraries' rights in the digital age*. Chicago: Association of College and Research Libraries.

Kungliga biblioteket. 2013. *Förstudie: Sammanhållet nationellt system för distribution av eböcker till folkbibliotek*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Larsson, B. 2015. "E-plikt: Pliktleverans av elektroniskt material", 27 mars. Accessed September 1, 2015. http:// www.kb.se/plikt/eplikt/ [2015-04-01].

OECD. 2012. "E-books: developments and policy considerations". In *OECD Digital Economy Papers*. Paris: OECD Publishing.

Petrak, J. and Aparac-Jelušić, T. 2005. "Knjižnice na hrvatskim sveučilištima tradicija i promjene". *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48(1): 13-30.

Petrén, M. 2014a. "Frågor och svar om e-bokspriser." 8 december. Accessed July 31, 2015. http:// bloggar.biblioteket.se/digitalabiblioteket/fragor-och-svar-om-e-bocker.

Petrén, M. 2014b. "Tankar kring Elib:s nya system för e-böcker".7 augusti. Accessed July 31, 2015.http://bloggar.biblioteket.se/digitalabiblioteket/tankar-kring-elibs-nya-system-forebocker

Riksdagen. 2013. *RFR3:2013/14: En bok är en bok är en bok*. Stockholm: Riksdagstryckeriet.

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 2009:400. *Offentlighets- och sekretesslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Stjernvall, G. 2015. *Försöksverksamhet med att tillgängliggöra e-böcker via LIBRIS: slutrapport kungl. biblioteket*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Viksten, E. 2014. "E-bibliotekets framtid ska avgöras".*Dagens Nyheter,* Kulturdelen, 23 januari. Accessed 5 augusti, 015. http://www.dn.se/kultur-noje/nyheter/e-biblioteketsframtidska-avgoras/.

Wilson, T. and Maceviciute, E. 2012. *Summary report on a survey of e-book provision in Swedish public libraries*. Borås: University of Borås. Manuscript.

Researching preteens' online selection of information:

challenges, issues, and opportunities for LIS professionals

Elena Corradini
Biblioteca comunale di Ala
Trento



Abstract

This position paper originates from 20-year-experience of service as a specialist and public librarian, during which the author could witness an increasing interest in online technologies by adult and young users alike. The main issue addressed is why more research is needed on how users select online information. After examining possible issues and challenges, but also opportunities for LIS professionals, the author will attempt to suggest some ways ahead to enhance the interaction between libraries and users, considering in particular preteens as a key age group.

Keywords: information selection, World Wide Web, preteens, library research, library practice.

1. Introduction

The interaction of users with their libraries, either public, school, college or university libraries, is fascinating. As a special collections librarian first, and then as a public librarian with an experience of 20 years work in total as of February 2016, I have personally witnessed many different information behaviours. In 1998 we offered in our public library an Internet cable connection for the first time, and people came in just to see what they could do with this new technology. They were mostly adults beginning to set up their email accounts, who then tried to navigate the Web with the "crawlers" of the pre-Google era. Already after a couple of years, the ave-

rage age of our Internet users started to drop, until, in the most recent times, we have registered as users, with the permission of parents, even pre-schoolers. Over the years, as the World Wide Web grew considerably and offered more and more resources, particularly young users were progressively attracted more by virtual and online materials than by physical collections, in some cases with good reason. Nowadays, our information landscape is one of a 'hybrid library' that offers both print and digital materials to users of different age groups and information skills. In this paper I will attempt to explain why public libraries should know more about the information habits of their youngest users, and particularly of preteens.

2. Preteens and the Library as Information Environment

Of all the age groups, in the rural and suburban areas where only primary and lower secondary schools are present (1st to 8th grade), preteens, aged between 7 and 11, often represent a critical age group. In this period, the majority of the kids are developing interests and skills that will further blossom during their adolescence and affect their future life as individuals in the society. At the same time, in the last few years the use of cell phones and smartphones has been spreading at a quick pace, and it has been noted that "the fastest growing group of Internet users are children between the ages of eight and twelve..., who are increasingly using the Web to access educational as well as entertainment materials" (Beheshti et al. 2010, 139).

Young library users are finding ways to access information outside the library, but maybe the information they search for is not yet "very accessible from most digital devices," nor is "finding it ... getting easier all the time," as a scholar recently proposed (Palfrey 2015, 60). De facto, if the public library is still considered as an intermediary, it is for the provision of Internet access. When libraries close, "children and their parents migrate away from closed or crowded libraries to other places where they can get free Wi-Fi" (Palfrey 2015, 54).

Disintermediation is rapidly spreading in various aspects of everyday life: self-service options are available for almost every kind of service (Lankes 2008, 102), and each of us can report either positive or negative experiences with web-based services. The youths are not an exception. The percentage of youth online is already over 50% for children in grades 1-5 and 80% for high school students (Lankes 2008, 101). At the same time, there is little evidence from everyday life contexts that online interactions always deliver satisfactory results (Lankes 2008, 102).

In the library, more and more preteens are asking for the Wi-Fi connection to be used on their mobiles. Normally, the only help asked from librarians is how to set printing features, or how to solve print failure messages. For the rest, it seems that everything is okay. They don't have any problems at all in finding the information they want?

Some of them have noticed that performing searches on their mobiles rather than on library computers gives different results, so we explain that this is due to the automatic reset library computers undergo when restarting them after each session, a routine that ensures privacy to the users. In some cases, they react as if the library computers were 'poor machines.' This is an indirect sign of dissatisfaction and also that they prefer navigating alone nonetheless, rather than being helped.

3. Challenges and Issues for Librarians (and Researchers)

While it seems that librarians are not perceived as a necessary presence to find information (Myburgh and Tammaro 2013, 66-67), on the other hand, practitioners should admit that they have rarely contended the "growing influence of private businesses and multinational corporations in the provision of information services and spaces [...] The increasing commodification of information and the conception of the library user as a consumer both appear to have been largely accepted by libraries, without considering the increasing difficulties of access to, and use of, information, particularly for the poor, disabled and aged" (Myburgh and Tammaro 2013, 80-81).

Regardless, information professionals should be aware that twenty-first-century digital literacy skills have been recognised as very important to ensure an active citizenship, especially for young generations (Palfrey 2015, 56). Even children under the age of 12 can be ready to engage in experiences of guided inquiry, so as to acquire awareness of the phases of the information process, as theorized by Kuhlthau (Kuhlthau, Maniotes and Caspari 2007, 24). It has also been suggested that librarians should be proactive in the provision of access to information and feel involved and responsible for the development of critical digital literacy in the members of their community (Palfrey 2015, 56).

Nonetheless, this is still not usual in libraries, as librarians do not frequently investigate "whether users have found or understood useful information, or the best information, or what indeed the users intend to do, or have done, with the information provided. Librarians also typically do not examine their user groups in detail, and certainly are not familiar with in-

dividuals' knowledge structures, what they know and what might be useful to them," as noted by Myburgh and Tammaro (2013, 83), who also observe that librarians should be aware that providing access is different and less compelling than providing intellectual access to information, which "can be prevented by rules regarding privacy, security, intellectual property rights, variously located codes of morality and politics, censorship, selection, appropriate technologies, literacies, user's context, age and so on, as well as the abilities of the users" (Myburgh and Tammaro 2013, 81-82).

In a world where information seems to be just a click away, in which especially the young generations are growing up, mostly ignoring the rules traditionally adopted by librarians for the assessment of the quality of information and the criteria used for selecting materials to include in the library collections, it is nearly impossible to expect comprehension for old 'canons.' On the contrary, to establish new connections, the "process of selection deserves careful reconsideration, in line with what is now digitally possible and refreshed social goals" (Myburgh and Tammaro 2013, 90).

In this endeavour, taking into consideration preteens as a target group, they should deserve the same attention as the other communities connected with the library. Thus, while collecting and selecting information for this age group, librarians should consider their actual needs and be aware of their role as 'gatekeepers' or 'filters,' and possibly avoid censorship (Myburgh and Tammaro 2013, 79-80). Many enthusiastic librarians who can do a great job in providing library services to young generations will agree that the more we can reduce the risk of making decisions based on assumptions about the preferences of this group of users in terms of interesting topics and information, the more successful the service. This is why doing research in the field is important, even in a rural or suburban public library.

4. Opportunities for Researchers (and Practitioners)

Regarding information-seeking, scholars have acknowledged that experience and guidance are two key features for the successful search for information (Palfrey 2015, 57), but there is still much to know about how successful these searches are in providing useful bits of information for everyday projects (Savolainen 2008, 7).

Life is not exact; humans adapt and tend to be satisfied with less than perfection in their world (Savolainen 2008, 53; Chatman 1999). Studies conducted in everyday life information seeking (ELIS) have been generally held with adult subjects (Savolainen 2008, 50), so it would be very

interesting to investigate younger information seekers in order to find a way to win back the librarians' intermediary role, also by accepting the opportunity of being a part of the 'conversation' with the final information users, where the users will decide by themselves which information is the best option for them in their knowledge creation process.

Although it is widely accepted that children's information behaviour is different from the adults' (Bilal 2001), studies in information seeking behaviour and information literacy have reached a solid base in K-12 schools (Farmer and Henri 2008) and, in general, in controlled settings, while in public libraries there is still much to do. In fact, more and more research has been presented and published on the interaction of youth and online information (Agosto and Abbas 2011).

Specific studies were conducted on 'information-seeking behaviors' of 'youth' through social networking (Abbas and Agosto 2011) and virtual worlds (Meyers 2011), so as to be able "to expand the youth services mission in schools and libraries" (Meyers 2011, 135).

Recent studies on this age group provide insights into the results of intervention by experts in the information and digital literacy skills of young children in various educational settings (Gust von Loh and Henkel 2014; Tecce DeCarlo et al. 2014; Rozkosz 2014; Chen, Huang and Yan 2014; Galuška 2014; Shahid 2014; Beutelspacher 2014; Smith 2014; Wessels, Mnkeni-Saurombe and Knoetze 2014), but, with a few exceptions (Brikse, Freibergs and Spurava 2014), information literacy and information-seeking is not well documented in everyday life settings, as for instance in public libraries (De la Vega 2014; Yılmaz 2014; Jović 2014; Šapro-Ficović 2014).

5. Conclusions

If libraries are to survive, information professionals will have to keep alert and investigate how - especially young people - learn and know how to make sense of their world. Only through this investigation can they help show the path to increasing knowledge on their own (Huvila 2012, 34).

Another outcome of engaging in field research could be discovering what kind of implications librarians' choices in organising information have for different groups of users and being aware of their great responsibility, especially in a transition towards hybrid or solely digital information services (Myburgh and Tammaro 2013, 257-260): "...the digital librarian must see to it that not only one, authoritative view is created, which might be hegemonic and thus marginalising to certain groups or points of view:

it should also provide the opportunity for the development of different descriptions, interpretations and viewpoints, which would encourage creativity and participation" (Myburgh and Tammaro 2013, 261).

If libraries have to become the 'agents of change' and abandon the position of being just "passive witnesses to continuously evolving media and information ecosystems" (Torras and Calvo 2014), then further research into the processes of information acquisition is necessary, not only in laboratory or educational settings, but more and more in real life contexts where users are surrounded by information, and especially concerning young users, that is, long-life information seekers, learners, knowledge creators and disseminators.

References

Abbas, June and Denise E. Agosto. 2011. "Bringing It All Together: What Does It Mean for Librarians Who Serve Teens?". In *Teens, Libraries, and Social Networking: What Librarians Need to Know*, edited by Denise E. Agosto and June Abbas, 169-176. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited.

Agosto, Denise E., and June Abbas, eds. 2011. Teens, Libraries, and Social Networking: What Librarians Need to Know. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited.

Beheshti, Jamshid, Leanne Bowler, Andrew Large, and Valerie Nesset. 2005. "Towards an Alternative Information Retrieval System for Children". In *New Directions in Cognitive Information Retrieval*, edited by Amanda Spink and Charles Cole, 139-165. Dordrecht: Springer.

Beutelspacher, Lisa. 2014. "Assessing Information Literacy: Creating Generic Indicators and Target Group-Specific Questionnaires". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 39. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Bilal, Dania. 2001. "Children's Use of the Yahooligans! Web Search Engine: II: Cognitive and Physical Behaviors on Research Tasks". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 52(2): 118-36.

Brikse, Inta, Viktors Freibergs and Guna Spurava. 2014. "Children's Internet Competence vs. Self-confidence and Self-comfort: Case Study of Latvia". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 105. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Chatman, Elfreda A. 1999. "A Theory of Life in the Round". *Journal of the American Society for Information Science* 50(3): 207-217.

Chen, Lin Ching, Tsai-Wei Huang and Ren-De Yan. 2014. "The Effects of Integrating Information Literacy Instruction Into Inquiry Learning: A Longitudinal Study". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 83. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

De la Vega, Aurora. 2014. "Information Literacy and Public Libraries in Peru: An Approach to its Study". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 56. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Farmer, Lesley S. J. and James Henri. 2008. *Information Literacy Assessment in K-12 Settings*. Lanham, MD: The Scarecrow Press.

Galuška, Slađana. 2014. "Sharpening of Little Quill Pen: Research on MIL in primary schools". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 85. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Gust von Loh, Sonja and Maria Henkel. 2014. "Information and Media Literacy in Kindergarten. Lauren Smith, Young People's Critical Information Literacy and Political Agency". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 66. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Huvila, Isto. 2012. "Information Services and Digital Literacy." In *Search of the Boundaries of Knowing*. Oxford: Chandos.

Jović, Marija. 2014. "Information Literacy of Students". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 164. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Kuhlthau, Carol C., Leslie K. Maniotes and Ann K. Caspari. 2007. *Guided Inquiry: Learning in the 21st Century*. Westport, CT: Libraries Unlimited.

Lankes, R. David. 2008. "Trusting the Internet: New Approaches to Credibil-

ity Tools". In *Digital Media, Youth, and Credibility,* edited by Miriam J. Metzger and Andrew J. Flanagin, 101-121. Cambridge, MA: The MIT Press.

Meyers, Eric M. 2011. "Hanging Out on the Grid: Virtual Worlds for Teens and Preteens". In *Teens, Libraries, and Social Networking: What Librarians Need to Know*, edited by Denise E. Agosto and June Abbas, 133-149. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited.

Myburgh, Susan, and Anna Maria Tammaro. 2013. *Exploring Education for Digital Librarians: Meaning, Modes and Models*. Oxford: Chandos.

Palfrey, John. 2015. *Biblio Tech: Why Libraries Matter More Than Ever in the Age of Google*. New York: Basic Books.

Rozkosz, Ewa A. 2014. "Information and Media Literacy of Polish Children According to the Results of "Children of the Net" and "Children of the Net 2.0" Studies". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 67. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Savolainen, Reijo. 2008. *Everyday Information Practices: A Social Phenomenological Perspective*. Lanham, MD: The Scarecrow Press.

Shahid, Syeda Hina. 2014. "Early Findings from a Study of Information Literacy Practices in Primary Schools of Pakistan". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts,* edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 121. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Smith, Lauren. 2014. Young People's Critical Information Literacy and Political Agency. Aurora de la Vega, Information Literacy and Public Libraries in Peru: An Approach to its Study. In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 57. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Šapro-Ficović, Marica. 2014. "Public Libraries and Information Literacy: What Kind of Problems do they Face?". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 108. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Tecce DeCarlo, Mary Jean, Allen Grant, Vera J. Lee and Delia Neuman. 2014. "I-LEARN: Helping Young Children Become Information Literate". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts,* edited by Sonja Špiranec,

Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 32. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Torras-Calvo, Maria-Carme. 2014. "Libraries Furthering Development: Media and Information Literacy in the Post-2015 Development Framework". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 13. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Wessels, Nicoline, Nampombe Mnkeni-Saurombe and Hannalie Knoetze. 2014. "Narratives of Information Literacy in South African Township Schools". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 79. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Whitworth, Andrew. 2014. "Towards a Radical Information Literacy". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 15. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

Yılmaz, Bülent. 2014. "Role of Public Libraries in Information Literacy in Turkey: A Research on a Provincial Public Library". In *The Second European Conference on Information Literacy (ECIL), October 20th-23rd, 2014: Dubrovnik, Croatia: Abstracts*, edited by Sonja Špiranec, Serap Kurbanoğlu, Ralph Catts, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Mihaela Banek Zorica, 103. Zagreb: University of Zagreb, Department of Information and Communication Sciences.

I first met Professor Tatjana Aparac Jelušić during BOBCATSSS 2006 in Tallinn, Estonia, after the presentation of my paper about my Master's dissertation. I immediately perceived her interest in my research topic and in me as an LIS professional. In the following years, and up to the present, she has proved to be a constantly encouraging guide towards higher achievements, even in difficult times. I will always be grateful for this and for her having convinced me to enrol in the PhD Program in LIS offered by the University of Zadar, which I hope to complete in order to honour her commitment as a teacher.

An information literacy course put to the test: the case of "Information Literacy for Business Studies and Economics"

Christian Schlögl
University of Graz



Abstract

This paper reports on a study which tried to assess the efficiency of an information literacy course. Accordingly, the progress in information literacy of attending students was measured. This was done by means of a multiple choice questionnaire which was designed for assessing information literacy of business administration students. The questionnaire had to be filled out at the beginning of the bachelor course and at the end of the knowledge transfer part (approximately two months later). The results show that the students clearly performed better after they had received an introduction to information literacy. However, even more significant was the greatly reduced diversity in information literacy (knowledge).

Keywords: information literacy, information literacy standards, multiple choice questionnaire, test instrument, assessment of information literacy.

1. Introduction

Due to the development of the Internet and the World Wide Web, the amount of freely available information has considerably increased in the last two decades. At the same time, search engines like Google and Yahoo have made it very easy to access these information resources. When

using these search engines, it is hardly possible not to find something in the WWW. As a matter of fact, search engines usually deliver long search result lists. Under these circumstances, many users do not question things like if the quality of search results could be improved, if their search could be narrowed or better formulated, or if there are better information resources such as, for instance, scholarly databases. Out of this, the question arises if the "Google generation" is much less information literate than one would expect.

In order to enable students a self-assessment of information literacy, suitable test instruments are required. However, it is first necessary to clearly define this concept. This paper is based on the definition of the American Library Association (1989): "To be information literate, a person must be able to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information."

2. Testing Information Literacy

In principle, there are two approaches to assess (the progress in) information literacy: real-world scenarios and multiple choice knowledge tests (Beutelspacher, Henkel, and Schlögl 2015). In the first case, the test participants have to solve a scenario such as, for instance, searching for literature on a particular topic. The main advantage of this approach is its realistic setting; the main disadvantage is the high effort in assessing the test participants.

In the second case, test participants must answer information literacy related questions, i.e. they must select the right answer(s) from a predefined list. Such multiple choice knowledge tests allow a quick and objective assessment of the information literacy level. However, they are not so well suited for the evaluation of more "complex" information literacy skills.

As is the case with any empirical research, a multiple choice test must meet the requirements of validity and reliability. A measurement is reliable if it is stable and exact. In particular, the measuring conditions must be constant. This also means that different test participants make the same "assignments" (=objectivity). Reliability is a basic precondition for validity which concerns the question that a measurement instrument really measures what was intended to be measured (Friedrichs 1990, 100-102). In case of information literacy, it must be ensured that the questions of a knowledge test are well suited to measure all aspects of information literacy. In order to guarantee this, the questions can be derived from so-called information literacy standards.

Information literacy standards try to define the competencies and skills, which an information literate person must have, on a general level. In the

past, several information literacy standards have been developed. Among them are the Information Literacy Competency Standards for Higher Education developed by the Association of College and Research Libraries (ACRL) (American Library Association 2000), the Australian and New Zealand information literacy framework (Bundy 2004), and the information literacy standards for students by Netzwerk Informationskompetenz Baden-Württemberg (2006). The ACRL standards were the first of their kind for colleges and universities and are the most famous. They aim at determining those competencies and skills which students should possess in order to perform all information related tasks during their studies. The ACRL standards consist of the following five components (American Library Association 2000, 8-9, 11, 13-14):

- Standard 1: "The information literate student determines the nature and extent of the information needed."
- Standard 2: "The information literate student accesses needed information effectively and efficiently."
- Standard 3: "The information literate student evaluates information and its sources critically and incorporates selected information into his or her knowledge base and value system."
- Standard 4: "The information literate student, individually or as a member of a group, uses information effectively to accomplish a specific purpose."
- Standard 5: "The information literate student understands many of the economic, legal, and social issues surrounding the use of information and accesses and uses information ethically and legally."

These standards comprise 22 performance indicators which again are made measureable by several outcomes each. In particular, the detailed determination of performance indicators and measurable outcomes makes the ACRL standards well suited for deriving a multiple choice test instrument.

3. The course on Information Literacy for Business Studies and Economics

The course on "Information Literacy for Business Studies and Economics" (for details, please refer to Schlögl 2014) has been offered since the study year 2010/11. The course, which was originally entitled "Information Science," is an elective course for bachelor students of business administration. It is usually attended by 30 students per semester. The course aims at improving the information literacy of bachelor students in business administration.

The course consists of two parts. In the first part, the teacher gives an introduction to various information literacy topics. Here, students get an overview about information sources which are, in particular, relevant for business studies. Furthermore, students get basics in information seeking in databases and search engines (Boolean operators, truncation, etc.). Finally, students learn how to evaluate research literature and to "condense" information (informetrics). Small exercises (for instance, developing a small thesaurus out of 10 terms) complement the teachings. In the second part, the students have to perform a literature search on a topic they can choose themselves. Furthermore, they must explore a database in small groups of two or three students, write a short tutorial on how to use it, and present it to the other students in the class.

The assessment of the course consists of the following three elements:

- written examination about part 1
- performance of a literature search (students must submit search history and search results)
- database tutorial and oral presentation.

4. Method

As was mentioned before, it was decided that we would use a multiple choice test to assess the level of knowledge with regard to information literacy. The main reason for this was the high degree of reliability of this test instrument. In particular, it is possible to compare different test results with each other and to quantify them exactly. The good comparability of the test results, the efficient assessment of information literacy, and the ability to give a good overview about the information literacy level of the test person were also mentioned most frequently in the study by Beutelspacher, Henkel, and Schlögl (2015, 488).

The knowledge test which is described in the following section was developed by Gerharter (2015). A similar test which was designed at the University of Düsseldorf within a humanities background by Beutelspacher (2013) served as a kind of "master copy." A few questions were used from this test instrument without any changes, a few others were put into a business administration/management context, and the remaining questions were newly compiled.

The test instrument (see Gerharter 2015, 105-114 and INWI 2014) consists of three parts: personal data, self-assessment of information literacy by the participant of the test, and questions concerning the knowledge level of information literacy. The knowledge part includes 25 single and multiple choice questions with four to eight predefined answers each. The test participants could attain 29 points at most.

In order to ensure validity, the questions were related to the Information Competency Standards for Higher Education (American Library Association 2000). The main reason for using these standards was their publicity and their high coverage with the topics of the course under consideration. Table 1 shows how many questions referred to each standard. As can be seen, standard 4, which relates to the effective use of information, was not considered. This is due to the fact that the course only deals with "meta competencies" with regard to determining, searching, and evaluating information, as well as related economic, legal, and social issues, but not with the use of information which is usually part of the various application domains. The different number of questions shows the different coverage of the standards. While the first two standards make up two thirds of all questions, standards 3 and 5 make up only one third. One reason for that is that the first two standards cover many basic information literacy competencies which were more strongly considered in the course and therefore also in the test instrument. Apart from this, it is easier to "translate" these competencies to single/multiple choice questions.

Table 1. Number of questions per ACRL standard (Gerharter 2015, 70)

Standard no.	Standard topic	No. of questions
1	Determination of information need	7
2	Effective and efficient access of information	9
3	Evaluation of information and its sources and incorporation	5
5	Economic, legal, and social issues	4
		25

5. Results

The analysis was performed for the course in the winter semester 2014/15 (Schlögl 2014). The first assessment took place in the second course unit, the second test round was two months later. As was mentioned above, students have to take a written exam usually. Accordingly, they were slightly surprised when receiving the same multiple choice test a second time as part of the exam. Since a few students usually quit a course, the number of participating students in the second test round (n=27) was a little bit lower than in the first round (n=30). The average time for filling out the questionnaire was approximately the same in both assessment rounds: 20 minutes. Since the first assessment was performed anonymously, it was not possible to compare the differences in the test scores at the student level. In order to ensure a consistent and uniform analysis of the two test rounds, the results of the test assessments by Dickbauer (2015) performed as part of his bachelor thesis were used.

Figure 1 gives an overview of the results of the two test rounds. When comparing the two box plots, the following two issues can be clearly seen:

1. The range, which is the difference between the best and the worst test outcome, was much greater in the first assessment round (r=14) than in the second one (r=6).
2. Students performed much better in general in the second assessment. While the median was 19 in the first assessment, it was 23 in the second. The progress which most of the students have made during the course can also be clearly seen when considering the quartiles. While three quarters of the students received more than 22.3 points (Q1) in the second test round, three quarters of the students were assessed with less or equal 21.4 points (Q3) in the first test round. The worst student in the second evaluation got more points (Min=19.5) than half of the students in the first assessment (median=19).

One interesting aspect is that there are only minor differences between the top students. While the best student got 25 points in the first test, the best one in the second assessment received 25.5 points. The fact that the best test assessment (Max=25.5) is four points below the total number of attainable points (29.5) could be a hint that a few questions were not posed clearly enough. Indeed, there were a few questions which were not answered correctly by a greater number of students.

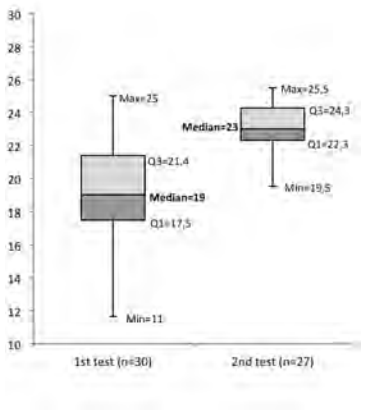


Figure 1. Descriptive statistics of the first and second test round

6. Discussion and outlook

As this study shows, multiple choice questionnaires are well suited to test the knowledge gain in information literacy. After having participated in information literacy teachings, the students should clearly attain better out-

comes. However, even more significant was the fact that the heterogeneity in information literacy was considerably lower. The reason for the great difference in information literacy at the beginning of the course could be that several students had already acquired relevant skills their own or, for instance, in courses offered by the university library.

It must be considered, however, that the test (design) has some limitations. Since the students had to fill out the same multiple choice test twice, this could have had an impact on the better test results in the second test round. Furthermore, the test situation was different in the second test round since the results were one part of the final course grading. Accordingly, students might have been more "motivated" because of the real-life consequences.

As was mentioned before, the best student missed the reachable score maximum by four points, which may indicate that a multiple choice test has also some problem areas (see Beutelspacher, Henkel, and Schlögl 2015, 488). Actually, it may take several test rounds until "critical" questions will have been eliminated. Another critical issue is the weighting of the questions: Should different questions be assessed with different points? Should points also be deducted if wrong answers are given?

Finally, as was already mentioned, only the level of knowledge can be assessed with a multiple choice test. It is not possible to evaluate (the real increase in) information literacy competencies. However, since it was the goal of the first part of the course to give an introduction to the students, this was not a severe limitation.

Because of its good comparability, it is planned to analyse the level of information literacy of students at the beginning of their bachelor programs. Furthermore, it will be investigated if the knowledge level of information literacy varies among faculties. Since the current multiple choice test was compiled for a business studies setting, it will be necessary to re-develop the test instrument so that no subject/faculty specific pre-knowledge is needed.

Epilogue

Since I see you, Tatjana, as a university teacher with heart and soul, I do hope that I have chosen a topic which interested you a bit. I wish you all the best for the new phase in your life. ☺ However, to be honest, I do hope to have the opportunity to continue the professional "exchange of ideas" with you also in the future. Maybe this will already be possible in the EINFOSE project! ☺

References

American Library Association. 1989. Presidential Committee on Information Literacy. Final Report. Chicago. Accessed September 24, 2015. http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential

American Library Association. 2000. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. Chicago. Accessed September 24, 2015. www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/standards/standards.pdf.

Beutelspacher, Lisa. 2013. "Informationskompetenzen – Entwicklung generischer Indikatoren und zielgruppenspezifischer Fragebögen". Master thesis. University of Düsseldorf.

Beutelspacher, Lisa. 2014. "Erfassung der Informationskompetenz mithilfe von Multipe-Choice-Fragenbogen." *Information. Wissenschaft & Praxis* 65(6): 341-452.

Beutelspacher, Lisa, Henkel, Maria, and Christian Schlögl. 2015. "*Evaluating an Information Literacy Assessment Instrument. The Case of a Bachelor Course in Business Administration*." In: Reinventing Information Science in the Networked Society, Proceedings of the 14th International Symposium on Information Science (ISI 2015), edited by Franjo Pehar, Christian Schlögl, and Christian Wolff, 482-491. Glückstadt: Verlag Werner Hülsbusch.

Bundy, A. 2004. Australian and New Zealand information literacy framework. Principles, standards and practice, 2nd edition. Accessed September 24, 2015. http://www.caul.edu.au/content/upload/files/info-literacy/InfoLiteracyFramework.pdf

Dickbauer, Yanick. 2015. "Entwicklung eines Online Fragebogens zur automatisierten Bestimmung der Informationskompetenz von Studierenden". Bachelor thesis. University of Graz.

Friedrichs, Jürgen. 1990. *Methoden empirischer Sozialforschung*. 14th edition. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Gerharter, Petra. 2015. "Möglichkeiten der Messung von Informationskompetenz. Studie zur Erfassung der Informationskompetenz von Studierenden der Karl-Franzens-Universität Graz." Master thesis, University of Graz.

INWI (2014). Information Literacy Questionnaire (adopted). Accessed September 24, 2015. https://static.uni-graz.at/fileadmin/sowi-institute/Informationswissenschaft/Dokumente/Information_literacy_questionnaire__adapted_.pdf

Netzwerk Informationskompetenz Baden-Württemberg. 2006. Standards der Informationskompetenz für Studierende. Accessed September 24, 2015. http://www.informationskompetenz.de/fileadmin/user_upload/Standards_der_Inform_88.pdf

Schlögl, Christian. 2014. Course description on "Information literacy for business studies and economics (Information Science)." Accessed September 24, 2015.https://online.uni-graz.at/kfu_online/wbLv. wbShowLVDetail?pStpSpNr=382824&pSpracheNr=2&pMUISuche=FALSE.

Internationalisation of LIS education: lesson learned developing a curriculum for digital library



Anna Maria Tammaro

IFLA Library Theory and Research Section

Abstract

The paper describes the history of cooperation between the University of Zadar, Croatia, the University of Osijek, Croatia, and the University of Parma, Italy, in the development of a digital library curriculum in Europe and reports the conversations which were held starting from the 2000s to reconsider the foundations of the profession in the digital age. It also describes the experience of international collaboration, particularly in the European context and in the EU-US collaborative projects and evidences the strengths and weaknesses.

Keywords: internationalisation of LIS education, digital librarian, LIS education cooperation.

1. Internationalisation of LIS education in the digital age

When I was beginning to write this chapter, I reviewed the history of co-operation between Tatjana Aparac-Jelušić and myself since the 2000s for the internationalization of higher education and the development of a new curriculum for the digital library. At first sight, our cooperation history may be seen to have a narrow focus on the collaboration between three European universities: the University of Parma, the University of Zadar and the University of Osijek. However, the chapter provides much more, for there is discussion about the important question of the development of a new curriculum for digital librarians – and how a new programme had provided an opportunity to reconsider the fundamentals of Library and

Information Science (LIS) education. It is also important for reviewing the experience of international collaboration, particularly in the European context and in the collaborative projects between the European Union (EU) and the United States (US).

1.1. Bologna Process as a lever of internationalisation

The cooperation between the University of Zadar and the University of Parma started at the beginning of the 2000s, which was a very favourable time for the internationalisation of LIS education, as the European Union had provided many opportunities to encourage member states to work together. Internationalisation is considered to be one of the most comprehensive strategies for the development of higher education in Europe and the Bologna Process started to monitor the realization of the EHEA (European Higher Education Area). The original Bologna Declaration's objectives of internationalisation – understood as intercultural exchange and cooperation – have successively been extended to also include European synchronization of curriculum and global competitiveness stimulating joint or twin study programmes. The Bologna Process required that LIS programs adopt a new curriculum, undergraduate and graduate programs for LIS studies, and a new system for awarding academic credit, based on students' workload instead of hours of teaching. Croatia has only recently officially entered the European Union, but the criteria of the Bologna Process were anticipated both by the University of Zadar and the University of Osijek. Currently, the Bologna Process covers not only the mobility and exchange of students, staff and researchers, but also the 'internationalisation at home,' which refers to attracting foreign students (Erasmus Mundus programme) and the regulation of processes such as the recognition of qualifications and quality assurance.

1.2. International LIS associations and international conferences as agents of change

Worldwide, LIS education faces the ongoing challenge of charting the future roles played by library and information professionals, during the time of relentless socio-economic and technological changes. In a period of great change, international cooperation seemed like the winning strategy to develop a new curriculum. The international associations and international conferences have been the main tools for stimulating conversations to foster the development of a digital library curriculum.

The first time I met Tatjana Aparac was in Sofia, during one of the Sofia International Conferences[1] that explored the theme of "Libraries, Globali-

1 Biannual Sofia International Conference, organized from 2000 to 2008 by the School of Library and Information Management, Emporia State University, Kansas, USA, the Department of Library and Information Sciences, "St Kliment Ohridski" University of Sofia, Bulgaria, "St. Cyril and Methodius" National Library - Bulgaria and Union of Librarians and Information Services Officers - Bulgaria.

sation and Cooperation." This series of international conferences was designed to explore the impact of globalization and change on the development of libraries, information infrastructures and society in the Eastern European countries, but it was not limited to this.

LIDA, the International Conference founded by Tefko Saračević and Tatjana Aparac-Jelušić in order to bring together American and European scholars, has been the most important communication channel between students and teachers not only from Europe but from all over the world, with every year's topics focused on the current debate. I participated for the first time at the LIDA 2004 conference, after Tatjana Aparac-Jelušić invited me to participate. I presented the international Master's in Information studies by distance evidencing strengths and issues in implementing a collaborative inter-university course. LIDA has since then been a regular appointment in my calendar, as the best specialized conference on the digital library and the place where I met the best international experts on the subject. I came back to LIDA almost every year, reporting the results of my research and teaching about the internationalization of LIS education and digital libraries[2]. In 2008 I served as co-chair of the LIDA Theme "Education and Training in Digital Libraries," together with Jeffrey Pomerantz (SLIS North Carolina at Chapel Hill), extending the conversation about the curriculum on the Digital Library outside Europe. In the LIDA Conference in 2008, I met Gregory Crane for the first time: the research on digital library has approached the digital humanities community more and more and LIDA has opened up new lines of research. In 2012, together with Vittore Casarosa, Christine Borgman, Lynn Silipnigni Connaway, Donatella Castelli and Marie Radford, I participated in the Panel "Can Research help Education in Digital Libraries?", trying to investigate the communication gap between researchers and educators. LIDA continues to have an important role in fostering cooperation and sharing experiences on the latest trends of the digital library.

Tatjana Aparac-Jelušić took part in the conferences organized by the University of Parma in collaboration with other institutions: the International Workshop "Digital Library education" in 2005, the International Conference "Cultural Heritage online"[3] organised by the Digital Renaissance

2 LIDA - Libraries in Digital Age, starting from 2000, has been monitoring the transformation of libraries worldwide. In 2005 I presented in a Panel "Education and training for digitisation" the European Minerva Project and in 2006 I was an Invited Speaker presenting "IT Profiles and Curricula for Digital Libraries in Europe," findings of a European investigation about the qualifications of digital librarians. In 2008 I introduced the theme of education with Jeffrey Pomerantz and presented the invited talk "Internationalisation and Digital Librarianship: Models of Quality, Core Values and Innovation of Education." In 2009 I participated with the presentation "Considering the Humanities Scholars Perspectives of Digital Libraries: an Italian Case Study" and in 2010 with "Digital libraries as knowledge place for humanities scholars: a case study in Italy." In 2014 I presented "Altmetrics in the humanities: perceptions of Italian scholars."

3 The "Fondazione Rinascimento Digitale" (Digital Renaissance Foundation) was created in 2004 to promote the use of the new ICT (Information and Communication Technologies) for cultural heritage applications. One of the purposes of the Foundation is to spread international open standards, methodologies and tools for long-term preservation of digital memory. Under the Italian Presidency of European Commission in an international conference on the issue of preservation, gave as follow-up, on a volunteer base and with the support of some EC-funded projects, of a workgroup of experts around three action areas, the "Firenze agenda": awareness building, technical recommendations, and policy framework.

Foundation in 2009 [Picture 1]. The workshop "Digital Library education" initiated development of an international advanced programme for digital libraries. The specific objectives were: 1) to realise an international cooperation with all stakeholders on curricula design; 2) to start a cooperative program of quality assurance.



Picture 1: At the International Workshop "Digital Library education"

International cooperation for digital library education has been extended to the USA. Together with Tatjana Aparac-Jelušić, we participated[4] at the iSchool 2008 UCLA Los Angeles in the workshop "Globalization of education for Digital librarianship—implications for iSchools in North America" [Picture 2] and at the iSchool 2009 North Carolina at Chapel Hill, where we presented[5] the project of developing a joint EU-US digital library curriculum.

The international associations have also facilitated the collaboration for international research on LIS education done by Tatjana Aparac-Jelušić and I.



Picture 2: Workshop "Globalization of education for Digital librarianship - implications for iSchools in North America", iSchool 2008, UCLA

EUCLID has played an important role in the development of the internationalization of LIS education. I participated along with Tatjana Aparac-Jelušić at the Joint ALISE EUCLID Potsdam Conference in 2003 "Coping with continual change – change management in SLIS," which was followed

4 The participants were: Terry Weech, Heather Moulaison, Tatjana Aparac-Jelušić, Stephen Downie, Michael Lesk, and Anna Maria Tammaro.

5 The participants were: Jeffrey Pomerantz, Javed Mostafa, Tatjana Aparac-Jelušić, Jian Qin, Anna Maria Tammaro and Terry Weech.

by a project coordinated by the Royal School of Copenhagen "European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education." Every year, EUCLID has been organizing the Conference BOBCATSSS, in which the students have an important role in the organization of the event alongside the teachers and European partner universities collaborate by combining the north and the south of Europe. In 2008, BOBCATSSS was held in Zadar with the theme "Providing Access to Information for Everyone." In 2009, during the BOBCATSSS Conference in Porto "Challenges for the New Information Professional," reflections on the recent history of library and information work and the impact of technology stimulated to collaborate further on professional qualifications. In 2010 BOBCATSSS was in Parma with the theme "Bridging the Digital Divide: Libraries Providing Access for All?".

IFLA has helped stimulate the analysis of professional qualifications and their recognition between the nations. At the end of the BOBCATSSS Conference in Zadar in 2008, IFLA Section Education and Training organised a Seminar on "International recognition and equivalency of professional qualifications." The first Satellite in 2009 "Recognition of qualifications and quality of LIS education: the Bologna process challenges in a changing world" was organized during the IFLA Conference in Milan, together with ALISE, EUCLID, ALIEP, and the second Satellite was held in Boras in 2010 "Cooperation and Collaboration in Teaching and Research: Trends in Library and Information Studies Education," organized by IFLA, together with the ALISE, EUCLID and the Swedish School of Library and Information Science. Both conferences focused on research and innovation in library and information science teaching and pedagogy, with the goal of creating a clearer understanding of the issues impacting the international recognition of professional qualifications and the global mobility of students and graduates.

Another series of lectures which stimulated cooperation between European and US scholars and students was organised by the ASIS (ASIS&T) European chapter.

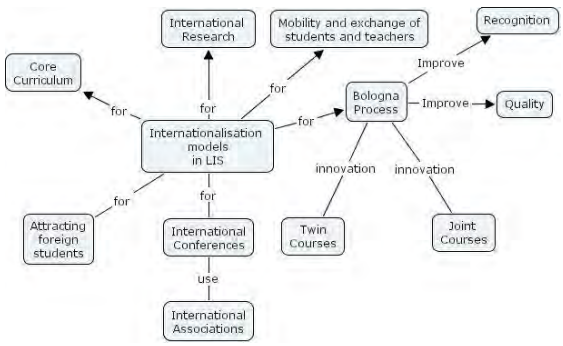


Figure 1: Internationalisation of LIS education in Europe and the Bologna Process impact

I have tried to put together in Figure 1 the benefits of internationalization of LIS education caused and promoted by Bologna Process, international associations and international conferences.

2. Society challenges and the need of a curriculum for the digital library

Today's society is facing fundamental challenges due to the digitization of information, knowledge and literature. These challenges presuppose research based knowledge to be handled adequately. Some of the most important needs can be summed up as follows:

- How can one avoid that new social divisions and conflicts develop due to unequal access to digitized information resources? How can the promises of digitization relating, for example, to more democracy (e-democracy), knowledge sharing (e-learning) and e-scholarship be realized?
- What will be the role of established institutions for knowledge sharing and knowledge mediation (such as libraries, museums and archives) in this new digital context? The traditional role of such institutions has been to acquire, organize, secure access to and mediate printed material. Digitization is expanding the role of these institutions and professionals that can help people find their way in an increasingly complex informational world, where information overload might be a result just as probable as increased and efficient access to relevant information.
- What will, in a digital context, the relationship between information professional, e.g. librarians and archivists, and the end users be like? Phenomena such as social tagging change and make it necessary to rethink the relationship between professionals and users.
- Open access versus the growing importance of information as a commodity is a tension ridden field that is highly relevant for the future of digital libraries. Also, it is widely accepted that digitization has produced a huge gap between the developed and the underdeveloped countries.

The EU i2010 policy framework to build the European Information Society has positioned digital libraries as a critical component for its realization in order to build the European Information Society, as tools to "build on Europe's rich heritage combining multicultural and multilingual environments with technological advances and new business models" (European Commission 2005). The i2010 Digital Libraries initiative sets out

to make all of Europe's cultural resources and scientific records – books, journals, films, maps, photographs, music, etc. – accessible to all, and to preserve them for future generations. Both in the field of practice and in the academic world there is still a great need of research on competencies in digital librarianship. In the field of practice, the complex digitization projects undertaken by many national libraries represent one example. Within academia, the growth of digital libraries and institutional repositories generates new research questions that are interesting on their own, and updating of these issues is crucial if academic LIS departments are to be relevant in the future.

Thus, there is a need to research the raising problems and phenomena in communication processes based upon knowledge sharing and management, as well as to find out how information professionals such as, for example, librarians and archivists, as well as information mediating institutions such as libraries, archives and museums, can adapt to cover those needs in adequate ways. Keeping track of the magnitude of new issues which continuously come up in the digital age for LIS education, I, together with Tatjana Aparac-Jelušić and other LIS leaders and professionals, became involved in projects for the internationalisation of higher education and for the development of a digital library curriculum.

2.1. International research on digital library education

In 2006, the IFLA Education and Training Section conducted a project to identify the current state of digital library education worldwide (Weech 2005). The findings of the IFLA study indicated a wide range of institutional responses to this educational need. In the United States, several LIS programs offered Certificates of Advanced Study in Digital Libraries (e.g., Syracuse University and the University of Illinois at Urbana-Champaign). The curricula offered through these certificate programs varied from school to school; some schools had created new courses, while all adapted existing courses offered in their LIS programs.

In the USA, Pomerantz et al. (2006, 2009) identified the state of the art Digital Library (DL) education in Library and Information Science (LIS) and Computer Science (CS) programs. These studies identified the number of courses and post-Master's certificates offered by these programs, as well as the topics covered in these courses, and the most frequently-assigned readings. The goal of these studies was to provide the basis upon which an interdisciplinary LIS-CS curriculum for teaching DL topics could be built. The Digital Library Curriculum Development project has developed such a curriculum framework.

In the European Union, starting from 2000, all LIS programs have been adapting their curricula and degrees to the new EU requirements estab-

lished under the Bologna Process. In keeping with the "European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education" report (Kajberg & Lørring 2005), these new programs focus on cultural heritage institutions, and on the access to and the safeguarding of cultural heritage. Given the global nature of the Web and digital information in general, as well as the globalizing influence of cyber infrastructure on building the information society, LIS programs are by necessity likewise becoming international in scope. In order to be useful, as the basis upon which an international digital library curriculum may be built, studies of the training needs and employment market for digital librarians need to be repeated across both the USA and the EU.

3. Cooperating in Europe for Digital Library education

Digital Library education in the EU has evolved from a somewhat different tradition, called cultural heritage, information management and automation of libraries. In this context, it is important to note that the European Commission has intensely promoted digital library projects from their beginnings in the mid-1990s. The financing of digitization projects with different European partners from the academic and private sector has resulted in rich networks among European LIS researchers and departments. The research in Europe had examined the roles and competencies of the digital librarian and the trends for digital library education, asking two questions: What are the roles for digital librarians? How should they be educated?

Cooperative international projects developed not just individual digital library courses, but entire digital library curricula that may become tracks or concentrations in LIS programs. This approach of developing joint curricula has become widespread in the European Union, and there are several examples of this type of programs. The University of Parma and Northumbria University offered a Master's degree in Science and Communication that included content on the electronic and digital environment (closed in 2009). Oslo University College, Tallinn University, and Parma University offer a joint Master's degree in Digital Library Learning (DILL), which is still open. The University of Zadar, the University of Osijek, and Parma University offered a joint Master's degree in Writing Heritage in a Digital Environment (WHIDE) [Picture 3].

Some LIS schools have focused on specialized education programs, providing advanced certificates in "digital librarianship" beyond the first professional degree. Others have focused on integrating education for digital librarianship into the general LIS professional degree education program.



Picture 3: Working on a joint Master's degree in Writing Heritage in a Digital Environment (WHIDE)

A few have pursued programs of education that are independent of the first professional LIS education degree. Three approaches to education for digital library have been described in Europe: 1) the cultural heritage approach and the emergence of the convergence of "memory institutions" (often integrated with Digital Humanities and Learning and Teaching); 2) the library-based approach to information and knowledge management (pushed by the Minerva Project and Europeana); 3) the CS (Computer Science) isolation from LIS (Library and Information Science) schools (DELOS).

The need for interdisciplinarity was the first issue to be discussed. The "European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education" report (Kajberg & Lørring 2005), emphasized the importance of interdisciplinarity and the inclusion of technical skills and practical activities in which one can learn and test that knowledge in digital library education in Europe. The report showed the need of the right balance and combination of IT competencies of LIS professionals, together with the issue of the qualification level of the digital librarian.

In Europe, a major problem is that of mobility and the recognition of professional qualifications in the framework of the Bologna Process. Professional qualifications of librarians are different in Europe, with Bachelor's or Master's. The diversity characterizing LIS education and training in Europe is an obstacle to the recognition of qualifications. Some approaches to qualifications equivalency and reciprocity were discussed in Zadar[6] by the IFLA Section Education and Training. A number of tools for documenting learning outcomes already exist, in combination with the European Qualification Framework (EQF) such as the Diploma supplement, the "computer driving license," the European language portfolio, the "Europass" and

6 Zadar, IFLA SET Workshop, 2008 Discussion coordinators: Terry Weech and Anna Maria Tammaro (IFLA)
Participants: Croatia: Srećko Jelušić (University of Zadar), Tatjana Aparac (University of Zadar), Kornelija Petr (University of Osijek), Ivanka Stričević (University of Zadar), Mirna Willer (University of Zadar), France: Sylvie Chevillotte (ENSSIB), Hungary: Peter Murami (University of West Hungary), Poland: Piotr Malak (N. Copernicus University), Slovenia: Primož Južnič (University of Ljubljana), Turkey: Sekine Karakas (Ankara University), United Kingdom: Paul Sturges (Loughborough University).

others. However, few of these tools are widely known and there is a gap in the LIS labour market for their application. If these are to be used as reference tools across Europe on a systematic basis, much greater awareness is needed of their existence and of their potential use and benefits. Common issues which were noticed during the Zadar Workshop include:

- Same subjects receive different ECTS points. One could ask how they are calculated;
- Stakeholders collaboration is difficult: the Library Association does not understand innovation and often lowers the level of the profession; the relationship between employers and labour markets should be improved;
- University administrators do not recognize the profession and some constraints are related to the convergence with other disciplines or mandatory grid of subjects given by the Government;
- Information about reform applications in LIS higher education is not available and there are not common agreed quality indicators for LIS.

3.1. Coordinating EU-US digital library education

Digital library education in the USA has traditionally heavily emphasized two aspects of the digital library development: collection development, with attendant focus on digitization and metadata; and information architecture, with attendant focus on DL applications and network infrastructure (Pomerantz et al., 2006). The strong influence of the American Library Association (ALA)'s accreditation standards on LIS programs in the US, and the equally strong influence of the field of CS (Computer Science) on the development of DLs in the USA, have resulted in DL education practices that reflect these forces. In short, DL education practices in the US have been heavily influenced by both traditional library education and elements of computer science. Recent developments in the USA have positioned DLs as a critical component in the long-term realization of the promise of cyberinfrastructure, as tools to change how science and humanities research is organized, stored, disseminated, and curated (Atkins, et al. 2003). There has also been an increase in the emphasis on museum informatics in the USA in recent years, and recognition that libraries, archives, and museums, as cultural heritage institutions, all have similar missions.

Due to different disciplinary and cultural influences, DL educational programs and practices in the United States and the European Union have developed along different paths. As a result, the focus of DL education on each side of the Atlantic is on different approaches to DL development and different applications and implementations of DLs in practice. During the iSchool Conference at UCLA in 2008, the roundtable discussion was about the digital library education programs and any international connections

of their programs, to summarize the status and nature of international planning for digital librarianship education.

The main purpose of this roundtable was to debate the strengths and the weaknesses of those different approaches, and to identify commonalities and complementarities, which could guide further development of DL education. It was understood that there was a variety of approaches to DL education, and certainly the panelists will not be able to represent all of them. Participation from the audience was encouraged and solicited in order to get as wide as possible a picture of the current situation (not necessarily restricted to US and EU), and in order to find the greatest common denominator that could be the base for a "common" shared view of DL education.

In November 2008, the investigators participated in an NSF-funded meeting on Coordinating EU-US Digital Library Education (Grant No. IIS – 0837958), held in Chapel Hill, NC, which brought together representatives of three institutions in the US and three in the EU, including the University of Zadar and the University of Parma. This meeting was intended to provide the foundation for a much longer-term collaborative project to coordinate DL education between the US and the EU, by providing an opportunity for initial discussion of developing a framework for an international DL curriculum, and planning the development of collaborations between institutions. This project intended to follow the example of other successful international LIS program collaborations such as the iSchool movement (www.ischools.org) and the Web-based Information Science Education (WISE) consortium (www.wiseeducation.org). In Europe, the model was EUCLID (European Library Schools Association), which has guided the Project European Curriculum reflections on LIS curriculum, following the Bologna Process reform implementation in European LIS schools and is continuing to stimulate a curriculum debate and cooperation between European LIS schools. The goal of this project was to identify common ground and critical differences between the EU and USA approaches to DL education, and to identify where transatlantic collaboration could be most beneficial.

In 2009, the NSF DL Workshop during the iSchool Conference at North Carolina Chapel Hill was the first step in developing a collaborative digital library curriculum between universities in the United States and the European Union. The participants in the Chapel Hill conference formed three virtual groups for the development of three different aspects of a joint or twin DL curriculum:

- Dissemination of innovative EU-US curricular experiences,
- Arrangements for the recognition of academic credits, and
- Joint development and dissemination of common tools and web-based technologies.

To develop a framework for a proposal to the EU-US ATLANTIS Programme of the European Commission and the US Department of Education, for a curriculum development project or a transatlantic dual degree program, the participants developed a SWOT analysis[7]. However, the ATLANTIS Programme was closed in 2009 and the project was halted.

4. Conclusion

The aim of the chapter was to indicate the strengths of change in LIS schools in Europe, with a focus on the Universities of Zadar, Osijek and Parma, and the potential ways of collaboration in LIS education and the importance of improved communication between educational and professional communities stimulated by international associations and international conferences.

The practice of information science has changed in the last three decades, due to the rapid development of information and communication technologies and massive increases in computing capacity, made manifest by the Internet. There is more scientific data openly available than ever before, and this environment enables scientists around the world access to the most up-to-date data and information from their desktop. As Wood (2010) as High Level Group Chair points out in the European Commission report "Riding the Wave":

> "This range has been reflected in the group as we have considered the impact on, for example, the humanities, publishing, and bio-diversity in addition to large international science facilities. Indeed, getting it right will affect the way research is done in the future and will be instrumental in ensuring that the challenges before us are solved in a holistic way rather than allowing individual disciplines to dig entrenched positions. Just how students will be trained in the future, or how the profession of "data scientist" will be developed, are among the questions the resolution of which is still evolving and will present intellectual challenges for both privately and publicly supported research."

These changes in scientific research practices create not only challenges for preparing students who are data literate, but also generate a great demand for a workforce that is trained in both scientific disciplines and data management. DL education should now prepare a workforce that can address the challenges of data-intensive science, including knowledge and skills in both managing massive data sets and providing data services and data literacy training to both students and science workers. The potential of DLs as tools for large-scale social and scientific change unites many emerging

7 This SWOT analysis is available at http://www.ibiblio.org/pomerantz/wiki/index.php/EU-US_DL_Education_Workshop:_SWOT_Analysis.

specialties: digital humanities, digital cultural heritage, e-government, e-commerce, e-science, e-learning, and the list goes on.

The absence of a coordinated effort to establish DL curricula, and a lack of standards for evaluating the quality and coverage of DL content, however, has hindered the assessment of learning outcomes in DL education. Not all projects that I have introduced here have been successful, so it is good to read about the few successful that will encourage others to widen their horizons. But it is not always easy to overcome language barriers, cultural diversity, "the way we have always done it" and the battle with bureaucracy that inevitably accompanies the questions of recognition and accountability. Getting collaborative programmes off the ground requires a strong commitment, energy and time on the part of those who actually do the work, funding for supporting the mobility and exchange of students and teachers.

Now that recent projects to develop DL curricula are completed or are soon to come to a conclusion, this period of experiment and exploration is coming to a close and a new phase is opening for LIS educators.

References

Atkins, D. et al. 2003. *Revolutionizing Science and Engineering Through Cyberinfrastructure: Report of the National Science Foundation Blue-Ribbon Advisory Panel on Cyberinfrastructure* http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.134.2019&rep=rep1&type=pdf

European Commission. 2005. Communication from the Commission of 30 September 2005 to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions i2010: Digital libraries, Official Journal C 49 of 28.2.2008 http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=URISERV:l24226i

Kajberg, L. and L. Lorring. 2005. European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education. The Royal School of Library and Information, Copenhagen.

Pomerantz, J., S. Oh, S. Yang, E. A. Fox, and B. Wildemuth. 2006. "The Core: Digital Library Education in Library and Information Science Programs." *D-Lib Magazine* 12, 11.

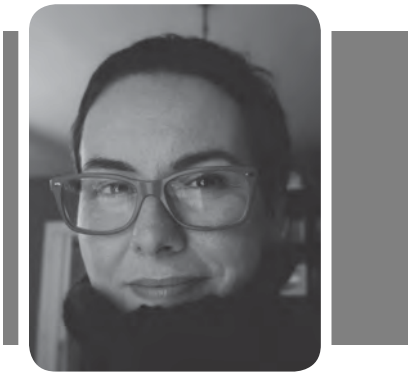
Pomerantz, J., B. M. Wildemuth, S. Oh, S. Yang, and E. A. Fox. 2009. "Evaluation of a Curriculum for Digital Libraries." *Bulletin of IEEE Technical Committee on Digital Libraries* 5, 1.

Weech, T. 2005. Analysis of courses and modules: education for digital librarianship http://dspace-unipr.cineca.it/bitstream/1889/482/1/Weech.pdf

Wood, J. et al. 2010. *Riding the wave. How Europe can gain from the rising tide of scientific data. Final report of the High level Expert Group on Scientific Data. A submission to the European Commission.* http://cordis.europa.eu/fp7/ict/e-infrastructure/docs/hlg-sdi-report.pdf

Rebuilding and retooling libraries:

how new technologies and digital media transform libraries into community hubs of the future



Milijana Mičunović

Department of Information Sciences

Faculty of Humanities and Social Sciences

University of Osijek

Abstract

Change, just as technological advancement, is inevitable. Those who are strictly defined by the boundaries of their profession, skills and knowledge will have a harder time following and adapting to change. And instead of seeing it as a strength and an opportunity to grow, they will see it as a weakness and a threat.

In libraries, changes are mostly caused by technological advancements and the rise of new digital media, whether it refers to a library's organizational and structural issues, to its services or its space. But the library's historic neutrality and intellectual integrity, as well as the integrity and independence of its services enables it to adapt to the new digital age better and quicker than any other cultural and information institution. One of the main characteristics in this process of adaptation is the creation of library creative spaces, mostly known as library makerspaces or library hackerspaces. These spaces support the rebuilding of libraries as creative community hubs that vitalize their community and its culture and economy. They also provide their patrons with public access to technology and media services necessary to define them as true members of an information and knowledge society.

In the new digital age and in the context of maker culture and hacker ethics, the library's role of providing free access to information and knowledge expands to providing free access to new technology and digital media and building the culture of collaboration and participation. Connecting with its patrons, building partnerships and strengthening the ties with the community are one of the main ways to ensure the library's sustainability and future, no matter the changes.

Keywords: libraries, community hubs, new technologies, digital media, makerspaces.

1. Introduction

As the report on the 21st century libraries commissioned by the Museums, Libraries and Archives Council in the UK states, "*Reports of the death of the library have been greatly exaggerated*" (21st Century Libraries 2004, 5).

Many articles and books about "the library of the future" draw one basic conclusion – and that is that libraries and other information institutions need to "*re-assert their value, role and purpose*" (Davey 2013, 2). And they should do that by embracing the changes that stand before them and by remaining at the heart of their community.

One of the latest and maybe the greatest changes that has taken place is the merging of libraries and different creative places endowed with digital technology. This merging has transformed libraries into cultural community hubs that bring people together by offering different services and support, learning opportunities and different social activities. These creative spaces are being established not just as a part of information institutions (i.e. libraries and museums) but also as a part of different educational and scientific institutions throughout the world (institutes, universities, schools, etc.). They have different names – makerspaces, hackerspaces, 3D labs, digital media labs (DML) and fabrication laboratories (Fab Labs) – but they can all find their place inside the library as a new service and support for library patrons and the community in general. These new services support four crucial elements of today's public library – people, programs, partners and places (21st Century Library 2004). They are gathering people and empowering the community as a whole, they are crucial for developing new programs and services, they act as a platform for attaining and realizing different kinds of partnerships with the community and they themselves become new spaces that still function as cultural and learning environments that successfully meet cultural, information and social needs of their patrons.

By integrating new technologies in their spaces and services, especially technologies brought by the culture of hacking and making, and by providing a forum for the exchange of ideas, libraries could build a true culture of participation, collaboration and interactive engagement while meeting the different learning styles and diverse educational needs of their audience and patrons (Robertson 2005).

2. The transformation and rise of libraries as creative community hubs

2.1. Maker culture and makerspaces as the true places of a new industrial and invention revolution

A makerspace is a physical location where people gather to share resources and knowledge, work on projects, network, and build. Makerspace provides tools and space in a community environment – library, community center, private organization, or campus. It can be embedded inside an existing organization or stand alone in its own. Since it is an adaptable concept, it can be shaped by educational goals as well as individuals' creative interests.

The concept of makerspace rose as a technology-based extension of the Do-It-yourself (DIY) culture, but through time, this creative space has evolved from personal to social – from DIY to DIT (Do It Together) (Ghalim 2013).

Makerspaces owe a considerable debt to and are inspired by the hacker culture and hacker ethics as a "true cultural phenomenon existing between technology and the technical" (Thomas 2002, 10) and many of them are still primarily places for technological experimentation, hardware development and idea prototyping. But self-directed individual inventors and creative teams are increasingly using these free or fee-based services in fields other than engineering and technology, thus creating a whole new set of platforms for:

- fostering play and exploration;
- supporting the culture of learning and culture of creating;
- nurturing P2P learning, i.e. networked/social learning and knowledge construction;
- working with community members as true partners;
- developing scientific reasoning;
- supporting inquiry and questioning and problem solving;
- contributing to students' understanding of a certain subject through tactile and kinesthetic learning, etc. (Anderson 2014; Hamilton 2014; Hatch 2013; Kemp 2013; Snow 2014).

The key demand of every makerspace is that it exists as a physical location but that it also evolves into the environment of more virtual participation

– video may invite input from remote experts or teleoperation may enable manipulation of machinery from afar (EDUCAUSE 2013).

Librarians usually take a step back when they hear the word "hacker" or "hacking," but that word doesn't necessarily imply computer or programming skills or bad hacking. You can hack everything – you can hack a tool, a system, a concept, an idea. Levy (2010) states that hacking usually implies taking things apart, studying how things work, and using that gained knowledge to create new and even more interesting and great things.

Hacking has come to mean something in the public discourse that is remote from its origins. The hacker ethos, in its positive sense, dates back to the early days of the computing revolution in the 1950s and 1960s. The hacker ethos in the positive sense is about the ability to deconstruct and reconstruct information systems. In the case of libraries, the task is to figure out how to break down the functions that libraries need to serve and then to rebuild those functions for the digital-plus era. Some patrons choose to read a book, for instance, in its basic, digital form, whereas others may choose to buy the print version because they prefer the hard copy. The same is true of a newspaper or an image or just about anything else that libraries curate and provide to their users. Through hacking—breaking down functions and figuring out how to reconstruct them—libraries can meet these various needs (Palfrey 2015, 113).

True value of every makerspace, hackerspace and Fab Lab lies in their informal concept and character and their interest in the spirit of creation and invention. They enable both formal and informal ways of learning (guided inquiry, tinkering and messy learning). As Anderson (2012, 29) states in his book about maker culture and maker movement "The past ten years have been about discovering new ways to create, invent and work together on the Web." Thus we had this whole web-mobile-social media-applications-revolution. "The next ten years," he says, "will be about applying those lessons to the real world." Initially, makerspaces were conceived as a powerful learning force in the non-academic community (standalone makerspaces and makerspaces at public libraries), but in time they slowly started emerging in campuses and university libraries as an incentive for grassroots creativity and invention and as support for multidisciplinary collaborative learning in STEAM fields.

Not only do makerspaces and hackerspaces support education and innovation, but they also support economic growth and development, particularly in the context of creative economy. Creative economy is based on two ideas (Howkins 2013) – firstly, people can make money from ideas; and secondly, thinking is a proper job. Makerspaces and Fab Labs are much needed creative ecologies that will foster and support these two ideas. Since creative economy is based on a new way of thinking and doing where

primary inputs are individual talent or skill, and makerspaces are places to 'break rules' and think in unthinkable ways while developing and perfecting one's talents and skills, they become a great match. Another important idea is that a creative economy doesn't have a producer on the one side and a consumer on the other side, with a producer mostly placed in the center. It's quite a different model which draws consumers closer to the center of the economy, making them prosumers who expand their knowledge and skills and help build new products and services.

As collaborative environments, these spaces support the creative process and personal growth of an individual by providing workshop space for amateurs and professionals, beginners and masters in different fields, from electronics, robotics and software, through wood or metal working, to art, video, photography, and many others.

2.2. Library makerspaces and hackerspaces

Librarianship is transitioning. This transition includes both libraries and librarians since new services require new skills and competencies and new dimensions of information provision make library jobs techier. Some even argue that libraries of the 21st century have moved beyond being mere buildings by slowly becoming a multitude of distributed micro-environments designed for interaction, conversation and learning (Digital Convergence 2007). And whether that includes a public library, a university library or a school library, the library of the 21st century should be recognized not only as a place that provides information and knowledge and supports education, but also as a meeting place, a cultural community center and a dynamic and flexible sanctuary for those in search of knowledge, personal development and their own future. By implementing digital technology and creative media, the library becomes the hub for entire community, thus ensuring its own resilience and sustainability.

Arts Council England (2013) suggests that forming services like library labs, where community members would share their skills and ideas, would induce local economic growth. These labs would act as 'pop-up' workspaces for developing economic projects while economically intervening into local community and accelerating its entrepreneurial spirit. As such, they would serve freelancers, local businesses and start-ups.

While going through different phases of restructuring, innovation and integration and moving towards the innovation in services, library professionals need to continue ensuring access to and preserving the information while borrowing the modes of operation from the culture of web and the cultures of hacking and making. Hacker ethics and hacker culture are of great help when it comes to reconceptualizing libraries. Hacking the library happens on two different levels: 1) library as a place is being replaced

with library as a platform and 2) the emphasis is no longer on materials and collections – it becomes consumer-oriented.

The library will continue to house physical materials and provide a space where people can go and interact with information; librarians will continue to be helpful guides through the world of information and knowledge, present in both the physical environment and online. But the core function of the library and those who work in it will be dramatically more networked and interconnected across institutions. Instead of focusing on building collections, many librarians have come to see their primary job as serving people at various stages of their lives. A library that is oriented not toward materials but toward people will be more explicitly service-focused, meeting immediate and relevant needs rather than continuing to do only the work they traditionally have done (Palfrey 2015, 115).

Palfrey thinks that this will lead to positive reinvention and successful remaking of libraries as useful, attractive, and sustainable cultural and information institutions.

Some of the most important steps in founding a successful creative space is thinking, planning, doing and assessing (Hamilton 2014). Many issues arise when it comes to 'building' a creative space such as a makerspace or hackerspaces in a library – from issues of creating or finding adequate and proper space and utilities (new machines, tools, materials and hardware further stretch library buildings and infrastructure) and successfully answering patrons' needs, through the issue of educating the staff and/or engaging additional staff and help (especially with staffing at a standstill), all the way to planning and executing projects (activities and programs) and planning the finances (providing the funding for new expenses becomes quite a challenge when the funding remains flat) (Libraries Connect Communities 2008).

Despite all the popularity of creative spaces in libraries and the transformation of libraries into digital community hubs, many librarians and information scientists think we should take a critical approach to new technologies (Information Technology in Librarianship 2008); one of the reasons being all the changes and decisions imposed by information technologies, as well as different overblown predictions about technology.

On their way from papyrus to cyberspace and 3D printers, libraries should be critical towards embracing and implementing technology, since it can't be proclaimed neutral and apolitical, but it cannot be denied that we live in very exciting times and that we need to find ways to adapt technologies to our lives and our lives to technologies (O'Donnell 2000, 9).

Much discussion is also being led (Library and society 2001) about the library as a physical space still needed by its patrons who use it in a tradi-

tional way – to study, learn, do research, etc. – but it cannot be denied that libraries have been transformed through the application of different technologies and media. And many are still undergoing certain transformations, since some technologies have yet to be fully exploited in the field of library services, such as access to information or educational, cultural and societal support. Still, Edwards (2009) has noticed that when digital technology becomes more universal, space becomes more specific. In the world of placeless digital landscapes, real physical space becomes a place of great meaning. That kind of library space supports the idea of architectural freedom of the building and transcends the immediate need of technology, thus making the space in the library fundamentally more important than the technology itself. When workstations are being placed through the library, their position becomes critical in terms of user requirements.

Of course, creative spaces in libraries pose many more challenges that should be addressed carefully and strategically:

- considerations for infrastructure/building needs (ICT equipment comes with specific design and construction requirements of its own): extra space, power, permits, supplies, tools, fundraising/grants/crowdsourcing, community experts;
- considerations for safety/liability;
- considerations for sustainability of a library makerspace project;
- managing logistics of sound, noise, mess, crowds;
- managing safety rules and safety plans (makerspace users of all ages need to be trained in safely operating tools before using them);
- securing their place in the market without compromising their historic neutrality and intellectual integrity;
- securing financial and service partners without compromising the integrity and independence of the library services;
- evaluation of creative spaces as library services and community hubs;
- evaluating their impact on the creative economy in the quantity and quality of founded start-ups, created prototypes, models and products (21st Century Libraries 2004; Hamilton 2014).

But Hamilton (2014) thinks that these challenges can be successfully answered by applying the rule of 4Cs: creating, constructing, collaborating and contributing. Libraries should be reimagined as collaborative environments where community members can create content and contribute to the society with their ideas and ventures.

Thanks to the pace and scope of technological development, patrons' and the general public's expectations are constantly being transformed, and as an institution with a highly recognizable social function, the library must be able to meet those expectations. It should offer a new wave of services, from library makerspaces, hackerspaces, Fab Labs and digital media labs where patrons can use equipment to create digital content, through informal learning environments for children and young adults, to programs centered around new and interactive technologies like 3D printers and gaming programs. As 3D printers become more affordable, they become 'the most common' new technology in the library makerspace.

We also strongly believe that it would benefit libraries themselves to have 3D printers available for any number of reasons. While it's great to provide the technology to patrons, don't forget that libraries and librarians could benefit from it as well. Need a shelf bracket? Want to have a custom sign for your new bookshelf? How about a custom sign for every month? Need to repair a random broken plastic thing? Once you have the power to create arbitrary things, the benefit is that you can create anything you can think of. Note that I am not saying that every library needs to immediately run out and purchase a 3D printer. Many already have, and more have plans to, either through staff interest or through actual patron demand. I think that 3D printers will, in one form or another, eventually become as commonplace as laser printers. Not everyone will have one at home, but most people will have access to one if they need it. And a lot of that access may come through their public library. As the technology becomes more fully featured, as the 3D printers become capable of printing more and more complicated objects, and as the prices continue to drop, more and more people will see that these devices may fill a need in their lives: not necessarily owning a printer, but being aware of their capabilities and being able to imagine using one. That is also an opportunity for some public libraries, to be ready for that potential by understanding the current state of the 3D printing landscape. It's always easier to be ready for the future when you prepare for it in the present (Griffey 2014, 6).

2.3. Why do we need a library makerspace?

In the digital era, we must secure the role of the library as an open and public space essential for communities and individuals. Joining their forces with the culture of hacking and making, libraries will certainly become recognized as a powerful hub of the learning community and creative individuals. Community hubs are being established as a part of different educational, cultural and scientific institutions throughout the world. Lately, libraries have also recognized the need to revive their role as cultural community hubs that bring people together by offering different services and support, learning opportunities and different social activities.

The maker movement and hacker culture in libraries enable their patrons to think in a creative way, to apply DIY solutions when they encounter a certain problem, to take initiative and think for themselves, and, literally, to imagine something, draw it on a computer and make it real by 'pushing a button on a machine' (Anderson 2012).

Libraries of all types should create space for media/maker/hacker/fab labs, provide tools and services and engage their patrons in the practice of joint creativity and hands-on learning, keeping in mind that these new spaces aren't here to replace the library but to act as a new addition to its services and activities.

Makerspaces and hackerspaces in libraries present a technological leap where library patrons and different experts come together to learn and to train others. These new spaces provide patrons and experts with different tools and technologies that they might not be able to purchase themselves (hand tools, power tools, 3D printers, CNC machines, laser cutters, Arduino Kits, modeling and animation software, etc.), thus creating great educational and instructional environments for the community at large and exciting young minds about engineering and manufacturing (Kemp 2013).

Library makerspaces emerge as a new service and support for library patrons and the community in general, providing them with several new opportunities:

1. By implementing and using open hardware and free & open source software and their 'freedoms' to use, share, improve, change and copy, libraries support the true culture of creativity, innovation and learning.
2. Using new emerging technologies provides an opportunity for the community members to work with cutting-edge technology while gaining different skills and competencies.
3. The DIY (Do-It-Yourself) culture as a culture of building, modifying, improving, repairing and creating transforms patrons from mere culture consumers into skilled, creative and capable culture producers.
4. By integrating these contemporary cultures (maker and hacker culture) into their own culture, libraries are becoming more and more 'responsible' for the recovery of creativity and innovation in the society.
5. The overflow of peer learning through which people attain greater and broader knowledge by interacting with other members of the group, especially in the context of technology-supported collaborative learning for which makerspaces and hackerspaces provide both infrastructure and social support.

6. Ensuring the knowledge for present and future patrons and the entire community by supporting the informal knowledge transfer where skills, expertise and capabilities are carried over from one patron to another.
7. The revival of a sharing culture and a broader public domain that enable patrons to exercise their right of access to knowledge and which serve as foundations for an open culture (Bagley 2014; Burke 2014; Goodman 2014; Kostakis, Niaros and Giotitsas 2014; Lux 2014; Maker Media 2013; Practical Open Source Software for Libraries 2010; Von Busch and Palmås 2006).

Everything stated above, along with other technologies, trends and tools, upgrades libraries into real social hubs which bring together the library as a house of media adapted to our digital world and the library as a center that serves its community. These technologies and tools enable the patrons to rethink the conventional way of doing things, to 'break the rules' and provide value at the same time, and maybe even become social entrepreneurs that can quickly build great things (Snow 2014).

There are currently three makerspace models for libraries: the collaboration model, the centralize-develop-deploy model and the opportunistic/entrepreneurial model. Thus libraries can find their way to manufacturing makerspaces either through collaboration and partnering, inventive central planning or through using a certain opportunistic strategy (ALA 2013). American Library Association (ALA) supports this increasing transformation of library spaces, services, resources and programming as well as the creation of makerspaces and hackerspaces in libraries, emphasizing the important question of defining the library's key role and tasks that should sustain its continuance. There are different examples of libraries that took different approaches to hackerspaces and makerspaces with a different range of budgets and different project strategies. But all those examples secured a place for themselves in their communities as centers where patrons can gather and learn how to build, create and make things together using every tool available – from books to laser cutters.

3. Conclusion

Though some librarians and experts argue about what is or should be the library's core mission and to what extent it should rely on new technologies and trends, there is no doubt that the rise of makerspaces, hackerspaces and fab labs in libraries brings positive social changes in the community while supporting one of the public library's main goals, i.e. promoting community engagement and the academic library's main goal, i.e. providing the students and faculty staff with new ways and means to do research and classwork. Today's libraries exist in a changing landscape where their

functions and services are dominated by the Internet, new digital technologies and new media that provide them with new kinds of provisions and usage, especially in the form of the technology-based maker and hacker culture.

These technology-based forms of DIY culture promote the culture of learning, sharing, creativity and innovation in libraries, which now become spaces where patrons can take the initiative, where they can access different tools and access each other; they become spaces for creation, not just for the consumption of information.

No matter what the future brings, the future of libraries presupposes four distinctive facts:

1. libraries will always have their participatory role in the society,
2. libraries will always keep their role as cultural institutions,
3. libraries will survive not despite technological progress, but (partially) because of it,
4. in combination with new technologies, libraries will always add value to the culture of knowledge and learning (21st Century Library 2004; Arts Council England 2013; Lankes 2012).

Libraries will continue their mission and practice, both as physical spaces and virtual spaces, thus creating true community hubs of the digital age. They will become facilitators who provide access, training and a safe environment to build your motivation, to grow and learn (Lankes 2012).

And to do so, libraries need to adopt the complexities of the modern information society, the cutting-edge technologies and the new creative economy, as well as embrace the culture of collaboration as a key to their success, resilience and sustainability. They will still bring opportunities to their patrons and they will continue to promote learning, they will just do it in the context of a new conceptual and technological shift. And this shift will not come easy, some may even find it controversial or radical, but it will happen, and it should happen in accordance with the library's vision, mission and strategic planning while respecting the core values of the library as a cultural and information institution.

References

21st Century Libraries: Changing Forms, Changing Futures. 2004. London: Building Futures.

Anderson, C. 2012. *Makers: The New Industrial Revolution*. New York: Crown Business.

Arts Council England. 2013. *The library of the future*. Accessed August 13, 2015. http://www.artscouncil.org.uk/media/uploads/pdf/The_library_of_the_future_May_2013.pdf

Bagley, C. A. 2014. *Makerspaces: Top Trailblazing Projects, A LITA Guide*. Chicago: ALA Tech Source.

Bagley, C. A. 2012. *What is a Makerspace? Creativity in the library*. Accessed August 13, 2015. http://www.alatechsource.org/blog/2012/12/what-is-a-makerspace-creativity-in-the-library.html

Burke, J. J. 2014. *Makerspaces: A Practical Guide for Librarians*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Davey, A. 2013. *The library of the future: A response to Envisioning the library of the future*. Accessed August 13, 2015. http://www.artscouncil.org.uk/media/uploads/pdf/The_library_of_the_future_May_2013.pdf

Digital Convergence – Libraries of the Future. Ed. by Rae Earnshaw & John Vince (2008). London: Springer-Verlag.

EDUCAUSE Learning Initiative. 2013. *Makerspaces: 7 things you should know about ….* Accessed August 13, 2015. https://net.educause.edu/ir/library/pdf/eli7095.pdf

Edwards, B. 2009. *Libraries and Learning Resource Centres: Second Edition*. Oxford: Elsevier.

Ghalim, A. 2013. *Fabbing practices: an etnography in Fab Lab Amsterdam: Master thesis*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Goodman, A. L. 2014. "Digital Media Labs in Libraries." *Library Technology Reports* 50, 6. Chicago: ALA TechSource

Graham, P. 2004. *Hackers & Painters: Big Ideas from the Computer Age*. Sebastopol: O'Reilly Media Inc.

Griffey, J. 2014. "3-D Printers for Libraries." *Library technology Reports* 50, 5. Chicago: ALA Tech Source.

Hamilton, B. 2014. *Growing Learning Communities Through School Libraries and Makerspaces: Creating, Constructing, Collaborating, Contributing*. Accessed August 13, 2015. http://www.slideshare.net/buffyjhamilton/growing-learning-communities-through-school-libraries-and-makerspacescreating-constructing-collaborating-contributing

Hatch, M. 2013. *The Maker Movement Manifesto: Rules for Innovation in the New World of Crafters, Hackers and Tinkerers*. New York: MacGraw Hill.

Howkins, J. 2013. *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London: Penguin.

Leckie, Gloria J., and John E. Buschman, eds. 2008. *Information Technology in Librarianship: New critical Approaches*. Connecticut, London: Libraries Unlimited.

Kemp, A. 2013. *The Makerspace Workbench: Tools, Technologies, and Techniques for Making*. Sebastopol: Maker Media Inc.

Kostakis, V., V. Niaros and C. Giotitsas. 2014. "Production and governance in hackerspaces: A manifestation of Commons-based peer production in the physical realm?" *International Journal of Cultural Studies* 1–19.

Lankes, R. D. 2012. *Expect More: Demanding Better Libraries For Today's Complex World*. Seattle: CreateSpace.

Levy, S. 2010. *Hackers*. Sebastopol: O'Reilly Media Inc.

Baker, David and Wendy Evans. 2011. *Libraries and Society: Role, responsibility and future in an age of change*. Oxford: Chandos Publishing.

Clark, Larry, ed. 2008. *Libraries Connect Communities: Public Library Funding & Technology Access Study 2007-2008*. Chicago: American Library Association.

Lux, K. 2014. "Libraries: Show Your Support for 'Making' In Your Community." *Information Space* Accessed August 13, 2015. http://infospace.ischool.syr.edu/2014/05/20/libraries-show-your-support-for-making-in-your-community/

Maker Media. 2013. *Makerspace Playbook: School Edition*. Accessed August 13, 2015. http://makered.org/makerspace-playbook-school-edition/

O'Donnell, J. J. 2000. *Avatars of the Word: From Papyrus to Cyberspace*. Cambridge: Harvard University Press.

Palfrey, J. 2015. *Biblio TECH: Why Libraries Matter More Than Ever in the Age of Google*. New York: Basic Books.

Engard, Nicole C., ed. 2010. *Practical Open Source Software for Libraries*. Oxford: Chandos Publishing.

Robertson, D. A. 2005. *Cultural Programming for Libraries: Linking Libraries, Communities and Culture*. Chicago: American Library Association.

Snow, S. 2014. *Smartcuts: How Hackers, Innovators, and Icons Accelerate Success*. New York: Harper Business.

Thomas, D. 2002. *Hacker culture*. London, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Von Busch, O. and K. Palmås. 2006. *Abstract Hacktivism: the Making of a Hacker Culture*. Milton Keynes: Lightning Source Inc.

ALA. Makerspaces. Accessed August 13, 2015. http://www.ala.org/tools/makerspaces

ALA. Manufacturing Makerspaces. Accessed August 13, 2015. http://www.americanlibrariesmagazine.org/article/manufacturing-makerspaces

Tatjana was my professor, my mentor and a person who phoned me one day, not long after my graduation, and said "Hello, Mili! How are you? I think you should come and work with us!" in the most casual manner.

I still can't quite remember my reaction and what I'd replied, but it must have been something like "Sure! OK!" since – here I am.

Thank you for everything, professor, and may the road ahead rise up to meet you.

Library neutrality in collection development

Mirko Duić
Department of Information Sciences
University of Zadar



Abstract

The way in which librarians understand the concept of "library neutrality" can have an important impact on the availability of diverse works in a library. In this article, two concepts with opposite understandings of "library neutrality" will be presented: *passive library neutrality* and *active library neutrality*. The main purpose of this article is to draw attention to the issue of "library neutrality" in developing, maintaining and promoting diverse library collections and to give incentive for the research on various aspects of that topic. Important inspiration for consideration in this article came from the article written by Professor Buckland: *Five Grand Challenges for Library Research*. Therefore, relevant parts of that article will be presented. For the last six years, Professor Aparac-Jelušić has been the mentor of the author of this article and in that role she has had a beneficial influence regarding the development of the author's interest for various research topics, including the topic presented in this article. Some remarks about that will be given as an introduction.

Keywords: library neutrality, diversity, collection development, collection promotion, enlargement of the publishers, economic censorship.

In the year 2009 the author started working in Zadar at the Department of Information Science as a teaching and research assistant. This job is not without some considerable challenges, at the very least because of the various assignments and because of the requirement to continually contribute new ideas and help with their successful implementation. One considerable initial challenge was to acquire, as soon as possible, the theoretical foundations of library and information science. Professor Aparac-Jelušić was very helpful in that regard. Apart from introducing the author kindly to his work colleagues, she also recommended the foundational literature

in the LIS field and referred the author to the important authors and their works. In the year 2009 the author enrolled in the PhD programme "The Knowledge Society and Transfer of Information" where the author had a great opportunity to gradually accumulate different insights valuable for his new career. The credit for the creation of that programme goes considerably to Professor Aparac-Jelušić. In particular, the author would like to emphasize the fact that Professor Aparac-Jelušić revealed to him the works of the LIS pioneers and legends. Their works had and still have a major impact on how the author understands this field of research. At the same time, these works are still giving him fresh inspiration for his research topics. The author will enumerate a few authors and works that he studied on Professor Aparac-Jelušić's recommendation:

Patrick G. Wilson (Second-Hand Knowledge: An Inquiry into Cognitive Authority; Public Knowledge, Private Ignorance); *Marcia J. Bates* (Berry Picking Model Of Information Retrieval); *Michael K. Buckland* (Redesigning library services; Library services in theory and context; Emanuel Goldberg and his knowledge machine; The Heritage of Public Librarianship; Five Grand Challenges for Library Research), *Tefko Saračević* (Relevance and how it was studied); *Douglas John Foskett* (Information service in libraries), *Jesse Shera* (The complete librarian – and other essays; Knowing books and men; knowing computers too).

Every one of these authors was important for advancing the author's understanding of the LIS field. The author would especially like to single out Professor Michael K. Buckland because it was one of his papers that gave the author the inspiration to explore the topic of library neutrality. As soon as the author started working in Zadar, he had the priceless opportunity to meet Professor Buckland in person. More specifically, at the LIDA (Libraries in the Digital Age) conference in May 2009, at which prof. Buckland was the invited speaker. The author's task was to record his presentation with a video camera. The author remembers this presentation as being interesting and inspiring. In the same month, the author also had the opportunity to listen to Professor Buckland's lecture at the PhD programme which the author enrolled. The lecture was about Emanuel Goldberg, a visionary inventor whose revolutionary device for organizing and retrieving a huge number of (micro)documents was for a long time unfairly forgotten. This lecture was equally interesting, so the author was intent on finding and studying Professor Buckland's books and papers. The author did not know then that in the next few years he would have another convenient opportunity to thoroughly study some of prof. Buckland's works. Namely, from 2009 to 2014, the author was an assistant at the university course "The Foundations of Information Activity" – which was a course created by Professor Aparac-Jelušić. As some of Professor Buckland's works were required reading for this course, the author got a chance to explore them meticulously in the process of preparing test questions in cooperation with Professor Aparac-Jelušić.

How neutral could libraries be?

Among the many inspiring works of prof. Buckland which the author had a privilege to encounter, the author would like to single out this one for this paper: *Five Grand Challenges for Library Research*. The reason why the author emphasizes this work is that he found the incentive to think about the topic of library neutrality in it. As its name suggests, in the article *Five Grand Challenges for Library Research*, Professor Buckland recommends five topics for LIS research because he thinks that a more detailed understanding of these topics would be helpful for the considerable advancement of library services.

One of these five research topics is the topic of library values. In relation to this topic, Buckland draws attention to the importance of the following question: "How neutral can libraries be?" Buckland emphasizes the fact that library neutrality is based on the commitment of many librarians, their governing boards, and their professional associations to open inquiry, freedom to read, and "balanced collections." He points out some barriers for library neutrality. For example, public libraries are guided by the purposes of their funding bodies that have agendas. Buckland also points out the "self-censorship by the librarians seeking to avoid censorship being imposed from outside." He indicates that both of these issues have been discussed many times before. Therefore, he pledges to explore one other barrier to library neutrality, which has not been much explored yet, but which has a profound impact on reducing the access to diverse materials (Buckland 2003). Buckland emphasizes the importance of exploring the following questions:

> "How well do we understand the factors and mechanisms by which inquiries are steered towards or away from some sources? How, and in what ways, can librarians exercise effective influence, given the powerful roles of publishers?" (Buckland 2003, 682).

One of the reasons why he thinks that these questions are decisive is a continued consolidation of media publishing into fewer companies. He thinks that a thorough analysis of these questions would provide a better understanding of how a library services are situated in this regard and of what the options are (Buckland 2003, 682).

Inspired by Buckland's considerations, in this paper the author intends to focus on the issue of library neutrality, its relation to the process of conglomeration of the publishers and the undesirable consequences of that process: market predominance of the popular, most promoted literature. This was also one of the topics which the author considered in his PhD thesis "Film Collections in Croatian Public Libraries." One important finding

from that research was that film collections in Croatian public libraries are to a large degree not diverse regarding the film types, the time periods in which the films were produced and the countries of the films' production. Namely, it was found that in those libraries there is a substantial predominance of the most recent American feature films.

Conglomeration of publishing and economic censorship

Conglomeration of the publishers can have a harmful impact on the possibilities of developing diverse library collections. Likewise, conglomeration of the publishers can have a harmful impact on the whole market, lowering the diversity of works (books, films, music, etc.). J. Habermas warns about the cultural homogeneity of the world:

> "Global markets, mass consumption, mass communication, and mass tourism disseminate the standardized products of a mass culture (overwhelmingly shaped by the United States). The same consumer goods and fashions, the same films, television programs, and bestselling music and books spread across the globe; the same fashions in pop, techno, or jeans seize and shape the mentalities of young people in even the most far-flung places" (Habermas, 75).

By the year 2006, fewer than ten corporations, most of which are from the USA, owned the majority of world media industries (Thussu 2007, 49). J. Buschman (2005) is the author of the paper *On libraries and the public sphere* in which he admonishes that libraries, universities and schools are threatened by the interests of profit-oriented organizations. Buschman (2005, 7) thinks that we have been transformed into an unbalanced society because the economical way of thinking about society and its problems dominates the public philosophy. N. Kranich, former ALA (American Library Association) president, thinks that market, i.e. economic censorship, is influencing decision making in publishing in such a way that publishers are refusing to publish new authors and critical perspectives because they fear that untested authors and titles will not sell well enough. Therefore, she warns that libraries cannot develop balanced collections without considerable investment in alternative sources that exist as opposition to the big publishers (Kranich 1999, according to Lilburn 2005, 7).

One guideline from the IFLA/UNESCO Public Library Manifesto is important in this context. That guideline says that collections and services should not be subjected to any kind of ideological, political or religious censorship, but also not to the commercial pressures (IFLA/UNESCO Public Library Manifesto, 1994).

A peculiarly important issue is what kind of impact the decrease in diversity of works in a library has on children and adolescents. Being in the process of growing up, they are developing an interest in certain types of books, films, music, etc. – so it is important that they have access to diverse works and that the educational and cultural institutions are capable of presenting them with valuable, diverse works that are appropriate for their age and that will develop their tastes and broaden their cultural and educational horizons. K. Drotner points out the challenge in offering diverse and quality works:

> "In terms of entertainment, a major challenge is to offer what children would not easily encounter in visits to the local mall or surfing the internet" (Drotner, 2009).

The development of diverse collections in conditions of conglomeration of the global publishers is a major challenge for libraries. For example, in the sphere of development of film interests, D. Denby regards that "[...] the studios are not merely servicing the tastes of the young audience to whom they want to sell; they are also continuously creating the audience to whom they want to sell" (Denby 2012, 35). Departing from this statement, Denby raises a question: "[...] will these constantly created new audiences, arising from infancy with all their faculties intact but their expectations already defined [...] – will they ever develop a taste for narrative, for character, for suspense, for acting, for irony, for wit, for drama?" He considers a possibility that the audience "will be so hooked to sensation that anything without extreme action and fantasy will just seem lifeless and dead to them" (Denby 2012, 35).

Two views of library neutrality

If the libraries want to build and maintain diverse collections, it is of the utmost importance which activities the libraries, i.e. the librarians are undertaking and to which extent they are trying to eliminate or decrease previously highlighted problems. The way in which librarians understand the concept of "library neutrality" can have an important impact on the quantity and quality of those pro-diversity activities. Here are some questions whose answers could indicate how librarians understand the concept of "library neutrality": To which extent do the librarians intend to be active in relation to the decrease in diversity of works in the market? To which extent do the librarians understand the concept of "library neutrality" as a principle that tells them that they should not or that they could not have any influence on market supply? To which extent do the librarians understand the concept of "library neutrality" as a principle that tells them that they should not or that they could not have any influence on the interests

or wants of their current and prospective users? To which extent do the librarians understand the concept of "library neutrality" as a principle that tells them not to get involved in the market laws of supply and demand, i.e. to primarily and exclusively fulfil the wishes of their users by primarily acquiring the works that are most popular and most available on the market?

There is one possible answer on these questions in a paper by S. Durrani i E. Smallwood. They think that a considerable number of libraries are unrelated to the social and political reality that surrounds them. They say that these libraries have McDonald's restaurants as their ideal, the restaurants that serve identical or very similar meals in all parts of the world. The authors think that "McDonald's" libraries are becoming more and more isolated and that their librarians are proud of the neutrality they have in the middle of numerous social divisions (Durrani, Smallwood 2006). The following quote describes this type of library neutrality well:

"Forces of corporate globalisation then push them even further from their communities by offering to save staff and mental effort by supplying prepackaged 'bestsellers,' guaranteed to meet the wants of 30 percent of the population – and to boost the profit margins of transnational publishers and booksellers. The success of their libraries is then judged by the number of such bestsellers they manage to loan out. No critical questions are asked or answered here: What is a library all about? What is its social role? Who has the power to make key decisions, and on whose behalf are decisions made?" (Durrani, Smallwood 2006, 4).

G. Handman is worried about the nature and direction of the development of film collections because they are frequently developed according to the law of least effort. In that way, libraries are primarily eager to acquire popular feature titles and relatively cheap non-fiction titles intended for the mass market, i.e. films which could be easily obtained from regular suppliers (Handman 2003, 38). R. Pitman (1989; according to Harris 2008, 6) is equally concerned about libraries which acquire only bestseller films because he considers that a library should develop a collection of the best and most interesting films. F. Bouthillier (1998, 17) speaks about two contrasted library ideologies – ideology of popularization and ideology of education. The first ideology suggests that people need to get what they want, and according to that ideology the following types of documents are primary library material – films, music and easy-to-read fiction. According to this ideology, books that are more serious or complex do not have the importance that they have according to the library ideology of education. A. Huynh (2004) thinks that in the last few decades, public libraries have redirected their budgets to satisfying users' wants and these wants are strongly shaped by publishers' promotional activities and advertise-

ments. Although he does not have anything against popular culture in libraries, Huynh (2004, 29) nevertheless asks the question whether survival is the hidden motivation why public libraries are primarily orientating themselves toward users' wants and at the same time neglecting their educational mission. He acknowledges that fear from complete loss or a decrease in funds is a real and important factor in the management of public libraries, but he adds that this fear should not divert libraries from their mission.

In the previous quotes, the attention is indirectly drawn to the understanding of the concept of "library neutrality" as a principle that tells librarians that they should not or that they could not have any influence on the market supply, i.e. that they should not or that they could not have any influence on the interests or wants of their current and prospective users. Therefore, they are primarily fulfilling users' wishes by first acquiring the works that are most popular and most available on the market. We will call this type of view of the concept of "library neutrality" "passive library neutrality." On the other hand, it is possible (and we think that it is necessary) to accept another, entirely opposite concept of "library neutrality." We will call this other type of view of the concept of "library neutrality" "active library neutrality."

Active library neutrality – the way to go

The library can and should be active neutral, which means that the library should develop, maintain and promote the neutrality of its collections. In that manner, the active neutral library will continue to develop, maintain and promote diverse and balanced collections with a considerable share of less available, less popular works so that the library's users can have access to them and so that they have the chance to find out about these works and get interested in them. Therefore, the important role of the active neutral library is also to strongly promote less available and less popular valuable works with the role of expanding cognitive and bibliographic horizons of its current and prospective users.

In the text *Fostering media diversity in libraries – strategies and actions*, there are plenty practical, useful proposals for the activities whose goal is to develop, maintain and promote diverse library collections and services, activities which are in spirit of the active neutral library (American Library Association, 2010). This text was created by the *Subcommittee on the Impact of Media Concentration on Libraries*) which is a part of the ALA *Intellectual Freedom Committee*. This is a quote from the beginning of this text:

> "The purpose of this document is to provide libraries, library consortia, and library networks with a centralized list of strategies and actions to help them fulfil one of their key responsibilities: to provide access to a diverse collection of resources and services. Throughout the document, special attention is given to the acquisition of and access to small, independent, and alternative sources—including locally produced and international ones—in all formats: print, AV media, and electronic" (American Library Association 2010, 9).

The authors have the opinion that in the times when democratic discussion is more important than ever, the information system is unbalanced and therefore libraries need to provide forums – physical and virtual – which open possibilities for the individuals to join in the exchange of perspectives and ideas (American Library Association 2010, 9). The authors emphasize that libraries should no longer depend on traditional, passive approaches to the acquisition:

> "They must be vigilant and assertive in seeking out alternative voices. In short, libraries must assume an active leadership role if they are to ensure access to a broad spectrum of ideas. Otherwise, they will abrogate their responsibility to guarantee free expression and promote the public interest in the digital age" (American Library Association 2010, 11).

Here are some of the strategies which are suggested to librarians in order to build responsive, diverse and high-quality collections: prepare a selection policy and a collection development policy that articulate the importance of a diverse collection of resources; promote the diversity of sources, outlets, and viewpoints essential to an informed citizenry and a robust marketplace of ideas; assign library staff to monitor new small/independent/alternative press titles and make recommendations for the collection; train staff in the importance of including alternative sources of information in the collection (American Library Association 2010, 12).

The authors of this text have recognized many considerable problems encountered by the librarians who strive to develop, maintain and promote diverse collections. Unfortunately, other studies that are concerned with similar problems are hard to find.

Final remarks

Two views of the concept of "library neutrality" – active and passive neutrality – should be primarily understood as two poles of neutrality between which there is a range of many possible levels of library neutrality. Hence,

in its total activities, a certain library can act active neutral to a certain level which lies somewhere between maximum active neutrality and minimum active neutrality or it could even be a zero level of active neutrality, in which case it could be said that the total activities of that library could be designated as passive neutral.

There is another important differentiation which needs to be taken into account. Namely, a certain library, i.e. librarians can act more active neutral in developing, maintaining and promoting a certain collection than when developing, maintaining and promoting some other kind of library collection. For example, the library can be passive neutral in developing its film collection, whereas the same library is in a considerable level active neutral in developing book collection. The level of active neutrality with which a certain library is approaching the development of certain collection depends, among other factors, on the value that librarians in that library attach to that collection. If films are considered to be a less valuable resource than books (in cognitive or some other aspects), then it is not surprising that the film collection will be developed in the spirit of passive neutrality. Accordingly, the film collection will most likely consist mainly of the most popular, most available films. On the other hand, if in the same library it is thought that books are the most valuable resource for the users, there is a good chance that the book collection will be developed in the spirit of a high level of active neutrality. Hence, the librarians will strive to develop a more diverse book collection. Of course, it is possible that librarians will have an entirely opposite value system - that they would consider films to be more valuable than books. The situation in every library and network of libraries in a certain region, country or part of the world is determined by the different environments, attitudes and interests of current and prospective users and librarians. Therefore, we can expect considerable differences in the politics of neutrality which are adopted and implemented in a particular library. Research about the understandings of the concept of "library neutrality" in a particular library or group of libraries and research about the diversity of the collections in these libraries can give us valuable insight into this important aspect of librarianship. As we have already mentioned, there are not many studies about these topics. The main purpose of this article was to draw attention to the issue of "library neutrality" in developing, maintaining and promoting of diverse library collections and to give incentive for the research of various aspects of that topic.

References

American Library Association. 2010. "Intellectual Freedom Committee Subcommittee on the Impact of Media Concentration on Libraries. Fostering media diversity in libraries – strategies and actions." In *Intellectual freedom manual,* 9-25. ALA, 2010.

Bouthillier, F. 1998. "Competing visions of library service." *Progressive Librarian* 14: 13-21.

Buckland, M. K. 2003. "Five grand challenges for library research." Library Trends 51, 4: 675–686.

Buschman, J. 2005. "On libraries and the public sphere." *Library Philosophy and Practice* 7, 2: 1-8.

Denby, D. 2012. "Has Hollywood murdered the movies?" *New Republic* 243, 15: 29-40.

Drotner, K. 2009. "Children's media culture: a key to libraries of the future?" Paper presented at the 75th IFLA General Conference and Council, Milan, Italy, August 23-27, 1-8.

Durrani, S., and E. Smallwood. 2006. "The professional is political: Redefining the social role of public libraries." *Progressive Librarian* 27: 3-22.

Habermas, J. 2001. *The postnational constellation: Political essays*. Cambridge, MA: MIT Press.

Handman, G. 2003. "A view outside the mainstream." *American Libraries* 38-40.

Harris, B. 2008. "YA films: Idle entertainment or a valuable part of your collection?" *YA Hotline* 82: 3-7.

Huynh, B. A. 2004. "Background essay on collection development, evaluation and management for public libraries." *Current Studies in Librarianship* 28, 1-2:19-37.

IFLA/UNESCO Public Library Manifesto, 1994. Accessed February 10. http://www.ifla.org/publications/iflaunesco-public-library-manifesto-1994

Lilburn, J. 2005. "Too much "official" truth? Mainstream media, the alternative Press and the construction of common knowledge." *SIMILE: Studies In Media & Information Literacy Education* 5, 4: 1-10.

Thussu, D. 2007. *News as entertainment: The rise of global infotainment*. Sage.

In the year 2009 I started working in Zadar at the Department of Information Science as the teaching and research assistant. This job is not without some considerable challenges and one of it was to acquire, as soon as possible, theoretical foundations of the library and information science. Professor Aparac-Jelušić introduced me to the foundational literature in the LIS field and referred me to the important authors and their works. From 2009 to 2014 I was an assistant at the university course created by Professor Aparac-Jelušić "The Foundations of Information Activity." This was also a very good opportunity to advance my knowledge of the field.

O Tatjani, s Tatjanom

Dubravka Kunštek, *Tanja*



Prva vijest o Tanjinu odlasku u mirovinu jako me iznenadila. U pitanju je osoba s toliko energije i entuzijazma, nikad joj ništa nije teško, njezin dan kao da ima 48 sati, pa mi je stoga njezino „penzioniranje“ zvučalo kao neki oksimoron. No zakonitosti „krsnog lista“ ne mogu se izbjeći ni kod ljudi tako silno aktivnih na svim područjima života!

Prof. dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić na početku svoje profesionalne karijere kratko je vrijeme radila u narodnoj knjižnici (4 mjeseca kao manipulant), ali osnovni zadaci i misija narodnih knjižnica – podučavanje, andragoški pristup, stjecanje navike čitanja i podizanje općeobrazovne razine – nalaze se u pozadini mnogih njezinih radova i aktivnosti.

Kasniji rad u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu omogućio joj je podrobno upoznavanje svih zadataka nacionalnih knjižnica, a to je bila dobra osnovica za Tanjin pedagoški i znanstveni rad, kojem posvećuje najveći dio svog profesionalnog života.

Pogledamo li Tanjinu bibliografiju, ona je zaista dojmljiva, pa i nema područja knjižnične znanosti i djelatnosti u kojem nije ostavila traga. K tomu, valja dodati i rad na projektima, neumorno zalaganje za osnivanje katedara knjižničarstva u Osijeku i Zadru, nastavni rad na odjelima za knjižničarstvo u Zagrebu, Osijeku i Zadru, zatim mentorski rad i recenzentski rad. Bila je i članica uredništava mnogih domaćih i inozemnih knjižničarskih časopisa, a uredila je i velik broj monografskih publikacija. U okviru Hrvatskog knjižničarskog društva bila je članica mnogih komisija i radnih grupa. Valja istaknuti da je najveći dio svih funkcija obavljala *pro bono*, pružajući tako primjer drugima. Potaknula je i organizirala razna savjetovanja, često uz sudjelovanje inozemnih kolega, a i sama je u njima sudjelovala s bezbroj referata.

Osobno mi se ipak čini da je njezin najveći doprinos hrvatskom knjižničarstvu velik broj dobro obrazovanih mladih knjižničara koje je nesebično poticala i promovirala te na taj način osigurala budućnost našoj struci.

Uspješno je i s puno smisla za organizaciju usklađivala svoju profesiju i obitelj, kojoj je uvijek snažan oslonac, kao i prijatelje, koji u svakoj prigodi mogu računati na njezinu pomoć.

Također smo često komentirali i njezinu širinu, a tu osobito valja istaknuti poznavanje glazbe, osobito opere, pa smo i mi koji dijelimo istu strast rado o tome razgovarali s njom.

Često smo zajedno bile članice raznih radnih grupa i komisija, u kojima Tanja nikad nije oklijevala izreći svoja stajališta, makar se ona ponekad nisu podudarala s općeprihvaćenim stavovima, a čak je katkad u šali za sebe znala reći da je *professional againster*. Za nju bi se zaista moglo reći da u potpunosti ispunjava zahtjeve koji se postavljaju pred pravog knjižničara – on naime mora ima tri H – *Head, Heart, and Hands* – tj. mora imati intelektualne sposobnosti za obavljanje tog posla te entuzijazam i ljubav prema njemu, ali se ne smije libiti ni fizičkog napora koji se katkad mora podnijeti bez obzira na status i domete pojedinca.

Kad pogledamo njezin cjelokupan rad, znali smo se zapitati: pa kada stigne to sve napraviti? Evo i odgovora: Tanja nema televizor! A kad se spominje da IZA svakog uspješnog muškarca stoji žena, onda valja reći da UZ svaku uspješnu ženu stoji tolerantan muškarac, a to Srećko Jelušić svakako jest. Želim im da u ovom „zlatnom dobu“ uživaju što dulje, a sigurna sam da će još mnogo doprinijeti struci, na obostranu korist. A možda nabave i televizor!

I na kraju, koliko god cijenimo Tanjin velik doprinos struci, ipak je najbolja krajnja ocjena za nju kao pojedinca broj onih koji će nakon njezina odlaska u mirovinu osjetiti prazninu i sjetiti se mnogih dobrih djela koja je učinila njima i cjelokupnom hrvatskom knjižničarstvu. A takvih će biti mnogo.

Tomislav Jakopec, *Složeni višerazinski utjecaj prof. Tatjane Aparac-Jelušić na znanstvene, poslovne i životne procese Tomislava Jakopeca*



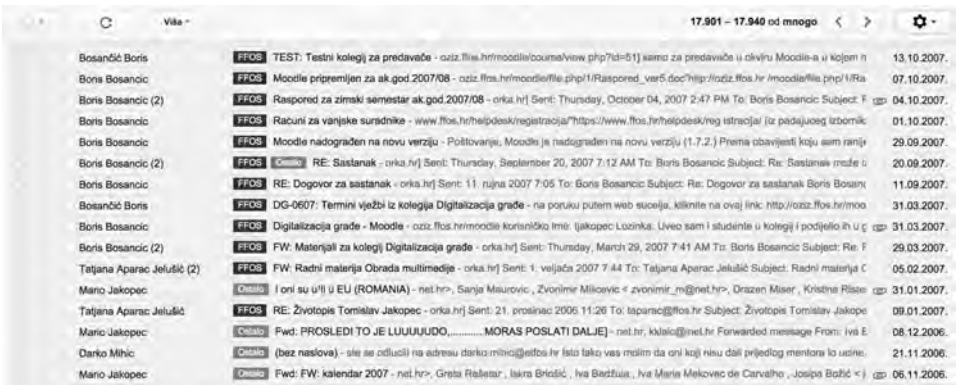
S obzirom na godinu nastanka ovog teksta, 2015. godinu, i njegov za mene velik značaj, ovu ću priču započeti Dvopredmetnim diplomskim studijem informacijske tehnologije. Kada se pogleda Elaborat Dvopredmetnog diplomskog studija informacijske tehnologije (Odsjek za informacijske znanosti, Osijek, 2015.), ne može se ni približno uočiti kako je upravo prof. Aparac imala velik utjecaj na njegovo kreiranje, i to na nekoliko razina. Iako su njegove razine isprepletene i međusobno prožete, pokušat ću ih razdvojiti na tri dijela, a na kraju ponovno objediniti u jednu cjelinu.

Razina 1 – zaposlenje na fakultetu

Krenimo ispočetka. Gledajući iz perspektive 2015. godine, 17 937 e-mail-poruka unazad, uz filter ffos.hr, dolazimo do 2007. godine (slika 1) i mog prvog kontakta s Filozofskim fakultetom u Osijeku, naravno, preko prof. Tatjane Aparac-Jelušić. Tu pronalazim odgovor prof. Tatjane na moj poslani životopis, a kasnije se pojavljuju dogovori o mojem izvođenju pojedinih kolegija u svojstvu vanjskog suradnika.

Kako je došlo do slanja životopisa, puka je sreća. Ja sam honorarno predavao na smjeru programiranja poslovnih aplikacija u privatnoj informatičkoj školi Ivora dok sam bio zaposlen u tvrtki ORKA d.o.o. kao projektant/programer informacijskih sustava. U to vrijeme Filozofski fakultet i Učiteljski fakultet u Osijeku dijelili su zgradu, a grupu P3 pohađala je djelatnica Učiteljskog fakulteta Lidija Nikolić koja me uputila na prof. Tatjanu te pozvala da joj se predstavim životopisom. Sjećam se kako je Lidija tada napomenula da se radi o profesorici koja je osvojila priznanje za izvrsnog

nastavnika informacijskih znanosti te mi je slanje životopisa bilo prilično stresno, uz postavljanje pitanja jesam li dovoljno stručan da se javim i imam li što ponuditi akademskoj zajednici budući da dolazim iz privrede. Sada mi je žao što u arhivi nemam tu e-mail-poruku i taj dokument životopisa jer je slan s e-mail-računa tvrtke u kojoj sam tada radio. Upravo je odgovor prof. Tatjane 9. siječnja 2007. godine otvorio vrata mojoj akademskoj karijeri. Prvo sam kao vanjski suradnik držao nastavu na izbornim kolegijima Digitalizacija građe, Obrada multimedije i Digitalni arhivi, da bih poslije držao kolegij Implementacije programskih rješenja za oblikovanje sadržaja. Kao diplomiranom informatičaru, području informacijskih znanosti, a posebice informatologije, bilo mi je posve nepoznato. Međutim kolegiji na kojima sam sudjelovao u nastavi su bili izrazito tehnički orijentirani. Iako je prof. Tatjana svoj rad nastavila na Zadarskom sveučilištu, ja sam kao vanjski suradnik ostao u izvođenju nastave sve do zaposlenja na Filozofskom fakultetu 15. prosinca 2008. godine.



Slika 1. Prva e-mail-poruka prof. Aparac-Jelušić

Razina 2 – studijski program

Po dolasku na Fakultet kao asistent radim na izvođenju nastave na kolegijima Oblikovanje mrežnih stranica, Baze podataka II, Implementacije programskih rješenja za oblikovanje sadržaja, Digitalizacija građe, Digitalni arhivi, Upravljanje promjenama u knjižnicama i informacijskim sustavima i Elektroničko nakladništvo i knjižarstvo. Svi spomenuti nazivi kolegija imaju svoje ishodište u Elaboratima nastavnih planova i programa Preddiplomskog i Diplomskog studija informatologije, izvorno nastalim 2005. godine, čiji je prvi autor, naravno, prof. Tatjana. Temelji postavljeni

u programu iz 2005. godine, koji jasno i nedvosmisleno govore o ulozi i potrebi izučavanja tehnologije kao nositelja informacijske znanosti, uvelike su pomogli definiranju osnovnih postulata programa iz 2015. godine.

Razina 3 – doktorski studij

Po zaposlenju na Fakultetu upisujem na Sveučilištu u Zadru doktorski studij Društvo znanja i prijenos informacija čija je voditeljica prof. Tatjana. Upravo je kolegij Teorija informacijskih znanosti, koji je vodila prof. Tatjana, bio osnovni kolegij koji me upoznao s „onom stranom" informacijskih znanosti koju nisam poznavao, dok je seminarski rad na temu „Mapa znanja informacijskih znanosti" bio prvi rad koji sam pisao u punoj formi znanstvenoga rada. Kako se radilo o preglednom radu, on je, nažalost, ostao neobjavljen. Prof. Tatjana pratila je rad svih nas na doktorskom studiju uz, kako to ljudi kažu, „majčinski odnos". Mogu se pohvaliti i kako je prof. Tatjana prisustvovala obrani moje disertacije. Ja sam, naravno, bio sretan što sam doktorirao, ali sreća se osjećala i u njezinoj čestitki na obrani.

Godine 2015., gledano iz perspektive poslijedoktoranda i prvog autora Dvopredmetnog diplomskog studija informacijske tehnologije, ne mogu se oteti dojmu kako svega toga ne bi bilo da nije bilo prof. Tatjane. Kao zaključak ovih mojih anegdotalnih navoda mogu samo dodati kako se osjećam počašćeno i sretno jer sam imao prilike u životu biti mentoriran, učiti i raditi s prof. Tatjanom Aparac-Jelušić.

Boris Bosančić, *LIDA i Tatjana*



Poznavao sam dvije vile.
Svaka je uzela svoj oblik postojanja.
Jedna je odlučila biti profesoricom,
a druga konferencijom…

Otok Mljet 2000-ih… Nakon bezvremenog putovanja katamaranom iz Dubrovnika, stižemo do „Odisejeva otoka". On je naprosto takav, magičan, tajnovit, i da, Odisej u stvarnosti nikada nije kročio na njega… Pomišljam da možda tek čeka na svoju legendu, svoj mit. Koferi su teški; u maloj lučici, u kojoj je pristala grdosija katamarana, vučemo ih do stolića kafića, tik uz more. Dotada, kafić je prometovao sa samo nekoliko naručenih kava, sada ih je na desetke… Ipak, malo po malo, tišina postaje sve upadljivija. Naši glasovi još uvijek se čuju, ali kao da bivaju onemogućeni u svom daljnjem širenju… Tišina otoka preuzima vlast. Jedan glas ipak ostaje. I tom glasu kao da su nepoznate sile otoka jedinom dopustile govoriti.

– Kad lijepo popijete kavicu, pravac autobus; eno ga, čeka vas u hladu na drugoj strani… – to je bio Tatjanin glas, na trenutke visok i treperav, glas koji se ne dvoumi, i koji je očigledno odlučio pod svoje staviti kako organizaciju konferencije, koja je bila povod našem dolasku na otok, tako i svu magičnu silu samog otoka… Još koju minutu i svi smo u autobusu koji se počinje valjati njegovom unutrašnjošću. Svaki trenutak pomislim da ću kroz prozor ispred sebe ugledati lice kakva magičnog bića ili samo zvijeri, možda i dinosaura, toliko su jake sile otoka koje me svladavaju. Nakon nekog vremena, autobus stiže pred hotel znakovita naziva Odisej… i ubrzo, ponovno začujem isti glas:

– Boris, pripremite se, najbolje tek dolazi… – profesoričin glas prenu me iz snatrenja – ali prvo po ključeve sobe, i brzo u red!

LIDA je, definitivno, bila i ostala „čarobna konferencija", i onda, dok se održavala u Dubrovniku i na otoku Mljetu, i danas, kada se održava u Zadru. U svakoj prilici stigla bi okupiti na desetke istraživača sa svih strana svijeta koji su živahno raspravljali o knjižnicama u ovom našem digitalnom dobu, veselo se družeći. Ali zašto tvrdim da je LIDA „čarobna konferencija"? Zato što bi me, svaki put kad bi je pohodio, obuzimao osjećaj da se na njoj događaju istinske „znanstvene čarolije"! Ne vjerujete mi?! Nastavite čitati ovaj tekst i možda ću vas uvjeriti u suprotno.

Te, kako sam ih nazvao, „znanstvene čarolije“, najviše su se ticale ostvarenja ideja i zamisli koje su nam padale na pamet u vezi s ovim našim poslom. Međutim i dalje nisam siguran ŠTO ili, bolje rečeno, TKO je iza njih, stvarnih ili metaforičkih, zapravo stajao…

Sjećam se, dvije tisuće treće, lako „zaljubljive“ prirode po pitanju ljudi i stvari, nekako sam se stigao „zaljubiti“ i u znanost. S Goranom, kolegicom iz Rijeke, priredio sam poster o usluzi Pitajte knjižničare, na Tatjanin nagovor:

– Spremite poster i dođite na LIDA-u. Nećete se razočarati!

Dakako, radilo se samo o ideji… Međutim tek na konferenciji LIDA, a to i sada tvrdim, ta ideja magičnim je moćima, valjda same konferencije, zadobila snagu za svoje „otjelotvorenje“. Nekolicina nas, nadobudnih knjižničara koji smo se oko nje okupili, na konferenciji LIDA preuzela je tu snagu i usluga je 1. siječnja 2004. ugledala svjetlo dana…

Dvije tisuće četvrta.

– Boris, zašto svoju digitalnu zbirku koju ste kreirali u okviru diplomskog rada ne postavite na mrežne stranice vaše knjižnice? – reče mi Tatjana toga proljeća. Uh, pomislio sam, nije to lako učiniti.

Međutim kad sam te godine pohodio konferenciju LIDA, nekoliko razgovora pomoglo mi je razriješiti glavne poteškoće. Kao da je nečija čarolija ponovno bila na djelu. Usput, u glavi mi se oblikovala i zamisao o informacijskoj arhitekturi digitalne knjižnice. Opet sam priredio poster, ovaj put s kolegicom Majom, koja je već bila zaposlena na faksu, na „Tatjaninu odsjeku“.

Nakon konferencije LIDA bacio sam se na postavljanje digitalne zbirke Gradske knjižnice Slavonski Brod, u kojoj sam u to vrijeme bio zaposlen, na njihove mrežne stranice i vrlo brzo u tome uspio…

Dvije tisuće peta.

– Boris, sad kad ste upisali magistarski studij, nije loše da popričate s Bobom Hayesom koji dolazi na LIDA-u – Tatjanin glas bio je uporan kao i proljetna kiša koja je tog proljeća lupala po oknu mog prozora. – On bi vam mogao pomoći oko ideje za vaš magisterij…

Te godine, sjećam se, na otoku Mljetu proveo sam vrlo ugodne trenutke ćaskajući s Bobom i ulazeći pritom u tajnovite odnose podataka, informacija i znanja koji su me na kraju inspirirali da magisterij posvetim bazama znanja onih istih *online* referentnih usluga koje sam razvijao godinu-dvije

prije. Isto tako, nepovratno sam se „zaljubio“ u pojam informacije, i danas moju „tihu patnju“... Na PhD-forumu, sjećam se, branio sam svoju, u to vrijeme hipotetsku tezu o bazama znanja...

Iste godine i ja sam se zaposlio na faksu, na „Tatjaninu odsjeku“.

Dvije tisuće šeste, u proljeće, Tatjana me pozvala u svoj ured i pitala mogu li joj pomoći oko WebCT-a, tadašnjeg CARNet-ova softvera za e-učenje. Zainteresiravši se za e-obrazovanje, nedugo potom, instalirao sam Moodle, besplatan i puno učinkovitiji alat za e-obrazovanje od tadašnjeg CARNet-ova, koji i danas održavam na svom fakultetu. Ne moram više spominjati kako sam na konferenciji LIDA i te godine prošao inicijaciju posvećenja u tajne sustava *Learning Management*... S kolegom Borisom imao sam poster, valjda na tu temu...

Dvije tisuće sedme, evo Tatjane:

– Uh, Boris, trebat će nam arhivski sustav... Možete li vi to? Znam da ste mi pričali o onoj FEDORI...

Da, FEDORI, koja je u to doba bila još jedna moja „tiha patnja“... Radilo se o besplatnoj inačici softverskog rješenja repozitorija koju sam uzalud u to vrijeme pokušavao instalirati na svoje računalo. Ali nakon Tatjanine zamolbe, već sam spremno čekao konferenciju LIDA kako bih na njoj stekao potrebnu snagu... Opet se dogodilo nekoliko korisnih razgovora sa sudionicima konferencije u kojima sam primio nekoliko korisnih savjeta te sam, odmah nakon konferencije, u svojoj sobici u potkrovlju, po prvi put bez ikakvih problema instalirao digitalni repozitorij FEDORA... Te godine sa studentima i profesorima s našeg odsjeka priredio sam poster na temu digitalnog repozitorija FEDORA. Iste godine, na našem faksu, u okviru studentskog pilot-projekta podigli smo, napokon, i njegovu prvu inačicu...

Sada sam već postao svjestan veze između Tatjaninih riječi, koje bi u mom umu potaknule neku konkretnu ideju, i snage koju bih zadobivao na konferenciji LIDA da svaku od njih sprovedem u djelo. Tu mora da je postojala neka tajna veza... Ova žena, definitivno, imala je moć, moć da ideje pretvori u stvarnost! Trebao sam ju samo slijediti i svaku bih, na kraju, priveo u prostor i vrijeme, tako sam tada razmišljao, možda i pomalo lud od sve te bajkovitosti mjestâ na kojima se konferencija održavala... Otok Mljet izgledao mi je kao mjesto prepuno vila... Da jedna od njih možda nije bila i... znanstvena vila? To sam se sve češće pitao. I je li moguće da je to bila baš... Tatjana?

Ne moram dalje spominjati kako sam dvije tisuće osme na LIDA-i „pokupio“ snagu kako bih dovršio magisterij, dvije tisuće devete kako bih osmislio temu za doktorat i tako dalje... Čarolije su se neprestano događale i sve

su redom bile vezane uz tu iznimnu ženu i uz tu iznimnu konferenciju koju je iz godine u godinu organizirala u suradnji s još jednim čarobnjakom – i u to sam bio uvjeren – „čarobnjakom s Rutgersa“, profesorom Tefkom, ali on je bio dio jedne druge priče, jedne druge legende...

***

Na kraju, jasno je da se pitate jesam li pronašao dokaz Tatjaninih čarobnih moći? Posljednje godine održavanja konferencije na otoku Mljetu, jedne večeri primijetim da je okružena studentima... Prikradem se i gledam. Mlade oči upijale su svaku riječ koju im je profesorica uputila... Nedaleko odatle, magovi informacijske znanosti, s rukama u džepovima, na čelu s profesorom Tefkom, zadovoljno su pijuckali svoja pića spremni upustiti se u razgovor s bilo kim – vidim, i sa studentima – i podijeliti svoje ogromno iskustvo... I u tom trenutku sine mi spasonosna misao – Tatjanina moć, a ujedno i snaga i atmosfera same konferencije kojom sam se redovito nadahnjivao, ogledala se u „spajanju“ nas, „mladih stručnjaka“ informacijske znanosti, sa „starima“. Nema tu nikakve posebne čarolije! Svaki put kad bih imao kakav problem, bilo teorijske prirode ili takav da se ticao sustava koji sam želio instalirati, uvijek bi mi pomogao savjet koji bih primio na nekom predavanju ili nekoj kavi u okviru konferencije... Mogao sam odahnuti. Nikakve nadnaravne sile nisu se bile umiješale! Ova žena bila je, sama po sebi, jednostavno – posebna! Ali samo to.

No baš u tom trenutku, iz skuta haljine nešto joj ispade... Priđoh i sa zemlje podigoh, po svemu, neobičnu „stvarčicu“; kao da se radilo o nekakvu štapiću, prekrasne šare kojima je bio oslikan počeše me podsjećati na... ma, nije valjda! Pa to je čarobni...!

– Hvala, Boris! – u tom trenu začujem Tatjanin glas iznad sebe; uz dosta muke nekako joj pođe za rukom istrgnuti ga iz mojih ruku i, malo zatim, nestati pred mojim zapanjenim pogledom...

Pa si vi sad mislite!

Poznavao sam dvije vile.
Svaka je uzela svoj oblik postojanja.
Jedna je odlučila biti profesoricom, a druga konferencijom...

Darko Lacović, *Iskustvo studija i suradnje s profesoricom Aparac-Jelušić*



Od trenutka kada sam počeo studirati knjižničarstvo na Filozofskom fakultetu u Osijeku, odmah sam uočio da je jedna profesorica koja predaje na tom studiju po nečemu posebna. Radilo se o profesorici Tatjani Aparac-Jelušić, koja je tada bila voditeljica Katedre za knjižničarstvo. Njezina su predavanja uvijek bila vrlo temeljita i zanimljiva pa ste naprosto mogli imati osjećaj da ste dio neke priče ili situacije koju ona iznosi. Zahvaljujući njezinu dugogodišnjem iskustvu, gotovo svako predavanje bilo je obogaćeno nekim praktičnim primjerima iz knjižnica, muzeja ili arhiva. Sjećam se kako je često znala reći da ima ogromnu radnu energiju te da je u stanju čitati po nekoliko sati bez prestanka, što je nama kao studentima tada bilo poprilično neshvatljivo. Profesorica nas je na takav način često znala motivirati da odmah u početku stječemo radne navike i lakše svladavamo sve zahtjevniji nastavni program na višim godinama studija. Budući da je profesorica bila angažirana u brojnim udruženjima i komisijama koje su vezane uz knjižničarsku struku, uvijek smo kao studenti imali najnovije informacije o tome kakvo je stanje „na terenu“, tj. koliko knjižnice zapravo provode propisane standarde ili smjernice. Na usmenim ispitima također je znalo biti zanimljivo to što smo obično trebali iščitavati radove iz literature i dati osobni osvrt na ono što smo pročitali. Upravo je ta činjenica u meni izazivala izrazito pozitivne dojmove jer sam se na neki način mogao naći na istoj razini kao i pojedini autori koji tumače određene koncepte, iako sam bio tek student. Na pismenim zadacima koje smo obavljali tijekom nastave također smo imali priliku izraziti svoje kritičko promišljanje, kao i na usmenim ispitima. Moglo se primijetiti da profesorica mnogo truda ulaže u to da se knjižničarstvo tretira kao prava profesionalna djelatnost. Profesorica je imala viziju prema kojoj studij knjižničarstva treba restrukturirati i reorganizirati na način da obuhvati srodne discipline (npr. arhivistiku i muzeologiju) te informacijsku i komunikacijsku tehnologiju, što se i ostvarilo 2005. godine na studiju Informatologije. Smatram da je time napravljen važan iskorak prema ulozi knjižnica i ostalih baštinskih ustanova u suvremenom društvu.

Nakon što sam se zaposlio kao asistent na Odsjeku za informacijske znanosti, ubrzo sam imao čast surađivati s profesoricom Aparac-Jelušić na kolegiju Arhitektura knjižnica. Budući da taj kolegij nisam imao mogućnosti slušati u okviru diplomskog studija, profesorica me prije svega uputila u sadržaje i literaturu i uz njezinu pomoć ubrzo sam svladao „tajne zanata" koje su potrebne za uspješno izvođenje nastave iz navedenog predmeta. Profesorica je oduvijek imala originalne ideje za seminarske radove i pilot-projekte koje su studenti provodili u knjižnicama, a da je to uistinu bilo korisno, pokazao je i vrlo dobar uspjeh studenata na kraju nastave iz spomenutog kolegija. Kao njezin suradnik, ovdje moram istaknuti da profesorica ima izuzetan pristup radu zahvaljujući kojemu je moguće prevladati gotovo sve poteškoće koje se mogu pojaviti u izvođenju nastave (npr. tehnički problemi, nedostatak prostora i sl.), dostupna je putem e-pošte gotovo tijekom cijelog dana i uvijek je spremna ponuditi savjet ili pružiti podršku, što je u profesionalnom smislu iznimno cijenjena osobina. Profesorica će s izuzetnom pažnjom saslušati kolege i od nje se uvijek može saznati nešto novo pa zbog toga mnogi od nas izuzetno rado razgovaraju s njom.

Profesoričina ljubav prema informacijskim znanostima dolazi do izražaja i u okviru poslijediplomskog doktorskog studija „Društvo znanja i prijenos informacija" koji se izvodi na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru. Kao bivši student, mogu reći da je navedeni studij izrazito dobro ustrojen i pokriva različita područja unutar informacijskih znanosti (tehnologija, baština, korisnici, informacijske ustanove, nakladništvo itd.), a to uistinu ne bi bilo tako bez profesorice Aparac-Jelušić koja je ostvarila uspješnu suradnju s brojnim profesorima iz inozemstva (npr. SAD i Slovenija). Prednost ovoga studija leži i u tome što on nudi izvrsnu podlogu za znanstvena istraživanja. Svi profesori na ovom studiju u potpunosti uvažavaju interese studenata i trude se kvalitetno ih usmjeriti prema temi doktorskog rada. Obvezni i izborni kolegiji obuhvaćaju različite teme i pružaju mogućnost da se upoznaju najnovije i relevantne spoznaje iz informacijskih i komunikacijskih znanosti.

Na kraju treba naglasiti da je profesorica Aparac-Jelušić vrhunski stručnjak u području knjižnične i informacijske znanosti, o čemu, među ostalim, svjedoče njezini brojni stručni i znanstveni radovi, dugogodišnja organizacija međunarodne konferencije *Libraries in the digital age*, sudjelovanje na domaćim i stranim skupovima, angažman u stručnim udruženjima itd. Po mome mišljenju, profesorica je bez sumnje dala izniman doprinos razvoju knjižnične i informacijske znanosti te školovanju informacijskih stručnjaka u Hrvatskoj. Uz iskrenu zahvalu za čestu dobronamjernu podršku i pomoć, želim joj još mnogo uspješnog znanstvenog rada u zasluženoj mirovini. Osim toga, kada se bude odmarala od rada, svakako joj preporučam da ne zanemari ples, jer sam se osobno uvjerio da joj i to nevjerojatno dobro ide!

Josipa Selthofer, *Google, Bowie i Tatjana*



Razmišljajući što napisati o profesorici Tatjani, sjetila sam se odlaska na svoju prvu konferenciju LIDA. Netom zaposlena na Odsjeku za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku, vodila sam 2008. godine grupu studenata u Dubrovnik. Upoznajući znanstvenike i stručnjake iz područja informacijskih znanosti, o kojem sam, moram priznati, u to vrijeme vrlo malo znala, upoznala sam i jednog mladića koji mi je na pitanje o njegovu znanstvenom interesu u području odgovorio: „*Googlaj* me, pa ćeš otkriti". U tome trenutku odgovor me prilično zbunio i učinio mi se bahatim, pa sam pomislila: „Kakva si ti veličina da te ja *googlam*, ne pada mi na pamet". Ipak, danas, s vremenskim odmakom i nešto godina traženja sebe i svojih znanstvenih interesa u svijetu informacijskih znanosti, mogu reći da mi je njegov odgovor pobudio znatiželju. Nisam *googlala* njega, ali prof. Tatjanu jesam, fokusirajući se primarno na slikovne informacije – jer što će grafički dizajner u mrežnom okruženju proučavati, ako ne vizualnu komunikaciju...

Tako se na moj upit postavljen *Googleu* pojavio niz slika prof. Tatjane u druženju s kolegama i prijateljima, s konferencija i putovanja, ali i raznih drugih osoba ili materijala koji su povezani s njom. Za oko mi je zapela slika koja je prikazana među zadnjima, a naizgled nije imala veze s drugima. To je slika omota albuma Davida Bowiea „Heroes". Pomislila sam, kakve veze Bowie ima s profesoricom? Odabrala sam sliku i poveznicu s mrežnom stranicom koja joj je pripadala. Otvorila se mrežna stranica *The Occasional Informationist. Irregular thoughts on the information sciences. David Bawden*. U članku pod nazivom *On being a bang-for-buck hero* stoji ista slika, no u tekstu se ne spominje profesoričino ime. Ipak, poveznica je jasna.

Nekako me ta riječ *heroj* nagnala na razmišljanje. Ljudi, valjda, postoje na ovome svijetu radi svojih dobrih djela i radi drugih ljudi. Citirajući Franka Millera, heroj je „...netko tko čini pravu stvar za svoje pleme, svoje društvo i svoju čast zato što je to ispravno, a ne da bi bio nagrađen u nekom materijalnom smislu, čak ni da bi stekao zasluge bilo koje druge vrste. Moji heroji mogu čak umrijeti osramoćeni, tako da jedino oni znaju kako to nije istina, ali će umrijeti mirno jer znaju da su učinili pravu stvar." Dakle, heroji žive i

uvijek su živjeli među nama. Od onih malih, svakodnevnih, čije ime nikada neće biti općepoznato, do onih koji imaju sposobnost svojim djelovanjem utjecati na velik dio drugih ljudi.

Kod prof. Tatjane polagala sam prvi ispit na doktorskom studiju u Zadru. Kolegij se zvao Teorija informacijskih znanosti. Imala sam strašnu tremu. Iako mi je profesorica rekla kako trebam napisati seminar iz područja teorije grafičkog dizajna, jer je to moje znanstveno područje, morala sam iščitati literaturu koja se odnosi i na jedno i na drugo područje. Usmeno sam odgovarala i sve je prošlo odlično. Zatim smo, tijekom doktorskog studija, imali izlaganje o tome gdje se vidimo u informacijskim znanostima i koji su naši znanstveni interesi u području. Slažući prezentaciju za izlaganje, složila sam kostur svoga budućeg doktorskog rada, a da toga tada nisam ni bila svjesna.

Upravo taj ispit, ta literatura i to izlaganje oblikovali su okosnicu mojih budućih znanstvenih interesa i stvorili priču u kojoj još uvijek nalazim veliko zadovoljstvo i ljubav. Mogu samo reći hvala za nenametljive, ali uvijek pravovremene i dobre, savjete koji su uvelike oblikovali moju znanstvenu misao.

Bogdan Trifunović, *Jedno veliko Hvala!*



Prof. Tatjanu Aparac-Jelušić lično sam upoznao decembra 2009. godine posredstvom prof. Gordane Stokić-Simončić sa Katedre za bibliotekarstvo i informatiku Filološkog fakulteta, Univerzitet u Beogradu. Prof. Aparac-Jelušić bila je predavač po pozivu na godišnjoj konferenciji Bibliotekarskog društva Srbije koja se održavala u Beogradu i na savet prof. Stokić-Simončić iskoristio sam priliku da se upoznam sa gošćom iz Hrvatske, o kojoj sam već ranije čuo veoma pohvalne reči. Posle održanog predavanja i kratkog razgovora sa prof. Aparac uvideo sam da je sve istina što su mi drugi rekli o njoj: žena velike energije, vrstan stručnjak, prijatna osoba i izuzetan saradnik.

Nakon kurtoaznih rečenica upoznavanja koje smo tada razmenili, prof. Aparac se interesovala za moj rad i karijeru u Srbiji, predloživši mi bez ustezanja da kao bibliotekar koji se bavi digitalizacijom ozbiljno razmislim o prijavi rada za narednu konferenciju „Libraries in Digital Age“ (LIDA) koja se upravo tih godina preselila iz Dubrovnika u Zadar, gde je prof. Aparac rukovodila Odjelom za informacijske znanosti na Sveučilištu u Zadru. Kako sam u to vreme prikupljao informacije o doktorskim studijama zbog nastavka svog školovanja u zemlji ili inostranstvu, saznanje da postoje doktorske studije informacionih znanosti u Zadru dodatno me je podstaklo da se odlučim prijaviti sa člankom i posterom za konferenciju LIDA 2010. Sećam se e-mail prepiske sa prof. Aparac u vezi toga da li je previše prijavljivati i članak i poster, na šta je ona odgovorila da su oba predloga dobrodošla i da je raduje što će odbor konferencije imati priliku da odlučuje o moje dve teme. Na moje veliko zadovoljstvo uskoro sam obavešten da su oba predloga prihvaćena i da me u 2010. godini očekuje učešće na konferenciji LIDA.

Moj boravak u Zadru nije bio prvo putovanje u Hrvatsku, ali ostao mi je u sećanju kao verovatno najzanimljivije, uključujući dugo putovanje autobusom preko Beograda, dalje kroz Slavoniju i prema primorju putevima druge kategorije. U Zadru su me srdačno sačekale kolege čijih se imena sećam i nadam se da ih i dalje kroz život i karijeru prate zdravlje i uspeh. Potrebno je naglasiti da je pre dolaska na konferenciju LIDA prof. Aparac pomogla i u organizaciji mog boravka.

LIDA 2010 bila je jedno novo i prijatno iskustvo, koje je potvrdilo moje uverenje da su stručan tim ljudi i dobra organizacija jedini neophodni uslovi

za kvalitetne događaje naučnog ili stručnog karaktera. Raznovrstan i bogat program konferencije, kvalitetni radovi koji su stimulisali aktivnu diskusiju, kombinacije živih nastupa i onih virtuelnih (poput online predavanja koje smo pratili u konferencijskoj sali putem video linka), izložba postera i prateći sadržaji „socijalizacije" većinu učesnika konferencije ispunili su prijatnim osećanjem da se nalaze na pravom mestu i u prijatnom društvu kolega okupljenih oko pitanja sadašnjosti i budućnosti biblioteka u digitalnom okruženju. Ne treba sumnjati da ovo izuzetno pohvalno mišljenje autora o jednoj bibliotečkoj konferenciji u Jugoistočnoj Evropi u velikoj meri proizilazi iz izvanrednog rukovođenja svim aspektima konferencije LIDA 2010 od strane prof. Tatjane Aparac-Jelušić. Štaviše, smatram da je ta konferencija donela i jedno značajno poglavlje u mojoj karijeri, jer je poster „Should Public Libraries Invest [more] in Digital Preservation? The Public Library in Čačak Case Study" osvojio treće mesto u izboru internacionalnog žirija sastavljenog od eminentnih stručnjaka učesnika konferencije. U lepom sećanju je ostao trenutak saopštavanja rezultata o tome koji su posteri bili najbolji, kada je prof. Aparac saopštila da je poster iz Srbije među nagrađenima. Između ostalog, treća nagrada na konferenciji LIDA 2010 donela mi je i besplatno godišnje članstvo u Association for Information Science and Technology (ASIS&T).

Drugi događaj koji želim da izdvojim na ovom mestu dotiče se velikodušne pomoći koju mi je prof. Aparac pružila prilikom (neuspešnog) pokušaja aplikacije za UNESCO/Keizo Obuchi Research Fellowships Programme u 2013. godini, sa projektom „The Impact of Digital Information on Building Knowledge Society and Tackling Issues in Development: The Case of Public Libraries in Croatia and Serbia". Ovaj projekat nastojao je da odgovori na temu iz naslova kroz jednu komparativnu analizu javnih biblioteka u Hrvatskoj i Srbiji, koja bi bila zasnovana na empirijskom istraživanju, upitnicima, statističkim podacima i drugim informacijama koje pokazuju koliki je uticaj projekata i inicijativa digitalizacije koje biblioteke sprovode na društvo u celini. Ova veoma izazovna tema, kako za istraživanje tako i za praktičnu organizaciju rada na njoj, prvobitno nije naišla na prijem nacionalne kancelarije UNESCO u Beogradu, jer mi je otvoreno rečeno da se prioritet daje projektima istraživača koji već rade u istraživačkim institucijama u zemlji, a ja sam u to vreme pohađao doktorske studije kulture na Univerzitetu Varšava, te da je stoga sve verovatno uzaludno.

Uprkos tim negativnim vestima postojala je i suprotna, svetlija strana čitave priče, ona prof. Aparac, koja se u poruci meni usprotivila tome da znanstvenici imaju prednost nad „kulturnjacima" kod UNESCO-a. Upravo sam se prof. Aparac obratio za preporuku projekta koji bi time bio smešten u okvire rada Sveučilišta u Zadru. Vremena za aplikaciju, sa obimnom dokumentacijom, bilo je manje od 10 dana, uključujući i odlazak prof. Aparac na krstarenje na nedelju dana, na „konačno, malo odmora" kako je rekla.

Ona je bez odlaganja prihvatila da pogleda moju ideju, vratila mi nacrt projekta sa njenim kritičkim komentarima sledeći dan i pitala šta treba dalje da se radi. U suštini, najveći posao je tek sledio, jer je trebalo dobiti saglasnost Sveučilišta da se ovaj projekat prihvata. Saglasnost u avgustu mesecu, tokom sezone godišnjih odmora, kada većina zaposlenih i nije na poslu! Ne treba reći da ovo zvuči kao nemoguća misija, naročito za tako kratko vreme okončati papirologiju koja neizostavno mora uključiti angažovanje više osoba. Nakon obimne prepiske između mene, Tatjane, njenih saradnika i kancelarije rektorata, koja je na kraju imala skoro 30 e-mail poruka u mom sandučetu, i probijanja krajnjeg roka za slanje potvrdnog pisma od strane Sveučilišta za skoro sedam dana, dokumentacija je kompletirana i prosleđena dalje na odlučivanje u UNESCO sedište u Parizu.

Ništa od ovoga ne bi bilo moguće bez energije, odlučnosti, iskustva i posvećenosti prof. Aparac, koja je na uspaničene poruke da rektorat ne reaguje na moje upite odgovorila prvi dan po povratku sa odmora, uputivši konkretna pitanja pravim osobama. Iako aplikacija Keizo Obuchi nije bila uspešna za ovaj projekat, dosta sam naučio iz tog iskustva koje mi je kasnije pomoglo u pisanju i pripremama drugih projekata. Takođe sam dobro zapamtio svu predusretljivost prof. Aparac kao univerzitetskog profesora prema meni kao mlađem kolegi, što nije uvek pravilo u akademskom svetu kada je u pitanju saradnja između ljudi koji se ne poznaju dovoljno dobro. Ostao je žal za propuštenom prilikom saradnje sa prof. Aparac na jednom ovakvom istraživanju, za koje mislim da je i dalje relevatno i aktuelno. Međutim, zadovoljstvo proisteklo iz poznavanja, saradnje i komunikacije sa prof. Tatjanom Aparac-Jelušić najače je iskustvo povezano s njenim imenom od 2009. godine do danas i iskreno se nadam da ovo kratko pisano sećanje to i dokazuje. Tatjani, kako je svojevremeno tražila da joj se obraćam, želim ugodne penzionerske dane, ispunjene aktivnim životom i dobrim zdravljem!

Working with Tatjana

Tefko Saračević, *Libraries in the Digital Age (LIDA): the evolution of the conference from year 2000 to 2014*



Introduction

The general aim of this chapter is to describe the evolution, contents, and participants in a conference held in Croatia under the general title Libraries in the Digital Age (LIDA)[1]. However, this is also a part of a Festschrift, meaning it is "a volume of writings by different authors presented as a tribute or memorial especially to a scholar" (Merriam-Webster Dictionary online). We are honoring and paying tribute to Professor Tatjana Aparac-Jelušić, who, among others, conceived LIDA and has been the leader who made the conference possible, sustainable, and successful internationally.

This comes under the rubric of full disclosure: During the period reviewed, years 2000 to 2014, Tatjana and I held the title of "Course co-directors." We were both involved with the conference. We worked well together. However, her contribution was critical – without her tireless work, LIDA would not have been launched and renewed year in and year out. Simply put – she was the heart and spirit of LIDA. I helped along, chiefly with the contents.

Some of the most effective work in organization and management of scholarly and professional conferences is done behind-the-scenes. Tatjana excelled at that – she had an "invisible hand" (to paraphrase Adam Smith, the father of economics) in making things happen smoothly and efficiently every year.

Scholarly and professional conferences have a long history. In various ways, scholars were getting together in an organized manner since the beginning of modern science in the 17th century. The goals have been, from

1 LIDA Web site is at http://ozk.unizd.hr/lida/. All LIDA conferences, held from 2000 on, can be accessed from there.

their start to this day, to present and discuss the given work, to argue and exchange ideas, to become acquainted with each other and to create a community, and in modern parlance, to network. LIDA has had the same general goals, as presented in some detail later on.

In many ways, libraries around the globe are at a crossroads; information technology and the internet have created for libraries, as for all other institutions and human endeavors, new challenges and opportunities. Scholarship is changing significantly, as amply documented by Borgman (2007). The digital age is not merely dawning, it is here.

The digital age is forcing libraries to change. The old library services are being adjusted – some have even been abandoned. Entirely new services are being created. Collaborations are emerging and being explored. Many questions about transformations are being raised. Even the viability of libraries as libraries is being questioned. The very title of LIDA acknowledged that this is the main theme of the discussion, namely that the main subject matter is libraries in the digital age.

Predecessor conference

LIDA emerged from a series of international conferences about historical, empirical and theoretical perspectives in library and information sciences entitled Conceptions of Library and Information Science (CoLIS). The first conference in the series (CoLIS1) was held in 1991 in Tampere, Finland; the second (CoLIS2) in 1996 in Copenhagen, Denmark; and the third (CoLIS3) in 1999 in Dubrovnik, Croatia. CoLIS conferences continue to this day: CoLIS4 2002 in Seattle, USA; CoLIS5 2005 in Glasgow, Scotland; CoLIS6 2007 in Borås, Sweden; CoLIS7 2010 in London, and CoLIS8 2013 in Copenhagen, Denmark.

CoLIS, as the name implies, concentrated broadly on the field of library and information sciences, with a specific theme addressed at each conference. As practiced at many international conferences, at the end of each CoLIS bids were presented for the location and organization of the next conference. At CoLIS2 Tatjana suggested Dubrovnik, Croatia as the venue of CoLIS3. Her bid was accepted and CoLIS3 convened in Dubrovnik, 23-26 May 1999.

The chairs of CoLIS3 were Tatjana Aparac (Croatia), Peter Ingwersen (Denmark), Pertti Vakkari (Finland) and Tefko Saračević (USA). The proceedings were published (Aparac et al. 1999).

It just so happened that at the same time CoLIS3 was held in Dubrovnik, the 1999 Kosovo war was raging in neighboring countries. Under the leadership of Slobodan Milošević, the Yugoslav Army of the then existing Federal Republic of Yugoslavia attacked Kosovo. Consequently, in March 1999 NATO started air bombardment of Yugoslavia and their army positions in Kosovo; NATO attacks lasted till mid-June 1999. At CoLIS3, flights of big planes were heard going to and returning from their bombing missions. During that time, there were no tourists in Dubrovnik – restaurants and all other tourist places were deserted. Except for the conference participants and Hotel Excelsior, where the conference was held and most participants were housed, everything was empty. A few participants that were supposed to come did not because of the war, but an overwhelming number that registered came, despite the war. It was a most unusual and memorable time to hold an international conference. The presentations and discussions were lively indeed.

The theme of CoLIS3 was "Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities." Papers and discussions focused on numerous aspects and problems relating to digital libraries. It is no wonder then that the idea was born to institute an annual conference in Dubrovnik dealing with digital libraries in the digital age. Thus, out of CoLIS3 LIDA was born.[2]

LIDA goals and orientation

For the first conference, LIDA 2000, the goals were formulated as follows:

"The aim ... is to address the changing and challenging environment for libraries and information systems and services in the digital age, with an emphasis on examining contemporary problems, advances and solutions."

These goals remained the same, with minor adjustments, for all other LIDA conferences over the years. Permanence of goals was an acknowledgement that libraries are continuously facing challenges due to information technology and the digital age.

The following statement reflects the audience toward which LIDA was oriented. With only minor modifications, the orientation did not change over time:

"The conference is oriented toward professionals and researchers in librarianship, information science, and informatics, as well as from other

2 In contrast to CoLIS conferences that were labeled sequentially (CoLIS1, Colis2, etc), LIDA conferences were labeled by the year held (LIDA 2000, LIDA 2001, etc.).

disciplines interested in this topic. In particular, the conference will be useful for practicing librarians and information scientists, for students of library and information science, and for system administrators, system operators, web page managers, and related personnel in library and information systems."

LIDA themes and programs

Over the years, LIDA goals did not change. However, each year a pair of different themes, representing "hot" contemporary topics, were addressed. Themes were divided in two parts: the first part covered research and development and the second part addressed advances in applications and practice. From 2000 until 2004 different themes were reflected in the very title; from 2005 onwards, themes were specifically designated as Part I and Part II. Table 1. lists the dates and themes of each LIDA.

Table 1. LIDA dates and themes

LIDA Year	Dates	Themes
2000	25-28 May	Positioning libraries on the internet and using internet in libraries
2001	23-27 May	The Internet: ethics and legal issues & information services - practice and research
2002	21-26 May	Integrating information seeking and IR & information services - practice and research
2003	26-30 May	WWW and information retrieval & WWW and libraries.
2004	25-29 May	Human information behaviour & competences for digital libraries.
2005	30 May-3 June	Part I. What can digital libraries do that traditional cannot? Or do in addition? Part II. Building a small digital library and digital library network.
2006	29 May-3 June	Part I. Cultural, social and institutional effects and place of digital libraries. Part II. Building a digital library for children and young adults.
2007	28 May-2 June	Part I. Users and use of digital libraries. Part II. Economics and digital libraries.
2008	2-7 June	Part I. Education and training in digital libraries. Part II. Reference in digital environments.

2009	25-30 May	Part I. Reflections: Changes brought by and in digital libraries in the last decade. Part II. Heritage & digital libraries - digitization, preservation, access.
2010	24-28 May	Part I. Digital scholarship: support by digital libraries. Part II. Digital natives: challenges & innovations in reaching out to digital born generations.
2012	18-22 June	Part I. Changes in the world of library services: Evolution and innovation. Part II. Changes in the world of electronic resources: Information and digitization.
2014	16-20 June	Part I. Qualitative methods in assessing libraries, users, & use: applications, results. Part II. Altmetrics - new methods in assessing scholarly communication and libraries: issues, applications, results.

Each LIDA involved diversified programs. From the Call for Contributions came a number of proposals, all reviewed and then accepted or rejected. The resulting programs contained:

- the contributed papers and posters,
- workshops and tutorials covering specific topics,
- occasional presentations and demonstrations of specific products or services by vendors, and
- a number of speakers invited to present their papers or reviews on topics reflecting the themes of the conference.

At each LIDA, a cultural program was arranged by a local Organizing Committee. When it was held in Dubrovnik, the local Organizing Committee was headed by Marica Šapro-Ficović, Dubrovnik Libraries. After moving to Zadar, the local Organizing Committee was headed by Martina Dragija Ivanović and Drahomira Gavranović, University of Zadar, Department of Information Sciences. Local committees organized a number of visits to cultural institutions - archives, libraries, museums - and classical concerts. All of them were well attended. Cultural programs became an integral and popular part of LIDA.

One interesting example worth mentioning is LIDA 2007, when the cultural program organized by the local Organizing Committee included a visit to the State Archive Dubrovnik, which still contains many of the original documents from the time of the Republic of Dubrovnik. (Dubrovnik was an independent maritime republic that existed from 1358 to 1808,

when Napoleon occupied it.) The Dubrovnik consul in Paris sent regular letter reports. The archivist showed us the original letter of the Dubrovnik consul mentioning the meeting with Thomas Jefferson while he was in Paris (from 1784 to 1789) and containing a detailed report about the new republic, the United States of America.

At a number of LIDAs the American Society for Information Science and Technology (ASIS&T)[3] actively participated in the program. The ASIS&T European Chapter (EC) starting from LIDA 2003 was an active organizer of a number of events, including open ASIS&T/EC meetings. Starting with LIDA 2007 on, ASIS&T/EC organized PhD workshops, where PhD students from various countries presented their proposals for dissertation and panel members (as educators and frequent mentors) provided advice. In 2012 ASIS&T celebrated its 75th anniversary. For the occasion, at LIDA 2012 a special session was held, organized by ASIS&T/EC. The guest of honor was Diane Sonnenwald, president of ASIS&T that year.

LIDA also had a close connection with Rutgers, the State University of New Jersey, USA. At Rutgers, I was a Distinguished Professor on the faculty of the School of Communication and Information. Over the years, a number of School's faculty members came to LIDA, giving presentations and workshops, and on a number of occasions served as invited speakers as well. Rutgers was not only an active supporter of LIDA, but also many of its faculty helped in a variety of ways in the organization and functioning of the conference. The connection and cooperation continues.

LIDA venues

Over the years, LIDA venues changed. From the start in the year 2000 till 2012 LIDA was held at the Inter-University Centre in Dubrovnik (IUC) (http://www.iuc.hr/). Established in 1972, IUC "is an independent centre for advanced study, grounded in and sustained by its international network of partner universities" (from the About statement). Presently, about 170 universities worldwide are members. Numerous courses and conferences covering many fields and topics are held every year at IUC. LIDA was one of them.

In 2003 LIDA venues split in half. From then on till 2008, the first half of LIDA was held at IUC Dubrovnik, then for the second half the whole conference moved by ferry to the island of Mljet. The sea trip, passing a num-

3 In 2013, the Society changed its name to the Association for Information Science and Technology (ASIS&T) to reflect its growing international membership.

ber of smaller and bigger islands, took less than 2 hours. On the island of Mljet, the conference and participants were housed in Hotel Odisej[4]. The setting was unique, contributing to a most lively interaction, conversation, and exchange.

In 2009 the first half of LIDA was held at IUC Dubrovnik and then the participants moved by bus to Zadar (an old city on the Adriatic Sea, about 360 kilometers along the coast from Dubrovnik). The conference was held at the University of Zadar, where Tatjana was a Full Professor and Dean, Department of Information Sciences. The University of Zadar offered a permanent (and quite importantly, free) home for LIDA.

The next year, LIDA 2010 was also held at the University of Zadar, as did all LIDA conferences after that. However, from 2010 on LIDA became a biennial conference - held every two years. LIDA 2012 became the first in the series of biennial conferences.

From LIDA descriptions and Calls for Papers:

"LIDA brings together researchers, educators, practitioners, and developers from all over the world in a forum for personal exchanges, discussions, and learning, made easier by being held in memorable locations."

Locations were indeed memorable. They contributed mightily to the achievements of LIDA over the years.

Guests of honors

Starting with 2004, each LIDA conference had a guest of honor. The task was to honor a distinguished leader and significant contributor to the field; in addition, to listen in a relaxed setting to reminiscence about their careers for an afternoon. A lengthy question/answer period followed. Table 2 presents the Guest of honor names and affiliations.

Table 2. LIDA Guest of honor names and affiliations

4 Hotel Odisej is in the National Park Mljet. http://www.adriaticluxuryhotels.com/en/hotel-odisej-dubrovnik-mljet/

LIDA year	Guest of honor	Institution
2004	Eugene Garfield	Institute for Scientific Information
2005	Robert (Bob) Hayes	University of California , Los Angeles, USA
2006	Jack Meadows	Loughborough University, Leicestershire, UK
2007	Christine Borgman	University of California , Los Angeles, USA
2008	Peter Ingwersen	Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, Denmark
2009	Michael Buckland	University of California, Berkeley, USA
2010	Edward A. Fox	Virginia Tech, Blacksburg, Virginia, USA
2012	Diane Sonnenwald	University College Dublin, Ireland Also, 2012 president of the Association for Information Science and Technology (ASIST)
2014	Gary Marchionini	University of North Carolina at Chapel Hill, USA

LIDA's statistics

Table 3 presents details about the number of participants that attended each LIDA, accounted and distributed by their countries of origin, then the number of presentations, posters, workshops and tutorials, and at the end the number of invited speakers.

Table 3. LIDA statistics: participants, papers, posters, workshops

LIDA Year	Participants		Presentations	Posters	Workshops & Tutorials	Invited speakers
	No.	From countries				
2000	56	Croatia 45; USA 6; Austria 2; UK, Slovenia, Germany 1 each.	12	0	5	0
2001	90	Croatia 68; USA 6; Austria, Netherlands, Germany 2 each; Belgium, Czech R., Poland, Sweden 1 each.	20	0	8	3
2002	104	Croatia 67; USA 13; UK 4; Macedonia 3; Austria, Canada, Germany, Finland, Slovenia, Sweden 2 each; Belgium, Czech R., Denmark, Hungary, Portugal 1 each.	19	0	9	7

2003	105	Croatia 60; USA, UK 15 each; Germany, Spain 2 each; Austria, Belgium, Canada, Czech R., Finland, France, Greece, Hungary, Slovenia, South Africa, Sweden 1 each.	23	26	7	0
2004	137	Croatia 86; USA 19; UK 12; Sweden 5; Slovenia 3; Germany, Slovakia 2 each; Canada, Czech R., Denmark, Finland, Italy, Spain, United Arab Emirates 1 each.	32	20	9	4
2005	140	Croatia 86; Slovenia 14; USA 10; UK 5; Germany 4; Austria, France 4 each; Estonia, Netherlands, Italy 2 each; New Zealand, Norway, Spain, South Africa 1 each.	22	23	5	3
2006	146	Croatia 77; USA 21; UK 6; Spain 5; Denmark, Slovenia 4 each; Greece, Italy, Sweden 3 each; Australia, Austria, Estonia 2 each; Canada, Germany, Finland, France, Hungary, Iran, Ireland, Lithuania, Morocco, Netherlands, Macedonia, Qatar, Serbia, Taiwan 1 each.	34	38	4	16
2007	134	Croatia 74; USA 28; Slovenia 6; UK 5; Austria 3; Germany, Italy, Netherlands 2 each; Australia, Belgium, Bosnia & Herzegovina, Czech R., Denmark, Finland, France, Greece, Ireland, Macedonia, Russia, Slovakia 1 each.	28	19	7	9
2008	136	Croatia 66; USA 28; Austria 6; Slovenia 4; Greece, Italy, UK 3 each; Canada, Denmark, Hungary, Lithuania, Singapore, Slovakia, Sweden 2 each; Egypt, Estonia, France, Germany, India, Ireland, Qatar, Spain, South Africa 1 each.	34	17	5	5
2009	122	Croatia 61; USA 14; Slovenia 8; Germany, Italy, Netherlands, Spain 3 each; Austria, Belgium, Denmark, Estonia, France, Hungary, Poland, Serbia, Sweden, UK 2 each; Australia, Czech R., Finland, India, Ireland, Macedonia, Sweden 1 each.	35	18	4	9

2010	133	Croatia 75; USA 14; Slovenia 7; Austria 5; Canada, Estonia, Germany, 4 each; Greece, UK 3 each; Australia, Denmark, Italy 2 each; Bulgaria, Czech R. Egypt, Ireland, Ivory Coast, Qatar, Serbia, Ukraine 1 each.	27	16	4	4
2012	154	Croatia 63; USA 28; Denmark 9; Austria 8; Ireland, UK 6 each; Hungary, Slovenia 4 each; Germany, Italy, South Africa, Sweden 3 each; Czech R. France 2 each; Australia, Egypt, Finland, Japan, Lithuania, Portugal, Serbia, Slovakia Switzerland 1 each.	43	15	2	4
2014	128	Croatia 49; Germany 16; USA 12; Slovenia, Sweden, UK 6 each; France 5; Austria, Switzerland 4 each; Greece, Portugal 3 each; Bosnia and Hercegovina, Denmark, Hungary, Ireland 2 each; Australia, Estonia, Finland, Italy, Netherlands, Spain 1 each.	41	19	2	7
TOTAL	**1,585**	**No. of unique countries: 43**	**370**	**211**	**71**	**71**

Discussion

This chapter describes LIDA conferences in the span from year 2000 to 2014, when Tatjana Aparac-Jelušić and I served as co-directors; in total, we co-directed 12 conferences. Each LIDA had two parts: one more oriented toward research and development, the other toward applications and practice. Over the years, a number of quite diverse topics were covered – all of them are, in one way or another, relevant to digital libraries. These ranged from the internet to ethics, from connection with information retrieval and searching to human information behavior, from things that digital libraries can do and traditional cannot do for users. Users and use in various forms – from scholars to children to digital natives – were a frequent topic of presentations and discussion. So were changes and the building of a digital library, evaluation and education, and services, services, services. The last LIDA in the series also covered altmetrics – a popular current method for gathering a variety of data and using them in evaluation (covered in Table 1).

Starting with 2004, each LIDA had a guest of honor. Nine well-known leaders in the field talked about their professional life and spent a leisure afternoon with an appreciative audience, answering questions and reminiscing (Table 2).

Analyzing LIDA statistics (Table 3) we can make several general observations. LIDA is a relatively small conference – settled at some 120 to 150 participants. However, total numbers are inspiring. Since its start in 2000 until 2014, LIDA drew close to 1,600 attendees. They all came from 43 different countries, so LIDA is indeed international. There were 370 presentations and 211 posters, with 71 workshops and tutorials. In addition, there were 71 invited speakers, some of them repeatedly invited. All are well known in the field.

Although a relatively small conference, LIDA involved a lot of behind-the-scenes work – done by volunteers. The overwhelming majority of these were students. They greeted and welcomed attendees, registered them, handed out LIDA t-shirts – every year a different one – and did all the other things that keep a conference running smoothly. They also listened to many presentations and made friends. It was quite evident that they also learned along the way. Moreover, they took innumerable photos. It would have been impossible to run LIDA without students.

Each LIDA had proceedings. At the beginning, some of them were regular print proceedings; then they changed to Proceedings provided on compact disks (CDs). For the last three LIDAs, Proceedings can be downloaded in pdf – now a universal format. Links to Proceedings (and all other information for all past LIDAs) can be found on LIDA 2016 site at http://ozk.unizd.hr/lida/.

Conclusion

The aim of this chapter is to describe the evolution, content, and participants in a conference held in Croatia under the general title Libraries in the Digital Age (LIDA). This is also a Festschrift. We are honoring and paying tribute to Professor Tatjana Aparac-Jelušić, who, among others, conceived LIDA and has been the leader who made the conference possible, sustainable, and successful internationally.

Croatia is a relatively small country – the population is about 4.2 million, and the size is about 56,000 square kilometers (21,000 square miles). It is a country with a long coastline on the Adriatic Sea, encompassing more than a thousand islands. LIDA was held first in Dubrovnik, then in IUC Dubrovnik and the island of Mljet – the site of a National Park – and fi-

nally it moved to Zadar, also on the Adriatic Sea. Zadar is known for the Roman and Venetian ruins of its peninsular old town. The University of Zadar is now LIDA's home.

At the start of LIDA in year 2000, the participants came from seven countries. In 2014 twenty one countries were represented. LIDA became international indeed. Participants became friends. Students had a chance to meet – live – many authors whose works they read. A community and networks formed. Numerous issues were raised and explored over the years.

As mentioned, libraries, with many other institutions, are at a crossroads. The digital age is relentless. LIDA was and still is instituted to explore challenges and opportunities. That LIDA was held in memorable locations helped a lot.

LIDA 2014 was the last conference where Tatjana and I shared co-directorship. Time has come to pass LIDA conferences on to the next generation. We did.[5]

References

Aparac, Tatjana; Saracevic, Tefko; Ingwersen, Peter & Vakkari, Pertti (Eds.). (1999). Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities, CoLIS3 Proceedings, Dubrovnik, Croatia, 23-26 May 1999. Lokve, Croatia: Benja Publishing.

Borgman, Christine, L. (2007). Scholarship in the Digital Age: Information, Infrastructure, and the Internet. Boston, Mass. MIT Press.

5 Co-directors for LIDA 2016 are: Martina Dragija Ivanović, Department of Library and Information Science, University of Zadar, Zadar, Croatia; Sanjica Faletar Tanacković, Department of Information Sciences, University of Osijek, Osijek, Croatia; Marie Radford, School of Communication and Information, Rutgers University, New Brunswick, New Jersey, US; Ross Todd, School of Communication and Information, Rutgers University, New Brunswick, New Jersey, USA.

Conceptions of Library and Information Science (CoLIS) is a series of conferences with the aim to explore historical, empirical and theoretical perspectives in library and information science; each conference has a specific theme. While all have formal papers published in Proceedings, presentations and especially discussions were rather informal and lively. First conference in the series (CoLIS1) was held 1991 in Tampere, Finland. The second (CoLIS2) was in October 1996 in Copenhagen, Denmark. Proceedings for that conference had 484 pages! I gave a paper there and participated in energetic discussions. Tatjana was there as well. Toward the end of the conference there was a special session devoted exclusively to several competitive proposals for a location for the next CoLIS conference; later a special committee made a decision. It was a popular session that the audience enjoyed; presentations were accompanied with grand pictures of proposed places. Tatjana made a presentation proposing Dubrovnik, Croatia as the next CoLIS location – pictures, slides, lively descriptions ... . Her presentation was a delight to listen, see and experience. She won. Dubrovnik won. CoLIS3 was held in Dubrovnik 23 – 26 May 1999. The theme was: Digital Libraries: Interdisciplinary Concepts, Challenges and Opportunities. The Proceedings had 400 pages.

Out of CoLIS3 came the conferences Libraries in the Digital Age (LIDA). It was Tatjana's idea and I gladly participated.

Christine L. Borgman and Robert M. Hayes, *Tatjana Aparac-Jelušić, Croatia, and the World of Libraries*

Croatia has long played an essential role in the world of libraries, and of libra-ries around the world. In the mid-1970s, Croatia came to host a series of international conferences about the role of libraries through collaborations between the University of Zagreb and the University of California, Los Angeles. Founded by Božo Težak of the University of Zagreb and Robert Hayes, then Dean of the Graduate School of Library and Information Science at UCLA, the conferences were among the first to be held at the Inter-University Centre in Dubrovnik. The Inter-University Centre (IUC) was founded in 1972 by the University of Zagreb and a small group of cooperating institutions from around the world. UCLA was among the early partners, and the Centre continues to thrive with academic conferences organized by more than 170 university partners ("Inter University Centre Dubrovnik" 2015). East met West in Dubrovnik throughout the Cold War, building partnerships, friendships, and social networks that continue through succeeding generations of scholars and librarians.





The conferences were suspended during the Yugoslav war, and began anew in peacetime under the leadership of Tatjana Aparac-Jelušić, then of the University of Zagreb. She convened those of us who were long-term partners in the conference, and injected new energy by involving large cohorts of young scholars and librarians from Croatia and well beyond. These conferences, renamed post-war as *Libraries in the Digital Age* (LIDA), have attracted hundreds of participants from dozens of countries in the last two decades. They mix scholarship and practice, blending people and ideas that rarely occur in other venues.

The influence of these conversations, and the opportunity to have them, is profound. Young students, scholars, and librarians are introduced to the most advanced trends, as presented by senior scholars from around the

world. Perhaps more importantly, those senior scholars are introduced to information concepts rooted in centuries of library history, and to innovative practices pioneered by those who have access to far fewer resources.

Those exchanges of ideas do not end with the final acknowledgements at the conclusion of conferences. They continue year-round, online and by visits to and fro. UCLA has hosted Croatian scholars of the information sciences since the 1970s. The authors of this chapter have often visited Croatia to lecture in the information schools established under the leadership of Professor Aparac-Jelušić. We always learn more than we can teach, no matter the topic.

A couple of anecdotes will serve to illustrate the influence of Professor Aparac-Jelušić on our respective work. Professor Hayes brought a series of Croatian scholars to teach and study at UCLA during Professor Borgman's early years at the UCLA faculty. These visitors included Velimir Srića, Nenad Prelog, and Mirna Willer. Each came early in his or her career, and became distinguished scholars, librarians, and diplomats in later years. Professor Borgman's studies of library automation led her to pursue a Fulbright scholarship to explore the pioneering Yugoslav work in building information infrastructure in the 1970s (Tell 1973). She received the Fulbright award to spend 6 months at the University of Zagreb in 1991. Unfortunately, the award was granted just as war broke out, suspending all official U.S. travel to the region. Twice postponed by the U.S. State Department, her Fulbright was transferred to Hungary in 1993. Professor Borgman used Budapest as a base to teach and to study the development of library networks in six countries, before and after the 1989 political changes. She made several trips to Zagreb from Budapest in 1993, while parts of the country were occupied and neutral zones were set up by U.N. peacekeeping troops. She made other trips to Croatia throughout the 1990s, working with the Regional Library Program of the Open Society Institute (Soros Foundations). Professor Aparac-Jelušić was the primary point of contact during this period, providing extensive information resources and referrals to other people and institutions. She also provided multiple opportunities to present the findings of this body of work to Croatian audiences, through presentations and disseminating publications (Borgman 1996a; Borgman 1996b; Borgman 1997). She also commissioned and published the translation of the monograph resulting from this body of work, funded by a grant from the Soros Foundation (Borgman 2000). The Croatian monograph, translated by Koraljka Golub, was released in an inaugural event at the historic public library in Dubrovnik, and introduced by Velimir Srića, then President of the Zagreb City Assembly. Hungary may have claimed the Fulbright award, renewing tensions from the Habsburg era, but Tatjana made sure that Croatia got the last word on this project.

Professor Hayes remained committed to these conferences after his deanship and his retirement from UCLA, driving from Zagreb to Dubrovnik on many occasions. When flights to Zagreb were suspended in 1991, he drove from Munich to Dubrovnik, and was stopped multiple times on his journey by warring factions. The conferences were suspended thereafter, as access to Dubrovnik became infeasible and unwise during the war. The Inter-University Centre was bombed, destroying much of the building and its library collections, and reconstructed after the war. When Tatjana took the lead in reestablishing these conferences at the IUC, they were among the first renewal of tourist business to the area. Prof. Hayes returned as an honored guest of the series, heartily welcomed by the new generation of scholars and students. He also returned to Croatia to teach in the programs founded by Professor Aparac-Jelušić, as a Visiting Professor at the University of J.J. Strossmayer in Osijek in 2006 and at the University of Zadar in 2007.

Within a few years, Dubrovnik had become such a popular and expensive tourist destination that Professor Aparac-Jelušić moved LIDA to Zadar. Today, Zadar is the charming walled city on the coast that Dubrovnik was in the early days, an ideal place to study, convene, walk, and talk.

Libraries in the Digital Age continues in Zadar, beyond the retirement of Professor Aparac-Jelušić. Her legacy and that of Professor Hayes are intertwined – as are those of Croatian universities and UCLA – laying the foundations for international scholarship in libraries, information, practice, and policy for generations to come.

References

Borgman, Christine L. 1996a. "Will the Global Information Infrastructure Be the Library of the Future? Central and Eastern Europe as a Case Example." *IFLA (International Federation of Library Associations) Journal* 22 (2): 121–27. http://works.bepress.com/borgman/210.

———. 1996b. "Automation Is the Answer, but What Is the Question? Progress and Prospects for Central and European Libraries." *Journal of Documentation* 52 (3): 252–95. doi:10.1108/eb026969.

———. 1997. "From Acting Locally to Thinking Globally: A Brief History of Library Automation." *Library Quarterly* 67: 215–49.

———. 2000. *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure: Access to Information in the Networked World*. Cambridge, MA: MIT Press.

"Inter University Centre Dubrovnik." 2015. http://www.iuc.hr/.

Tell, B. V. 1973. *Plan for a Yugoslav Scientific-Technical Information Network, December 1972*. Paris: Unesco.

Carol Collier Kuhlthau, *Festschrift for Tatjana Aparac-Jelušić*



This festschrift gives me the opportunity to share a few words of appreciation for my dear friend, Tatjana Aparac-Jelušić. Tatjana once told me that she looks forward to baking 12 different cakes at Christmas. As a working mother I well understand what it takes to prepare for Christmas, so I was astounded at this ambitious feat. I am sure her cakes are delicious, beautiful and relished at festive holiday gatherings of family and friends. On reflection, this seems typical of everything Tatjana sets her mind on doing. She turns a seemingly daunting task into a joyful accomplishment that benefits many others. Three of Tatjana's endeavors particularly come to mind: her extraordinary role in LIDA, her successful development of Library and Information Science education in Croatia, and the gracious introduction of so many of us to the Croatia experience.

Founder of Libraries in the Digital Age – LIDA

In 2000, in response to the dramatic and disruptive changes in libraries, Tatjana organized an annual international conference in Croatia for researchers and practitioners to exchange their latest research and best thinking, now well known as LIDA – *Libraries in the Digital Age*. I was introduced to LIDA in 2002 when invited to speak about my use of longitudinal research methods. Since then my acquaintance with Tatjana has grown into an enduring friendship.

The success of LIDA has much to do with Tatjana's insightful leadership, keen intelligence, and gracious hospitality. Each year two timely "hot" topics are chosen as themes. The usual procedure for organizing a conference is to put out a call for papers, which she did. But the unique initiative of LIDA was to invite a senior scholar with special expertise in the area of the "hot topic" to gather other people doing innovative work in that area to join LIDA. This meant that each year a different noted scholar brought not only their latest work and best ideas to the LIDA forum but also that of their colleagues doing interesting work in that area. This served to bring new people into LIDA each year and to keep fresh ideas coming into the forum that might otherwise be unknown outside of their specializations. For example, in 2006 Tatjana invited me to develop the topic of "Learn-

ing in Libraries in the Digital Age" that explored the changes happening in school libraries with the introduction of emerging information technologies. I called on leading scholars in this specialization, including Ross Todd of Rutgers University, Violet Harada of University of Honolulu, Louise Limberg of University of Goteborg, Andrew Large of McGill University in Canada and many others to share their work in the LIDA forum. In May we met in Dubrovnik and then went on to the island of Mljet. Many of us brought our spouses and found it a wonderful experience in every way.

Tatjana's students had experience in the annual European student organized BOBCATSS symposium that prepared them to make a significant contribution to LIDA conferences as workers and participants. LIDA began in the beautiful old Dubrovnik, often continuing on an island in the Adriatic. Later LIDA moved to Zadar, an equally beautiful and interesting place on the shore of the sea. These lovely places provided the setting for an annual retreat for sharing and debating ideas and getting to know one another. Over the years these sessions engaged a fascinating combination of researchers, educators, practitioners, and students in stimulating discussions with people from all over the world and introduced many prominent Croatian librarians, researchers and students into the mix. These lively conversations spilled out from the lecture halls into the local cafes and restaurants in lovely Dubrovnik and Zadar. Whenever Tatjana called me to join her, it was always my greatest pleasure to accept her invitation. I am sure others felt the same. She smoothed out all complications, made it all work seamlessly, and creatively found the funding to make it possible.

Leader in Library and Information Science Education in Croatia

Tatjana took on another ambitious feat when she developed a Department of Information Sciences at not one but two major universities in Croatia, at the University of J.J. Strossmayer in Osijek and the University of Zadar. Now these two programs provide Croatian students with extensive, high quality undergraduate, graduate and postgraduate education in library and information science. Again Tatjana used her ingenuity to expand the faculty of these schools with well-known international experts. She called on her network of top scholars to teach her students as short-term visiting professors. Her invitation facilitated many to be funded by the Fulbright Senior Specialist program.

In 2006 Tatjana invited me to serve as visiting professor in Osijek as a Fulbright Senior Specialist at the Department of Information Sciences, University of J.J. Strossmayer. While I was there, it became clear that she had instilled her work ethic in her students by example and opportunity, particularly the graduate students studying with her and serving as her assistants. Her intelligence and gracious hospitality infused the environ-

ment, making it a pleasure to be a visitor and to participate in her important endeavor.

A few years later at the University of Zadar, Tatjana was selected to revitalize and update the Department of Librarianship into the Department of Information Sciences. When she proposed an application for a PhD program as part of this initiative, she again reached out to her many colleagues to join a board of international advisors. Many of us agreed to teach courses in our specializations as visiting professors and again were supported by the Fulbright program. In May 2009, I joined Tatjana as a Fulbright Senior Specialist at the University of Zadar to teach courses and advise students. She has the unique ability to blend work with pleasure. During leisure time, she arranged for her outstanding students to host excursions to nearby sights, providing lots of time for deep conversations about their research and future plans.

Each year Tatjana organized summer school sessions, which brought in visiting professors to teach short intensive courses on how theory and research applies to practice. She encouraged us to share the reflections and insights we had acquired over time. In the summer school in 2012, in addition to teaching a short course, I was invited to give a keynote. This gave me an opportunity to share some of my latest reflections on the work in library and information science that had influenced me over the years and some thoughts on future work in the area. I called my talk "Building on the Classics: Current Trends in User Studies." In another talk I shared how the ISP developed from an initial study to a widely used model in LIS and the instructional design framework based on the ISP called Guided Inquiry Design that I was working on for application to practice. It was a great pleasure to share these ideas with the participants in the summer school. Tatjana's faculty, students, and the other participants were open to new ideas and ways of thinking about the relation of research to practice and ready with thoughtful questions and discussion.

Tatjana has an eye for talent. People like to work for her and put forth their best effort. She has a vast network of international scholars who are happy to join in her initiatives. She has a cadre of competent, hard-working graduate students who are dedicated to assisting in making things happen. Many of her students have gone on to high-level responsibility positions. Tatjana has established a strong information science education program in Croatia and has provided a successful succession for this work, but without a doubt she will be missed.

Gracious Hostess for Croatia

Another one of Tatjana's amazing accomplishments was introducing her international visitors to her beautiful country and the historic culture and traditions of Croatia. I thought I knew something about Croatia from my

Rutgers colleagues Tefko Saračević and Marija Dalbello and from working with Marta Meštrović Deyrup on projects at Seton Hall University. From these friends I was aware that Croatians were extremely talented, intelligent, cosmopolitan and engaging. But I had no idea of the magnificent beauty of Croatia and of the lovely culture of combining work with enjoyment of life until Tatjana, along with Srećko, so graciously introduced me to the Croatian experience.

There was always wonderful food to share in picturesque settings. I recall a lovely evening when at sunset a group of us gathered at a favorite restaurant for grilled fish. When the whole fish was set before us, we all helped ourselves to large portions, leaving little for our hostess. Tatjana held back till last when the head and some bones were pretty much all that was left. She then declared that the head was her favorite part and proceeded to enthusiastically dine on what remained. I wondered if she was graciously letting us enjoy the large portion fish or if she truly liked the head best. I suspect it was probably a little bit of both. Tatjana is a most gracious hostess, showing the best of her country. And leaving us with memories of strolling the lanes of beautiful old Dubrovnik and stopping by for leisurely lunch in a sidewalk cafe, an evening concert in a lovely old church, excursion to the magnificent falls, simply making time for coffee together in a local café despite her overly full schedule, sailing to an island with grilled fish onboard on the return trip, lingering after dinner over wine and conversation under the canopy of a grape arbor, with piles of crispy anchovies on the banks of the Danube, lecturing in a lovely Venetian palace looking out on the blue Adriatic, sitting in the sun with the humming of the sea organ, enjoying the light show in the night breezes, rambling through the remnants of an ancient Roman forum, marveling at the Meštrović sculptures, and of course visiting libraries, including the impressive national library in Zagreb, the delightful children's room at the active Zadar Public Library and developing school library programs.

I looked forward to working with Tatjana – there was always a surprise waiting and a personal touch that formed a lasting friendship. Many, many thanks, Tatjana, for the wonderful memories. I wish you and Srećko to enjoy life, but don't forget to return from time to time.

Rutgers University Professor Emerita Carol Collier Kuhlthau has had an ongoing collaboration with Tatjana for many years. She served as a visiting professor and Fulbright Senior Specialist at University of Osijek and University of Zadar, advisor in the development of the Ph.D program in the Department of Information Science at the University of Zadar and senior professor supervising doctoral students and lecturer in Summer School sessions. She is a frequent participant in the LIDA conferences.

Maja Žumer, *Tatjana: colleague, friend, role-model*

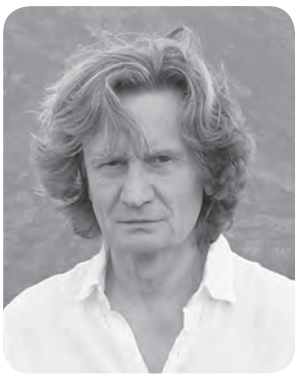


I do not remember exactly when we first met. Probably at an IFLA conference some time in the early 1990s. But I do remember how impressed I was by the activity and energy she radiated. She was constantly active; following the presentations, discussing, planning how to use and implement the new developments in Croatia and elsewhere. Since then we have collaborated often. We both took part in the Regional Masters programme in librarianship, I was invited to participate in the PhD program in Information Science at the University of Zadar, which she developed and organised. ASIS&T and particularly the European chapter was another venue of our cooperation. And recently we were both members of the core group preparing two Erasmus+ project proposals. And this is to mention just a few examples. I have rarely met somebody as energetic, focused and goal-oriented as Tatjana. This makes her an ideal colleague: always on time, often the one who is steering the development, excellent organiser, 100% reliable. It is no wonder that she has been officially recognised and awarded for her various activities. I guess she was most proud as the recipient of the ASIS&T Outstanding Information Science Teacher Award in 2006.

Tatjana's achievements are impressive: she developed the (library and) information sciences programmes at two universities (after being deeply involved in the programme at her own alma mater, the University of Zagreb), organised conferences, advised numerous masters and doctoral students and led many research projects. Regardless of her huge workload, she knew all her students personally, encouraged them to continue their work and helped them to move forward, either in Croatia or abroad. Several of her students are now well-established researchers around the world and that is the biggest achievement for any educator.

It seems that Tatjana somehow manages to carry the workload of several 'normal' people with ease. If that was not enough, there is the other part of her, devoted to her family, cooking and baking, and … opera. This proves once again that she is not just an internationally respected researcher, but also a well-rounded – fun and great to chat with – person. Therefore, while officially retiring, Tatjana will continue, there is no other way. I look forward to meeting her at conferences and working on common projects…

Blaise Cronin, *Missed connections in Croatia*



Over the years, Professor Tatjana Aparac-Jelušić (Tatjana henceforth) and I seem to have passed like ships in the night. Looking at Tatjana's *curriculum vitae*, I see that in 1982 she completed her MA in Library Science and her PhD in Information Science, both at the University of Zagreb, in 1982 and 1991, respectively. Looking at my own *curriculum vitae* I see that around about that time, in 1986 to be precise, I gave a series of lectures in Zagreb. Was she perhaps in the audience for one of those … or the next year when I returned to speak in both Zagreb and Belgrade? I forgot to ask her when we did eventually meet many years later. I am also reminded that in 1987, 1989 and 1991 I co-organized a series of conferences at the Inter-University Center in dazzling Dubrovnik with colleagues from the University of Zagreb. Was Tatjana present on one or more of those occasions; might we have spoken over coffee in the cool courtyard without exchanging names? In any case, the war effectively brought an end my ties to Croatia. I would not return for more than 20 years.

In 2000 the LIDA (Libraries in the Digital Age) conference, co-organized since its inception by Tatjana and the indomitable Professor Tefko Saračević, began life in Dubrovnik, where it ran successfully for nine years. In 2010, LIDA relocated to sparkling Zadar: from the sublime to the sublime. Tatjana, not content with being a transformative influence on LIS education in Croatia and also a very visible face of her field on the international stage, continues to be the local powerhouse behind this now biennial event— how she and Tefko ever managed to run an annual conference I'll never know. To my surprise—after all, I had still not attended a LIDA conference or met Tatjana—I was invited to speak at Zadar in 2012 but, unfortunately, had to decline the invitation: marriage intervened. When an invitation to be a program chair at the next conference came, I accepted readily. And so it was that Tatjana and I finally met, at the 2013 ASIS&T annual meeting in Montreal to discuss matters of organization. First impressions are hard to undo, and that is particularly true in Tatjana's case: she is a special blend of intelligence, humanity, personal charm, integrity and organizational efficiency. Were she not, LIDA would not be what it is today, a modestly sized, big-hearted, well-run and super friendly professional gathering: a model conference, in other words. Tatjana is the kind of person who makes a difference in both one's professional and personal life, truly a *rara avis*. I just wish our paths had crossed three decades earlier… in Croatia.

Marta Meštrović Deyrup and Erda Lapp, *Libraries in the Digital Age: Festschrift contribution*





In 2000, when Croatia was a young, independent republic, Tatjana Aparac-Jelušić and Tefko Saracevic had the bold idea of creating a new kind of conference that would bring together academics from library schools and practitioners from universities, public and school libraries. The conference would be located in Dubrovnik, a marvelous draw for the international participants they knew would come. Although each session was tightly structured, there were many opportunities for people to socialize. This all would take place against the stunningly beautiful backdrop of a world heritage city.

We both attended that first conference. It was magical and neither of us had seen anything like it before. The importance of the Dubrovnik-Neretva region's physical beauty to the conference became fully apparent when Tefko had the idea of moving a part of the conference to the island of Mljet. Now far away from the noise and bustle of Dubrovnik, the participants had the chance to really get acquainted with each other and talk about things in a meaningful way. Their discussions led to projects and collaborations that are still going on today.

When Tatjana and Tefko organized that first LIDA conference, we all knew we were working in a new paradigm – what we were calling the Digital Age. Classical library tasks remained important, but they had become automated and had thus changed profoundly, and a wide range of new services were being developed. Librarians saw themselves as information professionals in an emerging world of electronic information and digital libraries. Tatjana was one of the first to realize that her students would work in a rapidly changing world that would be very different from what it had been and from what it was at the moment. She had her own ideas about what kind of education was needed. Based on these convictions, she had

started two new library schools, one in war-torn Osijek, her hometown, and one in Zadar. Tatjana also knew that her students would have to be able to conduct themselves in an international environment and insisted that all her graduate students participate in the LIDA conference, thereby exposing them to the top scholars in the field. Those students are in every sense her legacy. They are now working in public libraries, schools and academic libraries and are teaching at universities in Croatia and throughout the world.

Looking back at the themes of these past conferences, one can see how she had her finger on the pulse of what was happening.

The Library as a Knowledge Repository

In presentations at LIDA conferences, the print world and the digital world were never at odds with each other. Instead, colleagues argued for a seamless integration of classical and electronic information and services. LIDA devoted two full conferences to the topic of professional searching and retrieval. What researchers, scientists, students and the public really needed, speakers argued, was high quality information that could be obtained in the library or through the library. Professional library staff understood how the structures of databases, interfaces, and subject system worked. They knew how to evaluate relevant titles and how to further process them, as well as how to use information in a legal and ethical way. On the basis of their profound information competence, they would serve as managers and guides for all those who needed support and guidance navigating through the information flood.

The Digital Library

Another important conference theme was on building digital libraries. Libraries have always known that their historical and special collections contain items of cultural value, which document the history of research and science. These collections give a library a unique profile. The digitization and presentation of such materials on the Web allow even small libraries to make their treasures available to a large audience. At LIDA conferences many examples of specialized portals were presented and workshops taught on how to build a portal in a pragmatic way without waiting for large amounts of project money.

Centers of Excellence and Innovation

There has been much discussion on how to turn libraries into innovation centers where users and staff can try out new services and investigate new solutions. Innovative projects can help a library gain expertise and enhance its profile. Libraries cooperate with partners in their region, on the national and international levels, and form networks to reach strategic goals. LIDA conferences have taught us that libraries do not need to wait until their institution finances a research and development department before they can work on research data, join the open access initiative, support digital publishing, practice embedded librarianship or launch cooperative projects in the digital humanities and e-sciences.

The Library as an Attractive Learning Space

LIDA conferences have addressed the changing needs of users. Although most library materials can be accessed from anywhere and with almost any device, the library as a space is currently more relevant than ever. In the past years university libraries and public libraries have spent much time and energy, as well as resources, on redesigning their space and adapting it to their users' needs. Modern users want all the information on their desktop and on their mobile device, they demand group study rooms, carrels, lockers, areas where they can talk to each other on the phone and they want a coffee shop. They no longer think they necessarily have to sit at a desk to produce serious work. When librarians noticed that the couches in the coffee shop were always occupied and students studied there, they offered their users sofas and lounge furniture. Libraries have become more habitable places.

The International Library and the Library as Cultural Meeting Place

Universities try to be more attractive for international students, research is becoming more international, and libraries which support their institutions are also becoming more global. LIDA conferences have always been international and attractive for librarians from many countries. Our societies need places where people can meet and discuss personal or common goals in an open and trusting atmosphere. LIDA conferences are such a place and so are libraries. The LIDA poster sessions, where students present their research and initiate open discussions, have always been a highlight of the conference.

One of the things we have learned from these conferences is that Tatjana believes that library stakeholders, as well as library schools and libraries, are well advised to put libraries and institutions that educate future librarians close to the top of their priority list. This has been a large part about what these fifteen LIDA conferences had in mind – education, collaboration, and preparing the next generation to enter into the profession.

Deyrup has given papers and run workshops at several LIDA conferences. She taught in the Department of Library and Information Science at the University of Zadar twice, once on a Fulbright in 2006 and the second while on sabbatical in 2009.

Emil Levine, *Reuters Outstanding Information Science Teacher Award*



American Society for Information Science and Technology 2006: Tatjana Aparac-Jelušić

Tatjana Aparac-Jelušić was awarded the Reuters Outstanding Information Science Teacher Award at the 2006 annual meeting of the American Society for Information Science and Technology (ASIS&T) held in November at Austin, Texas. It is particularly noteworthy that she was the first person to win this award from a university outside of the United States. This was considered in the overall process to rename ASIS&T and move it toward a global organization.

The criteria, past winners and nomination package below summarize the importance of the award and detail her career up to the time of the presentation. It should be noted that the nominating letters came from two previous winners of the award: Tefko Saračević (Case Western Reserve University), a past president of ASIS&T and Ching-chih Chen (Simmons College). Robert M. Hayes, a past president, also submitted a nominating letter.

The Thomson Reuters Outstanding Information Science Teacher Award was established in 1980 and is administered by the Information Science Education Committee. The award shall consist of a cash award of $1,000 from Thomson Reuters. The purpose of the Outstanding Information Science Teacher Award is to recognize the unique teaching contribution of an individual as a teacher of information science. The Thomson Reuters Outstanding Information Science Teacher Award was established in 1980 and is administered by the Information Science Education Committee.

(Note that the name of the American Society for Information Science and Technology was changed to the Association for Information Science and Technology in 2013 to better reflect its global importance.)

Past recipients of the Thomson Reuters Outstanding Information Science Teacher Award:

2014 Michelle Kazmer, Florida State University
2013 Carole Palmer, University of Illinois, Urbana Champaign
2012 Dietmar Wolfram, University of Wisconsin
2011 Howard Rosenbaum, Indiana University
2009 Diane Kelly, University of North Carolina, Chapel Hill
2008 Eileen Abels, Drexel University
2007 Peter Ingwersen, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen
2006 Tatjana Aparac-Jelušić, University J.J. Strossmayer & University of Zadar, Croatia
2005 Peiling Wang, University of Tennessee
2004 Donald Cleveland, North Texas
2003 Raya Fidel, University of Washington
2002 Deborah K. Barreau, University of North Carolina
2001 Barbara Kwasnik, Syracuse University
2000 Barbara M. Wildemuth, Univ. of North Carolina
1999 Peter Jacso, University of Hawaii
1998 Elisabeth Logan, Florida State University
1996 Stephanie Haas, University of North Carolina
1995 Howard Besser, University of Michigan
1994 Candy Schwartz, Simmons College
1993 Carol Tenopir, University of Hawaii
1992 Jeffrey Katzer, Syracuse University
1990 Nicholas J. Belkin, Rutgers University
1989 Bert R. Boyce, Louisiana State University
1988 Harold Borko, University of California, Los Angeles
1987 Linda C. Smith, University of Illinois
1986 Marta L. Dosa, Syracuse University
1985 Tefko Saračević, Case Western Reserve University
1984 Susan Artandi, Rutgers University
1983 Ching-chih Chen, Simmons College
1982 Belver C. Griffith, Drexel University
1981 Pauline Atherton Cochrane, Syracuse University
1980 F. Wilfrid Lancaster, University of Illinois

1. Nature of the Award

1.1 The award shall consist of a cash award of $1,000. Additionally, Thomson Reuters shall contribute $500 towards travel or other expenses to the grant recipient, contingent upon the recipient's attending the ASIS&T annual meeting, and $250 to ASIS&T Headquarters towards administrative fees.

2. Purpose of the Award

2.1 The purpose of the award is to recognize the unique teaching contribution of an individual as a teacher of information science.

3. Eligibility

3.1 The recipient of the award need not be a member of the Society but must be directly engaged in teaching some aspect of information science on a continuing basis, in an academic or a non-academic setting.

3.2 Nominees need not be associated with an educational institution; however, teaching information science must represent a significant work responsibility although it need not occur within the traditional classroom. Workshops, speeches, publications, and presentations, in addition to academic courses, can also be used to teach information science.

3.3 Previous recipients of the award are ineligible, as are members of the Education Committee during the year of the award.

4. Administration

4.1 The Thomson Reuters Outstanding Information Science Teacher Award is sponsored by the Institute for Scientific Information and is administered by the Information Science Education Committee.

5. Nominations

5.1 Nominations should be submitted electronically by August 1 (extended from July 1).

5.2 The nomination package should include the following:

(a) Nominating letter, stating why the candidate deserves the award;

(b) The name, title, affiliation, address, phone number, and email address of the person making the nomination;

(c) The full CV of the nominee, to include the nominee's name, title, affiliation, address, phone number, and email address of the candidate for the award;

(d) The nomination statement (200-500 words, which may be included in the citation for the award);

(e) No more than four supporting documents, which may include such items as:

course syllabi or outlines, innovative and imaginative teaching/presentation materials or descriptions of teaching methods, documentation of speeches/presentations given, and/or a list of consulting activities, professional association activities, or awards and honors, if they are related to teaching excellence; and

(f) No more than five letters of support.

5.3 The nominator should compile the nomination package into one document, for submission to the online nomination system.

6. Jury Committee

6.1 The Outstanding Information Science Teacher Award Jury is composed of four members and a Jury Chair, appointed by the Chair of the Information Science Education Committee. All members of the Jury shall serve for one year.

6.2 Members of the Jury may serve no more than two consecutive terms.

6.3 At least one member of the Jury shall be appointed from the membership of SIG/ED, with the concurrence of the Chair of SIG/ED. At least one member of the Jury, and preferably two, shall have a non-academic affiliation.

6.4 If one of the members of the Jury is nominated for the award, the Chair of the Information Science Education Committee shall appoint a temporary replacement for that juror for that year.

6.5 The Jury may act as a nominations committee by soliciting nominations. The Jury may also consider nominations that were submitted in two previous years.

7. Selection of the Awardee

7.1 Only one of the nominees may be designated a winner.

7.2 Each juror shall carefully review the complete nomination package for each nominee.

7.3 Each juror should score the application on the following elements: 1) evidence of sustained and unique contributions to teaching information science; 2) impact on students, colleagues, and institutions, 3) innovative and imaginative teaching materials and methods; 4) professional association activities related to teaching excellence; 5) research activities related to teaching excellence; and 6) previous teaching awards. The Jury Chair shall total all the scores and declare the recipient of the award to be that nominee with the highest total.

7.4 In the event that no nominee can be declared the awardee (because of a tie score), the Jury Chair shall announce the result to the Jury and repeat the polling process among the top awardees.

7.5 In the absence of qualified nominations, the Jury may review nominations that were submitted during the two previous years or solicit additional nominations.

7.6 In the event that the Jury decides that none of the nominations should be recognized, no award may be given that year.

7.7 The Jury Chair shall communicate the name of the winner to jury members, the ASIS&T President, the Chair of the Information Science Education Committee, the Chair of the Awards and Honors Committee, and the ASIS&T Executive Director.

7.8 The Jury Chair shall provide a 50-250 word abstract, stating why the award was given. This abstract will be used to publicize the award. Material for this abstract can be taken from the voting rationales provided by the members of the jury.

7.9 The Jury Chair shall submit the nomination packets and the results of jury deliberations to ASIS&T Headquarters, after selection of the awardee has been completed.

8. Presentation of the Award

8.1 The award, consisting of a check for $1,000 and a certificate, shall be presented to the winner by the Chair of the Information Science Education Committee at the banquet of the annual meeting of the Association.

Thomson ISI/ASIS&T Outstanding Information Science Teacher Award



The Thomson ISI/ASIS&T Outstanding Information Science Teacher Award is presented to individuals who have demonstrated sustained excellence in teaching information science. This year's honoree, **Tatjana Aparac-Jelušić**, University J.J. Strossmayer in Osijek and University of Zadar, both in Croatia, is an active educator in her home country, but her impact and presence are felt far beyond. Within Croatia she is a pioneer of innovative teaching mechanisms, including distance education concepts, and has been instrumental in creating two new schools of library and information science. She has mentored several generations of students who now mentor their own students in Croatia and abroad. She is the driving force behind the international Libraries in the Digital Age (LIDA) conference held in Croatia. She has also been instrumental in organizing the Europe Student Chapter of ASIS&T.

NOMINATION PACKAGE

ASIS&T 2006

THOMSON ISI OUTSTANDING INFORMATION SCIENCE TEACHER AWARD

Nominee's Name:

Tatjana Aparac-Jelušić

Croatia, Homer 67, 51316 Lokve

taparac@ffos.hr

Professor, Head of the Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University of J. J. Strossmayer in Osijek, and Professor, Deputy Head, Department of LIS, University of Zadar

Nominators Name:

Tefko Saračević, PhD, Professor II

School of Communication, Information and Library Studies

Rutgers, The State University of New Jersey

4 Huntington Street • New Brunswick • New Jersey 08901-1071 USA

Email: tefko@scils.rutgers.edu URL: http://www.scils.rutgers.edu/~tefko

Nominee's Unique Contribution

She is an outstanding teacher in several respects and her contributions to information science education are even unique. Active in a rather small country, she has made her presence known and felt in the larger library and information science community internationally. Summarizing her contributions:

- **Courses and curricula:** She has developed not only innovative courses, but has been responsible for development and implementation of exemplary curricula unique not only for Croatia, but for other countries as well. Her curricular contributions at the University of Osijek have been recognized after rigorous evaluation by official approval as following the new Bologna guidelines and criteria in Europe. This was the first and so far only curriculum in information science so approved in Croatia. She established a similar, advanced curriculum at the new LIS Department, University of Zadar, Croatia.
- **Programs:** Up to mid 1990s there was only one Department of Library and Information Science in Croatia – at the University of Zagreb, where Prof. Aparac taught originally. At the end of 1990s and in 2000s, she was instrumental in establishing two other LIS departments outside of the capital and now accessible to students in other regions – at the University of Osijek, at the northern part of Croatia (where she is now) and at the University of Zadar at the southern part of Croatia (where she is also a professor). This effort provided for substantive enlargement of educational opportunities in the respective regions; as a result the number of young people entering the profession in their respective regions has increased dramatically.
- **Students:** She is deeply involved with students, providing them opportunities to expand their education and horizons above and beyond their immediate environment and program. She brings her students to conferences and encourages them to apply for scholarships and opportunities outside of the country to broaden their education. A number of her students became academic and professional leaders in Croatia.
- **Organizations**: As an ASIS&T member, she is active in the European Chapter and was instrumental in organizing the ASIS&T student chapter in Europe, the first such chapter outside of North America. Annually, she is the head organizer for the conference and course Libraries in the Digital Age (LIDA) (http://www.ffos.hr/lida/) in Dubrovnik, Croatia, where, among others, students from a number of countries gather to exchange experiences, present posters, and participate organizationally.

Prof. Tatjana Aparac-Jelušić represents the best in information science education on an international plan. If she wins, she will be the first winner of the Best Teacher Award from outside of North America, as far as I can find. As a former winner of this Award, I nominate her with great enthusiasm and conviction that she deserves the recognition.

Tefko Saračević, PhD Nominator

RESUME

Tatjana Aparac-Jelušić

Work

2005	Professor, Head of the Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek, and Professor, Deputy Head, Department of LIS, University of Zadar
2003	Professor, Head of the Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek
2002	Professor at the Department of Librarianship, Faculty of Education, University of Osijek
	Professor at the Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University of Zagreb
1998-2001	Associate Professor, Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, and from 1999 also Associate Professor at the Department of Librarianship, Faculty of Education, University of Osijek
1991-1998	Assistant Professor at the Department of Information Sciences in Zagreb
1984-1991	Research Assistant at the Department of Information Sciences in Zagreb
1983-1984	Researcher and Adviser for Research Libraries, National and University Library in Zagreb
1978	Librarian at the Department of Comparative Literature, Faculty of Philosophy in Zagreb
1974-1978	Librarian, City Library in Zagreb

Education

1991	PhD in Information Sciences
1982	MSc in Information Sciences
1997	Professional Examination in Librarianship, Croatia
1972	Graduate Diploma in Comparative Literature and Italian Language and Literature

Courses, CPD

UNESCO Course in Environmental Information, Bratislava 1995; UNESCO Course in Library Education, Bratislava 1993, British Council Course on National Libraries, York, Great Britain, 1990; One semester of Postgraduate Study at Columbia University, New York; British Council Course on Electronic Library, Loughborough, 2001; Several one day courses in Zagreb and Dubrovnik, mostly connected to new Information Technologies.

Professional Affiliations

Member of the ASIS&T since 2001; Chair, ASIS&T/EC since 2004

Member of Croatian Library Association since 1975

Personal Membership of IFLA, 1983-1989

Member of the Council on Croatian Libraries, 1994-2001

Editorial Boards

Member of Editorial Boards of journals: Information Processing & Management, Alexandria, Journal of Documentation and Vjesnik bibliotekara Hrvatske (Croatian Librarians' Herald)

Teaching

Major courses at the Undergraduate and Postgraduate Level:

- Introduction to the LIS, Library management, Theory of the LIS, University librarianship
- Libraries and Society, Presentation and Preservation of Written Heritage

Major projects

- Organization, preservation and usage of the Croatian written heritage – scientific project financed by Croatian Ministry of Science and Technology
- Implementation and usage of ITC in academic education in Croatia – research project financed by Croatian Ministry of Science and Technology
- Croatian Information Network for Libraries – Feasibility

Study (NISKA) financed jointly by Croatian ministries for Science and Technology, Culture and Education.

- Joint Graduate Program in Information Sciences (Universities in Osijek, Zadar and Parma in Italy) – project financed by Croatian Science Foundation.

Conferences

Member of the Programme Committees of a number of domestic professional conferences and seminars; Chair, Organizing Committee of the CoLIS3 International conference; Co-director of the International Seminars Libraries in the Digital Age – LIDA (since 2000)

Publications

One book (Theoretical Foundation of Library Science), several book chapters in Croatian and English and over 80 research and professional papers. Editor of 20 books, mostly connected with project Basic LIS books (for LIS students), Distinguished Croatian Librarians and Croatian Written Heritage.

Languages: English, Italian fluently and reading in German

Work with students

- As an assistant in Zagreb at the beginning of 1990s she initiated several students' projects involving them into the research. Four of her students from that time are now her research assistants in Osijek and Zadar, and two are already Assistant Professors.
- Following initiatives of Professor Tefko Saračević she organized students to help him conduct two Fulbright Research Projects on users and usage in the National and University Library in Zagreb (1994 and 1999).
- She has been supervisor for more than 60 diploma papers, 12 Master and 7 PhD Thesis of Croatian and Slovenian LIS students. Her students regularly participate at international conferences such as BOBCATSSS, IFLA and LIDA. Her research assistants actively participate at many domestic and international conferences presenting papers and posters.
- She initiated that her students become members of ASIS&T and since 2004 every year the number of ASIS&T members

from Croatia has been increasing. This was also possible by the generous help of several ASIS&T members and LIDA organizers who financially supported students in becoming ASIS&T student members.

- She supported together with some other European ASIS&T members the establishment of the Student Chapter (Koraljka Golub from Croatia becoming its first president) as well as the design and maintenance of ASIS&T/EC web site, participation of ASIS&T student members at LIDA and ASIS&T conferences and organization of the first PhD forum at LIDA in 2006.

Evidence of sustained excellence and a unique contribution to teaching Information Science:

Three syllabi

INTRODUCTION TO INFORMATION SCIENCE I.

ECTS – 6 credits Undergraduate Program

Course Description

Basic terminology, concepts and problems connected with the creation, transmission and usage of information. Historical overview of the development of ideas and technological innovations. Principles and goals of information activities. Emergence and development of the disciplines in the field of information science. The object of research and methodology of sub-disciplines. Auxiliary historical disciplines. General and special tasks of information professionals. Professionalization and ethical issues. Information infrastructure. Basic features and functions. Criteria for categorization of information institutions in theory and practice. Typology of information institutions. Position of various information institution types within the existing communication systems on domestic and international level. Basic terms connected with emergence and development of digital libraries, networked sources and services.

Ties, distinctions and task division between libraries, museums, archives and other heritage institutions. Organizational forms of co-operation within information systems and networks. Distinctive elements of library-information infrastructure in Croatia.

Exercises focus on following issues: communication of personal observation (linguistic skill, listening, reading, oral and written communication, communication with colleagues and teachers, everyday communication, e-communication). A special emphasis is given to presentation and research of information sources, types of documents, their distinctive features, standard ways of description, international and domestic standards for description, exchange and usage of material and information etc., as well to bibliographies and other reference works. Within the field study students visit various information institutions. During seminars students discuss chosen articles and films on the most significant heritage institutions.

Objectives – General and Specific Competences

To familiarize students with basic developmental directions of information field and science. To familiarize students with basic notions and terminology, as well as with basic theoretical and methodological starting points and valuable practical solutions. Students are expected to be able to:

- recognize and interpret basic elements and functions of information activities and institutions
- recognize and understand criteria for categorization of information institutions in theory and practice (typology)
- interpret the position of various types of information institutions within the existing communication systems on domestic and international level
- understand the emergence and directions of development of digital libraries, networked sources and services
- understand the conditions of emergence, activity and change of basic forms of communication whose aim is transmission of information and systematical enrichment of the corpus of existing knowledge
- understand the meaning of bibliographies/bibliographic bases as information sources as well as ways of using them as information sources
- understand the role and tasks of information professionals as well as basic ethical principles of the profession
- distinguish between the basic types of documents and
- use the basic bibliographic sources.

DIGITAL LIBRARIES I

ECTS – 4 credits Undergraduate/Graduate Course

In practical classes students learn about the advanced image digitization, optic recognition and text editing. They learn about various, most frequently used, formats for image digitization and main processing techniques. Every student should be enabled to use scanning and digitization equipment and software. At the end of this course, as its result, students put i.e. extend the collection of teaching material on the Department's web with material they digitized during this course.

Objectives – General and Specific Competences

To familiarize students with principles and criteria of digital collection building, text and image digitization and preparation of digitized material for usage in other digital collections. By the end of this course, students will be able to:

- understand the importance of principles and procedures used in digital collection building
- select the appropriate digitization procedures
- independently digitize selected material
- independently organize smaller digital collections

THEORY OF INFORMATION SCIENCE/S

ECTS – 10 credits Graduate/Postgraduate Program

Course Description

Theoretical foundations of IS; subject of IS and subject of its sub-disciplines; origin of IS: nature and definitions, broader information sciences, theoretical problems and approaches; historical development of IS and its subdisciplines; methods, techniques and methodology of IS; epistemology of IS. Theory at the end of the 20th and beginning of 21st century – problem of historicism, conversion issues, new digital environment. Most important theoreticians and schools of thought. Influences – comparative studies.

Theoretical foundations of disciplines focusing on heritage. Origins of the new heritological paradigm: notion of local studies, new theoretical knowledge of heritage phenomena. Analysis of the role of other disciplines in the

concept of heritage (IS as emerging field and disciplinary framework). Oral tradition as heritage.

Objectives – General and Specific Competences

Familiarize students with development of theoretical thought in the field of LIS and enable them to recognize, understand and explain basic concepts, developments and methodology of the field. It is expected that students will be able to conduct independent research of problems of integral field of IS and its sub-disciplines, in particular in relation to convergence and possible development in the 21st century.

Give insight into theoretical-methodological foundations and deepen the knowledge for and of understanding the role of heritage institutions, heritage industry etc. Problematize different types of presentation and linking of heritage information under the influence of new technologies, so that students can understand possibilities and nature of unsolved problems (e.g. insufficient knowledge about users of heritage information, uneven evaluation criteria, copyright issues etc.).

All lectures available in at the web site of the Faculty of Philosophy in Osijek (www.ffos.hr/katedre/knjiznicarstvo), at the WebCt – three courses developed and in Moodle at the University of Zadar, Croatia /www.unizd.hr/knjiznicarstvo).

Evidence of Innovative and Imaginative Teaching/Presentation Methods

Use of video-conferencing as a regular way of teaching to students at the University in Osijek and University in Zadar; work at distance with professor Sanda Erdelez's students at the University of Texas at Austin (1999) together with students from Osijek and Zagreb – videoconference used, among the first ones in Croatia.

Consulting Activities

Consultant for new library buildings in Croatia: Zadar City Library (opened in 1999), Faculty of Philosophy in Zagreb (since 2004 – building started), Rijeka City Library (since 2003 – building started), Split City Library (since 2005). Also, consultant for the Ministry of Science and Ministry of Culture – for the project Croatian Library and Information System; Member of the National Committee for the nostrifications of the foreign Diplomas.

Professional Association Activities

Long-term member of the Croatian Library Association with many duties, including the position of the Secretary General of ex-Yugoslav Union of Librarians' Professional Associations

Member of the Croatian Information and Documentation Society

Member of Croatian Reading Association

Member of ASIST and Chair of its European Chapter

Awards and Honors

Kukuljević's Diploma – the highest honor for the LIS Professionals in Croatia.

THE STATE UNIVERSITY OF NEW JERSEY
RUTGERS
Campus at New Brunswick

Letters of testimony from those who have firsthand knowledge of the nominee's Information Science teaching abilities.

Department of Library and Information Science

School of Communication, Information and Library Studies

Rutgers, The State University of New Jersey

4 Huntington Street • New Brunswick • New Jersey 08901-1071

732/932-7500 x8200 • FAX: 732/932-2644 • Email: dalbello@scils.rutgers.edu

Marija Dalbello
June 19, 2006

Information Science Education Committee Chair

Dear Madam/Sir:

I am pleased to be asked to support the nomination of Professor Tatjana Aparac-Jelušić for the 2006 Thomson ISI Outstanding Information Science Teacher Award by the nominating group chaired by Emil Levine and Professor Tefko Saračević.

My acquaintance with Tatjana Aparac-Jelušić is since the late 1980s when I was attending continuing education for librarians in Croatia at the University of Zagreb when I worked as Documentalist/Librarian at the Institute for Ethnology and Folkloristics. I also organized a visit of Tatjana Aparac-Jelušić in the early 1990s to the Faculty of Information Studies at the University of Toronto. In the talk she gave that day, she presented the state of Croatian librarianship and the state of libraries in then war-ravaged Croatia. I thought it would be important for my colleagues in Canada to become aware of the important role that librarians played during this challenging time in Croatia.

Nevertheless, I became more aware of the activities of Professor Tatjana Aparac-Jelušić through the Libraries in the Digital Age conference and a

summer seminar organized by Professor Tefko Saračević at Rutgers, where I was an Assistant Professor at the time. Since the inception of the conference in 2000, he closely worked with Tatjana as his Croatian counterpart. Ever since 2001, I have also been included quite closely in these endeavors and participated in some of the activities connected to her pedagogical work as a participant of LIDA. I will speak about the pedagogical activities related to the LIDA (Libraries in the Digital Age) conference, which are very closely connected to her attempt to establish new departments for undergraduate education for librarians at the University of Osijek, and more recently at the University of Zadar. This work includes curriculum development and teaching activities of guest instructors, and by integrating the conference into the course of the semester. These newly established departments meet the growing needs for information science professionals, in addition to the already established LIS Department at the University of Zagreb. The new programs will also conform to the new standards for education, known as the Bologna Agreement in the European Union.

Although I am sure that Tatjana Aparac-Jelušić is a wonderful teacher, I think that her greatest contribution is her exemplary leadership in obtaining funding and her organizational abilities that she has translated into expanding the available education opportunities for librarians in Croatia. Almost single-handedly, with the assistance of her spouse Srećko Jelušić (who is also a faculty member at the University of Osijek and is the director of the publishing company Benja) she founded two new departments at two regional universities in Croatia.

In order to optimize limited resources and the lack of teaching personnel in Croatia for the new LIS departments in Osijek and Zadar, she organized a network of retired and working professionals, combined with short teaching visits of international information science scholars who were visiting Croatia for the LIDA conference or as part of short-term Fulbright Fellowships. Also the LIDA conference itself was used and integrated with the activities for students during the Spring semester. She involved students with the organization of the LIDA conference. In her organizational activities, she and her team adapted to their needs the curricula from Rutgers and other universities for the new programs in Osijek and Zadar. I have had an opportunity to play a limited advisory role as an expatriate Croatian researcher and educator (a program of collaboration that is promoted by the Croatian Ministry of Science), by offering syllabi of my courses, workshops at LIDA seminars and guest lectures -primarily in the area of reading research, sociology of knowledge, cultures of orality and literacy, book culture, scholarly communication, and digital libraries.

Tatjana is a good mentor. The students involved with the organization of the LIDA conference have the highest respect for her. Many of her stu-

dents are now becoming prominent as teaching and research faculty of the two new programs as well as the LIS Department at the University of Zagreb. Likewise, many of the international scholars who attended LIDA and visited Osijek and Zadar as guests of Dr. Aparac, have developed great respect and devotion for her. The immense hospitality these scholars experience during their visits to Croatia from Dr. Aparac and her team makes them ambassadors for Croatian information science. She and her team have built lasting bridges that will create opportunities for her Croatian students to be even more integrated in an international community of information science. In short, I think that Dr. Aparac has developed a model for integrating international scholarship with local resources and connecting the worlds of information science in Croatia with those in the leading American and European centers.

On a personal note, I have highest regard for the abilities of Professor Tatjana Aparac-Jelušić to navigate an extremely difficult bureaucratic environment in Croatia. Being a country in transition, Croatia has been experiencing a long-term transformation from a repressive and corrupt regime built throughout the Communist era, which effectively eroded the values of many institutions, into a democratic society. Having assumed responsibilities for educating librarians during the Communist era, Tatjana has successfully transformed herself so as to be able to seize on the new opportunities offered by a democratic Croatia. In that new society, education and information science will play an important role. I think that the award, as much as it should belong to Dr. Aparac, also belongs to the many people in Croatia, the colleagues in Europe and the United States who were supporting Tatjana and working with her, in promoting the belief that access to information and the role of information science in that pursuit are central. Because she is contributing to relevance of information science and librarianship in a new democratic society is why I would support the nomination of Tatjana Aparac-Jelušić. I think she deserves an award because she is a very effective agent of change.

If there is any other issue that you would like to discuss related to this letter, please do not hesitate to contact me by email.

Sincerely Yours,

Marija Dalbello

Associate Professor, Ph.D.

Voice: 732.932.7500 / ext. 8215

Internet: dalbello@scils.rutgers.edu

SIMMONS
GRADUATE SCHOOL OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE

300 The Fenway
Boston, Massachusetts 02115-5898

June 20, 2006

ISI Outstanding Information Science Teacher Award Chair of the Information Science Education Committee

ASIS&T Headquarters 1320 Fenwick Lane, Suite 510 Silver Spring, Maryland 20910

Re: Nomination of Tatjana Aparac-Jelušić for the ISI Outstanding Information Science Teacher Award

Dear Colleagues of the ISI Outstanding Information Science Teacher Award Committee:

It is my distinct pleasure to nominate Dr. Tatjana Aparac-Jelušić of the University J. J. Strossmayer in Osijek, Croatia for your committee's serious consideration.

I was reacquainted with Tatjana when I was invited to give a keynote speech two years ago at LIDA Conference (2004) in Dubrovnik which she and Prof. Tefko Saracevic have been corunning (I first met her when she was a student in 1984 when I was giving a keynote speech in the same city). I was very impressed by her ability to motivate young students from Croatia, and her ability to push for high-quality library and information science education in Croatia. Since then, I have been in more constant communications with her, and came to realize the remarkable achievement of Tatjana in a country still with resource limitations. She has been able to do wonders. Let me list just a few as evidence of her sustained excellence and unique contribution to the teaching of information science in her country in the last two decades or more:

She not only leads one of the three library and information programs in Croatia as Head of the Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek, but she has been able to bring her program in Osijek to be the best program in Croatia;

She is also involved in the development of the third library and information program in that country in Zadar by contributing her knowledge, experience and time to it; She is currently the Deputy Head of the Department.

In difficulty environment, she has been able to find various financial supports through her own country's Ministries of Education, and Science and Technology, as well as Fulbright Fellowship, and other sources to keep her popular annual LIDA (Library in the Digital Age) conference going in that last decade. This has become the window for Croatia library and information professionals to peek into and exchange with experts from outside Croatia, and specifically from the US; and has promoted international exchange and collaborations;

Through her involvement of her students to LIDA conferences, she has been able to motivate and excite them in the field of information science;

Although her involvement with ASIST is rather new, only since 2001, she has organized the student chapter of ASIST in Croatia and served as the Chair of the ASIST/EC in 2004;

She has worked hard to introduce an exciting Joint Graduate Program in Information Sciences with collaboration of University of Parma, Italy, under the support of the Croatian Science Foundation.

She has been able to initiate several innovative projects and activities with the support of the Croatian Ministry of Science and Technology and other organizations, such as the "Organization, Preservation and usage of the Croatian Written Heritage," "Implementation and Usage of ITC in Academic Education in Croatia" and "Feasibility Study on the Croatian Information Network for Libraries (NISKA);

All these have and will continue to have profound near-term as well as long-term impacts on the education and development of library and information science in Croatia as well as neighboring countries in the region. In addition, there is every reason to expect that she will continue to jump on any exciting and innovative projects in library and information science to benefit the next and this generation of library and information professionals in her country and region.

I hope that the Committee members will find Tatjana's impressive achievement worthy of recognition. I urge you to consider her nomination seriously,

Sincerely yours,
Ching-chih Chen
Professor
1983 ASIS Outstanding Information Science Teacher



Koraljka Golub, PhD student
Knowledge Discovery and Digital Library Research Group (KnowLib)
Department of Information Technology,
Lund University
Sweden
E-mail: koraljka.golub@it.lth.se
Home page: http://www.it.lth.se/koraljka/Lund/
Chair: ASIS&T European Student Chapter

Lund, Sweden, 8 June 2006

Dear Madam/Sir,

My name is Koraljka Golub. I started my undergraduate studies in English and LIS in 1994. I was primarily interested in English, but coming to the world of LIS through Prof. Aparac Jelušić's tutelage, I decided to continue my postgraduate studies in LIS. I am now doing my PhD at Lund University, Sweden.

It is my greatest pleasure and honor to write this letter of testimony for Prof. Tatjana Aparac Jelušić. Tatjana is the most inspiring teacher I have ever had in my 23 years of education. When she lectures, she speaks with a zeal that enchants all the students and makes everybody fall in love with LIS. Tatjana's way of teaching was the main motivation for me to continue with postgraduate studies.

I first met Tatjana at the LIS Department in Zagreb, Croatia, in 1994. At that time, there was only one LIS Department in Croatia. Thanks to Tatjana, today there are two other LIS Departments, in Osijek and in Zadar, which she has successfully established in spite of all the challenges such as bad economy in post-war Croatia.

She spends huge amounts of time traveling from one place to another, and still has amazing energy to make the students so interested in the field. One of her passions is national heritage, and she passes her interests to students through projects such as organizing forgotten monastery libraries. Tatjana also brings renowned LIS experts to teach in Croatia, including Tefko Saracevic, Nicholas Belkin, Robert Hayes, Paul Sturges, Sanda Erdelez, and Irene Wormell, to name the few.

Tatjana was among the first professors at Croatian universities to introduce distance education (WebCT, Moodle). Apart from different modes of

education, she encourages her students to take part in student exchange programs, which she often sets up by herself. She takes students to conferences, such as BOBCATSSS, an excellent European-based conference organized by students for students, where students take their first research steps. She also organizes the international Libraries in the Digital Age (LIDA) conference with her students (2006 was the sixth year in a row) where many famous researchers participate.

Tatjana is the chair of ASIS&T European Chapter. Together with Emil Levine, it was through her efforts that ASIS&T European Student Chapter (ASIS&T ESC) was formed in May 2005. ASIS&T ESC today has several dozen students, many of whom have joined thanks to Tatjana's promotion of ASIS&T at LIDA conferences. Only in Croatia Tatjana increased the number of ASIS&T student members from just a few to some thirty students.

The support she provides to her students is supreme not only at the professional but also at a very personal level. She is like a second mother to us. She is always there for you and always on time, although she works non-stop.

Croatia and the international world of LIS are indebted to Tatjana's spirited teaching and knowledge.

Koraljka Golub

24 June 2006
Aida Slavic, PhD
School of Library, Archive and Information Studies
University College London

Thomson ISI Outstanding Information Science Teacher Award

Letter of testimony: Prof. Tatjana Aparac-Jelusic

Tatjana Aparac was one of the lecturers whose love and passion for library science sparked an academic interest and changed forever my view of the LIS profession. She showed a respect and sense of pride for librarians and organized numerous library tours to make sure we became familiar with best practices. At the same time her meticulously prepared and well delivered lectures on library management contained references ranging from John Dury and his "Reformed Library Keeper" to J. S. Nitecki and R. Capurro, reaching to the foundations and exploring the history of LIS. Never failing to impress with her erudition in the field of information science she made us all understand the value of a theoretical and historical background for the advancement of library practice and its relationship to the wider area of information science. Her influence was instrumental in my choosing to pursue postgraduate studies in LIS.

What we as students liked the most about Tatjana was that she was approachable and respectful but in the same time very professional in revising, questioning and exploring our research subject, irrespective of whether it was term paper work or thesis. Tatjana supervised both my undergraduate and my master thesis and I still remember the enthusiasm she shared with me as well as her encouragement when I was facing problems. She always made sure that we were aware of the contribution our research and writing made to the profession and its academic merit. In her unimposing and tactful way she persuaded many of us to publish our research and in doing so, to better research and academic standards.

In 1994 when I started to teach in the same department, Tatjana was still the most respected lecturer among the LIS students and the standard of her teaching and her work with students was ever increasing through her participation in student research projects and improvement of the curricula.

The keen interest she holds for the information profession is equaled by her passion for teaching, which goes beyond average academic interest. She is the driving force behind the now annual international conference "Libraries in the Digital Age" in Dubrovnik. She has also helped to open and run courses in two new library schools in Croatia (at the universities

in Osijek and Zadar). The persistence and energy needed to achieve this in war torn Croatia is for me the ultimate sign not only of her devotion but of her being indeed a deserving and outstanding person that I am proud to have had for my teacher.

Aida Slavic

June 26, 2006

ISI Outstanding Information Science Teacher Award Chair of the Information Science Education Committee ASIS&T Headquarters 1320 Fenwick Lane, Suite 510 Silver Spring, Maryland 20910

Re: Nomination of Tatjana Aparac-Jelušić for the ISI Outstanding Information Science Teacher Award

Dear Colleagues of the ISI Outstanding Information Science Teacher Award Committee,

It is my pleasure to join with other ASIST colleagues in the nomination of Tatjana Aparac-Jelušić, Croatia, for the ISI Outstanding Information Science Teacher Award. As the Chapter Advisor for the European Chapter of ASIST, I have had close contact with Dr. Aparac-Jelušić since my first attendance at the Libraries in the Digital Age (LIDA) conference in 2000. I have attended every conference since. Details on LIDA can be found at http://www.ffos.hr/lida/. All of these conferences have been planned and coordinated by Dr. Aparac-Jelušić, with heavy participation by her students.

Dr. Aparac-Jelušić has obtained funding from a variety of sources, most notably the US and British Embassies in Croatia, to bring top educators from around the world to lecture at this meeting, and also to fund the participation by Croatian library and information science students whom otherwise would not be able to attend. A core theme of these conferences has been a program that allows students maximum opportunities to meet these renowned guests.

It should be remembered that in 1999-2000, Croatia was recovering from the worst disaster since World War II. Within this environment, Dr. Aparac-Jelušić has created two new schools of library and information science, to supplement the school in Zagreb. These are at the University of Osijek and in Zadar. The creation of these departments would not have occurred without the tireless efforts of Dr. Aparac-Jelušić in order to obtain not only funding, but staff, facilities, books, etc. As noted in her CV, she serves in both of the new schools.

In addition to her efforts in creating these schools, she has taken a lead role in ASIST in Europe, as the Chapter Chairperson for the European Chapter. Under her guidance and direction, a Student Chapter has been created.

It is worthy of note, that two of our colleagues who are supporting this nomination, Professors Tefko Saracevic and Ching-chih Chen, are both past recipients of this award.

Emil Levine

Library and Information Science Consultant

Chapter Advisor, ASIST European Chapter

Breitenfurter Strasse 426/3

Vienna, Austria A1230

emil.levine@chello.at

Delivered-To: tefkos@rci.rutgers.edu

From: "Robert M. Hayes" <rhayes@ucla.edu>

Subject: Re: Support letter

Dear Tefko,

Your nomination of Professor Tatjana Aparac-Jelusic for the ISI Best Information Science Teacher Award is brilliant! I support your nomination with great enthusiasm.

I have recently, during a six-week visit to Osijek as a Visiting Professor in the Information Science program at J.J. Strossmayer University, had the opportunity to observe her in action, as a teacher and as a program manager. She is truly remarkable. I have seen her deal with students in the class room, students as advisees, students as working colleagues. In every context, she was superb.

Tatjana has a remarkable ability to attract exceptionally capable students, to motivate them by her example, and to foster them in their individual development. The result has been, as of today, several generations of her students who have moved into their own positions of responsibility and now serve as mentors for their own students and colleagues.

Beyond what I have seen of Tatjana herself, I have had the opportunity to work with her students, both prior and current. Those with whom I have worked who have graduated from her program have clearly had a superb educational experience. They have been exceptionally capable, both technically and in their motivations. Those with whom I have worked who are currently students showed the finest level of commitment to what they do and skills in execution of it.

Tatjana has remarkable skills as an academic administrator, bringing skilled persons from throughout the world to work with her students and to bring to them the best that the world can offer.

Let me conclude by commenting on the series of international conferences, LIDA (Libraries in the Digital Age) that have been held each year since 2000 in Dubrovnik, Croatia. These have been truly spectacular conferences in their substance and in the persons that have participated in them. Tatjana Aparac-Jelusic has had almost total responsibility for the organization and conduct of those conferences. The relevant point here, though, is that these have been superb educational experiences for her students.

In particular, the content of the LIDA conferences in itself has provided superb educational experiences for her students. Indeed, during each of the LIDA conferences, there have been student "poster sessions" during which they can gain experience in the presentation of their own work. Perhaps most important, though, is that Tatjana involves her students, both past and current, in the organization and conduct of the LIDA conferences. The result is that they gain invaluable experience in every aspect including, especially, in dealing with international participants.

In sum, Professor Tatjana Aparac-Jelusic is a remarkable person, a superb teacher, a magnificent candidate for the ISI Best Information Science Teacher Award. I heartily and enthusiastically support your nomination of her.

With my respects and gratitude for making this nomination,
Robert M. Hayes, Professor Emertitus, UCLA

As the Chairman and Advisor for the European Chapter of the American Society for Information Science and Technology (ASIST) for several years, I have had close contact with Tatjana Aparac-Jelušić. I have attended every Libraries in the Digital Age (LIDA) conference since 2000. She supported the ASIST European Chapter participation in many of these meetings. As a long time member of ASIST, it was obvious that she should be nominated for the Reuters Outstanding Information Science Teacher Award. After consultation with Tefko Saracevic, a past president of ASIST and winner of the award, he prepared the nomination material.

Bibliografija/ Bibliography

Knjige/Books

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. *Teorijske osnove knjižnične znanosti*. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Poglavlja u knjizi/Book chapters

Petrak, Jelka; Tatjana Aparac. 2001. „Library organization." U *A real virtual library: An introduction to contemporary librarianship*, uredili Vladimir Simunovic et al. Budapest etc : Buselmaier, 30–40. (elektronička knjiga) www.springer.de/besonderes/virtlib.pdf

Aparac, Tatjana; Jelka Petrak. 2001. „Library Management." U *A Real virtual library: An Introduction to contemporary librarianship*, urednici Vladimir Simunovic et al. Budapest etc : Buselmaier, 41–48. (elektronička knjiga) www.springer.de/besonderes/virtlib.pdf

Aparac, Tatjana. 1999. „Teoretski osnovi na bibliotečnata nauka." U *Sovremeni trendovi vo bibliotekarstvoto. Zbornik*, urednici V. Kalajlijevska, P. Mitrevska-Đurovska, 15–28. Skopje : Bibliotekarsko društvo na Makedonija.

Aparac, Tatjana.1999. „Evaluacija na bibliotečnite službi i uslugi." U *Sovremeni trendovi vo bibliotekarstvoto. Zbornik*, urednici V. Kalajlijevska, P. Mitrevska-Đurovska, 135–149. Skopje : Bibliotekarsko društvo na Makedonija.

Aparac, Tatjana. 2000. „National libraries." U *Librarianship and information work worldwide*, general editor Maurice Line; editors Graham Mackenzie, Paul Sturges, 19–50. London etc. : Bowker : Saur.

Manzuch, Zinaida ; Isto Huvila (Vatanen) ; Tatjana Aparac-Jelusic. 2005. „Digitization of cultural heritage."U *European curriculum reflections on Library and Information Science education,*uredili Laif Kajberg and Laif Lørring, 37–64. Copenhagen : The Royal School of Library and Information Science. Copenhagen.

Casarosa, Vittore ; Anna Maria Tammaro;Tatjana Aparac-Jelusic; Stefan Gradman; Tefko Saracevic; Ron Larsen. 2009. „DL Education in the EU and in the US: Where Are We? Where Are We Going?" U *Research and advanced technology for digital libraries*, 5714 of the series Lecture Notes in Computer Science, 378–379.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2015. „Kognitivna institucionalizacija knjižnične i informacijske znanosti: uloga časopisa." U *Hrvatski znanstveni časopisi: iskustva, gledišta, mogućnosti,* uredila I. Hebrang Grgić, 181–195. Zagreb : Školska knjiga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. [2015.] „New approaches, structural and organizational changes in the PhD program in LIS/IS." U *IFLA/SET anniversary book,* ed. by M. Seadle. Walter de Gruyter. (u tisku)

Znanstveni radovi / Scientific papers

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1982. „Mjesto i uloga sveučilišnih biblioteka u bibliotečno informacijskom sistemu Velike Britanije.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 27, 1/4: 65–85.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Srećko Jelušić; Marina Fruk. 1986. „Primjena znanstveno-istraživačkih metoda u planiranju razvoja bibliotečne djelatnosti.“ 1987. U *Edinaesto sobranie na Sojuzot na društvata na bibliotečnite rabotnici na Jugoslavija, Ohrid, 24–26 april, 1986.*, glavni urednik Vera Kalajlijeva, 173–182. Skopje : SDBRJ.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Zlatko Keglević; Mirjana Žugčić. 1985. „Dostupnost obaveznog primjerka u općeznanstvenim bibliotekama u SR Hrvatskoj.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 28, 1/4: 11–19.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Biserka Dunda; Aleksandra Malnar; Đurđa Mesić; Dubravka Stančin-Rošić. 1987. „Bibliotekarski kadrovi, stručnost i obrazovanje kao pretpostavke za daljnji razvoj bibliotečne djelatnosti u SRH: polazišta za raspravu.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 30, 1/4: 133–153.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Srećko Jelušić. 1989. Pristup problematici istraživanja o korisnicima visokoškolskih biblioteka. U *Uporabniki in knjižnice : Zbornik referatov 12. skupščine Zveze društev bibliotekarskih delavcev Jugoslavije, Bled, 21–23. 4. 1988.*, glavni urednik Jelka Gazvoda, 267–285. Ljubljana : ZDBDJ.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Vesna Turčin. 1987. „Osvrti na sveučilišne bibliotečne sustave: I dio.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 30, 1/4: 1–18.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1990. Publikacija i znanje u bibliotekarstvu. U *Informacijske znanosti i znanje*, uredili Slavko Tkalac i Miroslav Tuđman, 109–116. Zagreb : Filozofski fakultet. Zavod za informacijske studije.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Vesna Turčin. 1988. „Osvrti na sveučilišne bibliotečne sustave: II. dio.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 31, 1/4: 1–20.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1988. „Ishodišta za teoriju bibliotečne znanosti.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 31, 1/4: 115–127.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1990. „Sveučilišni bibliotečni sustavi u teoriji i praksi.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 33: 43–52.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1991. „Zašto bibliotečna a ne bibliotečna i informacijska znanost?“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 34, 1/4: 1–20.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Prema teoriji bibliotekarstva: knjiga kao jedan od temeljnih elemenata bibliotečnog diskursa.“ U *Obrada jezika i prikaz znanja*, uredili Slavko Tkalac i Miroslav Tuđman, 127–133Zagreb : Filozofski fakultet. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1995. „Teorija selekcije i strategija preživljavanja." *Knjižnica: glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije* 39, 3: 35–43.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Ali študenti potrebujejo knjižnice in zakaj = Trebaju li studenti knjižnice i zašto?" *Knjižnica: glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije* 40, 3/4: 35–43.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1997. „Obvezni primjerak u suvremenom knjižničarstvu." *Knjižničarstvo: glasnik Društva bibliotekara Slavonije i Baranje* 1, 1: 17–34.

Aparac, Tatjana; Aleksandra Malnar; Dubravka Stančin-Rošić. 1996. „Stalno stručno usavršavanje knjižničarskog osoblja u Republici Hrvatskoj: potrebe i mogućnosti." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 39, 1/2: 207–223.

Aparac, Tatjana; Aida Slavić. 1997. „The students' attitude towards the use of information technologies in the teaching process." U *New book economy: proceedings of the 5th International BOBCATSSS Symposium, Budapest, January 1997.*, ed. by Saskia van Bergen et al., 294–303. Amsterdam : Hogeschool van Amsterdam.

Aparac, Tatjana; Dubravka Stančin-Rošić. 1997. „Continuing education for Croataian librarians: needs and opportunities." U *Human development: competencies for the Twenty-first century: papers from the IFLA CPERT Third International Conference on Contunuing Professional Education for the Library and information Professions: a publication of the CPERT of the IFLA*, ed. by Patricia Layzell Ward and Darlene E. Wiengand, 271–277. München : Saur.

Aparac, Tatjana. 1997. „Evaluacija knjižničnih službi i usluga u narodnoj knjižnici." U *Međunarodno savjetovanje Narodne knjižnice – izazov promjena (1997; Lovran): zbornik radova*, uredile Marija Šegota-Novak, Vesna Turčin, 69–75. Rijeka : Gradska biblioteka Rijeka; Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Aparac, Tatjana. 1997. „Biti bibliotekar: jučer, danas, sutra." *Knjižnica: glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije* 41, 2/3: 33–44.

Aparac, Tatjana; Radovan Vrana. 1998. „Researchers and students in the field of Arts and Humanities in Croatia: how to approach their need for IT skills." U *Shaping the knowledge society: proceedings of the 6th International BOBCATSSS Symposium, January 26–28, 1998, National Szechenyi library, Budapest,* ed. by Camilla Moring et al., 157–166. Copenhagen : Royal School of Library and Information Science.

Aparac, Tatjana. 1998. „Informacijske znanosti: temeljni koncepti i problemi." U *SeminarArhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture,* uredile Mirna Willer et al., 14–28. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1997. „Knjižnična znanost u posljednjem desetljeću dvadesetog stoljeća." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 40, 1/2: 139–152.

Aparac, Tatjana. 1997. *„National and University Library in Zagreb: new building and old problems." Alexandria* 9, 3: 185–199.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1998. „Poslovanje gradskih knjižnica u Hrvatskoj: skica za usporednu studiju.“ U *Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću : zbornik radova*, 3-13. Varaždin : Gradska knjižnica i čitaonica Varaždin.

Aparac, Tatjana; Mirna Willer. 1999. „Some fundamental principles of the knowledge and information organization for the purpose of improving the citizens's access to the digitized heritage.“ U *Convergence in the digital age: challenges for libraries, museums and archives: proceedings of a conference held in Amsterdam on 13–14 August 1998.* / organized by TNO and supported by the European Commission under the Telematics for Libraries Programme, 35–42. Luxembourg: European Commission, Directorate-General Information Society. http: www.cordis.lu/libraries/en/ifla/session2.html

Prevedeno na talijanski. Aparac, Tatjana; Mirna Willer. 1998. „Principi fondamentali dell'organizzazione della conoscenza e dell'informazione, allo scopo di migliorare l'accesso del citadino al patrimonio digitale.“ AIDA Informazioni 16, 4: 25–31.

Aparac, Tatjana. 1999. „Znanstveni i stručni članci u Knjižnici i Vjesniku bibliotekara Hrvatske: pokušaj usporedne analize stručnog i znanstvenog doprinosa u knjižničarstvu.“ *Knjižnica* 43, 2/3: 179–196.

Putnik, Marina; Tatjana Aparac. 1999. „Information technology as the framework for scientific progress.“ U *Learning society, learning organisation, lifelong learning: Proceedings of the 7th International Bobcatsss Symposium, 25–27 January, 1999.,* 338–345. Darmstadt; Stuttgart : Fachhochschule Darmastadt : Fachhochschule Stuttgart.

Aparac, Tatjana. 1999. „Suvremeno sveučilište i knjižnica: konceptualna i organizacijska pitanja.“ U *Strokovno posvetovanje visokoškolskih knjižničark in knjižničarjev z međunarodno udeležbo (1 ; 1999 ; Ljubljana). Pomen in delo visokoškolskih knjižnic = The role and activity of academic libraries: zbornik*, urednik Vera Gradišar, 123–138. Ljubljana : Centralna tehnička knjižnica Univerze.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Funkcionalna analiza radnog procesa u svjetlu novih teorija o planiranju i upravljanju informacijskim ustanovama.“ U *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, uredile Mirna Willer i Tinka Katić, 37–48. Zagreb : Hrvatsko muzejsko društvo.

Aparac, Tatjana. 2000. „Digitalna baština u nacionalnim programima zaštite baštine.“ U *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture,* uredile Mirna Willer i Tinka Katić, 112–122. Zagreb : Hrvatsko muzejsko društvo.

Dragija, Martina ; Tatjana Aparac-Jelušić. 2000. „Pristup i metodologija istraživanja o kvaliteti zbirki u knjižnicama visokih učilišta.“ *Glasnik Društva bibliotekara Split* 7: 162–188.

Aparac, Tatjana; Radovan Vrana; Boris Badurina; Martina Dragija. 2001. „How the graduate LIS professionals cope with constant need for updating their knowledge and skills: a Croatian case.“ U Delivering lifelong continuing professional education accross space and time: The Forth World Conference on Continuing Professional Education for the Library and Information Science Professions, eds. Blanche Woolls and Brooke E. Sheldon, 164–172. München etc.: Saur.

Prevedeno na srpski: Aparac, Tatjana; Radovan Vrana; Boris Badurina; Martina Dragija. 2001. „Kako diplomirani stručnjaci bibliotekarstva i informacionih nauka izlaze na kraj sa stalnom potrebom modernizacije znanja i veština: slučaj Hrvatske.“ *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 1. http: www.nbs.bg.ac.yu/publications/publication.php?id=903

Aparac, Tatjana; Radovan Vrana. 2001. „Advancement of academic communication by use of networked information: a Croatian perspective.“ *International Information and Library Review* 33, 2/3: 133–148.

Petr, Kornelija; Radovan Vrana; Tatjana Aparac. 2002. „Web based LIS education: potentials and feasibility of regional models.“ U *Continuing professional education for the information society: the Fifth World Conference on Professional Education for the Library and Information Science Professionals*, edited by Patricia Layzell Ward, 205–213. München : Saur.

Petr, Kornelija; Tatjana Aparac-Jelušić. 2002. „Public perception of the role and tasks of library and information science professionals in Croatia: an overview of recent activities.“ *New Library World* 103, 1181: 364–375.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2003. „Knjižnični proizvodi i usluge – što korisnici očekuju od suvremene sveučilišne knjižnice.“ U *Podobe knjižnic = Images of libraries: zbornik mednarodnega posvetovanja ob stotetnici Univerzitetne knjižnice* / uredili Jerneja Ferlež in Dunja Legart, 83–95. Maribor : Univerzitetna knjižnica.

Faletar, Sanjica; Martina Dragija Ivanović; Tatjana Aparac-Jelušić. 2003. „Obrazovni programi u području informacijskih znanosti u odnosu na potrebe zajednice AKM-a.“ U *6. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova,* ur. Tinka Katić, 168–183. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „Distance education in the LIS field: possibilities and limitations observed through experience.“ U *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije,* ur. A. Rožić-Hristovski, K. Hacin-Ludvig, 3–11. Ljubljana : Sveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „The Internet in island communities in Croatia: between government strategies and reality.“ *IJIE (International Journal on Information Ethics)* 1, 2. http: www.i-r-i-e.net/a-b.htm

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „Mobilnost studenata knjižnične i informacijske znanosti.“ *Organizacija znanja* 9, 3: 130–135.

Petrak, Jelka; Tatjana Aparac-Jelušić. 2005. „Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 48, 1: 13–30.

Dragija Ivanović, Martina; Sanjica Faletar; Franjo Pehar; Tatjana Aparac-Jelušić. 2005. „LIS program reflecting the needs of archives, libraries and museums community: a preliminary research report.“ U *Coping with continual change – change management in SLIS: Proceedings of the European Association for Library and Information Education and Research (EUCLID) and the Association for Library and Information Science Education (ALISE) Joint Conference, Postdam, Germany, 31 July – 1 August 2003.,* edited by Linda Aschcroft, 46–58. Bradford: Emerald Group Publishing.

Aparac-Jelušić, Tatjana; E. Pezer. 2005. „Stanje i perspektive Gradske knjižnice i čitaonice Vinkovci.“ *Godišnjak: za kulturu, umjetnost i društvena pitanja* 23: 247–272.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2007. „Interdisciplinarni diplomski studij u polju informacijskih znanosti – digitalizacija pisane baštine.“ U *Združeni studiji,* urednici Pero Lučin i Melita Kovačević, 19–32. Rijeka : Nacionalna zaklada za znanost.

Borgman, Christine L.; Tatjana Aparac-Jelušić; Sonja Pigac Ljubi; Zinaida Manžuch; György Sebestyén; András Gábor. 2007. „Digital libraries in Central and Eastern Europe: Infrastructure challenges for the new Europe.“ U *Research and advanced technology for digital libraries: Proceedings of the 11th ECDL Conference,* 242–244. Budapest : Springer.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Sanjica Faletar Tanacković; Franjo Pehar. 2010. „Struktura trostruke uzvojnice AKM-a: bibliometrijska analiza priloga objavljenih u razdoblju od 1997. do 2008.“ U *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture (13; 2009; Rovinj),* uredile Mirna Willer i Sanjica Faletar Tanacković, 13–29. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Franjo Pehar. 2010. „Information Sciences in Croatia: A View from the perspective of bibliometric analysis of two leading journals.“ U *The Janus faced scholar: A Festschrift in honour of Peter Ingwersen: special volume of the e-zine of the international society for scientometrics and informetrics* vol. 06-S June: 325–338. http: www.issi-society.info/peteringwersen/pif_online.pdf

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. „Konvergencija disciplina u polju informacijskih znanosti: izazovi, trendovi i dileme.“ U *Temeljne vrednosti savremenog bibliotekarstva: zbornik radovasa međunarodne naučne konferencije održane u Beogradu, 14. decembra 2009.,* priredili Željko Vučković, Gordana Stokić Simončić i Vesna Crnogorac, 9–22. Beograd : Bibliotekarsko društvo Srbije.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Peter Ingwersen; Fidelia Ibekwe-SanJuan; Colin Schmidt. 2010. „Information Science in Europe.“ U *Proceedings of the 73rd ASIS&T 2010 Annual Meeting “Navigating Streams in an Information Ecosystem”* 47, 1: 1–2. Medford, NJ : Information Today. (Extended abstract)

Faletar Tanacković, Sanjica; Tatjana Aparac-Jelušić. 2010. „Ishodišta za proučavanje međuodnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja." *Libellarium: časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova* 3, 2: 183–206.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Ron Brown; Samantha Hastings; Hsin-Liang Chen; Yin-Leng Theng. 2011. „Digital content creation: A global view on curriculum design." *Proceedings of the 74thASIS&T 2011 Annual Meeting. "Bridging the Gulf: Communication and Information in Society, Technology, and Work"* 48, 1: 1–3. Medford, NJ : Information Today. (Extended abstract)

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2011. „Izazovi digitalnog doba za oblikovanje akademskih obrazovnih programa." *Pančevačko čitalište* 18: 15–20.

Krtalić, Maja; Damir Hasenay; Tatjana Aparac-Jelušić. 2011. „Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama: teorijske pretpostavke." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 1/2: 1–36.

Pehar, Franjo; Aparac-Jelušić, Tatjana. 2012. „On the origins and development of Information Sciences as an academic and research field in Croatia." U *International Perspectives on the History of Information Science and Technology*, edited by Toni Carbo and Trudi Bellardo Hahn, 74–82. Medford : Information Today.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Fidelia Ibekwe-San Juan, Isto Huvila; Lai Mai; Virginia Ortiz-Repiso Jimenez and Julian Warner. 2013. „*Crossing the Boundaries in Information Science: Perspectives or Interdisciplinarity." Proceedings of the ASIST* 50, 1: 1–3. Medford, NJ : Information Today. (Extended abstract)

Aparac-Jelušić, Tatjana. [2015.] „The Convergence paradigm as the basis for the design of new programs in the field of the Information Sciences." *Annual Review of Cultural Heritage Informatics (ARCHI)* 3 (in print). https: satelliteturin2014.files.wordpress.com/2014/05/iflaltrsatellite2014_ aparac.pdf

Petr, Kornelija;Tatjana Aparac-Jelušić; Mirta Matošić. 2015. „Quality assurance practices in Croatian academic libraries: two case-studies." *Internacionalizacija in sodelovanje: zbornik referatov 34. Međunarodne konference o razvoju organizacijskih znanosti, Slovenija, Portorož, 25.–27.3. 2015., eds.* Petr Doucek, Aleš Novak, Paape Bjoern, 874–885. Kranj : Moderna organizacija.

Žilić, Lucija; Jelena Šatalić; Tatjana Aparac-Jelušić. 2015. „Marketing digitization projects through social networks." *Design, innovation, participation: BOBCATSSS 2015 Proceedings & Abstracts,* eds. Pavla Minaříková, Lukáš Strouhal, 224–230. Brno: Flow.

Montan, Ana; Tatjana Aparac-Jelušić. 2015. „Uloga visokoškolske knjižnice u znanstvenoj komunikaciji: istraživanje korisnika knjižnice Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 4 (u tisku)

Duić, Mirko; Tatjana Aparac-Jelušić. [2015.] „Istraživanje o raznolikosti filmova u hrvatskim narodnim knjižnicama.“ *Filmski ljetopis* (u tisku)

Neobjavljeni znanstveni radovi/Unpublished scientific papers

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1986. „Kadrovi i zapošljavanje u bibliotečnoj djelatnosti u SR Hrvatskoj u razdoblju 1981-1985 godine.“ Istraživanje provedeno u okviru projekta *Analiza kulturne djelatnosti u SRH u razdoblju 1981-1985* nosilac kojega je bio Zavod za kulturu Hrvatske. Rukopis predan u rujnu 1986. 38 str. 25 bibliografskih jedinica.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. „Prema utvrđivanju djelotvorna modela knjižničnoga sustava na Sveučilištu u Zagrebu.“ Rukopis izlaganja predan za tisak u sklopu projekta *Social Sciences and Humanities strategies of Croatian development: a Program of research, discussions and proceedings 1992-97.* Rukopis ima 14 kartica.

Aparac, Tatjana; Jelka Petrak; Predrag Perožić. 2001. „Model prevođenja zvanja knjižničara.“ Naručitelj: MZOS.

Aparac, Tatjana; Jelka Petrak; Radovan Vrana. 2001. „Model permanentnog obrazvanja knjižničara.“ Naručitelj: MZOS.

Paneli i okrugli stolovi/Panels and round tables

Okrugli stol: „Digital Libraries: Challenges, Expectations and Possibilities of the future Co-operation.“ Organized at CUC Conference “Quest for Information”, Zagreb, 24 – 26. 9. 2000. Panel Chair: Tatjana Aparac-Jelušić. Panelists: Damir Kalpić; Mirna Willer; Predrag Pale; Damir Boras; Koraljka Golub. http: www.carnet.hr/cuc/cuc2000/radovi/prezentacije/R/R4/R4_f.html

Okrugli stol: „Ususret modelu trajne izobrazbe knjižničara.“ Raspravište organizirano u sklopu Seminara za knjižnice visokih učilišta i znanstvene knjižnice na FER-u. Zagreb, 11. 11. 2000. Sudionici: Tatjana Aparac-Jelušić, Dora Sečić, Dubravka Stančin-Rošić, Jadranka Lazić-Lasić, Marina Mihalić, Jadranka Stojanovski i Jelka Petrak.

Okrugli stol: „Hrvatsko narodno knjižničarstvo: jučer, danas, sutra.“ Raspravište organizirano u povodu obilježavanja 125 godina Vinkovačke knjižnice. Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci, Vinkovci, 7. 12. 2000. Sudionici: Tatjana Aparac-Jelušić, Vera Erl, Silva Pavlinić, Drago Katalenac, Emilija Pezer i Grga Krajina.

Okrugli stol: „Položaj sveučilišnih i visokoškolskih knjižnica u hrvatskom zakonodavstvu.“ Raspravište organizirano u sklopu 2. Stručnog skupa Knjižnice hrvatskih učilišta: pravci koordiniranog razvoja. Split, 30.

10. 2001. Moderatorica: Tatjana Aparac-Jelušić. Sudionici: ravnatelji sveučilišnih knjižnica, predstavnici matičnih službi za visokoškolske knjižnice, predstavnici Hrvatskoga knjižničnog vijeća, predstavnici Hrvatskog knjižničarskog društva, članovi Komisije za visokoškolske knjižnice pri Hrvatskome knjižničnom društvu kao domaćini.

Okrogla miza: „Pristopi h gradnji univerzitetne digitalne knjižnice." Raspravište organizirano u sklopu Posvetovanja o razvoju visokoškolskih knjižnic za 21. stoletje. Maribor, 28–29. 5. 2002. Moderator: Matjaž Žaucer. Sudionici: Tomaž Pisanski, Miran Hladnik, Margerita Zagmajster, Jurij Pompe in Tatjana Aparac-Jelušić. (Izlaganje pod nazivom: Aparac-Jelušić, Tatjana. *Obrazovanje za rad s digitalnim zbirkama*).

Okrugli stol: „Akademsko obrazovanje knjižničara i reforma sveučilišta." Raspravište organizirano u Osijeku, na Pedagoškom fakultetu, 25. 10. 2002. Voditeljica: Tatjana Aparac-Jelušić.

Panel discussion: „An information society with(out) information professionals – Information professionals with(out) an information society?" Organized by The European Chapter of the American Society for Information Science and Technology (ASIS&T EC) at ODOK Conference, Bolzano, 13–16. 9. 2005., 15. 9. 2005. Organisation: Christian Schlögl, Institut für Informationswissenschaft, Universität Graz. Moderation: Tatjana Aparac-Jelušić, ASIS&T EC Chair. Panelists: Aparac-Jelušić, Tatjana ; Michael Menou ; Sebastian Eschenbach ; Christian Schlögl ; Werner Schlacher ; Gerhard Richter.

Panel discussion: „European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education." Disscusion organized at BOBCATSSS Conference, 30. January 2006. Panelists: Lajf Lorring, David Bowden, Ragnar Auduson and Tatjana Aparac-Jelušić.

Okrugli stol: „Očuvanje europske knjižne baštine u SVKRI – ideja ili uporište." Raspravište organizirano u Rijeci u Sveučilišnoj knjižnici, 7. 3. 2007. Sudionici: Aparac-Jelušić, Tatjana, Damir Hasenay, Tinka Katić i Srećko Jelušić.

Panel discussion: „The Internationalization of library education." Disscusion organized at ALA Annual Conference, Washington DC, 21–27. 6. 2007. ALA IRC. Moderator: Michael Gorman. Panelists: Aparac-Jelušić, Tatjana; Aira Lepik; Ursula Gregory.

Panel discussion: „Digital libraries in Central and Eastern Europe: Infrastructure challenges for the new Europe." Disscusion organized at 11th ECDL Conference, Budapest, 16–21. 9. 2007. Panel Chair: Borgman, Christine L. Panelists:Tatjana Aparac-Jelušić; Sonja Pigac Ljubi; Zinaida Manžuch; György Sebestyén; András Gábor.

Panel discussion: „Posebni program studija informacijskih nauka – bibliotekarstva (2. bolonjski stepen – magistar). " Raspravište organizirano u sklopu Konferencije COBISS 2007: "COBISS – Podrška interkulturnom dijalogu": Na pragu Evropske godine interkulturnog dijaloga. Maribor, 27.–28. 11. 2007. Panelisti: Tatjana Aparac-Jelušić, Alenka Šauperl, Tomaž Seljak.

Panel discussion: „I-schools in Central and South Europe: Developments and challenges of cooperation.“ Disscusion organized at I-Schools Conference. UCLA, 27. 2. – 1. 3. 2008. Panel moderator: Tatjana Aparac-Jelušić. Panelists: Christian Schloegl; Maja Žumer; Anna Maria Tammaro.

Round Table: „The Globalization of education for digital librarianship–– Implications for iSchools in North America.“ Disscusion organized at I-Schools Conference. UCLA, 27. 2. – 1. 3. 2008. Panel moderator: Terry Weech. Panelists: Heather Moulaison; Tatjana Aparac-Jelušić; Stephen Downie; Michael Lesk; Anna Maria Tammaro.

Panel discussion: „Developing a joint EU-US digital library curriculum.“ Disscusion organized at iSociety: Research, Education, Engagement: I-Schools Conference, Chapell Hill, NC.,8.–11. 2. 2009. Panelists: Pomerantz, Jeffrey; Javed Mostafa; Tatjana Aparac-Jelušić; Jian Qin; Anna Maria Tammaro; Terry Weech.

Okrugli stol: „Obrazovni programi za knjižničare na hrvatskim sveučilištima.“ Raspravište organizirano u sklopu 3. okruglog stola Knjižnice i suvremeni menadžment – upravljanje ljudskim potencijalima u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja, Zagreb, 16. 4. 2010. Moderator: Milka Šupraha-Perišić. Sudionici: Horvat, Aleksandra; Damir Hasenay; Tatjana Aparac-Jelušić.

Panel discussion: „Information Science in Europe.“ Disscusion organized at ASIS&T 2010 Annual Meeting: Navigating Streams in an Information Ecosystem, Pittsburgh, PA, 22–27. 10. 2010. Panelists: Aparac-Jelušić, Tatjana; Peter Ingwersen; Fidelia Ibekwe-SanJuan; Colin Schmidt.

Panel discussion: „Digital content creation: A global view on curriculum design.“ Disscusion organized at ASIS&T 2011 Annual Meeting. “Bridging the Gulf: Communication and Information in Society, Technology, and Work”NewOrleans, Louisiana, 9–12. 10. 2011. Panelists: Aparac-Jelušić, Tatjana; Ron Brown; Samantha Hastings; Hsin-Liang Chen; Yin-Leng Theng.

Workshop: „International Workshop: Social media and information practices. Track 3: Information activities in work environments, Borås 10-11. 11.2011. Moderator: Katriina Byström. (Izlaganje pod nazivom: Aparac-Jelušić, Tatjana. *Position paper on the importance of comparative research studies in organizational climate and culture.*)

Okrugli stol: „Obvezni primjerak u Republici Hrvatskoj. Raspravište organizirano u sklopu sajma Sa(n)jam knjige u Puli, 1. 12. 2012. Moderatorica: Tatjana Aparac-Jelušić.

Panel discussion: „Crossing the Boundaries in Information Science: Perspectives or Interdisciplinarity.“ Disscusion organized at ASIS&T 2013 Annual Meeting: Beyond the Cloud: Rethinking Information Boundaries. Montreal, 4. 11. 2013. Panelists: Aparac-Jelušić, Tatjana; Fidelia Ibekwe-San Juan, Isto Huvila; Lai Mai; Virginia Ortiz-Repiso Jimenez and Julian Warner.

Panel discussion: „How to promote Information Science research in Europe?“

Panel discussion organized at ISI 2015 Conference, Zadar, May 22, 2015. Moderators: Dianne Sonnenwald and Christian Schlögl. Panelists: Tatjana Aparac-Jelušić, Elena Corradini, Tamara Heck, Hans-Christoph Hobohm, Sirje Virkus.

Panel-rasprava: „Parametri za vrednovanje narodnih knjižnica. Raspravište organizirano u sklopu 10. Savjetovanja za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. Vrednovanje djelatnosti narodnih knjižnica. Terme Tuhelj, Tuheljske Toplice, 30. 9. – 2. 10. 2015. Moderator: Kornelija Petr Balog. Panelisti: Gorazd Vodeb, Eva Kordrič-Dačić, Tatjana Aparac-Jelušić, Jelena Glavić Perčin, Dunja Gabriel.

Stručni radovi/Professional papers

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1978. „Biblioteke u Rimu.“ *Latina et graeca* 11: 21–23.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1978–1979. Adaptacija zgrada za potrebe knjižnica. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 24: 123–129.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Srećko Jelušić. 1985. „Visokoškolske biblioteke u SR Hrvatskoj u odnosu na sustav znanstvenih informacija.“ U *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije : Opatija, 19. i 20. ožujka 1984.*, glavni urednik Srećko Jelušić, 124–127. Zagreb : SDBJ.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Marina Fruk. 1985. Pojam znanstvene biblioteke u tipologiji biblioteka. U *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije : Opatija, 19. i 20. ožujka 1984.* / glavni urednik Srećko Jelušić, 191–195. Zagreb : SDBJ.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Aleksandra Horvat. 1985. „Dodiplomsko obrazovanje bibliotečnih i ostalih informacijskih stručnjaka.“ U *Obrazovanje za tehnološki razvoj : savjetovanje,* 181–188. Zagreb : Savez inženjera i tehničara.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1986. „Uvođenje novih sadržaja u nastavu bibliotekarstva.“ U Četvrto jugoslavensko savjetovanje o primjeni računara u bibliotekama, Sarajevo, 9.–*11. 4. 1986.,* 179–183. Sarajevo : Narodna i univerzitetska biblioteka BiH.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1986. „Četverogodišnji studij informacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.“ U *Obrazovanje bibliotekara na dodiplomskoj razini : Radovi II interkatedarskog skupa nastavnika bibliotekarstva, Zagreb, 17.–18. siječnja 1986.,* 35–37Zagreb : Filozofski fakultet. Odsjek za informacijske znanosti. Katedra za bibliotekarstvo : Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1988. „Studenti bibliotekarstva i znanstveno-istraživački rad.“ U *Naučna istraživanja u bibliotekarstvu = Research in Librarianship : Zbornik radova s Trećeg jugoslavenskog interkatedarskog skupa nastavnika bibliotekarstva,* 45–58. Beograd : Filološki fakultet.

Objavljeno i u: Bibliotekar, 40 (1988): 48–56.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „Etička pitanja bibliotekarstva.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 32: 115–122.

Objavljeno i u: Библиотекарскиго дишњак Војводине. 27(1989): 7–12.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Organizacija knjižničnoga poslovanja u spomeničkim knjižnicama.“ *Vjesnik Društva bibliotekara Istre* 10,12: 2–7.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1999. „Profesor Tefko Saracevic: znanstvenik i nastavnik u području informacijskih znanosti = Professor Tefko Saracevic: scientist and educator in the field of Information Sciences.“ U *Istaknuti hrvatski znanstvenici u Americi: drugi dio = Distinguished Croatian scientists in Amerika: part two*, editor Janko Herak, 85–109. Zagreb : Hrvatsko-američko društvo.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Utjecaj promjena u akademskom obrazovanju na preoblikovanje knjižničnih službi i usluga.“ *Glasnik Društva bibliotekara Split* 7: 39–51.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2001. „Digital Libraries: main trends and issues.“ U *CUC Conference, Zagreb, rujan 2000.* Zagreb : CARnet, CD ROM. http: cuc.carnet.hr/cuc2000/programi.html

Aparac, Tatjana. 2001. „Croatian libraries, archives and museums, and the Global Information Infrastructure.“ U *Međunarodna konferencija Regional information society and the libraries – Szombathely, 15–16. 11. 2001.* http: kit2.bdtf.hu/conf/2001/paper44e.htm

Petr, Kornelija; Radovan Vrana, Tatjana Aparac-Jelušić. 2002/2003. „Obrazovanje na daljinu: mogući model u području knjižnične i informacijske znanosti Hrvatske.“ *Edupoint: časopis o primjeni informacijskih tehnologija u obrazovanju* 1, 1: 4–7. http: www.carnet.hr/casopis/broj-02/index.html

Petr, Kornelija ;Tatjana Aparac-Jelušić. 2002. „Uloga sveučilišnih knjižnica u novim pristupima akademskom obrazovanju.“ U *Zbornik radova 'Težakovi dani'*, urednici Slavko Tkalac i Jadranka Lasić-Lazić, 159–171. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Kornelija Petr. 2003. „Konyvtar es informaciotudomany szakos hallgatok webre alapozott kepzese Horvatorszagban : celkituzesek es probakiserletek. (Web based Training for LIS students in Croatia : goals and pilot projects).“ U *Pedagogial informacio hatarok nelkul*, Zeller Zsuzsanna ... et. al. 52–65. Budapest : Orszagos Pedagogial Konyvtar es Museum.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „Library and the idea of a multicultural community.“ U *Proceedings of the 1st International Conference on Canadian Studies of the Croatian-Canadian Academic Society: Multiculturalism: Canada, Croatia and Central Europe, Hotel Kvarner, Opatija, 1–3. 10. 2004.*

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „Obrazovanje na daljinu i podrška knjižnica.“ *Edupoint* 3: 11–16. http: www.carnet.hr/casopis/29/clanci/1

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Le réseau des bibliothèques en Croatie.“ U *Au Sud de l'Est: Les cultures des Balkans* 1: 38–40.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2007. „LIDA konferencije: susreti vrhunskih stručnjaka i studenata.“ U *Profesor Božo Težak, lučonoša znanosti*, priredili Đurđica težak i suradnici, 359–364. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelušić, Srećko; Tatjana Aparac-Jelušić. 2006. „Repozitoriji učnega gradiva kot podpora bolonjskeme procesu: pogled iz Hrvaške.“ *Organizacija znanja* 11, 4: 196–200.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Sanjica Faletar Tanacković; Srećko Jelušić. 2007. „Školovanje arhivista, knjižničara i muzeologa: pogled iz perspektive akademske ustanove.“ *Radovi s 41. savjetovanja Arhivska služba na pragu pristupa Europskoj Uniji*, urednica Deana Kovačec, 147–154.. Zagreb : Hrvatsko arhivističko društvo.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2008. „New LIS, IS and publishing programs in Croatia.“ U *IFLA SET Bulletin* 9, 1: 17–20.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2009. „Što je ‹bolonjski› proces donio knjižničarima?“ *Svezak* 11: 8–10.

Pehar, Franjo ;Tatjana Aparac-Jelušić. 2010. „Written heritage in the digital environment: A challenge for new professional competencies.“ U *Cooperation and Collaboration in Teaching and Research: Trends in Library and Information Studies Education. Borås, Sweden, 8–9. 8. 2010.* (poster)

Aparac-Jelušić Tatjana. „Dvije knjige Katice Tadić.“ [2015.] *Zbornik radova posvećen Katici Tadić.* (u tisku)

Pregledni radovi, prikazi/Short reports

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1983. „Novosti o bibliotečno-informacijskom sustavu na Rijeci.“ *BIS Bilten* 6.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1984. „Seminar u načnoj biblioteci Pula.“ *BIS Bilten* 10.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1984. „II. sjednica Glavnog odbora Hrvatskog bibliotekarskog društva.“ *BIS Bilten* 15: 3–5.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1984. „Mreže britanskih sveučilišnih biblioteka : BLCMP i SWALCAP.“ *BIS Bilten* 16: 9.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1984. „Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije.“ *BIS Bilten* 16: 14–16.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1983/1984. „Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Opatija 19. i 20. 3. 1984.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 27: 105–107.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1983/1984. „49. zasjedanje Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova, München, 21.–27. 8. 1983. Sekcija za sveučilišne i druge općeznanstvene biblioteke.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 27: 116–117.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1983/1984. „Drugo savjetovanje bibliotekara iz općeznanstvenih i sveučilišnih knjižnica Jugoslavije, Banja Luka, 6. i 7. 10. 1983. godine." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 27: 120–122.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1983/1984. „Prikaz knjige : University library history : an international review /ed. by James Thompson. London : Saur : Bingley, 1980." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 27: 184–187.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1986. „Jedanaesta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Ohrid, 24–26. 4. 1986." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 29, 1/4: 105–111.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1986. „Drugi interkatedarski skup o obrazovanju bibliotekara na dodiplomskoj razini, Zagreb, 17–18 siječnja 1986." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 29, 1/4: 117–119.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1987. „53. zasjedanje Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova, Brighton, kolovoz, 1987." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 30, 1/4: 203–206.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Danijela Živković. 1988. „Izvještaj o 12. skupštini Saveza društava bibliotečnih radnika Jugoslavije." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 31,1/4: 193–195.

Aparac-Gazivoda, T. 1989. „Hrabrost i stručnost: izbor novog direktora NSB." *Vjesnik* 25. rujna: 9.

Aparac-Gazivoda, T. 1990. „Kakvo sveučilište, takva mu i biblioteka." Vjesnik 28. studenoga: 5.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „27. skupština Hrvatskoga bibliotekarskog društva, Dubrovnik, 12.–14. travnja 1989." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 32, 1/4: 167–170.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „55. zasjedanje Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i institucija u Parizu od 19. do 26. 8. 1989. Sekcija za nacionalne biblioteke." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 32, 1/4: 199–202.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „Bibliotheca Alexandrina." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 32, 1/4: 236–237.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Dorica Blažević. 1992. „28. skupština Hrvatskoga bibliotekarskog društva." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 35, 3/4: 111–117.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1991. „Međunarodna konferencija Koncepcije o bibliotečnoj i informacijskoj znanosti : povijesne, empirijske i teorijske perspektive." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 34, 3/4: 101–105.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1994. „Trebaju li sveučilišta knjižnice?" *Vijenac* 28. travnja: 8.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1994. „Kapitalni objekti i vrijeme promjena." *Vijenac* 4. svibnja: 4–5.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Mreža narodnih knjižnica u Hrvatskoj : osnovna polazišta i kriteriji." *HBD Novosti* 6: 3–4.

Aparac, Tatjana. 1997. „Druga konferencija o koncepcijama u bibliotečnoj i informacijskoj znanosti (CoLIS2)." *HKD Novosti* 8: 21.

Aparac, Tatjana. 1997. „Bibliotekar – VSS.“ U *Plenum o školovanju knjižničarskog osoblja: polazišta za raspravu*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo. Komisija za školovanje i stručno usavršavanje, 20. 5. 1997. (polupublikacija).

Aparac, Tatjana. 1997. „Jedna od ovogodišnjih konferencija uoči IFLA-ina zasjedanja u Kopenhagenu, (27.–30. kolovoza 1997.).“ *HKD Novosti* 9: 21.

Aparac, Tatjana ; Aleksandra Horvat. 1997. „Predgovor.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* (in memoriam dr. Lj. Markić-Čučuković).

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Knjižnice u digitalnome dobu: uvodnik.“ *HKD Novosti* 20: 1.

Aparac, Tatjana. 1997. „Uvod.“ U *Vodič kroz knjižnice Virovitičko-podravske županije*, uredila Marijana Janeš-Žulj, 5. Virovitica : Društvo knjižničara Bilogore, Podravine i Kalničkog prigorja.

Aparac, Tatjana. 2000. „Pogovor.“ U *Ilija Peić. Narodne knjižnice na kraju 20. stoljeća : stanje i novi ustrojbeni oblici mreže knjižnica u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji*. Bjelovar : Hrvatski pedagoško-književni zbor : Narodna knjižnica Petar Preradović : Linija.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2001. „4. međunarodna konferencija o stalnom stručnom usavršavanju knjižničara i informacijskih stručnjaka Chester, Vermont.“ *HKD Novosti* 17: 25.

Golub, Koraljka; Tatjana Aparac-Jelušić. 2003. „Godišnja skupština Američkog društva za informacijsku znanost i tehnologiju (American Society for Information Science and Technology – ASIST), održana u Philadelphiji, Sjedinjene Američke Države, od 18. do 21. 11. 2002.“ *HKD Novosti* 22/23: 25–27.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Predgovor.“ U *Tadić, K. Bibliografija o arhivima, čitaonicama, knjižnicama i muzejima: napisi iz riječkih i sušačkih hrvatskih novina od 1900. do 1999. godine na području današnjih županija Primorsko-goranske, Istarske i Ličko-senjske,* uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Osijek: Filozofski fakultet.

Aparac-Jelušić, T. 2005. „Riječ urednice.“ *Izazovi pisane baštine: zbornik radova u povodu 75. obljetnice života Aleksandra Stipčevića,* uredila T. Aparac-Jelušić, 207. Osijek : Filozofski fakultet.

Aparac-Jelušić, T. 2006. „Uvodnik.“ U *Novosti Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku* 1: 1.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Pregled aktivnosti Odsjeka za informacijske znanosti u 2005.“ *Novosti Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku* 1: 2–6.

Aparac-Jelušić, Tatjana, Srećko Jelušić; Sanjica Faletar Tanacković. 2006. „Pregled aktivnosti na projektima Odsjeka za informacijske znanosti.“ *Novosti Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku* 1: 7–10.

Aparac-Jelušić, T. 2006. „Predgovor.“ U *Prilozi utemeljenju informacijske znanosti*, uredila T. Aparac-Jelušić, 7–10. Osijek : Filozofski fakultet.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. „Pogovor.“ U *Petr Balog, Kornelija. Prema kulturi vrednovanja u visokoškolskim knjižnicama,* 259–260. Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. „Predgovor.“ U *Ljetna škola o staroj knjizi (1 ; 2009 ; Zadar): Proceedings / Summer School in the Study of Old Books, (Zadar, Croatia, 28 Sept. to 2 Oct. 2009),* edited by Mirna Willer and Marijana Tomić, 9–10. Zadar : Sveučilište u Zadru.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2012. „Odjel za informacijske znanosti.“ U Sveučilište u Zadru : o desetoj obljetnici obnove, glavni urednik Tomislav Skračić, 346–359. Zadar : Sveučilište.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2013. „Predgovor.“ U *Knjižnice Zadarske županije: vodič,* glavna urednica Mirisa Katić, 9. Zadar : Društvo knjižničara Zadar.

Projekti – programske osnove za knjižnične zgrade/Projects – library building programs

„Projekt obnove i informatizacije knjižnice Grkokatoličke biskupije u Križevcima: prijedlog projektnog zadatka.“ 2000. Priredile Tatjana Aparac-Jelušić, Suzana Čepek, Lidija Vukadin i Tinka Katić. Zagreb. (rukopis)

„Projekt obnove i informatizacije knjižnice Parka prirode Kopački rit: prijedlog projektnog zadatka.“ 2001. Priredili Tatjana Aparac-Jelušić i Srećko Jelušić. Osijek. (rukopis)

„Programska osnova za novu zgradu Gradske knjižnice Rijeka: projektni zadatak (idejno rješenje): nova zgrada Knjižnice na Klobučarićevom trgu.“ 2003. Priredile Marija Šegota-Novak, Andreja Silić, Ljiljana Črnjar i Verena Tibljaš; savjetnica Tatjana Aparac-Jelušić. Rijeka : Gradska knjižnica Rijeka. (polupublikacija)

„Programska osnova za zgradu knjižnica Filozofskog fakulteta: projektna zadaća (idejno rješenje): nova zgrada knjižnica Filozofskog fakulteta.“ 2004. Priredila Radna skupina pod vodstvom Tatjane Aparac-Jelušić. Zagreb : Filozofski fakultet. (polupublikacija)

„Projektni zadatak za idejno rješenje *depandanse:* nova zgrada Središnjeg odjela Gradske knjižnice Marka Marulića u Splitu.“ 2005. Priredile Tatjana Aparac-Jelušić i Eli Pecotić; konzultatnt Silva Novljan. Split : Gradska knjižnica Marko Marulić. (polupublikacija)

„Programska osnova za adaptaciju zgrade Prve požeške štedionice za potrebe Gradske knjižnice i čitaonice Požega.“ 2005. Priredili Tatjana Aparac-Jelušić, Jasenka Bešlić, Anica Grošinić, i Branko Šimunović. Požega : Gradska knjižnica i čitaonica Požega. (polupublikacija)

„Projekt nove zgrade Sveučilišne knjižnice u Zadru.“ 2006. Suradnica na projektu koji je vodio prorektor Srećko Jelušić; savjetnik na projektu Robert Hayes. Zadar : Sveučilište u Zadru. (polupublikacija)

„Projektni zadatak za idejno rješenje nove zgrade gradske knjižnice i čitaonice Vinkovci.“ 2006. Priredile Tatjana Aparac-Jelušić i Emilija Pezer. Vinkovci : Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci. (rukopis)

„Programska osnova za Knjižnicu Učiteljske akademije, Zagreb: Projektna zadaća (idejno rješenje)**:** Programska osnova.“ 2015. Priredila Tatjana Aparac-Jelušić. Bukovac Sungerski. (rukopis)

Projekti obnove knjižnica/Library renewal projects

„Projekt obnove knjižnice Grkokatoličke biskupije u Križevcima“. 2000. Voditeljica projekta Tatjana Aparac-Jelušić; suradnici Željko Vegh, Tinka Katić, Lidija Vukadin i Suzana Čepek te studenti iz Zagreba i Osijeka. Projekt pokrenut 2000.

„Projekt obnove knjižnice Biskupskog sjemeništa u Dubrovniku.“ 2001. Voditeljica projekta Tatjana Aparac-Jelušić; suradnici: Marica Šapro Ficović i studenti iz Osijeka. Projekt pokrenut 2001.

„Obnova franjevačke knjižnice u Mostaru: Izvedbeni projekt“. 2005. Priredila Tatjana Aparac-Jelušić. Mostar : Franjevački samostan.

„Obnova knjižnice Samostana sv. Frane u Zadru: Izvedbeni projekt: Programska osnova.“ 2008. Priredila Tatjana Aparac-Jelušić. Suradnica: Marijana Tomić. Zadar. (rukopis)

„Uređenje knjižnice vrhovne kuće družbe kćeri milosrđa TRS Sv. Franje, Rim, Italija: Izvedbeni projekt.“ 2005. Priredila Tatjana Aparac-Jelušić; suradnica Marijana Tomić. Zadar. (rukopis)

Izlaganja i pozvana predavanja na znanstvenim i stručnim skupovima/Lectures and keynote talks

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1986. „Školovanje bibliotekara na dodiplomskoj razini.“ Izlaganje na svečanom otvaranju Mjeseca knjige, Obrovac 15. listopada.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1987. „Organizacijski modeli sveučilišnih bibliotečnih sustava.“ Pozvano izlaganje na Kolokviju Studijske biblioteke, NSB-a. Zagreb, 10. prosinca.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1988. „Ishodišta za teoriju bibliotečne znanosti. Pozvano izlaganje na Stručno-znanstvenom skupu u povodu 40-e obljetnice Hrvatskoga bibliotekarskog društva. Zagreb, 25. studenoga.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „Bibliotekarska etika.“ Izlaganje na 27. Skupštini Hrvatskoga bibliotekarskog društva. Dubrovnik, 12.–14. travnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „Etička pitanja bibliotekarstva.“ Pozvano izlaganje na Savjetovanju u Novom Sadu u organizaciji Biblioteke Matice srpske, listopad.

Jelušić, Srećko; Tatjana Aparac-Gazivoda. 1989. „55. generalna konferencija IFLA-e u Parizu, kolovoz 1989.“ Pozvano izlaganje na skupu koji je organiziralo Društvo bibliotekara Slavonije i Baranje. Osijek, 15. prosinca.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1989. „Školovanje bibliotečnih radnika SR Hrvatske.“ Pozvano izlaganje na skupu u organizaciji Društva bibliotekara Slavonije i Baranje. Osijek, 15. prosinca.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1990. „Uloga stručnih kadrova u koncipiranju i razvoju bibliotečnih sustava.“ Izlaganje na Savjetovanju o narodnim bibliotekama, Zagreb, 3. i 4. travnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1990. „Prema teoriji bibliotekarstva: od informacije do znanja.“ Izlaganje na znanstvenom kolokviju Epistemološke osnove informacijskih znanosti, Tuheljske toplice.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1990. „Konvencionalni prikaz znanja: knjiga kao jedan od temeljnih elemenata bibliotečnog diskursa.“ Izlaganje na znanstvenom kolokviju Strojna obrada prirodnoga jezika i prikaz znanja, Tuheljske toplice, 22.–24. listopada.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1991. „Etički kodeks Hrvatskog bibliotekarskog društva.“ Pozvano izlaganje na 8. Izbornoj i tematskoj skupštini Društva bibliotekara regije Bjelovar, Čazma, 19. travnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1990. „Sveučilišni bibliotečni sustavi u teoriji i praksi.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnom znanstveno-stručnom savjetovanju Sveučilišne biblioteke i prijenos znanja, Lovran, 22.–25. studenoga.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1992. „Izgradnja fondova u školskim knjižnicama.“ Pozvano izlaganje na Seminaru u organizaciji Zavoda za školstvo – Referada Rijeka, Rijeka, 6. veljače.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1992. „Metode poslovanja s periodikom.“ Izlaganje na Stručnom savjetovanju Periodika u narodnim knjižnicama u organizaciji Nacionalne i sveučilišne biblioteke i Knjižnica Grada Zagreba, Zagreb, 16. lipnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1992. „Organizacija knjižničnoga poslovanja u spomeničkim knjižnicama.“ Pozvano izlaganje na Savjetovanju o spomeničkim knjižnicama, Rovinj, 14. studenoga.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Libraries in Croatia: with a special attention to the new building of the National and University Library in Zagreb (with slides) and destroyed libraries (with slides and photographs).“ Pozvano predavanje na engleskom jeziku održano je 9. ožujka na University of Toronto, Canada.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Knjižnice i društvo.“ Pozvano izlaganje na tribini Uloga knjižnica i društva organizirana u povodu 150. obljetnice prve samoborske čitaonice. 9. prosinca.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Prema utvrđivanju djelotvorna modela knjižničnoga sustava na Sveučilištu u Zagrebu.“ Izlaganje na Savjetovanju Pristup studenata sveučilišnim knjižnicama, 16. prosinca.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1994. „Teorijske osnove knjižnične znanosti.“ Pozvano izlaganje na 11. Skupštini Društva bibliotekara Bjelovar. Đurđevac, 11. ožujka.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1995. „Obrazovanje informacijskih stručnjaka : suvremena strujanja i tokovi.“ Predavanje u Društvu sveučilišnih nastavnika u sklopu ciklusa predavanja koje organizira Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 4. svibnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1995. „Teorija selekcije i strategija preživljavanja.“ Pozvano izlaganje na skupu Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije Knjižnične zbirke: izgradnja in upravljanje, Bled, 6.–8. studenoga.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1995.“The Place of theory and methodology in research oriented LIS study.“ Izlaganje na Međunarodnoj konferenciji Improved practice and integrated skills in LIS education, Copenhagen, 14. studenoga.

Aparac, Tatjana. 1996. „Teorijske osnove informacijskog pretraživanja.“ Pozvano izlaganje na Seminaru o informacijskom pretraživanju u organizaciji Društva bibliotekara Dubrovnik i Otvorenog društva, Dubrovnik, 26. veljače.

Aparac, Tatjana. 1996. „Teorijske osnove informacijskog pretraživanja.“ Pozvano izlaganje na Seminaru o informacijskom pretraživanju u organizaciji Društva bibliotekara Dubrovnik i Otvorenog društva, Korčula, 28. veljače.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Obvezni primjerak u suvremenom knjižničarstvu.“ Pozvano izlaganje na Savjetovanju o obveznom primjerku, Osijek, 26. travnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Školovanje, permanentno obrazovanje i usavršavanje knjižničarskih kadrova: trendovi u obrazovanju bibliotekara i informacijskih stručnjaka.“ Pozvano izlaganje na Skupštini Društva bibliotekara Rijeka, Rijeka 7. lipnja.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Knjižnica – prozor u svijet.“ Pozvano izlaganje na Skupštini Društva bibliotekara Slavonije i Baranje, Osijek, 12. lipnja.

Aparac, Tatjana; Aleksandra Malnar; Dubravka Stančin-Rošić. 1996. „Stalno stručno usavršavanje knjižničarskog osoblja u Republici Hrvatskoj: potrebe i mogućnosti.“ Pozvano izlaganje na 30. skupštini Hrvatskog bibliotekarskog društva – s međunarodnim sudjelovanjem, Primošten, 26.–28. rujna.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Trebaju li studenti knjižnice i zašto?“ Pozvano izlaganje na Strokovnom posvetovanju Zveze bibliotekarskih društev Slovenije Knjižnica in njeni uporabniki. Terme Čatež, 11.–12. studenoga.

Aparac, Tatjana. 1996. „Postoji li zadovoljavajuće zakonsko uporište za hrvatske visokoškolske knjižnice?“ Izlaganje na Međunarodnom kolokviju o pravnom položaju knjige, knjižnica i nakladništva u Republici Hrvatskoj, u organizaciji Hrvatskog bibliotekarskog društva, Zagreb, 6.–7. prosinca.

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Biti bibliotekar.“ Izlaganje na 30. skupštini Hrvatskoga bibliotekarskog društva, Primošten, 26–28. rujna.

Aparac, Tatjana. 1996. „Knjižnica: prozor u svijet.“ Izlaganje na Stručnom skupu u organizaciji Gradske knjižnice i čitaonice Pula. Pula, 12. prosinca.

Aparac, Tatjana. 1997. „Knjižnica danas i sutra.“ Pozvano izlaganje u Gradskoj knjižnici i čitaonici Vinkovci, 4. veljače.

Aparac, Tatjana. 1997. „Novi projekt Gradske knjižnice – budućeg kulturno-informativnog i multimedijalnog središta.“ Izlaganje na predstavljanju brošure i plakata upriređenih u svrhu prikupljanja sredstava za izgradnju Gradske knjižnice. Zadar, Hrvatska kazališna kuća, 3. travnja.

Aparac, Tatjana. 1997. „Istraživanje i informacijska tehnologija u programima permanentnog obrazovanja.“ Izlaganje na 9. proljetnoj školi školskih knjižničara. Crikvenica, 15.–18. svibnja.

Aparac, Tatjana. 1997. „Bibliotekar – VSS.“ Izlaganje na Plenumu o školovanju knjižničarskog osoblja. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo. Komisija za školovanje i stručno usavršavanje, 20. svibnja.

Aparac, Tatjana. 1997. „Theorethical foundation of LIS.“ Pozvano izlaganja u sklopu programa Sovremeni trendovi vo bibliotekarstvoto i informatikata, Skopje, 25.–26. lipnja.

Aparac, Tatjana. 1997. „Evaluation of information services.“ Pozvano izlaganje u sklopu programa Sovremeni trendovi vo bibliotekarstvoto i informatikata, Skopje, 25.–26. lipnja.

Aparac, Tatjana. 1997. „Continuing Education for Croatian Librarians : needs and opportunities.“ Izlaganje na Third International conference “Continuing professional education: Human development: Competencies for the Twenty-first century”, organized by IFLA Continuing Professional Education Round Table (CPERT) and The Royal School of Librarianship, Copenhagen, Denmark, 27.–29. kolovoza.

Aparac, Tatjana. 1997. „Informacijske znanosti: temeljni koncepti i problem.“ Pozvano izlaganje na AKM seminaru, Rovinj, 19. –21. studenoga.

Aparac, Tatjana. 1997. „Biti bibliotekar: jučer, danas, sutra.“ Izlaganje na Strokovnom posvetovanju in 12. Skupščini ZBDS Knjižničari pred novimi izzivi, 27.–29. studenoga.

Aparac, Tatjana; Radovan Vrana. 1998. „Researchers and students in the field of Arts and Humanities in Croatia: How to approach their needs for IT skills.“ Izlaganje na 6th International Symposium BOBCATSSS Shaping the knowledge society. Budapest, 26.–27. siječnja.

Aparac, Tatjana. 1998. „Uloga knjižnica i nakladnika u informacijskom dobu.“ Pozvano izlaganje u Društvu knjižničara Zadar, Zadar, 26. veljače.

Aparac, Tatjana. 1998. „Vizija razvoja Gradske knjižnice Zadar u novom prostoru." Predavanje i radionica u Gradskoj knjižnici Zadar, 2. i 3. ožujka.

Aparac, Tatjana; Mirna Willer. 1998. „Some fundamental principles of the knowledge and information organization for the purpose of improving the citizens's access to the digitized heritage." Izlaganje na seminaru Convergence in the digital age: challenges for libraries, museums and archives, Amsterdam, 13.–14. kolovoza.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1998. „Poslovanje gradskih knjižnica: skica za usporednu studiju. Međunarodno savjetovanje Knjižnice europskih gradova u 21. stoljeću, Varaždin, 4.–7. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1998. „Mrežni izvori i službe u hrvatskom narodnom knjižničarstvu: stanje i mogućnosti." Izlaganje na seminaru Informacijska uloga knjižnica u mrežnom okruženju u organizaciji Knjižničarskog društva Dubrovnik. Dubrovnik, 12.–14. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1998. „Predmeti i postupci obrade: funkcionalna analiza radnog procesa." Izlaganje na AKM seminaru, Poreč, 16.–18. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1999. „Znanstveni i stručni članci u Knjižnici i Vjesniku bibliotekara Hrvatske: pokušaj usporedne analize znanstvenog doprinosa u knjižničarstvu." Pozvano izlaganje na Strokovnom posvetovanju z mednarodno udeležbo Profesionalnost in kakovost v knjižničarstvu, Ljubljana, 20.–22. listopad.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1999. „Digitalna knjižna baština u nacionalnom programu zaštite baštine." Izlaganje na AKM seminaru, Rovinj, 16.–17. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1999. „Suvremeno sveučilište i knjižnica: konceptualna i organizacijska pitanja." Pozvano izlaganje na Strokovnom posvetovanju visokoškolskih knjižničark in knjižničarjev z mednarodno udeležbo Pomen in delo visokoškolskih knjižnic, Ljubljana, 18.–19. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 1999. „Pisana baština." Pozvano izlaganje na Sveučilištu u Rijeci. Rijeka, 16. prosinca.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Knjižnične zgrade: moderne palače ili nove agore?" Pozvano izlaganje održano u Lovranu, rujan.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Digital libraries: main trends and issues." Izlaganje na seminaru CUC 2000. 2nd CARNet Users Conference Quest for information, Zagreb, 24.–26. rujna.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Utjecaj promjena u akademskom obrazovanju na preoblikovanje knjižničnih službi i usluga." Pozvano izlaganje na Stručnom skupu Knjižnice hrvatskih sveučilišta: nužnost promjena za 21. stoljeće. Split, 23.–24. listopada.

Dragija, Martina; Tatjana Aparac-Jelušić. 2000. „Pristup i metodologija istraživanja kvalitete knjižničnih zbirki u knjižnicama visokih učilišta." Izlaganje na Stručnom skupu Knjižnice hrvatskih sveučilišta: nužnost promjena za 21. stoljeće, Split, 23.–24. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „IFLA-ine preporuke za razvoj narodnih knjižnica: još jedan iskorak.“ Izlaganje održano u Društvu knjižničara Slavonije i Baranje, Osijek, 3. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Upravljanje promjenama u knjižnicama hrvatskih visokih učilišta.“ Pozvano izlaganje na SZI seminaru Informacijska tehnologija u našim knjižnicama: vozimo li romobil ili formulu 1, Zagreb, 10. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Gradska knjižnica danas: prostor kao nužan preduvjet za iskorak u 21. stoljeće.“ Izlaganje u Gradskoj knjižnici i čitaonici Pula, Pula, 8. prosinca.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Martina Dragija; Boris Badurina. 2000. „Predavanje o rezultatima istraživanja korisničkog zadovoljstva knjižničnim uslugama u GK Zadar.“ Zadar, 19. prosinca.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2001. „Knjižnične zgrade.“ Pozvano predavanje u organizacji Knjižničarskog društva Dubrovnik i Narodne knjižnice Dubrovnik. Dubrovnik, 22. veljače.

Aparac, Tatjana. 2001. „How the graduate Library and Information Science professionals cope with constant need to upgrating their knowledge skills: a Croatian case.“ Izlaganje na međunarodnoj konferenciji Fourth International Conference on Continuing Professional Education for the Library and Information Professions: an IFLA Preconference. Chester, Vermont, 15.–17. kolovoza.

Aparac, Tatjana. 2001. „Croatian libraries, archives and museums, and the Global Information Infrastructure.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnoj konferenciji Regional information society and the libraries, Szombathely, 5.–16. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Martina Dragija Ivanović; Franjo Pehar. 2001. „Pristup izgradnji fondova u knjižnicama visokih učilišta.“ Radionica na Seminaru SZI-a Bungee jumping, Zagreb, 10. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2001. „Digitalna i digitizirana hrvatska baština u kontekstu globalnih programa za zaštitu baštine.“ Pozvano izlaganje na seminaru Arhivi, knjižnice i muzeji u okruženju globalne informacijske infrastrukture. Rovinj, 22.–24. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Prevođenje u zvanja: korak naprijed ili dva koraka unatrag.“ Pozvano izlaganje na Kolokviju Knjižnice Instituta Ruđer Bošković, Zagreb, 23. siječnja.

Petr, Kornelija; Vlatka Andrisek; Katarina Blazevic; Maja Cuic; Marija Kudric; Renata Miklos; under the guidance of Professor Tatjana Aparac-Jelusic. 2002. „The role and tasks of information specialists in the limelight: the research of the public perception.“ Izlaganje na konferenciji BOBCATSSS International Symposium Hum@n Beings and Information Specialists. Future Skills, Qualifications, Positioning, Portorož, 28.–30. siječnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „The electronic library: strategic, policy and management issues. (Loughborough, December 10–15, 2001).“ Predavanje o konferenciji održano u Zagrebu , Filozofski fakultet, 4. ožujka.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Umrežavanje knjižnica: trateška i upravljačka pitanja.“ Pozvano izlaganje na 13. skupštini Društva Slavonije i Baranje, Vinkovci, 12. lipnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Kornelija Petr. 2002. „Vrednovanje knjižničnih službi i usluga.“ Radionica u sklopu programa Centra za stalno stručno usavršavanje, Zagreb, 3. srpnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. Narodne knjižnice i nove tehnologije. Pozvano izlaganje u Hrvatskoj knjižnici i čitaonici Pleternica, 18. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Amerika ponovno – po čemu se stvarno razlikujemo?“ Izlaganje na Kolokviju Knjižnice IRB-a. Zagreb, 23. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Jadranka Stojanovski. 2002. „Kako odabrati ‘onaj najbolji’ softver?“ Izlaganje u Osijeku, 4. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Teorijske osnove i praktična iskustva mjerenja učinka u knjižnicama.“ Pozvano izlaganje na Okruglom stolu Mjerenje učinka narodnih knjižnica, Osijek, Gradska i sveučilišna knjižnica, 12. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Usluge u mrežnom okruženju.“ Pozvano izlaganje na Seminaru u sklopu projekta SZI Želite li sa šlagom ili u pdf-u? Zagreb, FER, 9. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Prevođenje u zvanja – korak naprijed ili dva koraka natrag?“ Pozvano izlaganje na Kolokviju, Institut Ruđer Bošković.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Umrežavanje knjižnica: strateška i upravljačka pitanja.“ Pozvano izlaganje na Skupštini Društva Slavonije i Baranje, Vinkovci, 12. lipnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Umrežavanje školskih knjižnica: strateška i upravljačka pitanja.“ Pozvano predavanje u organizaciji Društva bibliotekara Dubrovnik i Matične službe. 20. rujna.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2002. „Pristopi h gradnji univerzitetne digitalne knjižnice.“ Izlaganje na Okruglom stolu u sklopu 2. posavetovanja visikošolskih knjižnicark in knjižnicarjev, Maribor, 28. svibnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Kornelija Petr. 2002. „Web based Training for LIS students in Croatia : goals and pilot projects.“ Pozvano izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu, International Conference organized by Orszagos Pedagogia Konyvtar es Museum, Budapest, október 10.–12. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2003. „Umrežavanje školskih knjižnica: strateška i upravljačka pitanja.“ Pozvano izlaganje u Gradskoj knjižnici Zadar, 27. siječnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2003. „Umrežavanje školskih knjižnica: strateška i upravljačka pitanja.“ Pozvano izlaganje na Proljetnoj školi školskih knjižničara, Novi Vinodolski, 23. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2003. „Knjižnični proizvodi i usluge: što korisnici očekuju od suvremene sveučilišne knjižnice.“ Pozvano izlaganje na Mednarodnom posvetovanju ob stotetnici Univerzitetne knjižnice. Maribor : Sveučilišna knjižnica, 23. svibnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2003. „Sveučilišni knjižnični sustavi.“ Izlaganje na seminaru u sklopu Tempus projekta Curriculum development CD_JEP-16086-2001. Zagreb, Filozofski fakultet, 8. travnja.

Dragija Ivanović, Martina; Sanjica Faletar; Franjo Pehar; Tatjana Aparac-Jelušić. 2003. „LIS programs reflecting the needs of ALM community: a preliminary research report.“ Izlaganje na na međunarodnoj koneferenciji EUCLID and ALISE Joint meeting Coping with continual change: Change management in SLIS, Potsdam, 31. srpnja – 1. kolovoza.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2003. „Sveučilišne knjižnice i novi pristupi akademskom obrazovanju: a gdje je tu školovanje knjižničara: pogled s katedre?“ Pozvano izlaganje na 4. seminaru za knjižnice visokih učilišta i specijalne knjižnice, Zagreb, 7.–8. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Jelka Petrak. 2004. „Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene.“ Izlaganje na Skupštini Hrvatskog knjižničarskog društva s međunarodnim sudjelovanjem. Primošten, 29. rujna.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „Mobilnost studenata knjižnične i informacijske znanosti.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnom znanstvenom skupu u organizaciji Instituta za informacijske znanosti, Maribor, CoBISS 2004, Maribor 11. studenoga.

Petr, Kornelija; Tatjana Aparac-Jelušić. 2004. „Effectiveness of distance learning modules for part-time students of LIS in Croatia.“ Postersko izlaganje na međunarodnoj konferenciji ASIS&T Annual Meeting, Providence, RI., 13.–17. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2004. „Učenje na daljinu u području knjižnične i informacijske znanosti: mogućnosti i ograničenja viđena kroz dosadašnju praksu.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnom skupu u organizaciji Zveze bibliotekarskih društev Slovenije Vloga specijalnih iin visokošolskih knjižnic v procesu europske integracije, Ljubljana, 18. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Mreže narodnih knjižnica i njihova uloga u nacionalnom knjižničnom sustavu: razvojni koncepti, metodologija i dosadašnja postignuća.“ Izlaganje na Međunarodnom savjetovanju, Topusko, 14. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Bolonjski proces i studij informacijskih znanosti.“ Predavanje za ljubljanske studente, Osijek, Filozofski fakultet, 26. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Akademsko obrazovanje informacijskih stručnjaka i Bolonjski proces.“ Izlaganje na Kolokviju knjižnice Instituta Ruđer Bošković, Zagreb, 15. ožujka.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Bolonjski proces i studij informacijskih znanosti: pogled iz Osijeka.“ Pozvano izlaganje održano u Osijeku, 23. ožujka.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Bolonjski proces i studij informacijskih znanosti: pogled iz Osijeka.“ Pozvano izlaganje održano u Zagrebu, 24. ožujka.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Bolonjski proces i studij informacijskih znanosti: mogućnosti visokoškolskih knjižnica.“ Pozvano izlaganje održano u Rijeci, 5. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Bolonjski proces i studij informacijskih znanosti: pogled iz Osijeka.“ Pozvano izlaganje održano u Zadru, 29. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Mobilnost studenata knjižnične i informacijske znanosti.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnom okruglom stolu, Beli Manastir/Baja, 19. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Nova stručna zvanja u svjetlu Bolonjske deklaracije.“ Izlaganje održano u Zadru, 14. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2005. „Bologna processes and the academic education for LIS in Croatia.“ Pozvano izlaganje na Skupštini Društva bibliotekara Slovenije, Portorož, 24.–26. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Združeni projekti – programi koje potiče Nacionalna zaklada za znanost.“ Predavanje na 8. kolokviju Odsjeka za informacijske znanosti, Osijek, 25. siječnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Where to go after we did it?“ Izlaganje na međunarodnoj konferenciji BOBCATSSS International symposium, Tallin, 30. siječnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Znanstvenoistraživački projekti u knjižničnoj i informacijskoj znanosti.“ Pozvano izlaganje za studente i nastavnike Oddelka za bibliotekarstvo, informacijske vede in založništvo u Ljubljani, Ljubljana, Filozofski fakultet, 24. ožujka.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Srećko Jelušić; Sanjica Faletar Tanacković. 2006. „Školovanje arhivista, knjižničara i muzeologa: pogled iz perspektive akademske ustanove.“ Pozvano izlaganje na Godišnjoj skupštini Hrvatskog arhivističkog društva u sklopu Okruglog stola: Cjeloživotno obrazovanje arhivskih stručnjaka. Karlovac, 19. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Nova stručna zvanja u svjetlu Bolonjske deklaracije.“ Pozvano izlaganje na 2. Hrvatsko-mađarskoj konferenciji Zajedno s dvije granice. Osijek, 26.–27. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „Bologna proceses and the academic education for LIS in Croatia.“ Predavanje na Humbolt Universitat, Berlin, 30. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „AKM seminari: doprinos ususatvljivanju teorije informacijskih znanosti.“ Pozvano izlaganje na 10. AKM seminaru, Poreč, 23. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Srećko Jelušić. 2006. „Repozitoriji nastavnog gradiva kao podrška bolonjskome procesu: pogled iz Hrvatske.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnom skupu, IZUM, Maribor, 30. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2007. „Načela i postupci recenziranja rukopisa.“ Izlaganje na Znanstvenom skupu Hrvatski znanstveni časopisi, Zadar, Sveučilište u Zadru, 24. ožujka.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2007. „Obrazovanje školskog knjižničara.“ Pozvano izlaganje na Proljetnoj školi školskih knjižničara, Šibenik, 18. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Kornelija Petr; Srećko Jelušić. 2007. „Bologna process in Croatia: new challenges for cooperation between academia and practice.“ Izlaganje na međunarodnom skupu EBLIDA and EUCLID Joint Conference 2007: Librarian@2010 – Educating for the future, Lisbon, 19.– 21. rujna.

Aparac-Jelušić, Tatjana. Metodološka ishodišta za istraživanje korisničkih potreba i korištenja informacija. 36. skupština Hrvatskog knjižničarskog društva, Pula, 2. listopada 2008. (pozvano izlaganje / keynote talk)

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2008. „Školovanje arhivista i knjižničara: pogled iz sveučilišne perspektive.“ Izlaganje na međunarodnoj konferenciji arhivista, Trst, studeni.

Aparac-Jelušić,Tatjana. 2009. „Education for digital libraries: challenges, developments and cooperation.“ Pozvano izlaganje na međunarodnoj konferenciji 10th Bled Forum on Europe Foresight Conference: The Role of culture in knowledge society, contribution to the European year of creativity and innovation, Bled, ožujak. http: www.bled-forum.org/eng/10th_bled_forum_on_europe.html.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2009. „Prema novim kompetencijama knjižničara.“ Izlaganje održano u Koprivnici, svibanj.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2009. „Hrvatske knjižnice danas: prostor kao nužan preduvjet za iskorak u 21. stoljeće.“ Pozvano izlaganje na Godišnjoj konferenciji ZBS, Sombor, 4.–5. lipnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Sanjica Faletar Tanacković; Franjo Pehar. 2009. „Struktura trostruke uzvojnice AKM-a: bibliometrijska analiza priloga objavljenih u razdoblju od 1997. do 2008.“ Izlaganje na Seminaru Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastructure, Rovinj, studeni.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2009. „Konvergencija disciplina u polju informacijskih znanosti: izazovi, trendovi i dileme.“ Pozvano izlaganje na Međunarodnom znanstvenom skupu knjižničara: Temeljne vrednosti savremenog bibliotekarstva = Fundamental values of contemporary librarianship: zbornik rezimea, Beograd, 14. prosinca.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. „Obrazovanje knjižničara danas.“ Stručno predavanje u Narodnoj knjižnici i čitaonici Sisak. Sisak, 23. travnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. Komunikacijski procesi u knjižnici: preduvjeti, izazovi i mogućnosti. Pozvano izlaganje održano u Štipu, Makedonija 1. srpnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. „Tefko's spirit, efforts and influence on the Croatian IS Researchers.“ Pozvano izlaganje na konferenciji “Tefko2010” u povodu 80. rođendana Tefka Saracevica u organizaciji Sveučilišta Rutgers, Škola za informacije i komunikacije. New Brunswick, 7.–8. studenoga. http: whereru.rutgers.edu/gigapans/463/Tefko-2010-Conference.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010. „AKM i teorija informacijskih znanosti.“ Pozvano izlaganje na Seminaru Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastructure Poreč, 17.–19. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana; Mirna Willer; Mirko Duić. 2011. „Convergence of the information and communication disciplines looked at from the program design perspective.“ Izlaganje na međunarodnoj konferenciji Communication and information sciences in network society: experience and insights, International Conference in Vilnius, Litva, 16.–17. lipnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2012. Obrazovanje školskih knjižničara u procjepu dvaju sustava. Pozvano izlaganje na skupu školskih knjiznicara u Osijeku, travanj.

Pehar, Franjo; Tatjana Aparac-Jelušić. 2012. „History and origin of Information Sciences in Croatia: with a special emphasis on growth of regional and international activities.“ LIDA 2012, 22. lipnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2012. „Studij knjižničarstva na Filozofskom fakultetu u Rijeci.“ Izlaganje održano u Rijeci, 9. studenoga.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2013. „Joining forces: challenges and approaches towards a brighter future. Pozvano izlaganje na međunarodnoj konferenciji 8th SEEDI Conference: digitization of Cultural and Scientific Heritage, Zagreb, 15.–17. svibnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana: Martina Dragija Ivanović; Boris Badurina. 2013. „Challenges of the Study of the public library impact on the rural island community.“ Izlaganje na međunarodnoj konferenciji The 5th International Conference on Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, University La Sapienza, Rim, 4.–7. lipnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2013. „Teorijska ishodišta za proučavanje međuodnosa baštinskih ustanova.“ Pozvano izlaganje na konferenciji BAM 2013: Europske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja: proaktivne obrazovne institucije. Sarajevo : Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine 18. listopada.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2012. „Od studija knjižničarstva prema studiju u polju informacijskih i komunikacijskih znanosti: izazovi, postignuća i prijepori.“ Pozvano izlaganje na Stručnom skupu „Tatjana Blažeković“, Rijeka, 4. svibnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2014. „Strategija razvoja hrvatskog knjižničarstva.“ Pozvano izlaganje na 1. Okruglom stolu o javnom zagovaranju Zagovaranje za knjižnice i knjižničarstvo, Split, 21. svibnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2014. „Mjesto i uloga narodnih knjižnica unutar strateških ciljeva hrvatskog knjižničarstva.“ Pozvano izlaganje na konferenciji Info-DASKA – Dani studenata knjižničarstva, Zadar, 23.–24. svibnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2014. „The Convergence paradigm as the basis for the design of new programs in the field of Information Science.“ Izlaganje na konferenciji Satellite meeting of IFLA's Library theory and research section: Theory and research of the convergence of professional identity in cultural heritage institutions (Libraries, Museums, and Archives) beyond technology, Torino, 1.–14. kolovoza.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2015. „Skrb države za baštinske zbirke u samostanskim knjižnicama. Pozvano izlaganje na Skupu u povodu 10. obljetnice radova na preuređenju Franjevačke knjižnice u Mostaru." Osijek, 12. ožujka.

Petr Balog, Kornelija; Tatjana Aparac-Jelušić; Mirta Matošić. 2015. „Quality assurance practices in Croatian academic libraries: two case-studies." Izlaganje na 34th International Conference on Organizational Science Development, Portorož, Slovenia, 25.–27. ožujka.

Žilić, Lucija; Jelena Šatalić; Tatjana Aparac-Jelušić. 2015. „Marketing digitization projects through social networks." Izlagnaje na međunarodnoj konferenciji BOBCATSSS Conference. Design, innovation, participation: BOBCATSSS 2015, Brno, 28.–30. siječnja.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2015. „Perspectives in Information Sciences." Pozvano izlaganje na konferenciji ASIST European Workshop 2015: Information, technology, user, Osijek, 22.–23. svibnja

Dragija Ivanović, Martina; Tatjana Aparac-Jelušić. 2015. „Koncept multikulturalnosti i razvoj usluga hrvatskih knjižnica za/o manjinskim knjižnciama." Pozvano izlaganje na 1. Okruglom stolu za knjižnice nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 4. prosinca.

Prijevodi / Translations

Urquhart, Donald J. 1986. *Načela bibliotekarstva*. Preveli Srećko Jelušić i Tatjana Aparac-Gazivoda. Rijeka : Izdavački centar Rijeka. (Prijevod djela: The principles of librarianship).

Urednički rad / Editorial work

Časopisi i polupublikacije / Journals and grey literature

Obrazovanje bibliotekara na dodiplomskoj razini : Radovi II. interkatedarskog skupa nastavnika bibliotekarstva, Zagreb 17. i 18. siječnja 1986, uredila Tatjana Aparac-Gazivoda. Zagreb : Filozofski fakultet. Odsjek za informacijske znanosti. Katedra za bibliotekarstvo : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. 57 str.

Glavna urednica Biltena Hrvatskoga bibliotekarskog društva, 1989–1992.

God. 1. – 1989, br. 1, br. 2.

God. 2. – 1990, br. 1, br. 2, br. 3, br. 4.

God. 3. – 1991. br. 1, br. 3/4.

God. 4. – 1992, br. 1–2.

Studij bibliotekarstva: u povodu petnaeste godišnjice rada Katedre za bibliotekarstvo, [uredila Tatjana Aparac-Gazivoda]. Zagreb : Filozofski fakultet. Odsjek za informacijske znanosti. Katedra za bibliotekarstvo, 1992. (polupublikacija)

Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 1997. Posvećeno dr. Ljerki Markić-Čučuković (zajedno s A. Horvat).

Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 1998. Poseban broj o obrazovanju.

Urednica LIDA proceedings od 2000 do 2010. (dostupno u e-obliku i kao polupublikacija)

Urednica niza: Studije za knjižnične i informacijske znanosti = Studies in library and information science. Odjel za informacijske znanosti, Sveučilište u Zadru. Od 2010. (Dosad objavljene tri knjige).

Knjige / Monographs

Aparac-Gazivoda, Tatjana and Dragutin Katalenac, eds. 1993. *Wounded libraries in Croatia*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo,

Tadić, Katica. 1994. *Rad u knjižnici*. Uredila Tatjana Aparac-Gazivoda. Opatija : Naklada Benja. (Priručnici iz knjižničarstva; knj. 1)

Sečić, Dora. 1995. *Informacijska služba u knjižnici*. Uredila Tatjana Aparac-Gazivoda. Rijeka : Naklada Benja. (Priručnici iz knjižničarstva; knj. 2)

Horvat, Aleksandra. 1995. *Knjižnični katalog i autorstvo*. Uredila Tatjana Aparac-Gazivoda. Rijeka : Naklada Benja.

Mikačić, Mira. 1996. *Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje*. Na osnovi doktorske disertacije za tisak u izdanju Hrvatskoga bibliotekarskog društva priredila Tatjana Aparac-Gazivoda. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo. (Posebna izdanja / Hrvatsko bibliotekarsko društvo; knj. 7)

Willer, Mirna. 1996. *UNIMARC u teoriji i praksi*. Uredila Tatjana Aparac. Rijeka : Naklada Benja. (Priručnici iz knjižničarstva; knj. 3)

Aparac, Tatjana, ed. 1997. *Pomozite izgradnju ratom nastradale Gradske knjižnice Zadar*. Zadar : Gradska knjižnica. (Objavljeno u četiri izdanja: na hrvatskom, engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku)

Juričić, Vedrana; Rogač Sanja. 1996. *Glazbene zbirke u narodnim knjižnicama*. Uredila Tatjana Aparac. Rijeka : Naklada Benja. (Priručnici iz knjižničarstva ; knj. 4)

Aparac, Tatjana; Peter Ingwersen, Tefko Saracevic and Pertii Vakkari, eds. 1999. *Digital libraries: interdisciplinary concepts, challenges and opportunities: proceedings of the Third International Conference on the Conceptions of the Library and Information Science*, Dubrovnik, Croatia, May 23–26, 1999. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti : Filozofski fakultet ; Lokve : Naklada Benja.

Sečić, Dora. 2000. *Ivan Kostrenčić: prvi hrvatski sveučilišni bibliotekar*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja, (Niz. Hrvatski knjižničari; knj. 2)

Aparac-Jelušić. Tatjana, ur. 2000. *Gradska knjižnica Rijeka: 1850 – 1950 – 1999*. Rijeka : Gradska knjižnica Rijeka.

Živković, Daniela. 2000. *Matija Smodek*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja. (Niz. Hrvatski knjižničari; knj. 1)

Stipčević, Aleksandar. 2000. *Sudbina knjige*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja.

Buckland, Michael. 2000. *Preoblikovanje knjižničnih službi i usluga*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja.

Borgman, Christine. 2002. *Od Guternbergova izuma do globalnog nformacijskog povezivanja: pristup informaciji u umreženom svijetu*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja ; Zadar : Gradska knjižnica Zadar.

Bates, A. W. (Tony). 2004. *Upravljanje tehnološkim promjenama; strategije za voditelje visokih učilišta*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Zagreb ; Lokve : CARNet : Naklada Benja.

McIlwaine, I. 2004. *Univerzlna decimalna klasifikacija: upute za uporabu*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve ; Zagreb ; Osijek : Naklada Benja ; Nacionalna i sveučilišna knjižnica ; Filozofski fakultet.

Svenonius, E. 2005. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja.

Tadić, K. 2005. *Bibliografija o arhivima, čitaonicama, knjižnicama i muzejima: napisi iz riječkih i sušačkih hrvatskih novina od 1900. do 1999. godine na području današnjih županija Primorsko-goranske, Istarske i Ličko-senjske*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Osijek: Filozofski fakultet.

Aparac-Jelušić, Tatjana, ur. 2005. *Izazovi pisane baštine: zbornik radova u povodu 75. obljetnice života Aleksandra Stipčevića*. Osijek : Filozofski fakultet.

Saracevic, Tefko. 2006. *Prilozi utemeljenju informacijske znanosti*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Osijek : Filozofski fakultet.

Sečić, Dora. 2006. *Informacijska služba u knjižnici. 2, prošireno izd*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Lokve : Naklada Benja.

Masar, Mladen. 2009. *Gradska knjižnica Zadar: 1949.–2009*. Uredili Tatjana Aparac-Jelušić i Antun Travirka. Zadar : Gradska knjižnica.

Sečić, Dora. 2015. *Velimir Deželić: Vizionar i predvodnik hrvatskoga knjižničarstva prvih desetljeća 20. stoljeća*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Zadar ; Osijek : Sveučilište u Zadru ; Filozofski fakultet Osijek. (Niz: Hrvatski knjižničari; knj. 3)

Sečić, Dora. 2015. *Josip Badalić: pokretač razvoja hrvatskog knjižničarstva sredinom 20. stoljeća*. Uredila Tatjana Aparac-Jelušić. Zadar ; Osijek : Sveučilište u Zadru ; Filozofski fakultet Osijek. (Niz: Hrvatski knjižničari; knj. 4) (u tisku)

Predstavljanje knjiga / Book promotion

Markić-Čučuković, Ljerka; Tatjana Aparac-Gazivoda; Srećko Jelušić. 1986. „Razgovor o knjizi Donalda J. Urquharta 'Načela bibliotekarstva'." Predstavljanje prijevoda knjige u organizaciji Društva bibliotekara Zagreb. Zagreb, 19. svibnja.

Turčin, Vesna; Tatjana Aparac-Gazivoda. 1994. „Predstavljanje knjige Tatjane Aparac-Gazivoda 'Teorijske osnove knjižnične znanosti'. Društvo bibliotekara Split, 5. svibnja.

Turčin Vesna; Tatjana Aparac-Gazivoda. 1994. „Predstavljanje knjige Tatjane Aparac-Gazivoda 'Teorijske osnove knjižnične znanosti'." Gradska knjižnica Zadar, 5. svibnja .

Jelušić, Srećko; Tatjana Aparac-Gazivoda. 1995. „Predstavljanje knjiga Aleksandre Horvat 'Knjižnični katalog i autorstvo' i Dore Sečić 'Informacijska služba u knjižnici'. Gradska knjižnica i čitaonica Požega, 15. studenoga.

Aparac-Gazivoda, Tatjana; Tatjana Nebesny. 1995. „Predstavljanje knjige Dore Sečić 'Informacijska služba u knjižnici'". Društvo bibliotekara Zagreb, 21. prosinca.

Katić, Anka; Tatjana Aparac; Aleksandra Malnar. 1996. „Predstavljanje knjige 'Upute za poslovanje narodnih knjižnica'". Knjižnice Grada Zagreba, 5. prosinca.

Willer, Mirna; Tatjana Aparac. 1996. „Predstavljanje knjige Mirne Willer 'UNIMARC u teoriji i praksi'". Gradska knjižnica i čitaonica Pula, 12. prosinca.

Aparac, Tatjana. 1997. „Predstavljanje knjige Mirne Willer 'UNIMARC u teoriji i praksi'". Gradska knjižnica "Juraj Šišgorić". Šibenik, 17. veljače.

Aparac, Tatjana; Mirna Willer. 1997. „Predstavljanje knjige Mirne Willer 'UNIMARC u teoriji i praksi'". Gradska knjižnica Zadar i Društvo bibliotekara Zadar, 2. travnja.

Horvat, Aleksandra; Tatjana Aparac. 1997. „Predstavljanje knjige Mirne Willer 'UNIMARC u teoriji i praksi'". Društvo bibliotekara Zagreb, 30. travnja.

Aparac, Tatjana. 1997. „Predstavljanje časopisa 'Knjižničarstvo: glasnik Društva bibliotekara Slavonije i Baranje'". Osijek, društvo bibliotekara Slavonije i Baranje, 22. svibnja.

Aparac, Tatjana; Ilija Pejić. 1998. „Promocija 'Vodiča kroz knjižnice Virovitičko-podravske županije'". Virovitica, 7. svibnja.

Pehar, Ivan; Aleksandar Stipčević; Tatjana Aparac-Jelušić; Srećko Jelušić. 2000. „Predstavljanje knjige Aleksandra Stipčevića 'Sudbina knjige'". Gradska knjižnica Zadar, 21. prosinca.

Stipčević, Aleksandar; Tatjana Aparac-Jelušić; Srećko Jelušić. 2001. „Predstavljanje knjige Aleksandra Stipčevića 'Sudbina knjige'". Gradska knjižnica i čitaonica "Metel Ožegović", Naklada Benja i Matica hrvatska Varaždin. Varaždin, 28. veljače.

Aparac-Jelušić,Tatjana; Srećko Jelušić. 2002. „Predstavljanje knjige Christine L. Borgman 'Od Gutenbergova izuma do globalnog informacijskog povezivanja'". Gradska knjižnica Zadar, 25. studenoga.

Aparac-Jelušić,Tatjana; Jadranka Lasić-Lazić; Srećko Jelušić. 2005. „Predstavljanje knjige 'Izazovi pisane baštine: zbornik radova u povodu 75. obljetnice života Aleksandra Stipčevića'". Sveučilište u Zadru, 10. listopada. (Prijenos predstavljanja u Osijeku, Elektrotehnički fakultet i Zagrebu, Fakultet elektronike i računarstva.)

Enciklopedijske natuknice / Encyclopaedia articles

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1996. „Knjižničarstvo.“ U *Hrvatski opći leksikon*, gl. urednik A. Kovačec. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2010–2012. „Čitaonice.“ U *Hrvatska književna enciklopedija*, gl. urednik Velimir Visković. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Intervjui / Interviews

Kaljanac, Maja. 2004. „Razgovor s Tatjanom Aparac-Jelušić. Sjaj i bijeda Bibliowooda.“ Jutarnji bibliotekar 6: 7–8.

Aparac-Jelušić, Tatjana. 2006. „147. susret ugode. Pozvana gošća Uljudbene udruge Žuri polako.“ Razgovor vodila: Jasna Galić. Osijek, 24. listopada.

Stričević, Ivanka. 2006. „Intervju s Tatjanom Aparac-Jelušić.“ HKD Novosti 34: 2–3.

Rogić, Ante. 2010. „Intervju s Tatjanom Aparac-Jelušić. Trebamo nacionalni plan zaštite pisanoga blaga u samostanskim knjižnicama.“ Zadarski list, 26. siječnja. http: www.zadarskilist.hr/clanci/26012010/aparac-jelusic-trebamo-nacionalni-plan-zastite-pisanoga-blaga-u-samostanskim-knjiznicama

Mlađen, Valentina. 2010. „Razgovor s Tatjanom Aparac-Jelušić i Franjom Peharom. Zadar je grad bogate lingvističke i pisane baštine.“ Zadarski list, 16. studenoga. http: www.zadarskilist.hr/clanci/16112010/zadar-je-grad-bogate-lingvisticke-i-pisane-bastine

Markulin, Nikola. 2012. „Razgovor s Tatjanom Aparac-Jelušić. Knjižnice pred izazovom novih tehnologija.“ Zadarski list, 19. lipnja. http: www.zadarskilist.hr/clanci/19062012/knjiznice-pred-izazovom-novih-tehnologija

Magistarski rad/Master thesis

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1982. „Razvoj mreže univerzitetskih biblioteka u Velikoj Britaniji, 1960–1980.“ Magistarski rad. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu. Centar za postdiplomski studij.

Doktorski rad/Doctoral dissertation

Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1991. „Mogućnosti teorije bibliotekarstva.“ Doktorska disertacija. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet.

Biografija

Tatjana Aparac-Jelušić

Tatjana Aparac-Jelušić rođena je 7. listopada 1948. u Osijeku, gdje je provela djetinjstvo i završila prvi razred gimnazije. Nakon preseljenja s obitelji u Zagreb, maturirala je na IX. gimnaziji s izvrsnim uspjehom. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisala je 1967. godine dvopredmetni studij Komparativne književnosti (A) i Njemačkog jezika i književnosti (B), da bi nakon prve godine studij Njemačkog jezika zamijenila studijem Talijanskog jezika i književnosti. Diplomirala je 1972. godine i stekla akademsko zvanje diplomirane komparatistice i profesorice talijanskog jezika i književnosti. Više od godinu dana nakon diplomiranja tražila je posao, radila na zamjenama (najdulje kao profesorica hrvatskog jezika s osnovama estetskog obrazovanja na srednjoj Ugostiteljskoj školi u Zagrebu) te podučavala talijanski jezik. Od siječnja 1972. radi u Radničkoj biblioteci u Zagrebu četiri mjeseca kao manipulantica u spremištu, a zatim kao bibliotekarica informatorica na poslovima sadržajne obrade i pružanja informacija korisnicima. Od ak. godine 1976./77. povremeno pomaže pri uređenju Knjižnice za komparativnu književnost, lingvistiku i klasičnu filologiju pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a od proljeća 1977. šest mjeseci radi i kao bibliotekarica u izdvojenoj Knjižnici za komparativnu književnost. U jesen 1978. s obitelji odlazi u London i koristi vrijeme za učenje engleskog jezika te pripremu magistarskog rada na Interdsiciplinarnom studiju iz bibliotekarstva, dokumentalistike i muzeologije pri Sveučilištu u Zagrebu. Po povratku iz Velike Britanije, u ljeto 1982. brani magistarski rad *Razvoj mreže univerzitetskih biblioteka u velikoj Britaniji, 1960.-1980.* koji je izradila pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Ljerke Markić-Čučuković. Obranivši taj rad stekla je akademsko zvanje magistrice informacijskih znanosti. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranila je 1991. godine doktorski rad *Mogućnosti teorije bibliotekarstva* (mentorica: prof. dr. sc. Ljerka Markić-Čučuković, a članovi Povjerenstva za ocjenu i javnu obranu rada uz mentoricu su bili prof. dr. sc. Tena Martinić i prof. dr. sc. Aleksandar Stipčević). Obranom doktorskog rada stekla je zvanje doktorice znanosti u društvenom području, polje informacijske znanosti.

Od ožujka 1983. radi kao stručna suradnica za znanstvene knjižnice u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a zatim prelazi na Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, na radno mjesto znanstvene asistentice. Od tada pa do umirovljenja u listopadu 2015. u sustavu visokog obrazovanja provela je trideset dvije godine. U znanstveno zvanje znanstvene asistentice izabrana je 1984. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1993. u zvanju je docentice, od 1. svibnja 1998. u zvanju izvanredne

profesorice, a od 1. travnja 2002. u zvanju redovite profesorice u području informacijskih znanosti. U travnju 2007. godine izabrana je u trajno zvanje redovite profesorice, a u lipnju 2014. godine Nacionalno vijeće potvrdilo je svojom odlukom njezinu izvrsnost.

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radila je do 2001., kad prelazi na Katedru za knjižničarstvo na Filozofskom fakultetu u Osijeku na kojoj uspijeva zaposliti nekoliko uvaženih stručnjaka iz prakse i mlade asistente te Katedru razviti u Odsjek za informacijske znanosti. Do 2007., kad prelazi na Sveučilište u Zadru, Odsjek je imao 17 djelatnika, među kojima šestero u znanstveno-nastavnom zvanju. Od 2007./2008. nastavnica je na Odjelu za knjižničarstvo (kasnije: Odjel za informacijske znanosti) koji je zajedno sa suprugom, prof. dr. sc. Srećkom Jelušićem, osnovala kao novi odjel na tek osnovanom Sveučilištu u Zadru. V. d. pročelnica Odjela bila je 2007., a od 2008./2009. do 2012./2013. i njegova pročelnica. Postavljajući Odjel u Zadru, izradila je strateški dokument o njegovu razvoju do 2010. godine koji je bio usmjeren na kadrovsko osnaživanje (u ak. god. 2014./2015. Odjel je imao 16 zaposlenika, od toga 13 u znanstveno-nastavnim zvanjima, 2 u suradničkim zvanjima i tajnicu). Jedan od razvojnih ciljeva bio je pokretanje doktorskog studija, do čega dolazi 2009., kao i jačanje međunarodne suradnje, u čemu Odjel bilježi značajne rezultate.

Stručno usavršavanje

Godine 1980. pohađala je dvotjedni seminar u Britanskoj knjižnici iz PRECIS-a koji je vodio poznati britanski stručnjak Derek Austin.

Ak. god. 1987/88. (ljetni semestar) bila je na stručnom usavršavanju u New Yorku, SAD. Na Bibliotekarskoj je školi (School of Library Services, Columbia University) slušala predavanja iz kolegija Sveučilišne knjižnice i Poredbeno knjižničarstvo.

U svibnju 1990. posredstvom Britanskog savjeta pohađala je u Yorku, Velika Britanija, dvotjedni međunarodni seminar o nacionalnim bibliotekama.

Godine 1991. pohađala je tečajeve u SRCE-u za rad s novim informacijsko-telekomunikacijskim tehnologijama.

U studenom 1994. u Bratislavi je sudjelovala u radu UNESCO-ova seminara o obrazovanju bibliotečnih i informacijskih djelatnika u zemljama Istočne i Srednje Europe.

U lipnju 1995. pozvana je, također u Bratislavu, na UNESCO-ov seminar o specijaliziranim informacijama.

Sudjelovala je na brojnim kraćim seminarima o upravljanju, informacijskim uslugama, edukaciji.

Godine 2003. boravila je dva tjedna u posjetu američkim knjižnicama i knjižničarskim akademskim ustanovama u organizaciji Američkog veleposlanstva u Zagrebu.

Znanstvenoistraživački rad

Kao mlada znanstvenica surađivala je na projektima *Analiza kulturnog razvoja Hrvatske*, 1984.–1986. i *Bibliotečno-informacijski sustav Zajednice općina Rijeka*, 1984.–1986. te na projektu *Rječnik knjižničarskog nazivlja* koji nije nikada objavljen, iako je prikupljeno dosta vrijedne građe. Godine 1995. suradnica je Hrvatskog leksikografskog zavoda na projektu *Hrvatski leksikon*, a kasnije i na projektu *Hrvatski književni leksikon*.

Istraživačica je i v.d. voditeljica znanstvenog projekta *Očuvanje, organizacija i uporaba hrvatske knjižne baštine* (130759) te voditeljica istraživanja na nastavku projekta (120027.)

Voditeljica je znanstvenog programa *Organizacija, interpretacija i očuvanje hrvatske pisane baštine* od 2007. i jednog od tri projekta u sklopu tog programa, projekta *Hrvatska pisana baština: teorijske tehnološke pretpostavke organizacije i zaštite* (269-2691220-1018)

Voditeljica je sljedećih istraživačkih projekata koje je odobrilo i financiralo Ministarstvo znanosti RH: *Informatizacija visokoškolske nastave u Republici Hrvatskoj – nastavnici* (1998.–1999.), *Model prevođenja zvanja knjižničara* (2000.), *Model permanentnog obrazovanja knjižničara* (2000.)

Suradnica je na istraživačkom projektu o knjižničnom sustavu Republike Hrvatske, NISKA.

Voditeljica je jednog od četiriju kompetitivnih nacionalnih projekata *Združeni studiji: europska i nacionalna perspektiva* koji je financirala Nacionalna zaklada za znanost, 2006.–2007., a na kojem su suradničke ustanove bili Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Sveučilište u Parmi, Italija i Odjel za knjižničarstvo Sveučilišta u Zadru. Upravni je odbor Zaklade 29. siječnja 2007. pozitivno ocijenio rad na projektu.

Na natječajima NZZ-a (kasnije HRZZ-a) u dva je navrata dobila financijsku podršku za organizaciju ljetnih škola u sklopu doktorskog studija (2009. i 2011.).

Vanjski je promatrač (engl. *external observer*) na međunarodnom projektu *Interdisciplinary Curriculum Development for Digital Library Education* koji su izvodili Virginia Tech's Department of Computer Science (VT CS) i University of North Carolina at Chapel Hill School of Information and Library Science (UNC SILS). Projekt je financirala Američka zaklada za znanost (NSF Grant IIS-0535057 to VT and IIS-0535060 to UNC-CH for 2006-2008).

Njezini znanstveni interesi vidljivi su kroz teme koje je obrađivala u svojim brojnim radovima. Njezin izvorni interes vezuje se uz temu njezina doktorskog rada, a odnosi se na teoriju knjižnične i informacijske znanosti. Osim tog temeljnog znanstvenog interesa, u svojoj je bogatoj znanstvenoistraživačkoj praksi pisala o doista brojnim i raznolikim temama poput upravljanja knjižnicama, zaštite kulturne baštine, edukacije budućih generacija knjižničara (s posebnim naglaskom na obrazovanju na daljinu), knjižničnih zbirki, vrednovanja informacijskih usluga i ustanova, uloga različitih vrsta knjižnica (nacionalnih, visokoškolskih itd.), problematike obaveznog primjerka, knjižničnih djelatnika (posebice o njihovu obrazovanju, kako formalnom tako i cjeloživotnom), digitalnih knjižnica itd.

Radove je objavljivala u brojnim domaćim i stranim publikacijama. Kod domaćih publikacija radovi su joj objavljivani u brojnim zbornicima radova sa skupova na kojima je sudjelovala, a od stručnih časopisa najčešće objavljuje u Vjesniku bibliotekara Hrvatske. Od radova objavljenih u stranima publikacijama ističu se brojni zbornici radova s konferencija i skupova poput IFLA-inih, BOBCATSSS-a, LIDA-e, ASIS&T-a te mnogih drugih konferencija. Impozantan je i broj njezinih pozvanih izlaganja na domaćim i stranima skupovima – sveukupno njih 74, od čega je preko 20 izlaganja održala na stranim skupovima.

Nastavni rad

U razdoblju od 1984. do 1986. kao znanstveni asistent vodila je vježbe iz kolegija Osnove bibliotekarstva, a uz dopuštenje Znanstveno-nastavnog vijeća Filozofskog fakulteta u Zagrebu i izborni kolegij Sveučilišno knjižničarstvo. Od konca osamdesetih godina nositeljica je kolegija: Osnove bibliotekarstva i bibliotečno poslovanje (danas Knjižnično poslovanje i upravljanje), Teorija knjižničnih sustava, Informacijske službe, Uvod u informacijske djelatnosti i Uvod u knjižničnu i informacijsku znanost (ob-

vezni) te Teorija bibliotečne i informacijske znanosti, Komparativno bibliotekarstvo, Sveučilišne biblioteke i Nacionalne biblioteke (izborni), na redovnim i izvanrednim dodiplomskim studijima u Zagrebu i Osijeku.

Od 1998. do 2001. gostujući je profesor na novoosnovanoj Katedri za knjižničarstvu u Osijeku, a nakon prelaska na radno mjesto redovite profesorice u Osijeku predaje niz kolegija prema starom i novom (bolonjskom) programu. Prijedlog novog nastavnog programa iz informatologije koji je izradila sa svojim suradnicima u Osijeku i Zadru dobio je dopusnicu 20. lipnja 2005.

Na Sveučilištu u Zadru predavala je predmete Knjižnično poslovanje i upravljanje, Klasifikacija i klasifikacijski sustavi, Izgradnja knjižničnih zbirki (predbolonjski program) te Osnove informacijskih djelatnosti, Uvod u informacijske znanosti, Usmena i pisana kultura, Organizacija i poslovanje informacijskih ustanova I i II, Predmetno označivanje i pretraživanje te Vrednovanje informacijskih usluga (bolonjski program).

Voditeljica je Izvanrednog studija bibliotekarstva u Zagrebu od njegova pokretanja 1987. godine do 1999. te voditeljica Izvanrednog diplomskog studija knjižničarstva na Sveučilištu u Zadru od 2007. do 2012.

Izradila je Prijedlog združenog diplomskog programa Written Heritage in the Digital Age koji su izvodili Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku, Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru i Odsjek za kulturnu baštinu i izvedbene umjetnosti Sveučilišta u Parmi, Italija. Program je dobio dopusnicu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa 8. svibnja 2008. godine te upisao prvu generaciju studenata u ak. god. 2008./2009.

Gostujući je profesor u sklopu programa CEEPUS na Visokoj školi za informacijski menadžment u Eisenstadtu, Austrija, u ljetnim semestrima od 2008. do 2011. godine, gdje je predavala predmet Digitization of conventional material (asistent: Boris Badurina). Na Sveučilištu u Grazu vodila je u ljetnom semestru 2012. predmet Management of information systems (suradnik: Srećko Jelušić), a držala je predavanja i na drugim visokoškolskim ustanovama u zemlji i inozemstvu.

Poslijediplomska nastava

Na postdiplomskom studiju iz informacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1994. do 2002. nositeljica je kolegija Knjižnice i društvo te kolegija Zaštita kulturne baštine u knjižnicama. Bila je gost predavač na kolegiju Organizacija znanja.

Izradila je sa svojim suradnicima novi program i voditeljica je doktorskog studija Društvo znanja i prijenos informacija koji je dobio dopusnicu MZOS-a 12. siječnja 2009. Prva generacija polaznika upisana je ak. god. 2008./2009. Na tom je studiju nositeljica predmeta Teorija informacijskih znanosti.

Radovi

Objavila je jednu knjigu, devet poglavlja u knjizi, više od sto znanstvenih i stručnih radova te četrdeset prikaza, predgovora i osvrta. Održala je sto četrdeset izlaganja na domaćim i dvadeset izlaganja na inozemnim skupovima.

Uređuje nizove Priručnici iz knjižničarstva, Hrvatski knjižničari i Radovi Odjela za informacijske znanosti te pojedine tematske brojeve Vjesnika bibliotekara Hrvatske. Uredila je 25 monografskih publikacija.

Mentorstva

Bila je mentorica pri izradi trinaest znanstvenih magistarskih radova (mr. sc. Zorka Paradžik: *Visokoškolska knjižnica u službi znanstvenoistraživačkog rada*; mr. sc. Aida Slavić: *Povijesni, metodološki i praktički vidovi primjene signiranja u knjižnici*; mr. Radovan Vrana: *Načela i postupci oblikovanja digitalnih zbirki*; mr. sc. Kornelija Petr: *Korisnici i korištenje knjižničnih usluga u Knjižnici Pedagoškog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Stossmayera u Osijeku*; mr. sc. Snježana Radovanlija Mileusnić: *Ustroj i organizacija knjižnica zavičajnih muzeja u Hrvatskoj*; mr. sc. Ivan Pehar: *Mogućnosti promicanja službi i usluga narodne knjižnice*; mr. sc. Jadranka Lisek: *Prema modelu središnje visokoškolske knjižnice za područje elektrotehnike u Hrvatskoj*; mr. sc. Andrija Nenadić: *Uloga visokoškolskih knjižnica u obrazovanju na daljinu*; mr. sc. Sanjica Faletar Tanacković: *Mogućnosti suradnje baštinskih ustanova;* mr. sc. Martina Dragija Ivanović: *Vrednovanje usluga u narodnim knjižnicama*; mr. sc. Svjetlana Mokriš: *Model organizacije odjela periodike u knjižnici s dvojnom funkcijom*; mr. sc. Ivančica Đukec: *Komuniciranje knjižnica s javnošću putem mrežnog mjesta*; mr. sc. Vera Vittori: *Planiranje i organizacija prostora narodnih knjižnica u uvjetima primjene informacijskih tehnologija*).

Mentorirala je devet doktorskih radova (dr. sc. Dora Sečić: *Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 1874.–1918.*; dr. sc. Irena Sapač: *Vrednovanje informacijskih izvora u sveučilišnom knjižničnom sustavu*; dr. sc. Melita Ambrožić: *Utvrđivanje uspješnosti poslovanja visokoškolskih knjižnica – od kvantitativnih do kvalitativnih pokazatelja*; dr. sc. Rado-

van Vrana: *Utjecaj mrežnih izvora na razvoj znanstvene komunikacije u društvenim znanostima u Hrvatskoj*; dr. sc. Kornelija Petr: *Kvalitativni pokazatelji uspješnosti akademskih knjižnica*; dr. sc. Sanjica Faletar Tanacković: *Modeli suradnje hrvatskih baštinskih ustanova*; dr. sc. Sanja Pavlaković: *Mogućnosti primjene Hayesove matrice „Model za knjižnično planiranje" u hrvatskim narodnim knjižnicama*; dr. sc. Martina Dragija Ivanović (komentorica; mentor: doc. dr. sc. Boris Badurina): *Vrednovanje utjecaja knjižnica na ruralnu otočnu zajednicu*; dr. sc. Mirko Duić: *Filmske zbrike u hrvatskim narodnim knjižnicama*).

Trenutno je mentorica u izradi dvaju doktorskih radova na Sveučilištu u Zadru.

Tijekom tri desetljeća nastavničkog rada na filozofskim fakultetima u Zagrebu, Osijeku i Zadru bila je mentorica u izradi preko dvije stotine diplomskih radova, a od uvođenja bolonjskog sustava mentorirala je šesnaest završnih radova.

Posebnu je pažnju posvećivala radu sa studentima i pripremi njihovih izlaganja na domaćim i međunarodnim skupovima, pri čemu je bila koautorica dvadesetak radova.

Nagrade i priznanja

Dobitnica je Kukuljevićeve povelje, najvišeg priznanja u hrvatskom knjižničarstvu, 1998.

Dobitnica je prestižne nagrade ASIST-a pod nazivom: Thompson/ISI Outstanding Teacher of Information Science 2006.

Dobitnica je Rektorove nagrade Sveučilišta u Zadru za 2006.

Dobitnica je Nagrade Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 2012.

Članstva u profesionalnim udrugama i tijelima

Članica je Programskog odbora Međunarodne konferencije Conceptions on Library and Information Science (CoLIS) i kodirektorica CoLIS3, Dubrovnik 1999. te kodirektorica međunarodnog programa pri IUC-u, Dubrovnik, pod nazivom: *Libraries in the digital age* (LIDA, od 2000. do 2014.).

Članica je nekoliko programskih odbora koji su pripremali tematske skupove pri Hrvatskom knjižničarskom društvu.

Članica je Programskog odbora konferencije ECDL (European Conference on Digital Libraries) (2007.) i američke konferencije I-schools (2008.).

Od 2005. članica je Matičnog odbora za informacijske znanosti, a od 2006. recenzent za nostrifikacije diploma u uredu ENIC/NARIC, odnosno sveučilišnom povjerenstvu u Osijeku.

Članica je Hrvatskoga bibliotekarskog društva, a član njegova Predsjedništva bila je u razdoblju od 1988. do 1992. U razdoblju od 1984. do 1986. tajnica je Saveza društava bibliotekara Jugoslavije i članica njegova Predsjedništva u razdoblju od 1986. do 1990. Članica je Vijeća za knjižnice Hrvatske te nekoliko njegovih radnih tijela. Članica je Sveučilišnog bibliotečnog odbora od 1991. do 1993. te članica Komisije za izradu Nacrta Zakona o knjižničarstvu. Od 2013. predsjednica je Hrvatskog knjižničnog vijeća.

Na međunarodnom planu obnašala je niz dužnosti. Od 1983. do 1992. članica je Međunarodnog udruženja bibliotekarskih društava (IFLA), a od 1995. do 1999. članica njegova Stalnog komiteta za edukaciju (Standing Committee for Education and Training). Predstavnica je Odsjeka za informacijske znanosti u Europskom udruženju bibliotekarskih škola (EUCLID). Od 2002. članica je ASIST-a, a od 2004. predsjednica njegova Europskoga ogranka (European chapter).

Od 2008. do 2013. predsjednica je Euclid Boarda, Europske asosijacije sveučilišnih odjela u polju knjižnične i informacijske znanosti.

Uredništva i recenzentski rad

Članica uredništva *Vjesnika bibliotekara Hrvatske* u jednom mandatu.

Od 1997. do 2015. članica uredništva časopisa *Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues*, od 1998. do 2010. članica uredništva časopisa *Information Processing & Management: an International Journal*, od 2001. članica uredničkog odbora međunarodnog časopisa Journal of Documentation, a od 2014. članica je uredničkog odbora časopisa JELISE.

Glavna je urednica Novosti Odsjeka za informacijske znanosti (tiskana i e-inačica, 2006.) te članica uredništva časopisa Libellarium (2008.–2013).

Recenzent je znanstvenih članaka iz područja informacijskih znanosti za domaće stručne i znanstvene časopise i međunarodne konferencije. Recenzent projekta NISKA, 1998.–1999.

Recezent je u postupcima izbora u zvanja na sveučilištima u Sloveniji, Australiji, Slovačkoj, Švedskoj, Južnoafričkoj Republici i SAD-u.

Recenzent je znanstvenih projekata u Sloveniji i pri Hrvatskoj zakladi za znanost i obrazovanje te članica Povjerenstva za reakreditaciju sveučilišnih programa na Sveučilištu u Ljubljani.

Ostalo

Od 2001. godine uključena je u projekte obrazovanja na daljinu.

Od 1998. uključena je u izradu programskih osnova za izgradnju ili adaptaciju knjižničnih zgrada te voditeljica projekata obnove samostanskih knjižnica u Križevcima, Dubrovniku, Mostaru, Zadru i Rimu.

Redovito se odazivala pozivima stručnih društava i držala predavanja o aktualnim temama iz struke.

Bila je članica Senata Sveučilišta u Zadru u dva mandata i članica njegova Povjerenstva za znanost.

Biography

Tatjana Aparac-Jelušić

Tatjana Aparac-Jelušić was born on October 7, 1948 in Osijek, Croatia, where she spent her childhood. After moving with her family to Zagreb, the country's capital, she graduated from the IX Gymnasium with an excellent grade point average. She enrolled at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb in 1967, where she opted for a double major in Comparative Literature (A) and German Language and Literature (B). After finishing the first year of her studies, she substituted the major in German Language and Literature for a major in Italian Language and Literature. She graduated in 1972. She sought employment for more than a year after graduating, worked as a substitute teacher (e.g. as the professor of the Croatian language with the basics of aesthetic education in the Catering school in Zagreb) and taught Italian. In January 1972 she started working in the Public Library Božidar Adžija in Zagreb, first as an aide in the library storage and then as a reference librarian. After short volunteering period in the Library for Comparative Literature, Linguistics and Classical Philology of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, in 1977 she obtained a paid post for six months, as a professional librarian, in the newly established Library for Comparative Literature. In the fall of 1978, she moved to London with her family where she learned the English language and wrote her Master's thesis for the Interdisciplinary Master Program in Library Science, Documentation and Museology at the University of Zagreb. After her return from Great Britain, in the summer of 1982, she presented her Master's thesis titled *The development of the university library networks in Great Britain, 1960-1980*, written under the mentorship of Ljerka Markić-Čučuković. After the successful presentation of the thesis, she earned the academic title of Master of Information Sciences. In 1991, at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, she presented her doctoral dissertation titled *The Potentials of the Theory of Librarianship* (her mentor was again Ljerka Markić-Čučuković). Having successfully presented her doctoral dissertation, she earned a PhD in Social Sciences, in the field of Information Sciences.

She worked as a professional associate for the department of scientific libraries in the National and University Library in Zagreb since March 1983. Following this post, she was employed as a research assistant at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, at the Department of Information Sciences. From that point and until her retirement in October 2015, she spent 32 years working in the higher education. She moved from the position of research assistant (1984), assistant professor (1993) and associate professor (1998) to full professorship (2002). In April 2007 she was granted tenure, and in June 2014 she received the excellence award from the National Committee for Science.

She worked at the Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences until 2001, when she moved to the Department of Library Studies at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek, Croatia. There she managed to attract several experts in the field, as well as young assistants, and developed the aforementioned Department into the Department for Information Sciences. By 2007, when she moved to the University of Zadar, Croatia, the Information Sciences Department in Osijek had 17 employees. Since 2007/2008, she worked at the newly formed University of Zadar, where she founded, together with her husband, Srećko Jelušić the Department of Library Sciences (later: the Department of Information Sciences). From academic years 2008/2009 to 2012/2013 she held the position of the Head of the Department. When founding the Department in Zadar, she made a strategic plan for its development, which focused primarily on the staff recruitment. In 2014/2015, the Department had 16 employees. The PhD program and international cooperation, which were also emphasized as important goals in this strategic plan, were realized as well: PhD program was launched in 2009, and the Department has shown significant results in the international cooperation with institutions both in Europe and the USA.

Professional Development

In 1980, she attended a two-week seminar course on PRECIS, held by the famous British expert Derek Austin in the British Library.

In the summer semester of the academic year 1987/1988, she attended the courses *University Libraries* and *Comparative Librarianship* at the School of Library Services, Columbia University, New York, USA.

In May 1990, she attended a two-week international seminar on national libraries in York, Great Britain.

In 1991, she attended computer courses at Zagreb University Computer Centre, where she learned to work with new information and telecommunication technologies.

In November 1994 in Bratislava, she participated in the UNESCO seminar on education of library and information professionals in Eastern and Central Europe.

In June 1995, she was invited, again to Bratislava, to take part in the UNESCO seminar on specialized information.

She participated in numerous shorter seminars on management, information services and education.

In 2003 she spent two weeks visiting American libraries and academic library institutions; the visit was organized by the Embassy of the United States in Zagreb.

Research

As a young scientist, she took part in the projects *Analysis of the Cultural Development of Croatia*, 1984-1986 and *Library and Information System of Rijeka*, as well as the project *Dictionary of Library Terms*. The latter was never published although valuable data was collected. Since 1995 she participated in two projects of the Croatian Institute of Lexicography: *The Croatian Lexicon* and *The Croatian Literary Lexicon*.

She participated in the scientific project *Preservation, Organization and Usage of the Croatian Written Heritage* (130759), and served as a principal investigator in its follow up project (120027.)

She served as a principal investigator of the 2007 scientific program *Organization, Interpretation and Preservation of the Croatian Written Heritage*, and of the project called *Croatian Written Heritage: Theoretical and Technical Conditions of Organization and Preservation* (269-2691220-1018).

She served as a principal investigator of several research projects funded by the Ministry of Science of the Republic of Croatia, such as *Computerization of Higher Education in the Republic of Croatia – Teachers* (1998-1999), *The Model of Permanent Education for Librarians* (2000) etc.

She was an associate in a research project focused on the development of national library system of the Republic of Croatia (NISKA).

She was the principal investigator of one of four competitive national projects *Joint Degrees: European and National Perspective*, funded by the Croatian Science Foundation, 2006-2007, in which the following institutions cooperated: the Department of Information Sciences at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University J.J. Strossmayer of Osijek, Croatia; University of Parma, Italy; and the Department of Library Sciences at the University of Zadar, Croatia.

She organized two summer schools within PhD program in information sciences (2009 and 2011) with the financial support from the Croatian Science Foundation.

She was an external observer on the international project *Interdisciplinary Curriculum Development for Digital Library Education* performed

by the Virginia Tech's Department of Computer Science (VT CS) and the University of North Carolina at Chapel Hill School of information and Library Science (UNC SILS). The project was financed by the National Science Foundation (NSF Grant IIS-0535057 to VT and IIS-0535060 to UNC-CH for 2006-2008).

Her academic interests can be seen through the topics she dealt with in her numerous works. Her initial interest relates to the topic of her doctoral thesis: the theory of library and information science. Other than that fundamental academic interest, in her rich scientific and research practice, she wrote a plethora of works on versatile topics such as library management, preservation of cultural heritage, education of librarians (with a special emphasis on distance education), library collections and evaluation of information services, the roles of different types of libraries (national, academic etc.), digital libraries, etc.

She gave an impressive number of lectures and published her works in the country and abroad, both in conference proceedings and professional journals.

Teaching

In the period from 1984 to 1986, as a teaching assistant, she participated in the teaching of two courses ("Basics of Library Science" and "University Librarianship") at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, Croatia. From the end of the eighties she taught the following undergraduate courses in Zagreb and Osijek: "Basics of Library Science and Management" (later on "Library Management"), "Theory of Library Systems", "Information Services", "Introduction to Information Practices", "Introduction to Library and Information Science" (obligatory), and "Theory of Library and Information Sciences", "Comparative Librarianship", "University Libraries" and "National Libraries" (elective).

From 1998 to 2001 she worked as a guest lecturer in the newly founded Department of Librarianship at University in Osijek. Later on, as a full professor she taught a number of courses, according both to the old and new (Bologna) curriculum. Her proposal for the new curriculum, made in collaboration with her associates from Osijek and Zadar, was approved on June 20 2005.

At the University of Zadar she taught the following courses: "Library Management", "Classification and Classification Systems", "Library Collection Development" (before the Bologna program), "Basics of Information Practice", "Introduction to Information Sciences", "Oral and Written Culture", "Organization and Management of Information Institutions I & II", "Sub-

ject Indexing and Searching", "Evaluation of Information Services" (Bologna program).

She was the director of the part-time Library Science program in Zagreb since its inception in 1987 until 1999, and of the part-time program in Librarianship at the graduate level in the University of Zadar from 2007 till 2012.

She drew up the proposal of an international joint Master program *Written Heritage in the Digital Age*, which was adopted by the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of J.J. Strossmayer in Osijek, the Department of Information Sciences of the University of Zadar as well as the Department for Cultural Heritage and Performing Art of the University of Parma, Italy. The program was approved by Croatia's Ministry of Education, Sciences and Sport on May 8 2008 and its first generation of students was enrolled in the academic year of 2008/09.

As a guest lecturer within the CEEPUS program, from 2008 to 2011 she taught a course "Digitization of conventional material" (with her assistant B. Badurina) at the College of Information Management in Eisenstadt, Austria. In the University of Graz she taught during the summer semester of 2012 a course "Management of Information Systems" (with her associate S. Jelušić). She also gave lectures at other higher education institutions across the country and abroad.

Postgraduate teaching

At the postgraduate study of information sciences at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, from 1994 to 2002, she taught the following courses: "Libraries and Society" and "Preservation of Cultural Heritage in Libraries". She taught also as a guest lecturer for the course "Organization of Knowledge".

She developed a new PhD program "Transfer of Information and Society of Knowledge" with her associates and served as its first director. The first generation of students was enrolled in the course for the academic year of 2008/09. She taught "Theory of Information Sciences" in this program.

Works

She published one book, nine chapters in books, over a hundred scientific and professional papers, and forty short papers, forewords and reviews. She held a hundred and forty lectures in domestic and foreign conferences.

She has served as editor of the following publications: "Manuals of Librarianship", "Croatian Librarians", "Works of the Zadar Department of Information Sciences" and several theme issues of Croatian Librarians' Herald, official journal of Croatian Library Association. She edited 25 monographs.

Mentorship

She acted as a mentor for 13 master theses (Zorka Paradžik: *The Role of Academic Library in Research*; Aida Slavić: *Historical, Methodological and Practical Aspects of Call Numbers in Libraries;* Radovan Vrana: *The Principles of Digital Collections Development*; Kornelija Petr: *Users and Uses of Library of the Faculty of Pedagogy at the University of J.J. Strossmayer in Osijek*; Snježana Radovanlija Mileusnić: *Organization of Libraries in Regional Museums in Croatia*, Ivan Pehar: *The Possibilities of Promotion for Public Library Services*; Jadranka Lisek: *Toward the Model of the Central Academic Library for the Field of Electrotechnics in Croatia*; Andrija Nenadić: *The Role of Libraries in Higher Distance Education*; Sanjica Faletar Tanacković: *The Possibilities of Cooperation of Heritage Institutions*; Martina Dragija Ivanović: *The Evaluation of Services in Public Libraries*; Svjetlana Mokriš: *The Model of Organization of the Periodicals Section in the Library with a Dual Function*; Ivančica Đukec*: Online Communication of Libraries with the Public*; Vera Vittori: *The Planning and Organization of Space in Public Libraries and Information Technologies*).

She mentored nine doctoral theses (Dora Sečić: *The Royal University Library in Zagreb, 1874-1918*; Irena Sapač: *The Evaluation of Information Sources in a University Library System*; Melita Ambrožić: *Performance Measurement of Academic Libraries – from Quantitative to Qualitative Indicators*; Radovan Vrana: *The Influence of Network Sources on the Development of a Scientific Communication in Social Sciences in Croatia*; Kornelija Petr: *The Qualitative Indicators of Performance Measurement in Academic Libraries*; Sanjica Faletar Tanacković: *The Models of Cooperation of Croatian Heritage Institutions*; Sanja Pavlaković: *The Possibilities of Applying Hayes's matrix "Model of Library Planning" in Croatian Public Libraries*; Martina Dragija Ivanović (co-mentor): *The Evaluation of the Impact of Libraries on the Rural Island Community*; Mirko Duić: *Film Collections in Croatian Public Libraries*).

At the moment, she is mentoring two doctoral theses at the University of Zadar.

During the three decades she spent as a professor at Zagreb, Osijek and Zadar University, she supervised over two hundred diploma papers and

since the implementation of the Bologna program, she has mentored sixteen final papers.

She always gave special attention to her work with students, and in particular to the preparation of their presentations at domestic and international conferences. She co-authored about twenty such papers with her students.

Awards and Recognition

1998: Kukuljević's Charter, the highest award in the field of library science in Croatia

2006: ASIS&T award Thompson/ISI Outstanding Teacher of Information Science

2006: University of Zadar Rector's Award

2012: National and University Library in Zagreb Award

Membership in Professional Organisations and Bodies

Member of the Programme Committee of the Conceptions on Library and Information Science (CoLIS) international conference, a co-director of CoLIS3, Dubrovnik 1999 and a co-director of an international conference Libraries in the Digital Age (LIDA, 2000-2014).

Member of a number of national programme committees which have prepared thematic conferences for the Croatian Library Association.

Member of ECDL (European Conference on Digital Libraries) Programme Committee (2007) and American I-schools conference (2008).

Since 2005, she has been a member of the national Tenure Board for Information Sciences.

Since 2006, she has been a reviewer for diploma nostrification process in ENIC/NARIC office in Osijek.

Member of the Croatian Library Association, and in the period from 1998 to 1992 a member of its presidential body. From 1984 to 1986, she was a

secretary of the Yugoslav Federation of Library Associations, as well as a member of its presidential body from 1986 to 1990. She is a member of Croatian Library Council and its several working bodies. From 1991 to 1993, she was a member of the University Library Board and a member of the Commission for Drafting of the Library Act. In 2013, she was appointed president of the Croatian Library Council.

She has also been a member of various international organisations. From 1983 to 1993, she was a member of IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). From 1995 to 1999, she was a member of IFLA Standing Committee for Education and Training.

She is a representative of the Zadar Department of Information Sciences in EUCLID (European Association for Library & Information Education and Research). From 2008 to 2013, she was a president of the EUCLID Board. Since 2002, she has been a member of ASIS&T (The Association for Information Science and Technology). Since 2004, she has been the president of ASIS&T European Chapter.

Editing and Peer Review

For one term she was a member of the editorial board of Croatian Librarians' Herald.

From 1997 to 2015 she was a member of the editorial board of *Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues* journal, and from 1998 to 2010 a member of the editorial board of *Information Processing & Management: an International Journal*. Since 2001 she is a member of the editorial board of the *Journal of Documentation*. From 2014 she has been a member of the editorial board of JELISE journal.

She served as editor-in-chief of the *Newsletter of Department of Information Sciences in Osijek* (print and e-journal, 2006) and a member of the editorial board of Libellarium: journal for the research of writing, books, and cultural heritage institutions (2008 - 2013).

She has served as a reviewer of scientific articles in the field of information science for domestic and international journals and conferences. A reviewer of NISKA project, 1998-1999.

She has served as a reviewer in tenure related procedures at the universities in Slovenia, Australia, Slovakia, Sweden, South African Republic and the USA.

She is a reviewer of the scientific projects in Slovenia and Croatia, and a member of the Reaccreditation Committee at the University of Ljubljana, Slovenia.

Other Accomplishments

Since 2001, she has been involved in distance-learning projects.

Since 1998, she has been involved in the preparation of library building programs and led many projects in monastery libraries in Croatia (Križevci, Dubrovnik and Zadar), Bosnia and Hercegovina (Mostar) and Italy (Rome).

She willingly accepted invitations from the library associations and held lectures on current topics in the profession.

She was a member of the Senate of the University of Zadar for two terms and a member of its Scientific Committee.